

intéztetik 1. a fi aranjat; verrichtet werden. 1772: Mely kijárás oculatio és oppinio, hogy általunk és elotu(n)k ... e keppen intéztett és concludaltatt arról Bona Fide attestalunk [Kük.; JHb LXVII/2. 391].

2. rendeltetik; a fi ordonat; verfügt/ordnet werden. 1662: Azon főkapura^a pedig felvonó kapu intéztetett vala, mint régenten is lett volna [SKr 483. — ^aA váradi vár főkapujára]. 1677: Enyedi Kastélyban a lakos Nemes-ségnek kamora helyek intéztessenek, arra destinált Commissariusok által [AC 255]. 1720: Lakodalmak alkalmatosságára kívántató aprólékos Aszszonyi készülétekre intéztetett in paratis f 100 // és vgjan ekkorra Karmasin cszmákra f 9 // [Gyermeszeg MT; WassLt]. 1781: A Mező = Csányi Belső Haz Helyek intéztettek Nyilakra eszerint^a [Mezőcsán TA; DobLev. III/560a. — ^aKöv. a fels.]. 1830: A jelen lévő kereset ... azon osztálynak ennyi részébe léjendő meg semmisítésére intéztetett [Somb. II].

Szk: kétfelé ~ kétfelé rendeltetik/szakasztatik. 1693: Nehai Ebeni Miklosnak leven irotványa az kő kunal az elebbeni 1674 esztendőbeli osztaskor ket felé intéztetett volt [Gyula K; SLt AH 17]. 1735: (A) darabb hely kétfelé intéztetvén ... juta a Torma és Jósika Reszre [Mezőcsán TA; DobLev. I/160.5] * *vkik között egyenlő részekre* ~ *vkik között egyforma részekre* rendeltetik/szakasztatik. 1728: Puszták valaholott talaltat-(na)k az Atyafiak eo klmek között intéztesse(ne)k egyenlő részekre [M.déllő TA; IB VI. 225/14].

3. rendeztetik; a fi rinduit; geordnet werden. 1662: úgy intéztetett vala, hogy a városnak^a ez a felső és dél felől való része is a Körössel körös-környül foglaltathatik vala [SKr 484. — ^aVáradnak]. 1866: hol a gen. visitatio keresztül megy illő elfogadás intéztessék [M.gyermónostor K; RHak 16].

4. becslítetik; a fi estimat/evaluat; geschätzt werden. 1774: mivel az eő Nga Nyillya Ritkás, és pusztásságaira nézve Nagyobnak intéztetett adatik az Dojcsor Nevű Kerek erdőcske. [Királyhalm NK; Ks 23. XXIIb]. 1775/1802: úgy intéztetett, hogy ... ad Summum havan Sertés meg hizhatik^a [BSz; JHb LXVII/3. 91. — ^aEgy bizonyos bükkerdők makkján]. 1811: a szárhegyi hivosok között eszteniának Bük-Hovas legjobbnak s nagyobbnak intéztetik [Szarhegy CS; RSzF 184].

5. kb. terveztetik, tervbe vétetik; a fi plánuut; geplaut werden. 1740: Minthogy most több Militia rendeltetett ide Quartélj(b)a, mint elsőb(en) intéztetett volt az Szemb(en) végb(e) vitt Dislocatio(na)k még kellett változnia [Hesdát H; Ks 83 Zejk István lev.].

◇ **Szk:** *vmire* ~ (vmilyen hivatali ténykedés) vmire irányul; (despre o activitate oficială) a se îndrepta spre; (irgendeine amtliche Tätigkeiten) auf etwas gerichtet sein. 1830: exequutorok (!) dolgába, főképpen midőn azok adosságok felvételére intéztetnek ... kárt okozó rendeltenségek csuszhattak bé [Kv; Borb. II].

intéztvény rendelkezés; dispoziție; Verfügung. 1847: Varga Kata ellen a felséges királyi főkörmányszéknek ... szám alatti kegyelmes intéztvénye eredményeül a törvényes esketések véghezvitettvén ... e tárgyban ... kegyelmes intéztvények eredményeül véleményemet és tudósításomat a következendőkbe tészem meg | ezen tanúk vallomása bizonyos és határozott tudást foglal magában, mindazonáltal ezen tárgy a ... kegyelmes in-

téztvények által sürgettetvén, a hitelesítésnek további folytatása végett vissza küldeni tanácsosnak nem tartotam [VKp 292, 294].

intthet vhová/vki elé szólíthat; a putea chema undeva/în fața cuiva; irgendwohin/vor jn rufen können. 1583/ XVII. sz. eleje: De elseoben háromforintigh valo dologert egyik a masikat Biro Vram eleybe ne Inthesse, hanem az Ceh eleiben: Mert ha három forintig valo dologert igienesen Biro Vramat keresi meg elseoben, es az Vegezest altal hagia, Az birsaga Eotuen penz legien [Kv; MészCLEv.].

intimáció 1. utasítás; indicatie; Anordnung/weisung. 1655: Béli Pál uram ő kegyelme (: ki most háromszéki főkirálybiró :) intimatiojából mentünk volna Fejérvármegyében, Barczaságban Prásmér városában az mostani folnagy Kleöczyen János ur házához . Béli Pál uramnak és posteritásának s legatarvssainak is ez ide alább specificált kötéseknek és compositionak felbomolhatatlanul való örökös megállására és megtartására [Uzon Hsz; SzO VI, 201]. 1703: meg irtuk vala kék-(ne)k, hogy a szebeni Citadella építésére, Aprilisre es Majusra rendeltetett dolgosok(na)k hátra maradt részét fel számláltatván maga szekib(en) fogatkozozas nélkül menten be küldesse, de . azon Intimatio(na)k igen keves foganattya volt kglmeknél [UzSLt IX/77. 63 a gub. Nsz-ből]. 1720: En Uram hosszszason exponalam az dolgot, mert kevés szoval nem lehetet ... ezekből meg értheti miben legien dolga njavajlás(na)k ő elegge esküszik hogy nem az ő Intimatiojából eset az dolog [H; UtI]. 1733: a Nemes Universitas effele idő kívül valo dolgok iránt valo parancsolatra s intimatiokra nem Condendálhat [Dés; Jk]. 1736: Minthogy Jaxi Pál Vr(am), és Felesége Jaxi^a Pálné Asz(onyo)m intimatiojából és tettzesekből a Jozzagot Dobolyi Istvan Vr(am) Gorgots Adamne Aszonymatol már ki váltotta, és kezelet is Vagyon tehát adgion meg Dobollyi István Vr(am) ... f. hung. 4 denar. 80 [Ne; DobLev. I/165. — ^aOlv. Jaksj]. 1764: ezen utrizált erdőtt . az o intimatiojakra vagtuk is de midőn vagtuk az Bagai^a lakosak közönsegesen ki jöven bennünket impediáltak es az utan feylül lévő erdőből ki üttek es impediáltak [Szászújfalú AF; JHb XXVIII/64. — ^aM. bagói (AF)].

2. tanács, tanácsolás; sfat; Rat, Ratschlag. 1663: Az Kegyelmed intimatioit és promissioit az mi kegyelmes urunk ő nagysága jovallja [TML II, 463 Gillány Gergely Teleki Mihályhoz]. 1671: Hogy a Tanácsi és minden egyéb rendeknek, mind Orszagos gyülésekben, mind azon kívül-is libera voxot enged — ő Nága^a, nem fenyegetőzessel, sem ígéretekkel, sem adományokkal, sem valakikkel külön való beszélgetéssel, vagy mások által való intimatioval, sem semmi egyéb utakon modokon azt nem impediállya [CC 7. — Barcsay Ákos fej.].

Szk: ~t tesz tanácsot ad, tanácsol. 1663: sokszor sokaktól tétetenek olyan intimatioik ide ki, ne higgyenek nekem, Bánfi vramnak, mert mi tartjuk hirrel Nagyságotok [TML II, 453 Teleki Mihály Bornemisza Anna fejedelemasszonyhoz]. 1704: (Apor István) intimatioit lőt Eckler uramnak, hogy a kurucoknak igen sok javok lőt volna Kolozsváratt, akiből a császárnak igen nagy hasznot hajthatnának [WIN I, 282] * *vki ~jät beveszi* vki tanácsát el/megfogadja. 1710: az angliai hires orator, Pa-

get is mediátornak jüvén mind a két hatalmas nemzet^a az ő intimatóját bevette, a magyarok pedig semmji^b propositióját mint mediátornak nem akarnák bevenni [CsH 354. — ^aA német és a török. ^b1704-re von. feljegyzés].

intimál 1. rendel; a ordona; ver/anordnen. 1670: bizonyos okokra nevezve, Sárosi Györgj hívünket kegyelmek között az Fő király Birosnáknak tisztiben nem patialhattjuk tovább akarunk ezirant is kegyelmekről providalni, es Nemzetes Vas János hívünket azon hivatalnak itilven, kegyelmessen intimálni, ne vonogasa magát azon becsületes hívünknek acceptálásától ismerje fő kiraly Birájának [WassLt a fej. Msz-hez]. 1681: hogy senkinek ki ne adgya mostani tiszt uram, serio intimáltuk ő kegyelmének [CsVh 94]. 1691: A főispánok ő nagyságok s ő kegyelmek sold-pénzt intimáltak, hogy igirjen az vármege, de nem mentünk rá [SzZs 724]. 1704: A Nemes Széknek azért Serio intimálljuk publicaltassa, hogy mind Hadaink, mind egyéb akar melly renden lévoó himeink, minden Isten karomlástul s egyéb Istent és embe-reket irtóztató, és éktelen szitkoktúl s átkozódástul supersedeallyanak [UszLt IX. 77. 79]. 1730: (A napszámok) amint elől jároink intimállják a szerint dolgozások (na)k. Külömben ha szofogadatlanságok miatt kárt valana az Város imputatlatik ő kglmek(ne)k [Dés; Jk 402]. 1777: azt érttem hogy az Esperestünk intimálta volna az Ecclesiának hogy ha tudja magajenok lenni^a ne engedje [M.pagocsa MT; BKG. — ^aA szóban forgó házat]. 1789: Mind ezek Fő Biro Atyankfianak Kir. Gubernium Rendeleséből olly hathatos Parantsolat mellett adatnak ezennel tudtára . . . , hogy az iro (!) Rendeleseket Valamint a Földes Uraságnak Ugy a Banyaszoknak^a is ertesere adni s Intimalni egyszersmind pedig azoknak mi Modon Lett Véghöz Vitele felől az az Off(i-cio)latust 15 Napok alatt el mulhatatlanul tudatosítani szoros kötelességinek ismerje [Kv; TLev. 7/8. — ^aA torockóiaknak].

2. meghagy; a lása vorbä; (be)auftragen. 1651: tizet auagy Tizen ketteőt az Ser főzeők keozwl Birak Uraim hiuasza(na)k (!) es intimalliak nekik hogy ha sert akarunk főözni, főzzenek korciumara valo jo sert, es senki keözwllok az ser latok hírek s engedelmeknelkwl egy penz arrátis . . . ne mereszellie(n) adni, hanc(m) ser laltokkal megh latotva(n) ha jonak es arra valo(na)k itilik lenni [Kv; PolgK 142]. 1681: mig ő nagyságátul es praefectus urunktul annak^a ki adása iránt bizonyos parancsolat nem jó, az hat száz es negyven öt, ugyan Páter János uram deszkáival edgyütt, hogy senkinek ki ne adgya mostani tiszt uram, serio intimáltuk ő kegyelmének [CsVh 94. — ^aAz árenda-tartozás fejében gyült vasnak]. 1734: A melly Determinatíot avagi Rendelést az Orbai Decanatusban a Templombeli székekről tett, aszt a sz. Visita(tio) fel olvastatvan helybe hagyta Minek okáért a többi Ecclák(na)k is intimallya, es a sz: Communitásbéli T. Senioroknak serio imponállja hogy minden lehető képen a magok keze alatt levő Ecclakban sé vétetni munkalodgjak [SVJK]. 1808: Az ideovalo Kozvári betsületes Asztalos Czéh . . . ellenem ki irt Feladásábanis . . . nekem sok hurtzolódot okozott, s min-ten napon okoz, kérem alázatosan a Tettes Magistrast, méltóztasson . . . asztalos Czéhnek azt szorossan intimálni, hogy ide hátrább az afféle hatalmaskodások-

tól illeten maga viseletétől meg szünnyön, szállásunkot ne strásáltassa — Spionnyait Quartelyunk körül ne lapangtassa [Kv; ACLev].

3. tanácsol; a sfátui; raten. 1662: Nekem az vezér azt intimálta, hogy valami kétezer tallér felé kell neki^a ajándékozni [SKr 387—8. — ^aA tatár kán követének]. 1671: Hogy az Országnak Libera Electioját, semmi úton nem impediállja tellyes életében, hanem azt az Országnak megszerzeni igyekezik, es senkire az Fejedelemséget nem transferállja^a, nemis tractál arról senkivel-is, sem az Országnak soha nem proponaltattya, es senkinek-is nem intimallya, avagy nem intimaltattya, sem penig tacitét senkivel-is arrol nem concludál [CC 7. — ^aBarcsay Ákos fej.]. 1700: Nehai Csonokosi Bálint vram Deák-ök által Opris Pétert Cum suis Liberis repetalattván fel nem atták, hanc(m) asztan Tablára evocalták ő kglmeket, vgj tudom hogj Perlettenekis; mivel edgkor Nehai Hegyesi István vram, nekem intimallya vala hogj adgiam fel . . . Csolnokosi vr(am)tól en meg nem tartottam hanc(m) fel adtam [Csolnokos H; Szer. Gabriel Cserna (40) ns vall.]. 1722: Azert en Kegjelmeknek Atyafúságoson jovallom es intimalom hogy tovább mégis nagjobra ne terjedjen ezen dolog, conventionalyon az említett Krakкаи Boldisárral [ApL a gub. Kv-ról]. 1780: én intimaltam Volt Timándi Úramnak hogj Ágoston ur(am) áltól irasson egj Instantiát [Korpad K; SLt XL Henter János Suki Jánoshoz]. 1799: Bizonyos Dolog az, hogy az Boéroknek 'Sellekernek (!) a közönséges Falu Terhe alol valo exemtiojok nem magok fejektől va-gyon, hanem az Boérok intimállják nekik [A.árpás F; TKI IV/5 Mihály Gráma (60) vall.]. 1847: Vádoltatik valló, miként a három communitásnak azt intimálta volna, hogy a királyi fiscusnak a három helységekben a földesuri taxa megvételén kívül semmi több joga nem lévén, emiatt annyira fellázodtak volna az emberek, hogy valló tekintélyéért az urbarialis taxa beszedésére még collectort sem lehet kapni [VKp 175]. — L. még CsH 181, 361; TML IV, 100.

4. kb. (bizalmasan) közöl; a comunica (confidential); (vertraulich) mitteilen. 1619: Hogy immár kezembe vala az Gáspár Vajda uram levele, mondám Mehmej pasa uramnak intimállja ezt az vezéreknek [BTN 288].

intimálás közlés; comunicar; Mitteilung. 1662: A káptalanok^a mindenik helyen tiszteknek hűségesen megfelelőnének a dolognak a vitélő nép eleibe való terjesztésében, intimálásában [SKr 397. — ^aÉrtsd: A káptalani tisztségviselők].

intimálhat tanácsolhat; a putea sfátui; raten können. 1660: Kegyelmednél egyebet nem intimálhattunk sok okokra nézve [TML I, 561 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

intimáltat 1. (el)rendeltet; a lása sä fie ordonat; ver/anordnen lassen. XVII. sz. m. f.: Capitany Csicsi Uram ki küldette az Districtusra Katonait es Intimaltatta hogy adgyanak Discretiot Ugj mint Buzat Zabott szenatt Tyukott Ludatt es esztendő Borjukat az ki ad vigye be [UI]. 1733: Mgos Fő Ispan Urunk intimaltattya, hogj Ferenczj Istvá(n) es Szabo Dávid Atyánkfiái az Assessorsagj(a) tetessenek bé, mint hogj több Va-

cantia a meg marasztás^a után nem volt egjnél respectalva(n) Cziko János Atyankfia(na)k sok szolgálattya a Nemes Varoshoz eö kglmet mint Catolicust be eskették Assesornak [Dés; Jk 134b—5a — ^aTi. az előbbi évi asszessorok újraválasztása].

2. tanácsot adat, tanácsoltat; a face să fie sfătuit; raten lassen. 1663: urunk ő nagysága és asszonyunk ő nagysága is enáltalam sincere intimaltatyá Kegyelmednek, az praefectussal megalkudjék Kegyelmed kára nélkül [TML II, 482 Gillány Gergely Teleki Mihályhoz]. 1671: senkire az Fejedelemséget nem transferállyá^a, nemis tractál arról senkivel-is senkinekis nem intimallya, avagy nem intimaltattya, sem penig tacité senkivel-is arról nem concludál [CC 7. — ^aBarcsay Ákos fej.].

intimáltatik 1. rendeltetik; a fi ordonat; ver/angeordnet werden. 1786: nekünk Torotzkoiaknak a' Vassal valo Commerciumra nézve pro observantia intimaltattott volt, de annak usussa nálunk mind az ideig bé nem vétetett [Torockó; TLev. 9/24]. 1789: a' Mlgos Supr. Consistorium . . . az Insp. Fő Curatori Hivaltalt Mlgos B. Nalázi Nalázi Josef Urnak, az egyik Vice Curator-ságot pedig Distr. Tabulae Adressor, Balia Samuel Urnak ajánlotta, a' kik mind két részről fel vállalván, intimaltátik a' Domest. Consistoriumnak hogy a' fenn meg nevezett Mlgos Urakat esmerjék magok Curatoraiknak [Kv; SRE 257].

2. meghagyatik; a fi lässt vorbã; aufgetragen werden. 1721: T. Ispany Mogyorosi Tamás vram(na)k intimaltátik hogy az Ecclesia külső Jozzagiban a Kortsomakat fel allitassa [Kv; SRE 142]. 1723: a' Tavalyi Regimentek lévén mostis az Hazában, azok(na)k a' Generalustól már intimaltattott, hogy mindeneb(en) a' Tavalyi Normához alk(al)maztassák magokat [Ks 18. XCIII gub.]. 1741: Hadnagy atyánkfianak ő kglmének pedig intimaltátik 's megis kívánnya a' Nms Universitas, hogy ha, a' Nms Város más féle szolgálattyára nem distrahálnak, minden héten Csatánnal is administráltasson ő kglme . . . fákat [Dés; Jk 549]. 1789: Vannak még itten olyanok is a' kik az afféle Babonáságoknak, és jövedelmeknek hisznek, melyetis hogy ez után ne hidgyenek intimaltattott [Szkr/Timafva U; UszLt XIII. 97].

intimátum 1. rendelet; ordin, dispozíjje; Ver/Anordnung. 1782: Városunk határán régtől fogván Verőink, gáttyaink oltalmára, és egyéb szükséges dolgokra nevelt nagy Eger fáinknak nagy(gy)ját, és szépít, ki szinelvén hatalmasul egy Malom Mester intimatumabol le vágatta [Torockó; Thor. XX/4]. 1783: Meg tévén a Tkts Ns Cont. Tábla . . . az már ide bé szállott Mlgs Brigader Generalis Ur eo Nga mind maga s jelen lévő Katonái Lovai számokra meg kívántato széna, zab és szalma iránt valo Repartítoját . . . olly szoross intimatummal hogy Bedelövel, Gyertyánossal, Borével, T. Sz. Györgyel és Torotzkoval^a a repartíalt Naturalékat mulhatatlanul administráltassam [Torda; TLev. 15/6 Nagy István processualis sz kezével. — ^aMind a négy település TA-ben]. 1784: Minekutanna az Torotzkai Biráknok . . . Abusussai . . . az Tktes Nemes Torda V(á)r(me)gyei szüntelen folyo Törvényes Táblának, rész szerént az Mlgos Földös Urak gyakor intimatumiból, rész szerént pedig az köz Népek panaszból . . . tudtára estenek volna [Torockó; TLev. 2/6].

2. meghagyás; ordin; Auftrag. 1800: méltotasson egy-egy Intimatumat iratni, hogy békélnék meg, a' Causa ki-folyása előtt [Márkod MT; IB. Gombási István lev.].

3. tanács; sfat; Ratschlag. 1765: edgyék a Legenyek közzöl löni akart de Pistollya el nem sült, melyre a' másik közzötök azt mondotta nekie hogy fordisd balra Pistollyadat 's ugy probald . . . kiis meg fogadván ennek intimatumát a' Pistollyát balra fordította s ugy el sült [Gerend TA; KS].

intimus meghitt; intim; vertraut/traulich. 1823—1830: Ezen professzorokkal való vetékedése onnan vette eredetét, hogy, amint maga is írja, Szigeti valóságos intimus tanítványa volt^a, úgy hogy az híres Fogarasi mondotta, hogy ha ő meghalna, Szigetit tennék meg, mert ugy a kollégium semmi kárt nem vallana [FogE 76—7. — ^aFogarasi Pap Józsefnek].

intituláció kb. jelzet; cotã; Signatur. 1746: Vass János nevű idegen jövevény ismérletlen ember immediate a' Városrol el mennyen Külömben Cassáltatván mostan mitigalt Deliberatuma szoros büntetése leszen mellyekis hogj colligaltatván pecsét és intitulatio alatt a' Város Ládájában ad ultioria conservaltassa(na)k determinaltattott [Torda; TJKt III. 110—1].

intitulál 1. címez; a adresa; adressieren. 1619: újaban az Felsőged levelei mellett hozzája kezdvén az tractához, kinej egyikét intituláltam Nakkás Haszon pasának [BTN^a 360]. 1627: Thordan lako Vernes János vrunk találá meg minket illjen okon, hogj it falunkba(n) Bogaton Thorda vármegéb(en) akarna valami biznosságot be uenni, es hogj my azokat hitvñk szerent be uegyük, es leuelvñkbennis irunk, mellyet kigyelmetek-(ne)k intitulálnánk [Marosbogát TA; RDL I. 17]. 1642: mikor Ficzs Istvánnál levő Jozzagot Nagy Mereghion^a az vajvodalisok, ugy mint Valkaj Istvan, Ba(n)d Mattyas Nagy Meregiai, es Jspany Gaspar szent kiraly^b az utan azon osztasrol hitek alat valo peczetes Relatoriatis kezek irasza alat Includalva adtak, mellyet Felszeges Bathori Istvan, akkori Fejedelmwnknek Jntitulaltak, es Nehaj Nemzetes Dapszai (!) Jstvan keze es irasza (: akkori egyh Orszagunk Prothonotariussa :) által apartaltatot [JHbK XVIII/20. — ^aNagymeregyó K. ^bKalotasztkirályról (K) való]. 1673: Az mely levelet küldöt üdvözült Kornys Ferencz Ur(am) eö Nga Krimből mellyet Kozárvari Ferencz Deak Ur(am)nak intitulalt, azt az levelet az Colosmonostori Conventben az Captalanok parialvan pecset alatt adták ki [Szentpál KK; Ks 90]. 1797: tapasztaltattott, hogy az Assessorok a' Relatoriákat küllömbözöleg intitulálják, azért ezután ezen titulust kell observálni. Méltóságos Groff Tks Nemes Fő és V. Király Biró Fő és V. Notárius ugy több Nes Maros(Szék) Hütös Assessorának eö Nsgának az Uraknak egész Tisztelettel [Mv; MbK XII/113]. — L. még TML I, 526.

2. a' intitula; titulieren. 1761: a Praefectus . . . aszt foga rea, hogy ezen buza az Melgos Josika Antal kostelljabol hazatart volna ada mondattamis Szekely Boldisar U(ram)nak hogj aly Titulussal ne intitulálna azon buzat, mivel a kezem alat valo Biro, es koltsár tudjak, s bizonyosan ki fogjak mondani, gyalazatott vallunk (igy!) [Branyicska H; JHb XXXV/15.17].

intitulálatlan (meg)címzetlenül, címzés nélkül; färah adresä; nicht adressiert. 1672: Az Spankó levelét intitulálatlan küldtem Kegyelmednek . gondoltuk azt, hogy Kegyelmed nagyobb titulust ad neki. Immár kegyelmed intituláltassa úgy, az mint szereti [TML VI, 180—1 Székely László Teleki Mihályhoz].

intituláltat (meg)címzettet; a pune (pe cineva) sä adrese; adressieren lassen. 1619: kénszerite az Felsőgednek való írásomra kivált képpen az Felsőged Pozsonból írott két levele, kit Felsőged nekem intituláltatott volt [BTN² 379]. 1678: két vagy három credentiát . . . Kglđ ki küldvén én esztán intitulálatnám őket nekik, az kik elő jőnének az urak közül [TML VIII, 126 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz]. — L. még *intitulálatlan* al.

intituláltak címzettetik; a fi adresat; adressiert werden. 1588: Kerwen eo kgmek varosul Az Also tanachotis, hogy keozzewleók Valasztananak het Vraimat, holot az Vrnk lewele vgia(n) eo kgmekre Intitulaltatot [Kv; TanJk 1/1. 76].

intoxikál megmérgez; a oträvi; vergiften. 1763: Kettőség kívül van az is, hogy Urat eger kövel készült pogatsával intoxicálni az offeralt pogatsának más részit egy cséplőnek adván az Cséplő annyera inficiálatott, hogy ha édes tejjel, s' fekete retekkel nem orvasáltak volna, halált okozot volna, de ezen orvosság által egész nap mint hant [Torda; TJkT V. 178].

intoxikálhat megmérgezhet; a putea oträvi; vergiften können. 1763: hogi ezen cséplötis intoxicálhassa, magais az I(nct)ja meg kostolta, de ki vetette az szajából, az I(nct)ja annya pedig le nyelvén, aztis azon curaval orvasáltak meg [Torda; TJkT V. 179].

intoxikáló mérgező; oträvitor, toxic; giftig. 1763: (A vádított) färe tévén minden keresztényi kegyességet egész Varasunknak botrankozására a miolta leg(iti)ma aetast ért, léány korában is paráznaságnak vétkében leledzeni hallatott . . . sőt meg rögzett gonoszágát hogi jobban tetészesse Hites Ferjének oly ételt intoxicalo szerszámokból készített, probalgotván annak meg ételével Urát [Torda; TJkT V. 177].

intő 1. figyelmeztető; care avvertizează; ermahnend. 1598: holto(m) vtan . . . az en szerelmes feleségemet megh ne haborgassatok, . . . hanem keduet keressetek, jora jntuen twteoket szouat fogaggjátok, mind(en) iora intoe bezedet megh fogaggjátok [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. 1662: Kornis Zsigmond . . . sok szép intő beszédével . . . megcsendesítette vala őket^a [SKr 173—4. — ^aA zúgolódó katonákat]. 1743: Tapasztalunk illjen alkalmatlanságotis, hogy néméllyek Hazánk lakósi közül éppen szokásban veték hogy a' szemetet gazt, Moslékot és akár mellj otsmányságot házok elejében az Uttzára szoktanak sepreni s ki hánni masok bántásokra, nem gondolván sem magok betsületekkel, sem mások intő beszédével [Torockó; TLev. 10/1]. 1784: a vasvillát Széjes Josef mint magát úgy vitte el töllem 's én akkor ötöt pirongattam azon roz dologert de . . . egyet sem szolot intő beszédimre [Béta U; IB. Agilis Szejes Péter (57) vall.]. 1813: Czéh Mester Dobollyi Mi-

hály eő Klme . . . kéntelenített más eszköze fokban, látván, hogy szép intő szova Semmit Sem erne ugy édy darabotska pofával, vagy Talpal réa vert^a, mellyett megis érdemelt [Dés; DLt 56/1814. 7—8. — ^aA békétlenkedő asszonyra].

Szk: ~ *levél*. 1605: Az eo felge feiedelmwnk kegelmes intheo leuelet megh kwldwn a Jesuitaknak eo maga az Pater Rector . . . be Jeowen az varos elejben kewania elseoben erteny michyodak volnanak azok amiket vizza kewanna az varos [Kv; TanJk 1/1 524]. 1662: Ali passa intő levele az országhoz [SKr 671] | Kemény János fejedelem elesésének híre Ali passának megvitetvén die 15. Februarii Tömösvárrul az országnak illyen intő levelet iratott vala^a [i.h. — ^aKöv. a levél] * ~ *utasítás*. 1848: Folyo 1848ik Év october 17ik napján Kolosvári polgár-nő Killyén Mozesnö Balog Julianna Ifjasszony törvényes lépés tétele véget- következő és ide alább szorol szora be irt ut intő utasítást adá kezemnek [Kv; Végr.].

2. ~ *pecsét* kb. idéző-levél, rég idéző pecsét; citatie; Vorladungsschreiben. 1798: Intő, Idéző, Egyben-hívo, Bizonyossá-tévő, El és bé-tilto Esketo pecsét . . . G. Teleki Samuel Ur ő Excja nevére; melynek ereje mellett Nemes Marus Székben lakozo mind két Nemen lévő betsülletes Személyek 24 forint büntetés alatt a' ki nevezendő helyen és Napon megjelenni és az igazságot maga valóságában igaz hitek letétele mellett ki-nyilatkoztatni kötelezetnek. Költ MVásárhelyt la Xbris 1798. Ki adta G Toldalagi Ferentz Fő KB [DLev. 5]. 1800/1801: Intő, Idéző, Egybehivato, Bizonyossá tévő, El, és meg tilto Eskető Petség, Mlgos Groff Kendeffi Eleknē Mlgos Bethlen Kristina Asszony eő Nga nevére [Erdősztygyörgy; WH].

intráda kezdet; inceput; Anfang. 1699: vegeztük hogy a' diszno husnak a' fontyat Hentes es Meszaros Atyank fiaí fontyat első intrataba(n) adgyak den 4 mig ne(m) olcsodik vagy dragodik a' diszno [Dés; DLt]. 1729: ez alkalmatossággal költ el első intradab(an) fl 6 // 69 [Kv; ACLev. 143]. 1745: Tudom bizonyoson hogy azon Buzai^a Jozságnak intradája annuatim in isto oeconomice statu a' mint volt . . . könyen importált volna [Born. VIII 8 Daniel Griff de Szezell (50) vall. — ^aSzD]. 1750: hogy Iskolaimbol ki jötem első szolgálatam intradájával is Máglassagra assumáltattam volt Fixumam 100 Tallér hét lovakra valo szénam, és zabam 12 Kőből buza [Borbánd AF; Ks 83. Borbándi Szabó György lev.].

intravillánium (falu v. városbeli) belső telek; intravilan (intr-un sat sau oras); Dorf/Stadtwann(e). 1780: Gyurkapatakán^a az Ecclesia Intravillanuma in Sessionibus 12 a Mlgos A. Vrē in 6. Sessionibus figáltassék [BSz; JHbK LIV/25. 11. — ^aSzD] | A Méltóságos Groff A. Vr Sem kívánta ezen Processussát az intravillanumoknak adaequaltatására ki terjeszteni, hanem tsak az indivise' lévő Terrenumoknak fel osztását kérte, és Nyerte meg a Tekéntetes Táblától, a Divisio is tsak azokban reexamittáltott . . . mely mind a Birot, mind a Parsokat regulázza, az intravillanumok adaequaltatását Nem praetendálhattya [BSz; i.h. LIV/25.7]. 1802: Most lévén ideje és helye ezen Sombori Hatar osztáljával, hogy itten Somboron^a az egyenetlenség meg igaztassanak . . . Hogy az intravillanumok adaequaltatassan(a)k adjustaltassa(na)k [Somb. II. — ^aM. zombor

K]. 1810: vagynak illeten osztatlan akár minémü intra és extravillanumok? [Ks 76. Conscr. 11].

intrikál ts 1. kb. áskálódással eláztat vkit; a unelti im-
potriva cuiva; intrigieren. 1762: Meg olvastatvan az Ut-
rumok, melyeket in sui defensam peragaltatott Inquisi-
tionnak végben vitele végett consignaltatott az ... I.
constal hogj magat exponallya mindenik Punctumban,
de nem annyib(an) magat lattatik menteni véle,
mint másokat intricalni, generice fel tévén, kik, mit cse-
lekedtenek, mondottak [Torda; TJKt V. 149].

2. ~ja magát beleártja magát, beleavatkozik vmibe;
a se bága/víri in ceva; sich in etw. (ein)mengen/mischen.
1682: Mivel lattuk sokszori hüttel tót fogadasod utan-
nais nem szűnöl megh halgatni, hanem bele szollsz s
Uionnan intricalod magadat, protestalunk hogy ha anni
ero javai nem talatnának szegeny Berki U(r)u(nkna)k
..., megh kevanniuk hogj az tiedből tetessek satisfactio
| Tetszik azért minekunk mivel hogy ez p(ro)ductioval
Uionnan intricalta magat az causab(an), Tovabbis tar-
tozik agalni; es usq(ue) ad decisionem causa(m) it allani,
migh ratioia el igazodik vagy decidalodik [Kv; RDL I.
161].

introdukál 1. vkit vminek a birtokába iktat; a pune pe
cineva în posesia a ceva; jn in den Besitz einer Sache ein-
weisen. 1587: Anno 1587 Anno 1587 die 17 Marty Mik-
or az Vraim eo kigielmek minket az harom faluban
introducalanak attak kezwnkben Cub Auene 27 [Kv;
Szám. 3/XXXII. 3]. 1613: Hoza my Nekwnk Vrnk eo
felseghe parancziolatthyat vgy mint Noua Donatiott es
Statutoriati Az Kazo(n) szegy Imper falui Chyutak
Gyeorgy az Jakab Falui Jozagara Mindenekre az
mellyek az eo birodalma alatt vadnak ... my El men-
nek az feyedelem lewelenek Continentiaya tartasa sze-
rent Introducalkok es Statualok Chiutak Györgyeótt
[Ksz; BCs]. 1630: Felseged parancziol, kegielmesen,
hogj en mennek doboka varmegiebe(n) dersere^a, es az
nemes vitezleó Torma petert, es felsegeit horuath dru-
sianna azzonit, es az nemes vitezleó Kuty Istuant, az
nehaj megh holt dersej dobokaj Ferencznek megh maradat
ioszagaba(n) ... Introducalkok es statualnok [Kv; JHb
III/42. — ^aM.derszere (SzD)]. 1727: engemet ... mél-
toztassék a Litigiöse Domusb(a) introducálni [Ne; Dob-
Lev. I/129]. 1755: ellenkezik mind az I(ste)n Törvényé-
vel, mind a Hazáéval ilyen Hite szept Aszszont Vra Jo-
szágában introducálni, és benne hagyni az örökösök-
(ne)k nagy megrontásokra és keserítésekre [Albis Hsz;
BLev.]. 1798: mi is introducaltuk, bé iktattuk Néhai
Tkts Trauzner Sigmond rész Jozságb(an) Gergelyfáján
a' Felperes Tkts Kováts Justina asszszonyt ... és annak
bíráására által adtuk [Gergelyfája AF; DobLev. IV/737.
27a]. 1818: a Kolos Monostori Uradalmat az ugynevez-
zett Mátéffí Háznak contractus mellett örökösön meg
cserélt részében haladék nélkül introducallyák [Km;
KmUlev. 2]. — L. még RettE 264.

2. ~ja magát vki vminek a birtokába iktattatja ma-
gát; a face să fie pus în posesia a ceva; sich in den Besitz
einer Sache einweisen lassen. 1724: a' p(rac)tendens ...
az Jeremiás jussán akarta magát introducálni azon ház
dominiumban [Ne; DobLev. I/106. 4a].

3. vkit vmilyen állásba/tiszttségbe (be)állít/iktat; a pu-
ne/installa pe cineva într-un post/intr-o funcție; jn in eine

Stelle/ein Amt einsetzen. 1601: az Zenth Ersebetbeli
Jspotaly mestert ... ma Introducaliak [Kv; TanJk I/1.
386. — A teljesebb szöw. *introdukcio* 2. al.]. 1620: eo
Kglmekteól az Zenlejk (!)^a Ispotálj Mesteris el bucciu-
va(n) valasztottak Lakatos Geörgy Vramat
Zamveweo vram mellen hamarabb Jntroducalliak ...
mindeneket Inuentarium zerint kezehez assignaluan
[Kv; i.h. II/1. 292. — ^aSzentléleki ispotály]. 1641: Az mű
kegyelmes urunk eo nagysága és méltóságos tanác urak
egszersmind praefectus uram Fábían János
eo kegyelme paranczolatlyokból az csiki uas háromi
gonduseletnek tisztire introducáluán tekenetes, nemze-
tes Sándor János uramat, mü általunk inuentaltattak az
eo nagyságok csiki uashámorán leueő bonumok
[CsVh 113]. 1737: proponálá ő Nga^a, hogy ... Tiszt.
Tsepregi Ferentz Uramat ... promoveálják ad Profes-
sionem Theologicam ... Mellyre ad Professionem
Theologica(m) Tiszt. Tsepregi Ferentz Uramat sollem-
niter introducálák ... Isten ő Felsege Mennyei Kegey-
meivel Tiszt. Tsepregi Ferentz Uramat ruházza fel, hogy
ő Kglme maga Hivataljában nagy haszonnal járhasson
[Kv; SRE 167. — ^aBr. Bánfi Farkas egyházközségi fő-
gondnok]. 1817: Én ugyan az első Levelembé ... irtam
volna mindezekről, hanem mint Uj Gazdnak akkor
nem volt matériam réá ... hanem már most, mivel a'
Tkts Praefectus Ur által a' Jozságb(an) introducálva va-
gyok ... tudositásomat ... tészem meg [Héderfája
KK; IB Veress István tt lev.].

4. bevezet, meghonosít; a introduce; einführen.
1777/1780: Ezen Faluban nintsen Limitatio Introducál-
va Melly szerént akár mellyik Méltóságos Possessor Ur-
(na)k Mindenkor szabados Kortsmárlása vagyon [Som-
kút SzD; JHbK LII/3. 204].

introdukálhat vkit vmilyen tiszttségbe beiktathat; a pu-
tea instala într-o funcție; in irgendein Amt einsetzen
können. 1674: Nemzetes Gyerőfi György Ur(ama)k
confaralván (!) az Doboka Vármegyei edgyik Fő Ispán-
ságot parancsolyuk Kegld(ne)k informatiot vevén ...
Csájk László Ur(am)túl az Instella(ti)onak napjárüll és
helyéről fogatkozás nélkül compareálni el ne mulassa,
hogy Kgtek Gyerőfi Ur(ama)t introducálhassa K(e)-
gyelme)s collatiókn szerént Feő-Ispánságának Tiszt-
b(e) [WassLt fej.].

introdukált kb. megállapított; stabilit; bestimmt, fest-
gestellt. 1777/1780: (A) Quantitate Possessory intro-
duct Limitatio Szerint eo Nagysága két Esztendők
folyása alatt tsak fél Esztendeig kortsmároltathat [Al-
parét SzD; JHbK LII/3.28].

introdukáltat 1. vkit birtokba (be)iktattat; a dispune
ca cineva să fie pus în posesie; jn in einen Besitz
einweisen lassen. 1725: Haller János Ur(ama)t ... sz:
Laszlo kirallj nap előtt valo napon akarja introducaltat-
ni [ApLt Apor Péter feleségéhez]. 1792: (A) N Enyedi
Reformatum Collegium Rectora Tiszt. Nemegeyi János
Ur(am) kérsére ell jöttünk ide Elekesre^a a' végett,
hogy minthogy még az előttis egy versben ... intro-
ductáltatott volt a' Nemes Collegium azon Jozságnak bir-
rodalmában; tehát most már utoljára és végtire ezen Int-
ductiot egészen vinnök végb(en), és a' meg nevezett
Jozságb(an) a' Nemes Collegium Mandatariussát egész-

szen introducalnok [AF; DobLev. IV/706. — ^aAT]. 1828: a Klitzi legnagyobb lábamat, mely huszonnyedfél jugernyi termékeny föld ... le kötöm Bátyám Uramnak, — s, Introducáltatom beléje [Tihó Sz; BetLt Cserei Miklós Vajda Istvánhoz].

2. ~ja magát a. vki vminek a birtokába iktattatja magát; a face să fie pus în posesia unui lucru; sich in den Besitz einer Sache einweisen lassen. 1835: Pálffy Sándor Ur aszt mondá nékem hogy nem foja (!) Halasztanni az Introducziót mikor bé telik az 15öd nap akor Introducziót magát légyen (igy!) ... szabad, Introducziót meg tenni mert végire járt [Tordátfva U; Pf]. — b. vki fejedelemségbe iktattatja magát; a face să fie instalat în demnitate de principe; sich in das Fürstenamt installieren/einsetzen lassen. 1762: sokféle hír vagyon. Némelek azt mondják, hogy Rákóczi Ferenc fia^a akarna Erdélybe jöni — s magát introducáltatni [RettE 144. — ^aAlapítvány híre, hiszen a Rákóczi-fiak közül az utolsó, György is már 1756-ban meghalt].

introducáltatás (be)iktattatás; (dispozíció de) instalare; Einsetzen(lassen). 1838: meg úgy evezvén .. Dobai Sigmund Úrral az iránt hogy . szomszédi Jussát nékem tellyesleg cedállya úgy hogy én azt a^a Tekintetes Úr Neve alatt pleno Iure ki kerülhessem az azt meg vett Kereskedőtől a^a Tekintetes Úrtól valo plenipotentiám ereje mellett en pedig ezért tartozzam, Introducáltatásom napján a^a Tekintetes Urunk 200. azaz Kétszáz Conv. pengő ezüst Rftokat^a [M. orbó AF; DobLev. V/1179. — Tollban maradt: letenni].

introducáltathat vkit vminek a birtokába iktattathat; a putea determina punerea în posesie a cuiva; jn in den Besitz einer Sache einweisen lassen können. 1840: Most már mind addig itt maradni szándékozam míg Bosla Urammal ezen jóság dolgát el igazíthatam, melyre nézst arra kérem ne sajnállyá le fáradni holnap, a^a pénzzel mert az Sz. Mihályfalvy jóságban introducáltathatam; tegnap Tektes Vice Ispány Simon Urnál lévén ötet személlyesen meg kértem az iránt hogy az Berkesi^a ötet introducziójára Bosla Uram kívánságára jelennek meg [A. szentmihályfva TA; Bosla. — ^aTA].

introducáltatik 1. behozattatik/vezetetik; a se introduce; eingeführt werden. 1620: mind az Zeőleő karokat, mind penigh az Sindelieket sokkal reőuidgiebben csinalliak, hogj nem mint ennek eleőtte Hogj azért ezis tollaltassek, es az régi Jo vsus introducaltassek, eo kglmek varosul vegeztek, hogj Biro vram publicaltassa, hogj .. hozzabban csinalliak, mind az karokat, mind penigh az Sindelieket [Kv; TanJk II/1. 235]. 1677: Dezma promiscue, ne válogatva a^a javabol, vétessek, semmi újítás a^a mellett ne introducaltassék. P. 2. TIO A 1. f 50 [AC 254]. 1761: Bukuresten^a az Molmoknak Semmi taxája nem vala, introducaltatot, és importal annuatim Rf 12 xr. 28 [Déva; Ks 94. 24. 4. — ^aH]. 1785: fel találtatván pedig a Torotzko Hegyeiben termett Vas, Ezüst, és fekte őn Mínerák 1359 Esztendő tájan a^a Metalurgianak fel állítására Styriából Metalurgusok hozattattak ide Torotzkora, és itt privilegialiter illocaltatván a Jus Regium, mipt Bánya Városban bé hozattat^a, s introducaltatott^b [Torockó; Thor. XX/9. —

^{a-b}Egykorú másolatban: bé hozattattat és introducáltatatt (TLev. 6/1 Transm. 16b—7a)].

2. vki vminek birtokába beiktattatik; cineva se pune în posesia a ceva; in den Besitz einer Sache eingewiesen werden. 1792: A N Enyedi Reformatum Collegium Rectora Tiszt. Nemegeyi János Ur(am) kérésére ell jöttünk ide .. Elekesre^a a^a végett, hogy ... minthogy még ez előttis egy versben .. introducáltatott volt a^a Nemes Collegium azon Jozságnak birodalmában; tehát most már utoljára és végtire ezen Introducziót egészen vinnok végb(en), és a^a meg nevezett Jozságban a^a Nemes Collegium Mandatariussát egészen introducalnok [AF; DobLev. IV/706. — ^aAF] 1821: mint hogy .. a szindi jok most nem circumvicináltathatnak, ezen híjánosság ki potlását halasztották akkorra a midőnn nem sokára a szindi jobkann T. Gálffy Iosef ur és élete párja nem sokára Törvényesenn is introducaltatnak [Nagyak AF; i.h. V/1041]. 1840: A tull irt Eg(g)yeződésben ... kinevezett Javaiban Fülep András Uramnak Bosla Ferentz Uram A. Szt Mihályfalvi Falus Biro Kis János, Armálisták Hadnagyja id Komáromi István, Hitesek jelenlétekben általunk a maga modja és rendi szerent Introducaltatott — bé avatott [A. szentmihályfva TA; Bosla. Kövendi Kováts Janosnak, a szék bírájának vall.].

3. vki vmilyen állásba/tisztségbe beállítatik/iktattatik; a fi pus/instalat într-un post/intr-o funcție; in eine Stelle/ein Amt eingesetzt werden. 1678: Nádudvari János vram professori tisztitől amovealtatott és introducáltatott helyében Kolosvári uram [TML VIII, 248 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1787: Pataki Mihály Uram ... az ekklésiának és Collégiumnak mind Privatus, mind Communis Pecuniarius Fundussinak mind pedig a^a külső Jozságok administrajóban actualiter introducaltassék [Kv; SRE 152]. 1823—1830: 18-ik márciusban introducáltatott juris professorinak Tkts. makfalvi Dósa Gergely úr [FogE 128].

4. be/elhelyeztetik; a fi aşezat/instalat; eingestellt/setzt werden. 1771: proponáltatott Nztz Farkas Jánosné Aszszonyom ingyen offeralt Ajándéka a^a külső Tempomba^a való egy orgona .. acceptaltassék, és in Nomine Domini introducaltassék [Kv; SRE 229. — ^aA magyarutzaiba].

introducáltatott beiktattatott; instalat; eingesetzt. 1764: kik hiresztelték, s kik Fogták ra, ki esztől s Fejeből sült hogy ezen játékos Lövdözést arra magyarázták mintha bizonyos Uri Asszonyt kívántak volna által löni; nevezetesen az elfoglalt údvarb(an) akkor introducaltatott Bánffy Mária A(sszo)nyit [KS tábl.vk].

introdukcio 1. birtokba iktatás; punere în posesiune; Besitzeinweisung. 1578: Mely my Statutionkath es Introductionkath my te Nagnak, az my igaz hitonk zerynth Irtonk megh, az Statutyonak allapattya zerynth [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. 1792: ell jöttünk ide Elekesre^a ... minthogy még ez előttis egy versben ... introducáltatott volt a^a Nemes collegium^a azon Jozságnak birodalmában; tehát most már utoljára és végtire ezen Introducziót egészen vinnok végb(en), és a^a meg nevezett Jozságban a^a Nemes Collegium Mandatariussát egészen introducalnok [DobLev. IV/706. — ^aAF. ^bA nagyenyedi]. 1835: Pálffy Sándor Ur ... aszt mondá

nékem hogy nem foja (!) Halasztanni az Introductiot mikor bé telik a 15öd nap akor Introductáltassa magát légyen (így!) ... szabad Introductio meg tenni mert végre járt [Tordátfva U; Pf Márton Ferenc vall.]. 1847: sem barázda jártatás, sem Introductio addig soha nem leszsz mig minemünket a' mikor kívánjuk fol nem szállitja [Csapó KK; DobLev. V/1268].

Szk: ~t *téte*. 1843: suttamba abba introductiot is tettek bizanyas fel tételek alatt [Torda; HG].

2. állásba/tisztségbe állítás/(be)iktatás; instalare intr-o funcție; Einsetzung. 1588: Amy Penigh az Introductiot es be vytelt nezy, vegeztek eo kegmek hogj Biro vram az előbby modot megh tartwa(n) Inventariummal adasson eo kegmé(ne)k mindent kezebe ky zerenet ennek vtanna is vehessenek zamot tülle [Kv; TanJk V/3. 206b]. 1601: Myert hogy Jsten a Zenth Ersebetbely Ispotaly mestert Jgyarto Simon vramat ez vilagbol ky veotte az szász Natiobol valaztottanak Ispotaly mestert Gérghe Alcznert Az Inuentalasra es Introductiora rendeltek eo kgmek az Zamwewo vram kezezoel ... Kerik eo kgmeket varosswl hogy eo kgmek ... ma Introductialik [Kv; i.h. I/1. 386. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1625: Perceptio Tviticí Ket oztasa leue(n) az Alparet malomb(an) Nyireo Mihalnak Introductiojatol foghua elseob(en) percipialt Cub No 47 [Kv; Szám. 16/XXIII. 12].

3. (vhová való) bevétel; introducerea (unde)va; Einführung/tragung/bringung. 1677: Kolosvarra az Orthodoxus Evangelicus Praedicatoroknak introductiojok confirmaltatik [AC 267. — ^aÍgy az AC mutatójában! A törvény szövegében azonban ez olvasható: Kolozsvár városában az Orthodoxa Evangelica religion lévo Papoknak bé-vitetések végeztetett, mely mostan-is confirmaltatik (AC 4)].

introitus 1. bevétel; intrare de venituri; Einkommen/nahme. 1583: Ez Egezz Regestumba halaggia megh Az Introitus Az exitus In summa ez 1583 esztendeoben in toto f 70/28 [Kv; Szám. 3/IX. 14]. 1584: ez esztendeobeli Introit(us) tt in Sum(m)a f 305/46. Az Exitus penigh az eo honorariumiokal egietemben theot eze(n) esztendeo által f 392/90. Halaggia megh az Exitus az Introitus eze(n) esztendeoben f. 87/44 [Kv; i.h. 3/XIV. 20]. 1600: Ez buzának exitussat ky vevén az Introitusbol ... Marad Inventariumban mind vchustol^a gazostol Cub 12 M. 6 [Kv; i.h. 9/XII. 107 Ígyártó Simon isp. m. kezével. — Oliv. ucustól, értsd: ocsústól]. 1623: Az Jo zamtartora nem keuseb zwkseg vagion mint az kenyerre, mert ha ... az Introitust nem kimilli hane(m) vgy tekozolliak mint az mostany Rationista, annyit be ne(m) takarhat hogy ell nem tudjak tekozolany [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. — L. még EM XVIII, 400.

2. jövedelem; venit; Einkommen, Ertrag. 1586: Az Pasytt es egie fele Dezma Disznok Introitussarol Irast Mutasson^a, megh mongia, Meny Vagyon labon, Mennyt zalonnazot megh, Menyt teót penze benne [Kv; PolgK 20. — ^aAz isp.m.]. 1588: Az Ket espan Tothasy Mihalj es Eppel Peter zamadasok az három falurol. Az Meny Introitussa hazna lehet az három falunak tezen in Summa f. 86/4 [Kv; Szám. 4/II. 15].

3. vámjövedelem/jövedék; venit valam; Zollertrag/gefälle. 1594: De marodat az Malombol meogh harmincz ketteodfel keobeol búza Introitus Az varosnak kit Az Clastromba reponaltak [Kv; i.h. 6/II. 8].

intromittál 1. bebocsát/enged; a lása/permite să intre; her/hineinlassen. 1711: D: Sz: Martoni Balogh Sigmond Uramtol ... Gjöröffi Borbara Aszszony eo Naga aszt kerdetj hogj Erdély Fő Generalis Commendáns Staanvil (!) ur(am) eo Exceletiaja Commissionalis Poronczolattyának akare Engedelmeskedni avagy nem, es ... azon Bonumokban intromittalya, avagy intromittaltatya [Kük.; Ks].

2. ~ja magát a. kb. előáll, megjelenik; a se prezenta; sich vorstellen, erscheinen. 1727: Minthogy tizenötöd fél esztendők alatt az Instans perelvé ezen Litigiosa Ház felett és az alatt sem égszser, sem mászszor nem intromittáltak magokat a Causáb(a) a Repellens felek; azért az Instánsnak azon Litigiosa Házat most readjudicállyá [Ne; DobLev. I/129]. — b. beleavatkozik/keveredik vmibe; a se amesteca în ceva; sich in irgendetw. einmischen/mengen. 1782: egyedüll magamat intromittalni ezen Censurában nem kívánom [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

Szk: vki lopásba ~ja magát vki lopásba elegyedik/keveredik bele/ártja magát. 1761: Hogj az Utrumban Specificált Cziganýok valaha magokat mostani el fogattaltasokig lopásban intromittáltak volna nem tudjuk nemis hallottuk [Kosest H; Ks 113 Vegyes ir.].

intromittálhatja magát 1. beiktattathatja/vezettetheti magát; a putea face să fie instalat; sich einsetzen lassen können. 1677: A' Székelységen valo Jozszágok, melyek jure haereditario, és az ő régi szabadságok szerint birattnak ... ez után-is a' Possessorok, vagy azoknak legitimus Successorinak, és igaz haeresinek akarattyok s' kedvek ellen, se a' Fiscus, se más senki Jus Regiumot az olyan Jozszágokban bé ne vihessenek, és annak erejevel magokat ne intromittálhassák; [AC 150].

2. *kauzába* ~ja magát vki beleavatkozhat vmely perbe; a se putea amesteca într-un proces; sich in irgendwelchen Prozeß einmischen können. 1727: A Természet törvényével, de az Haza Torvényével manifeste pugnál, hogy az ki a perben nem volt; hogy az a Causában magát intromittálhassa [Ne; DobLev. I/129].

intromittáltat bebocsáttat/engedtet; a fi lässt să intre; hin/hereinlassen lassen. 1674: az Fiscus azon megh nevezet portioakat el is foglalta volt, el foglaltatván penigh, a mi Keglmcs vrunk ő Nsga Donatiojabol, es Collatiojabol, az Ur(am) Tekentetes Nemz(ed)es Losonczy Banffi Sigmond vram(m), Statutione medianté azon portiookban, magat Donatioja szerent intromittaltatta volt [BLT 11]. 1711: D: Sz: Martoni Balogh Sigmond Uramtol ... Gjöröffi Borbara Aszszony eo Naga aszt kerdetj hogj ... azon Bonumokban, intromittalya, avagy intromittaltatya [Kük.; Ks. — A teljesebb szö. *intromittál* al.].

intromittáltatik bebocsáttatik/engedtetik/iktattatik; a fi lässt să intre/să fie instalat; eingelassen/gesetzt werden. 1748: azon fundusnak negyed résziben nem intromittaltott az Emptor ő kglme [Torda; TJKT III. 234].

introspecificált bcnt jelzett; specificat/mentionat aici; innen angegeben/bezeichnet. 1654: Ezen dolgok(na)k nagubi erőseghere mineknkis kezét az introspecificált Iffu legeni hütinek le tetelivel edüjt be aduac(n), es Reuersalissat peczettelve(n), ő maga keze irasa auagy

subscriptioia alat kezünkhez adua(n) miis fide n(os)tra median(te) recognoscilliuk [Fog.; KCs. David János kezével].

introszkribált benn irt (az iratban név szerint feltüntetett); scriis inăuntru (menționat nominal în act); innen geschrieben. 1742/1792: a' Contractusban introscribált Joszágra. Szántóföldekre, és Templombeli álló helyekre, marad pure flor. Hetven öt idest 75 [Albis Hsz; BLev. 39]. 1762: Az ben irt bitong Lovokra Segesvári introscribált emberek heten reá esküvén el vitték [Kóród KK; Ks 17. LXXXII. 4].

introszkriptus a bennirt (az iratban feltüntetett) személy; persoana menționată inăuntru (în act); die innen geschriebene/angeführte Person. 1737: Anno 1735 die 14 ta Men(sis) July Procedaltam az Introscriptus ellen [BSz; TKI].

intvény figyelmeztetés; atenționare; Ermahnung | in-telem; avertisment; Mahnung. 1897: Zsuzsika azt mondja; Komolyan izend meg Gyaluinak, nehogy magára induljon el . vigye az asszonyát magával; fele gyönyörűségét s az út fele hasznát hagyja el magától, ha magára megy. Íme, az intvény [PLev. 190—I Petelei István Gyalui Farkashoz].

inuzualis (vmi) szokatlan, (ceva) neobisnuit; etw. Ungewöhnliches. 1726: A pénz béradás iránt a megyékben régi constitutioi tartassanak meg, ha casu quo valahol valami inusualist béhoztak volna a megyék pénzbéli béradásában, azon novelítások poenitus praesentium vigore abrogaltassanak [Somlyó Cs; SzO VII, 324—5].

invadál 1. megtámad vkit/vmit; a ataca pe cineva/ceva; angreifen. 1600: Kerezturnfalwaban . . . Nemes Vdwar hazamath kit penzeme(n) weöttem Nuitodi Demerteoteol, tulajdon hatalmawal inuadalta, es hazam keörwal walo kertit le wagta s el hordotta [UszT 15/79]. 1647: Gogia Gaspar . . . etszakanak idein minden igaz ok nelkw inuadalu(n) az megh holt Mihaly new leghent es toluaj modo(n) eggiet massat elseöben el fosztotta, es hogi megh eölte feje vetettessek [Kv; TJK VIII/4. 208]. 1662: Deliberatum. Doceallia az Detentus Czyszer Mihaly hogi eo Czerjek Pal Vr(am)nak se hazat nem Inuadalta sem Jovait nem praedalta [Sszgy; HSzjP]. 1724: ot voltam mikor jüt Boldor Peter, három Fiaival es ök negjen invadalták az malmat . . . es ök ütetek rongaltak . . . ugi hajgálnak vala Darab kövekkel [Vormága H; JHb XXXIII/34]. 1751: emlékezem réa, hogj egj alkalmatossággal ezen Vandorék Haller Ferencz Ur(am) Udvarát, Házát invadaltak, es tulajdon az Néhai Ur(am) maga emberét potentia mediante megh verték [Kissáros KK; BLI]. 1784: A' reménytelen Rémülések között Törvénytelen hatalmat kelletik tapasztalnam Nagylaki udvarházamra, a' midön honn nem létem alatt, Udvaramat invadálták, Villicusom ellenzése ellen (igy!) Ökör Pajtámbol egy Tulkomat el oldták és . . . Mikos Sigmond urfihoz hajtották [Nagylak AF; Dob-Lev. III/587].

2. bántalmaz vkit; a maltrata/brutaliza; mißhandeln. 1583/1584: Mykoron Zolgaim az en megh hagiason zerint halaznanak Nem twdom My indulatbol, ez

feliori megh Newezet zemelyek Manib(us) Armat(is) potential(ite)r Zolgaimra Jrualtak Inuadaltak eoket, ver tek haygaltak keowekkel [Újfal K; Ks 42.9]. 1598: az eö megh holth Vrath violenta et potentia manü Inuadalta volna, vulneralta volna, melj vulneratiobül halala teörtenth volna [UszT 13/102]. 1689: Doceallya Actioja szerent Csusz Tamas, Kovacz Peterné ellen, hogy rea tamadot le taszította a földre s a labat megh sebhetté . . . ra tamadot invadalta sebhetté [Kovácsna Hsz; HSzjP].

3. prédál, fosztogat; a prăda/jefui; plündern. 1747: Néhai Mlgs Urunk Szalonnás Kamraját benn az Udvarban Nappal álló Délben fel verte potentiose invadalta [Mv; Told. 43/37]. 1770: Belső Szolnok Vármegyéb(en) a Salamoni Határnak Bezdéd nevezetü Falu felől valo szelib(en) . . . (az) Irtovány Kaszálot . . . potentiosé ki invadalta, ki kezdette kaszálni [BSz; JHbK LIV/12.7 vk]. 1798: ezen szomszédalt allodialis tilalmas erdejít ö nganak titkon vagy nyilván, ejjel, vagj nappal hatalmasul tolvajkeppen kik invadaltak? [Kük.; JHb XIX/58.5 vk].

4. (el)foglal/birtokba vesz vmit; a ocupa/a lua ceva în posesie; besetzen/in Besitz nehmen. 1735: Eszerint Subdividáltván mind a Boldutzi mind a Csáni Határ, es ki ki maga részit maga Linéjától Excerptálván concludatott hogy Senki ennek utánna más részit ne invadállyá, ne Dézmállyá, ugy más Erdélyére is potentiose ne menjen [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 13—4].

5. kb. elfoglal, megszáll vmit; a ocupa/invada ceva; besetzen, in Besitz nehmen, okkupieren. 1687: A Kállyáni és Kidei unitarius Papok a' Földvári és Szamos újvári Ecclesiákat invadálták, es copulalta(na)k a Püspökeket kell requirálni felöllek [SzJK 217].

◇ Szk: ~ja a *hideglelés* rájö a hidegrázás, leli a hideg; a avea frisoane; Schüttelfrost bekommen/haben. 1746: Vass János nevü idegen jövevény ismérleten ember feles üdökig kelletvén raboskodnia az hideg lelés is invadalta, erre nézve elegendő büntetés(ne)k itiltetik eddig valo raboskodása [Torda; TJK III. 110].

invadálás rátámadás; atacare; Herfallen, Angreifen. 1699: a' Cziz hegye alatt levő teren . . . hamis hitunek szidalmazta az J az A(ctor)t meg kivano(m) diffamatiojáért hogy hamis hitunek mondott in emenda lingvae, invadálásaért, lovarol valo lehuzásáért, fojtogatásáért agyba főben valo veréséért, vere ki ontásaert in poena minoris Potentiae convincaltassek [Dés; JK 292a].

invadálhat 1. megtámadhat; a putea ataca; angreifen können. 1573: porkolab ferencze Azzonyom . . . illyen fegyveres kezzel p(ro)ria Autorit(a)te contra libert(a)tem et prerogatiua(m) Nobilit(a)ti(s) mee (!) nem inuadálhatta volna [Fráta K; SLt 12].

2. prédálhat; a putea prăda; verschwenden/tun können. 1798: En az keresdesben ki tett Erdött nem tudom azt sem hogj kik invadálhattak volna azott vagj edgiszer vagj mászszor [Ádámos KK; JHb XIX/58].

invadált 1. kb. támadást szenvedett; atacad; angegriffen. 1762: azon Invásor . . . régen ki ment azon Invadált Udvarbol [Branyicska H; JHb XXXV/51.6,12].

2. (el)foglalt; ocupat; besetzt. 1782: a Potentiose invadált helyet ... ezelőtt Egy Nihány esztendővel Borzoltatta volt a Mélgos Expo(ne)ns Ur a Falu Közön-séges helyéből [Mocs K; JHbK LIII].

invadáltat 1. megtámadtat vkit/vmit; a dispune să fie atacat cineva/ceva; jn eine Sache angreifen lassen. 1735: Mivel az I(nctus) Sütő Tódor és Marián nevű bere-sekkel az Uram .. Malom Mesterit ... invadáltotta buszujából [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI]. 1746: tud-ja é a 'Tanú .. hogy Groff Wass Adam Ur(am) mellette lévő fegyveres szolgálival ... János Kata Asz-szony Szent Egyedi^a lakó házát fegyveresen invadálta volna, vagy pedig nem invadálta, másokkal is nem invadáltotta? [Dob.; WassLt. — ^aSzD].

2. prédáltat; a dispune să fie prădat; verschwendet/tun lassen. 1735/1826: A Hoszszuaszoj betsületes Pos-sessor Urak közül mellyik attentalta ezen Ecclesia Er-dejét többszöris invadáltatni, vágatni, hordatni, és pusztít-atni [SzentkZs Lodormányi dézma 58].

invadáltatik megtámadtatik; a fi atacat; angegriffen werden. 1763: Curiam invadáltatván, ablakaim bé ron-tattanak, ajtaim bé = lödöztettenek [Nsz; Told. 33/22].

invaleszkál szokásba jön; a deveni un obicei; auf/in Gebrauch kommen. 1793/1794: Erdélyben praxisban invalescalt volt, hogy a' Falusiak a' Köz földekből el ad-hassanak [M.bagó AF; DobLev. IV/739.8a].

invaleszkált szokott, szokásba jött; obișnuit (care a devenit obicei); gewöhnlich, üblich. 1677: az eddig inva-lescalt usus, és effélékről irott Constitutioi az Országnek observaltassanak [AC 116].

invalidáció érvénytelenítés; invalidare; Invalidation. 1796: mind a' Decr. Titulus, mind az 1659-béli Sen-tentia, a' mellyben ezen Kérdésben forgo Privilegalisról semmi emlékezet nem tanáltatik, annak invalidatiojára helytelenül Citaltatnak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 67 tábl.].

invalidál érvénytelenít; a anula/invalida; ungültig machen. 1671: mindnyaja(n) az egész Atyafiak kepek-be(n) azon Testamentu(m)n(a)k minden reszeib(en) contradicalnak seőt invigoralyak, invalidallyak, mint hogy hírek s akarattjok kívül testalt a' mit testalt [Kv; TJK VIII/11.112]. 1686: az ő klme keze írása alat eman-alt ados levelet invalidalom erőtlenne teszem annihilla-lom [O.újfalú F; DLev. I. VI. B. 2]. 1749: Kabod Fe-rencz Ur(am) is Korda Susanna Aszszony(na)k ... Adott 2000 ie. Két ezer Magyar forintokat ... a mi praesentiank(an) ... in fre (!) Scriptis Conditionib(us) ... Hogy az előbbeni két ezer Rf. forintokrol emanalt Contractus invalidaltassék, mellyet mi előttünk invali-dalanak is a Contrahens felek [Kv; Borb. II].

invalidálhat érvényteleníthet, érvénytelenné tehet; a putea anula/invalida; ungültig machen können. 1648: nemis mond semmi oli dologot, mellic az en p(ro)po(sitio)mot inualidalhatna [Kv; TJK VIII/4. 329]. 1766/1802: Nemis invalidalhatták ezen két Helyseg Lakos-sainak bizonyas okokból tett Vallás teteleket a Salamo-

ni^a Lakosak magok Fassiojakkal [BSz; JHb LXVII/3. 3—4. — ^aSzD.].

invalidált érvénytelenített, érvénytelenné nyilvánított; anulat, invalidat, declarat nevalabil; für ungültig er-klárt. 1803 k.: ez minden homály nélkül vagyon, hogy az invalidált 1751 beli Contractus ereje mellett szerzette meg Salánki Gabor Dálnoki Sándortol, a' Földet [Dés; Ks 79.29.319].

invalidáltat érvénytelenített; a dispune să fie anulat/invalidat; ungültig machen lassen. 1677^a: A' Mely el-bu-dosot Jobbágyok medio tempore az igaz Földes Urok-nak manumissiojok nélkül nobilaltatták volna magokat ennek előtte, hasonloképpen invalidaltatva legyenek [AC 105. — ^aLapszéli hivatkozással az 1561. évi egy-i végzésre].

invalidáltathatik érvényteleníthetetik; a putea fi anu-lat/invalidat; ungültig machen lassen können. 1741: az Inctus Szent Györgyi Mihály ő kglmeis, sistálván Há-rom vivus Testiseket, kik probabilitér subinfernálni lát-atnak azon adósság(na)k lefizettetését; de mint hogy a' contractus ezen vivus Testisek által tellyességgel nem in-validáltathatik, itéltetett, hogy magais Sz: Györgyi Mihály Iuramentumát deponálja és, hogy ... ezen adósságot egészszen, Interestével egjgütt meg-fizette [Dés; Jk 550b]. 1756: ha Sombori Sigmund Uram ezen vicinált földokról akarkivel ... már eddig Contrahált volna tehát minden Contractussa erőtelen és ha-szantalan legyen, és vigore praesentium invalidáltathas-sék [Zutor K; Somb. I].

invalidáltatik érvénytelennek nyilvánítottatik; a fi de-clarat anulat/invalid/nevalabil; für ungültig erklárt wer-den. 1592: Hogy minden varosbely caussakat a' varos-beliek keözöt a' Biro megh itilhessen terminalhassonis ez ellen feyedelem paranczolattiays inualidaltassek [Kv; DiósyLnd. 39]. 1614: Mint hofi Enieden es teob mezeo varosokban, ennek eleotte ualo wdeőkben sokan Nobi-litáltak es eximáltattak, melj ... az egez orzagnakis ka-ros. Vegeztwk azert hofi ennek utanna senki ... ne exi-maltassek, seot a kik (!) volnanakis affelek kik leueleket az Colosuari Articulus(ok) után publicaltattak volna ... a fele levelek Inualidaltassanak [Ks 87 egy-i végzés]. 1649: attul fogva nemessedet köztünk lakos Vraink ne-mességek Inualidaltassanak [Dés; DLt 428]. 1671: Vé-geztük Országul hogy az kik illyen méltatlan repetitio-kat és Evocatiokat töttek, cselekedtek, azok invalidál-tatnak cassaltatnak [CC 67]. 1720/1811: mivel kész valá Jurálni, hogy jelen volt akkor, mikor a Contractusok emanaltattak ... Szabó Mihály praetensioja, a Levelek iránt invalidáltattak (igy!) [Szotyor Hsz; Borb. II]. 1746: (Az állítás) hiteles onnat költ testimonialissal in-validaltatott [Torda; TJKt III. 43]. 1772/1778: a tseré Contractus Judicialiter invalidáltotott, a mint ezen Ne-mes Szék 1766-ban ... költ Deliberatumából ki-tettzik [DLev.]. — L. még AC 5-6, 70, 96, 151, 234, 260.

invalidus I. mn (hadi)rokkant; invalid (de război); (kriegs)beschädigt. 1786: Panaszolván Köntés István gyalog, egész invalidus katona Dants István huszár el-len, hogy együtt cseréltek két pár ökröt, de Dants István

felette hibás marhát adott, azért visszakévénya a maga régi marháját [Árkos Hsz; RSzF 281]. 1829: az Invalidus katonának semmi se gyűlt^a [Nagykapus K; RAK 39. — ^aAdomány].

II. *fn* (hadi)rokkant (katona); (soldat) invalid (de rázboi); (Kriegs)Beschädigte(r) | ? nyugállománybeli katona; soldat in retragere/pensie; Soldat im Ruhestand. 1761: Ezen 1761-dik Esztendőben számos prussusok jöttek be, de bizonyosan végére nem mehetni micsoda rendbéli emberek voltak, mert onnat felül invalidusoknak írják, de amint beszélük nem voltak katonák Mind mesteremberek [RettE 127]. 1762: Sokan jöttek az ármádáról tisztek, invalidusok, mondurjok condraposztóból [i.h. 142—3]. 1868: Köröztetik a cultusminister értesítvénye, mely szerint a patentalis és tartalékos invalidusok csak a nagy Sebeni hadastyáni intézettől nyert engedély mellett eskethetők össze [M.bikal K; RAK 168].

invázió 1. támadás; atac; Angriff, Herfallen. 1600: si iuris az Inuasioert es hazamo(n) walo hatalmaskodasaert az maior potentianak terhit mondom hozzaia es prosequalom raita El witt marhamat ... duplawal restitultatni kewanom, affelet az el puztitoth es le wagoth kertemnek is megh eppitesit megh kewano(m) az teörwentol [UszT 15/79]. 1606: 1605 eztendőben Zent Jakab nap tauat ment rea Kws gaspar new lakomra, Aitaiab Chiakaniaual be teöruen Chiakaniaual verte ... Az Inuasioiert az nagy hatalomnak terhen vagion [i.h. 20/97]. 1647: Veres Gergelj citaltatua(n) Molnar Peter new Iffiw leghent inuasioiaert, es megh vereseert Minor potentiat faidalmaert szaz forintot felel hozzaia [Kv; Tjk VIII/4. 234]. 1698: exhibealt Relatoriambol vilagossan constal mi okon kellett a' D. It in Jus attrahalom; megh kivano(m) a Jure, hogy a' szidalomert külön in poenam emendae linguae a' Vereseiert peng es személyemnek inuasioiaert in poenam mortui homagy incurrallyon insuper kölcsөгemét, fajdalmamat es farattagsagomat refundallya [Dés; Jk 270b]. 1737: Constállván vilagoson(n) Antal Gábor Tzigánynak, potentia mediante lött Invasioja, az Anak ő kglmének Hurtzoltatásáb(an) 's véresítettéséb(en); azért az Anak ő kglmének Actioja szerint Mortuum homagiumonn, hoc est: ad usq(ue) flor. hung. 33., Den. 33 conuincaltatik [Dés; Jk 226b]. 1775: Pentek Lukats ... a Titt Exponens Ur Erdejinek inuasiojáért, bekességgel eleget kinalta, de meg nem békélhetet Titt. Lutzai Samuel Úrammal [DobLev. III/51.5a].

Szk: ~ *i cselekszik*. 1736: Miért kellett ennekem az It Juris Ordine prosequalom Citatoria Relatoriamból vilagoson Constál, hogy ... hol és mitsoda helyeken 's kival ellen, minemű I(ste)n ellen walo káromkodásokat, inuasioit és fenyegetéseket cselekedett Contra Leges Patriae [Dés; Jk 206b].

2. (ellenséges) betörés; invazie (a duşmanului); (feindlicher) Einfall. 1717: A mi Felséges Urunk győzedelmes Fegjvere nyári operatioi után téli nyugodalomára osztatván, teczet Felséges Eugenius Herczegnek a mi édes Hazánk Securitássára, és a dühös szomszéd ellenségnek újabb inuasiojától valo oltalmazására, az itt ben lévő Regimentek mellé még hat lovas Regimenteket be küldeni. [KvLt I/220 gub.].

invázor támadó; atacant; angreifend. 1746: tettzett a Törvénynek, hogy Orosz Mihály az Bironak Farkas Vas-Törlvénynek mint az Dominus Terrestriek Personalisának bestelenítője, mocskoloja, és Invasora cum fl. hung. 12. büntetessék [Dés; DLt Liber Inventationis]. 1757: Mennyi erő kárt tehettek azon Invasorok azon két helyen ...? [Fejér m.; BK sub nr. 899 vk]. 1762: (Az) Invászor Ur tselegeyi keresték fel házanként azon étzaka ... eő Nsága Biráit ... a Birákot nem kaphaták meg [Branyicska H; JHb XXV/51.9].

Szk: *hatalmas* ~ hatalmaskodást elkövető támadó. 1762: Azon hatalmas Invászor hová valo embereit ... mindenik faluból kiket vett volt maga melé ...? [H; i.h. 4 vk].

invázus kb. a támadásban károsult; care s-a págubit/a suferit stricáciuni in timpul atacului; durch Angriff beschädigt/Schaden erlitten. 1747: A' Polyaniaktol' építetett káros gátnak turbálására ... exmittaltatnak ... Assessor Atyánkfiai a' Varga Piaczi kapitányok Tizedesekkel, s minél töb Quadraginta Invasusokkal edgjütt, kikis annyéra deprimályák azon gátot, hogj az ottan restagnáló karos tó onnan tollaltassék [Torda; Tjkt III. 161. — ^aAranyospolyán (TA) lakosaitól. ^aKöv. a nevek fels.].

invehálódik gyalázkodik, mocskolódik; a huli/ocári; schmälern, lästern. 1662: az közönséges vitézló nép, hogy valaki övelek együtt, az ő oltalmok mellett harcot állani nem akarna ... nagyon is invehálódni, fenekedni is kezdett vala [SKr 540].

invenció 1. ötlet; idee; Einfall. 1774: Ugy is van, mert az ő' inventioja az hogy a magyar regimentekben a közkatonák is hátra tekerve czapban (amint most mondják) viseljék a hajukat, akik addig nyírt kurta haját viseltek [RettE 323—4. — ^aLasci Ferenc Móric gr osztrák tábornagy, az osztrák hadsereg újjászervezője]. 1782: De micsoda inventio ez, hiszen tudta az^a a pápista religiót s ugyan azért hagyta el, hogy tudta, de nem szerette [i.h. 417. — ^aWesselényi Miklósné Cserei Ilona].

2. kb. lelemény; inventjie; Erfindung, Invention. 1782: Praefectus Dési Sigmond ... a szegény községnek meg esküdt ellensége, és minden dolgait s inventiojit ugy igazgattyta, hogy az el nyomorodott népre több több romlás, és tereh viselés szaparodjék [Thor. XX/4].

inventáció 1. leltározás; inventariere; Inventaraufnahme. 1676: Ezen drabant házaczkákrul job felé követvén az inventationak processusát vadnak ismét ... hat drabant házok [Fog.; UF II, 700]. 1680: Ezen eléb meg irt kö hazok(na)k es az mellé ragasztot oldaloslag valo epületeket ez szerint inventállván fordultunk nap nyvgot felől ahoz ragasztot ket borona hazok(na)k, es azok(na)k Pitvara(na)k inventatiojara [A.porumbák F; ÁLt 17]. 1694: Adig extental az külső Kaputol fogván az Középső Kapuig valo Fiscalis alkalmaztossagoktol valo Inventatio [Kóvár Szt; JHb]. 1739: bizonyos Deákok iránt parantsolt volt Excellentiád az Néhái Údvezölt Aszszony Joszaginak Inventatiojára [Kiskend KK; Ks 99 Kun Zsigmond lev.]. 1742: ha azt akarja hogj hamar végehez mennyen az Inventatio jöjjen bé, ne kessék [Szár-

hegy Cs; LLt Fasc. 78]. 1776: Az Inventatiokor perci-piáltam dóglött ökör Bört Nro 7 [Mezőméses TA; WassLT]. 1840: A Papiros malom . . . folytattatik az inventatio és által adatik a Tartományi K. Számvevő Hivatali papiros itato papirosnak hetven három mázsa^a [Km; KmUlev. 2. — ^aFolytattatik a leltározás]. — L. még UF II, 726.

2. [?] 1840 k.: Ujparasztok Udvari Inventation dolgoznak hetenként 3. napot [Told. 40a].

inventál leltároz; a inventaria; inventarisieren. 1592: Bachmegej Miklos vallia: Tudom hogy zep Balint minden Attiafiat ki elegitette az hazbol . . . mindeneket Inuentaltanak [Kv; TJK V/1. 311]. 1628/1635: azon peczet alat ualo czedolak zerent Inuentaltuk^a [Bodola Hsz; BLt 5. — ^aNéhai Uzoni Béldi Kelemenné Bánfi Mária hagyatékát]. 1714: Hivata munkót . . . Lengyelfaluj Orbán Elek Ur(am) . . . Lengyelfalvára^a hogy . . . inventálnók az ő klme Ud(va)rhelyszeki Lengyelfalvj jószágát [Orb. — ^aU]. 1737: a Ns Varos Tsürös kertiben, Malmáb(an) és az Vámnál, a mik léznek azokatis . . . ő kglmek inventallyák [Dés; Jk 468b]. 1769: Hogy pedig valaha inventálták volna az eő Bonumit, arrol tellyességgel semmit sem tudok [Ne; DobLev. II/408.6b Jos. Andormányi (57) vall.]. 1842: e' pontok alatt semmi sem lévén inventálva nem is reinventáltathatik semmi [Km; KmUlev 2]. — L. még CsVh 102; RettE 113; UF I, 310, II, 705.

inventálendő leltározandó tárgy; object/lucru de inventariat; zu inventarisierender Gegenstand. 1843: Épületeket 's egyéb inventálendokat úgy köteles conser-váltatni a' Haszonbérő, hogy azokba kár ne légyen [Nagyak AF; DobLev. V/1248].

inventálás leltározás; inventariere; Inventaraufnahme. 1584: Maradek Peter amy marhayat vallia hogy volt . . . az Inuentalaskort . . . eő teotte Az feyerworty Josa Aztatlaba [Kv; TJK IV/1. 229]. 1608: Borok Voltnak Az elseo Inventalaskort, az pinczeben 30 hordowal [Kv; RDL I. 83]. 1620: Keowarban leveő Leőveő, es Tuzes szerszamoknak, es egieb czayth hazban valo szerszamoknak Inuentalasa^a [Kövár Szt; Borb. II. — ^aKöv. a fels.]. 1700: Az Gabona . . . asztagoczkab(an) es Csürbeli odorban vagio(n) az mi vagio(n) . . . mivel az előb-szeri Inventálás után elődtek belőlle [Csicsó Cs; BálL 71]. 1827: A Görény fogyo Ládát még a régi inventálás előtt fel dolgoztatta volt a' D. Biro Székely András [Koronka MT; Told. 34]. 1861: még Kispál György bátyánk halálával az inventálás megtörtént volt [Uzon Hsz; Kp V. 411 Vajna Tamás Kispál Lajoshoz]. — L. még UF I, 310, II, 699, 710—2.

inventálatlan I. mn leltározatlan; neinventariat; nicht inventarisiert. 1826: a' Vallye Brádi Inventálatlan tilalmas erdőket . . . meg vizsgálni akartam [H; Ks Gency Aloysius udv. bíró nyil.].

II. **asz I.** leltározatlanul; neinventariat, fără inventar; nicht inventarisiert. 1760: Az Száraz Pataki és Kantai Kitsind portiótskák még inventálatlan vadnak [Feltorja Hsz; LLt].

2. leltározás megejtése nélkül; fără inventariere (prealabilă); ohne Durchführung einer Inventur. 1663:

Az udvarbíró, ki oda csak inventálatlan állatott be, több kárt, mintsem hasznot tett az országh házában, az mi megmaradott volt is, ő általa mind ehordadtott Medgyesre [TML II, 471 Teleki Mihály a fejhez].

inventálhat a putea inventaria; inventarisieren können. 1637: vagyon eőteődik haz is, mellyet czejt haznak mondanak lenni, kitt nem inuentálhattunk Capitany Uram . . . hagyasabol nem inuentaltuk [UE I, 398]. 1726: Az ház Telekek igen ell nyomattak, elegeydenek, régi irásokbol az mint találhatni, de rendszeren nem inventálhatni [Vajdasztiván MT; JHb IX/5. — Tomai László kijegyzése].

inventáló leltározó; care face inventarul; inventarisierend. 1600: Amith keolteottem . . . az zegeny Herczegh Barbaranak holta vthan valo Inuentalo Negy tanachbely vram fizettenek megh negy Zaz egy nehany forintott, ky megh lattczik az Inuentariumbol [Kv; TJK VI/1. 492].

inventálódik leltározódik; leltározotatik; a se inventaria; inventarisiert werden. 1851: a' malom inventálódik, és oly állapotban, milyenben az inventáláskor átadódott, tartoznak a' haszonbérők a' Tulajdonos Báro urnak átadni [Algyógy H; Born. E. IXf].

inventált leltárba foglalt/vett; trecut în inventar; ins Inventar aufgenommen, inventarisiert. 1648: Debreceni István udvarbíroságátul maratt, és inventalt juh és bárány czáavált beöris találatotott az házak heán nro 81 idest niolczvanegy [Fog.; UF I, 933]. 1652: Van egy hordo méz is régen Inventált [Görgény MT; Törzs]. 1677: ez előb inventalt rétről kitelhetik az tizenkét eőkor tartására való széna [Rákos Cs; CsVh 54—5]. 1710: Az Nemes Tanács Parancsolattjából az Gombkötő Samuel Inventált Javaibul ezeket vittük el es köz kéznél hatuk^a [Kv; TJK VII/2. 317a. — ^aKöv. a fels.]. 1793: Az Kosesdi Postális háznál Inventált mindenféle ingó bingó eszközöknek . . . fel jegyzése [H; Ks 78. XVII. 1]. 1849: A Groff Ur ő Nagysága szobájába itten inventált Butorak a' leg izletesebbek, nagyon diszesen el látva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. — L. még UF II, 736.

inventáltat leltárba foglaltat/vétet; a dispune să fie trecut în inventar; inventarisieren lassen. 1592: Mierthogji Plebanos vramat Isten ez vilagbol ki veotte, ammi nemew Jouaj marattanak, . . . Biro vram tanachauual Inuentaltasson mindeneket [Kv; TanJk I/1. 193]. 1602: Zabo Andras es Schnelczer Leorincz Vramek hewteok zerent recognoscálnak ingy, amikor Pokos Peterenek marhayat Jowayt Inuentaltattuk az Notariussal egygyewt voltunk [Kv; TJK VI/1. 611]. 1634: Nyerges Thamassal uegezek az estue az Anyamnak jovai feleol, hogy ma inventaltassuk [Mv; MvLt 291. 12b]. 1723: Néhai Groff Kálnoki Ádám Joszagainak Föl(sé)ges Vrunk rescriptumá(na)k tenora szer(int) Inventáltatni, s Urbárizáltatni kelletvén eze(n) Guberniális Cancelláriáról expediáltattak a végre két Cancellista Déákok [ApLt 1 gub.]. 1793: (A) vásarlott Joszág s appertinentiájai az én Regiusságom alatt Inventáltattanak [DLev. 2 XIIIIB/16]. — L. még UF II, 702.

inventáltatás leltározás, leltárba vétel; inventariere; Inventaraufnahme. 1614: Az mi marha penig meg maradt volt . . . mindeneket Inventaltatásnak enis cedaltam [Kv; RDL I. 8]. 1787: a' Jozzágnak inventáltatása és által adattatása . . . T. Pataki Mihály Uram keze alá . . . 14a praesentis vitessék végben [Kv; SRE 253]. 1811: Árva Tekintetes Tatrasi Thérésia Kis-Aszszony . . . Magyar Bogátai Kristoltzi és Monostorszegi Jozszágainak Inventaltatásokra el mentünk [BSz; BetLt 5].

inventáltathatik leltárba foglaltathatik/vétehetik; a putea fi trecut în inventar; ins Inventar aufgenommen werden können. 1748: Harmincz kilencz kobol Borsos es Szegeny Tavasz Buza . . . az több Búza közti nem inventálthatot hanem különösen hat fele subdividatunk (igy!) [Aranykút K; Ks 23/XXIIb].

inventáltatik leltároztatik, leltárba foglaltatik/vétezik; a fi inventariat/trecut în inventar; inventarisiert werden. 1592: Inuentaltatott az portörő Malomnak Zerszama^a [Kv; Szám. 5/XIV. 4 Eppel Péter sp kezével. — Köv. a fels.]. 1662: Inventaltotott Udvarhely Pusztá Vara [Uti]. 1681: (A) P(ro)ventus Vasak . . . a hunyadi számtartó gondviselése alá mint (!) be hordatvan ott inventáltattak in genere [VhU 608]. 1712: inventáltott . . . egy Skárlát szőnyeg más tarka szőnyeg [Szilágy-sámsond; SzVJK 166]. 1739: En nem tudom az egész Jobagynak Inventaltattake az Marhajok, vagy nem [Bodok Hsz; Ks 22. XXIIb]. 1794: azon Háznál lévő Épületek, s azokb(an) találtato Házi Eszközök inventaltassanak [Kv; SRE 310]. 1828: Déési Hoszszu István Urmak a Malaton lévő . . . Házát . . . kivettem . . . Szt György napkor közelebről az Haz; Épületek, kertyei Inventáltotni fognak [Dés; Törzs. Dési taxalisták Petsy Sigmond assz. kezével]. 1843: a' Nyitrai Mihályrol Maradott mindennemű Jok inventáltatta(nak) [Mv: Tolvaly lev. Haraji Fejér György hites assz. kezével]. — L. még CsVh 113; UF I, 412, 628, II, 675, 701, 703—5, 711, 714.

inventáltatott leltárba foglalt/vett; trecut în inventar; inventarisiert. 1679: Az 1678. esztendőbeli 27. Decembris inventáltatott földeknek és széna füeknek laistromát el olvasvan az tutor előtt . . . melyeket el nem dissipáltak mindeddég (: ezért mán tul azokat az tutor collalya :) [Zágón Hsz; Barabás, SzO 382].

inventáltattatás leltároztatás, leltárba foglaltatás/vétel; inventariere, trecere în inventar; Inventaraufnahme. 1695: Ez Inventaltatás lött: Anno D(omi)ni 1685 ben Die Decima quinta January [Nagyfalu Sz; SzVJK].

inventár leltár; inventar; Inventar. 1677: Eléb mozdulván innenis és balra követvén az inventart, vagonj jo deszka fedél alatt egy kő pinczére építve fenyő fából és deszkákból csinált tornáczos nyári ház [Madaras Cs; CsVh 51].

inventárium leltár; inventar; Inventar. 1571: Az so aknat az elebbi kamara espan my moddal atta kezhez, es mychyoda Inuentariomott hagyott ott, lassa meg a rowo [SzO III, 336 feji ut.]. 1580: Amyt az előtte valo

plebanossok Az plebanossaghoz ne(m) Birtak Ennek vtanna se Iryak azt Az plebanossag Inuentariumaba [Kv; TanJk V/3. 213a]. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium [Somlyó Sz; UC 78/7.22]. 1608: Ezen Inuentariumban, vagon Emlekezet, Aranj Taller, appro penz, fillier, es Egieb monetak felöl [Kv; RDL I. 83]. 1618: semmj bizonios Inuentariumat ne(m) producalthattanak [Kv; i.h. 104. Junck András kezével]. 1734: Ezen Inventarium(na)k per ágálására poroncsolvan mi nekünk az Mlgs Groff ur Bethleni Bethlen Imbre ur(am) eo Nsga hogy per ágálnok: mű is azért . . . elmentünk . . . valamiket találtunk mindeneket Fel irtunk [Datk NK; JHbB D. 1]. 1737: Emre pal masodmagaval fel jöve, es az mi az háznál talaltatot asztot ó Kegyelmek fel irak, az Eventariumot (!) ó Kegyelme el vive hogy purizálja [Somlyó Cs; ApLt 2 Lestyán János Apor Péternéhez]. 1857: Az Inventárium a' Jozszág át vétele után jóval készült [Nagylak AF; DobLev. V/1409]. — L. még UF II, 546.

Szk: ~ba ad leltárral ad át. 1681: Eszt . . . percipiálván Péter János uram gondviselője Jenei István uram kezébül, adtuk inventáriumban mostani tiszt Endes Miklós uramnak, eő nagysága részire való lüvén ez [CsVh 94]. 1698: Papsag, Ispitaly, Ecclesia földeit ki kell keresnj és Inuentariumban kell adni [Dés; Jk 267a] * ~ba csinál leltárba foglal/vesz. 1628: Annak vtanna az Diuisiohoz kezduen Az mi Eppel Orsolya Aszszony számára jutot azokat Inuentariumba(n) csinaltuk pro futura Cantela [Kv; RDL I. 137] * ~ba hagy 'ua.' 1636: ki-úának ezt eo keg(ye)lmek hogy az közétek fen álló dolgot el igazita(n)ok Es az Anna Jovait az mi iutna Inuentariumba(n) hadnok [Kv; i.h. 109] * ~ba konszignál leltárba fejjegyez/foglal. 1627: az mi . . . ez ket Aruara az edes Job Attioktol, Eoreg Kanta Mihalirol marattanak Azokat az Jokak, mind Jngokat Es Ingatlanokatt Ezen Inuentariumban Consignaltuk [Kv; i.h. 134] * ~ot ad leltárt vesz fel/állít ki. 1611: Az dolognak penig nagio bizonisagara . . . adgiuk ez jelen valo Inuentariumot zokot peczetunkel meg Confirmauon [Kv; i.h. 90]. 1654: Az mely dolognak nagyob ereire . . . adgiuk ez jelen valo Inuentariumunkot [Kv; i.h. 142].

inventáriumbeli leltárbeli; din inventar; Inventar. 1843: mind ezen fenn érdekelte egy(gy)ezmény, osztály, és Inventariumbeli Leveleket ha kivánná az asz(sz)zony közölni is fogja, melyekből magának párokat is irathat [T; Tolvaly lev.].

inventátor leltározó; persoana care întocmește inventarul; (der) Inventaraufnehmende/aufnehmer. 1579: Az keonyvek felol penigh, kik Az ket Natio p(rae)dicalo zekyhez zerezettek, Azrol igy vegeztek eo kegmek hogy Az Inue(n)tatorok azokat is Inue(n)tariu(m) zerent ha vagio(n) elő keryek [Kv; TanJk V/3. 196b]. 1608: Mely harmincz hordo Borokat az kory Inwentator Vraym Attanak el [Kv; RDL I. 83]. 1657: Szebenben Menue(n) Inventator Uramekkal, holmi fejer Ruha Nemű Egigiet masokat Inuentalni költoottem . . . f 3 [Borberek AF; WassLt Perc. 29]. 1681: Vas tarto ház (: Itt is volt vas hat másaval; az Inventator az varb(a) szállittatta . . . :) [Vh; VhU 584]. 1709: Inventator Uramék fognak az Inventaláshoz [Fog.; Uti]. 1770: Sárpa-

taki László Uram eo Kglme nekünk Inventátorok(na)k fáradságunkért: munkánkért fizetett Flo hg 15 [Királyhalmha NK; Ks 23. XXIIB]. — L. még UF I, 310.

invertáltatik *dtv* fonákjára fordítottatik (vminek a rendje felborítottatik); a fi întors pe dos (a fi inversat(ă) ordinea/sensul desfășurării a ceva); Ordnung einer Sache gestört wird, etw. verkehrt gemacht wird. 1634: Haller Peter Uram Leania Kakoni Ersebet (így!) kepeben kívánia az Z. Eccliatol mint pia Matertől hoga legien zabad Leania ellen az Atol elinditando Propositioiara Replicalni es Causaiat agalni ... Az Z. Zek es azert ebben kegiesseget mutatna de az z. zéknek regi megh rözeot be vott Consuetudoia .. hogy in prima Instantia personalis Comparitio legien, invertaltatott es Conturbaltatot volna [SzJk 42].

investiál 1. beruház; a investit; investieren, anlegen. 1792: az 1100 M for. Capitalison kívül 340. M for és 78 pénz Summát investiált azonn ... Rész Portiora [DobLev. IV/655]. 1798: készek az Exponensek, a Mi pénzetket Kegyelmetek, valide et iusto titulo investialtak tőstent le tenni [Martonfva Hsz; i.h. IV/809].

2. *~ja magát* kötelezi magát; a se obliga; sich verpflichten. 1812: ezen meg irtt Summa pénznek kész pénzül léjendő ki fizetésére magát investiálja (!) ezen Summát is a' Szopori^a, és Frátai^b azon portioiskáira [Nagyesküllő K; RLt 02. — ^a—^bK].

investiálendő befektetett/ruházott; de investit; anzulegend. 1797: Ha az el idegenedett földékből pénz fog Also László Ur reluálni, a ki váltás idejen, az investialando Summa refundáltassék [Dés; Ks 89].

investiálódik 1. befektettetik; a fi investit, a se investit; investiert/angelegt werden. 1792: A ki arendált Malomra hogy az eladatt szőlő p(rae)tendált arra investialodott volna a sohonna ki nem jó [Ne; DobLev. IV/701].

2. *dtv* (át/rá)száll; a-i reveni cuiva; jm zukommen/anhelfallen. 1749: a Mikola Fiu Ag Jozsáigára investialodván ezen praetensio, az Incták pedig a Fiú Ag Jozságában nem Succedálván, Incompetens Incták [K; WassLt].

investiált beruházott; investit; angelegt, investiert. 1776: nagy kétségbe hozta mennyiből állana azon Házhelyre investiált Summa [M.köblös SzD; RLt 0.1.50]. 1794: Nem hogy ezen pénzt el ne venném, de sőt a több Jozságaira investiált pénzt is fel venni kész vagyok [Mezőbánd MT; MbK XII. 100]. 1808: tartozik a Novizáns Alperes az azokra investiált Summának két részit a Novizátáknak meg fordítani [Asz; Borb. II].

investiáltatik 1. kb. átruháztatik; a fi transmis/cedat cuiva; übertragen werden. 1792: Ha mit doecal a praetens Szaszony hogy primarius Coaquisitor lett volna Nehai édes Attya Ura, és Mogyorosi Iusra investialtotta a Coaquisitio [Ne; DobLev. IV/701].

2. kb. fordítottatik; a se folosi, a fi folosit; verwendet werden. 1780: amit ad apardonként, végre őszve Summalván azon Summa investialtassék a Czigányakra [Mv; BetLt 4 Újfalvi János lev.].

investigáció 1. vizsgálat; investigatie; Untersuchung. 1703: Hirdesse meg kglmetek az kösség között, hogy senkinek semmi lármaja ne légyen, egymast ne ijesszék, annál inkább ne fussanak marhajokat ne adgyák, ne vesztegessék, attol valo félteken, hogy ennek az Investigationnak alkalmatosságával, nagyob tereh esik réajok

a Szegénységhez valo indulatunknak czélya, ebben nem a terehnek nevelése, hanem inkább az igazságos repartitio által valo kissebbitése [UtI gub.]. 1722: Talám Jsten njakára fordittya némellj(ne)k, ä kik Glorialodta(na)k a mi rajtunk történt bestelen investigation mint az jo sogor Váradis [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1727: concludaltatott azon repartialt pénz(ne)k Investigatiojára Zejk Miklos es Nalaczi Laszlo Atyank fiai eo kglmek [Déva; Ks]. 1789: Mikor . ezen malom állapattya iránt Investigatio volt, akkor mi némü declaratio tetti a Tanu iránta, a szerént iratott è fel a Régiusok által a Declaratio, a mint tétetet a Tanu által? [Kük: GyL vk]. 1846: ellenem végehez vitetett investigatiobol ki lett terhelő pontokra mentő feleletemet ezekben tészem | az Investigatioba fel idezett Tanuk közt lehetnek rankorosaim [Dés; DLt 530/1847. 27—9].

Szk: *~ra eléhív* vizsgálatra idéz. 1789: ő kegyelmét az akkori Investigatioira elé nem hívták volt [Désfva KK; GyL] * *~ra két a dolog* vizsgálatra kerül a dolog. 1776: Azt is megirtam, hogy afféle haszontalan kofához illő dologgal a királyi szentséges füleket ne terhelje, mert ha investigatioira két a dolog s úgy nem léssen, amint feladja, a gyalázatot bizony, mely meg fog rajta esni, el nem veszi a hamis delator róla [RettE 364] * *~ tétetik* vizsgálat tartatik. 1798/1799: (A torockóiak) a' magok privilegialis Szabadságokhoz Just tartottanak, sőt ... Anno 1782, ezen Privilegialis Ususokról, még pedig a' Mlgos Thorotzkai Familia Gravamennyekre Investigatiois tétetet [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 423] * *~ot tesz* vizsgálatot tart. 1732: Ezeket a vizeket a taxazo halaszokon kívül senkinek halazni nem szabad

Ha kit pedig ott(an) taxa nélkül halazni comperialnak a Megje Birak büntessek meg egy forintig, es e vegre szorgalmatos investigatioit tegienek minden esztendob(en) negyszer [Illyefva Hsz; SVJk].

2. megvizsgálás; examinare; Prüfung, Untersuchung. 1758: Pakó Vram által recomendált három Cseh országi Hutások(na)k investigatiojokra ki küldött Expressusomnak adtam x. 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója]. 1763: Generális Siskovics az őfelsége parancsolatjából Erdélybe 17-ma Martii 1763 beérkezett a székeleyek között indult zenebona kezdőjének vagyis okának investigatiojára [RettE 148]. 1802: Minthogy én ezen fennforgo panasznak investigatiojára, egyéb csoportos hivatalbéli foglalatosságaim miatt nem érkezem, tehát magam helyett Substitualom, annak ... léjendő investigatiojara Processualis szolgál Biro Nagy Pál Uramat ... kit Regius társul maga Mellé Vējend, léssen Mezei István Ur, kikis az Investigatio Munkáját annak bé Végzésével Nékem kezemben juttatni kötelezzetnek [Torockó; TLev. 10/8].

Szk: *a károk ~ja* a kár meg látása/vizsgálása. 1730: Az miatt lött károk(na)k investigatiojára delegaltatnak^a őd kglmek [Dés; Jk 404b. — ^aKöv. három név fels.] * *~ot végehez visz.* 1765: Münk osztán az Investigatiót ketten végehez vittük [M.borosbocsárd AF; Eszt. Vall. 241].

3. ? összeírás; recensámint, numărătoare; Konkskription, Zusammenschreibung. 1782: Sepsí Kilentz Falukban lévő Jozszágainak ki mutatására és meg mérettetésére nem Comparealhattunk, és á Jozszágaink az Investigiatiobol ki maradtak [Albis Hsz; BLev.].

invesztigál 1. megvizsgál; a cerceta/examina; untersuchen. 1597: byszoniosson nem Twthadtam ha be adtame az 4 koboly zabot az elso Rhegistrumban inuestigallia te kegelmetek [Kv; Szám. 7/X. 19 Jeney István sp kezével]. 1599: Az zeoleomywesek feoleol . kerik eo kgmek biro vramat Tanachyawal egyetemben hogy eo kgmek diligenter inuestigalwan expiscaliak magok keozzeol kik infingaltak arról valo edictumat, ha kiket találhatnanak akik az ellen vetkesenek, eo kgmek kemellesnekeol beontessek [Kv; TanJk I/1. 337]. 1648: Eo kegyelmek investigaltak mind az ket felnek irattasit es abba(n) valo rationabilis ductusokat ahoz kepest eo kegyelmek így deliberal(na)k^a [Kv; TjK VIII/4. 279. — Köv. a hat.]. 1713: Hasonlokepen az hol pium Legatumok voltak és vadnak, ugy adosságokis hol s kinél voltanak s vadnak es talám lattal(na)k szorgalmatosan Investigallyak [Hsz; SVJk 1728—52]. 1726: sokat puhatolodvan ezen György Gabor igen örög Attjatolis az mint investigaltam több Száz esztendejinel hogj Bongardan lak(na)k [Bongárd BN; Szentk. Lad. Bánffi sen. (52) vall.]. 1808: a Tonál lévő emberemnek az halaszatban valo excessusátis investigáltam, azt ugy találtam, hogy a Tisztarto hibádzatt [F.detrehem TA; Ks 65.44.11 Kemény Ignác nyil.]. — L. még RSzF 266.

2. kb. vizsgálatot indít; a începe o cercetare/anchetă; Untersuchung (gegen jn) einleiten. 1772: mihelyt beszúrta magát a főbiróságra, mindjárt arra vette a táblát, hogy utánam investigáljanak mint egy malefactor után [RettE 291]. 1822: az Tekintetes Urak itt ellenem investigáltak [KLev].

3. (fel)kutat; a căuta; aufsuchen, ausforschen. 1702: mivel ez Hazab(an) sok felől halatnak tolvajok . . . Kgk szorgalmatosan investigallya eöket hol lattálnának, és falukat költvén fel persequallya [UszT IX.77.50 gub.]. 1710: Kolosvárral két kereskedő Görög titkon bé furta volt magát, azok inficiálták; midön investigalni kezdetek az Görögököt Sohult Sem találták [Illyefva Hsz; ApLt 2 Ghidoffalvi Gábor Apor Péterhez]. 1716: Ha jobbágyot repetal(na)k fel ne adgja mingjárt hane(m) vesse jó kezesség alá Az én fugitivusimat peniglen szorgalmatosan investigallya s reducallya akiket honnet lehet [Szászkerked K; LLt Lázár Ferenc ut.].

4. kihallgat; a interoga/audia; verhören. 1783: Investigáltam az Aranyász és kalános és más mesterségű Fiscal cziganyokot [HSzj arany-ásó al.]. 1794: Melyre nézve investigálván az jámbor falu azon embereket, akik azon helyre kivoltak az hol a kár esett, és ezek semmi törvénytelen helyet nem láttak otton, az hol a pástor gondviseletlensége miatt esett volna az a kár [M.hermány U; RSzF 217—8].

5. számba vesz; a număra, a pune la socoteală; zusammenzählen. 1700: Az Egyház es Ispitaly földek(ne)k situatust, quantitassat, capacitatssat es vicinitásbéli állapotyat Isten akarattyabol elerkezven a vetesnek dragalatos napjai szorgalmatossá(n) investigalni kell; kikrólis irassek hiteles Regestru(m) [Dés; Jk 310b]. 1714: Méh

Dezmalni ószve jartuk a' Balasfalvi jozzagbeli falukat, szorgalmatosan investigaltuk a birakat mindenüt meg is eskettük de az egész jozzagb(an) sohonan Csak egy dezma Kosar méh sem provenialt [Balászfva; UtI]. 1732: Investigalvan az Eccla(na)k mindennemű bunumát ugj talaltuk fogjatkozasnelkül, a mint . . . urbarizaltattak [Angyalos Hsz; SVJk]. 1777: Tit. Vice Ispány Száva Adam Uram és . . . Boér János Janos (igy!) Uram az Pagatsai Parochiale Bonumokott investigálták [M.pagocsa MT; BK. Fejér Vaszilly (46) ns vall.].

invesztigálhat megvizsgálhat; a putea cerceta/examina; untersuchen können | számba vehet; a putea număra/pune la socoteală; zusammenzählen können. 1755: A Kamara bé zárva lévén a' benne lévő Portékákat nem investigálhattuk [Bábolna H; BK sub nr 1020].

invesztigált 1778: Trauzner Ersébeth Aszszóny-nak, azon Bonumak relutiojára investigalt Summanak depositiojában pro hic et nunc modgya nem lévén; végeztre ezen Controversia iránt egyezének meg mi előttünk [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 1b—2a].

invesztigáltat 1. ki/megvizsgáltat; a dispune să fie cercetat/examinat; untersuchen lassen. 1752: szükségese mostan kegyelmednek jól szemeskedni, és ezen dólgot investigáltatni [Ks 78. XIX. 24 gr. Haller János lev. Nszből]. 1778: Instálunk azért alázatossággal Nságod(na)k és a Tkts Táblának, méltoztassanak, ily szörnyű romlásunkat meg tekinteni, és elsőbenis á temerdek költség^a honnan emeralhat kegyesen investigáltatni [Torockó; TLev. 14/3. — ^aA bíraktól Torockó lakosaira kivetett költség]. 1809: investigáltatván, hogy az Ns Felső Fejér Vármegyében Felső Rákoson keresztül hajtott marhák közül egygy ragado nyavaljában meg doglótt é vagy nem? és azon által hajtott marhák nem hagyának é magok után valami ragado nyavalját: az ezen tárgy ki nyomozásáról bé adott jelentést ide zárva küldjük hivataloson [Bardóc Hsz; UszLt ComGub. 1633].

2. vizsgálatot indított/tartat; a dispune începerea unei cercetări/anchete; eine Untersuchung einleiten können. 1768: a Sáncz ásás iránt azt mondhattyuk, hogy a Ns széki investigáltatvan az eo Nga excessussai iránt, azzal az alkalmatossággal adatot fel [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1789: Midön Méltóságos Groff Lázár János Ur ezen Malom állopottya felől itt investigáltatott, eo akkor jelen nem lévén, meg nem kérdezett [Abosfva KK; GyL. Gligor Vaszily (50) col. vall.].

invesztigáltatás ki/megvizsgáltatás; cercetare, examine; Untersuchung. 1727: Az 11 dik 9bris Deesre be szállott Nemet Tisztek és közmilitia az Városon kinél kinél mennyi szénát étettek meg pénz nélkül, azon dolognak Investigáltatására az Első Tizedben rendeltett Kádós Szabo András [Dés; Jk 369b].

invesztigáltathat ? felkutatathat; a putea dispune să se caute; aufsuchen lassen können. 1782: Alázatosan reménykedünk méltoztassék ezen defectusunkot kegyes szemekkel megtekinteni . . . és vijj Deputatus személyeket Exmittalni. Kik által el maradott possessioinkot Investigáltatthassuk [Albis Hsz; BLev.].

invesztigálthatatik számba vétetethetik; a putea fi numărát/pus la socoteală; zusammengezählt/aufgenommen werden können. 1748: a' Poplisi^a és Csukotesi^b gonosz Nemes emberek(nek) határimban tett kár tételek investigálthatának [TKI gr. Teleki Ádám nyil. — ^aNem azonosítható. ^bCsukotes, később Csókás (SzD)].

invesztigálthatik 1. kivizsgálthatik; a fi investigat; untersucht werden. 1740: Mészáros atyánkfiai ő kglmek panaszolván, hogy ... nagy karokkal vagion a' marha vagás, ... Investigáltassék, kinek kinek Mészáros atyánkfiai közül hány marha bőrre heverőb(en) a' Piaczon ... és mennyi bocskorok találatnak, és micsoda árruak [Dés; Jk 536a]. 1777: Kles Petru Sístaltassék, az alatt bővebben is a' dolog investigáltassék [H; Ks. 111 Vegyes ir.]. 1818: úgy gondoltam volt előbb, hogy a' Jelentés által azon szerentsétlen történetnek Investigációjára két Assessorokat kérjek ki, hogy Investigáltassék de ebbe nem ereszkedhettem míg a Tkttes Fiscalis Urnak híré nem tészem — lássa a' Tktes V. Ispány Ur Investigáltassa [Sülelmed Sz; IB]. 1823: a Breytelini katonak és Provintsiálisták között a' Sequestrált erdők felett támadott differentia investigáltván azon Investigatio tartása szerint ... inkább a provincialisták, mint a' katonák találatának hibásoknak [Déva; Ks 91.C.12].

2. megvizsgálthatik; a fi cercetat/verificat; geprüft werden. 1739: Dés Várossara Cum Csatán^a, mely pénz quantum repartílatott addig fel ne olvastassék 's ki ne adattassék, míg Perceptor atyánkfiai Registromok nem investigáltanak, es extractus nem producátatik [Dés; Jk 515b. — ^aA város tőzsomszédos jő-faluja].

3. számba vétetik; a fi numărát/pus la socoteală; zusammengezählt werden. 1737: Jollehet az el-múlt őszzelis investigáltattak vala a Dési és idegen borok; de mint hogy most már meg fogott kevesedni Varosunkbéli bor, tettzett, hogy ujjalg investigáltassanak mind a Dési; mind az idegen borok [Dés; Jk 483a]. 1769: a pura antiqva és nova Sessiok serio investigáltván, tanáttattak s figáltattak e szerint^a [Bos MT; Told. 8. — ^aKöv. a részl.]. 1788: Investigáltván a B. Madarasi^a Ref.Ekl. Ingatlan Fundussai adtanak fel a' Conjuratusok egy Földet [MMatr. 100. — ^aMT].

4. kihallgattatik; a fi interogat/audiat; verhört werden. 1746: Vass János nevű jővevény isméretlen ember investigáltván, comperialatik tsalárdással hitegetéssel másokat defraudalo szemelly(nek) lenni [Torda; TJKt III. 110].

invesztigátor vizsgáló-biztos; comisar de cercetare/de anchetare; Untersuchungs/Prüfungskommissär. 1703: Meg láttya kglmetek, az Investigatoroknak adott Instructiot, annak azért rendesen valogben vitelére kglmetek ... kötelessége szerént igazán és szivesen assistallyon [UszLt IX. 77. 61 gub.]. 1765: Fő Biro Uram exmittalta az Investigatorokat [M.borosbocsárd AF; Eszt-Mk Vall. 240]. 1824: Csernátoni Sámuelnek ... ha még több Tettei-is ezen Investiga(ti)óban a' feladattakon kívül lennének, azokat is investigáltassa a' tsak vgyan fennebb említett Investigatorokkal (az) investigatiót ... hozzám küldjék-le [Győrésztkirály TA; TLT gr. Torotzkai Pál ut.]. 1840: oly Investigátorok rendeltessenek a' kik az irt peres Társaimhoz és annak Attyafiaihoz

és barátjaihoz Attyafiságos-égybe kötesek ne légyenek [Dés; DLt 277].

invesztigátor-biztos vizsgáló-biztos; comisar de cercetare/de anchetare; Untersuchungs/Prüfungskommissär. 1846: Tekintetes Investigator Biztos Urak [Dés; DLt 530/1847.27].

invesztigátor-kommissárius vizsgáló-biztos; comisar de cercetare/de anchetare; Untersuchungs/Prüfungskommissär. 1765: Úgy hallam hogy br. Diószegi Zsigmond, consiliarius Dániel Tódor s az őcsém Gámán András az investigator commissariusok [RetE 183]. 1787 k.: Nemes Thorda Vármegye Tisztségének rendeléséből investigator Commissariusok vártattanak a Soakna mellett valo nemet tiszteknek a Nemességet sérdeklő beszédgyek ki nyomozására [BFN Szegedi József gr. Bánffy Györgyhöz].

invesztitúra jog beruházás; investíció; Investition; Anlage. 1792: az Investitúra(na)k fele részszét jó szivel leválljuk [Ne; DobLev. IV/701]. 1795: a pénzt fel nem veszem addig, a míg az Exponens Ur attya, és az én édes Atyám között végbe ment Contractus szerint az Investitúrák mind meg nem fizetődnek [Kv; JHb XX/40. 11]. 1796: a Vásárlott Sessiok az Investitúráknak letétele nélkül Ugyan el nem vétethetnek, mind azon által az Investitúrák akar a' Jozságon magán, akár tsak az épületeken fekdügynenek, de a' ki ilyen Sessiokon lakik, a' Dominalis praestatiokat, mindenkor tartozik a' Földes Urnak meg tenni [Mv; TLev. 5/16 Transm. 88 tábl.]. 1797: Ezenn Szent Egyedi Portioban sem Szerzeménnyének vagy Investitúrájának sem valami olyas Építményének vagy valami különös Javításának a' Méltóságos Aszszony özvevségének ideje alatt ki tetszhető nyoma nem találatik [Szentegey SzD; WassLt Conscr. 151]. 1804: a más két Testvér ... Barthos Ilona és Krisztina úgy magyarázzák, hogy mind az említett Jököt, mind pedig akár mellyik fél által ugyan ezen Jussokon akár kitől keresett, perlett, vagy köz helyből fel fogott helyeket kelletik egymásba tenni, s azokat akinek mi Investitúrája lenne proportionaliter meg fordítván egyenlőleg fel osztani [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 2b].

Szk: ~t tesz. 1783: edes Anyja ... azon Jozságbán tulajdon maga költségével Investitúrátt tett [Mezőbánd MT; MbK XI. 69].

inviál útbaigazit; a îndruma; zurechtweisen. 1786: Kérem az Urat alázatosan méltoztassék az Ur engemet invialni mi tévő légyek [Kricsor H; Ks. 74.VII.143].

inviáltatik vkihez utasittatik; a îndruma (pe cineva/la cineva); an jn verwiesen werden. 1793/1794: az emprior Possessorok, Summájok meg kapások íránt az abalienansokra invialtassanak [M.bagó AF; DobLev. IV/739.8a].

inviáz vkihez meneszt/továbbít vmit; a transmite cuiva ceva; an jn etw. weiterleiten. 1752: hozzá kezembem az Sz. Martoni Biro ezen itten includált mind mandatum Copiajat, mind pedig Legaliter emanalt Admonitorial

Az mely Instrumentumakhoz én magamtól nem erszkedhettem, hanem tartottam obligatiom(na)k, hogy sietséggel .. az Mgos Ur(na)k inviazam [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

invigilál vigyáz; a fi atent, a avea grijă; aufpassen, achtgeben. 1701: invigilaljon kegjelmed baczoni mihaly soguram mert eo kegyelme ki jó az sokadalmi alkalmazással [BLt 9 Toth István lev. édesanyjához, Toth Balásnéhoz Ne-ről Angyalosra (Hsz)].

invigilálhat vigyázhat; a putea fi atent, a putea avea grijă; achtgeben/aufpassen können. 1677: Estenek néha ilyen casusok-is, hogy némelyek az Országnak publica Constitutioi és Articulusi ellen protestatiot tettek ... végeztetet, hogy az olyan protestatiok publicé legyenek, és el-olvastassanak, hogy így constalván mind a¹ Fejedelmeknél, s² mind Országnál, invigilálhassanak a magok végezésére [AC 188].

invigilencia vigyázatlanság; neatenție; Unachtsamkeit, Achtlosigkeiten. 1735: Protestalunk es Contradicalunk ... Hogy Torda Városában ben es határán ha ... miket vagy tavul léte^a, vagy invigilentiaja^b miatt el foglaltak ... ne birjak ne colallyak, ne epítsék, hasznát ne vegyék [Torda; TJKT I. 78. — ^aA protestálók atyjának. ^bE szó i.h. 125 csaknem szó szerint megismételt tiltakozásban *vigilantia* alakban].

invigorál 1. kb. semmibe vesz; a nesocoti, a nu lua în consideratie; außer acht lassen, für nichts achten. 1770 k.: Talaltattott a¹ Verös-Kovatsok közzül egy Koronkai Janos nevezetű Atyankfia. kiis nevezet Constitutionkat^a invigorálni praesumalta, merészelve a nro négy ágos vason kívül még egy ágos vasat futtatni Constitutionk ellen [Torockó; TLev. 9/14. — ^aA verös kovácsokét].

2. kb. semmissé nyilvánít; a declara nul; für nichtig erklären. 1671: mindnyaja(n) az esgez Atyafiai kepek b(en) azon Testamentu(m)n(a)k minden reszeib(en) contradicalnak seöt invigorallyak, invalidallyak, mint hogy hírek es akarattjok kívül testalt a¹ mit testalt [Kv; TJK VIII/11. 112].

invigoráltatik 1. semmisnek nyilvánítottatik; a fi declarat nul; für nichtig erklärt werden. 1731: azon cő véle akkor Ádamosan Celebratotat Contractus invigoráltatik [Kv; JHb XIX/2]. 1742: Testamentubolis constál hogy a¹ Jóság osztatlan lévén, az Aszszony Néném .. részét refundálni kell Melyre nézve a Contractus azzalis invigoráltatik [JHb XXXV/32].

2. semmibe vétetik; a fi nesocotit/neluat în consideratie; außer acht gelassen werden. 1770 k.: Talaltattott a¹ Verös-Kovatsok közzül egy Koronkai Janos nevezetű Atyankfia kiis .. Constitutionkat invigorálni praesumalta, merészelve a nro négy ágos vason kívül még egy ágos vasat futtatni De .. Városunk .. elégségesnek nem talalta hogy az irt okokra nézve még egy ágos vasat futatthasson, és per hoc diceretesen Constitutionk károson és az egész Verös Kovatsság(na)k botránkozására invigoraltassek [Torockó; TLev. 9/14].

inviolabilis megmásíthatatlan/szeghetetlen *rég* megmásíthatatlan; de neschimbat, irevocabil; unabänderlich. 1726: parte ab una Bartos Marton Uram es felesége Elekes Ilona Aszszony parte vero ab altera Nemes orbai szeki Gelencei Biro Pal Uram hütös társa Dimen Ersok Aszszony ... tőnek ő kegyelmek mi előttünk ilyen örökös és inviolabilis alkalmat^a [Albis Hsz; BLev. — ^aKöv. az egyezség részl.].

invitáció meghívás; invitatie; Einladung. 1710: Bánffy Dénes nevetéssel mondotta: „Nem árestum, Isten oltalmazzon, hanem atyafiságos ebédre való invitáció” [CsH 112. — 1674-re von. feljegyzés]. 1776: Tiszteendő Szeredai Domokos Ur invitatiojára Mlgos Groffné né Aszszony ő Nga, á Kis Aszszonyok ő Ngokkal által ment vala [Köröd KK; GyL G. Vizi (30) rk kántor vall.].

invitál 1. (meg)hív; a invita; einladen. 1731: Itt minden Vasárnap forsángolnak az M: G(ene)ralis Com(mendáns) Ur(aim) ő Excellájánál engemetis vagj kétszer invitálta(na)k [Nsz; Ks]. 1734: az Urfiak gjakran invitáltak ebédjelni (!) két, három becsületes Déákat [Kv; TK1 Joan Nemethi (46) tricesimae controlor vall.]. 1747: magam is invitáltam az őcsémet Kereszt Aponak igerkezet [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1823—1830: Lipsiában létünk alatt egy banquiroshoz voltunk invitálva ebédre [FogE 202.] — L. még RettE 99, 126, 184.

2. kb. felkér; a invita/pofti să ...; auf/fordern. 1738: Nemes Városunk(na)k Collateralis Inquisitióra lévén szüksége ... Hadnagi Atyánkfia ő kglme Regiusok(na)k invitallya a Tktes Nms V(ár)me)gye Assessori közzül Tktes Nms Szombati István és Dombi László Uraimékat ő kglmeket [Dés; Jk 499b]. 1774: Praefectus Uram Tisztarto Uraimekon .. most Esztendeje Számat vet, mely Szám vetelre is 5. Exactor Nemes Embeeket invitált [Mocs K; KS Conscr. 191 Áts István (30) lib. molitor vall.].

invitálás meghívó(levél); (scrisoare de) invitatie; Einladungs(brief). 1780: Invitálását kedves Néném Aszsz(onyna)k látom ...; de ugyan bé-mehetésem iránt én is bizonyost most nem irhatok [Szava K; RLt 0.1 Sombori László Gyárfásné Salánki Sárához].

invitáltatik 1. felkéretik; a fi invitat/poftit să ...; irgendwohin aufgefordert werden. 1717: midőn több Nemes Haza fiais, és Signanter ezen Nemes Hunyad V(ár)me)gye(ne)k érdemes Co-assessorival edgyüt ... invitáltattam volna ... 1000 f. hung. aestimáltuk^a [H; JHb XXXI/8. 7. — ^aRátz Krisztina asszony hagyatékát.].

2. nagyobb törvényszék eleibe ~ magasabb törvényszék elé utaltatik; a fi trimis la un tribunal superior/la o instanță superioară; vor ein höheres Gericht vorgeladen werden. 1789: minthogy itt^a 3 magyar forintnál többet erő dologról az ordinációk szerent ítéletet nem lehet tenni, nagyobb törvényszék eleibe invitáltatnak [Taploca Cs; RSzF 282. — ^aA falu széke előtt].

invitatória meghívó (levél); (scrisoare de) invitatie; Einladungs(brief). 1749: Angjom Aszszony(na)k irtam

volt egy Invitatoriat a 9um p(rae)sentis meg akarván kereszteltetni a Fiatskánkát Kérem azért Atyafisággal Bátyám Vramot, azon terminusra ne terheltelessék magais meg jelenni [Zsibó Sz; WLt Wesselényi István Wesselényi Ferenchez].

invitátus 1. meghívott, hivatalos vhoiva; care este invitata undeva; eingeladen. 1736: gubernátor gróf Bánffi György ... az erdélyi akkori generalis commendans, gróf Rabutin eleibe ment, minthogy az akkori Leopoldus császár az lakadalomra invitatus lévén, maga képiiben gróf Rabutint praeficiálta [MetTr 393].

2. 1758: Rettégi István ... Rettegen lakott nemes Belső-Szolnok vármegyében, főbíró volt s úgy is ment volt Rákóczi György fejedelemmel be Lengyelországba, hogy már a lengyel királyságnak megszerzésére melyre valamennyire invitatus is volt [RetTE 54].

invólál 1. szomszédos földbe v. határba belekap; a intra cu plugul in ogorul/pámintul sau în hotarul învecinat; in das benachbarte Feld od. Flur überpfügen. 1757: majorság Zabot szoktak azon földben vetni, és annak utánna (: minthogy nemigen derék föld :) sokáig hevervén pusztában ... kezdetek invólalni 's beljebb beljebb szántogatni [Galgó Sz; JHbK LIV/4. 7. 1]. 1768: az Oláh Rákosiak nem réigben kezdetek azon helybe invólalni, és magokénak praetendalni [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17]. 1777: Nem tudom mi mondon s hogi invóláltak a Konkojfalviak a Ködmönösi határban, de mintegi fél Véka fájra (!) földet fel szántottak [Resztoles SzD; JHbK LVIII/28]. 1812: De ha per incoessum, valaha Dézma alatt lett volna is azonn föld vagy zalogosan el idegenítve: ugy se vala szabad az al pereseknek ... Törvény uttyán kívül, azon Földbe invólalni, azt bé szántani, vetni, és annak Termését le arattni, tsupa hatalom uttyán [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16].

2. (szomszédos földet, határt) foglal, elbirtokol; a ocupa/acapara (ogorul, hotarul invecinat); (benachbarte Feld/Flur) besetzen. 1748: el pusztulván Sállyi^a ugy hogy egy Ház is benne nem maradott, kezdetek a Velkériek ezen Sállyi Határból invólalni, el annyira, hogy meg a Falu helyében szántottak s vetettek [Ks 7. XV. 31. — ^aMezősályi TA]. 1791: a' Csöményiek ... a' meg-irt Métékon belől már régtől fogva invólaltanak ... egy jó darabot ezen Buzamezi határból magok Határoknak el-foglaltanak [Buzamező SzD; Ks 74/56]. 1796: a Notságod Biztassai és emberi azokat a Metalis Határozásokat hir tétel nélkül meg változtatták, és az ő Natsága maga tulajdonában invólaltanak [Kük.; JHb XX/27].

3. 1735/1826: ezen Erdő ... olly eröss tilalomban tartatott, hogy abban a Saeculis a' Possessor Urak sem invóláltak, annál inkább Buzai paraszt ember azt hordani nem praesumálta [SzentkZs Lodormányi dözma 57].

4. ~ja magát beleje kb. (földbe) belefészkei magát, (földet) birtokba vesz; a se incuiba (in pámintul altuia), a lua în posesie (un pámint); (in das Grundstück) sich einnisten. 1764: minekutanna ... Mlgs Báró Branyitskai Josika Imre ur ezen szánto földet ... meg ugaraltattatta volna, ki invólálta magát beleje? [T; JHb XVI/4. 4 vk].

involáció (el)foglalás/birtoklás; ocuparé, acaparare; Ersitzung. 1769: (Egy földet) Eperjesi Uram nem tudom mi gondolattal viseltetvén invólalni kívánt, meg szántotta, Zabbal bé vettette ... de ezen involatioja ő kigylemének meg nem szenvedtetett [Dezmér K; JHbK XLVI/26].

involució ? kavarodás, zavar; inválmásealá; Wirbel, Rummel, Wurrung. 1667: meg keel írni, ne hirtelenkedjenek, magokat ne praecipitálják rendezetlen involutiokkal, hanem várjanak már az rendes tractától, mely ... elkezdődött [TML IV, 169 Baló László Telesi Mihályhoz]. 1804: el foglaltanak adosságba egy néhány ezer forint értékű belölle^a, sok involutiok, tseré berék estenek a' deterioratiok sokak, és nagyok [Kv; Ks Thuroczy Károly lev. — ^aA birtokból].

invólál magába foglal, maga után von; a cuprinde în sine, a trage după sine; nach sich ziehen. 1737: Exhibeált literale Instrumentumiból az Anak vilagosan elucescálnak, hogy az I. oly Cavillumokkal és Subterfugiumokkal kívánna aggravalni az At, a mellyek magokb(an) hamis-hitüsegé nem invólálnak; hanem többire mások(na)k diffamatioját és maga Tisztib(en) való restes eljárását [Dés; Jk 246a].

invólálódik 1. kb. belevonódik; a se include; einbezogen werden. 1711: En Déesi Sigmund, a Nagy Enyedi Collegium(na)k akkori Seniora féltem attól hogy az én haereditatiu(m) bonum is ne invólalódgya(na)k affele adasságba(n); haza jöttem hogy kevés bonumimat azon periclitatiotul praeserválva(m) [Dés; Jk 357b–8a].

2. (jóságba) belefészkelődik/kerül; a se încuiba (intr-o proprietate), a ajunge în posesia (unei proprietăți); (in das Gut) sich einnisten. 1761: ha idegen Testamentum szerént invólalódott volna a jóságb(an) eő ipso nem mondhatnak haeres(ne)k vagy successornak [Oroszfaļu Hsz; BLev.].

invólált burkolt; invelit, infășurat; verhüllt/steckt. 1820: délutáni 3. ora tájban, által ada nékem egy vászonnal invólalt paquetot [Mv; Pk 2].

invóláltatik kb. bonyolítottatik; a fi încurcat; verwikkelt werden. 1762: olyan p(rae)ntensioik adták eő magokot hogy meg nagyob difficultásokbann invólaltatott volna ezen divizios Causa [Kvh; BLev.].

inzultál ? támad; a ataca; angreifen. 1588: Veghezte nek eő kgmek városul, hogy Matol fogwánt ... az Vnio ellen per ambigui(ta)tem Ne vetkezzenek se felebaratiok ellen chak feyekteol Ne insultalianak hane(m) Vrunkat eo Ngat tanachawal esgi(te)mbe megh kerdgiek [Kv; TanJk I/1. 91]. 1623: az Recuperatussok az nemesseg ellen ne insultalianak boszusaggal eőkeot ne illessek [Csikszereda; Törzs].

inzultus kb. támadás; atac; Angriff. 1791: Martyin Szelevesztru ... a' más kettővel egyetemben szörnyű fenyegetődzésekkel illetvén a fogadost, azt mondoták néki hogy ... halálra kinozzák; látván ezek(ne)k is insultusokat a' fogados parantsolatlyából elfogtuk [Galgó Sz; JHb I/23].

insiner mérnök; inger; Ingenieur. 1738: az Pestesi^a Tílalmas erdőnek vágatásában ... Tiszt Vraymék(na)k Semmi hírek nem volt valámig az Szomos ujjváry Incse-nyir le nem vágatta, és szekereket nem Solicitált [Retteg SzD; Ks 99 Kászoni István lev. — ^aSzD]. 1757: Az Intsénér Lutz is itten járván, ugy edgyezett volt a' Bójé-rokka, hogy sem innen, se Móduva felől azon helyre marhat ne hajtsanak [Gyszm; DE 3]. 1794: az Insiner az Gáthnál lévő Füz Fákat mind le vágatta [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1818: Egy érdemes Ingenieur nélkül nem lehet a dologhoz hozzáis fogni [Dés; DLt 174]. 1832: az Intsinier azt a nagy Mappátis ingyen nem csinálta [Görgény MT; Born. XVb]. 1842: az ensinyér a' ki a plánumát^a készítette a' maga fáját két áron bé akarta tasztitva ki városnak [Dés; DLt 1480/1483. — ^aA hid-épitéshez].

Ha. 1798: Ins'iner [BLt 2]. 1800: Insineur [Mv; TSB 24]. 1803: Insiner [Torda; JHb XIII/69]. 1826: Ingineur [Mv; Told. 7]. 1833: Ingineur [Dés; DLt 904/1831 mell.]. 1837: In'sinér [Páncélcseh SzD; EHA].

insineri mérnöki; de inger, ingeresc; ingenieur-mábig. 1806: a' Küküllő vize a' régi igaz árkából Insiné-ri el intézés szerént ... a' mostani folyó helyére Szék erejével Csinált munkás Gáttal elmozdított [Erdőszt-györgy MT; WH]. 1824: (A földeket) Vármegyei Geometra Tekintetes Bálintfi Joseff Ur ... a maga tu-lajdsága szerint Ingineuri modon fel mérvén ... meg jobbitva ki tétetnek [Szásznyires SzD; Ks 79 Conscr. 132]. 1848: Inzinéri vas mérő láncz 3 rft [Görgénysztim-re MT; Born. G. XXIVd].

insinér-kapitány mérnökszázados; cápitan de geniu; Ingenieurhauptmann/kapitán. 1752: Mltgs Incsinir Ka-pitány Urnak Egy fejer kenyeret d 21 [Kv; Szám. XXV/16. 11]. 1757: a' midőn az Incsenér Kapitány itt volt, ... az is azt mondotta, hogy a' két ország között Lévo határ, a Sadány Pataka [Gyszm; DE 3]. 1771: In-senér Kapitány Kraus Ur ... a Circumjacens Falukat ki hivattatta velünk [Vecel H; JHb 93. XIX. 6].

insinér-kolonellus mérnökezedes; colonel-inginer (inginer cu grad de colonel); Oberstingenieur. 1704: Szent György napján az úrnál voltanak ebéden a generál feleségestül^a ... baron Tige colonellus, Murando ingy-ner colonellus^b [WIN I, 84. — ^{a-b}Folyt a fels.].

insinér-láda mérnöki láda; lada inginerească; Inge-nieurkiste/lade. 1806: Egy Insinér Láda, melyben min-den ahoz a' Tudományhoz valo Eszközök vadnak Ugrai László Urmál vagon [Szu; UszLt XII. 87].

iny 1. foghús; gingie; Zahnfleisch. XVIII. sz. eleje: Az mely lő gengén epül, gyengén eszik, az holdnak harmad-ik hetiben Szemin valóját, Lencséjétt, inyit, vetesd meg, a' farkas fogát ütöd ki, ezennel epülni kezd [JHb 17/10 lóartási ut.]. 1805: Welling Lajosnak ... az inye vago foghusa nagyon Skorbutos [DLt nyomt. kl].

2. szájpaplás; palatul/cerul gurii; Gaumen. 1823—1830: Megmagyaráztam neki^a, hogy Erdélyben hogy él-nek a törökbúzával, csudálkozott azon, hogy ehetik a puliszkat, azt a lágy tésztát, hiszen mind az inyekhez ra-

gad [FogE 223—4. — ^aGöttingában az egyetemi „oeco-nomicus hortus” kertészenek].

3. ~e szerént kedvére; dupá/pe plac; nach Belieben/Gefallen. 1755: nem lévén inye szerént az Szolgálat ad-dig eseket az Exponens feleségének, a mig nékie meg engedvén Szolgálatyába viszzá vette [Déva; Ks 101]. 1840: ha nem eppen inyem s gondolatom szerént ütne is ki a' jövendő, könnyen megbocsátásék magam magam-nak [A.ilva SzD; Kf]. 1847: Még a házból való kihá-nyattatással is fenyegette a tanút, ha inye szerénti rende-leit pártolni nem kívánta [VKp 189].

4. a maga ~én valók a hasonszörűek, a hozzá hason-lók; de aceeasi speță/teapă; die gleichen Schläges. 1788: Ahozis volt eddig gustussa, hogy tzfírlkodjék Szeben-(en), s korhelkedjék a' maga inyén valókkal [Kercsesó-ra F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Jó-zsefhez].

ip, ipa 1. após; socru; Schwiegervater. 1569: Az Mol-narnak az apya ... nyluan el reytegety az Molnart ... k.med hagia megh neky, hogy el ne reytegesse mert ketségnelkyl meg hygie k.tek, ha az Jpya haza nem kyldj valahon kezembe akad nyluan megh bwntetem [Nagy-sajó BN; BesztLt 56 Horwatt Lukach t Dombj Gergely beszt-i biróhoz]. 1570: Margit otayas Andrasne vallja hogy ... Kadas Esthwanis ... ezt Monta eotues lwkachnak Neh haborgas, Im zolok Ipmal, Es Jol Megh Alkwom veled [Kv; Tjk III/2. 177]. 1573: Margit Aranos Ianosne Azt vallia hoga ... pecy Istwan ... Eccher meg rwhazta volt az Ipat [Kv; Tjk III/3. 221]. 1586: Bochkor Marthon zent Marthoni^a Nemes Ember ... valla hallottam Bochkor Alberth Jpamthol [BK Misc. 1145—78. — ^aCs]. 1624: az Nehay Bolyai Gaspar es Bolyai Adam vramek, attak uolt, az eő Ipanak az Nehay Samsondy András Deaknak ... Veszszeődeon^a négy haz Jobbagyot [Mihályfva NK; JHb XXIII/6. — ^aNK]. 1669: Bukur Alb ... Az Ipjával Vladulyával egjut vagon [Kőhalom NK; Ks 66.46.24a]. 1715: az Ipa(na)k vám nélkül két talyiga buzáját vám nélkül meg orlotta [Türe K; Told. 28]. 1724: Magamis Feleségem-(me) együtt tavaly ki mentem Ipm Uramhoz az hid végre ... és Dienes András Ur(am) mondá Ipm(na)k^a [Szentkirály MT; BK. — ^aKöv. a nyil.]. 1739: azt hallat-tan Sztan Ignattol magatol, hogy az Ipjá adott zalago-sittasara haram forintat, s, az utan neki ajándékozta^a [Sáldorf NK; JHb XXIII/49. 15. — ^aA földet]. 1746: Nyikuláj ... az Ipája szárnya alatt lakot [Középfva SzD; SLt 29. Y. 30 Felcsán Stésze (32) zs vall.]. 1747: Hallottam az előbszóri feleségem Attyától ... az néhai Ipmotol [Sszgy; LLt]. 1750: a' Martonfalvi^a Péterfalvi nyomorult Józsgát 1500. forintban atták által az Ipm Lineájának [ApLt 3 Alb. Somlyai de Csik Somlyó lev. Nsz-ből. — ^aNK]. 1755: az Ippom jól tartotta Kertser Jánost borral [Szászadás KK; Ks 17/LXXXI. 12]. 1759: (Temettem) Telegdi Mihály Ipjáját [Gyalu K; Rak 122]. 1765: látom, hogy Asztalos Stéfhány úti az Ipmot [Marosbogát TA; Mk V.V/97 Marcsinán Toma (40) zs vall.]. 1794: Muntyán Zaharia az Ipjával egyben veszet | Ime az Ipm meg akar engem ölni [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. 1813: nem nagyobb Ur Ipod én nállam-nál [Dés; DLt 71/1814]. 1830: igazithassunk valamit az Ipamek dolgába [Hadad Sz; LLt]. 1864: Az ipam sirja

leomolván, annak ki hányása, bétöltése és a sir felrakásáért a Kálváriának Nagy Jozefnek ment 3 ft. 88 kr. [Mv; Lok.]. — L. még FogE 221; VKp 90.

2. Hivatkozásban és megszólításként a vő az ipára/apósára von.; ca termen de referire sau de adresare a ginerelui către socru; in Bezugnahme und als Anrede mit Bezug auf den Schwiegervater. 1820: Méltóságos Báro Ur Kedves Ipom Uram [Vargyas U; CsS. Levélbeli megszólítás]. 1844: Kedves Ipom Uram! . . maradtam engedelmes Vője Pálffi Lajos mtk [Gagy U; Pf Pálffi Lajos Kovács Sándorhoz. Levélbeli megszólítás és záradék].

Ha. 1671: Ipjától [Kv; TJK VIII/11. 44]. 1714: Ipjától [Szarata F; Borb. II]. 1726: az Ipom [Fejér m.; DobLev. I/125]. 1731: az ő Kegjelme Ipját [Ne; DobLev. I/147]. 1742: Ipjával [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. 1743: az Ipammal [Meződomb K; Ks 5. XII. 10]. 1756: az én Ipamra [F.borgó BN; BK. Bágy Kosztántin (80) jv vall.]. 1762: az ipjával [RettE 131]. 1766: az Docz Juon Ipjától [Grohot H; Ks 40/9 Petrucza János (56) jv vall.]. az Ipomnál [Szság; BfR 104/3 Gasp. Sido (43) ns vall.]. 1767: Ipomot [Kv; JHbK XLVII Gyöngyösi Josef lev.]. 1768: az Ipam [Harró H; JHb XXXIII/39]. 1772: az ipja [RettE 291]. 1774: az Ipom [Kozárvár SzD; Told. 18]. az ipját [RettE 318]. 1779: Ipjához [O.gyerőmonostor K; GyL]. 1780: az Ipjanal [Bözödujfalú U; Pf]. 1785: az Ipomnál [M.nagyzsombor K; KLev. Parucza Aleksza (32) sz vall.]. 1792: Ipja [Ks 101 Madéfalvi Tamási András lev. Brassóból]. 1794: az Ipja. az Ipját [Déva; Ks]. 1798: Néhai Ipamra [Nagylak AF; DobLev. IV/803]. 1804: Ipjától [Marosszitimre AF; i.h. IV/874. 17b]. 1823: Ipjának [Mezőbánd MT; i.h. V/1073 Király János szabad székely (83) vall.]. 1847: Ipomtól [Dés; DLt 543].

ipar 1. igyekvés, igyekezet, iparkodás; sirguinjá, silinjá; Bemühung, Eifer. 1840: minden azan tárgyakba — melyekbe csak szolgálni szerentsém lehetett, — vagy a' mellyre parantsolni méltoztattak meg tettem s ezutánis meg tenni fő iparomnak esméréndem [Dés; DLt 343]. 1849: réam egy átaljába semmi ősi vagyon nem szálván a fenn érintett vagyont, kedves nőmmel, kettőztetett iparral, 's fáradtsággal együtt szereztem [Km; Végr. Tamás Bodgán végr.].

2. mesterség; meserie; Handwerk, Gewerbe. 1847: A Thorotzkói Közönség, melynek főbb ipara a Bányász-kodásban és Vas természetben áll, már huzamos idők ota nem tsak pozasztalta, sőt nagy Kárával érezteis azon eseményeket¹ [Torockó; TLv. 10/9. — ²Köv. a részl.].

iparcikk articol industrial; Industrieartikel. 1846: De a Magyarországról Ausztriába viendő iparcikkeken nagyobb terű fekszik, mint az onnan ide hozandókon [KZsN].

iparkodás igyekvés, igyekezet; sirguinjá, silinjá; Bemühung, Eifer. 1835: minden iparkadásam mellett is még eddig semmire sem tudtam menni . . , nem tudtam mitévő legyek [F.tők SzD; BetLt 4 Szilágyi Sámuel lev.].

iparkodik igyekezik, igyekszik; a se strádui/sili; sich bemühen/anstrengen. 1661: Hosszú-Aszón ha mit takarhatok, valóban iparkodván, az mint lehetne [TML II, 125 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. 1752: az Tisztartó a Telbe sémmít nem iparkadat [Szentdeme-

ter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1766: én hogy meg olvasám a' Transmisziot . . . Iparkodásim mellette eleget s annyira menék, hogy az éleitet vagy fejít meg marasztám [Szentbenedek MT; Told. 5]. 1775: azon iporkogyék Kglid hogy az Ut felől Szántassan Kglid számomra nem pedig a Patak felől mert a' kárasabb rész [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. 1816: á mi engemet illet . . . Istennek hálá jól vagyok a' Bor viz helyre hozta az egészségemet úgy eszszem (!) mint a' kik iparkodnak, hogy Karátsonra jok legyenek [Mezőkapus TA; IB. Székely János birt. Bethlen Sámuelhez]. 1844: á V. Ispán képeesse Ada Josef Ur is erőssen iparkodott, és döfödött bé egy páltzával a föld végin ellentállo Jobbágyokra [Szarzapatak Hsz; Berz. 17]. — L. még FogE 122—3, 214, RettE 312.

Ha. 1795: iparkodik [Aranyosrákos TA; Borb.].

iparkodó igyekvő; stráduitor, silitor; strebsam, eifrig. 1772: Boga Tamás . . . Ép egészséges jól iporkodo Jobbágy [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.].

iparűző iparos; meserias; Gewerbetreibende(r). Handwerker. 1860: Kosza Borbára Ipar űző [M.léta TA; RAK 3].

iplik varrádsz és a csizma sarkán; cusătură decorativă pe călciiul cizmei; Ziernaht an den Fersen der Stiefel. 1792: Az Iplik . . . tzérnát tézsen törökül; 's a' miéink is így nevezik a csizma sarkán való tzérna varrást [Éder, BenkőNyMunk. 181].

iplikes hímes sarkú; cu toc ornamentat; mit verzierem Absatz. 1819: Egy Férfi nagy Iplikés Cszimával el telik 1 nap meg készitése 2 Rf. [Torda; TVLt Bírósági ir. sztlanj]. 1823—1830: Minden öltözete magyaros volt², még csak a csizmája sem volt borsarku, hanem iplikés és nagy vaspatkó rajta [FogE 75. — ³Kovácsnai Sándor mv-i ref. kollégiumi prof-nak].

ipós após, ipa; socru; Schwiegervater. 1752: Az Iposom Torotzkai Péterné Aszszony bírāja [Szancsal KK; LLt 45/2]. 1777: az Iposom . . . Alexandru és Rosuhoz ment [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1795: az Iposom (!) Néhai Kaba Lászlórel réam maradot just ő is életében bírta [Dobra H; Ks Mixta relatoriae et documenta. Fasc. XXVI/1.12 Kiso Lukás volt krájník vall.].

? **ipszilonos** szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *lábú?* ikszlábú; cu picioare în formă de x; mit x-Beinen. XVIII. sz. eleje: Az hazasulo legénynek is nem árt bar csak ha tzedje valo experientia ra mehet is. Nagy kar volna Szep termetű Familiába kajszos állapotot collocálni a kitul ipszilonyos labu Projectumok Származ-nának³ [JHb 17/10 lórtartási ut. — ³A szöv. ilyen erőszakkolt, zavaros!].

A szk előtagja nem elírás *iksz- h.?*

ír *ige* 1. a scrie; schreiben. 1557: ah (!) mynd mondotta az Betegh azzon, Wgy Jrtham, Sem thewbeth, Sem kewesbeth nem yrtham hozzaya [Borsa K/Szentmacskás; SLt ST Nro 5. — ³Szentmártonmacskás K]. 1560: az vitezleo frathay Gergel kere penig minket arra hogy lennenk az ew Testamentomanak hallgatoy leweletis fr-

nank rola [Fog.; SLt S. 10]. 1570: Heltay Gaspar vra(m) valya hogi Az melj testamentum Lewelet eo Jrt, valamly azban vagion Jrwa Segeswary Damakos Beteg agiaban Elew nyelwewel ep elmeyewel zamlalta azokat Mind eleh [Kv; TJK III/2. 131]. 1572: Az thy kmtek lewlet Ennekem Megh adak Mely leveleben Irgya (!) thy kmek ... az my Jobagwnkat thy kmtek ely Bochatotta [Kövár Szt; BesztLt 3659]. 1667: Az mi penig az Szilvásiné asszonyom obligatoriáját illeti mivel irnya nem tud, emberséges nemes emberek előtt kezit beadván Kegyelmednek is, irassa meg [TML IV, 159 Bor-nemisza Anna fejedelemsasszony Teleki Mihályhoz]. 1782: a' nyil Czedulákat edgyiket nagyb pappirosra vastagabb betűkkel irván réz porral meg porozta, a másodikat kisseb pappirosra melyen az irást meg nem porozta [Buza SzD; LLt Csáky-per 168. L. 32]. 1812: Meg-edgyedgy kedves Barátom hogy magam kezemmel nem irtam, mert egy köröm méreg alig engedi meg hogy ezen Levélinek nevemet betsülletesen alája írhasam [Mv; KLev.].

2. keltezésben; in datare; in Datumsangabe. 1552: frathan Irtwk Sent fylep Iakab Napyan [SLT U.19] | Tordarol irttuk aldozzo napian 1552 [LevT I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferencz Batori Andrass er-délyi vajdához]. 1558: Mykor Irnanak 1558 esztendőben, februariusnak 5 Napian valasztattam vala ő fel-segektől^a ... az Nagy banyay arany kamoranak Meg visitalasara Mindenben [Nsz; MKsz 1896. 294. — ^aJános Zsigmondtól]. 1562: Kws karachon Nap eloth valo Szeredan Mykor Irnank Anno D. 1562 [Maksa Hsz; HSzjP]. 1571: szent Imreho(n)^a tizeo(n) kett apostol napan mykoron Irnak ezeor őt zaz hettue(n) egy ezten-deoben zyletet vttan [LLt 87/3. — ^aCs]. 1584: En Keómelczeo (!) Daniel Ez az en vallasom hitem zerent Mideón irnanak 15. 80. estendeóban . Akkor volt Olajos giorgynek Zeolcz Martonnaly valamly hááz cze-relessek [Kv; TJK IV/1. 292a]. 1594: Irtuk Fejer varat az morgo mezceben a taborban [EHA]. 1653: még más tra-goediájok is telék el ezeknek az atyfiaknak mikoron ir-nának 1595-k esztendőben [ETA I,30 NSz].

3. írásban közöl; a comunica ceva în scris, a scrie; schreiben, etw. schriftlich mitteilen. 1542: egebeketh hyzem myndenth meg irthanak. En most thobeth nem irok K. Isten tarcha meg k. nag sok ezthendeyg egessegen [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Pozsony m. ispánjához és Fog. vára urához]. 1548: En Nekom bor nem Jza Marton Azt Irtha az vywarbw (: Es Azt hyzem hogy Nem Jrtha volna ha Az my kegyelmes vru(n)ktwl nem volna értelme rulla :) hogy ha Ty Ke-gyelmetek Az Jobbagyokath el Nem bochatya, hath en Az kyraly Jobbagyban kethoth beztercey emberth meg fogyak es be kwlyge(m) ewketh Az vy Warba [Sajóke-resztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Thamas Zwchy Vince beszt-i bírőhoz]. 1592: az Zena amint iram mind el rothat volt [Kv; Szám. 5/XII. 3]. 1625: Az mint azt iria hogi kj hazasítottak enge(m) belölle; ugj vagio(n) de az heliet nekik marha marat [UszT 72a]. 1687: irta(m) vala, hogi Réte mből tsak vitesd haza az nagy gyermeklovat [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez]. 1699: mit irgyon (!) kgimed az Csaklaj Joszagh erant ertem [Kv; Klobositzki lev. Apor István aláírásával]. 1703: irtam volt en- nek előtte hogy az besztercei sokadalomra jűj el [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1834: Ezeket ... a' hogy tör-

ténnek minden nagyittás nélkül iram [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap lev.]. 1853: irak néked kedves Miklosam — a' mind irad nem a leg-jobban főz a főződ [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] — L. még ETA I, 100; LevT I, 18, 90, 304.

Szk: hegyyel-tövel ~. 1780: A' sok féle bajoskodás és dolog között hegyyel tövel kelle irnom [Ne; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.] * szolgálatát ~ja vki-nek. 1542: elthyg walo zolgalathomot irwm kegelmednek mynth kegelmes wramnak^a [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy lev. — ^aA címzésben: Zalay Jánosnak, Poson warmegenek Ispanyanak Fogaras waranak ewrewk wranak]. 1559: Solgalatunkat Iriok the kegelmednek [BesztLt 58 Nic. es Fr. Boszasy Suchy Lenarthoz Beszt-re]. 1607: zolgalatunkat Jriük kegelmeteknek [UszT 20/351] * vki/vmi felől ~. 1567: Az azzon allott felől k. tek mitt jr im ertem [Nagysajó BN; BesztLt 74]. 1570: Az kwldwssok feleol Az myt chiagy vram Irt, Biro vra(m) eo k. chelekodyek az zerent [Kv; TanJk V/3. 10a]. 1669: az Vezérnek valo harmad fel Ezér Talér felől egi Vakaritast sém irt soha is [Ks 18. LXXXIX. 3 Fr. Kozaruari de Dees (59) vall.] * vki/vmi iránt ~. 1710: En vram irtam volt az furesz irant [Szentkirály Cs; BCs]. 1772: A nagy lelki barátja^a Szilágyi Sámuel, — ki iránt irtam feljebb [RettE 270. — ^aGr. Székely Ádámnak].

4. be/feljegyez; a inregistra/insemna; einschreiben/aufzeichnen. 1580: Amyt az előtte valo plebanosok Az plebanossaghoz ne(m) Birtak Ennek vtanna se Iryak azt Az plebanosság Inuentariumaba [Kv; TanJk V/3. 213a]. 1604: Az ket Ado Zedeo mellet ielen lewen Heltus Caspar Vram es az Notarius chinalianak regestumot az gaz-dakrol, Desertakrol, es Relictakrol, az megh lewen an-nak vthanna io lelky esmerettel limitaliak kyre cotwen penzt es kire huzon eot penzt kellessek irnya [Kv; i.h. I/1.471]. 1620: eő kgimek Nyilat Vonanak, Borinem(iz-za) Sigmond Vra(m)nak iuta, Posgay Ferencz fia haz hellieuel eggiüt es aztis lattam hogi az Cedulaban iryak [Disznajó MT; Tsb 21]. 1623: My Huteus duisorok mentunk .. Az Ouarba(n) Miuel-hogi Anna Aszonj az vratol, iffiw Kerekes Janostol Ter-hesen maradua(n), es ha az vristen gyermekek eletben az vilagra adgia annak az eő reszet Inue(n)tariumba(n) Irtuk [Kv; RDL I.122]. 1676: az iroban lehetett a' fo-gyatkozás, hogy szánto földivel találta irni, talám magamis fogta(m) irni az szokás szerent [Tövös AF; BálL 1]. 1766: Nagy Nyil nevezetű hely, sohult nem ta-láltatik az telyes Udvarfalvi határonn, melynek helyibe kell irni a' mi vallasunk és fassiónk szerint Négy Nyil nevezetű helyet [Udvarfalu MT; EHA]. 1820: annyi számu veder Bort az ő Borokban Remanentionának kellett volna irni [Déva; Ks 105].

Szk: adóra ~. 1625: Ha pedig adora irtak az Joba-giot, megh kel adni nekj az nyilat [UszT 101b] * summára ~. 1676: Az Fegyverek nem lévén specificalva, hanem czak sommara irva nyil vetés szerent az Arvák(na)k ju-tott [Kv; RDL I. 155a. — ^aKöv. a fels.] * prókátor ~. 1591: ott valem az notarius hazaba(n) mikor prokatorat vallanak az felseo bodogazonj falj lo feiek Lazlo Mar-tonis megh ada az ket penzt az notariusnak hogi eo nekj is jrio(n) prokatorat, de el felejtette volt fel jrni [UszT].

5. vmilyen (hivatalos) iratot szerkeszt; a redacta un act (oficial); irgendein (Amts)Schreiben verfassen. 1584: Kere minket Olaios Georgy ezen hogy azt a' Re-

gestumot kit Irt volt veres Thamas az olaios Georgynek Adot marhak beochwlesereol arrarol kit Adot volt beochw zere(n)t Hoszu Marton, Azt Vinneok Veres Thamasnak [Kv; TJK IV/1. 292]. 1603: Az Sum(m)anak fel zedesse felől oly bizonyos Regestumokat irának ő kk, hogy zamot adhassanak felöle, hogy az szegeny varosse (!) ne periclitalyon az gondúisseletlenség miat [Kv; TanJk I/1. 454]. 1715: Czegei Vass Daniel Uram éo kglme küldé el bennünket . . . Szentgotthard^a nevű Faluban a' végre: hogy neminemű Fatensek(ne)k az éo fasiojakat le irnok es arrul Relatoriat irnánk [WassLt. — ²SzD]. 1722: György Deák(na)k egy tehenet s néhány veder bort adának, tsak nékik jo Relatoriat irjon az háttárol . . . s ugy is irta osztán [Lozsád H; BK 262 Paulus Antalffy (40) ns vall.]. 1736: Kolosvárat minden templomainkot elvévék . . . az papjainkot Kolos-Monostorra csapák; mint menjenek bé csak Kolosvárrá, és ott csak kicsodás exercitiumok légyen, arról articulust irának az Approbatában [MetTr 424]. 1777: Groff Bethlen János Ur ő Nsga Nyikuláj nevezetű Somkereki Jobbágyoknak, vgy ezeknekis, akikkel magais el szökött azon Passus iro Legény [Szu; KS.Egr. Ladislaus Csabai (95) vall.]. 1845: az Ujlaki és Ippi Jok egybe Cserélésekről irtam egy Contractust [Ipp Sz; Végr.].

6. írásban folyamodik; a sollicita (ceva) in scriis; bei jm um etw. schriftlich ansuchen. 1776: Annikó Kis Aszszony ő Ngát Sok unszolásokkal, amittásokkal, hosszas alkalmatlanságokkal, Mlgs B. Henter Antal Urffii, és ő Tisztartó Biro Albert ő kglme vették arra, hogy Dispensatioért írna, a' minthogy nemis maga irta ő Czedulat, hanem ő sok unalmos erőltető beszédekre subscribálta [Kóród KK; GyL. Makó Anna (18) ancilla vall.]. Meg tudván pedig ő Gróffné, hogy ő Kis Aszszony ő Nga Dispensatioért irt, tzáfolta, pirongatta érette [GyL. Adalbertus Biro sicutus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva^a vall. — ⁴MT].

7. írásban figyelmeztet; a avertiza in scriis; jn schriftlich ermahnen. 1561: Irtak az zegen nepnek hogy ne zolgalyanak neky Es ne vralyak, . . . az majorsag dolgaban semyt nem tudok [Ráton Sz; Bállt 78].

8. írásban említ; a aminti in scriis; schriftlich erwähnen. 1662: Báthori Kristóf 1585-ben, úgy írják némellyek, vérhasban halt meg [SKr 81]. 1764: Rhédei Pál

Igen drága, jó úriember volt szegény, nem tudom uramnak irjam-e szegényt, vagy barátomnak, mert úrban soha confidensebb jó uram egy sem volt [RettE 175]. 1779: az Sötet völgyben egy földet ir a régi inventariu(m) [Mezöbánd MT; MbK X. 54].

9. szerez; a compune/scrie (o operá literará); verfassen. 1653: Mikoron már Calvinus, Brencius és a többek elszakadtak volna az ő mesterektől doctor Luthertől, ottan könyveket irának a magok értelmeik szerént valót elene [ETA I, 33 NSz]. 1759: Ez igen szép kisasszony vala. Mikor én Rhédei Józsefnél laktam szegénynél, sok szerelem-éneket irtam neki s énekeltem is sokat, mivel igen szerelmes vala szegény [RettE 97]. 1790: annyit bezedem vagyon hogy hetek, és éftzakák kévántatnak elbeszélésekre mind az én sok féle, bajaimról és Történeteimről — melyekről bizony talám ha valami német meg kapta volna nemet országban . . . nagy románt irt volna belöle [Ks gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz Nsz-ből]. 1843: Te még . . . Pastillust (!) is irtál . . . vald meg, mikor, és

hol irtad? úgy emlékezem hogy talám Birtsa Simon kérésére irtam [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

10. rajzol; a desena; zeichnen. 1580: Egy zep vyzet Chinalny vas Aranyazny^a . . . Iry velle az vason az Mit akarz, az Iras helien Mind veres lezen . . . Masodzor Annak vtanna esmeg Chinaly vyzet, kiuel te vasat arnyazhach^b . . . Iry velle vyragot vagy azt az Myt akarz, Az vitan tarch az zehnez, ottan rez zinö lezen [Nsz; MKSz 1896 369. — ^{a-b}Köv. a recept.]. 1582: Ez Kassay Kalmar Thamasne Borbara azzon . . . az hona alol veon egy keonyweth eleo . . . eo maga forgatthya vala kezebe Es kepek valának Irwa benne, hol kiraly kepe hol eordeog kep, hol zerenyhye kereke, es kilcomb kwleomb fele kepek [Kv; TJK IV/1. 106].

11. fest; a picta; malen. 1595: 28. Marty az varos egykij Dobyara Biro W. iratta az Waros Cimeret: Fizetem kepiro Jakabnak töle hogy Olaios festekkel irta az esö ellen d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1609: Az scholabany . . . az oras Mester yrt egy Arnyek orat az Collegium oldalany [Kv; i.h. 12b/IV. 114]. 1683: Ha halálom történik Ceremoniat ne üzzenek Zászlót ne' iranak (!) az mivel Zászlót tsenyalnanak árta költeni kelle'ne' azt inkáb oszak az Szegenyeknek [Kv; Ks 14. XLIIia Kornis Gáspár végr.]. 1732: (A) képnekis edgyik részén van írva a Boldogságos Szűz, más felől pediglen Szent Antal képeit abrazolo effigies [Kóród KK; Ks 12.I].

12. vés; a grava; gravieren. 1664: Vagyon az Céhnek egy kis arany gyürece mellyen írva vagyon: Vergisz mein nicht [Kv; SzCLev.]. 1714: Meg aranjozott ezüst Kelh mellyen(e)k also resin írva vagyon: Balthasar Apafi Ao 1648 fi Hung. 40 [AH 28].

ír *fn átv is* gyógyír; balsam; Balsam. 1574: Mond az azzony Im valamj pokolvarra valo Irat kerek vala teolle Mert az ferenchnek Mirige es pokol wara vagion [Kv; TJK III/3. 386a Magdolna filep Ianosne vall.]. 1582: Jgiartho giorgi hon ninczen az felesege az adgion fekszik walla es nagy eresen Jaygat wala mikor meg lattam wolna tehat rakwa swúlyel (!) es gonoz kelewenyel . . . kerde Igiarto gyorgi miuel gyoditthadnak meg mondam egyebel nem lehet hanem cochlassal merit sem iral sem egyeb modon hanem cochlassal [Kv; TJK IV/1. 59d Fasio Io(ann)is Linzinger al(ia)s Borbely]. 1584: Sophia Varga Simonne vallia, Ez elmult hetbe leowe hozzank^a hogy a legent meg kenye, Es' chak eczetet hoza, kerdem myert Nem hozna Irat, Azt monda hogy Ne(m) Merék hozny Affelet, Mert azt mongiak hogy Bozorkany wagiok | Kadar Istwan vallia hogy Nem tud semmit hozza, latta hogy fwet hordot es Irat feozóót [Kv; TJK IV/1. 219, 259. — ^aZabo Cato]. 1628: valamely borbély ifju mester az mesterséget fel akarja követni . . . zöld citromot, sárga irat, nehiz irt és az erős vger irat főzö meg [Mv; SzO VI, 83]. 1630: enis megh gjojitom egi penz nekül az kezedet mert ura(m) nem mindenkor vagyon hon s elegh irat vehetek [Mv; MvLt 290. 194a]. 1679: Jrnak valo apro Csupor nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 29]. 1854: Balsorsunk sebére irt, a jövőre biztatást nem nyújt a' búskomor jelen: a borlát láthatárról reménysugár nem mosolyog [UjFE 3].

Szék: ? *lyukas* ~. 1672: Likas ir. *Lyukas* ir: *Fumarria bubosa radice cava* [PPGI].

iram gyors; repede; schnell. 1852: lova ... nyereg alatt iram járásu volt | irom (!) serény járása vagyton [Dés; DLt 1066].

iramlik szalad; a alerga/fugi; schnell laufen. 1838—1842: Cice ... játéknem Erdélyben . a málé vagy egyik vagy másik után köteles iramlani, s ha külön (és itt a bökkenő!) valamelyiket elcsipheti, az lesz a málé [MNyTK 107. cice al.].

iramló gyorsan futó; iute (care aleargă repede); schnell laufend. 1823—1830: Vettem volt már egy lovat egy odaváló gazdától 24 forintokon. E parasztocska kanca volt, de fiatal, sebes és iromló, szegény ifjú legénynek való [FogE 282—3].

Szk: ~ ló. 1793: egy nemes Embernek a ki az iromló louat hoszta de vizá vitte 4 egy iromló Loert 34/20 [Wlt Cserei Heléna jk 61].

iramó gyorsan futó; iute (care aleargă repede); schnell laufend. 1673: Menesfélé Louak kik Paripák köszt uadnak | Barna iramó [UtI].

Szk: ~ ló. 1604: tudom hogy Lórinch Gergely ... egy Deres zórw Jramo Louat hozot vala [Uzst 17/55 Bott Fere(n)cz Dan faluj Libertin(us) sicul(us) vall.] * ~ paripa. 1624: barna zeorw iramo paripa 32 for. ereo [HSzj 169 barna al.]. 1640: Jancsinak hagiom az Iromo paripamat [Msz; Törzs. Vajai Daczo István végr.]. 1667: Az is Kérette minap urunkat ., hogy küldjen egy iramó paripát [TML IV, 164 Nemes János Teleki Mihályhoz].

iramszarvas-bőr rénszarvasbőr; piele de ren; Rentierleder. 1820: Egy fáin Iram Szarvas bőr Lapedó [Mv; Told. 19 Türi Lászlóné gr. Toldalagi Kata hagy.].

irandó 1. care urmează să fie scris; was zu schreiben ist. 1676: Bizony dolog, én nekem nem is kellenék az alább irandó dolgokat elmémen forgatni, tudván, Kigyelmednek és az kiket is illet, gondjak van az én serkentetésim nélkül is [TML VII, 246 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz]. 1689: ennékem utamat sietetnem köl Nemzetes Biro Joseph Urammal leöt vásárromrul irando Levélnek ki kelesét nem varhatom [Szu; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1721: Mi ... Nagylakon^a lako Sarkózi István es Nagy Enyeden lako Sz: Andrasi Ianos mind ketten Nemes szemeltyek es aláb irando dologb(an) kez fogott köz bírák [DobLev. 1/98. — ^aAF]. 1760: Bonda Kirilla ... Kerekes ... az következendő 18 Sessio után irandó appertinentiakboll collall [Hesdát TA; BLt]. 1791: Melly alább irandó nyilakot ... Soros vonásra botsátván mindenik Mlgsos Félnek Része a következendőkben határozatott^a [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10. — ^aKöv. a fels.].

2. festendő; care urmează să fie zugrăvit; was zu malen ist. 1736: Az ujjolag irandó uj házokb(an) egy ölnyi hoszszu vas rosta | [Várhegy MT; CU XIII/1. 105].

íránt 1. táján, környékén; prin împrejurimile (a ceva); in der Gegend/Richtung. 1572/XVII. sz. v.: A Giróti Tó nevű Végibe a kenderes föld borozdája íránt ... felyűd egy határ halmoctkát hagyván ekképpen kezdettek elosztását [Gyeke K; Ks]. 1573: Zabo Istwan, Boldis Pal,

Es Zabo peter Egy Arant valliak ... Lattak hogy haza fele Megen volt Nyreo Andras az kalmar Lazlo haza arant [Kv; Tjk III/3. 78]. 1680: Az nap nyugat felől valo oldala felöl ezen rétnek mint egy az közipe aránt ... három szánto füldek jú bi (!) ezen meg irt rétnek oldaláb(a) [A.porumbák F; ÁLt Urb. 50]. 1693: az szovati Janos földinek . az borozdája vége egy vizmosasra jú, az arant be az kaszáló közepib(en) is egy nagy kerek bokor vala adig kaszaltattam [Pulyon SzD; WassLt Boldisar István (36) ns vall.]. 1732: (A telek) Zálagosított, a kút íránt valo Kis Dombotskáig [Dál K/Szentjakab SzD; TSb 51]. 1770: A Gyergyo Ditrai also fordulo határban also Hodos nevezetű helysége aránt [LLt Fasc. 151]. 1796: azon hely íránt a' hol a' halom tsinálódot [Panit Sz; TSb 2]. 1816: A' Falu dereka íránt ... vagyon az a' Fundus mellyen a' Templom fekszik [Iszló MT]. 1847: Popa Stéfánnak . a' jobb vak szeme íránt egy mogyorónyi nagyságu holt-tetem van [DLt 406 nyomt. kl].

Hn. 1561: It herep arant egy hyd wala altal [Pókafva AF]. 1573: Ferench Kalmady Karol Mellet Vaday Mihai Zolgaya^a ... az Meg holt legend az Pap Thowa arant talalta az vton fekwé [Kv; Tjk III/3. 415. — ^aTollban maradt: (azt) vallja]. 1604: Az Nagy szoló arant egy nagy szel szena Rhet [Jedd MT; BálLt 81]. 1667: az Csemete far arant tul a vizen [Aranyospolyán TA]. 1694: az also aszszu fá íránt valo rét [Gyuula K; SLt AQ 25]. 1732: az Szilos allya íránt (k) [Bagos Sz]. 1753: a Rakottyán az oldal kut aránt (sz) [Vaja MT]. 1831: A Bálint Bandi Malmak aránt (K) [M.valkó K; KHn 108]. 1841: nem messze voltam a téglák eránt [Dés; DLt 1541].

2. irányába, felé; in directia, spre; in die Richtung, nach zu. 1724: (A föld) az forrás íránt nap nyugatt felé megyen [M.zsombor K].

3. (vminek a) tájára, vmire; partea (a ceva); in der Gegend einer Sache, auf etw. 1823—1830: a dolmányra kötötték fel az övet a csipő íránt [FogE 64].

4. vki/vmi irányában, a hozzá való viszonyában; față de cineva/ceva; jm/ener Sache gegenüber, in seinem/ihrer Verhältnis zu ihm/ihr. 1738: Lénárt Kerekes Mihály atyánkfia ő kglme a Postálkodástól immunitátatit, és ha magát serinyen viseli, ez utánn is ő kglme íránt, lézen egjébbenis reflexioja a N. Városnak [Dés; Jk 491a]. 1768: Bolkány Ráduly hozott vala Czikkol egy almas szürke kantzta Lovat ... Bolkány addig Nem látván a szemiben az hallyogot, hogy mi meg mondok meg unotkozék a kantzta íránt [Bereck Hsz; Szentkgy Sztán Márton (37) vall. Jos. Szörtszi keze írásában]. 1813: nem látván ő nsága életét is elég bátorságosnak lenni^a, e' mellett el szenvedhetetlen gyűlölséget is érezvén a Mlgs Aszszony íránt, tehát törvényesen kíván a Mlgs Aszszonytul ezennel divortialtatni [Kük.; IB instr. — ^aA férj félve a megmérgezés veszélyétől]. 1824: a' Fatensek ... valamely ráncorossággal az Exponens aránt nem viseltetteké? [K; KLev.]. 1839: Néhány esztendő-kig tartám örökképpen kised korától olta, most már hajadon Rosaliát — Esztendő oltal szolgál pedig Krisán Mária — kikkel árva özvegy létemre, hogy magam aránt bizodalmasittsam őket anyai képpen bántam [Dés; DLt 1230]. 1864: mi annak az oka? hogy a' nép az iskolák íránt közönyös? [Gyuula K; RAK 96].

Szk: bizonyos vmi ~. 1737: Ngod itt ben valo léte íránt bizonyos lehettem volna [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. 1777: (A) Terrenum ... capaci

tassa mekkorasága iránt bizonyos nem vagyok [Dés; Ks 79.29. 234] * *determinációt tesz vmi ~*. 1711: szükségesnek lenni ítéltük . . . az Arany, Oroszlános Tallér és Oláh Zlotok váloga iránt e determinációt tenni [KvLt I/20. gub.rend. Nsz-ből] * *diszpozíciót tesz vmi ~*. 1735: Erdelyi országai Tiszteletes Püspök Urunk Nemes Városunk(an) Generalis Visitationa az eddig practizalt usus szerint gazdalkodás iránt töttünk dispositiót^a [Dés; Jk 457b. — ^aKöv. a termékek fels.] * *hírt ad vmi ~*. 1734: vetsernye tajban hírt adtak Dulo Marton ur(na)k az lonak el szaladása iránt [Torda; Tjkt I. 42] * *hírt tesz vmi ~*. 1746: A' Tsordákon meg betegegett marhák iránt pedig a' Pásztorok tegyenek hírt a Gazdáknak, hogy hajthassák marhájakat ad destinatum locum [uo.; i.h. III. 48]. 1758: azon Sellérek . . . el szökések előtt el menetelek arant hírt nem töttenek [Harasztkerék MT; Ks 18.XC.11] * *panasza van vmi ~*. 1690: Az makkos erdő arantis panaszink vadnak mert onnanis ki Szorityak kedves marhainkot [Fog; Szád. Boer Thamas es Peterék Postulatuma] * *panaszol vmi ~*. 1762: panaszol az Aszszony Férje kegyetlensége verekedése és aranta valo szuszpicioja arant [Kv; SRE 204] * *panaszolkodik vki/vmi ~*. 1703: Maga tudhatya kglmeket hogy mind közönségesen az Harom Natio között egymás arant mind az Nemes Varmegyek'ne, edgyik az másik arant, ugy az Székely és Szász Szekekis egymás arant, ugy alább alább Szálván az Repartitióban csak edgyik falu is Söt edgyik ember az másik arant, mennyit panaszolkodik a maga más felett valo terheteléséről [UzslT IX.77. 61 gub.] * *panaszt tesz vmi ~*. 1827: Hellytelenül tézsi panaszszát Máté Jozef az osztály éránt [Dés; DLT 143] * *parancsol vmi ~*. 1812: A' Groff a Falus Bironak parantsolt Strásák arant [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.] * *rendelést tesz vmi ~*. 1770: Karo iránt is méltoztassék Ngod olyas rendelést tenni hogy bár csak 700 légyen az Levelezésre [Backamadaras MT; Ks 38. II. 28 Váro Gábor lev.] * *számot ad vmi ~*. 1750: el Szökvén a Csür biro azon edgi Tehen . . . it maradot . . . de ketteje irant szamot nem adhatván törvenjesen Convincálatot a két darab Marhának araval [Mezőzáh TA; Told. 22] * *végzést tesz vmi ~*. 1805: az Kovátsok az Birákhöz minyájon be gyűjtessenek a Csinalgotas iránt tegyenek egy oly allando vegzest mely meg erősites veget előmbé küldettessek [Torockósztygyörgy; TLev. 9/40 Br. Thorotzkay Josef kezével].

5. vki/vmi felől; despre cineva/ceva, în legătură cu cineva/ceva; über jn, von einer Sache. 1697: Had vegyek jo választ Ngdtul Vajda Janos iránt [Apáti^a; WLt Miss. — ^aDellőapáti SzD]. 1699: mit irgyon (!) kglméd az Csaklaj Jozsagh arant ertem [Kv; Klobusitzki lev. Apor István aláírásával]. 1701: Fülöp Gjörgyene Balasi Annok iránt Apja, Anya, Battyai, Balasi Peter es Miklos tanubizonyoságot töttek, hogy ki nem hazasították [Kissoly-mos U; BLev.]. 1710: Már ez Urnak egtzer el véttem én hoszam küldetett Levelit . . . melyben fenýó Mág irant ir bővében [Dánfva Cs; BCs]. 1741: Sajnállya igen, hogy oly Temondát költének ő Exja aránt [ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez Nsz-ből]. 1757: akkor is á bük aránt nem hallottam Semmi ellenkezést [Gyszrn; DE 3]. 1804: A' kérdezett dolog aránt a' felettébb régiség miatt Semmi bizonyost nem tudunk vallani [Makfva MT; DLev. 5]. 1844: Cszimadia Szakmári Ferencz szembesi-

tetett; és a' fennebbi Vaddgyai, bünei, és a Tett mocskolodásai aránt értesitetett [A.sófva U; LLt 1441].

6. vkire/vmire nézve/vonatkozólag, vminek a tárgyában; cu privire la cineva/ceva; hinsichtlich, bezüglich einer Person/Sache. 1679/1681: Szüretnek ideje(n) ahoz valo praeparatiók arant fogiatkozás nélkül készen legyen(n) hordaja s kadgia bővön [Vh; VhU 670]. 1693: a' Refr. Eccl(ana)k Praedikator dolga irant nagy a' fogiatkozása [Kv; SRE 13]. 1745: Szarka Jóseff ha kezes-ség alatt volna . . . sístallatása aránt a Cavensekét kellenék meg zerdíteni [Ks 101 lev. Nsz-ből Haller János aláírásával]. 1750: Hallottam hogy az vászony éránt Sztank Juon magát már meg mentette, de különb(en) sem tudom, hogy valakinek valaha kárt tett volna [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1751: az udvar ezen Leguminák aránt ne deiciálljon [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. 1779: ha ő Ngát a' Csikkók aránt Mustol kelletik ez esztendőb(en) ki fizetnünk, ugy tartom Ngd(na)k kára inkább mint haszna leszsz a' vásárb(an) [Kercsesóra F; TL. Málnásy László ref. főkonz. pap gr. Teleki Jozsefhez]. 1860: A Járásí Erdősz Ur . . . gyűlést tartand az erdő Szervezés és faszükségelek aránt [Pálfva U; Pf Illyés Péter falusbíró lev.].

Szk: *alkalomban van vmi ~* alkuban van vmire nézve. 1718: Az kgd fekete Lova iránt vagunk alkalomban, el ment a Német 11. Aranyig, talám az 12. Aranra réá verjük, ha lehetne felljebis [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ből] * *bátorságossá tesz vkit vmi ~* biztosít vkit vmire nézve/vmíró. 1816: A Pénznek ugy nevezni szokott Cursussa és annál fogva a mostani Pappiros Pénznek nagyon alá szállott betse . . . a Mlgs Birtokos Urakot-is méltán figyelmetessé téven, kivánnya magát az iránt bátorságossá tenni: hogy ha mostani Pappiros Pénznek mostani betse . . . változást szenvedne . . . az egész betsu Ujra meg tétettessék [H; Ks 91. C. 8] * *biztat vmi ~*. 1769: Gróff Bethlen Ferentzné Aszszonyom a' Szözetés iránt nem biztattya Ngdat rakva lévén mostanis osztovátái és feles szóni valoja lévén a' mellyeket ezek után akar felvetetni [Bolya AF; Ks Kerekes József lev.] * *bugyog vmi ~* buzgólnodik vmivel kapcsolatban. 1755: Táblán való baja iránt Ng(na)k én eleget bugyogok az itten való Uraknál, kikhez közelebb férek [Ks 96 Baló Antal lev. Bécsből] * *céhet gyűjtet vki ~*. 1731: Magjari János Ur(am) az Apánk Uram(na)k a' Salariumat le téven d 24 es Czehet gyűjtettvén, az Fia iránt, Magjari Gyorgj m(es-ter) iránt [Kv; ACJk 148] * *defektus van vmi ~*. 1737: Mint hogj már Nms Városunk Rósahegi alatt lévő Malma gáttján(a)k eppittetését annyira vittük . . . hogj remélt jo végit szintén el-érjük; de porond hordás iránt vagjon nagj defektus [Dés; Jk 482b] * *esket vkit vmi ~*. 1699: az ot körül akkor találatot öregieb embereket előmb(e) convocalvan ezen Controversiab(an) forgo Határok iránt eskettem [JHb II/14 Georgius Szabo de Bálványos Várallya (74) vall.] * *fogiatkozás van vmi ~*. 1718: A Buza iránt pedig eppe(n) fogiatkozás lesz [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ből] * *gyanúba esik vki ~*. 1757: midon bé érkeztem volna az udvarba Láték két idegen embereket ottan, és én mindgyárt gyanoba esém azon emberek aránt [Káptalan AF; TL. Boldor Juon (40) jb vall.] * *inkvirálta vmi ~*. 1733: Nevedunczki (!) Fon János mitől fogva Nemes Varosunkban telepedett, sok illetlen dolgokat Cselekedett, Potentiakatt, Lat-

rokat, kurvakat tartott házánál mellyek íránt a Feria el mulván Hadnagi Atyankfia eð kglme Inquiraltasson, és jure prosequállya [Dés; Jk 438b] * *kárban forog vmi* ~ . 1780: darab vasaink maradtak, nem szánszándékkal tartván még, hanem terhes Circumstantiák miatt fel nem mivelhetvén és nem mivelhetvén fel a' törvényes futatást, mind azok íránt kárban forgunk [Torockó; TLev. 9/7] * *kárt vall vmi* ~ . 1742: Végeztük communi voto hogy senki minden személlj valogatás nélkül harminz vas tsinálás résznel a' verőben többet fel ne foghasson . . . hogy a Mlgs Familia^a kart ne valjon a' Dézma aránt [uo.; i.h. 9/2. 1b. — ^aA Thoroczkaik familia] * *kontraverziája van vkinek vmi* ~ . 1783: Csikjenőfalvi Gegő Ferencnek contraverziája lévén ugyan jenőfalvi Ágoston Jánossal 3 földcske trágyázás(a) íránt. Egyik földben csak egyszer volt vetése, az ketteje földben kétszer volt vetése; s nem akarja Ágoston János megfizetni a trágyát Gegő Ferencnek [Jenőfva Cs; RSzF 163] * *konvenciót tesz vmi* ~ . 1740: Providus Bertok Andras . . . Providus Varga Ferentz . . . tettek volt Conventio legitimo modo az akkori Providus Hites Regiusok előtt, az Tóbisok verejében lévő Varga Ferentz, tizenötf Vas tsinálásra való Portioja íránt melj ös örökös vérséghez szent való része volt Varga Ferentznek [Torockó; Bosla] * *konveniót vmi* ~ . 1691: Megh kell hirdetni mindenüt az szegénysegh(nek), senki az Vitezlő rendel sem kára sem része szerént való eles íránt ne convenciállyon, s attestatoriat semmiről ne advonj [Kv; Törzs. Instr.] * *limitációt tesz vmi* ~ . 1735: Még ez előtt kellett volna a Tehén, és Bárány hus íránt limitatiót tennünk, de sok dolgaink miatt el mult [Dés; Jk] * *megalkuszik vmi* ~ . 1696: En Bethlen Gergely, recognosciam praesentium per vigorem, hogy en altalam alkutt meg Nemzetes Récei Boer Peter Uram ö kglme Fogarasi Udvarbirosagabeli Ratió íránt ab A(nn)o 1694 die 15 Apr. ad A(nnum) 1696 diem vero 29 Marty az Meltosagos választot Apaffi Mihally Fejedelemmel negy szaz magyar forintokban ~ fl. 400// [Gyf; Szád. Bethlen Gergely aláírásával] * *megbékél vmi* ~ . 1752: Várczán Páskuj . . . az előtt régen egy Békési svábbal is békélet meg valami Lo íránt [Bikáca Sz; BTR Száva Flóra (34) zs. vall.] * *meghítteltik vmi* ~ . megeskettetik vmire nézve/vonatkozólag. 1844: Elsőbször hütőttemtem most meg ezen dolog íránt [Szászfenes K; KmUlev. 1 Gál Mojsza (70) col. vall.] * *meghőköltetik vmi* ~ . 1801: el-vesztettem minden vágyódásomat, avagy leg alább meg-hőköltem a' Bor-vizre való Menetel íránt ezen esztendőre; vagy ha Menéknis, halasztom aztat egy keveset [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez] * *meginstál vkit vmi* ~ . 1802: Ezen az Exponens praedudiciumára abalienált össi Jozságok aránt egész betsülettel Levele által de személyesen-is meg-találta, és meg-instálta Nagyságodat [Torda; JHb XIII/9] * *megszűkül vmi* ~ . 1734: vaj is mint egy harmad fél vedernél több vagy 3 vedernél nincsen, most egy márváson kupáját meg vehetni ha gondolna Ngod hogy tavasz felé megszűkül vaj íránt [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.] * *mi tévő lészen vmi* ~ . 1699: a' hátra maradt rész íránt . . . I(ste)n s az idő meg mutattya mi tévő lészen a' T. Ecclesia [Kv; SRE 62] * *parolát ad vmi* ~ . 1741: a mitt a Militia in paratis desumált volt a Szegénységen me praesente a potiori restituálta, a mit nem restituáltis restitutioja íránt parolát atak [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.] * *pert indít vmi*

~ . 1803: Falus Biro Székely János Elől ülése alatt a' Falu Forumán egy el károsodott ökre íránt pert indítván F. Rákosi Fitori Ferentz a' Communitás ökör Pásztorai ellen, mellyre hozatott és tétetett a' következő Déliberatio [F.rákos U; Falujk I] * *pretenciót formál vmi* ~ . 1807: a Fellelhető jókrol melyek irant praetensioit formálnak a praetendensek bösegesen meg vagon a Fellelet a praetensus fiu által [Aranyosrákos TA; Borb. II] * *pretendál vmi* ~ . 1719: Az res Mobilisek irant praetendálták az Leányok, hogy ök állapottyok és rendek szerént ki nem házassítottak azért ökis participalodnak az res Mobilisekban [Süketfva MT; DobLev. 1/95a] * *reménység van vmi* ~ . 1745: az I . . . az egész Canicularis napokon szoross fogságban tartatott különbenis iffiu állapottal lévén, maga meg jobbitása irant remenség lehet, meg kívánom, hogy rabok által keményen meg pälczáztatván, el bostáttassék [Torda; TJKt II. 94] * *szorgalmatoskodik vmi* ~ . 1752: az Tövisi dolog irant ejel napal szorgalmatoskodom és fáradok [ApLt Jos. Apor Apor Péterhez Nsz-ből] * *terminál vmi* ~ . 1850: Kedves Lajos Bátyám . . . azon egygyütti differenciánk vég képp el igazittása arant egy bizonyos napra terminálna . . . hogy azon differenciakott egy bizonyos terminált napon enyésztessek el [Bözödújfalú U; Pf Kovács Sándor lev.] * *terminust tesz vmi* ~ . 1810: A' Kedves Bátyám Uram minopában hozzám utositott Levélere küldött Válaszomban terminust tettem ugyan Udvar Biro Cseh János Urnak a' petelei Erdölés tentalása irant, de tellyes lehetetlen volt, hogy meg jelenhessek [M.péterlaka MT; Born. G. XII. 11 Boér István lev.] * *törvényt tesz vmi* ~ . 1843: több emberek kimentek s protestáltak, hogy addig ott erdőmagot ne vessenek, amég törvényt nem tesznek azon dolog irant [VKp 108] * *usuban van vmi/vki* ~ . 1830: Az mindeddig ususba volt az idegen praevaricatorok arant: fele része a bírságnak most is helybe hagyatott, hogy az erdőpásztorok kapják [Árkos Hsz; RSzF 118] * *ügyelettel van vmi* ~ . 1843: meghagyatott a falusbírónak is, hogy ügyülettel legyen Varga Katalin holléte irant [VKp 108—9].

7. miatt; din cauza/pricina; wegen. 1708: Eosze veszven az Apánk Urammal, az Ferko Déak szava irant es rutul le falangatta mind magat s, mind fait [Kv; ACJk 66]. 1715: En a maga szajabol hallotta(m) . . . Demian Lupunak, mikor ez el veszett penzem irant velle czivodta(m) volna, hogj monda Mit czivodol en velem Popa Ivon, mi nekem is vagion vr(am), . . . a ki is tudom ennekem partomat fogja [Ispánlaka AF; Ks 19. VIII. 52]. 1746: Praetendallya Kováts Martonné Kereske An(n)a Aszony Szekely Marton vr(am) ellen, hogy egy veka török buza adosság irant öszvé veszven kurvának boszorkánnak, az patak mellett köpenyegben hordozottnak szídtá pronunciaita [Torda; TJKt III. 67]. 1767: meg mondam, hogy engem kára arant az Udvarbirohöz hiva [Bukured H; Ks]. 1782: Sáfányos Palko Gáborral valami marha bé hajtás irant egybe szollalkozván, Szörnyű részeg lévén s belém bojtorkodván kéntelenségből két izbé rá üttem [Koronka MT; Told. 4]. 1796: Sok volna . . . voltaképen meg irni Ambrus Gedeon Uram Cselekedeteit . . . nevezetesen mértékletlen Bor Itala eránt a' Consistorium sok izben meg intette [Récsé Sz; KCs]. 1806: Gyergyószárhegyi nobilis Páll Ferenc gyalog katona ökegyelme, ugyan szárhegyi providus Illyés József, ut actores, törvényben idézven vala-

mi szénabeli károk aránt, mintegy három portio szénakárok aránt [Szárhegy Cs; RSzF 263]. — L. még FogE 107.

Szk: *bajoskodás vmi* ~. 1699: akkori vice Ispanságomb(an) az megh említett öröksegek adaja irant sok bajoskodasom leven [Mihálcfa NK; JHb XXIII/10] * *búsítatik vmi* ~. 1726: Ab A(nn)o 1714 Busittatom Becsületes Perceptor Uraméktol, az mostani magyar utzai házam végiben levő kapu bėjáró helyecském iránt [Kv; Pk 6] * *búsulása van vmi* ~. 1724: Bizony csak el hiszem nagy busulasa van az Egri Kaptolon béli adóság iránt a' Nagy Aszszonnak [Altörja Hsz; ApLt 2 Apor Peterné Kálnoki Borbála férjéhez] * *búsul vmi* ~. 1760: Sendeleyezs iránt nem Sokat busulnék tsak Sendelyünk volna [Gáldtő AF; WLT Miss.] * *gyanakszik vki vmi* ~. 1752: Tiszteletes Madarasi Ur(am)tul is hallottam hogj gjanakodot a Tehene iránt Firu Gjörgjnére [Diósd Sz; WLT ifj. Boda Ferenc (56) jb vall.] * *gyanú/gyanúság férhet vmi* ~. 1758: (Udvar Istvánt és feleségét Csuka Pannát) igaz emberek(nek) lenni észmerjük ... kikhez gyanónk az utrizált dolgok iránt nem férhet [Betlensztmiklós KK; BK]. 1789: Méltán gyanúság férhetett Balog Istvánhoz a Lud iránt [Dés; DLt] * *gyanú(ja) van vmi* ~. 1745: az utrumban specificált személyekhez nagy gyano volt mindenkor az károk iránt [Szásznyires SzD; Ks Nyisztor Iuon (20) jb vall.]. 1769: Hallottam Csirkov Györgynek Szájából mondani, hogy gyanuja volt ugyan el lopott Pénze iránt ezen Legényekre [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.] * *gyanút fog vkire vmi* ~. 1757: azt is tudom, hogy égj Pakulár valami Gyanut fogot réa a Juha iránt [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI] * *háborgat vkít vmi* ~. 1799/1800: Rákosi Istvánt háborgatta volt a' Jozság iránt [Harasztkerék MT; Told. 30] * *háborog vmi* ~. 1743 k.: Márkos András vrammal ezen föld iránt most ki háborog [Kissolymos U; Márkos lev.] * *megszomorodik vki/vmi* ~. 1740: A Fiam Lörintz irántis mostan halván betegségit úgy meg szomorodtam [A.ucsfa; TKhf gr. Teleki Borbára gr. Teleki Sámuelhez] * *nyughatatlan vmi* ~. 1830: erosen nyukhatatlan vagy(a)k irántatak — s házi dolgok iránt [Kv; Pk Pákei Krisztina férjéhez] * *nyughatatlankodik vmi* ~. 1801: az egész dolog iránt tehát ne-nyughatatlankodgyék [Kv; SLt 17 — P. Horváth Miklós öccséhez] * *siránkozik vmi* ~. 1792: a' Sérelmek iránt Siránkozván azoknak orvoságát, ohajtva várták [Déva; Ks 73. 74. VII.98] * *szuszpiótt hoz magára vmi* ~. 1702: az I. Csere István az Válnak valo Zöld kanavác és Arany galand iránt nagy suspiciot hozvan magára, mentegeten azzal magát hogj Czibini Jacabnak nalla semmie sincs [Dés; Jk 325b] * *zúgolódik vmi* ~. 1786: az Thoroczka Lakosak ... hallattam hogj zugaladtak terhes szolgalttyak iránt [Torockó; TLev. 4/13.34].

8. végett; in vederea, cu scopul; zwecks, behufs. 1694: Ezen éjjel mind irtam majd virradatig levelet Gubernátor urammak magam mátkásulása iránt Bethlen László uram által ... gyűrűt küldöttem Gubernátor uramhoz, hogj ő kegyelme a mátkámnak küldje [IAMN 333]. 1738: Mlgs Com(men)d(a)ns Generalis eő Hercegsége tett intimatiot és insinuatiot ez Hazában járo bizonyos személynek observatioja, és kézre kerítése aránt [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez]. 1781: hallottam maga házánál kalákájában hogj monda Székely István, hogj forgodgyál kereszt fiam ez iránt az föld iránt

[HSzjP Michael Csüdör M(iles) P(edestris) de Kézdi Almás^a (50) vall. — ^aHsz]. 1794: tsak légyen Nagysád ál-londo és semmit is el nem mulasson maga Egességinek meg szerzése aránt mert annál drágáb Kents nintsen [Kv; IB. Sándor István lev.]. 1841: továbbatra effüle tilalmas tselekedetek el távoztatása aránt törvényesen intettesse meg [Dés; DLt 391]. 1867: én a feleségem halála esetén az eltemetése aránt kételen valék egy Darab külső Szánto birtokomot^a [Szováta MT; Bereczki József lev. — ^aTollban maradt: eladni].

9. után; dupä, nach. 1737: En Horvat Uramnalis jartam az Aszony ember iránt ... aszt monda az Aszony Ember hogj ő nem Szegődik el [Somlyó Cs; ApLt 2 Lés-tyán János Apor Péternéhez]. 1819: eletk modgya iránt is soha nem lesekdedtem [Kv; Pk 2]. 1823: meg érkezven Toroczóra az Tktes V Ispány urral — Circaltunk az gonosztevők arant 6 napok alatt [Asz; Bosla].

Ha. 1708: arant [Fog; KJ. Fogarasi János lev.]. 1747 k.: arant [Torockó; TLev. 2/1]. 1754: arant [Mezőbánd MT; WassLt]. 1762: arant [Torockósztygörgy; TLev. 817]. 1767: eránt [TKhf 21/19 Szilágynyirei vallatás]. 1791: eránt [Sámson Sz; Borb. II] | arant [Usz; i.h.]. 1793: arant [Girolt Sz; JF 36 LevK 338 Pap Sándor lev.]. 1795: arant [Kv; JHb XL/8]. 1809: arant [Bibarcfa U; UszLt ComGub. 1636 Borbáth Dániel dullo kezével]. 1824: eránt [Kv; Pk 3]. 1825/1826: eránt [Msz; GyL]. 1837: arant [Páncélcseh SzD; RLt ifj. Szénási József kezével]. 1840: arant [Torda; TVL 1558]. 1841: arant [Mv; IB. Magyar Anikó kezével].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

iránta 1. az ő irányában; in direcția lui/ei; in seiner/ihrer Richtung (zu). 1772: Tudgyaé a Tanu bizanyason Fekete Josef Vram Malma egy Lineában s egyenesen iránta volt alol eő Exllja Malmának [Kük.; JHb LXVII/2. 355].

2. vele/vkivel szembe/szemközt; față in față cu el/ea; ihm/ihr gegenüber. 1800: Egyszer látom Zágor felől le jöni egy néhány embert Lo Hátón s mikor irántom érkeznek, kiált az egyik közülök hogj mennék én is valami Korodi embereket fognánk ell [Zágor KK; Ks 67.47.27].

3. át v vki/vmi irányában, vele/vkivel szemben; față de cineva/ceva; ihm/ihr/einer Sache gegenüber. 1730: nem vagyok feledékeny iránta [Kendilóna SzD; JHbK L.24]. 1741: kegyességbeli gratiájához Nagyságodnak bizony mig élek bizakodván foljamodom, de kivált mostani távol létemben ha mire Isten arántam fel indittya Ngos Groff Uram szívét, meg kettőztetett háládatosságot érdemelvén, háládatossággal lenni és Istenem eleiben Ngos Groff Uram életét háládatos emlékezettel bé mutatni el nem mulatom [TL. Onodi B. Josef gr. Teleki Ádámmal Fracofourti ad Oderam-ból]. 1832: most pedig ajánlom Uram néked lelketem kérven mint bűnös halando irlalmasságod arántom [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.]. 1842: Tudom azt, hogj barátságával irántam nem idegen [Ne; i.h. 1240].

Szk: *balítélettel/vélekedéssel van* ~. 1729: Kérem pedig alázatossan az Asz(szo)nt, hogj ezen meg ne ütőközék, vagy irántam valami bal itélettel lenni ne méltóztatásék [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárhoz]. 1823—1830: én minden igyekezetem mellett is el nem kerülhettem, hogj irántam is egy balvélekedéssel ne legyen, mert azt mondotta, hogj ha külső or-

szágra megyünk, elszoktatom a fiát fajtalan életre [FogE 157–8] * *gyanús lesz* ~. 1770: Hogy irántam gyanos ne légyen ezen Tkts nemes Vár(meg)jeis ... Régi Eleimről réám szállatt és meg maratt nemességemről szoló némely Leveleimet ... be mutatom [SLt XLIII.16 Maróthi István kezével] * *kedvetlenkedik* ~ megnehezelt reá. 1737: Husvet után ... minnyarást hallottam hogy bizony kedvetlenkednék Ngod irántam hogy más Alum-bizony transponáltattam [Ne; TL. Onodi B. József gr. Teni-leki Ádámhoz] * *meghül* ~ elhidegül tőle. 1831: Baktsi Borbára egészen meghült eránta és valami belső nyughatatlanságot, s felesége eránt iszonyodást kezdett érezni magában [Angyalos Hsz; HSzjP Angyalosi Gyalogni katonáné Pető Péterné Csutak Borbára (46) vall.] * *megunatkozik* ~ reáun. 1761: Nállunk Riskuliczán^a megunatkozik Barburra vezetű szegény beteges fekélyes Aszonlako hallottam hogy néki itten Bulzesten férje lett volna, de o meg betegesdévén az Ura meg unatkozot aránta, és ell hadta őtet [Ks 113 Vegyes ir. — ^aH] * *vhogyan visel-tetik* ~. 1848: A minoritás mennél kisebb, annál szentebb kötelessége a többségnek úgy szólván gyöngéd érte-zéssel viseltetni iránta [Közöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.]. 1853: fogadott Leányom Gyárfás Katha ... mekkora engedelmességgel, őszinte ragaszkodással és szeretettel viseltetett erántam ... ne hogy a csapás készületlen tanáljon, sietek meg tenni, végrendeletemet [Lécfva Hsz; Kp V. 387].

4. róla, felőle; despre el/ea, in legatúră cu el/ea; über ihm/sie. 1697: Banyai Csizmadia Istva(n) Citaltattyá feleséget Szilvasi Magdolnait ilyen okon hogy Paraznasagot vett volna eszeb(e) iránta [SzJk 305]. 1746: de hová tették a fákat oda ki, én nem tudom, mert Semmit Sem hallottam irántok [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1751: soholt, a Contractusban mentio sints irántok [Karácsonfva MT; Told. 25]. 1769: Most mind az Tablan, mind az vármegyeken vacantiak vannak, ha fel menyen Bátyám Uram Bécsben szollana irántam is [Szentmargita SzD; Ks 99 Kornis István lev.]. 1814: Czéh Mester Dobai Mihály Uram ... ememet tsak azért hogy szót tettem aránta, miért eskettetett Barátosiék ellen a' Czéh Cassájából a' Czéh hire nélkül ... a Czéh gyűlésiben le-fattyu Gyermekezett [Dés; DLt 56.7]. 1817: aztat aka-rom el kerülni, hogy panosz ne menyen irántam Nagysá-godhoz [Héderfája KK; IB. Veres István tt kezével]. 1846: több izben tettem arántok jelentést [Dés; DLt 1192].

Szk: *diszpozíciót tesz* ~. 1770: küldtettem oda 10. kö-ből Törökbuzát s meg irtam Bako Uramnak hogy ottan marad miglen az Vr dispositioit tézen iránta [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.] * *diszpozíciót vétet* ~. 1763: kételenítettik az M(a)g(istra)tus iránta oly dispo-sitioit tetetni, hogi efféle rosz szándékának végben vi-telétől el fogattathassék [Torda; TJkT V. 147] * *hatá-rezást tesz* ~ határozatot hoz vmire nézve/vmiről. 1825: ezen dolgot^a mi a Tktes orator Uraknak fel jelentettük ... és azt kertük hogy tegyenek határozást eránta, hogy tudjuk miis magunkat mihez tartani [Csatány SzD/Dés; DLt 288. — ^aA fahordatát] * *kérdőre vonatik* ~. 1802: ha a fáknak hijjanosság találna lenni, a' mostani szá-madok fognak irantok kérdőre vonatni [Torockó; TLev. 5] * *panaszol* ~. 1772: Értette a tanu, hogy mig fen állott a Fekete Joseff Uram Malma volté panasz ellene hogy miatta nem foroghatna az eő Exlljé, vagy

soha sem panaszaolt Senki iránta? [Kük.; JHb LXVII/2. 355 vk] * *parancsol* ~. 1715: (A zsindeyből) hirtelen kívántato szükségre distrahaltatni kellett, de mostann-is mint edgi hat ezerig valo in paratis lévén ha mikor kglmd parancsol iránta el vihetik [Beszt.; WassLt]. 1770: Egy ide valo Lekenczei^a Jobbágy lakik Radno-ton^a 4. fiával együt ha az Vr poroncsol iránta repe-táltatom vagy által csalatom és meg kezessitem eóket [Ks 47. 67. 29. — ^aMaroslekence TA. ^bKK] * *tudósít vkit* ~. 1721: Az Zabot és az Tavasz buzat el csipélvén az jobagiok az alat ha riszes Csipőköt szerezhettek s ha-nyadan az Mlgos Urat iránta tudositom [Szentpál K; TL. Mihály deák Telesi Pálhoz]. 1809: (A) quietantiai Sohult nem találja, de leg alábbis két hetek alatt tudosit-tani fog iránta ujononis fel hányván minden írásait [M.bikal K; BetLt 2].

Sz. 1764: Meghala a szegény Enyediné asszonyom is Kolozsvárt ... Az ura medicinae doctor, de nem exer-ceálta, mivel physicája nem volt, amint a hír folyt iránta [RetE 176].

5. reá nézve, vele/vmivel kapcsolatban; cu privire la el/ea/la ceva; hinsichtlich/ bezüglich seiner/ihrer/einer Sache. 1703: az elébbi Deliberatumat a Ceh aránta meg nem változtattya [Kv; ACJk 54]. 1708: Azt irta Kgdis ennekem Tuváb ne sollicituuskodgjam arantok, hanem cessallyak mert más modgát keresi ktek azo(n) dolog orvoslatásának [Fog; KJ. Fogarasi János lev.]. 1767: Nehai Doctor Pataki Samuel Vram posteritássit feles Arany es Ezüst, ugy drága kövek és jóféle gyöngyökből álnak tsalárdsággal ki forgatták valami Aszszony ember és két Léányi azért ... ezen kerölő Levelben comi-taltatik, hogy szoros vigyázás lévén erantok, ha valahol meg fordulnának, szoros fogságra vitetné(ne)k le [Szancsal KK; Mk Jos Mezey jur. ass. kezével]. 1769: hallat-tam, hogy ontsa kratsun feleségéhez jár, és botránkozta-to életet él velle ... de én semmit sem láttam arántak [Bukuresd H; Ks]. 1775/1802: nem praesummáltathatik irántok hogy az 50 Esztendő Tanu a 80. Esztendő Tanu-val egy aránt s egyenlőképpen fateálhassan [BSz; JHb LXVII/3. 125]. 1834: erántok azon parantsolatyát nyi-latkozattá ki, hogy a Leveleket Szállásomra hozzam el [Kv; JHb]. 1850 k.: ha tsak Nagyságod nem méltóztatik kegyeskedni irántom [Szászújós SzD; TSb 35].

Szk: *kuriózus* ~. 1760: Mind ezen fündusak mitsoda Vicinitásakban legyenek, mitsoda nevezetű Jobbágyai, vagy Sellérei lakjanak rajta, mivel Curiosus iránta nem voltam, nem tudam [Dés; BK. Joannes Also de Nagy Pes-tény (60) vall.] * *kuriózuskodik* ~. 1765: Történt azis ollykor, hogy superveniáltam Perceptor Uramhoz mi-kor vetékedtenek Perceptor uram Drombár Mágda Ni-culával az iránt hogy több s kevesebb a pénz Perceptor Uram asserálván hogy nincs annyí mint a Paraszt affir-málta, Denique ki lévén rakva, en curiosuskodtam irán-ta s observálván a számolás béli hibáját Perceptor uram-nak osztán en demonstráltam, s recognoscálta magais hogy nincs Defectus az administrált Summában [Tóvis AF; Eszt-Mk Vall. 222] * *(meg)alkuszik* ~. 1762: velem bizony többszer iránta nem alkusznak [Mezőzáh TA; Told. 4]. 1775: (Tyéj Istán) egy lovat alkudozott volt s megis alkuttak volt már ketten aránta [Mv; Ks 65.44.13] * *megbékél* ~. 1748: az I ... az 4dik Fatens Fianak kutszmájatis el lopta s el adván, minek utánna meg tudodott, meg békeltett iránta [Torda; TJkT III. 197] *

perben van ~. 1812: Hallottam másoktól . . . hogy a kotsárdiak Just formáltak volna . . . azon . . . Berekhez es hogy szépen nem kaphattak belőlle részt perben vagynak aránta [NagyLak AF; DobLev. IV/943. 36a Hetzegán Iuon (40) jb vall.].

6. miatta; pentru/din cauza unui lucru; seinet/ihretwegen, wegen einer Sache. 1731: Popa János birta a Fodor Janos szonszecságában lévő helyet soha senki nem háborgotta iránta [Dicsősztmárton; Ks 83]. 1733: Fiam, Fiam, miért vágatok le a' harang kötelét, mert busulástok leszsz iránta [Hévíz NK; JhBT]. 1828: Pántzél-cseről^a egy Czigányomat fogták el Katonának László Jóseff Nevezetűt, ha valami tekerög, vagy béjezes ember volna nem alkalmatlankodnám iránta Uram Bátyám-nak, de a' Czigány Házartó betsületes jámbor ember [BetLt 1 Fosztó Gábor Vajna Istvánhoz. — ^aPáncsél-cseh SzD].

Szk: baja van ~. 1752: A Mlgs Cancellarius Vr eo Exaja(na)k minden rettyei felett valo kedves rettye vagyony egy Kása rétv nevű ezt eo Kglme maga jobbágyi-(na)k felib(en) kiadni parancsolja; nem reluctálok csak ezután idővel nékem ne légyen bajom aránta [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.]. 1777: ne sajnálja sogor vra(m) az Sz: Gelliczei Kotér Jozságról valo Csere Contractust kikeresni és kezemben által küldöni mivel nagy bajom vagyony arántok [Lőrincfva MT; SLT XLIV. 13 Thoroczka Péter P. Horváth Ferenchez] * *kontroversia oriálodik* ~. 1747: Van egy Mész egető Bikés^a . . . Controversia oriálodott iránta [Hidegkút NK; Ks 23. XXIIb. — ^aÉrtsd: bükkös] * *kontroversiáska van* ~. 1764: Hosszú Gligorás . . . azon Széna-füvet eddig birta békességben, hanem ennekelötte két Esztendővel volt valami controverziáska iránta, de aztis magok között Sopiálták [Buza SzD; JhB IV/3] * *nyughatatlanokodik* ~. 1818: Azon is instálom Edes apámékat hogy irántam ne nyukhatatlankodgyanak [Pk 3 kv-i leány Adámosról (KK)] * *nyughatatlán/nyugtalan* ~. 1830: erősen nyukhatatlan vagy(o)k irántatak — a' házi dolgok iránt, hát tselédekét fogattatak [Kv, Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1850: még máig is itt vagyak, elég nyuktalan irántad is de házom iránt, a' mit össze koportam ki tudgya most ki éli el ki pusztitya el [Kv; i.h. ua. ua-hoz].

7. tőle; de el/ea; vor ihm/ihr. Szk: *megunatkozik* ~ megundorodik tőle; a se scribi de el; vor jm/einer Sache Ekel bekommen. 1758: (A leány) Kakucsihoz^a azert nem ment, hogy egy alkalmatossággal Kakucsi egy pár fűzöt akart neki ajándékba venni, s . . . akarván tréfából meg mérni, az hasához nyúlt, s a miá megunatkozott iránta [RettE 76. — ^aFelsőkápornai Kakucsi Imre].

8. ~ban tájékan; prin împrejurimile (a ceva); in der Gegend. 1735: a Boldutzi Falu helyett . . . a Templom iránt keresztül szakaszto méta irántában keresztül szakaszva a Fejér nevű széna Füig . . . a Torma és Josika Familián ál meg marad az alsó rész . . . a Nagy Rétekgig a Samariai és Fejér részekre [Mezőcsán TA; DobLev. I/160.11] 1745: a Tseresnye hegy(en) bé járó út irántában [Nagyida K; Told. 9]. 1748: az A. úskülői határ . . . a' nagy Körtövelj Fa irantaban lévő Zepogyán fél-mégyen a berczre [Nagyesküllő K; Lészai lev. 5/4]. 1752: Az Almás vizen túl az akasztófa irántyában (sz) [Középlak K; KHn 295]. 1753: a Szakadály Szőlő irántyában (an) [Vaja Sz; VH]. 1761: öt darab Gyepük . . . közlül

kettő . . . melyek az Gyepű Szegbe az Megye főlyge irántyába vadnak [Vadad MT; EHA]. 1790: a' patak irántyába [Kisgörgény MT; MvLev. Msz-i anyag 8]. 1828: mikor vissza jövet a kapuja irántyába lettem volna . . . [Kisesküllő K; Somb.].

Hn. 1748: irántyába [BHN 78].

9. ~ig vmi tájékaig; pină la împrejurimile a ceva; bis zur Gegend einer Sache. 1745: a Varga Patak felől valo vége irántyáig [Nagyida K; Told. 9].

iránti 1. vmi irányába eső/iránt való; care se află/este în direcția a ceva; in der Richtung einer Sache liegend. 1844: a' midőn az örög Battyán Mihály iránti Hid mellett lettünk volna, valamitől meg lévén ijedve egy Kakas, azt meg fogtuk és el vittük [Bágyon TA; KLev. Bentze István (23) vall.].

2. div vki/vmi irányában való; fajă de cineva/ceva; jm/einer Sache gegenüber. 1822: gondoltam, hogy computizálunk együt, és tisztába hozzuk egy más aránti p(rae)tensioinkat [Hadrév TA; KCsl]. 1845: ő^a Balog Istvánnak Gazdaaszszonya nem volt, hanem tsak Szükségnek idején könyörületességből s felesége iránti tiszteltből házi ügyének ideig oráig fel foga; de Gazdaszszonjanak őt soha meg nem fogadta 's ő is hozzája be nem szegődött [Dés; DLt 591. — ^aSzékely Anikó]. 1854: A bécsi egyetem iránti elismeréssel kell itt kinyilvánítanom, hogy másfél év alatt többet tanulhaték itt, mint otthon 15 évek alatt [ÚjFE 157].

3. vmiről szóló, vmi felőli/felől való; cu privire la ceva, despre ceva; hinsichtlich, bezüglich. 1808: tartozik . . . minden a' praetendált zálogság ideje alatt tett Jovitásokat meg-fordítani . . . ; az ellenkező nem reménylett esetben pedig az azok iránti bővebb bizonyítottások meg-tétethetése jussát egészen fen tartom [Rücs MT; IB. Székely Mihály kezével]. 1837: Völtsi^a adossaim . . . ha . . . ; az restáns Usora iránti bizanyitványt kezembe hozzák a tartozást azonnal fel vészem [M.köblös SzD; BetLt 3 Betegh Josef kezével. — ^aSzD]. 1846: Darvas Jánosnak Virág László ellen s ennek a' másik ellen meg verettések aránti panaszszok nyomán ki rendelt nyomozó Biztosok Tanácsos Dadai Sándor aia és Irnok Nagy Miklós a' nyomozást bé adják véleményekkel 's a panaszlo és bé panaszlottak felelettyeikkel együtt [Dés; DLt 5300/1847]. 1860: a bérlés iránti egyezésünk . . . egy egész évre ötszáz vforint volt minden le vonás nélkül felire az év elein felire közepin fizetendőleg [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

4. vhoval intézett; adresat unde; irgendwohin gerichtet. 1846: a Kérelmes a Czéh iránti Kérését a szelid uton Kóvetelte [Kv; ACProt. 19].

5. vmivel kapcsolatos; in legătură cu ceva; in Verbindung mit etw. 1814: Ezen inkább Nsagodra mint réánk nézve hasznosabb ajánlásunk remélven hogy Nsgód elöftis nem léssen megveto, hogy más ezen Tárgyban ezutánra szükséges lépésünket meg tehessük Nagyságodn(a)k ez aránti maga kinyilatkoztatását minden esetre el várván alázatos tisztelettel maradunk Nsgos Grof ur Nagy Meltoságu Jo Urunk Nsgodn(a)k alázatos szolgálai Bikfalvi Josef Bonis Elek és Bonis Ferentz [Dés; Borb. I]. 1833: Tekintetes Dobollyi Klára Öz(vegy) Bartok Adámnának mint Felperesnek Tiszteletes Kovásznai Klára özvegy Szász Ferentz Asszony ellen Barázda Jártatás aránti Metalis Pere Repulsio mellett [Ne; Dob-

Lev. V/1195]. 1846: Kurta patak nevu helyen ... gyapja^a betsültetett 100 Rf. ezen erdők gyapja aránti betsú ... folytattatna [Kál MT; Pf Pálfi Mihály lev. — ^aAz erdő; azaz az erdő faállománya]. 1850: Hurubások Sukó Andras Sukó János Czimbalmos Toma, Csokoj György. Ezen hurubások szerte széjel munkálkodván, taxa iránti egyezkedésre meg nem jelenhettek [Bács K; KmULev. 2].

irántoki irántuk való; fajá de ei/eie; inhen gegenüber. 1847: a bucsumi egyesült közönség ügyük védelmére Bécsbe küldött vala fel. Ennek nyomán a kevés úti-re-kölséget a magaméból is pótolván, hogy irántaki lekö-telezettségemet bebizonyítsam, Bécsbe mentem, s a ne-vőkben az én subsignatióm alatt beadott kérelmökre legfelsőbb választ is eszközöltem [VKp 165—6].

irány 1. direcție; Richtung. 1725: erdő vagion A, Lajtorjás nevű tsúp alatt mingjárt, mely erdőis a' tsúp irányá alól le tart egészenesnek észek felé [Mezőméses MT; BK]. 1869: nézegettem a tojást minden oldalrol de nem láttam semmit, mig ugy nem állottam, hogy szemem, a tojás, az ablak-tányér s a nap egyenes irányban nem voltak [Mk Balog Simon szekely zs gr. Mikó Imréhez].

Szk: *vminek ~ában.* 1622: a Veres-bástya törése irányában [SKr 612]. 1681/1748: a Too arányában (sz) [Tür AF; EHA]. 1711: az Lokon Farkas kapu arányában (sz) [Ménaság Cs; EHA]. 1739: (A föld) vége a falu felől tovább nem ment hanem csak ezen halas To erányá-b(an) lévő elecskeig vagy dombócskáig [Mocs K; JHbK XLVII/24]. 1740: az Csovok volta(na)k fel rakva a Sinfalvi Porgolat kapu bálványá aranyába [Kövesd TA; Borb.]. * *vminek az ~áig.* 1800: a' Határ választás nem megyen alább mint a' Ptyátra álba iránynyáig [Benedek-fva Sz; BfR II. 58/21 Ramotsa Antal (36) ns vall. Vervölgyi Bányai János kezével]. 1843: egészen a Tisztí lak irányáig alacson sövény kert fonatott [Zsibó Sz; WLT Nagy Lázár lev.] | Tisztán emlékezem, hogy velek mentem az Ország úton az Ökrek irányáig és ott őket el hagyva fel tértem Ökreimhez [Bágyon TA; KLev. Bottyán Gabris (28) vall.].

2. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: *átv vminek/vkinek az ~ában a. vmi/vki iránt; fajá de ceva/cineva; einer Sache/jm gegenüber.* 1847: Az országos közigazgatást tárgyalólag, név szerént pedig nemes Alsó-Fejér vármegye tisztéi irányában, hogy Varga Katalin több versen igen merész, illetlen s törvénytelen szókkal élt légyen a közadózók előtt, azt több versen másoktól hallottam [VKp 210]. 1864: mi eszközök által lehetne a' népre hatni? hogy az iskolák irányában több buzgóságot tanusított? [Gyalu K; RAK 96]. 1865/1866: Zsuzsika hugom irányába legyenek megelőző figyelemmel [Kv; Újf. 3 Újfalvi Sándor végr.]. — b. vmi fejében; in contul a ceva; dafür, als Entgeld für etw. 1849: a szamosújvári e pontban megszomszédolt .. házomat el zálogosíthatja, árenda erányába le kötheti, 's elis adhatja a nőm [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

irányoz 1. céloz; a tinti/ochi; zielen. 1662: Melly lovószerszámok helyben állíttatván, és elsöbben csak egyikét a külső faltöréseken a belső épületekre irányozván, midőn ellötték volna, ohy károsan esett vala, hogy ... magát is

... csaknem ott ölte vala [SKr 247]. 1765: azonn helyekről ... még nagyobb Puskával valo lövés sem szolgálna el az Aranyos vizere, mivel igen nagy a distantia azon helytöl az Aranyosig, 's Eppen lehetetlen is volna a Sok impedimentumoktól azon helyről az Aranyosra irányozni [Gerend TA; KS. Sam. Telesi de Maxa (47) ref. tanító vall.]. 1776: az ő Noga .. Praefectussához, Tisztartojához, és Udvari Legényeihez huzván a' Puskakot és arányozván kik akarták meg löni? [Marossztgyörgy MT; MkG 36 5/4]. — L. még az *arányoz* 6. alatti adalékokat.

2. (vmilyen szándék) vmire irányul; (o intenție oarecare) se indreaptă spre ...; (irgendeine Absicht) richtet sich auf etw. 1848: a gaz camarilla működése oda van irányozva hogy előbb a magyar nemzet a szolgásáiba lenyügöztessék [Iosásej, RevPTr III, 201 Gaál őrnagy Vörös Antal kormánybiztoshoz].

3. kb. irányít; a indrepta; richten. 1801: Arra szorgalmatosan vigyazzon ... a Geometra hogy ... az Commune Terrenumok quantitássát és qualitássát jól meg vizsgálván, ugy irányozzuk a dolgot, hogy a leg kisebb Birtokos is az maga rata portiojában Notabilis jacturát ne szenvedjen [M.zsombor K; Somb. II].

4. becsül (vmennyire), hozzávet; a estima/aprecia; schätzen. 1636: Igy, az mint hozzá irányozok, az irott Gradualt negyed részenyinél többet öregbittem, és fél részént valóból tökéletes egész-e töttem [ÖGr Aj]. 1784: a' mint akkoris iránzottuk vagyon mintegy 12 jo szekér szénára valo Rét [Gorbó SzD; JHbK LIX/4]. — L. még az *arányoz* 2. jel-e alatti adalékokat.

irányozhat 1. hozzávethet, vélekedhetik vmiről; a putea aprecia; über etw. denken können, der Meinung sein können. 1635: akor ideoben egy kas szenet astak el emlékezetre, de mely helien astak sinten nem emlékezhetem s araniozhatom [Kvh; HSzjP Gara Mihaly de Eadem^a (70) pp vall. — ^aBéla fva Hsz].

2. *vmít vkinek ~ vmi vki birtokának ítélni/vélhet; a putea socoti/crede că formează proprietatea cuiva; etw. für js Besitz halten/urteilen können.* 1777: mérés által azon helyet táblázni, teljes lehetetlen volt ... s irányozhattuk azon egész Erdős helyet ezeltől régtől fogva birt s mostanis nagyobbára birodalmokban levő Torotzkai lakosoknak [Magura TA; Ks 89].

irányoztatik kb. vmi vmire rendeltetik; a fi destinat pentru . etw. zu etwas bestimmt werden. 1847: (Az) esketésekben a három első pontokra, melyek ezen tárgy fölvilágosíttására irányoztattak, semmi bizonyos ki nem jöven, ezen esketésnek szülőtte földére kiterjesztetése szükségtelennek találtatott [VKp 293].

írás 1. scriere; Schreiben. 1582: Notarius Vr(amn)ak attam az parcialok irasaert f. 6 [Kv; Szám. 3/V. 6 Lederer M. sp kezével]. 1589: 20 octobris Attam ismeg Notarius vramnak az varos Registorv(m) Irassaert f. 6 [Kv; i.h. 4/VI. 47 Stenzely András kezével]. 1625: ezek az megh irt attiafiaj zembe nem uoltak az leuel irasakor [BLt 3]. 1681: Kapitányok Háza ... Vagyo(n) ezen házban: Olasz labas negi szegű Asztal Nro 1 . az ablakban, irashoz valo labas hosszsu asztalocska Nro 1 [Vh; VhU 522—3]. 1720: minému fájdalmas nyavalyjakban vagyok annak írásával térhelní az Urat nem akarom

[Szentlélek Hsz; Ks 96 Apor Péterné Kálnoki Borbála vejéhez, Haller Jánoshoz]. 1790: Engedelmet Instálak Nattsgadtol a kitsin pappirosra valo írásrol [Babuc K; Pk 2]. 1852: két hét ota kinlodom jobb karomban 's kezemben a' rheumatismussal ...; már most valamivel jobban van, de csakugyan mégis fájdogal biz az, az írás meg éppen nehezen megy [Kv; Pk 7].

Szk: ~ *tud.* 1843: Hogy írást tud Varga Katalin, onnan tudom, mivel ... midőn magam baját panasztoltam, egy plajbászt és papirost elévett, s az én dolgomat fejlegyezte [VKp 103 Czándro Todoszj bucsum pojéni^a közlakos (60) gkel. vall. — ^aAF] * *ilyen ~ ra* ilyen írás céljából/végért. 1761: Sz: Iványi Mária nappal Kelemen Mihájjal öszve került, és ott hinnyogván edgjt s markászván azt mondotta iljen írásra hivatam kedet, s leteritvén a szoknyáját réa fekttt s Kelemen is réá és edgjut paráználkodtak [Nyáradsztlászló MT; Sár.].

2. (vmilyen fajta/jellegű) kézírás; (un anumit fel de) scris; (irgendeine Art) Handschrift. 1574/1687: a derek lévelben ... az meg nevezet hat forin más fele tintával és kéz írással volt mivel a régi kéznek írását ki vonogatták volt [Futásfva Hsz; HSzjP]. 1584: ketelkednek a Regestumhoz hogy Nem Veres Tamas emendalta volna vgy, mert kwlomb tentanak es Irasnak latatnek [Kv; TJK IV/1. 292]. 1619: Az vezér kezébe vévén mutatá nekem: Látod-é — monda —, micsoda levél ez? Nézd jól meg. Megtekintém; rút forma írással ez vala az subscriptioja: Comes Georgius Druget de Homonna mpr [BTN^a 212]. 1700: azon iras en irasom volt [Dés; RLt]. 1714: Ngodat alázatossa(n) követem Szalmás írásomról mivel se papyrus se Tinta nem alkalmazatos [Egerbegy TA; JHb XVI/11 Harsányi N. Miklós kezével]. 1744: Tudom hogy a nyárbán Cursus járt, mellyetis Köpeczről küldöttek ide hogy a fel vetett Pénzt vigyük bé Köpeczre, de a Cursust nem ismertük hogy ki írása lött volna; Subscriptioja Sem volt [Ajta Hsz; INyR 5 Nagy Gergely (30) pp vall.]. 1853: Betegség neme ... halott vizsgáló orvos ... írásából nem vehetni ki olyan ribanc az írás [Dés; RkHAK 142 Dávid Antal temető pap bejegyzése].

Szk: *keze ~ a.* 1552: az mynemo lewelek voltak az en vramnal Batyammal Banfy Bernaldnl iozagunkrwl walo azokatis meg atta tiztan, kykrwl en az en anygomnak annazonynak adok menedeketh, kezem irasath es pecyetemwel meg crositteteth [Berecstelke MT; JHbK XVI/31]. 1586 k.: megh wagio(n) Jrwa Kalmar Lazlonak minden Marhainak Ingo es Jngatlnnak ozlása Zegedy Georgnek Akory waros Notariusanak es az owary Janos deaknak Kolosmonostory Conuentnek kezek Jrasa alat [Kv; TJK IV/1. 566a Nyró Kalman vall.]. 1665/1681: (A manumissionak) erősegere adom ez kezem irasaval megh erősitetet pecztes Levelemet [Vh; VhU 255]. 1736: (Az) örökös Malom mi előttünk fenn specificált bírások előtt így menvévén ... kezünk írásával is meg erősitetttük [Illyefva Hsz; HSzjP].

3. kb. írott/írasos forma; scris, formă scrisă; Schrift-(form). 1620/XIX. sz. *eleje:* ha szintén írás szerént valo Testamentumot nem tehetnék is, Ihon most ezek előtt az két jámbor regius atyámfiai előtt hagyom [Imecsfa Hsz; HSzjP]. 1653: A szüle-apám Borsos Sebestyén kezeírása így következik, amint írásban tanáltam [ETA I, 10 NSz]. 1681: (A bírság elosztása) ez után mint observaltassek szükség hogi az D Terrestris ide az márgora iras által determinallya [VhU 201]. 1726: Vásár Birák

Atyámfiai a modo in posterum minden héten mennyenek Hadnagy uramhoz és minden Perceptumokrol és erogatumokrol tegyenek Demonstratiot írásban [Dés; Jk]. 1803: az illetén Reflexioknak írásban valo közlése, és arra meg kívántato felelet tétel, igen későn mégyen [Mv; JHb XLVI Cserei Farkas kezével]. 1857: Mi mind edgyenként, mind közönségesen készek lévén edgyezkedni 's fizetni az edgyezés szerént, ha a' Méltóságos Ur végső poroncsát írásban tisztelhettyük [Márkosfva Hsz; BetLt].

Szk: ~ *ban ad.* 1605: noha mutogattia hogy semmi írásban neky nem attak ... mindazatal megh chelekezy es irasba(n) adgia [Kv; TanJk I/1. 510] * ~ *ban adatik ki.* 1784: ilyen regulatio adaték ki írásban(ho) hogy minden kohot Verőt biro Gazda tartozzék adni 540. Vas verésbol 54 rud Vasat [Torockó; TLev. 4/9. 15b] * ~ *ban ad fel.* 1726: Valaki a pap es deák ellen vadozkodni akar, azt írásban adja fel a mlgs püspök ö nganak [Somlyó Cs; SzO VII, 325] * ~ *ban hagy.* 1652: tehat job modgyaval dolgainkat írásban hadni, disponalni Testamentumban Isteness [Kv; RDL I. 139] * ~ *ba foglal.* 1635: Nagod keglsen parancziollya, hogy az dologt mégis bizonyos írásban foglallyuk, es ugy adgyuk Nagod eleiben [Kv; KvLt Céhír. I. 15]. 1843: (Az) egyezmény hogy írásba volna foglalva, nem tudom [VKp 94] * ~ *ba foglalt.* 1843: Csak szóbeli vagy írásba foglalt egyezést kötettek [VKp.69] * ~ *ba foglaltatik.* 1843: Ugy értettem, hogy a fennebb említett egyezménye Varga Katalinnak a három falukkal írásban is foglaltatott [VKp 113] * ~ *ban tett.* 1830: Mlgs Grof Idősb B. Bethlen Josef Ur eő Nga bé ad égy írásban tett Protestatiot [Nagyikland TA; TLT Közíg ir. No 174] * ~ *ba tesz.* 1798: (A) vallokat ... esketnök meg és hiték után tett vallomasokat tennök írásban [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1808: a' Praetendensek magok költségeiket írásba tévén kívánták azokat legitimálatni általunk [Asz; Borb. II]. * ~ *ba tétetik.* 1697: Az mi az Portiokat nézi azok csak mostanában szorgalmatosann meg vizsgálattak es írásbann tétettek [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 13]. 1869: a tanitoknak írásban tésésék szoros kötelességké a mulasztó gyermekek es mulasztási eseteknek az egyházi hatóságokhoz időnkénti feljelentése [M.bikal K; RAK 175 esp.kl] * ~ *ba vesz.* 1662: mindeneket ekkeppen vettvk írásban az mint ide alab rendel következik [Kv; RDL I. 147]. 1842: Belső Telkeket, Kün valokat ... szomszédaiokkal férüségükkel vennök írásba [Kakasd MT; DLev. I. II. 30] * ~ *tész.* 1575: Az Tanach az protocollumba az wagi Az Conservatoriumba lecceszt Irast teznek (így!) Akar my dolog feleol [Kv; TanJk V/3. 258a]. 1590: Bachi Peter es Velten Kirschener Quartasok ... amely bor, buza, 1589 esztendeobe termet, és a Q(ua)rtara Jutoth Jghaz irast tegienek [Kv; Szám. 4/XXIII. 1]. 1792: néhai Bálo Ferentz Uramtol néhai edes Anyok jussán ö kegljelmekre jure Haereditario Successorio szállot belső és külső, Ingo es Ingatlan jokat minekutánna magok között meg nevezett osztozo Felek Istenesen es Atjaifasagason meg osztanának (így!) és azokb(an) meg edgyeznének arról tennének írást [Aranyosrákos TA; Borb. I].

4. (vmilyen nyelven) írott szöveg; text scris (intr-o limbă oarecare): (in irgendeiner Sprache verfaßter) Text. 1640: Popa Komsa az olah nielven valo Irastis igen akadozva olvassa [Dragus F; UC 14/48. 115].

Szk: *oláh* ~ cirill betűs román szöveg. 1640: Iuvon Popa ... Ez az pap ... az olah Irastis Csak Sillabikalia [uo.; i.h. 50. — L. még UF I, 837] * *rác* ~ 'ua' 1640: Popa Borbat az mint mondgia az Racz Irast nem mindenút interpraetalthattia [Posorita F; UC 14/48. 98]. — L. még UF I, 837.

5. írásmód/rendszer; mod/sistem de scris; Schreibsystem/weise. 1619: Interim szándék az, hogy hiába ne töltse idejét, hanem török és zsidó írást akar tanulni, hogy ha Isten engedi, Nagyságodnak tudhasson azzal is szolgálgni [BTN² 247—8]. 1662: Barcsai Ákos a nemessegen azonnal hazaeresztvén, cláviással, titkos írással is megírta ... hogy a vezérnek minden szándéka az hogy Váradot megszállja [SKr 572—3]. 1730: Thodor Körtvény kapun poposkodik, s mellette laknak az Özsei Simon és Vaszalia, oláh írást tanulnak [Meződomb K; TKI Marusan Illye (26) prov. vall.]. 1752: Filimon Urzszully . Malomszegen . egy keves olah írást is tud olvasni, es ott neha Diakoskodik az Olah Popa mellet, hivattya magat Szábo Ursznak [Búzamező SzD; Ks. 16. LXXVIII]. 1808: minthogy az Oláh írásra a' Popa meg tanított volt, 's látván annak nevezetességét nagy kedvem eredett hogy valamiképpen maga(m)n(a)k leírjam [Kemény, CollMss Tom. XXX Varia XII].

6. betűvetés; scris, scriere; Schreiben. 1764: nemis tud az Novizans írást [Torda; TJKT V. 195]. 1797: Az oskolamester ... szorgalmatosan tanítsa olvasásra, írásra, aritmetikára, szent historaiára; a keresztyén vallásnak ágazataira, geografiára, erkölcsi tudományra, éneklésre [Hsz; Csetri, Kőrösi 43 esp. rend. — ²A gyermekeket]. 1823—1830: A leckemondás classisbeli bizonyosságok előtt ment vége, az expositióból s írásból való vetelkedést pedig a publicus praceptor ítélte meg [FogE 123]. 1843: Úgy hallottam Kriznyik Todortól, hogy írást is tud Varga Katalin [VKp 94].

7. feljegyzés; insemnare, notare; Aufzeichnung | (írás)mű, munka; operă, scriere; Schriftwerk. 1653: Edűig a magam írása. Kezdek esmét a Borsos Sebestyén szülecápm írásához itt, melyet elhagytam vala | Már erre az esztendőre téríttem írásomat [ETA I, 34, 154 NSz]. 1736: Azért én is az mostani felfordult világhoz alkalmazatom írásomat, és az asszonyok köntösön kezdem el ezen cikkelyt [MetTr 341]. 1765: G. Nemes Ádám úr is meg hala. Erről az úriemberről úgy tudom írtam még ezen írásim között nem tartom azért szükségesnek több descriptiót tennem [RettE 181]. 1823—1830: folytatom hát a magamról való írást továbbra | Minthogy most veszem ki az utolsó búcsút a Kellégymból, míg azt írással is végképp elhagytam, kiket hallgattam s micsoda tudományokat, azt kívánom itten megírni [FogE 136, 138]. — L. még CsH 47.

Szk: *hátára való* ~ hátírat. 1680: az mint az hátára^a való írásból ki teccik, rela(t)ioja in vigore hagtatott volt [A.porumbák F; Ált Urb. 48. — ²Az attestációnak] * *hāti* ~ 'ua.' 1847: Az nem engedelmeskedők Zalánára levitetése ellenszegülése és a tekintetes szolgabíró úr rendelkezésére ellenkező háti írása Varga Katalinnak [VKp 202].

8. levél; scrisoare; Brief. 1542: Kegielmes azzonynk Ndash Istenirt kyriewk megh bochasson, hogy ilgyiakorta valo irasunkkal Ndash megh banthnywk [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas es Mottnokoy Lajos lev.]. 1573: Eo k. meg Ertettek plebanos vramnak Irassa által

valo Intesset, Eo kegelmetwl Jo Newen veszyk hogy Iora Intyh eo keget varosswl [Kv; TanJk V/3. 71b]. 1661: Kegyelmed bő szóval iratt levelét elvettem, melyre bő írással nem akarok kegyelmednek választ tenni, tudván az kegyelmed beteges állapotját, nem akarom bő írással kegyelmedet terhelni [Mv; SzO VI, 230 Petki István sógorához, Gávai Péterhez]. 1685: Adgia I(ste)n ez irasom talallya kgdet örvendetes oraban [Fog.; BLt 9 Horti István Mikes Pálhoz]. 1703: vévén kezemben reszketeges pennámat, hogy kegyelmed(ne)k küldenem ez kis írásamat [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.]. 1718: alaza(tos) Irasam által akaram Nag(n)ak alaza(tosan) meg Iellentene(m) Szasz Fejer egy hazan hara(m) Seler lakik kiknek nem szabad mas U(rn)ak kötelezni magát [Ks 96 Szarka Zsigmond lev. Nsz-ből]. 1745: ez írásom talalya kigyelmedet Szerencsés orában [Nagyernye MT; LLt Fasc. 128]. — L. még FogE 290; TML I, 381.

9. levélírás, levelezés; scriere de scrisoare, corespondență; Briefschreiben, Korrespondenz. 1677: az aláb meg-irt modok alat valo irások, küldözések, és járások, a' becsületes és igaz Haza tagjainak meg-engédtetni végetetett [AC 86].

10. kérelemlevél, kérvény; cerere, petiție; Gesuch. 1581: Kegielmes Wram keonyergék felsegednek mint kegyelmes vramnak feyedelmemnek hogy nekem felseged meg Bochassa myert felsegedet Illies Sok gongyiban kel enny Irassommal meg bantanom, mert tudhattia Kegielmes vram felseged hogy En mind Enny Jelenig Sem Bantottam felsegedet semmy Irassommal keonyergék felsegednek mint kegyelmes vramnak hogy felseged miltoltassek kegyelmissen zemej Eleyben venny Ez En keonyergessel valo Jrassaimat es meg olwasny [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez].

11. irat; act; Schriftstück. 1570: Ekhart Janos vallya, hogy My koron Segeswary Damokos Testamentumot Theot, fiay leany Jelen woltak chyak az ket wey Nem volt otth, De azkor otth semmy Iras Nem lewt [Kv; TJK III/2. 130]. 1586: Sophia leanzo egy santa Irasba Atta be vallasath [Kv; TJK IV/1. 551]. 1637: Szemwnk Eleiben uiuen Az tauaj Esztendeoben liueo Becziwilletes Diuisor vrainknak Irásit, Deliberatioit az Lásab házban Statuáltassék^a [Kv; KvRLt IV. 28. — ²Stenczel Janosne asszonyom]. 1656: Kerekes János és Szeőreős Janos ur(am)ék . eő kegyelmek tudhattyak, miuel eő kegyelmek forgottak benne iralis lehet nalok rolla [Kv; CartTr II. 901 Andreas Szakal (55) uir senatoris ordinis vall.]. 1709: kéré(ne)k engemet hogy adgyak egy kis írást In 1700 esztendőbeli Vajda Hunyadi Havasi Gornnyiksgomba(n) tölem meg vásárlott Groscsor nevű havasárul [H; UtI]. 1782: az Írás pedig, a vagy a' Minuta, melyet az Expressusok bé adtak az Tkts Táblára, a' Fiamé [Torockó; Thor. XX/4 Fr. Bartok (59) jb vall.]. 1820: az Írást ... mások előtt más rendbeli Eskető Urak fel olvasták [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 18 Opra Juon (25) majoros vall.].

Szk: *bizonyító* ~ bizonyáglevél; act de adevirire; Bezeugungsschreiben/akt. 1813: arrol mi is adgyuk ezen Bizonyito Irasunkat Nevünk all írása és szokott Petsétink alatt [F.bereksző Sz; BfR III. 12/9]. 1852: Szavatyossa elő állítására fel szollittatván Egri Moses, . bé adja ... egy bizonyito írását, melyel azt hogy Szavatyossát kereste és azt ottan nem találta' bé bizonyitani kívánnyia [Dés; DLt 1066] * *bizonyágtevő* ~ 'ua.; idem'.

1793/1830: Alább meg irt adom ezen biznyság tévő irásomat arrol, hogy 1793 k die 4 Juny Kedves Néném Ujfalvi Samuelné Sombori Borbára Aszszonytól vettem kezemhez az 1742k Tamásfalvi rész jországrol költ Conscriptiot [Somb. II]. 1826: adam ezen Biznyság tévő Irásamat arul [Mocs K; Told. 36] * *elismerő* ~ elismervény; adeverintja; Bestätigung, Schein. 1847: Portékái átadásáról szóló elesmerő irását is sub B a nemes katonaságnak tisztelettel ide zárom [VKp 177] * *instrukcionális* ~ utasítás; instructiune; Anweisung/ordnung. 1756: azon Instructionalis irast, Udvarbiro Kesorü Imre Uram(na)k kezében adtam [Déva; Szer.] * *kerülő* ~ körlevél; circularä; Rundschreiben. 1825: a mit a Tes Ur írja kerülo irasomba a Civile Brachium resistaltatását én oktalan vagy ostoba tselekedetnek nevesztem volna; én soha Kerülő Levelet sem adtam, annak nemis nevesztem, annális inkább nem subscribaltam [Szűv; Told. 7] * *kontraktuális* ~ szerződés; contract; Vertrag. 1754: Mi minnyájan ... Alvinczen Residealo Nemes személyek adjuk ez Contractualis irásunkat jóvendőbéli biznyságul [Incz. XI. 4a] * *kötelező* ~ kötelezvény; obligatiune; Verschreibung. 1822: Ujjfalvi Sigmund ... a' ... kötelező irás szerint az abban stipulált esztendő betsülletesen töltse ki [Kv; ACLev]. 1837: Küldök itten egy kis Kötelező irást nagyobb securitással — hanem leg nagyobb kötelező irás ez én betsültem, és annak megis felelek [Ó-Torda; TLt Praes. ir. 38/844 Kassai F. Mihály úggyvéd kezével] * *megnyugtató* ~ elismervény; adeverintja; Bestätigung. 1850: adjuk ... ezen el ismerő és meg nyugtató irásunkat arrol hogy: Bara Josef, és Tekintetes Dobollyi Balint ur meg edgyeztek egy más között [Nagyal AF; DobLev. V/1295].

12. *szent* ~ ok bibliai írások, könyvek; scrieri biblice/sfinte; biblische/heilige Schriften. 1811: keressük-fel bártsak a' szent Irásokat, Látunk ott' két nagy és kedves Jánosokat [ÁrÉ 177. — ^aKeresztelő Jánost és János apostolt].

13. a Biblia/Szentírás; Biblia, Sfinta Scriptură; Bibel, Heilige Schrift. 1631: Czizmadia Lörinczne Orsolia Aszony fassa est: Enteölemis kert Szabo Giörgy benne azt mondotta, hogy ne adjak egy penztis, csak adgjak egyszer benne Mondottam hogy bizony megh ver az Isten, s arra azt mondotta Zabo Giörgj hogy nem ver bizony ha mind komja Aszonial, Attiafiaval vetkezis mert olvasta eő az Irasba(n) [Mv; MvLt 290. 252a. — ^aE jel-re l. ad 19. al.]. 1662: Jósias, a judabéli király ... szent király vala amaz emlékezetes nagy hűsvétot is szerzette vala ... amint az irás mondja [SKr 631—2]. 1751: Hamar hívd bé a Papokt Régi tudos Doktorokot Kit hol találás mindeneket Szollits hozám nagy elméket Lássuk erről ök mit tudnak Az irásbol mit mondhatnak [Hétfalu Br; EM LI, 125 betl. játék]. 1823—1830: főképpen kell megtartani a Sz. Pál apostol tanácsadását: Az Irásnak magyarázatait meg ne utáljátok, mindeneket megpróbáljátok, ami jó; azt megtartsátok [FogE 220].

14. írivaló; lucrū de scris; zu Schreibendes, Schreiben. 1785: meg valván az igazat, kiis fogytam az irásbol alkalmasint, mert semmi jo hirt nem hallunk [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.].

15. írni való, írásbeli feladat; temä; schriftliche Aufgabe. 1804: a ki hagyott német irást le irtam | a Rector

explicált egy keveset délutánra ... ezekután a Rector irást hagyott [Dés; KMN 16, 31]. 1823—1830: A stílusú magyarul lediktálták^a, periodusra, versre materiát adtak, s azzal az auditoriumba bezárván, magunkra hagytak. A professzorok pedig s jurátusok a tékába menvén ... ki mint végezte irását, úgy küldötte be [FogE 95—6. — ^aA mv-i ref. kollégiumban]. — L. még i.h. 124.

16. felirat; inscriptie; In/Aufschrift. 1580: Az my az Magyar irast illety Az hydo(n) ... vegeztek eő kegmek, hogy zazol is vgya(n) Azon igekek forogyak meg az varos keolchege(n) ha egyik Nemzetnek nielwe otth vaggio(n) Az massyke is legie(n) otth [Kv; TanJk V/3. 228a]. 1582: minden ember zallast Aggion hazanal, Akinek el Iariak hazat, es senki el Ne theoreollie az Irast hazarol [Kv; i.h. 253b]. 1681: Munições Bástyá ... Vagyon ezen Bástyán Réz Tarack, parazi kereken negi vas karika . . . iraz az Tarackon ez: Haec machina fassa est Iudice Dno Joannes Fuch 1542 [Vh; VhU 364—5]. 1760: Lattam ennek felette a sanctuariumban (: melynek szép boltozása most is fennvan :) valami festésen ilyen irást: „Franciscus de Zathmár fructus est officio paedagogiae et rectoratus in Solyomkw annis tribus, valedixit in festo beati Marci^a anno domini 1515” [RettE 107. — ^aSzent Márk apostol ünnepe: ápr. 25]. 1803: Vagyon egy Slésiai gyoltsból való, vékony Toth tsipkével körül vétettetett Kendő, égyik végin illyen varrott irás: Duruty Kata adta A. 1773 [Dicsősztmárton; Palotay 20]. 1823—1830: Ezen oszlopon az iráson alul korona van metszve^a [FogE 180. — ^a1796 évre von. feljegyzés a csehországi Wannow nevű falu német feliratú köoszlopával kapcsolatban]. — L. még UF II, 706.

17. rajz; desen; Zeichnung. 1580: Egy zep vyzet Chinálny vas Aranyazny^a ... Iry velle az vason az Mit akarz, az Iras heliben Mind veres lezen es Meg fogja az keneső, kend be arannyal es zarazfel Mind Tudod es Jolezen [Nsz; MKsz 1896. 369. — ^aKöv. a vízkészítés leírása].

18. ~ után kb. előrajzolással; dupá tipar/desen; nach Vorzeichnung. 1633: Zabo Jacobne kett szep Nadragh kötött varra Giarmati Martonnak; az egik iras uta(n) az masik spanior varrassal vala [Mv; MvLt 290. 127b]. 1657: Iras utan varrott vankos hay No. 3 [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. 1697: Elegyes Selyemmel irás után varrott szakadozott vékony gyoles Parna haj nro 2 [Szentmargita SzD; KGy]. 1709: Három darab irás utan varat him [EMLT Árva Matskási Ersebet lelt.]. 1723: Két gyólts kendo elegyes Selyemmel irás után varrott; Egy karmasin szin Selyemmel arannyal irás után varrott kendő [Koronka MT; Told. 29/2]. 1768: Veres és zöld Selyemmel irás után atlatz varrott Lepedő hasonló két Párnahájával ... Karmasin és kék Selyemmel irás után varrott kendő [Császári SzD; WassLt Wass Ágnes ágyneműje].

^aA hímező céjára munkába vett kelmen a régiségben a varrók, a népi hímezők (tejes) koromlével a hímezendő mintát szabad kézzel előrajzolták. Innen kapta később az ilyen eljárással előrajzolt mintájú kézimunka az írósos (kísírásos, nagyírásos) nevet [L. NrLex. Írásos öltés al. és az ott id. ir.].

19. (ki)festés; zugrāvire; Aus/Bemalung. 1683: Az Kép író által vétettem arany és egyéb festéket az eő Ngok^a Házaik írására f. 15/98 [Utl. — ^aA fej. és a fejedelmasszony].

Ha. 1776: irásamat [Aranyasrákos TA; Borb.]. 1777: irásunkot [Jedd MT; LLt]. 1791: irásamat [K; JHb].

1800: irásunkot [Köpec Hsz; Köpeczi lev.]. 1804: irásamat [Bágyon TA; KW]. 1813: irásamnál [Bencenc H; LLt]. 1814: irásamat [Szentháromság Cs; Sár.]. 1823: irásamat [Várfva TA; Borb.].

írásatlan felirat nélküli; fără inscripție; ohne Inschrift. 1817: sas tziemerű irásatlan Kanna [Szabéd MT; UnVJk 292].

írásbeli írott; scris; geschrieben. 1681: mivel peng az jövőd dolgoknak forgásit Isten és Isten után az idő szokta hordozni, mind bizonytalanokról azokról írásbeli dispositiot nem is tehetünk [Szűv; CsVh 109]. 1819: Az Város Birodalma Határja a' Széltsovába a Dioszegianum Iustol jo Hatar metakkal el jegyeztessék öreg emberek vagy Írásbeli Bizonyítások és Utasítások mellett [Dés; DLt 1825 évi iratok közt]. 1832: instálók Írásbeli parantsolatot [Torda; IB. Demény János tt kezével].

íráska I. írásocska; scriere mică; Schriftchen. 1678/1683: In nomine D(omi)ni Anno 1678 kezte(m) ez iraskamhoz [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. levelecske; scrisorică; Brief/lein. 1664: Énnemem is Kegyelmed ez kis íráskámról meg bocsásson és ne tartson idegennek [TML III, 328 Teleki János atyjafiához, Teleki Mihályhoz].

írásocska I. scriere mică; Schriftchen. 1632: noha k(ne)k ulazt irattam mind az által ket három szoual magamis ez reouid irasochkammal akaram kdet biztatni keoztunk ualo bekeseget alkalom es eggiesegh feleöl [Kv; Ks 41. D. 20 Lud. Bornemisza lev.]. 1795: Kérem jó V(ram) KglDET, szives köszöntésem mellett, ne terheltessek ezen irásotskámot közolni azon Jó Vraimmal [TL. Málnási László ref. főkonz. pap Debreceni István tthoz]. 1817: fel vévén egyszer akkora irásotskát, mint az edgyik tenyerem, vagy valamivel nagyobbatskát [Torda KvAkKt 363].

2. iratocska; act mic; Schriftstückchen. 1663: Kérem azért, jó és csendes alkalmatossággal, igen szépen, rendezesen instáljon az én kegyelmes vram ő nagysága előtt, méltóztassék ez iránt valo kegyelmes ígretiről egy kis irásotskát adni . . . donationak kellett rúla lenni [TML II, 476 Teleki Mihály Gilány Gergelyhez]. XVIII. sz. eleje: Pálosi dólógokatt illető irásotskák [Ks 1593-beli okl. reg.]. 1752: egj negyedrészi papirosra irt irásotskát látam Tótfalusi subscriptioja alatt [Bálványosváralja SzD; Ks 43].

írás-olvasás scris și citit; Schreiben und Lesen. 1853: csak fájdagalnak szemem (!) a' sok írás olvasás miatt [Kv; Pk 7].

írásos feliratos; cu inscripție; inschriftlich, mit Inschrift. 1741: az Legeni és Gyekeli Hatarok között emelt régi Hátár követ . . . érte volna, még írásos lett volna az kőü, de ki vetetteké onnat, vagi csak el nyomult az földben aszt nem tudhattuk [Légen K; Ks K. 73].

írásosan írásban; in scriis; schriftlich. 1842: irásoson adjanak egy hiteles papi ki mutatást . . . arról, hogy a le folyt katonai egész év alatt, Ekklesiájokban . . . kik házasodtak és kik holtak meg [Nagykapus K; RAK 18].

1863: a' folyamodok Szebenbe utasittassanak, akár személyesen, akár írásoson [Gyalu K; RAK 79].

írastartó irattartó; clasor; Akten haltend. Szk: ~ kaszten iratszekerény; dulap pentru dosare; Akten-schrank. 1849: Egy Írás tarto gyöngy színre festet kaszten el rontva, Zárja kults nélkül [Somkerék SzD; Ks 73.55].

írastudás știință de carte; Schreibenkönnen. 1823—1830: Vagyon Székelykeresztúron egy Rátz Salamon nevű immunis nemesember vagyon neki kevés írástudása is [FogE 59].

írastudatlan I. mn I. analfabéta; analfabet; des Schreibens unkundig. 1802: Irástudatlanok lévén ezen Testimonialisnak Adoi, hogy igaz Hiteknél fogva, jo Lelki esmérettel tették légyen mindenkben tsaknem Szorol Szora a' fen irt panaszi-Vallastetelt bona fide agnoscalljuk^a [Héderfája KK; BfR 44/171. — ^aKöv. az aláírások]. 1834: a több Városi lakosok . . . mind írástudok, mind írástudatlanok elegendesen [Torockó; TLev. 3/2]. 1848: írás tudatlan vagyok [Dés; DLt]. 1855: Dimény Anna . . . írástudatlan lévén, neve elébe saját kezével keresztet huzott [Kv; Végr.].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch. 'ua; idem' 1682: Iffiu Asztalos Giörgi, miuel iras tudatlan Ember Manu Aliena^a [Fog.; Borb. II. — ^aAláírása helyén]. 1764: ők írás tudatlan eszem iszom emberek [Udvarfva MT; Told. 44/29]. 1770/1799: az apám írástudatlan ember lévén, szegyenlette, hogy amiatt a Centrumba, Consistoriumba nem férhetett be [FogE 62—3]. 1772: mű Írás tudatlan Emberek vagyunk [Drág K; Tsb 21].

II. fn analfabéta/írastudatlan (személy); analfabet; Analfabet. 1809: Az Instánsok ha Írás tudatlanak a' Collectorságért fizetni nem tartoznak, hanem a' helyet viselyenek polgárságot [Szu; UszLt ComGub. 1715].

írastudó I. mn care știe să scrie; schreibkundig. 1731: Hogy peng senki magát ne excusálhassa, mindenik Tizedes mellé egj egj írástudo Senator Atyánkfia adhibealtassék [Dés; Jk 417a]. 1749: mikor Falus Biro voltam, egj Levelet hoztanak hozzám de minthogy Irástudo ember a Falunkban nem volt el küldöttem a Levelet a Matsukástol Girbora [Ohába AF; Told. 3]. 1765: az eök pénzeket . . . pénz olvasáshoz értő írás tudó emberekkel meg számláltatták [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 20]. 1834: Angyaloson lako Prov(idus) Máté István . . . conventios cseléd, 21. esztendő, mellyet abbol tud, hogy az apja írás tudó 's a' Bibliába feljegyezte [Angyalos Hsz; HSzJP].

II. fn știutor de carte; Schreibkundige(r). 1626/1770 k.: Hamis Papok, Iras Tudok es Prokatorok az igazat hamisra forditok jutalma [ItK 1931. 79 Fiátfalvi György Pokolbéli látomása]. 1779: azon Ember Illyés János nevezetű volna, annak meg lehet hinni, mert 'a faluban nints olyan írás tudó, mint ő mellyen mű meg szörnyénkeztünk [O.zsakod KK; LLt Vall. 189]. 1835: A melly Ekklesiákban az ezüst garasok fel Szedettek a' Tiszt. Pap, és Megye Biro, vagi más írás tudó írja alája nevét a' Libellusba a' Summának [HbEk].

írat ige 1. a pune (pe cineva) să scrie; schreiben lassen. 1570: fylep Gërgh . . . Aztis vallya hogy Eowele Iratot az trombitas az torombol az azzonnak de neky az ezebe Nem Jwrt Mindenestwl Myth Jratot [Kv; TJK III/2. 20]. 1581: Ez Lewelet Irattam Zent georgi nap eleott valo kedden Twz Kwtheon (!) [Fűzkút K; WLT]. 1595: En velem ne(m) Iratott levelet Albert Istua(n) Giulafi Lestarnak [UszT 10/40]. 1635: En uelem iratot uála egy leuelet varbéli Mathene, az fianák . . . hogy azt az Kis Annat el ne uegie [Mv; MvLt 291. 57a]. 1659: kedvesen ueottem kd tudositasat annyival inkább hogy Valamenyben keönnyebüleset íratta kd, nagy buzgosagall kivanom Istenteöl vastagicsa naponkent es hamar Ideón gyogyicsa megis eo kmet minnyájunk eöreömere [Marosvécs MT; BK Kemény János lev.]. 1761: Látyuk az Urak meg nem edzhetnek talám jó léssen Nyilat vonni, melyre mind a hét Vrak consentiálának . . . s njil Czédolákot iratának Böögzi Adam ö kglmével [Branyicska H; JHb XXXV/46. 12]. 1809: A Tekintetes Derik Székis azt irotta a maga Deliberatumába, hogy életünk meg jobbitásához még reménység lehet [UszLt ComGub. 1668—9]. 1830: lád' a' kedves jo Anyád milyen jo volt nékem iratat, s holmit küldet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még BTN² 323.

Szk: feleletet/választ ~. 1573: K. ennekem megh bochasso(n) hogy ennek eleotteis .k. leüelere walaszt nem tehettem, mert nem wolt emberem kywel az .k.tek leuelet megh nyzette(m) volna, es, kywel iratta(m) wolnais walaszt rea [Sajó BN; BesztLt 3762 Horvatt Miklos Nagy Sayoi Tyzt tarto (mp) Thyar Gergely Bezterczey Bíróhoz]. 1586: Catalin Zigyarto Matiasne Es Catalin Molnar leorincz Zolgaloia . . . valliak . . . hogy . . . az porozlo és a' felesege azt vallotta hogy eo Iratta a' feleletet Akit be adot volt Igyarto Georgy ellen [Kv; TJK IV/1. 587] * **instanciát ~.** 1759: Tudom hogy azon Instantiat Nehai Bartok Mihályne Aszszonyom azon tenorral amint elottem el olvastak az én Urammal iratta Tektes Király Biro Uramhoz [Albis Hsz; DobLev. I/292. 6a Sophia Karda cons. Rev. Nicolai Bod (50) vall.]. 1770: azt Sem tuggyk hogy az Instantiat kivel és hol Iratták és mit fizettek erette [Bikáca Sz; IB] * **testamentom-levelet ~.** 1792: Tudyäe, a Tanu nyilván és bizonyosan hallottajje láttajje . . . Hogy . . . Szent Ersébeten enek előtte egy néhány Esztendőkkel . . . ki iratott tittkon hamis Testamentom levelet a Móses jusbéli Jószág szánto és kaszálokról [Szenterzsébet U; Borb. II Szakáts Ádám ns assz. kezével] * **vkinek a neve alatt ~ vkinek vkinek a nevében irat vkinek.** 1676: talám nem ártana Ngod meltosagos neve alatt is iratni ö kglmenek [Bonchida K; UtI].

2. le/megírat vkinek vmit; a pune (pe cineva) să scrie cuiva ceva; jm etw. schreiben lassen. 1542: kewnyergok k. minth k. wramnak, hog k. ne hadgyon. Irassa k. Kawassy wramnak es azt, hog kywalkepen ennekem gondomoth wyselew^a ne hadna, lenne mynden olthalomwal [Fog.; LevT I, 17 Petrus Oroz Zalay Janoshoz, Posony m. isp-jához és Fog. vára urához. — ^aTollban maradhatott; lenne]. 1668: jó ítélettel iratom, hogy az^a abban az üdőben negyvenöt pénznek és ötvennek vékája feljebb nem járt [Kv; KvE 203 LJ. — ^aVmilyen gabona].

Szk: vkinek a pecsétje alatt ~. 1728: pecsetem alati iratom fide mea Mediante [Borb. II].

3. leírat; a dispune să fie copiat(ă); abschreiben lassen. 1581: Az egyházra valo keolcheyg . . . 13 Marty Az Magyar deakoknak Irattunk egy Enekleo keonywet kyert fizettünk az deaknak erette f. 2 [Kv; Szám. 3/IV].

4. be/feljegyeztet; a dispune să fie inregistrat/insemnat; eintragen/aufzeichnen lassen. 1607: eo vele az J. Vgia(n) az keoz Birak eleöt Vgj vegezeöt hogj Nagiob erreössegert huzo(n) eöt for(in)tra Irassa [Mv; MvLt 290. 13a]. 1665/1675: az szegeny Fejedelem ki izené hogy soha azo(n) Jozságot a Contradictioba(n) leuöd jószagok köze iratni nem engedí, hanem az juré Fiscalisok közzé irattya [JHbK XXIV/4 Mart. Sárpataki (51) vall.]. 1724: egyik Compania Cornetássának nem iratát Nacság(o)d Quartélyt [Veresegyháza AF; Ks 83].

Szk: vkinek a nevére ~. 1752: az Inquisitio itt Motson az én Praesentiámiban végben nem tudám viténi . . . mivel Szabo György Ur(am) nem az eo Excellentiája nevre, hanem a magáéra . . . iratta [Mocs K; Ks 83] * **vkire ~ vmit.** 1653: Cheffej Janos Uram az ki acquisitor volt, nem az Cheffej Laszlo Uram Nagyobbik leanyara iratta volt a donatot . . . hanem akkori mind az ket agon levő gyermekire [Sófva BN; Ks 41. E. 31] * **vminek ~ ja magát.** 1734: Az Mlgs A ur eö Nga levatajajban irattja magát Plenipotentiariusnak [Torda; TJKT I. 33]. 1735: Nemes Sallaj János ur(am) eö kglme irattya magát Praetendensnek [Dés; Jk 173a]. 1779: hogj Pap Lupui és . . . fiaí magokat miképen nevezették és hivatták s iratták inét valo el menetelek után én nem tudom [Orbó SzD; GyL. Kremenye Vaszilia (62) jb vall.].

5. vmilyen iratot állított ki; a dispune să se redacteze un act/o scriere; irgendein Schriftstück ausstellen lassen. 1570: Kadar Mathe . . . vallya hogy Zekel peterne, Es Nagy Barlabasne keryk volt Eoteth hogy Nagy Barlabasnak egy lewelet Jrna, Eo kerdette hogy Michoda lewelet akarnak Iratny [Kv; TJK III/2. 161]. 1572: Barbely Istwan hity vtan vallia hogy twgia Zabo Janos Eotthwen forintot Adot volt keolchen Barbel Janosnak Es Eo vele hywata volt Thakacz Georgiet kyuel azo lewelet Iratot neky [Kv; TJK III/3. 23]. 1581: My keoz birak Irattük ez leuelet, es pechetunkel nagüüb bizonsagert megh pecheletuk [Magyaró MT; BLT I]. 1629: az palast arrat . . . annak az Aszonnak resziben tudak . . . maid ugy jut eszemben hogy az, mint egy utolsó ki elegítés leon, még en velem iratanak leuelet rolla [Kv; TJK VII/3. 35]. 1849: Kelemen Beni által azo maradott portékáknak meg nyugtatásául irott nyugtatványt igaz hogy en irattam [Kv; Végr. Vall. 53—4].

Szk: instanciát ~. 1823—1830: Bánffi Farkas maga iratott instanciát cancellistáival [FogE 61—2] * **kontraktust ~ szerződést állított ki, szerződést írásba foglaltat.** 1742: Azonn bekellésnek alkalmatosságával akartake Contractust iratni állandóképpen? irattake? vagy nem iratván melljki rész miatt múlt az el? [Asz; Bosla vk] * **nobilitációt ~ nemeslevelet állított ki.** 1592: eo Vrunknak vgy exponaltotit volt en keperbe(n) hogy Ennek eleotteis lofeiek voltwnk volna mind maga(m) s mind penigh eleink s vgy is yratta az nobilitatiot [UszT] * **úti levelet ~.** 1618: Hogy most úti levelet iratok Tóth Mihály uramnak, magam szólék a cancellariusnak, hogy írassa úgy az levelet, hogy gazdálkodjanak az útra, hiszen neki hoznak lovakat, kocsi [BTN² 173].

6. kb. (vmilyen iratot/írásművet) szerkesztet; a dispune să se compună/să se redacteze (un înscris/o lucră-

re); irgendein Schreiben/Schriftstück abfassen lassen. ? 1503^a: Az en Hutom szerynt^b Irattam ezeket Nincz kulonben dopzay Janos györgy dyak előth [Szentlélek Hsz; MNy LX, 105. — ^aA szerk. írástörténeti okokból kéteylesnek tartja a kellet. ^bIgy, de nem olvasati v. sajtóhiba zerynt h?]. 1544: Ezth az vallasth My ky fellwi megh Neweztethwnk^a wona Irathok az my kerezthyen hithiwnk zerent [MNy XXXVI, 52. — ^aA bevezető formulában megnevezetett Nag Benedek galachrol^b, és Sombory Lazlo Somborol^c Galac BN. ^cSzászszombor SzD]. 1589/XVII. sz. eleje: Bereczk Mihaly, Bekeniesi Mathe Ceh mesterek ... Keoniörgenek ..., hoga mi az eö ... ujonnan iratot Articulusokat, kegiesen venöök ... Annak okaert mys az mi bizonios egienes ertelmwnkbeol, tanaczkunkbol megh halgatuan es helylen hagian az megh neuzet mestereknek köniörgezet az mely Articulusokat irattanak . ki attuk örökeoswl, s meg allandoul [Kv; KómcArt. 2]. 1794/1795: a' Gen. Synodus arra ki rendelendö erdemes Atyafiak által ut mutatást készitvén a' Gyengébb Lelki Tanitok(na)k es a' szükségesebb Materiakra Predikatiokat es olyan könyörgéseket iratni melyek erthetök es buzgoságosok lennenek [M.bikal K; RAK 14 egyházker. közgyűlési hat.].

7. festet; a dispune sã fie pictat(ã); malen lassen. 1587: Julj 18 az Magyar Vchij kis aiton alol valo Torniot kezdettem heiztatnj Itt(em) az teteien valo vitorlara varas Chimeret Irattam kiteol fiztettem f.—/25 [Kv; Szám. 3/XXX. 22 Seres István sp kezével]. 1595: 28 Marty Az varos egyik Dobyara Biro W iratta az Waros Cimeret: Fiztettem kepiro Jakabnak töle hogy Olaios festekkel írta az esö ellen d 40 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

◊ Szk: *artikulusba* ~ törvénycikkbe foglaltat/vétet; a dispune sã se cuprindã în articol de lege; in einen Gesetzzartikel einordnen lassen. 1671: Ilendőnek iteltük azt-is Articulusbán iratni, hogy mikor Salvus Conductus adatik valakiknek, abban specificaltassék meg ki-nek? hány Személyeknek? hová menődnek adatik? [CC 33] * *dispozíció* ~ rendelkezik vmi felől; a dispune de ceva; verfügen, anordnen. 1656: ennek előtteis Irattom volt dispositiot keves jovaim, es Jozzagoczkam felöl [Mezőmadaras MT; Berz. 13. II/7] * *instrukcióba* ~ utasításba (fel)vétet; a dispune sã fie cuprins(ã) în instructiuni; in die Anweisung aufnehmen lassen. 1569: mind affelenek arrat, mind penigh egieb vasari fogiatkozásokat el vegezzeek es meg Jobbichak; es io rendben alapitvan, a vasar biraknak Instructioiokban Irassak [Kv; TanJk V/3. 273] * *a kontraktusba* ~ a szerződésbe be/felvétet vmit; a dispune ca ceva sã fie inclús în contract; etw. in den Vertrag einordnen lassen. 1748: azt is irattja, hogy én iratom az én Contractusomban, a mellyel látatják a Regiusoknak fide dignitassaban piszkalni, holott nem én irattam egyedül, hanem ö Kglmével edgyütt [Torda; TJKt III. 232] * *kontroversiába* ~ vmit kb. per alatt levőnek/vitásnak minősített/nyilvánított vmit; a dispune ca ceva sã fie calificat/declarat litigios; etw. als strittig erklären lassen. 1650: ugy iüt eszemb(n), hogy akkor forgolodik vala eö kgyme azon hogy controversiába(n) irassa, de aztan irattae, uagy ne(m), nem tudo(m) [Medgyes; JHbK XXIV/3] * *mását* ~ *ja* (vmilyen iratnak). lemásoltat vmit; a dispune sã se copieze ceva; etw. nach/abschreiben lassen. 1573: Erzen

Iarto Myhal azt vallia Egykor Palochy kery volt teole hogy Massat Irassa az regestumnak [Kv; TJK III/3. 84] * *purumba* ~ (vmilyen iratot) letisztázta vmit, tisztázatot irat/készített vmiről; a dispune sã fie scris de curat; von etw. Reinschrift machen/ins Reine schreiben lassen. 1677: En Somliay Bornemisza Sámuel ez Urbariumot Irtam meg Kglđ Uram Irassa puromban [Kraszna Sz; Ks 83].

Ha. 1792: iratatt volt [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1805: iratatt [Szentháromság Hsz; Sár.].

irat *fn* 1. act; Schreiben, Schriftstück. 1856: Hogy ezen végrendelet általam sajátkezűleg iratott alá annak bizonyosságaul tanukul felkértem Tompa Károly, Balázs és Lugosi Urakat kik előtt ez iratot végakaratomnak nyilvánítám [Kv; Végr.].

Szk: *emlék* ~ emlékeztető irat/feljegyzés. 1871: A Torony kicsi gombjában is van emléki irat [Burdjánosbuda K; RAK 117].

2. *kerülő* ~ körlevél; circulará; Rundschreiben. 1835: Az 1835ik év 8ber hónapja 3kán vett esperesti kerülő irat szabályai [Nagykapus K; RAK 10].

íratandó care urmeazã sã fie scris (la dispoziția cuiva); zu schreiben lassend. 1786: protestatiom hogy ezen Executionnak végben vitéleröl iratando Levelék Seriessébe inferáltassék meg kívánom [Nagyak AF; DobLev. III/607. 12].

íratás 1. megíratás; dispunerea scrierii; Schreiben-lassen. 1613: az fellyül valo protestatio iratassat az Actornak azzal az Cláusuláual, kévännya meg iratadni, az melyel mondotta [Kv; PLPr 1612—15 I/3]. 1742: látam hogy a' Gargyasiak^a seregettenek az Bartók János Házánál ... az Istálljosokat^b várván a' Contractus iratására [Torockó; Bosla. Vermes Ferenc (26) jb vall. — ^aA Gargyas bányabeliek. ^bAz Istálljos bányabeliek].

Szk: *alája* ~ aláírás. 1804: Melly fel mérés . hogy mi általunk e' szerint ment légyen véghez annak jövődébéli bizonyosságaul adjuk ezen Levelünket a' mi igaz hitünk szerint, nevünk(ne)k alája iratásával [Ne; DobLev. IV/876].

2. irat, írás; inscrib, act; Schreiben. 1648: Eo kegyelmek investigáltak mind az ket felnek irattasit [Kv; TJK VIII/4. 279]. 1770: az inctus pásztornak ... kijő a maga iratásából, hogy háromszor tizenötöd nap is eltölt [M.hermány U; RSzF 208]. 1733: iratásom szerint kívánok absolutiot [Torda; TJKt I. 15]. 1735: azert az Inek mostani Citatio ellen valo iratása aszt kívánom annihlalodgjék et p(rotes)tatur [Dés; Jk 156b]. 1772: semmit sem ujjított a' Novizans A Groffine Aszszony eö Excelentiaja, mert hosszszos iratásiban és ujjabb Levelében éppen csak azok az okok allegatának s találatnak, mellyek ezen Novum előttis fárattig fenn forgattak [Kük.; JHb LXVII/267]. 1826: ha a Felperesnek iratásai meg vizsgáltnak, azokbol tsupán .. az özvegy íránt valo törekedések tetzik meg, mellyel a Törvény és illendőség is meg vagynak sérte [Ne; DobLev. V/1114. 10a].

Szk: ~ által írásban, írásbelileg. 1761: csak azon erőltetett, hogy feleljek íratás által. En pedig nem akartam iratni, hanem szóval mondottam, hogy . . . adja meg a pénzemet s remittálom^a [RettE 129. — ^aA birtokrész].

3. 1602: ez iratas penigh es penz adas lött az fellylv megh irtt ezteendeobe es napon Marton biro falus birosgaban [Vaja MT; Törzs]. 1678: Kegyelmeteknek kemény terminusokkal concludált levelet engedelmesen vettem, egészségtelenségem sem engedi az bü iratást . . . szánszándékkal elmulatom az hosszas választélet [TML VIII, 247 Teleki Mihály lev.].

iratcsomó iratkötég; dosar; Aktenbündel. 1882 k.: kezével rácsapott az iratcsomóra [PLev. 103 Petelei István Jakab Ödönhöz].

irathat 1. a putea dispune să fie scris(ă); schreiben lassen können. 1623: veőt volt . . . egy darab zilus kertet . . . kjreol megh ekkedigh leuelet nem Irathattak volna [Megyesfva MT; DLev. 1. II. 32]. 1659: az útbol is irathatna Kegyelmed egy levelet az fejedelemnek Kegyelmed kimeneteli felol az úrral [TML I, 415 Rédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1677: a' Sententia levelekre Proclamatát és Extradatát nem irathatnak [AC 185]. 1843: mind ezen fenn érdekelt egy(gy)ezmény, osztály, és Inventariumbeli Leveleket ha kívánna az asz(sz)ony közötti is fogja, melyekből magának párokat is irathat [Torda; Tolvay Lev.].

2. ~ja magát vminek vminek nevezetheti magát; a putea pretinde să i se spună/să fie numit; sich etw. nennen lassen können. 1588: Ahol Azt mongia Az In Causam Attractus, hogy en legitima Tutrixnak nem Irathattam volna magamat . Ez ellen azt mondom, hogy Semmikeppen nem Condescendal, mertt Az en fiam Akkor Illegitima Aetatis volt [Somlyó Sz; WLt]. 1748: A' mi az én Nobilitasomat illeti . . . ha nekem privatim arról Donatiom nintsenis, eő ipső tamen, hogy Thordai ember vagyok, beneficio Priuilegii communis Nemes embernek irathattam magamat, másképpen nem vagyok senki Jobbágya [Torda; TJKt III. 228].

◇ **Szk:** adóra ~ vkit adóval rőtathat vkit; a putea impune pe cineva, a putea supune pe cineva unui impozit; jn besteuern lassen. 1593: Akiket latnak hogy vagy eo magok vagy feleseghe gyermeke hozzaiook Allapatiokhoz zegensegekhezoz kepest Ne(m) illendeo feo es draga Ruhazatokat vissel vagy visseltet, haat Ameny Adoet erdemelne ket Anny Adora Irathassak vethessek [Kv; TanJk 206] * adót ~ vkire adót rótat/vettet vkire; a dispune ca cineva să fie impus/supus unui impozit; jm eine Steuer auf(er)legen lassen. 1841: mivelhogy a vásár tsere egyik is a másakra sem most sem idehátréb adot ne irathassan Eviktziőt is valla^a (!) [Bözöd U; Borb. II. —^aÍgy, de alkalmasint vállala h.].

iratik 1. a se scrie, a fi scris; geschrieben werden. 1554: Ezeket mi az Igaz hwtünk zerint irtwk ez level Iratat Küismeodeon^a punkeost eleot valo Zeredan. In anno Domini 1554 [MNY XXVIII, 319—20. —^aU]. 1581: Ez lewel Jratott feyrwarat Sent Jacub hawanak 13 napan 1581 [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály kezével]. 1586: Anna Iller Andrasne vallia. Tudom hogy Medwes Palne es Borbely Palne kerdezik vala a leant hogy ky Akarattibol Iratot volna a' feilet, Azt monta a' leany hogy eo Ne(m) tuggya [Kv; TJK IV/1. 595]. 1671: Voltak a' Székely Atyánk-fiainak-is ilyen difficultasok az Aprobata Constitutioban tellyességgel a' Condescensiorol való exceptiokkal hogy ne élhessenek Articulus ira-

tott vólt, mely a' a Nemes Országnak teorvényével és az 1619. Esztendeobéli Articulusal is látatott ellenkezni [CC 59]. 1780: tsak felejdékenységből lett, hogy ezen do-logról nyilván szólló törvény nem iratatt [Torockó; TLev. 9/17]. 1830: ezen Copia a' maga originalissábol szorol szora és minden leg kisebb változtatás nélkül iratott [M.régen MT; TLT Köz. ir. ad 196].

Szk: törvénybe ~. 1780: törvényben irattak, hogy minden épitse a' verőt, ha fel fogja, sőt addig ne fujjan a verőre, mig azt épen lenni a' Biráknak bé nem adja [Torockó; TLev. 9/16] * vminek ~. 1727: (A föld) iratik Controversiasnak [Vajdasztván MT; JHb IX/7]. 1864: Szárhegy régentén Zárhegi-nek iratott [Szárhegy Cs; EHA] * vki neve alatt ~. 1737: két Tszizmadia Zabulai István vagion, Ifjú és Ifjabb; ha pedig az Ifjabb neve alatt iratott az Actio, annak neve alatt kell vala fojni a Continuáták(ak) is [Dés; Jk 224a].

2. be/feljegyeztetik; a fi scris/notat/inregistrat; eingetragen/aufgezeichnet werden. 1652: Egy vászon zacskob(an) negy szaz harmincz negy Arany. Potura pinz fi: 3//12. Egy zacskob(an) folyo pinz fi: 170//6. mely czedulaja szer(int) iratott volt fi. 171//60 [Nsz; IB X. 2 I. Bethlen István lett.]. 1753: A' Pálfi János oldala a' Divisionáléba három darabba szakaszatott . . . ez a' három darab erdő egy Contractusban lévén, csak Pálfi János oldala nevezete alatt iratott [M.décse SzD; EHA]. 1774: (A rét) Foglálás név alatt 3 Szekérre valonak iratik [Kispetri K; KhN 291]. 1809: A Contractusban ugyan bár jó gyámo-los ép Kert iratott, de azt egészeszen ujbol kell lészázn. . . .külömben az mostani kerítése elsorvadna [Torda; Pk 7]. 1848: Találatván még . . . egy levél . . . melyre kívül hibáson iratott: „Az Gergelyfái Jozság felől” [Nagy-lak AF; DobLev. V/1. 1248. 10b].

3. vkire ~ vkire vmi (örökségként) ráiratik; a fi trecut pe numele cuiva (ca moštenire); etw. jm (als Erbe) zugeschrieben werden. 1778: Marhái és Fákultásaira eset portioja én réam iratott mint el maradat özvegyére Apröd gyermekeimmel egiütt [Agárd MT; Told. 8].

iratlan 1. megíratlan; nescris; ungeschrieben. 1800: a Contractus mái napiglan is iratlan maradt [Fejér m.; DobLev. IV/840. 1b].

2. beíratlan; in care nu s-a scris; nicht eingeschrieben. 1681: Szendrei János mocskolta fejer konjv nagyub része iratlan Nro 1 [Vh; VhU 554].

Szk: ~ hartya. 1683: Hat hartyára irott be vett (?) Armalis s edgy iratlan hartya [Utl] * ~ könyv beíratlan kötet. 1629: Koenieukboel iutott Egy iratlan keoniv. ér. tt f 1 [Kv; RDL I. 143].

iratmány irat, iromány; act, înscriis; Schrift(stück). 1841: az Irotmányokat Excellentiádnak aláztatson ide zárjuk [Km; KmULev 3].

irató kb. kérvényező; petitionar(ă); eine Bittschrift einreichend. 1756: midőn az ide valo Refor(mátus) Praedikátor eo Kglme Instanciát ir az ide valo embereknek szidná érette Molduán Vonya és nem régiben is midőn irt volna magához hívta, és meg égettborozván ki beszéllette néki, és így azon irato embereket fenyegette eo Kglme érette [Galac BN; WLt Pásk alias Tyrilia Onul (42) jb vall.].

íratódhatik irattathatik; a putea fi scris(ă); geschrieben werden können. 1807: Ezen Testamentum tételkor formalis Level nem iratódhatot mert keső este volt hanem csak jedzés tételét, nem tudam az után irtanak é formalis Level (!) rolla vagy nem [Sinfva TA; Borb. II Székely Péter (39) ns vall.].

íratódik 1. irattatik; a fi scris, a se scrie; geschrieben werden. 1789: Ezen Spiritusok után az Purumba kell iratodni az Acetumok(na)k, melyeket a' 7dik Levél után lehet meg találni [Mv; ConscrAp. 52]. 1815: Péterffy György. Remekje sokkal különb volt a' Héthársi Gergely ő kegyelme Remekjénél, tehát a' Péterffy György neve előbb iratodott a' Catalogusba a' Héthársi Gergely nevével [Kv; ÖCJk].

2. hozzáíratatik; a fi scris(ă) la .., să se scrie la ...; (hin)zugeschrieben werden. 1842: ezen nevezet egy 8ad és egy 16tod amely tézsen a meg alított secsio (!) száma szerént 75: Quadrát öleket s még ha mi találattik iratodgyék mostan a Vas János Secsiojához [Bözöd U; Borb. II Bözödi László István székely ns kezével].

íratos 1. mintásan festett; vopsit după model; mit Mustern gemalt. 1588: Ket egy Aranyu lada, Iratos egik Masik zeold [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 19]. 1615: Egj io lada .. d. 75. Más egj irattos negy zegeő lada io zaros f—d. 60 [Kv; RDL I. 97]. 1637: az palotanak menyezeti iratos tablas kepes [Fog.; UF I, 407]. 1647: egy festekes padlasu ebédleo haz .. Vagon benne Egy iratos nyoszonya [Drassó AF; BK 48/16]. 1652: Az Ebédlő Palotából más mellette valo Palotaban menvén vagyon egy jobra nyilo iratos, vas sarkos pántos, buritot csapo Záros, ütőkös, vas fordító parkányos ajtó, hozzá tartozó kolcsával [Görgény MT; Törzs]. 1669: Ezen boltb(an) vagon .. egj iratos zöld leveles lada [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1680: ezen hazok(na)k falai kövel lévén megh verve messzel vad(na)k mind kívül belül meg vakolva többire iratossok, padlási Similiter iratosok es jok [A. porumbák F; ÁLt Inv. 11—2]. 1694: (Az ebédlő palota) Menyezeti, iratos és gyalult deszka táblák szerént parkányossá(n) padlott [Borberek AF; BfR]. — L. még UF II, 112, 725—6, 730.

Szk: ~ **ajtó**. 1690: Nyilik fellyeb specificalt Tornaczbol Egy Pitvarba(n) Fenyű Deszkabol csinált Vas Sarkakon Pantakon jaro bellet Iratos Ajtó [Kentelke SzD; BK Inv. 9]. 1699: száldok fa dezkbol csinált .. iratos ajtó [Szentdemeter U; DLt] * ~ **ház**. 1645: Az elseo Ebédlő iratos hazzal edgiüt Lazar Istvan Uram Szamara marada [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1693: Az Alsó iratos ház annak felette levő Kús hazaczkákkal es fel jaro gradicsával együtt [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a].

2. virágozott, virágosan festett; vopsit cu motive florale; mit Blumenmustern gemalt. 1615: Egj kek mazos kws talochka iratos f—d. 25 [Kv; RDL I. 97].

Szk: ~ **bokály**. 1713: Nagy Öreg Veres Becszi Ládában .. 5. Lengyel Országí onos iratos Bokájok [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.] * ~ **menyezet**. 1652: Szegőttem Radicius Mathene Azo nyomtól egy festet iratos menyezetet [Kv; ACJk 55a].

3. mintásan faragott; sculptat după model; mit Mustern geschnitzt. 1614: Egj darda iratos nielel [Kv; RDL I. 96a Andreas Junck kezével].

4. feliratos; cu inscripție; mit Inschrift. 1656: (A) haz eleött vagyon 3 darab faragott iratos keő, kikett az .. bastiabol tempore restaurationis szedtenek volt ki [Fog.; UF II, 105].

5. mintás; brodat după desene; gemustert. Szk: ~ **bécsi-vászon**. 1768: Iratos bétsi vásznak széknek valo 7 [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb] * ~ **kárpit**. 1669: Ezen palota(na)k .. Harom őregh iratos karpit a fal oldalán [Királyhalma NK; Ks 67.46.24a] * ~ **vászonkárpit**. 1690: Iratos vászon karpith nr 8 [Kentelke SzD; BK Inv. 8].

6. ? festő, rég képíró; pictor; Maler. Szn. 1756: Iratos Pálnak fizetéséb(en) Flor. Rhen. 2 xr 17 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 75a].

íratos 2. 1657: meg akarák őket^a erőtelenteni s csak kevés számú iratos közakot meghadni, az többit paraszti állapotra cogálni^b [KemÖn. 292. — ^aA közakságot. ^bA szöv. nagyobb összefüggésében is zavaros!].

íratosan mintásan (festve); vopsit după desene; mit Mustern/gemustert (gemalt). 1648: Csinaltattott őh kegyelme vellem .. egy szegeletben valo Almariumat, festve Iratosan d 38 [Kv; ACJk 60a]. 1699: Az fojosonak padlasa .. fűrédezkabol iratosan, es meg párkányozva [Szentdemeter U; LLt].

íratott 1. írott; scris; geschrieben. 1589: Bereczk Mihaly, Berkeniesi Mathe Céh mesterek Keoniörgenek ennekokaert, hogy mi az eő Ceheknek es Tarsasagoknak bekeseget, czientes, hasznos birodalmara talaltatot es ujonnan iratot Articulusokat, kegiesen Atyai engedellemmel vennők [Kv; KőmCArt. 1]. 1615: Ennek^a erősegere es bizonsagara attuk ez mi peczetes levelwnket hitwnk szerent irattattat [Vaja MT; Törzs. — ^aA szóban forgó ügynek]. 1653: Intem annakokaert mind mostany es ennek utanna leiendő Gondviselőimet, Biráimat, kenézimet^a, hogy ez mostan eleikbe(n) iratott punctumokat, ordinantiákat ugy viselkyk szemek eleött, valamint az ellen czielekedni ne comperialtassanak [Cege SzD; WassLt. — ^aA Lapos vidékieket]. 1677: Az' Ecclesiái jövedelmek, parochialis regi oeroekségek, azokrol iratott végezések szerént, .. ezután-is helyben hagyattassanak [AC 5]. 1681: Az előnk(en) iratott Utromok szerent hiteket^a be vöttük [Dés; DLt 445. — ^aA tanúkét]. 1740: adgyuk futuro pro Testimonio ezen Nevunk alatt iratott es Városunk szokott Petsetivel corboróált Leve-lünknet fide nostra mediante' [Torockó; Bosla]. 1816: adgyuk tudtára es örök emlékezetére mindeneknek az kiknek illik mostaniaknak es Jövendő idő bélieknek ezen Örökös Vásárral iratott örökös Contractuális leve-lünknek rendében [Szentimre MT; BalLev.]. — L. még CsVh 79; UF II, 642.

2. megírt; scris; geschrieben. 1619: Mw ez leuelbe iratot dologba(n) biralt zemejlek ugy mint ... Nemes Balas .. es Mihaly Pap [Hidvég Hsz; LLt Fasc. 70].

3. íktatott; inregistrat; (ein)registriert. 1677: A Szászságnak Vármegyéken lévőe jóságiban a' Círcálásnak Seriensében iratot keozonszeges Articulus^a [AC 160. — ^aLapszélien az 1651-i ogy-i art-ra való utalás].

4. följegyztetett/tüntetett; notat, indicat; aufgezeichnet, angegeben. 1633: Az tul iratot borok sama(n) kujul sekeli istuan, andras Deakek uitek volt Ekemező-(re)^a [Ebesfva; UtI. — ^aKis- és Nagyekemező (KK) kö-

zül melyik?]. 1721: Az szárnyas Majorság(na)k Szaprodása valob(an) kévés réajok fellyeb el kelni iratott gabona pedig igen feles [Dés; Ks 26.XIV.1].

írattat irat; a dispune/pune să se scrie; schreiben lassen. 1578: ez dolgoknak megh allasára, ez kótesnek fel feythetetlen kepen valo megh allasára es bizonsagara attwk az my Lewelwnket az my hitwnk zerint irattatwan, peccietwnkel megh erősítettett [Uzon Hsz; Kp I]. 1616: En Rakosi Janos hótós (!) vice zolga biro irattattam hótóm zerent kegnek [Tövis AF; Bállt 40]. 1633: Aztis tudom hogy Pall Deak Vram ... ollianokatis iratatot en szommal hogy az kiben se hirem se tanaczom ninczen [F.venice F; Szád. Sztan Paszerey (45) vall.]. 1649: Actrix dicit, Nemot irattattam uolt az Inctara azert megh kiuanom hogy tegie le az nemonak onussat [Kv; TJK VIII/4. 424]. — L. még UF I, 323.

Ha. 1607: Jrattattat [Mv; MvRLt]. 1648: iratattat [Mv; i.h.]. 1795: irattattat [Aranyosrákos TA; Borb.].

írattatás iratás; scriere; Schreibenlassen. 1604: Intik Zam Veweo Vramat hogy eo kgmek az pártial iratatakat towab lmmar ne halazzak mert ekedigh valo haladekotis ... vagy zywek faldalmaual es kedwetlenwl vezik eo kgmek varosul [Kv; TanJk I/1. 482].

írattathatik 1. feljegyeztethetik; a putea fi notat; aufgezeichnet werden können. 1681: Mint hogi a' Cziganok(na)k, valami bizonyos jó rendb(en) valo hazok nincse(n), hanem csak imit amot ā ki hol csinálhat maganak kalyibacskat az Ūr földen, ugi lak(na)k azert bizonyos Sessiojok nem is irattathatot [Vh; VhU 41]. 1761: a fel adott Sessiojok után földek és Kaszalog nem irattathatnak, mert ... az határban nincsenek juxta Numerum Sessionum táblák a bé biro Possessorok között kötelekkel repartáltattak [Pagocsa MT; JHbK LXVIII/1. 30].

2. kb. kiróvattathatik; a putea fi impus; auferlegt werden können. 1792: mivel Városunkb(an) a Kézi Mestersegek ... tsak akkor miveltehetnek ... a midőn a Föld művelés Szöllő munka és a tetemes Vectura engedhetik, következésképpen azok itten olyan Beneficiumok(na)k nem tartathatnak, melylyekre a Capitalis Taxának oly nevezetes nevedkedetése irattathatnék [Zilah; Borb. II].

írattatik 1. iratik; a se scrie; geschrieben werden. 1578: Ez ket fel keoztot walo Cherenek w(alo)jaban walo bizon'sagara attam az en lewemet ennek megh allasara, az en hitem zerint irattattak pechetemmel megh eroossituen [Várhegy^a; Kp I. — ^aTelepülés és királyi vár Sepsiszekben (Hsz); eltűnt (l. SzO I, 62, III, 312)]. 1612: jrattatat, Anno dieq(ue) supra notato [Mv; MRLt]. 1681: Pap Peter, Kussul (!) es Janos levele. Mely Matyas kiralytul adatot Pergamenre iratvatn [Vh; VhU 322]. 1729: Tekintetes Rédei Ádám Fő Curator Urnak iratassék levél [Kv; SRE 157]. 1737: azon abalienáltatott földek iránt a Captalanba Contradictio iratassék [Dés; Jk 475b]. 1756: Valahol ől, és Fertály iratatik, ott nem közönséges, hanem Királyi ölet kellekik érteni, és annak negy részekre osztott Fertályait [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. 1814: olly Deliberatum irattott Timár Ujvári Samuclné ellen Tolvajságaiért, hogy a' Czéhbol örökre ki vetessék [Dés; DLt 56.4]. — L. még CC 70.

Szk: *vmibe* ~ *vmibe* beleiratik/foglaltatik. 1671: ha ennek utánna-is valamely dolgot mind a' három Natio maga hasznára itil, meg-edgjezés áll rajta, s ő Nagyságát requirálván, tartozzék confirmalni, melyet ha nem tselekednék-is Articulusban iratassék s' ereje légyen [CC 20. — ^aI. Apafi Mihályt]. 1805: a Mlgs Királyi Táblának 1768-ban Május 4-én hozott ... Ítélete ... a' szokott mod szerint sententiaba iratassék, expedíaltassék, és a maga erejibe tétessék, s' executioba vétetni rendeltessék [Mv; DobLev. IV/893. la tábl.] * *vminek* ~. 1740: Rakoson^a Iako Borbély Samuel és István vr(am)jék ... kérének engemet hogy abban N(em)es szék (y) Könyvében ... mitsoda Conditioju és korbéli emberek-(ne)k iratatta(na)k volt az eo Kgek elejek [Borb. I. — ^aAranyosrákos TA]. 1761: valakik a már le irt kalybú-sok közül magok vagy Antecessorok a denotált Esküteknek emlékezetektől fogva mind a Törtsvári Territoriumon laktanak, azok általunk Inventátorok által Jobbágyoknak, vagy is Mosnyánoknak irattattak [Törsvár F; BrÁLt. Conscr. Dom. Törtsvár 106] * *vmire* ~. 1587 u.: Janos kiralj^a Idejeben sok kylemb hadakozasok lettek volna Magyar Orszagban valaki akkor az hadba ment volna az jobbagisagra jrattatot volna [UzT. — ^aJános Zsigmond erdélyi fej. viselte a magyar király címet is].

2. be/feljegyeztetik; a se inregistra/nota; eingetragen/aufgezeichnet werden. 1663/1687 k.: Anno 1663. (die 27. 7bris Villongás lévén a földek felől mellyek Papének irattattak volt [Szentistván MT; MMatr. 182]. 1766: A lovat declarallya oly jegyűnek lenni, hogy a' jobb füle van meg hasítva, s az szeme alatt szűmölts van, az első Szuvatyoş Levélb(en) pedig a bal füle irattatik jegyesnek lenni azon lonak [Torda; TJKT V. 301]. 1769/1802: A sem suffragalhat az Ilknek hogy az exhibéalt Conscriptioban Bezdédhez^a Nagy Kristoltz^b felől nagy búkkós Erdők irattatának [BSz; JHb LXVII/3. 57. — ^aSzD].

3. jeleztetik; a fi indicat; angegeben/verzeichnet werden. 1823—1830: Vagyon Prága Bécshez 42 mföld. 84.000 lakosai irattatnak [FogE 177].

írattatott iratott; scriis; geschrieben. 1614: attuk az mi hiteonk szerint irattatot leuleonket menedeksegetis fogada mjnekeonk auagy mi eleotteonk [Kisborosnyó Hsz; BLt]. 1643: A Francia Notakra irattatott Soltarokat az Eklesia be veszy a Templomokban enkelhetik, de ugy hogy a másiktis el ne hadgyák [GörgJk 342 a szu-i zsinat végzése]. 1662: Ez Táborozás alatt hozattak vala fejedelemhez Kovacsóczy István cancellariusnak holmi minutálási, imideamoda országos közönséges dolgokban irattatott különb-különb leveleknek mássai [SKr 158]. 1795: ezen Csere, és erről irattatott ezen Levél mellé alhatatos Fél, és maradékai az ezek mellett megállani nem akaro Félen, és maradékain az irt Száz Aranyig valo kötést mind annyiszor a mennyiszor ezen Csere, és Levél ellen cselekedendik, vagy cselekedendének megvehesse [Kv; JHb XIII/19].

íreg-forog sűrög-forog, sürgölődik; a se foi; sich rühren und regen. 1851: Trézi íreg forog, most éppen az Aratás ügyében [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.]. — Vő. az *irgett-forgott* címszóval.

Ide vonható vmivel korábbi erdélyi adalék bukkan elének Kriza János 1838-ból keltezhető „Beh vigan jár a kaszám ...” kezdetű versének 2. szakában: „Szénát gyűjt a kaláká, Közben szól a muzsika; Ireg-forgó a sok lány, S kacsnát a legény után” E vers először a Remény című zsebkönyvben 1838 őszén az 1839. évf. 307. majd a Vadr. 309–10. l-ján és a Kovács János összeállította „Kriza János költeményei» című kötetben (Bp. 1893. 87–8) jelent meg. — Egyébként erre az ikerzőra 1702-ből ismerünk történeti adalékot, továbbképzett *sürges-forgás* származékára azonban még jóval előbből, 1632-ből van bizonyosság [NySz].

Szk: ~ *vki körül*. 1784: (Henter Ferenc) Helyiben menti^a Halmágyi, aki Maros széki volt ifjúkorában amaz nagy úr statuum praesidens Bethlen Ádám körül irgett-forgott, jól tudta csapni mind a két kézre, vette is hasznát [RettE 427. — ^aA Hsz főkirálybírája tisztébe]. 1802: eő Nagysága Sütője . körülöttek ireg forgó vala [Mv; Born. XXXIV 53 Mich. Simon (25) servus vall.].

irgalmas könyörületes, könyörülő; milos, indurátor; barmherzig. 1569: wrasagod ligien kegielmes Irgalmas az en fyaymna, merth tudom hogy witkeztethenek mind Isten ellen s mind kthek Ellen, de kmed ne nízze azt [BesztL 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz]. 1584: Ambrus Deak vallia . ez Mostany fogsagabol ky Izent^a hogy En, Es Volme(n) Mihály, Es az Laba Meg vezet Kerekes Demeter Ne Allananak Rea, lennek irgalmasok Neky [Kv; TJK IV/1. 265. — ^aA szóban forgó Lakatosné]. 1661: Az egy irgalmas isten, ki jól tehet s teygen velünk [TML II, 202 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1805: Irgalmas valaszaszt Ngdnak tellyes bizodalommal el várván vagiunk alázatos szolgai a' Verős Kovacsok [Torockó; TLev. 9/42].

Sz. 1592: Nagi Benedekne Sofia vallia meg mondam az Annia Izenetit nekj, es azt monda . Irgalmas ne legien nekem az Jsten, ha ez esse lelek maiorat fel nem guitom [Kv; TJK V/1. 183].

irgalmasabban kiméletesebben; mai indurátor; barmherziger. 1786: Ahoz képest mint más Mlgos rész Uraságnál szenvednek Emberei, az mi reszünkről tudniilik a Thoroczkai Ferenczné Aszszony részéről vellünk irgalmasabban bánnak [Torockó; TLev. 4/13. 20].

irgalmason könyörületesen, kiméletesen; milostiv, indurátor; barmherzig, rücksichtsvoll. 1577: Meg értettek eo kegmek egez varosul az Mezaros vrainnak keonyergeossekent . . . Kewannyak ezt hogy Irgalmasson chelekednek eo kegmek varassul vellek [Kv; TanJk V/3. 146a]. 1630: elege feniegette az eöteuös legenieket, Zalaj Giergj hogj Isten eötet ugi segellie hogj nem ollia(n) irgalmoso(n) czelekedik eö velek ha ketele(n)^a akad [Mv; MvL 290. 203b. — ^aÉrtsd: kötélen]. 1695: Nehai Hajdu György Ur(am) özvegye Balog Judit, Urának sok rendbeli adossagai miatt gyámoltalanságra jutván . . . meg tekintvén gyámoltalan el fogyatkozot öregségét irgalmason igy rendel^a, hogy eleiteig minden Cantoronkent^b adassék tapasztalasa négy négy veka buza és pénz egy egy forint [Kv; SRE 27. — ^aAz egyházi konzisztórium (egyháztanács). ^bÉrtsd: Negyedévenként]. 1730: kívanis az A. eő kglme impetiozia alol irgalmason absolvaltatni [Dés; Jk 55a]. 1743: intercedaltam azért az Zállog Tartó Mlgos Haeresnek remissioja és kezemhez való eresztése iránt, kit irgalmason meg halgatván . . . kezemhez bostaltotta [Ks 38. IV. 5 Tekerőpataki^a Gáborfi István nyil. — ^aCs]. 1817: Veres János . . . ha

lattyá hogy oly irgalmason bánik Nagyságod véle menél kevesebbet kíván nagyságod tölle, annál kevesebbet kívánja Nagyságodat meg tsalni [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.]. 1837: minthogy az circulusban lévén egy tilalmas makktermő bükkerdőnk . . . némely privátusok prédálták s hordották, némelyek pedig aszalásokat tettek benne az olyan prévarikátorok sok renden meg is büntetettek; de nem a constitutio tartása szerént, hanem irgalmason [Jenőfva Cs; RSzF 119].

irgalmasság irgalom; milá, indurare; Erbarmen. 1577: ez vtan semmy vtan es Semmy modon altal ne melyk hagny az varas wegezestet Mert ha ez vtan valamibe effele dologba(n) meg esnek, eo kegmek minde(n) irgalmassagelkwl, es minde(n) keonyeorgest hátra hagywa(n) az lewelnk Continentiaia zerent bwntetyk meg eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 150b]. 1598: Amy nezy az Borsos Gergely dolgatt erthyk eo kgmek biro vramtol hogy fajtalan gonoz chelekedietert theorweny zerent fejere sententiaztak volna eo kglme is az irgalmassaghoz niwlwan inkabb regy megh regzet zokzasok (!) zerent, kerik azon biro vramatt az Appellatiot megh ne lattassa hanem legyen kegelem fejenek [Kv; i.h. I/1. 322]. 1649/1681: eő felségét^a és eő Klmeket az jövevényekhez valo jo cselekedetekb(en), es irgalmassagh gyakorlasab(an) akarv(an) minden teljess igyekezettel követni, méltónak itelem, hogy VHunyadi varosomban megh telepedet jövevény embert Górog szöcs Nicolat az idvezült Groff Bethlen Peter Batyam U(r)amtol neki adot Immunitasb(an) megh tartanam [Vh; VhU. — ^aBethlen Gábort]. 1699: Ujfalusi Samuel Uram öo klme, maga adossaga meg fizetese felöl meg találván supplicatioja által a' Tiszt. Ecclesiát vezetetet azért irgalmasságra tekintvén, hogy a' dato esztendeig varakozzek ö klme után, ugy hogy akkorra ö klme contentumot teygen [Kv; SRE 55]. 1735: Mely kgs Atyai hozzánk valo, szép reflexiojat, s irgalmassagát életünk fottaig alaz(a)tojsa(n) demerealni á Nemes Tanacs(na)k el nem mulatjuk [Ne; DobLev. I/159]. 1847: hogy őket a hitben való megmaradásra annál inkább felindítsa, megtanítja őket az apostol, hogy az egyedül az Istennek kegyelmességéből vagyon, aki az ő irgalmasságából újonnan szülte őket az élő reménységre [VKp 163—4 Varga Katalin sk]. — L. még TML VIII, 201.

Szk: ~ *gal van vkihez*. 1584: ez Lakatosne . . . bizonia teotte maga hogy tudomanios volna Accedal ezis hogy az eo lelky esmerety (igy!) es bewnews volta, Nem titkolodot, hane(m) ky izent oly meg vezet Zemelieknek hogy lennenek irgalmassag hozza Ne vallananak se Allananak Rea . . . teczak a' theorwennek hogy twz legien bwnteteioie [Kv; TJK IV/1. 266] * ~ *ot cselekszik*. 1658: im egy könyörgő levelescket küldöttem kegyelmedhez . . . cselekegek kegyelmed anyi irgalmassagot en vellem olvassa el kegyelmed ezt az könyörgő levelet es ha mod vagyon benne . . . levelet küldene ü nacsaganak [Beszt.; Ks 90 Cseffey László kezével]. 1775: engemet arra kértének^a hogy mennék által Lutjai Sámuel Uramhoz Kis Illyeben^b; s instálnám hogy tselekednék irgalmassagot vélek, mivel hogy ha az Exponens Ur Törvényesen bánik ö vélek . . . mind a négy ökrök nélkül el maradnak [Jára MT; DobLev. III/515. 6a Abel Rosnyai ns vall. — ^aAz erdőtolvajok. ^bMT] * ~ *ot tesz*.

1653: Könyörgünk azért mi szegény emberek azon a hatalmas bassának, hogy tegyen irgalmasságot azon a napon mi velünk, mely napon ezt a mi városunkat elrabolják és elfoglalják a hatalmas császár vitézi [ETA I, 31 NSz] * minden ~ nélkül/nélkült. 1577: ez vtan semmy vton es Semmy modon altal ne meryek hagni az varos wegezesset Mert ha ez vtan valamibe effele dologba(n) meg esnek, eo kegmek minde(n) irgalmassag nelkwl az lewlenek Contientiaia zerent bwntetyk meg eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 150b]. 1720 k.: szükséges azon havast megtilalmazni és annak vigyázására rendelendő gornyikok valakit ottan kapnak, legkisebb fában kárt téveszen, minden irgalmasság nélkül 12 forintokat az udvarbíró megvegye [ErdO I, 646 gr. Csáky Imre kalocsai érsek és váradi püspök belényesi udvarbírájához]. 1759: attan verte taglatta minden irgalmasság nélkült [Teke K; Told. 2] * nem sok ~ gal van vkinek. 1663: énnekem bizony ő nagyságok nem sok irgalmassággal voltak [TML II, 448 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

Sz: igazságot/juszticiát ~ gal (meg)elegyít. 1590: deliberantur ha ez hatarba talaltatik minde(n) teorwen nelkwl fel akasztassek, mert mostis ha az Iustitiat ne(m) elegyitenek irgalmassággal, halalt erdemelne [Kv; TJK V/1. 54]. 1711: Noha ennek előtte in Anno 1697 Balog Mihályné nős parázáságba(n) Comperiáltatván .. halálra sententiaztatott volt . de az akkori nemes Tanács bizonyos tekintetekre nézve meg gratiazta az igazságot irgalmassággal meg elegyitven ujjolag gratiájába(n) vötte [Dés; Jk 357b] * az ítélet ~ nélkül leszen annak, aki nem cselekedett ~ ot. 1662: Harmadik megkívántató dolog a jó magistratusban az irgalmasság, valamikor lelkiismeretének megbántódása nélkül cselekedheti . . . az ítélet irgalmasság nélkül leszen annak, aki nem cselekedett irgalmasságot, és dicsekedik az irgalmasság az ítélet ellen, azt mondja Jakab apostol [SKr 692].

irgalmasságtétel kb. könyörületesség; milá, indurare; Barmherzigkeit. 1710: Méltó volt, hogy a Magyarországból elbujdosott főrendeket befogadják s azokat táplálják, mert az keresztényi kötelesség . . . keresztényi kötelesség a vélek való irgalmasság-tétel [CsH 107. — 1674-re von. feljegyzés].

irgalmatlan kíméletlen; necrujator; schonungslos. 1770: Sokan a Lekenceziek buzával széna szalma árrával adossok lévén az Radnoti Udvarhoz mások pedig bor árában részegkedések mián, irgalmatlan kegyetlenül egyszersmind fel akarják szedni és némeljeket tömleneznekis ha oda kaphatják meljek mián igen sok és nagy bajaim vadnak [Lekence BN; Ks 47.67.29].

Az adalékban a címszóbéli szó mn-nek és hsz-nak is elfogható.

irgalmatlanabban kegyetlenebbül; mai cumplit/crincen; erbarmungslöser, grausamer. 1667: mideon szabadulasunkra valo pihenest leg inkább remenlene(n)k azonnal uyab, s velünk irgalmatlanban (!) bano idegen Nemzetnek jarma szakadot nyakunkban [Kv; RDL I. 79. — ^aAz 1658-i tatárpusztításnál kegyetlenebb Habsburg-járom].

irgalmatlanság kegyetlenség; cruzime; Grausamkeit. 1662: az elegy-belegy nép Istennel sem gondolván, . . . valahol kiket és mit elől-utol találának^a, fegyverrel, tűz-

zel, vassal pusztítani, megemészteni irgalmatlanságnak s bűnnek nem tartanak [SKr 362. — ^a1657-ben a II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjáratakor esett szörnyűségeket i.h. a továbbiakban részletesen leírja]. 1719: Megvalljak némely szegény öreg asszonyok ugyan a végre mentek szomszéd székek határaitra, hogy az hátukon valami kevés makkot hozhassanak . . . kiket szomszéd székekbeli falusiak megfogtak, kötöztek, fogva tartottak . . . : hogy ezt az irgalmatlanságot a m. gubernium azokban corripialja, és az elhúzott vontatást visszaadassa, alázatosan instálunk [SzO VII, 263 Cszs, Gysz és Ksz követi ut.].

irgalmatlanul I. kegyetlenül, kíméletlenül; necrujator; grausam. 1792: Radulyt az édes Anyja szemei előtt . . . irgalmatlanul le taglák [Nyén Hsz; HSzJP Nyáguy Demeter (36) miles invalidus vall.]. 1843: Pekárik Jóseff . . . midőn a restans Contributio fel hajtását végre hajtani törekedett volna megtámadtatott, irgalmatlanul őszve káramoltatott . . . 's ugy annyira őszve kinőztatott; — hogy ezen veres mián felszeme világotól szinte megfosztva maradva. — mais az ágyat nyomja [Dés; DLt 586. 1. — ^aVárosi adószedő].

2. kegyetlenül, rendületlenül; neclintit; unentwegt. 1847: Roza jo darabig rengeti kitsi Hántzit — a' dajka fiát — heseget, piszeget, dudol neki irgalmatlanul, hogy alugyék [Kv; Pk 7 Pékei Krisztina lev.].

irgalmaz (meg)kegyelmez; a se indura de . . . ; sich js erbarmen, jn begnadigen. 1570: Isten Bator Neke(m) neh Jrgalmazzon ha kylëmben vagion Mykpepen az Theorwenbeis Megh Monthal(m), Mostan Thy kegek eleot sem Mondok egebet [Kv; TJK III/2. 39. — ^aA valamástevő Radnay Anthalmak]. 1809: kériek es Instálják alázatosan a' Tktes Törvényes Széket méltóztassanak irgalmazni a' büntetést kegyelmesen mérsékelni [UszLt ComGub. 1668—9].

Szk: Isten ~ zon (a halottnak). 1772: Isten irgalmazzon^a s adjon több református generálisokat is, mivel már most egy sincs [RettE 266. — ^aA meghalt ref. gr. Bethlen Ádám generálisnak]. — L. még i.h. 371.

irgalmú irgalmas; indurátor; erbarmungsvoll. Szk: nagy ~ mindenek felett irgalmas. 1739: Az minden ható nagj irgalmú, és véghetetlen joságu Isten én hozzám minden érdemem nélkül ingeny valo kegyelmességéből, világi nagy áldásitis nyujtani és adni méltóztatott [JHb IX/30 Bornemissza János végr.].

irgalom irgalmasság; indurare; Erbarmen. 1678/1683: sok igies bajos dolgaim között . . . Is(te)n irgalma, kivaltasara segite^a | mihélt Lattja az Is(te)n eleghseges voltat az Latogatatsnak oztan mingiart mutatja, az irgalom viragat [Ks Kornis Gáspár kezével. — ^aTi. a jószág-nak]. 1723: Isten irgalmából harmad naptól fogva jobbra fordula az üdö [Darlac KK; ApL1 1 gr. Haller János anyósához]. 1731/1768: énis Istennek ő Szent Felségének, érdemeten vóltomhoz képest való sok irgalmából és áldásából bővön részesülvén, itten utólsó akaromat . . . rövidéden le tenni akarom [Kv; Ks 14. XLIIia Kornis Zsigmond végr.].

Szk: (minden) ~ nélkül kíméletlenül. 1758: az kit a' Vajda elő kaphat és ha mindjárt Pénzt nem adhat az Ur

dolganak lefizetéséért azt azonnal minden irgalom nélkül hajtja, és három Négy hetekig oda dolgoztattya [Nagysomkút Sz; TKI]. 1841: (A tótok) több ezer fákat irgalom nélkül leromboltak [M.patak Sz; Jakó, Hamuzsir 73]. — L. még FogE 174.

irgett-forgott vhol meg-megfordult; care a umblat pe undeva; irgendwo aufgetreten. 1782: ennek előtte mintegy három esztendőkkel valamely ezen helységben irgett-forgott Cancellistak imitt amott hintegetett illytén beszédjek után, hogy tudni illik . . . valakik ha magokat fattyaknak lenni meg-bizonyíthattyák, felszabadulást magoknak nyerhetnek, s ekkor osztan indítottat . . . magát hogy Fattyunak lenni meg bizonyíttsa^a [M.fodorháza K; Eszt-Mk. — ^aA szóban forgó jb.]. — Vö. az *ireg-forog* címszóval.

irha 1. irhabőr; piele tăbăcită; Sämischleder. 1620: Zaz giartot eökeör bürtül f 5/ Zaz giartot tino beörtül . . . Zaz hasi barany beörtül f -/20 Zaz Irhatul f -/25 [Kv; KvLt II/69 Vectr 2]. 1625: kwldve(n) Erszenjgiarto martont Fejerwarra az Jrhakkal, es az keseneöheöz valo Berbenzjeketis elkwdve(n) . . . Attam nekj f 2 d 62 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 202]. 1652: Csavált régi hitván moly ötte juh és barány bőr. N. 100 . . . Hitwan moly ötte irha N. 10 [Görgény MT; Törzs]. 1669: Az szocnel vagion Juh bőr Promiscue Nro 64 melynek tizenketteje dirib darab irhanak valo az teöbbi mind ködmennek valo [Kőhalom NK; Ks 46. 24a]. 1685 e.: (A ház héján) vad(na)k Darabban ki keszitet lo bőr Nro 2 Darabban bocskornak valo bőr Nro 1 Fekete Szottyán Nro 4. . . Csavalt fejer barany bőr Nro 10. Jrha Nro 1 [Borberek AF; MvRKLv. Urb. 26—7]. 1735: Hozot . . . a Bérés egy miora bürt Irhának [Nagygyeke K; Ks]. 1757: ami özeket vad ketskét nyuztak s fognak ide hátrébb is nyuzek, ni az öz bőreket irhanak, veressen Székek bé vonásokra, vad ketske bőrt korodovannak ki keszetesenek, és mind le nyirt marhák Serennyit ugy a' bőrök le tisztított Szö-
röket meg gyujtsék Székek töltésekre [Déva; Ks 92. I. 23]. 1842: huszonkilentz nagy Birka Bőr és egy irha [Csekelaka AF; KCs]. — L. még MNy XXXVIII, 55; UF II, 454, 593.

Az adalékokból, főként az 1757-ből valóból, úgy látszik, hogy a régiség-beli *irhá*-nak 'leszörölve cserzett, kikészített bőr' jel-e is volt.

2. ? bőr/irhazacskó; pungă/săculeț de piele; (Sämisch)Lederbeutel | bőr/irhaerszény; pungă de bani din piele; (Sämisch)Leder-Geldtasche. 1655: rá találank az arany porra, vala egy Jrháb(an), Serpenyöstől, es girás kövestől [Kv; CartTr II St. Korpos kezével] | Rázmány István és Vizi György kivitték az pénzt, Serpenyővel es mérték kövel edgyüt, megh mérven az aranyat, az után bé kötöttek . . . irhában, be tötték az kebeleekben . . . an-bé nakutánna más irhát attak elé hasonló pondusu (!) [Kv; i.h. Petrus Szavaj ötvös vall.].

L. még a *szarvasbőr-irha* címszót.

irhabőr kb. (szórtelenítve) kikészített állati bőr; piele tăbăcită; Sämischleder, Fell. 1625: Ado szedeo. Vrajm. eo. kemek fizettenek 19. Jrha beorert . . . f 11. [Kv; Szám. 16/XXXV. 147].

irhabőrös szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *tăbla* bőrtábla; scoarță de piele; Lederdeckel. 1823—1830: olcsó is a német biblia és minden paraszt embernek vagyon. Én is in duodecimo majori irhabőrös táblába bekötve vettem egyet a mi pénzünk szerént harminc krajcáron, mely most is megvagyon [FogE 192].

irhaerszény bőrszény; pungă de bani din piele; Leder-Geldtasche. 1653: Egy Selyem erszenyben Aur. Ezer hat száz. Mas veres irha erszeny(en) Aur. Eött száz [Fejér m.; KemLev. 1402 Meszaros Péter testamentuma]. 1723 k.: Egy pénz tartó jó nagy irha erszény [HbEk]. 1797: Egy irha erszény Dr. 19 [DobLev. IV/775].

irhagyártó (irhakészítő) tímár; tábăcar; Sämischgerber. Szn. 1453: Irhagyartho (vn) [Kv; Csánki V, 318. — Uo. még 1461-ből is].

irhakesztyű bőrkesztyű; mănușă de piele; Lederhandschuh. 1817: Egy pár Irha fejer nép kesztyű xr 30 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 4].

irhás ? (irhakészítő) tímár; tábăcar; Sämischgerber. Szn. 1439: Irhas (vn) [Kv; Csánki V, 316]. 1691: Nagy Enyedi Irhas Asztalos Ferencz [Ne; DobLev. I/34].

irhat 1. a putea scrie; schreiben können. 1615: Az responsumot Az hatara irhattyák, meltan [Kv; PLPr 1612—15. 123]. 1644: ha írnia akars edes lelkem egesseged felöl, Bethlen Ferenczre assoniomtul erkekezel mikor ir az vranak, akkor te is irhacz edes lelkem [Gyf; LLt Gyulafi László feleségéhez, Balasi Erzsébethez]. 1665/1754: Az B. Társaságnak benn létekor tartozik az Szerhoród Legény a ládát, minek előtte az asztalra tétetnék, meg tisztítani a' portól, ugy hogy ujjokkal ne irhassanak rá, mert ha irhatnak, büntetése egy heti bér [Kv; ACLv. 13]. 1769: maga ezen uttal meg csoportozott dolgai miatt nem irhatott [TSb 13 gr. Teleki Sámuel kezével]. 1855: Sok dolgaim mián csak röviden irhaték [Bonchida K; BetLt 4].

2. írásban közölhet vmit; a putea comunica ceva în scris; etw. schriftlich mitteilen können. 1553: Egieb hyrt Nem Jrhatok Hanem Eszt Hogi Asz pyspek Nepet Meg Verte Artandy Kelemen [Alparét SzD; SLt V. 4 Mich. Borlobassy kezével]. 1563: Te kegné Ezt Jrhatom hogi Ez el mwlt penteken veottem Egi lowat Buzaban^a Eo felesége Jobagiától Bestercey Kerekes Balaztól [Vécs MT; BesztLt 16. — ^aSzD]. 1653: irhatom azert kegyelmednek enis az el mult kedden ieottem el Cziczjobol^a [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz. — ^aCsikcsicsóból]. 1709: Irhatom hogy E napokban az nadg(o)d szlobosyájjabeli Ember . . . panaszkodik hogy o réjájjokk adott vetettek [Bukaresd H; BK Lugasi Ferenc Bethlen Ferenchez]. 1717: a to gátya el szakadot, és meg Csináltuk, most ismég irhatom Ngk hogy azon Uj dugás mellet ismég el rontá a' nagy ár viz az olta ugy áll [Méhes TA; APlt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. 1769: Az Ur Fiam Uram Ürmös borbéli ígéretet alázatosan köszönöm! Irhatnám a' szokott stylus szerént hogj ne alkalmatlankodgíék magának vélle, de én bizony nem kétszinkedem [Nsz; Told. 5a]. 1842: a' pénz

dolgaról többet nem írhatok [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: ~ *vmi felől*. 1710: Az széna félől írhatyuk hogy az Nyomaszban mind oltalmashattuk, à mi kévesz volt meg tákáritottuk nagy Gondal [Dánfva Cs; BCs]. 1717: az vetemények felől az írhatom Ngod(na)k hogy mind ki sülték [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.] * ~ *vmi iránt*. 1727: az Szüret irant írhatom alazatosan Ngd(na)k bizony igen vekony Szüretünk volt [Darlac KK; ApLt 1 Apor Susanna anyjához] * ~ *vmire nézve vmit*. 1844: Az 1843ki Borokra nézve annyit írhatok, hogy ... a forrás miatt 30 ved(er) 2 kupa el folyt [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez] * *becsületére* ~ *vmit*. 1823—1830: Gróf Bethlen Elek ... mutat impure egy levelet, melyet az öreg doktorhoz^a írt, és azt írja benne, hogy valaki engemet a doktor úr előtt elvádolt, de becsületére írhatja, hogy sokáig laktam a nagyatyja udvarában, s vele is idegen országokban utaztam, azért karakteremről jótáll [FogE 297—8. —^aDr. Mátyus Istvánhoz (1725—1802), korának egyik neves mv-i orvosához] * *csókot* ~ *vki nevével*. 1657: Én is írhatnék Kegyelmednek egy csókot kis Boricza asszony nevével, ha valami hasznát venné Kegyelmed [TML I, 79 Bornemisza Anna Telesi Mihályhoz] * *újságba* ~ *újságként*. 1788: Újságban írhatom, hogy szegény Way Danielne is Korda Kata meg holt [Mvs; Kp II. 23 gr. Toldalagi István kezével] 1817: Újságba írhatom Nagyságodnak nagy Nagyságodat minden Ember ohajtva várja [Héderfája KK; IB. Útó Bálint tt lev.] * *újságul* ~. 1794: Igen szomoró Újságul írhatom hogy Groff Gyulai Ioseff Küküllővárt lévén a kert felől valo Áltanba Groff Bethlen Miklósnéval, Groff Csánkinéval, és Groff Vas Sámuellel edgyütt az Áltán le szakadván Cir. 4 ölni helyről a Sántzba négyen bé estenek [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond ismeretlen nőrokonhoz] * *vékonyan* ~. 1797: A kerti veteményekről ugyan vékonyan írhatok mivel itten majd semmi sintsen [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével].

3. iratot szerkeszthet; a putea redacta un act; ein Schreiben verfassen können. 1586: Amaegh (!) Capitulum ez kilencz Rendreol igazan Jrast nem tezen, es prouentest nem chinal addegh semmi keppen Exitust Sohól ne Jrhasson az Regestumot sem acceptalliak az Zamweweo Vraim [Kv; KvLt Vegyes III/20].

Ha: 1752: Írhatam [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.] 1798: írhatam [Komjátszeg TA; Pk 7]. 1811: Írhatam [Kissármás K; KLev]. 1842: írhatok [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

írhatás kb. levélírási képesség v. lehetőség; capacitatea/posibilitatea de a scrie/corespondea; Möglichkeiten zum Briefschreiben. 1674: ajánlom is ő kegyelmének köteles szolgálatomat, követem sok dolgaim miatt külön való nem írhatásomról [TML VI, 572 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1678: Külön nem írhatásomról is ké-

rem ne neheztelje gróf uramat követni [TML VIII, 237 Bethlen Farkas ua-hoz].

írható 1. kb. írásban kifejezhető; care se poate reda în scris; schriftlich ausdrückbar. 1669: En Boer Sigmund ... Esküszöm azert az Elő Istenre hogy eo Nagyságok^a ellen sem titkon, sem nyílván semmi ki gondolható, írható Szinek, praetextusok alatt nem tractalok [Gyf; Törzs. Boer Zsigmond nyil. —^aA fej. és udvara ellen]. 2. ? **Szn.** 1599: Írható Pal (szekeres) [Kv; Szám. 8/XIII. 52 Szabo András sp kezével].

írház kb. írharatétet varr; a coase aplicajii din piele; Sämischlederaufsatz nähen. 1731: Pellium ovinar(um) ... Az kolcsár nadraga írházni 01 [Szentbenedek SzD; Ks 70.51].

írházás kb. az írharatét varrása; cusutul aplicajilor din piele; Nähen von Sämischlederaufsatz. 1798: Hét melyre valora fel dolgoztatott Juh Bőr No 13. Ezek írházására fel varratott az dőlőt (!)^a bőrókból No 4 [H; Ks 108 Vegyes ir. 53. —^aTollvétség *dőglőt* h.; jel-e: 'marhavészben eldőlőt/hullott'].

irice iricebúza (búzafajta); un soi de grü; Weizenart. 1741: kezdettem énis arattatni kevés gabonámat ... kezdettem arattatni buzásit e szer(int) . A Fűkút ár-kánál ősz gel. 32 Ugyan ott ősz tavasz gel. 27 1/2 Tiszta tavasz vagi iricze gel. 11 1/2 Az Oltoványoknál ősz tavasz gel. 50 A Lo Kertben Iricze gel. 42 1/2 [M.köblös SzD; RLt Rettegi, DiarOec. 15].

Nyilvánvalóan ide vonható a köv. adalék is: XVIII. sz. köz.: Tavasz Buzát kit iricsának^a hínak Legalább száz vékát ... vettessen [Szarhegy Cs. LL Fasc. 152. —^aE szó cs-s írása tollvétség lehet cz h. (L. az alábbi össze-telekben a c-el olvasandó irica ~ irice- adalékokat)].

irice-búza búzafajta; un soi de grü; Weizenart. 1740: 25-ta May Vetettem a Dan alá Iricze buzát metr. 7 ... igen kevés buzám lótt ... A Dan alatt Iricze buza gellinae 15 1/2 [M.köblös SzD; RLt Rettegi, DiarOec. 9]. 1743: Vetettem ... Die 20 ma May Iricze és kurta buzát ... metr 22 [uo.; i.h. 25]. 1750: Egi Kas ... két felé rekesztetett Egjik félibe teli van Iritze búzával [Eszmény SzD; Told. 25]. 1751: Az Akaszto fánál levő láb(an) ősz Rác buz G. 69 A Kö hidnál eleges rosos buza G. 19 ... A Repcsen szerb(en) Tavasz buza G 14 Az Erdő fele Iricze buza B: 45 [uo.; i.h.].

irice-tavaszbúza búzafajta; un soi de grü; Weizenart. 1752: Iricza Tavasz buza maradot volt G: 45 el Czipelven Szeme proveniált met 49 ... Iricze Tavasz buzát vetet edgy hejie Gel: 30 ősztavasz buza Gel 10 Iricza buza Gel 10 | Iricza Tavasz buzát rakot volt külön G: 45 Csiptetlen van | Iricza Tavasz buza ... el Csiptelven ... abbol Csipto resz ment met. 6 [Eszmény SzD; Told. 25]. 1820: Fel-Mérettetvén a Gabona Találatott e szerént ... Tavaszbuzza szőrös 27 véka ... Ieritze Tavasz 16 véka ... Arpa 121 véka Alakor 44 1/2 [Mezősályi TA; RLt].

iricsa l. irice

irigy l. *mn* invidios; neidisch. 1662: minthogy ez világi akárminémű boldogságoknak is mindenkor káros szo-

morúság szokott útitársa lenni, az gonosz, irigy szerencse a sok romlásban forgott szegény hazának ebbéli kicsin boldogságát sem nézhette kegyes szemmel [SKr 97]. 1787: Levelemre ezen vegire siető Holnapnak 20dik Napján költ válaszodat barátságosan tiszteltem, melyből ez mostoha világot féklelő irigy nyelvek miatt való szerencsétlenségedet keserülő szemekkel szemléltem [Marosbogát TA; DobLev. III/126. 1a Szántó Sándor Mich. Péntek de Leményhez]. 1790: valami azonn Levébe vagyon, tsalárd irigy indulatból származott, maga hasznára intézett alatsón hazugság [Kóród KK; Ks Miss I. Lengyel János lev.]. 1824: Sombori István, es Elek ... ki mentek a Marhákra potentiose tulajdon Nagy Tábla alodiális Lábomrol, három darab Marhájokat, bé hajtottak ... a' bé hajtoknak irigy fel adásokra azon summát, melyet a csoport tulajdonosa, az háló és legelő helyért nekem fizetett volna Sequestrálta, és máig is magánál tartoztattya [M.zsombor K; Somb. II]. 1827: Némely irigy, és Házom ellen már Esztendőtol fogva alatomba áskapáló, és Sinistre Vádaskodo Ellenségim által bé vádoltatván ... házámhoz Biztosok küldetetek [H; Ks 111 Vegyes ir.].

? Hn. 1606: Jrigy mezeó Allia [Vágás U; EHA]. 1815: az Irigy hegy (szó) [M.bece AF; EHA]. 1864: irigy vesze [Zetelaka U; Pesty, MGHnt LVII, 377a].

II. *fn* invidios; Neider. 1636: Istent ... kérem, hogy Nagyságodat kiváltképpen való kegyelmével környékezze meg, Fejedelmi székit oltalmával, istápjával minden felől támogassa, és erősítse meg; azokat a' kik annak fel dojtésere ok nélkül igyekeznek ... igyekeztekben szegyenitse meg: mint ekkedig-is némely fel fualkodott kevély irégýt (!) tsudálatoson meg szegyenitette [ÖGr Aj.]. 1663: sokak az irigyink, kik jouainkon kapdosnak [Polyán Hsz; BálLt 1]. 1785: Itt elig irigye van most annak az Bihar Vármegeyi Fő Ispányságnak [TSb 13 Bethlen Zsuzsanna lev. Nsz-ből]. 1796: Leányom Dobolyi 'Susanna, ki-is éretlen észtol viseltetvén, emberi gyarlóságból, hir tétel nélkül, nagy meg-bántódásommal, irigyeim nevétségekre, ment Férjhez [Koppánd AF; DobLev. IV/760. 1]. 1800: én azon Törökbuzának irigye nem vagyok töllem bekességben maradhat [Csapó KK; Berz. 11 Fasc. 75]. 1832: Mind Tavaj a Törökbuzára — mind az idén minden gabonabéli Termesztésre nézve szerentsetlen voltam — mert az ellenkező esetben — az irigyek, és alatsón rágolmozok száját jo rendileg be-dugtam volna [Torda; IB. Demény János udv. tt lev.].

Sz: *adjon Isten kevés szánót, sok ~et*. 1811: Adjon Isten kevés Szánót, sok Irigyet: Én nem kötök ezen kívánsággal frigyet: Azt mondják, boldogok kiknek van irigyek, Mert a' szerencsével van azoknak frigyek: Én tartok a' jámbor, igaz és egyenes Szívvvel, és a' kegyes, keresztényen Istenes Emberrel, ki nem kap e világi kincsen, Sem a' szerentsén; és égy irigye sintsen [ÁrÉ 58] * *boldog kinek van ~e → adjon Isten sok ~et * nem kap e világi kincsen ... és égy ~e sincsen*. 1811: én tartok a' kegyes keresztényen Istenes Emberrel, ki nem kap e világi kincsen, Sem a' szerentsén; és égy irigye sintsen [i.h.].

irigyel 1. a invidia; beneiden, neidisch sein. 1662: Nem irigylem bokros szerencsését (ha azok) fejedelem uramnak [SKr 472]. 1752: Solymosi Vr(am) indignálodott, es hozzám jött mutatván egj irást melyben a volt irva; a M. Tótfalusi Kis Miklós és felesége Székely Mária nevek

alatt: hogy valamint a Csillagok nem irigylük a Napnak fényességét, ugy Néhái Gubernator Gróff Bánffi György Ur eő Nagais ne sajnálja tőlök a még kezéknél meg maradt portiótskát hogj birhassák [Bálványosváralja SzD; Ks 43]. 1770: Nagy csudája volt minden embernek mit mozgaték. Szintügy láttam, hogy irigyelték sokan és nevezetesen egy Gyöngyösi József nevű hamislelkű pro-cator, aki az apahidai jószágunk kiserzésében a kolozsvári plébánustól nagy akadály volt, úgyhogj ha ő nem lett volna, egész Apahida kezünkbe jött volna [RettE 219]. 1789: ne irigyelnye a praetendens, hogj 2. Curiám is vagyon [Ne; DobLev. III/658. 4b]. — L. még FogE 127.

2. ? féltékenyekedik; a fi gelos; eifersüchtig sein. 1585: Barat Peter vallia sokzor panazolkodot Az Azzony hog Iriglene Az Vra hog az elseo vratol valo giermeket tartana es tanitany Akarna [Kv; Tjk IV/1. 444]. 1703: Szilagyine es Banfi Lászloneval, Csak Szerelmeskettem; de ne irigyeld [Ks Kornis István feleségéhez].

irigyelhet a putea invidia; beneiden könnyen. 1661: ha Isten esztendőmet eltölti, soha bizony az kolosvári kapitányságot nem viselem, talám ő nagyságoknak nem teszük azután oly soknak én praemondám, sem mások nem irigyelhetük az sok titulust [TML IV, 100 Bánfi Dietes Teleki Mihályhoz].

irigyelhető de invidiat; beneidenswert. 1696: Edes Urfi az én ifui Gyönyöruseseg életem nem irigyelhető, nem leven semmi kellemetesség benne [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz].

irigyes irigy; invidios; neidisch. 1774: Mind százszok, mind németek, mind pedig magyarok között a cigányként sok irigyesei vannak [RettE 335].

irigykedhetik a putea fi invidios; neidisch sein könnyen. 1662: Mostan vannak, jaj, azok az idők minékünk, melyekben szent Irenaesus mártír^a mondása szerint az élők a holtakra és a holtak az élökre valóban irigykedhetnek az ördögnek emberi nemzetséghez megkegyetlenült gonozságaért és gyűlölségéért [SKr 99. — Szent Ireneus — keresztényen volta miatt — 200. körül szenvedett vértanúhalált].

irigykedik a invidia (pe cineva); neidisch sein. 1583: Kowach Ianos ... vallia ... Monda erre az Zilagi Ianos felesége, De vgmond vgia(n) Ige(n) teorteók ty reank es az en Zegeny Vramra vg Irigkettek hog ha lehetne meg Ennetek [Kv; Tjk IV/1. 194]. 1823—1830: Báró Kemény Sámuel irigykedett Bethlen Pálra, hogy az a gyermekei tanítójának a Főconsistoriumból akadémiai költséget nyert, maga pedig a fiának, Miklósnak nevelőjét maga költségén küldi fel, Marussi Mihályt, aki most generalis notarius [FogE 160—1].

Sz. 1702—1764: Senki nem irigykedik az kentstelen emberre [Torockó; MNY IV, 233].

irigység invidie; Neid. 1589/XVII. sz. *eleje*: Az Ceh Mesterek tartozzanak minden holnaponkent az Cehet be giwtieni, hogi eőneőn keőszteők minden irigisegeket, niaualiakat, bozusagokat, es az Ceh leuele articulusi ellen leőt dolgotat, hamar halogatás nelkwl el iga-

zicianak [Kv; KőmCART. 23]. 1671: Désen, ő és Uj Tordában, Egyház-Falvában^a -is . . . láttatnék sok ember nem an(n)yira maga jóságát óltalmazni mint mások odatelepedését meg-gátolni irigységből [CC 46—7. — ^aTordába olvadt bele]. 1676/1681: az várbeli vigyazásra igen meg kívantatik az egi más között való szeretett; meg lássák azert a p(rac)sidiariusok, hoga egi más ellen gyűlölséget, irigiséget ne viselje(ne)k [Vh; VhU 662]. 1723: minemü nagy kölccseggel bajjal epitetünk volt az magam ős Földemre egy jo Malmat az Küküllő Vizen az Sövényfalvi^a határan Isten tudgya; mely Malmatis irigységből es nem egzebböl az Sovenyfalván biro Possessor Atyámfiái igyekeznének el rontani [MbK 163. — ^aKK]. 1790: Hogy ha valaki irigységből, boszszuból, vagy akár mi színű el szánt Gonosz szándékba a' Pásztor vagy akár melly különös ember kalibáját meg gyűjtaná és el érne, vagy el pusztítaná, rontaná . . . azon kárnak Betsű szerint való árát a' kárt tevő Szémélylly fizesse meg [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1840: a hogy Vetem Eszre Dolgomat edig Elő, hogy nem Más lehet, mind Csupa Ránkor és Irútység az el záratásomnak [Dés; DLT 988]. — L. még Rosnyai, HorTurc. 182.

Sz. 1820: Ugy tapasztaljuk, hogy az irigység ujra taplot kíván gyujtani ellenünk [M.zsombor K; Somb. II Sigmund Farkas nyil.].

irítvány I. irotvány

irka füzet; caiet; Heft. 1867: Jelenleg a' következő Tárgyak kaphatok . . . Ironok (: pljábátz :) Pala Táblák . . . Irkák [Gyalu K; RAK 129] | vonalozott irka tablával 6 levélből álló egy rizma 240 darab 2 f 14 xr íve 1 kr [M.bikal K; RAK 161 kl].

irka-firka irkálgatás, irogatás; scriere (frecventă); Skribeln. 1853: Hosszadalmas írását az este későn vettem, melyre csak részletesen rövidbe felelek, ha minden pontjaira felelnék a' sok irka firkanak soha nem lesz vége [Nagylak AF; DobLev. V/1364].

irk-fark kb. aprócska; mărunt; kleinwinzig. 1777: Kolumbán János fogta magát s gyermekeitől az anyjuk jóságát . . . a Szilágyban holmi előbbvaló irk-fark portiócskáival megcserélte, sok hasznát is vette, sok bora jövén minden esztendőben [RettE 382].

irkál irogat; a scrie; kritzeln, skribeln. 1598: Kochis Istua(n) aual iobbitotta vallasat hoga iut immár ezebe(n) hoga Bachi Peter túrbaiahol ki zedte leüeleit es az vrahoz be vitte, es ott irkaltak [Kv; TJK V/1. 210]. 1772: kérem ne kívánnyon egy emberséges embertis egy paraszt ember relatiojára terhelni és reája irkálni, alkalmasint tudom mi háborgattya, de engem az e'fflével meg nem tantorít [F.zsuk K; SLT XXXIX Suki László Henter Jánoshoz]. 1804: nem jövén semmi válaszmom már széjgjellemis annyiszor irkálni [Ádámos KK; Pk 5].

irkálás irogatás; scriere (frecventă); Kritzeln, Skribeln. 1619: talám ugyan nem is volna illendő, hogy én is Felségednek irkálásommal fejét fájlalnam [BTN^c 291].

irkál-firkál a scrie; kritzeln. 1776: Maga ā Groffné iten lévén beszéllette, hogy nem egyébért ment Vásár-

helyre, hanem hogy a matkaságot el rontsa, de addig irkáltak, firkáltak, hogy arra nem érkezett [Egrestő KK; GyL. Joan Tompos de Csik Sz. György (66) vall.].

irnok conjopist, copist; Schreiber. 1835: az Uradalmi Tiszt, Irnok Urak, Vajdák, Gornyyikak, és Birák jelenlétekben annyi napok rovatnak fel, a' mennyit azon héten kiki a szolgáló emberek között dolgozott [Zsibó Sz; WLt]. 1838: az . . . Ürességbe esett Archivariusságba tette Protocollista Szabo Györgyöt, Protocollistának pedig eddig volt Irnok Palfi Josefet [Dob.; RLt]. 1848: Egyik Biztosnak mint al Szonoknak Mozditto pinze 12 xr . . . A másik Biztosnak mint Irnoknak mozditto pinze 6 xr [Dés; DLT]. 1855: tanácsi hités irnok Bágyi Mihály [Kv; Végr.].

iró¹ I. mn I. care scrie; schreibend. 1779: Meghala a szegény gr. Wass Ádám úr, aki is jól tanult, igen szép író, értelmes, jóféle úriember vala [RettE 397]. 1789: Vagyon még ezen Házban az Ablaknál egy Láda forma Cserefából készült rakott iro Asztal az belső fele, az hol t.i. az Iro ember(ne)k lába áll üress [Mv; ConscrAp. 87]. 1791: a contractus iro senatoroknak 4/30 [Kv; WLt Cserei Heléna jk 43a].

2. írói; de scriitor; schriftstellerisch. 1797: Levelem Lentz elvitte, az Sveuc Ujságokba kinyomattatta, hogy ha találkoznék vagy egy Sveuc Tudos, ki velem Correspondelni szeretne . . . ha Északig bé nyulhatnék író kezeimmel Illyen álmódosásokkal is kell az embernek életibe nebelegni [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

3. írástudó; care știe să scrie; schreibkundig. 1784: azt mondá Forro Ferencz Ángyom Aszszony keresen ked egj iro embert [Kovászna Hsz; HSzJP Maria Draguly Consors Simoni Sándor (30) vall.].

II. fn I. copist; Schreiber. 1574: Takach Balas es takach Antal testamentu(m) halgatok, Thamas deak Iro, Azt valliak hog Eo cleottek Illy testamentumot teot fazakas orban [Kv; TJK III/3. 348]. 1640: instructiodat a káptalanok közül az melyik jobb és szép író, mindjárt de verbo ad verbum parialtasd [RákCsLev. 67 Rákoczi György feleségéhez MonO. XXIV, 67]. 1676: az iroban lehetett a' fogyatkozás, hogy szánto földjeivel találta irni talám magamis fogta(m) irni az szokás szerént [Tövén AF; BálLt 1]. 1745: motskos és holtig el felejhethetlen gyalázatos tulajdon keze írásával irrt pasquilussával, injurialta és affcialta az I. az A vrat ő Ngát . . . docealván meg kivanom à jure, hogy . . . in exemplum alior(um) az Iro keze vágattassék el [Torda; TJKT II. 27]. 1843: (Nem tudom) azt sem, hoga ki írta légyen a közönségek részéről bé adott panaszos kérelemleveleket. Annyit értettem, hogy Abrudbányán volna írójak [VKp 89 Fodor Miklos kerpenyesi (AF) gk lelkész (33) vall.].

2. irni tudó, írástudó; persoană care știe să scrie, știutor de carte; Schreibkundige(r). 1756: A körül való Irotkot nevezetesen a' Tati R(e)ff(o)r(mátus) Papot Moldován Vonya, borral és füvel, ugy el tatsoltatta, hogy azok a' Galatzi embernek Semmit Sem irnak [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jk vall.]. 1847: a Varga Katalin mondotta az embereknek, hogy ami panaszok van, csak adják elé néki, mert van néki írója, aki a kérelemleveleket megírja, aszerént, amint ő diktálni fogja [VKp 243].

3. levélíró; persoană care scrie scrisori; Briefschreiber. 1717: rasz iro Uagiak [Harangláb MT; Ks 96 Szarka Sigmund lev.]. 1753: én szaporább író vagyok mint ő Kglmek [Zágon Hsz; Told. 37/49].

4. írnök; conțopist, copist; Schreiber. 1823—1830: Mert minden jurisdictionak két hivatalja volt: egyik officiolatus, mely állott ordinarius és substitus mind viceispánokból és főbírákból, ezek mellett az írők scribáknak nevezetnek 50-50 Rhf. fizetéssel [FogE 92]. 1843: (A fogadóban) jelen volt collector Pekárik, Czégenyi az Iroja, és mészáros Szabo János [Dés; DLt 586.14].

5. scriitor; Schriftsteller. 1811: égy régi Iro böltsen magyarázza, Hogy a' Boldogságos Szüz Mária Háza Názarethből Angyal által elvitetett, 'S Lorettoban égy szent Templomba tétetett [ArE 52]. 1856: Kemény Zsigmond mint publicista s mint politikus iro egyszerre lépett föl 840 körül | Az utókor nehezen ítélheti meg Kemény Zsigmond bárót, mint publicistát s politikai írot [PFE II, 63, 67].

ír² zará de la unt; Buttermilch. 1736: Vaj szüretlen Irostol Ur. 1 1/2 [Mikefva KK; CU XII/1. 174]. 1749: Az juhok hasznabol Vaiat perczipialtunk az iden három lo itato czieberrel Irostol [Kv; Szám. 26/VI. 480]. 1788: Háram avaték Turos Dása író Két Dása Iroval tele [Mv; Tsb 47].

író-almárium íróasztalka/szekrényke (fiókos, írólappos szekrényke); másujá/dulăpior pentru scris; Schreibschrankchen. 1788: Egy három tojokás Almárium Egy négy tojokás iro Almárium | Egy fiokos kis iro Dio festékes Almárium [Mv; Tsb 47]. 1789: egy iro almarium 9 1/2 [Wlt Cserei Heléna jk 30a] | a kolts az iro almárium-ban vagon [F.zsuk K; SLt XXXIX Suki László Almási Mihályhoz]. 1837: A' Háló házba egy tölgy fa, iro rakat almárium, öt záros fiokjással (!) [Szentbenedek SzD; Ks 73.55].

íróasztal birou, masă de scris; Schreibtisch. 1679: olasz Labas, mind vegig Veres Fajlondis posztovall buriott, három fiokos, hoszszo iro asztal [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. I]. 1685 e.: Iro asztal labastol Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 13]. 1735: Egy Iro fejér Asztal, három Tolyókájával [Királyhalma NK; Ks 23.XXIIb]. 1761: Kisded Iro asztal Esztergába meczett srof formára valo Egyes Lábával kisded Tojokácskaja a Fedele pedig Szónyóg darab formával bé vann vonva körül verve rez szegekkel [Branycska H; JHb XXXV/39.7]. 1802: Egy Mahoni fábol valo, rollettos, rezes párkányu Iro asztal | A zöldön festett galériás Iro asztalt bé kell tenni [Mv; TGsz 51—52] | Egy négy Lábokon álló üveges könyves Théka, melynek a felső része le vehető az also része iro asztal is, és mind két része záros [Ne; Dob-Lev. IV/858.4b]. 1849: Cserefa politézott iro asztal 6. fiokkal 40 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. — L. még UF II, 738.

íróasztalocska íróasztalka; másujá de scris; Schreib-tischchen. 1767: hamu színre festett négy fiokós iro Asztalocska záros [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P.2].

irodalom I. literatúra; literaturá; Literatur. 1863: Czelder Márton^a a' missioba menetele előtt is az irodalomban ki tünített egyen volt [Gyalu K; RAK 80. — ^aCzelder Márton (1833—1889) a havaselti ref. missziós egyházközségek első megszervezője, lelkes, egyházi író és lapszerkesztő].

2. írás; scriere; Schreiben. 1847: Tegnap egy rövid levelet küldöttem 's abban megirtam, hogy jól vagyunk. Ezt írhatom mostis, a' midőn Duma indulása csak szintén rövid irodalomra enged időt [Kv; Pk 7].

íródeák diac, grāmātic; Schreiber. 1587: Zegeottem esmegh egj Iro Deakott, kinek Mihalj neve . . . 2 Ingbe 2 gathiaba, 1 aba nadragba [Kv; Szám. 3/XXVI.12]. 1600: Az Trombitasnak az iro Deakkal eosze. 9. czipo d 9 [Kv; i.h. 9/III. 56 Szabó András sp kezével]. 1672: A(nn)jo 1672 28 Novembr(is) az Kallai Nemeteket meg fogadván eszzerint fizetetek (!) eo Ngok első utal nekik . . . Iro Deak Christophorus Henricus Banner f 5 [Utl]. 1720: az Familia^a nagy Zelussal kivannya . . . colálatni az Bányákat kikben ezüst on Minerákat találhatni, itt pedig szük levén, az nap-szamos . . . azért parancsolják az földes Urak, az városi Biráknak hogy tized számra minden két héten az Jró Diák kezze alá álicsanak, az it való szokot fizetésre, annyi Banyaszt az mennyit a' Jró Diák kíván proportionante [Torockósztygörgy; TLev. 8/4. — ^aTi. a Thorotzkai]. 1749: Tőke Istvannal volt Egy Jrodeák ennek Szamara attam Gyertyat N : 2 [Mv; MvLev. 8 Lora Mátyás kvártélymester kezével]. 1797: Kerestelly Laszlo, a Migos Boronyai Josef Ur iro Deákja és személyesse [Somkerék SzD; Berz. 6.59. S.8]. 1817: Légyen egy Archivarius ki egyszermind Protocollista is . . . egy iro Deák, e' mellett lehessenek Practicansok is [Szu; UszLt VIII. 68]. L. még FogE 88, 89—91, 95. 205—6; RettE 353.

Szk: hites ~. 1667: Pokay Miklos az mi Kglis Urunk eő Nga meltoságos Tablajanak hites Iro Deakja [Mv; Utl]. 1669: Mj Belénjesi István és Szathmári Gáspár, a mi kglis Ur(ü)nk eő Nga meltoságos Tablájának hűtes Jro Deáki^a [Borb. I. — ^aSzathmári kezével]. 1714: Hunyadi István, Romai Császár kglmes Vrunk Coronás Királyunk s Fejedelmünk eo Felsége, Erdélyi Törvényes Tablájának hűtes Iro Deakja es Notariussa [Mezőőr K; Born. IX. 2]. 1759: mű . . . Felséges aszszonyu(n)k koronás királynénk Erdellyi Mltgs Kirallji Táblájának hites jro Deákai (!) és Urbáriusi [Ks 36. V. 24] * hópénzes ~. 1687: Somlyón lakozó Halmághi János eő Ngok hó pénzes Iro Deákja [GramTr VIII].

íródeáki de diac/grāmātic; schreiberisch, Schreiber-. 1803: előbbször . . . tsak közönséges, de az utánn osztán idővel . . . Iro Deáki Hivatalában értelmesen, hiven és jámborul, el kívánt járni [Választ K; Becski].

íródik irattatik; a se scrie; geschrieben werden. 1820: számot vetvén Szombati György Uram(m)al, az el maradot Interesseiről, melyly hogy egészen ki fizetodgyék, irodott kívánsága szerent az már fenn irt 18. forintokhoz még 4 forint [Kv; ACSZám.]. 1854: A Feleségem osztály Levelebe irodik egy köblös Föld a Felső hátárba [Uzon Hsz; Kp V. 398 Kispál György kezével]. 1857: ök már az előtt abba edgyeztek volt meg, hogy a' mig egy angariat

bé nem fizetnek, adig contractus ne irodgyék [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

Szk: vkire ~ ráiratik/táblázatik vkire. 1856: Tolvaj Josef Tanácsos^a az Kodits tetőn ... lévő földet ki adom .. aval az feltétellel mikor az ado azon fel kért földről az Özvegy Tolvaj Ferentzére fog irodni s az Apámtól ökeménél levő Zálagos földeket ki fogja adni [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — ^aÉrtsd: ezt feleli a zálogos földek visszaadására nézve].

íróeszköz írószer; ustensilā de scris; Schreibzeug. 1862: komoly felelőség terhe alatt hagyatik meg a Czél-eljárásának: Ió^a Mind a hely béli rom: katolikus mind az év: reformatus vasárnapi iskolában járandó szegény sorsu inasok számára ... a szükséges könyveket és író eszközöket czéh költségén ... multhatlanul bévásárlani [Kv; ACLev. — ^aOlv.: első].

írófiók ? írószekrény-fiók; sertainul dulāporului pentru scris; Schreibschrankchenlade. 1849: Egy politurazatt kaszten három fiokkal, — rajta alakult író fiokkal. Egy más polituras Téka két fiokkal, fellyül ennekis író fiokkal, őt kis tojokái, — belső része az író fioknak tarkás angélikával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

írogat 1. irkálgat; a scrie mereu; kritzeln, skribeln. 1614: Tudom azt bizo(nyo)son hogy zerelmeskedett az megh holt feyedelem^a mind Imrephyne (!) Azzonyommal mind Dengeleghine Azzonyommal ezt mind ez vilagh Jol tudgya hogy oda Jart hozzayok Irogatott izengetett nekiek [Nsz; VLt 53/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall. — ^aBáthory Gábor]. 1677: Valamely Hajdu Kapitány, Hadnagy, vagy egyéb köztők lako akarmely rend, Fejedelem, vagy Váradi Fő Kapitány hire nélkül Török közzé menni, küldözni, irogatni, gyűléseket magok között hirdetni mérészelne az olyanokat a Váradi Kapitány halállal büntethesse, és javai confiscaltassanak [AC 172. — L. még 258]. 1691: Én Szent Márton Maczkási Maczkási Ferenc többé ez Hazából az ő Felsőge Ellenségihez ne(m) excurralok sem titkon sem nyilván nem praktikálok, sem írok, sem irogatok és izengetek [Kv; Ks 90]. 1703: az hátra lévő pénznek fel szedeseben pedig ugy szorgalmatoskadgyék, hogy ha hamar meg nem léssen . . . Meltgos Generalis Vr(am) kegyelmekre magokra küldi az Executiot lassa kegték mind kedvez másoknak, es aval maganak mint tsinál galyibat, mi töbzdör nem irogatunk annyit kegt(ne)k felölle [UszLt IX.77.72 gub.]. 1819: egy egy Instantiatskát irogattam [Fog.; Konst.]. — L. még KemÖn. 80; SKr 115, 400, 402.

Szk: méltatlanul ~ vkire. 1764: Kováts nevű Praefectussa hamis lélekkel irott hazug informáiojára Betsból írta 9br(is) hozzáam indított Levélet Bátyám Uram(nak) vettem okozhatott volna haborodast olly sok szolgálattal reciprocatio nélkül obligált Atyafitult illy motskos levél vétele ha eddig is hasonló házug informátiokra sokszor méltatlanul réám nem irogatott volna Batyám Uram mellyeket eddig ob respectu mind el szentvedtem [Középlek K; BfR].

2. összéirogat (összeírást/lajstromozást végez); a scrie/consemna (intr-o listă, intr-un rol); nach und nach zusammenschreiben/registrieren. 1831: Szelesné hétfűn

estve meg holt ... a' Szelesek Plénipotenciáriusa elé állott már most szolgál bírák által iragattyák a' mi kistside volt [Kv; Pk 6].

◇ Szk: adót ~ adóketést/kiróvást végez; a stabili impozitul; Steuer veranlagten/bemessen. 1781: az közelebb elmúlt esztendőben ... Szőkefalvi Sz Miklós Samuel Confrontator Co(mmi)ssarius Uram Adot irogatott itten Adamosan^a [Pk 7. — ^aKK] * adózó rendet ~ adó/adózó-lajstromot készitget/szerkeszt; a întocmi rolul contribuabililor/fiscal; Steuerliste öfters verfertigen/fassen. 1753: hóI kezdették elsőbben, s kik az adozo rendet irogatni nem tudom [Törzs. Vall. 7—8 Csobot Simon jur. ass. sedis kezdi vall.] * passust ~ útlevelét szerkesztget; a redacta/scrie paşapoarte; Reisepaß öfters verfertigen. 1777: Hallottam ... hogy az el szókött Iobbágyoknak Toháti Török Péter szokott volna Passust irogatni ... de hogy ezen Kérdésben forgo Jobbágyokatis nevezett Török Péter Passualta volna, nem tudom, nemis hallottam [KS. Franc. Winter de Retteg^a (34) vall. — ^aSzD] * porciót ~ adóketést végez; a fixa impozitul (cuiva); Steuer veranlagten. 1816: vigyázon ... mikor a' Portiot írják ... mind Kopádon mind Csánba ott legyen mikor Irogatnak [Kv; IB. Korda Anna kezével] * vásári protokollumot ~ vásári jegyzőkönyvet vezetget; a întocmi procesele verbale ale târguieilor; Marktprotokoll öfters führen. 1837: akkor kezdetem a' Makfalvi vásári protokollumot irogatni ... s azt után mindenkor azt irogattam [Csókfvá MT; Tsb 15].

írogatás 1. irkálás, irkálgatás; scriere (frecventă); Kritzeln, Skribeln. 1605: Egyebarant vagy vigyázásra az nemes vrain vthan ki s be Iarasokra irogatasokra legyen mind az kapukon es itben biro vramnak Tanachyawal zorgalmatos gonduissele, hogy valami fraudulentu factione ne essék miattok [Kv; TanJk I/1. 494]. 1677: Hogy ha találkoznának ollyak, kik ... Fejedelmeknek, vagy Hazájoknak tartozó köteleességek ellen valo árultatásban elegyitenék magokat, ... convincaltassanak és büntetessenek akar magok, akar mások, vagy pedig akar levelekbéli irogatások által cselekednék [AC 88]. 1719: néhai Gubernátor Bánffy György ur(am) ő nga edgy ide valo György Deák nevű emberrel inquirálatott, kiis az előtt, Cancellista Deák volt ... nékem is nagy kárt tött volt edgyszer afféle irogatásában [Lozsád H; BK 262 Andreas Bekess (70) nb vall.]. 1758: Olvasásra és irogatásra adtam magamat ... s ami tisztu papiros volt, azt mind befirkáltam [RettE 63]. 1815: ánteactáknak ide resztések mellett nem bátorokodván ujjabb irogatásokkal Nagyságodat terhelni, ujrais bátorokodom ... eszedni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. — L. még TML VI, 591.

2. kb. írogató-munka; muncă de scriere; kritzlerische/Kritzlerarbeit. 1630: En öfelsége nevével igen követem, hogy ha valamely felől valami nehézség esett volna akkori irogatásba, az őnagysága jó ítíltbe vegye és csendesesen túrné el [BTN^a 433]. 1677: a Fejedelmek után valo Tisztviselőknak kezek és irogatások által Országos, és néha Fejedelmekre nézendő titkos dolgok-is forgnak: ha kik afféle leveleket el-vennének, vagy fel-szagnatnának, Vármegyére, vagy Táblára citaltatván annak continentiajának meritumja szerint, neveltessék a' büntetése is [AC 99]. 1828: Ttkts Szigethi Urnak fizettünk egy Guberniale Testimoniumért és apróság irogatásért 4 Rf [Kv; ACSzám. 79].

3. jegyezgetés, jegyzet; notare, notá; Notieren, Notiz. 1653: minthogy Szabó Gáspár vala serényebb az új valásban^a: tehát reája menének^b és minden nebelő (!) irogatásait, kit Eössi Andrástól^c hozott könyvből irt vala, elhozák házától és a perengér alatt cigánynyal megégetteték [ETA I, 29—30 NSz. — ^aA szombatosságban. ^b1600-ban. ^cSzékely főnemes, a szombatosság megalapítója (mh. 1600 táján); szombatos szellemű művei kéziratban maradtak. Ellene és a szombatosság (judaizmus) ellen az erdélyi törvénykönyv szigorú végzéseket őriz (AC 3,9)].

4. összeírás; conscriptie; Konkription, Zusammenschreibung. 1703: Hogy penig abol a valagatas vagy iragtasbol valami kereskedés ne legien, Kglid mig ösze nem gyülnek a Hadnagjok, és egészen végb(en) nem menjen az el irás neis jelentse meg senkinek hogj illyen valagatas vagj iragatas léssen, hogj az Hadnagjok mégh otthon az Hazoknal el ne kezdgék az alatok valoival az alkuvást és Kottja vettjét [UszLt IX.77.69 gub.]. 1753: Kezdetit nem tudom az irogatásnak, de Continuatioja ittenis volt Torján [Altorja Hsz; Törzs. Joh. Léva (72) iten vall.]. 1755: (Az) Urak eő Nsgok szamokra igen sokat hordának el mind az irogatas előtt mind az után [Celna AF; TGsz 35].

irogató íródeák; diac, grāmātic; Schreiber. 1803: Tavaj a' Topplitzai Birónak porontsolattyából a' királj adót Irogatók számára egy terű fát akarván hozni. két Remetei Ember réám jött, az Ökreimet a' járombol kifogták, 's Remetébe behajtották [Toplica MT; Born. XV a. 1. 208 Márk Iuon (43) col. vall.]. 1851: hát a' Sárosi kár vesztésről tám elis felejtkezéit nem adtuk fel az iragatóknak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

iroház dolgozószoba; birow, camerā de lucru; Arbeitszimmer. 1679: Filegoria, avagi Tornycoska Also Contignatioja, Ez most Deakok író háza [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 37—8]. 1785: Ezen felső tractuson nagyobb és kisebb Szabák a Palotákkal és a Szegelet Bástyákban lévő házakkal edgyütt tiz házak, vagyis annyi Szobák vagynak, mellyek bolthajtásos házak ki vévén az ovalis figurāju Nagy Palotát, és a mellett lévő iro házat mellyek Stokkaturásosok [Szamosfva K; Born. XXIXb/20 Kornis Krisztina conscr. 13—4]. 1794: Vagyon ezen fundamentumból valo ujj épületnek ... a' felső résziben egy jo világos szoba, mellyet iro Háznak lehetne fordítani [Kv; CsS].

iroházacska dolgozószobácska; camerā mică de lucru; Arbeitszimmerchen. 1679: Ur Haza. Ezen házban levő Erkély vagi íróházacska [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 19—20]. 1735: bojt hajtásos író házacska [MNY XXXVIII, 55].

? **irohús** ? 1593: fezettem Ebedet ... 1 fartaly Irohúst (!)^a f—d 9 ... Vachiorarah Iro hús f—d 9 [Kv; Szám. 5/XXIII. 61 Caspar Schemel sp kezével. — ^aAlább még többször így és *Iró hús*, *Iroh húst* alakban is!].

? **író-kalap** ? 1788: 3. Zöld Tofota iro kalap 1 Zöld Tofota le vono utazo kalap [Mv; TSB 47].

? **írókártya** ? író-tartó dézsa; putină pentru zară; Buttermilchkübel. 1737: Egy iro Kártya [Tancs K; CU. Petrichevich Horváth Boldizsár conscr.].

író-kasztén íróalmárium/szekrényke; dulăpior pentru scris; Schreibkasten/schränkchen. 1823: Egy iro-tiszafából készült kaszten. Egy háromfiokos köntőstarto tiszafa kaszten [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. 2a]. 1848: Egy nagy Irokasztén [MKG Consr.].

íróláda írószeres ládácska/ládikó; ládiță pentru ustensile de scris; Kistchen für Schreibzeug. 1772: 1 Iro Lada benne lévő kalamarissával porozójával 1 pététt nyomos iro pennájával zárjához valo ezüst koltoskájával együtt [Egeres K; Ks].

íróládácska írószeres ládika/ládikó; ládiță pentru ustensile de scris; Kistchen für Schreibzeug. 1714: Egi dió fabul való Iro Ladatska, Ajtotskaja rezes Rosával ékesített, 8. tsiga formala (!) tsinalt labain áll. külombfele fiokokat foglalván magáb(an) fl. Hung. 15 [AH 55].

írom l. iram

íromány 1. iratanyag; dosar (totalitatea actelor referitoare la o problemă, o persoană); Schreibmaterial, Akten | irat; inscris; Schriftstück. 1843: à Sz. Benedeki Határ osztályhoz tartozo íromány auth: nélkül [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244]. 1846: Csudálva szemlélttem az hozzám küldett Levelében abban találatott Irományokra (így!) [Borsa K; BetLt 4 Topler István lev.]. 1855: Tisztelt néhai Ipja Mike István Úrnak még 835 évben 8 db MDersén birtokomat érdeklő eredeti írományt adtam volt által [BetLt 4 ismeretlen lev. Hodor Károlyhoz]. — L. még VKp 139.

2. írás; scriere; Schreiben. 1847: Mi neveinket alolirt

tulajdon neveink aláírásával megerősítve arról, hogy ... midőn egy-egy szánuk két-két lovakkal a nemes zaláni közönség erdeje praevencíatíojokból harmadnapra törvény ültetés végett béhozattak volna, — igyekeztünk békesség útján azon dolgot elenyésztetni [Szarázajta/Zalán Hsz; RSzF 121. — ^aElőtte vsz a sajtó alá rendező []-es betoldásaként: szárazajtai] | Tulajdon írományában és szelid vallományában is megösméri, hogy mielőtt az ügy folytatását magára vállalta volna, már előre értesítve volt, hogy a nyugtalanokdó lakosok katonai hatalomkarral is terheltek s engedelmességre birattatni próbáltattak [VKp 293—4].

3. **hivatali** ~ irat; act; Schrift. 1850: (Az) ideiglenes törvény ép ugy kötelezi a papi hatóságokat és egyes papokat, mint akármely más hatóságot, és hivataloskodokat, kik az illeték köteles hivatali írományokat csak szabályszerű díjjas papírra (: stempel papir :) irva kötelezetnek bé venni v(agy) ki adni [Nagykapus K; RAK 6 esp.kl].

írományos szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~ *téka* irattartó szekrény; dulap pentru dosare; Aktenschrank. 1866: Egy nagy olajos festékes könyves téka. Egy írományos számára oszt. alol két fiokos lackirozott írományos théka [RLt].

irón ceruza, *rég. biz* plajbász; creion; Bleistift. 1867: Jelenleg kaphatók Ironok (: plajbászok :) és pedig az közönséges jó irón 12je 7 kr ... Finom irón czedrus fába 12je 27 kr [M. bikal K; RAK 161] | Jelenleg a' következő Tárgyak kaphatók . Ironok (: plajbász :) Pala Táblák Irkák [Gyalu K; RAK 129].

irópapír hirtie de scris; Schreibpapier. 1862: 1 Risma finum felyér (!) Iropapír 3 ft 80 kr [Kv; SLt Vegyes ir].

irópapiros irópapír; hirtie de scris; Schreibpapier. 1740: Az Mlgős Groff ur nyomtató és iro papirossához kivántató rongjot mind meg hoztamm ... es már job reszit meg is töretem s rádos (!) az tobit is törte volna az papiros házban levő nagy tengely vegiben levő vas csap el töröt | póroncsol Mlgos Groff Ur(am) valami nyomtatni valo egi bal papirosrol es egi bal jo iro papirosrol (!) [Kercsesóra F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1798: 1/2 kötés iro papirossért, Tenta lévért s az hordoknak pecsétlésire Spanyol viaszért 3 Rf. 30 xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 76]. 1843: A K Monostori Papiros gyár ... enyvezett, Timsozott, de hasogatatlan és regestralatlan iropapiros Tizenhét Mázsa és két font, ebből nyom egy kötés 14. fontot . . . által adatik . . . ki vetett, enyvezett — egyéb aránt készitellen iro papiros Tizenegy Mázsa és kilentz font . . . Iro papiros tsak kimerített — egyéb aránt mindenként készitellen kilentz font, ez téren egy kötést | Iro Papirosnak valo első Classisu ötven három Mázsa rongy — Csakányok = által meg törtetett állapotban (: mind anyag Materia :) [Km; KmUlev. 2]. 1852: küldek iro papirosat [Kv; Pk 6].

Szk: görgényi ~. 1829: adott B. Bornemisza Leopold 1 Kötés Görgényi író papirosat [Kv; BLt 12 a kv-i dologház nyomt. szám.].

irópenna író toll; pană, condei; Federhalter. 1772: 1 Iro Lada benne lévő kalamarissával porozójával iro pennájával zárjához valo ezüst koltoskájával együtt [Egeres K; Ks]. 1789: iro Penna Rf 22. xr 30 [Mv; ConscrAp. 24].

iróplajbász ceruza, *elav* irón; creion; Bleistift. 1843: a kufferből egy Lepedőbe takarva talált portékákat ki vetűk s talaltunk benne . . . , egy pugillarist valami iro Plajbaszal [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

iros szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *ruha* gyógyító v. rontó-kenőcsös kendő; cîrpă unsă cu alifă tãmaduitoare sau vãtãmatoare; heilendes od. verhexendes Salbentuch. 1600: Borbely Illyes ... vallya az meg holt ember feye chyontyanak semmy gongya (így!) Nem volt Immaro(n) az sebys zepen megh tisztult vala az fia raggatott valamy iros rwhat rea Annak vthanna vgy esset az rothadas az sebre | Volphgangus Balogy . recognouit ita terenak az borbelyhoz es kereok az legent hogy latna hozza valoban az emberhez mert nehezen volna kyre ugy monda az legeny az eo maga gondviseltlensege miatt vesztette magát mert Ide nem leott, hanem fiawal vagy kywel ragazgattatott valamy iras ruhat feyere [Kv; TJK VI/1. 482, 497].

irós cu zară de la unt; mit Buttermilch. 1787: Küldetem fel ez uttal . . két dása vaját irost [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. Vö. az *iróstészta* és *-vaj* címszóval.

iróson irósan (olvaszatlan irósvajként); cu zară (ca unt nestors); mit Buttermilch/Landbutter. 1755: Iros Vaj. Ezen egész Esztendő által . . . költ el iroson 1 veder [Kiskend KK; Ks 71.52. Szám.]. 1790: iros vajatis hagytam hogy még két vedret szerezzem Máté a' havason, azért vettem pedig olvasztva s meg szűrve, mert ebbe a meleg időb(en) meg nem lehet tartani romlás nélkül iroson [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

iróstészta prájitură cu foi; Kuchen mit Buttermilch (verfertigt). 1735: kevés nap mult el hogy az Urff ebedgien és vatsoráján vagj iros tészta vagj egiebb vajban rántott vagy főtt ne lőtt volna, mindenek felett Examenek alkalmosságá(val) [Kendilóna SzD; TKI Beniamin Cseh de Akna (29) ns vall.].

Szk: ~ sütni való. 1788: Két vas pléh iros tészta sütni való [Mv; TSb 47].

iróstészta-sütő szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *bãdogtãblãcska* iróstészta-sütő pléhlap; formă de tinichea pentru copt prăjitură cu foi; Blechplatte zum Backen von Kuchen mit Buttermilch. 1801: Iros teszta Sütő két Bãdog Tãblãcska [Vargyas U; CsS] * ~ *kő* iróstészta-sütő kőlap; placă de piatră/lespede pentru copt prăjitură cu foi; Steinplatte zum Backen von Kuchen mit Buttermilch. 1758: egy iros tészta Sütő *kő* [Nagylak AF; KGy].

irósvaj unt nestors; Landbutter. 1595: Cancellariusne Azzoniomnak gazdalkottam ez mod zerint . . veottem . . . Iros vaiat p(ro) f—d 16. Lisztet pankohnak [Kv; Szám. 6/XVI. 16]. 1596: (Vettem) Iros vaiat Georgifalui^a mezo Janosnetol d 25 [Kv; i.h. 6/XXIX. 147 Bachi Tamás sp kezével. — ^aK]. 1674: Szin vay. vagyon veder Nro 10//2. Iros Vaj. vagyon veder Nro 1 // [Déva; Törzs. feji-udvház lett.]. 1689: Irós vaj Cont. nr. 75. Szürt vaj nr. 3// [Szilágycseh; UtI]. 1731: Léven deberke vaj nro 3 egy iros vaj más pedig. szin vaj [Kv; Ks 15.LIII]. 1789: küldök . . . két deberke iros vaját [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1844: Az irós vaját tegnap es ma, Vendéglőtől Vendéglőhez, Czukrászokhoz, 'Semlésekhez hordoztatta Anyám, de az eladhatásra nincs ispeculatio; tegnap 30 xrt ígérték fontjáért [Kv; Pk 7]. — L. még AÜT 368; FogE 203; TML I, 425; UF II, 756.

Szk: ezidei ~. 1685: Ez idei Iros vaj in vas 2 [Porumbák F; UtI]. 1687: Fábán János administralt: . . Ez idei irósvaját 2 deberkében, nr nro. 2 [Balázsfva AF; AÜT 556] * *friss* ~. Moston egy szekeret fel indítván rakattam reá . . . 3 darab sotalan fris iros vaját egy kazupban [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *sós* ~. 1788: küldettem konyhára valot egy tosmo édes sajtot, egy dása sotalan iros fris vaját . . . Egy dása Sós vaját, egy dásatska Téjfelt, egy Ó Sajtát [uo.; BK ua.] * *sotalan* ~. 1679: Két ejtel sotalan irósvaját. Két deberke tavalyit [Balázsfva; AÜT 205]. 1792: egyebet nem küldhettem . . . egy dása Sotalan Iros vajnál . . . [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. — L. még *sós* ~ al. * *új* ~ *friss* irósvaj. 1669: Uj Iros Vaj Libr. 96 [Fog.; UtI].

írósvajas szk-ban; ín constructiij; in Wortkonstruktion: ~ veder írósvaj-tartó veder; vas pentru păstrat unt zeros/jărănesc; Eimer zur Aufbewahrung von Landbut-ter. 1768: Iros vajas Veder 4 [Mezősztyörgy K; Ks].

író-szekreter íróasztalkás fiókos szekrényke; dulăpior cu sertar pentru scris; Schreibschränkchen, Sekretär. 1782: Egy más író Secretair parkanyakkal [Nalác H; CsS].

író-személy íródeák, írnök; diac, scribe; Schreiber. 1835: A Familiai és minden Levelek Registratioját, Számbavételét tsupán egy író személynek fel vételével mimagunk fogjuk hová hamarább meg ejteni [DobL; BetLt 1].

írószer rechizite de scris; Schreibzeug. 1834: a két Esz-tendei író szerekre adodot Rfl 2 Kr 30 [Kv; ACSzám. 103].

írószoba dolgozó(szoba); birou, cameră de lucru; Arbeitszimmer. 1849: az író szobába egy meiszner ken-cen-cze oszvetoretett [Dés; DLt].

írotáblácska táblíj; Schreibtäfelchen. 1714: Iro Tab-latskanak valo futrálj, meg aranjozott ezüst bagjoggal ezüst viragokkal ekesztett fl. Hung. 6. Egy par Író Tab-latskának való futraly Tekenyös békával ki rakott fl. Hung. 20 [AH 12].

írotéka íróasztalkás fiókos szekrényke; dulăpior cu sertar pentru scris; Schreibschränkchen. 1805: Egy ra-kot Diofa író Téka [A.jára TA; BLt 9]. 1849: egy politu-razott massiv író Téka, fiokosak (!) osztályozva [Szent-benedek SzD; Ks 73.55].

írott, irt I. mn I. scris; geschrieben. A. 1660: adtuk az mi Varosunk(na)k szokott pecseti alatt hwtető Notariu-sunk kezevel írott obligatoriankat [Kv; KvLt I/176 St. Lutsch notarius kezével]. 1683: Hat hartyára írott be-vett (?) Armalis s edgy iratlan hartya [UtI]. 1736: ha . . . az temető templomban volt, ott, kivált az catholicusok-nál, nagy cifra castrum doloris volt, azon sok gyertya, symbolumok, czimerek, versekkel írott charták, s abban tették az testet [MetTr 409]. 1736 u.: most . . . az ara-nyas szélű papirosra egész arcusokra írott cifra poszo-mántos szók többire hazugságok, egymásnak való szí-nes hízelkedések [MetTrCs 461].

B. 1752: egy negyedrészes papirosra irt írásotskát lát-tam Tótfalusi subscriptioja alatt [Bálványosvárálja SzD; Ks 43]. 1778: Sáromberki^a és Szengyeli^a határ járt hartján irt és függő petset alatt Kélt Levélnek magyarul fordítása [Told. 21. — ^aMT. ^bTA].

Szk: alá ~. 1838: Egy kisebb 8-ad iv alakú, nyomta-tott bőr pugillaris, a' belső bőrre nyomott kép alá irtt ne-vével a' Károsítottak [Kv; RLt I nyomt. kl Mike S. el-lopott ingóságairól].

2. írásos, írásbeli; scris, ín scris; schriftlich, geschrie-ben. 1762: Kelletvén pedig az hol írott Levelek nem tanálthatnának intra Humanam memoriam esett dolgo-kott Inquisitioval ki nyomozni [Búzásbocsárd AF; Mk]. 1770: Műk Sellerek minnyajan Taxasok vagyunk De

Írot Conventionk nem Levén a' Taxa mellet kivált Szor-gos dolog Idein bennünkötis hajtottak szolgálatra [Kis-várca Sz; BK]. 1773: körtvéfáji^a Tktes Ntes Lutjai Sá-muel uram szakatt jussam le tétéle mellett ada kézembe egy írott Instructiot [DobLev. II/448. 1a Kerestelly Péter szb kezevel. — ^aKörtvélyfáján (MT) lakó]. 1786: To-rotzkón lakó Verős Kovátsi vas tsinálás opificiumat folytato Communitas ada kezembem edgy iratt Instruc-tiot, hogy . . . azzal szokott jussom meg adása mellett módó legitimó procedalnek [TLev. 9/22]. 1798: egy iratt Instructioval szokott jussam mellett küldé el [Aranyos-rákos TA; Borb.]. 1845: Ügyvéd Ttes Máthé Gergely Ur, Szokott elo fezetésünk meg adása mellet, ada ke-zünkbe egy írott Citatoria Utasítást [M.fodorháza K; RLt O. 2].

3. írásban adott/foglalt/közölt; dat ín scris; schrift-lich gegeben/mitgeteilt. A. 1585: az be giwtesnek feó oka nem egieb volt, hanem az teorwenyréol írott Articulusok-nak el olvasasa [Kv; TanJk I/1. 9]. 1588: Eotweos And-ras vrgellia Biro vramat, hogy az varos keozeot es eo keozte Biro vra(m) theorwent tenne, De myerthogy sem írot teorwenye ez orzagnak sem varos consuetu-doia, sem a' Vensegh Memoriaia erreol hyon oda Ahoua zokot az orzagh teorweni zere(n)t . . . a' Communitas hyuatatnj nem c(on)stál [Kv; i.h. 73]. 1610: attuk az mj hwtőnk zerent írott levelőnket peczetőnkkel megis erős-ítettwk [Tövis; BálLt]. 1637: Boyerok. Dimitru Lyabe, Ztantsul Laze, Ztantsul Lyabe, Komsa al(ia)s Mihál Laze Zeucztreny^a Ezeknek productioiak a' Boyerokul írott Consignatiob(an) declaralua [Netot F; UC 14/42 112. — ^aSzeveztrényben (F) lakó]. 1677: Törvényes Székeknek kiszolgáltatásában, generalis circálásnak idején, a' fő Ispánoknak személy szerint valo jelen léte-lek dolgából az eddig inwolescalt usus, es effélékről írott Constitutioi az Orzágnak observaltassanak mind Erdélyben mind peng a Partiumban [AC 116]. 1734: Tktk Nzs Láposi Pál Uram ő kme ada mi előnkben két rend-béli adósságrul írott Leveleket, mellyeknek edgyikére kért volt fel kölcsön Komornyik László Uram . . . husz magyar forintokat [Szécs Sz; Borb. II.]. 1782: a' Testvér Bátyyát Mártont bojgatták a' Jobbágyokrol írott Contractusnak ki adasáért a' Székely Fiak [Torda; KW]. — L. még AC 214; UF II, 654.

B. 1569: Megh kywanom . . . mynden fele Marhaya-nak^a Beochwyet Mert errwl az fejedelem wegezot Es irt articuluswnkys vagion rola [Nagysajó BN; BesztLt 62. — ^aEgy szökött jib-ét]. 1585: Ez leowendeo Zombatra tulajdon chak az teorweny feleol irt, Articulusoknak el oluastatasara Biro vra(m) Giwche Be a' Varost [Kv; TanJk I/1.8]. 1617: Eo Naga Jus Regiummal irt Noua Donatiokat meg hvldé [Ks G.25]. 1671: Vé-gesztük azért Nagd ex consilio irtl kegyelmes választétele szerént^a [CC 41. — ^aKöv. a végzés]. 1735: ha . . . a Tktes Nemes Tanacsot azon dologrol irt Constitutio szerint aggravaltattam es poenaztattam volna nem Csak káromra hanem bestelensegemre is esett volna az Tktes Tanats(na)k végzesét el bontanom [Dés; Jk 151b]. 1793: arrais emlekezem hogy minek utánna a Cserelől (!) irt Contractust kezébe vette volna Bartos Márton ur(arm) azt monda ket hete vagyon hogy bé adtam volt a földé-t a Kalnoki udvarban [Albis Hsz; BLev.]. 1802: Ol-vastuk némely szüléknek a fogságban irt keserves pana-

szokat, láttunk még őszfejú atyákat is sírva esdekelni [Csetri, Kőrösi 48 Mohai Károly ne-i rektor-prof. felirata a főkonz-hoz].

4. írásban említett; amintit in scriis; schriftlich erwähnt. A. 1571: Nagy bernald, Swkeoy^a Myhal georg, vgyan onnat Lukachy Jacob farczady^b, Erdeos Balas dallyay^c, Aggyak ertenwnk^d de ez level e meg mondot zemelyeknek vagy Rawastol vagy egyebteol valo mentsegekre ne lehessen ez Irott dolog kyweol [Báthory-ErdLev. I, 168. — ^{a-c}Dályáról, Farcadról és Süköröl (U) való. ^dKöv. a vetések pusztításának megakadályozására von. rend.]. 1677: ha ki személyében Nemes embert meg-fogna vagy fogtatna, mind a' meg-fogo, s' mind a meg-fogtato a' Decretumban irott poenaban incurrallyon [AC 83].

B. 1577: Ez leuel költ az felwi meg neuzet es irt napon^a [Uzst. — ^aTi. hushagio hetfön]. 1585: Az irtth Vramis most feirwarra^a voghyon [Dés; DLt 215. — ^aGyf-t]. 1643: Az maga irt örökségén vagion egj lako haz fwst hazaval egiwtt [HSzj lakóház al.]. 1751: Az irt Gondviselő M. Ur ő Nga M. Sz. Királyi Udvarát nem igen gyakorollya . . . hanem tsak ide s tova haszontalan jár [Marossztkirály AF; Told. 29]. 1780: Isák Daniel, az irt Tanorokk(an) gyertyán fát nyes vala [Tarosafva U; Pf]. 1845: ezen hely az irt falu határának a leg szebb részét tézsi [Váralmás K; EHA].

Szk: *alább* ~. 1653: Ezeket ez alább irt zemelyek eleöt valla szabad akarat szerent eleö nyeluel, epp elmeuel [KemLev. 1402 Mészáros Péter Fejér m-i alispán testamntuma]. 1803: Alább irt osztozo felek a Caput Bonorumokat és Curiakat egy más között . . . atyafiságon meg akarván álitani [BetLt 1] * *feljebb* ~. 1679: Harangláb avagy orás Tornyoccka Felljeb irt kapu felet valo haz mellet vagy(om) gerendakbol felcsinalva [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv.]. 1814/1827: Hogy a fellyeb irt Portiotskámát idegen kézre ne botsássan (!) [Mv; DobLev. V/964] * *fenn* ~. 1757: a' fenn irt öreg Embertől hallottam hogy az utrizált бүкöt Lázár Ferencz vrtól vásárolták meg Nestel, hallal, mak termés idején [Gyszj; DE 3]. 1846: A fenn irt 1846-dik év május 2-dik napján tartottot falugyűlésében közönségünk . . . megszólította esöbben felszólónak tekintetes Apor László urat [Zalán Hsz; RSzF 176] * *fennebb* ~. 1786: minekünk a Job kezeket bé adák . . . huszan öt Forint Vinculum alatt, minden egjezeseknek meg állói lesznek, amelyik Fel Violálná, a másik fel a' meg nem allo Fellen az Feneb irott Vinculumat meg Vehesse s Vetethesse [Asz; Borb. I.] * *sokszor* ~. 1728: sokszor irt Serester Mihályt az földön ösze rontották, verték taglozták [Szemerja Hsz; HSzjP]. 1785: az sokszor irt Doctor Urhoz . . . bé kopogtottam [Mv; DLev. 4. XXXV] * *túl* ~. 1802: A Tul irt resolutio resuscitalták [Kv; JHb LXVII/4.9].

5. írásban nyilvánított/rég vallott; declarat in scriis; schriftlich geäußert/erklärte. 1591: Minek eleotte p(ro)-ponalnanak az Actorok azt akarom megh tudnj az kegek szekin ha vagione mindeniknek az en peresimnek Irott prokatorok [Uzst].

A prókator-vallás vkinek vmely ügyben való 'ügyvéddé nyilvánítása', és a prókator val 'vkit a maga ügyvédjének nyilvánít' a régiségben közkeletűen használt szó, ill. kifejezés volt. A prókator-vallás egyaránt történhetett szóban v. írásban. Ez utóbbi módon tett nyilvánban megjelölt prókatorra von. a fennebbi szövegben a címszóbeli szö.

6. kéziratos; scriis cu mina; handgeschrieben/schriftlich. 1730 k.: egy írott Magyar graduál . . . Lukats György Uram ajándéka [Mezősámsond MT; MMatr. 380].

7. alkotott, szerzett; alcätuit; verfaßt. 1583: Amenybe(n) a theorwenyreol Irt keonywechke meg tisztul es helyen hagiattatik, Vrunkal eo Ngawal az varosy keosseg keozeot coreokke valo meg maradasara meg Confirmitassek [Kv; TanJk V/3. 277a]. 1762: En kinyomtatattván a predikációkat . . . midön Mósa uramnak is küldöttem a predikációkban, találkozávan velem azt mondja, miért nem tétetem a töle irt epitaphiumot is a compactiókor melléje [Rette 138]. 1798: Nagyon örvendek rajta ha jo szivel irt Munkátskám a' betsülletes Communitás^a előtt is kedvet nyert légyen [Mv; TLev. 5/14.1a tábl. — ^aTorockó].

8. festett; pictat; gemalt. 1588: Egy vazonra borított karpit Irot madarakal vadakkal [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 19]. 1656: Az haznak falaj dirib darab vazonra irott karpitokkal be vonva | Vagyon az ház falan, Egy fejter Atlacra irott koporsora irott Czimer [Doboka; Mk Inv. 3]. 1732: Ezen kápolnában találunk, egj kicsinij arannyos oltárocskát, és erre függesztett aprólek párgament (!) üvegbe foglalt, aranyon ráms képeket tizennegyvet, három üvegbe foglalt más képeket irottakat [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond kv-i házában conscr.]. 1736: Csudálkozva néztünk Kolozsvárrótt a közép utczában hogy mondották, hogy vendégfogadó, azon egy nagy szakács vala leirva késsel az tűzhe és irott fazakak előtt [MetTr 355]. — L. még UF II. 727.

Szk: ~ *deszka* festett mennyezet-kazetta. 1594: Az Varbeli hazakban . . . Padlasnak valo irott dezka vagion No. 54 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 29] * ~ *szeszület*. 1751: a' Templom oldalán egy irott szeszület [Kóród KK; Ks 20/X] * ~ *kárpit*. 1637: Az felseo kiczin boltban . . . egy' Zekely karpit . . . egy Irot karpit [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1674: Ebben az Ládáb(an) . . . Valami irot Kárpitok [Szászvárosi ref. It Halics Mihály lelt.] * ~ *kép*. 1714: Kis Almarimotska Tenger szinre festett külső Tablakkal, körös körül külömbféle irott képekkel ékesített 7 fiokotskakkal fl. Hung. 12 [AH 54—5]. 1768: Boldog Aszsz(ony) irot képe [Mezősztygyörgy K; Ks 23. XXIIb] * *lengyel módon* ~. 1732: az Ebédő palotába^a . . . találtunk . . . Boldogságos Szűz Maria(nak) Meg Valtonkal edgütt két Rendbeli képeit, meljek(ne)k edjike lengyel modon irott [Kóród KK; Ks 12.1. — ^aGr. Kornis Zsigmond udvarházában] * ~ *papi kép* szentkép. 1784: a Gárgány (!)^a küldé neki egj irot Papi képet [Gyf; SLev. — ^aA gárgány].

9. vésett; gravat; behauen/meißelt. Hn. 1754: Az irott kónél (sz) [Gyula K; BHn 128].

II. fn I. le/megirt dolog; cele scrise; das Geschriebene. A. 1828: Ezeket az első számban irattakkal egyeztetve [Dés; DLt 87/1829].

B. 1807/1808: a' betsűsek pedig olyanak légyenek a' kik az irtakat^a ismérték [Asz; Borb. II. — ^a(A) Vasas szekeret, Ekét, és Fa Boronát]. 1836: ujjobban az abban irtakat pontoson szem-ügyelet alá vettük [Dés; DLt 731/1840]. 1861: mig ezen irtakért ki nem elégitenek vagy atyafiságon el nem igazitsuk a' kuriat kezemből ki nem adhatom [Uzon Hsz; Kp V. 411 Vajna Tamás Kispál Lajoshoz].

Szk: *alább* ~. 1806: A Nemes Szék főbb Uténczillái ez ide alább irtakban tanáltattak [Szu; UszLt XII. 87]. 1845: a Szeliid vallatást és Szembesítettét az alább irtak szerént vittük véghez [Dés; DLt 845] * *fenn/fent* ~. 1836: Itt a többi Kender fanalakrol el halgatok addig, mig az fen irtakott ki vállagattya és felveti [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.]. 1839: Tanuk ... eleinkbe Törvényesen idéztetvén ... vallomásaikat mi is mindenkebe a' fent irtak szerént szorol szora irtuk [Borb. II Veress Lajos megyei esküdt kezével].

2. írásban említett személy; persoanā amintitā in scriis; schriftlich erwähnte Person.

Szk: *alább* ~. 1845: Alább irtattk Ip Helysége Hüttes birái adjuk ezen betsű Levelünket [Ipp Sz; Végr. — Köv. az ügy előadása] * *alatt* ~. 1820: Ezen folyó 1820-ik esztendőben Januárus 9-ik napján mű alatt irtak jelen voltunk huszár Fejér főhadnagy úr kvártélyán [Jenőfva Cs; RSzF 257] * *fennebb* ~. 1847: fennebb irtak Kivánatjokra, miis Hivatali Kötelességünknel fogva adgyuk ezen Hiteles bizonyítványunkat [Kv; ACLev.].

3. kézíratos mű; manuscrip, lucrare manuscripā; handschriftliches Werk, Handschrift. 1636: némely szükséges üdnepi ceremoniakot, melyek még az irtához kévántattak, ... fel keresttem, és sok benne lévő fogyatkozásoknak szemetektől nagy munkával meg tisztogtatván, az nyomtatotthoz ragasztottam [ÖGr Aj.].

H. 1723: irat^a [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/27. — ^aÉrtsd: írott]. 1805: iratt [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1814: irattat^d [Asz; Borb. II. — ^aÉrtsd: írottat (tárgyra-gos alak)].

irtovány irtvány; pámint defrisat; Rodung, Rodeland/acker. A. *iratvány, irotván, irotvány.* 1568: veot egj darab Irotwan negj forinton es hetwen eot piijnzen [Bözödújfalú U; SzO II. 237]. 1587: az melly Irotwhant Deway Lukachy, az Deway Pal hazabul es feolderul Irtot ... Aztis Itiituk Almady Gasparnak [M.palátka K; JHbK IX. 23]. 1592: Az hegies halom alatt valo darab Irotwan' [O.péntek SzD]. 1598: ott voltunk az ortasban, az mikor megh oztottak vala ... az Dona oldala vermben valo Irotwatt az falu szokasa szerent szep pallal ... Nylat vonvan eok kettin arra az feoldre [M.fodorháza K; Ks]. 1607: kett Irotwany megien fell [Szentháromság MT]. 1609: Az mi Irotwanyok volna ... azokatis szabadon birhassak es Elhessek [Cege SzD; WassLt Zylwassy Peter legeni^a vall. — ^aLégenből (K) való]. 1643: Kett patak kezeöt egy irotwán, vagy szöllő hegyett akar fel foghni, az maga szabadságab(an) áll [Dés; Jk]. 1724: mind Szánto Földek, mind kaszáló retek, mind Irottványok, mind Dirib darab cseglyek akár mely kicsidek legyenek [M.zsombor K; Told. 2]. 1742: A Szároz Patakbán az elő völgyben egy darab Irtavány [Páncélcseh SzD; RLt 1a]. 1745: Négy szeker szenara valo irottván ... három szeker szenat Termő irottvány ... a két szeker szenara valo irotvan minden felől az Erdő szomsz(édja) es az árok [Bethlen SzD; Ks 17/LXXXIV. 3]. 1758: iratvány az Búdöskut bérczin [Nagylak AF; LLt Fasc. 64/1767]. 1764: valami Malomfalvi Czigányak ... kérték hogy a szőlő megett lévő Irtavány szánto Földből váglassanak valami Cse-refs tsutkakat [Kóród KK; Ks 19. I. 6]. 1767: Hallottam magam is, hogy azon iratvány az deutrált örökség (!)

után valo volna [Kettősmező Sz; JHbK LIV/9. 6] ○ **Hn.** 1582: Serieny miklos Irotuania [Dés; DLt 209]. 1591: Simo Irotwaniaba(n) (sz) [Andrásfva MT]. 1607: az Nagy Thamas Irotwianian alol [Szentháromság MT]. 1633: Jakab Istva(n) Irottványán [Kozárvár SzD]. 1650: Az Botos Ianos irotvanya [Borbátfva TA]. 1687: az Pribék Farkas Irotványa [Bádok K; BHn 23]. 1732: Az Kerek Irotványb(an) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. 1736: Felső határban Csont Irotványa nevű helyben (k) [Magyaros U]. 1737: a' Hoszszu Irotvány alatt (sz) [Kide K; BHn 89]. 1772/1812: Az Janka irotványa alatt (sz) [Kál MT]. 1774: A Márkos Jratvány allyábann (sz) [Retteg SzD; EFiscLt XII/1.2 13. M]. 1797/1800: Az Aszszony Cseréjenn az Irotványban (sz) [Berekeresztúr MT].

B. *irtavány, irtován, irtovány, irtvány.* 1578: Lazar Leorinczet Saardon^a lakozott zanto feoldekebe(n) ka-zallo retekben, Irtwanyokban, Erdeokban, es egyeb fee-hozza tartozo haznos Eoreokegekben, bele akartuk volna Staturalny [Jobbágyfva MT; BálLt 79. — ^aMT]. 1582: oda mentem az keoheoz^a így zoltam uraim meg az en irtowanyomnak az hatara kwlyeb volna [Zsákfva Sz; WLt. — ^aA határköhöz]. 1598 k.: negy Irtast Leo-rinchnenek hagia ki ualua mint eo Irtuányt [UszT 13/94 Ladislaus Hannagy de Malomfalua jb vall.]. 1622: <Por>golat mellet Keseliusben egi darab Irtouany [Kozárvár SzD]. 1671: egyeb arant ha ki my irtouant; vagy szeleő hegyett akar fel foghni, az magha szabadsag-haba(n) all [Dés; Borb.]. 1692: Gyertyános farába(n) egy darab irtovany [Várfva TA]. 1715: fatealanok ezen ... örögök hogy az az föld nem örökség után valo föld hanem irtavány és az irtavány eleitől fogván nemzetség-ről nemzetségre szállot [Hidegviz NK; JHb XXVI/53] ○ **Hn.** 1399: Korbat irtwanya [M.bikal K; KHn 70]. 1687: Az Dios Irtoványban (sz) [Néma SzD]. 1690: Az Peter Irtvannja (k) [Dányán KK]. 1690/XVIII. sz. köz.: Nemesek Irtovannya [M.fodorháza K; RLt]. 1698: Bereczki István irtovannya [Buza SzD]. 1699: Sebi Irtovannjáb(an) (k) [Rava U]. 1711: Varga Todor irtovány, a' Széna füben [O.lapád AF]. 1721: A Czigány Irtovány a Szigeth megett (sz) [Somkerék SzD]. 1725: Ket darab irtovant en magam irtottam [Szentgyed SzD; WassLt]. 1737: Az Irtavány tetőn (sz). Irtavány elejin (k). Az Irtavány oldalon (sz) [Csejd MT]. 1747: egy Irtavány in Loco Vulgo Szub Péatra [Kackó SzD]. 1758: A Kurta Irtoványb(an) (sz) [Inaktelke K]. 1770: Dolán Irtványa [Nagyesküllő K; BHn 79]. 1789: az Oltoványos Irtoványnál [F.tők SzD; THn 15]. 1804: azon le-vágott irtaványt az utan bé hordatták Csapora [Csapó KK; Berz. 17b]. 1817: azon Helyek és Irtoványok, a' melyekre ök telepedtek volt, nem az ök örökössek [Kásva MT; Born. G. XVIII. 5 Szegedi László hites assz. vall.].

C. *iritvány, irtivány.* 1745: hány darab szánto földet birtanak ... ugy réteket, szőlőhegyeket, erdőket, irtiványokat [Nagykend KK; CsS]. 1818: Kis Mihály Vas Ádám Ur colonussa irtiványa [Veresegyháza SzD; CU] ○ **Hn.** 1864: Iritván régi neve Irtvány ... nevé nagy kiterjedésre ki irtott korától (!) vette [Szék SzD; Pesty, MgHnt XLI, 558a].

D. *aratvány, arotvány.* 1744: egj aratvány Gal Sigmondé mellett (sz). Orotvány Gál Sigmondé mellett (sz) [Kelemenelke MT; LLt Fasc. 64] ○ **Hn.** 1700: az Aratványban [Kál MT]. 1744: Nagi aratvanba [Szentdeme-

ter U]. 1772/1812: Felső Aratványban (e) [Kál MT] | Az Aratványban (sz) [Szentmárton MT]. 1797/1800: Az Aratvány allyán (sz). Az Aratvány Tetőn (sz) [Kál MT]. 1864: Törökne aratvannya oldal száraz sovány hely, nevét honnan veszi tudatlan [Egrestő KK; Pesty, MgHnt XXVI, 177b] | Arotvány [Gidófa Hsz; i.h. XVIII, 82a]. 1875: nagy aratvány alyja aldülő (k) [Vécke U].

E. orotvány, orotván, oratvány, ortoán, ortovány, ortvány. 1614: Az Szalma Antal szeoleienel valo orottwany [Egrestő KK; Bállt 42]. 1620: Citaltatta volt ... Egy kaszalo retnek orotuannek főenek megh kazalasaert [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXXIX/6]. 1649/1687 k.: Csikban lako Dali János nevű ember egy darab Orto-vánt tisztogatott [Sóvárad MT; MMatr. 209]. 1666: vagion egy orotvány fél hold föld [Körödszmarton KK; Ks 13. XVII. 4]. 1684: ada zalogb(an) egj orotvanyát [Bodola Hsz; BLt]. 1715: a Darab erdő alatt levő orotvanyokat az masodik Urával ... ortogattak [Koronka MT; Told. 26]. 1732: Ezek(ne)k az ortvanbol csinált kender földek(ne)k a felső vegibe [Mezősámsond MT]. 1751: Lévény edgy darab Falu közönséges erdejéből tsinált oratvány ... az közepe tályán azon oratvány rövidebb lévén [Ákosfa MT; Told. 8]. 1796: Felső Eszek bükk nevű helyben egy Darab Oratvány [Vécke U]. 1801: mindeneknek Erdőből ki irtott Orotványi vagynak és Csegessei (!) abbol kaszálgnak mint egy hat hét Szekér Szénára valo Orotványi vagynak ezen Résznen valo Embereknek azért nem is lehetett a kaszáló Orotványokot fordulora szakasztani [Nagynyulas K; DLev. 5]. 1802: Vagyon egy Orotvány az Also forduloba az Veres Cserébe ... Ugyan azon forduloba és Hellyen vagyon más Irtóvány melynek Szomszedja aol Mathe János ur reszihez tartozo Orotvány [Vadasd MT; Told. 42] ○ Hn. 1543/1687 k.: Az mosoni hártban orotványban egy föld [Moson MT; MMatr. 262]. 1579/1687 k.: Soogh (!) orotványában egy föld [Márkod MT; i.h. 228]. 1592: Kowachj oswatt orottwanya [Mikháza MT; Bállt 89]. 1597 k.: Balas ortová(n)ya neuy hely [Körispatak U]. 1608: az Sido antal orotuaniat az Pap hegie berenzen tudom hogy ambrus illies vette be [Kászonújfalú; BLt]. 1631/1640: Szentegihaz ortvanjara megyen [Gyalakuta MT]. 1647: az bab veolgieben ortuaney es nyilas neü hely [Vécke U]. 1663: Az Vápás orotvány (sz, k) [Szováta MT]. 1683: A Vinczi Vr(am) orotvannya [Kál MT]. 1693: Köues (?) ortoványib(an) (k) [Korond U]. 1697: Balas ortvanyanal (sz) [Csókfa MT]. 1699: Kendi orotvány [Nagykend KK] | Menyhárt Orotvännjában (sz) [Rava U]. 1703: Orotvanjban az kutnal (k) [Bardoc U]. 1705: Nagy orotvanyb(an) (sz, k) [Selye MT]. 1729: Pais Peter ortovanja [Bodola Hsz]. 1733: Az Thodor ortoványában [Szentháromság MT]. 1744: Bab völgye Csorgójánál Telmánne orotványa (sz) [Vécke U]. 1754: A Kerek ortványban (k) [Erdőcsinád MT]. 1782: A Nints (!) Orotvány élin (sz) [Selye MT]. 1807: Tos orotvány Tetejin [Mogyorós MT]. 1815/1817: A Ders Ortoványában (e). A Nagy Ortoánba (e) ... Gyertyán Nyeső fás és bikfa Bokros Erdő [Béla U]. 1864: Kerek orotvány [Sóvárad MT; Pesty, MgHnt XXVIII, 231b] | Orotvány régen nyires erdő volt s azt kiirtottak — lett irtvány s most Ortovány a neve [Egerezpatak Hsz; i.h. XVIII, 52b].

Szk: ~t csinál. 1766: Pap Stéfán ... egy kis darabtsaka Irottvánt kezdett volt ... , de Szabo Pál nagy darab Irottvánt tsinált belolle annakutána [Szentegyed SzD; WassLt].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

irtóványbeli irtásbeli; din terenul defrişat; von der Roding. 1666 k./1687 k.: az elől fel irt orotvány beli föld [Moson MT; MMatr. 262]. 1671: osztot örötvanjalj ret [Vaja MT; EHA]. 1687 k.: Orotványban egy föld ... Czere végbenis egy föld ... Ez utolso egy az előlfeirt Orotvány beli földel [Moson MT; DobLev. V/262]. 1770/1803: Kerek Orotványbeli Föld [Csókfa MT; EHA]. 1775/1813: az Irotványbéli erdő [Kide K; BHN 94]. 1775/1852: amikor a táján pasztorolta a Sertéseket a nállánál nagyobb acetás Pásztorak ... fenyegetődzve mondották néki mint kisebb Pásztorak hogy a Sertéseket az említett Irotványbeli forrásnál alább az Erdőben menni ne engedgye [BSz; JHb LXVII/3. 77].

Hn. 1671: Tot orotvanybalj föld [Vaja MT; VH].

irtóványcegely ék alakú irtványföld; pämint defrişat in formä de panä; keilförmiger Rodeacker. 1680/1825: az Kara Mezőn egy darab Irotvány Csegely [Vajdasztiván MT; EHA].

irtóványföld irtványföld; pämint defrişat; Rodeacker. 1576: Ged Janostul vettem keth irtovhan feldet flo. 3 [Galac BN; WH]. 1585: bothazan lako Zandok Jofy Istvan Jobbagy Jakab Peter es Jakab Gergely kertenek volt ket forintot Homtelky^a Jstvantul ket irtovan feoldeokreh [Botháza K; SLt J. 2a. — ^a?]. 1632: Egy darab irtovany föld [Fog.; MNYTK 132. 47]. 1690: adott ... edgy darab ortovan földet [Balavásár KK; SLt 15. B. 17]. 1699: Hago alatt edgy Irotvány föld [Székelyszállás U]. 1701: Az verő fényben egy kicsiny aratvány föld [Nagykend KK]. 1722: a Felső fordulob(an) a Szőlőfön valo Csunyásza nevű helyb(en) ... orotvány föld [Harasztkerék MT]. 1729: a' kesely hát végéb(en) való darab irtóvány föld [Buza SzD; JHb V/2]. 1744: az Kis Terkenős nevű helyben, holot is Irvány földek találatnak [Koronka MT]. 1751: az Iljes Agybelj Felső ortvány Föld [Kál MT]. 1757: Pipiskén egy darab Irtóvány föld (sz) [Holtmaros MT]. 1758: Az felső farduloban ... az első irtvány Föld az malam lod (!) nevezetü helljben [Feketelak SzD]. 1774: a Sákodi ortován földekben is vetettek volt felesen [Szentdemeter U; LLt Vall. 33 St. Henter (35) vall.]. 1777: a Pusztá falu helyben lévő egy Irtvány föld [Szelecske SzD]. 1787: Cségezi határon vadnak két Irtóványföldek [Csegez TA]. 1793: (A) Szánto földnek napkeleti végiben vagyon más Orotvány föld [Erdőszenygel MT; TSb 51]. 1799: A Kintses nevű Hellyben ... aratván Föld [Backamadaras MT; CsS]. 1802: az Árpástói Refor(mata) Eklla Erdjéből tsinált irtóvány Föld [Árpástó SzD]. 1805: Somtelke észkán ... szánto földé ... ortován földnek méretet [Szentháromság MT]. 1816: A' Borz Jukban egy irtóvány Föld [Iszló MT].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

irtóványfü irtványkaszáló; fineajä defrişatä; Reutwiese. 1700: Az vápán van edgy küs irtóváj fü [Csávás KK; EHA].

irtványgyümölcsös irtványgyümölcsös; livadã de pomi defrișatã; Reutobstgarten. 1822: a' Branyistya nevezetű helyen . egy darab Irtvány Gyümölcsös [Doboka; DHn 16].

irtványhely irtványhely; loc/teren defrișat; Rodeland. 1701: Az Falubéliek . mostani nagy szükség-től viseltetvén, az pénzt Biro Samuel Ur(amna)k megh nem adhaták, hanem adának . egy darab Szántó földet, melyet . Nyilakra osztván a Paraszt Emberek bírták, mint Irtvány helyeket békességhezen [Nagy-lak AF; DobLev. I/55]. 1766: az helynek állapottya is azt mutattya hogy az régi időkben irtvány hely lehetett, mert ma is az felső szélén közel az erdő hozzájja [Szásznyires SzD; Ks 33 Szásznyires II. 16]. 1793: irtvány köz Falu Földe orotvány hely [Kibéd MT; NkF]. 1807: a Szil Kereken lévő két Darabotska orotvány helyek [Vaja MT; EHA]. 1821: Kús Völgybeli irtvány hely [Körispatak U; EHA].

irtványi irtványos, irtásos; cu defrișari; Reut-, Rode-. 1700: az Magyaros alatt edgj irtványi fölyge [Csávás KK; EHA].

irtványka irtványocska; teren mic defrișat; kleine Rodung/Reute. 1703: Somos odal felett egy kis Irtványka és az Borbelyok Irtvánja [F.tők SzD; RLt]. 1739: az Tövisses helyben edgj darabocskát hagianak az irtvankához [Szentmargita SzD; KGy]. 1763: vagon egy szekerre valo irtvanka [Ispánmező SzD; Torma].

Hn. 1739: az . . . Irtványka közt levő tövisses [Szentmargita SzD; KGy]. 1773: Trombitás Janos irtványkaja [Bálványosvárálja SzD; EHA].

irtványkaszáló irtványkaszáló; fineajã defrișatã; Reutwiese. 1643: Szeölös oldalon egy irottvan kaszáló [Kozárvár SzD; EHA] | Kerekes domb niakan . . . egy irtvan kaszalo [uo.; EHA]. 1720: egy darab irtvány kaszalo [Csóka MT; SLt 17]. 1763: Pe valse Girbouluj La fontinicze Irtvány Kaszalo [Kismonostorszeg SzD; EHA]. 1765: A Roska Páskuj irtvány Kaszálója [Szászcsávás KK; EHA]. 1766: egy Darabotska Irtvány kaszálója [M.köblös SzD; RLt]. 1807: a' Béz-dédán gödriben egy darab irtvány kaszáló [Páncélseh SzD; EHA].

irtvány-kaszálófű irtványkaszáló/szénarét; fineajã defrișatã; Reut(heu)wiese. 1640: egy Nagy irtvani kaszáló fű [M.köblös SzD; RLt 1].

irtvány-kaszálóhely irtványkaszáló/szénarét; fineajã defrișatã; Reut(heu)wiese. 1716: egy darab pojána nevű irtvány kaszáló hely (k) [Gyula K; BHn 128]. 1808: ezen Boros Bocsárdi Havas Határon . . . Köz helyekből fell fogott egy Irtvány kaszáló helye [Borosbocsárd AF; DobLev. IV/918].

irtvány-kaszálórét irtványkaszáló/szénarét; fineajã defrișatã; Reut(heu)wiese. 1781: ezen irtvány kaszáló Ret . . . 40 Esztendőtől fogvást mind a Kornis Udvarhoz biratott [O.solyos KK; Ks 19. IV. 8].

irtvány-kosztá irtványoldal; coastã defrișatã; Reut-abhang/seite. 1766: az Pataki Istvá(n) Ur(am) Málé Földének az Végiben az Vancsa Gligorek által Csinált Irtvány Kosztájok alatt Vagyon egy Nemes szántó Földecse [M.köblös SzD; RLt].

irtvány-lábföld irtásos földtábla; teren defrișat; Rodeland. 1767: himberke jobb részín . . . lévén ő Nsganak az Irtvány Lábföldei [Koronka MT; EHA].

irtványnyíl irtvány-nyílföld; pãmînt defrișat tras la sorji; durch Los zugeteilter Rodeacker. 1700: az Berekenben van edgj irtvány nyíl [Szászcsávás KK; EHA]. 1777: a Verő fényen három darabotska irtvány Nyílak [Bos MT; Berz. 15. XXXIV/16].

irtvány-nyílföld pãmînt defrișat tras la sorji; durch Los zugeteilter Rodeacker. 1666: vagion egy orotvány fél hold föld. Az Ebeni ura(m) szigethire megje(n) véggel egy orotvány nyíl föld [Kóródsztrmarton KK; Ks 13. XVII. 4].

irtványocska irtásocska; teren mic defrișat; kleine Rodung/Reute. 1744: Lévén . . . egy edes szüleiről rea deveniált irtványa és a mellett . . . eő kglmétől aquiralt zalagos irtványocskaja [Dob.; WassLt]. 1754: Tudom bizonyosan hogy ezen kérdésben forgo irtványotskat erdőből Huszai Nehai Temes On, és Fia Temes Togyer irtogatták [Goroszló Sz; WLT Román János (38) jb vall.]. 1766: Pap Stéfán . . . egy kis darabotska Irtvánt kezdett volt . . . de Szabó Pál Uram nagy darab Irtvánt tsinált belolle a' . . . Fundeturában lévő kis Irtványotskával együt négy Véka Törökbuzát és két Német Forintokat adott érette Szabo Pál Uram [Szentegyed SzD; WassLt Molduvan Kratsun (80) zs vall.]. 1777: Ködmönösről^a egyszersmind öt Szarvas Marhat egy ejtzaka el lopván a' Tolvajok . . . akkoron éppen ide Nyomoztuk felyül rajntuk egy kis kerek Irtványotskába, a hol meg kötve tartották a Tolvajok a lopott Marhákat [Resztolcs SzD; JHbK LVIII/28. — ^aSzD].

Hn. 1739: Kozma Janos irtványocskaja [Szentmargita SzD; KGy]. 1761: irtványocska [BSz; BfR 38/18]. 1766: Irtványocskák [M.köblös; RLt].

irtványos, orotványos I. mn irtásos, irtott; defrișat; Rode-, Reut-. Szk: ~ bérc. 1748: ezen rész . . . az tetején lévő Irtványos bérczivel hosszab a többinél [Kál MT; Berz. 2. 41/127] * ~ erdő. 1627: az Eberke alliaba(n)

Szengiel Pal irtvanios erdeie [Galambod MT; EHA] * ~ föld. 1744: az Kis Bag völgye nevű Irtványos földekre [Koronka MT]. 1749: Irtványos földek [Backamadaras MT; CsS]. 1769: a' Tekenősb(en) egy irtványos föld [Szépkényerüsztrmarton SzD; Ks 39. XXIII. 16]. 1793: (Az erdő) Szomszédgyai alól az Orotványos földek [Erdőszengely MT] * ~ hely. 1718: szántó földeket kaszáló réteket irtványos helyeket . . . birtak az Só váradi^a felső és alsó határ(an) [Berz. 15. XXXIX/18. — ^aMT]. 1744: Falu erdejéből csinált irtványos hely [Koronka MT; Told. 26]. 1750/1753: állván egy része Gabona termő Határainknak afféle Irtványos Helyekből [uo.; i.h. 78]. 1766: irtványos hely [Körispatak U; Pf].

1774: Szénás állj nevezetű helyben ... egy darab orotványos hely [Harasztkerék MT; MMatr. 119]. 1781: valamennyit az említett Udvar bir ezen nevezett orotványos helyen [Kisszöllös KK; Ks 19. IV. 8]. 1815: a' Falun kiülis, bizonyos berkes, irotványos helyeken volna lak helyek [Hodák MT; Born. G. XV. 13 Mány Puntya a' Márkuluj (60) vall.] * ~ helység. 1762: Isó nevű irtóványos helység(en) [Udvarfva MT] | Isó nevű irtóványos helység(en) [Erdőcsinád MT; Told. 43/88] * ~ kaszáló. 1727: also határában Szilas új nevű helyben levő Irtoványos kaszalo es egy kús darab szanto föld [Kőrispatak U]. 1791: alsó határban felső szilasjában Les vápájában ... edgj darab irotványos kaszáló [uo.] * ~ kaszálóhely. 1697: Sipos István Lázár Imrene jobbaga hagyja Templom számára Orligat alatt orotványos kaszalo helyet [Sóvárád MT; MMatr. 210]. 1764: a falu Erdeje vicinatussaban lévő irtoványos kaszáló hely [Kőrispatak U]. 1767: az erdő vicinitásában egy regi irotványos kaszalo hely [uo.]. 1847: Pap tavában irotványos kaszáló hely [Kál MT] * ~ oldal. 1756: Kaszáló Réteink a mi kevés vagyon a Magos hegyeken, és azoknak Sovány irotványos oldalain vadnak [Dumest H; JHb Conscr. 84] * ~ rész. 1764: a Tövishidi^a Praediumban említet Szőlő Vapájának ... Orotványos részén [Berz. 2. 41/110. — "MT] * ~ szántóföld. 1761: vagynak még az Jobbágyoknak irotványos szántó folgyei [F.gezés NK; JHb LXVIII/1. 434].

II. fn irtás, irtvány; teren defrişat; Rodung, Reute. 1748: az felső Maros széki Vadadi hatar felol valo orotványos végében [VK].

Hn. 1864: Ortoványos [Malomfva U; Pesty, MgHnt LVII, 248b].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

irtoványrét irtványkaszáló; fineajá defrişatá; Reutwiese. 1660: Ada ... Pap Janos ... Szalma Istvannak es fainak egy Darab orotva(ny) retet [Balavásár KK; SLt 15. B. 10]. 1694: Az nagy avagi Hoszszu szegbeli irotvány rét (k) [Désfva KK; EHA].

Hn. 1753: Orotvány Rét [Cikmántor KK; EHA].

irtoványszántó pámint arabil defrişat; Rodeacker. 1590 k.: Irtovány Zanto feöldet ... veteth volt Zaloban [A.jára TA; EHA]. 1803: A' Borzond Tseréin egy Irtovány szánto (sz) [Csókfvá MT; EHA]. 1820: Geréb rét ... also végén Irtovány Szánto [Körtvélyfája MT; EHA].

irtovány-szántóföld pámint arabil defrişat; Rodeacker(land). 1598: Az mely Irtovány Zanto feöldet ... tartozzek mihaly vram megh Erezteny vereos balintnak [A.jára TA; Berz. 7. LXV/7]. 1685: adanak egy darab orotvanj szanto földet [Balavásár KK; SLt 15. B. 15]. 1693: Ratothi Gyulaffi László Ur(am) ... Domaldi^a Jobbágyinak eorókb(en), és Zállogb(an) el adott Orotvány szánto földleinek, és széna rettjei(ne)k Extractussa [LLt. — "KK]. 1753/1770 k.: vagyon egy Irtovány szántó Földe Sárhely nevű Helyb(en) (sz) [Almásmálom SzD; EHA]. 1764: valami Malomfalvi Czigányok ... kérték hogy a szőlő megett lévő Irtovány szánto Földből vágassanak valami Cserefa tsutkakak [Kóród KK; Ks].

Hn. 1673: orotvány szanto föld [Nagyegrestő KK; BálLt 44]. 1810: egy iratvány szánto föld [Jedd MT; LLt].

irtovány-szénafű irtványkaszáló; fineajá defrişatá; Rode/Reutwiese. 1640: egy nagy darab irotvani széna fű [M.köblös SzD; RLt 1]. 1651/1794: János mezeje felső szelvényben . Orotvány széna füve [Szováta MT; EHA]. 1744: azon Controversiaban forgó erdőben ... az mely irotvány széna füvek, és szántó földek vadnak, azokott a Vláházi^a Lakosok mindenkor pacifice birták s birják, és colályák [Incz. X. 12a. — "AF].

irtovány-szénarét irtványkaszáló; fineajá defrişatá; Rode/Reutwiese. 1690: Barát Balás ... adott volt edgy darab orotvány széna retet [Balavásár KK; SLt 15. B. 18].

irtoványsziget insulá defrişatá; Rode/Reutinsel. 1608: Attam . az Desy Teörpeny es Somkuthy hattar keözeöt egj darab irtouany zigetet [Szentbenedek SzD; Ks 26. VII. 4].

irtoványtisztás curáturá defrişatá; Lichtung. 1750: ezen .. Erdő között három vagy négy darab uras Irtovány tisztások vagynak [Koronka MT; EHA].

irtovány-törökbúzaporumbište defrişatá; Rode-maisfeld. 1732: edgy darab irotvány török buza föld [M.zsombor K; EHA].

irredemptibilítás megváltakozhatatlanság (büntetés-től való megváltakozás lehetetlen volta); pedeapsă care nu se poate comuta; Unabänderlichkeit. 1742: Hamar János ... Iudicaliter azzal agravalatott hogy a homlokára akasztó fa süttessen irredemptibiliter, Instáltam és kértem a Nemes Kézdí Sedriát hogy változtassa azt az irredemptibilitást redemptibilitásra ... ne kényszerítesék az a ki soha nem lopott olyan czégeres rüt belyegyet viselni [ApLt 2 Apor József Hsz-hez].

irregulálatlan rendezetlen; neorinduit; ungeordnet. 1801: Minthogy pedig az M. N. Sombori irregulálatlan Commune Terrenumokat más Geometran kívül sem fel nem mérheti, sem pedig nem apporportionálhatja: arra valo nézve ... fel vészszük Öri F. István Ökegyelmét, mint ahöz értő Geometrat [M.zsombor K; Somb. II].

irrepál becsúszik; a se strecura; unterlaufen. 1786: cum protestatione facultást reserválok magamnak és Condivisionalisimnak, hogy ha mik mostan bizonyoson meg nem tudattak, vagy ha mikben ezen Divisio vagy Executio által valamely hibák irrepáltanak reformáltat-hassuk 's meg igazíthassuk [Nagylak AF; DobLev. III/607. 12].

irrepció kb. befelé terjesztés; întindere spre interior; Innenverbreitung. 1803: ezennel solemniter inhihálat-tatták Ngodat tudva lévő erdőbéli Nyiljok akármi részben lehető irreptionától, annak vágatásától prédáltatá-sától [Ádámos KK; JHb XIX/64].

irretractabilis megváltoztathatatlan; de neschimbat; care nu se poate schimba; unabänderlich. 1733: Nemes Albisi Bod János Vr(am) es Nzs Eczkei András Vr(am) ... tőnek egj más között, ilyen irretractabilis és immo-bilis vásárt avagy emptionalis alkalmot^a [Albis Hsz; BLev. — "Köv. az egyezés szöw.].

irrevokábilis visszavonhatatlan, rég meghíthatatlan; irrevocabilis; unwiderruflich, irrevokabel. 1706: comparealván mi előttünk egy felől ... Nemzet(es) Sárdi Gaspar Úr és Felesége ... más felől pedig nemes Vitézlő N. Enyedi Dobolyi Lakatos Istvan Uram és Tőnek eő kegelmek mi előttünk, egj más között valo meg edgjezett akaratból ilyen irrevocabilis alkalmat, es Compositio^a [Ne; DobLev. I/60 Debreczeni István ns keze írása. — ^aKöv. az egészség szövé].

irrezidenciátus (helybeli) ingatlannal nem rendelkező; care nu are/nu dispune de imobil (local); über (lokales) Immobiliargut nicht verfügend. 1739: ezen Nms Hazának mind Praxissa, mind Törvénye azt tarttya, hogj irresidentiatus Nms Ember, Residentiatus Nms Emberrel nem perelhet, hanem ha ... Cautiót ád [Dés; Jk 291a]. 1742: az Somboron^a lako Porta mesterek ... idegen és irresidentiatus emberek Ns Vármegyéjnkben [Somb. I. — ^aK].

irritál (fel)ingerel; a intărăta; reizen. 1584: ne irritalywk eöket, mert kenyőő valamit el kezdeny, de nehez el wegezny [BáthoryErdLev. 205 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz]. 1772: a' meg veretett Gornnyik ugyan Torda Vilmán^a a' Provicthus Vaszk Von házánál mulatván az említett Falus Biroval nem de nem nyakon csapásal irritálta é az említet Falus Biro a' Nevezett, és meg Veretett Gornnyikot? [TL vk. — ^aSzD].

irritáltatik (fel)ingereltetik; a fi iritat; (auf)gereizt werden. 1619: ezek oly igen irritáltattak az sok szántalan panasszal, hogy én semmi jót belőle nem várok [BTN² 245]. 1759: többet effélet^a nem volt szükség írni, bár ezt is hagyták volna el a jámborok, mert az effélével csak irritáltatik az ellenség [RetE 84. — ^aAz ellenséget gúnyoló versezetet].

irritum szk-ban; in constructiij; in Wortkonstruktion: ~ má tesz érvénytelenit; a anula; ungültig machen/erklären. 1746: á Parsok között inealt vásárlásban volt az bóltnak által adása ... á Venditor ... á conditio Szerint ez emptort, á bóltban meg nem tarthatta, és á portékáknakis szinesebb részit viszsza vette, maga á Venditor azon vásárt irritummá tette [Torda; TJKT III. 24].

irrogál kb. vmihez tartja magát; a se ține de ceva; sich an etw. halten. 1740: A mint Hellységünknek régi Elei az műnek dolgáb(an) illen rendet praestrualtanak volt, hogy senki is hanem ha hűt le tételrel mivelhessen, aztat mis manutenealni kívánván, ... mindenkör mi is Eleinktől le jött traditio szerént animadvertaltunk s ezután is irrogalni hogy meg ne szűnyünk Hellységünk constitutioja nógat [Torockó; TLev 9/1].

irrogáltathatik kiszabattathatik; a putea fi aplicat; auferlegt werden können. 1765: Harai Fejer Samuel Vram, mint a Fiscalis Cziganyok(na)k Inspector, ab offo insinually hogy ... Peter Czigány ellen valo prosecutioiban nős paráznsága iránt, sub offo defungalt, ötet raboskodtatta, meg palczasztotta véle Ecclias követtetett, mely szerent ezen ő delictuma nem reasumáltathatik, és neki azért poenalitas nem irrogáltathatik, consequenter Tit Inspector eő kegelmenekis eb-

ben senki nem p(rae)judicalhat, melyre nézve kívánnya keze alatt lévő említett Fiscalis Czigánt szabadon bostattatni [Torda; TJKT V. 278].

irruál ráront/tör vkire; a se năpusti asupra cuiva; sich auf jn stürzen, über jn herfallen. 1583/1584: Enis otth az falwban portionat(us) Vagiok, Nem twdwan senkíteol tartasomath, az keozeonseges zabad wyzen, holoth Mykoro(n) Zolgaim az en megh hagiassom zerint halaznának Nem twdom My indulatból, ez felliol meg Newezet Zemelyek Manib(us) Armat(is) potencial(ite)r Zolgaimra Irruáltak Inuadáltak eöket, vertek haygaltak keowekkel Taglottak vereket ontottak, halamot fogoth halamoth (igy!) Zolgaimtol El weottak [Újfalú K; Ks 42. B. 9]. 1735: az I ... Nms lako házamra mera et absoluta potentia mediante irruualan invadalta ott simili potentia mediante engem meg vert, rajtam vert eresztett, holott tolvaj kiáltás is oriolodott [Torda; TJKT I. 90]. 1754: midőn Mlgs Groff Vass György Ur ő Nga ... az Toháti, Veresegyházi s Ohábai Határok közt lefolyt Szekás Vizére Toháti s Kis Enyedi maga embereit halászni küldette, s feles Halakot Rákokat maga számára fogatot ugyan ott a Szekas vize mellett, kik irruáltak, hatalmason kik aggrediáltak és a fogott Halakot, Rákokat kik vették el a Groff vr(am) Halászaítol nevezze meg edgyenként a Tanú [Tóhát AF; JHb vk].

irruálás rátörés; năpustire; Herfallen. 1603: Zakach Janos varos hwtheos zolgaia vallia mikor az Jesuitak collegiumat fel verek akkor mys Jelen voltunk ott azomban az Collegiumra valo Irrualas után vgyan io wdeo varwa leowe egy Egressy (!) parazt ember ky es hoz valami valamy kewes buzat [Kv; TJK VI/1. 706a].

irrupál 1. betör; a năvăli/invada; einbrechen/fallen. 1690: Galga szultán feles pogánysággal Somlyó felől irrupált és már Tordáig grassált [IIAMN 327].

2. beterjed/terjedez; a pătrunde, a se infiltra; drinnen um sich greifen. 1740: tartak attol Facsét felől ne irrupallyan az infectio [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.].

irrupció 1. betörés; invazie, năvălire; Einbruch/fall. 1619: az tatároknak Lengyelországra való irruptiójára vgyon hosszúságára kétszáz mélyföldön való útok [BTN² 259]. 1694: tentált irruptioit az galliai Brest nevű portusra az anglus hajója, de sine fructu szállott haza az gallus prince [IIAMN 335]. 1710: Szent Márton napján Szebenben hirtelen, hajnalban guttaütésben meghala gróf Apor István ... a Rákóczi irrupciojával beszorula is Szebenben [CsH 351. — 1704-re von. feljegyzés]. 1745: (A) Buzai Csáki rész Portioban az oeconomia, ugy az épületekis kivált á Tatárok irruptioja előtt mind az nevezett Aszszony Abafi Jóságából állott fel [Buza SzD; Born. VIII.8 Franc Czöger (46) jb vall.]. 1762: mentem Szamosújvárra, voltam ebéden Dániel Tódonná s azt hallám, hogy a tatárok gyülekeznek a Prut vize mellé. Isten őrizzen bennünket az irruptiótól [RetE 142. — L. még AC 191—2].

2. becsapás, rátörés; năpustire; Einfall/bruch. 1677: Mind Székelység, s' mind egyéb rendek, kik az Oláh Országokkal határosok, azoknak-is határra való irruptioiktól, kártételektől magokat megtartoztassák [AC 149].

irt, ort a defrişa; (aus)roden/reuten. A. 1572: Twdom es hallottam Ryghy emberekteol . hog' egykor Nagy mirigy halal vala, Somkwtról az Chatany hatharba Jeotenek wala az halal eleoth es hog oth Jrtogattanak az Somkwtyak valamý keweset montha Andras pap, Ne Jrchiatok oth mert Chatany hathar az [Dés; DLt 284]. 1589: Thudom hogy tavalj ezteendeobe(n) en Irtok vala ez feoldbe(n) Zondj Istva(n) zamara [Szu; UszT]. 1603: az nehay Kiralj Gergelj felesegewel Dorottia Aszonn'al egyt . . . az mely szánto feöldeket . . . penzen wettek irtottak építettek tiltottak azokból [i.h.]. 1668: Bizonicza az J. hogy az perben forgho feöldet eö irtotta orotta, másokkal is erdeöbeöl irtatta, bekeseeges birodalmabanis eö volt [Szu; UszT II/1. 25a]. 1702: az Szár hegi oldalonis fogtanak fel és irtottanak egj darab erdött szölnök [Szentmargita SzD; EHA]. 1718: némely emberek . . . irtatak magaknak egy egy kis viskonak valo helyt [H; JHb XXXI/46]. 1740: Kováts György sokat irtatt erdöböl [Szásznyires SzD; Ks 17. LXXXIV. 13]. 1746: mind a két darab földet az Vas urak Erdejiböl irtatták [Szentegyed SzD; WassLt Szöts Stephán (50) zs vall.]. 1758: az Üveren innen . . . vész vala s azután irtottá Puskás Tamas ep eleven erdöböl [Ditró Cs; GyHn 30] | ment Sárosi Vram kezire . . . midön irtattákis egy darabig nemis termet [Szentlászló MT; Sár.]. 1761: nem is tilalmazat soha azon berekröl, az melyböl ezt a kaszálot irtatták [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. 1765: a Szaj veszibe . . . az Atyaval együt irtottak volt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. 1771: la Sziherj nevezetü helyet az Batrinai Gazdák ugy ki irtatták, hogy nehöl tettik egy egy szál fa . . . még az Mihelyesti lakosakis irtattanak [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. | senki más . . . az mi Erdönkböl nemis vágatt; nemis irtatt [Batrina H; JHb 93. XIX. 6]. 1795: az Utan alol valo Csere Bongordat . . . vágták, ásták és irtatták [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43. S]. 1813: Kozma Kosztán . . . ezen Erdös Fogásbol edgy kevesett irtott volt, és tiltásom ellen belé harapozot lopva [F. berekszö Sz; BfR III. 12/9 Krisán Lupucz (46) col. vall.].

B. 1589 k.: Tudom <hogy> eskutusegeben vgian ortottis <egy> darabot | Verofel Zegben abban az vegben orotott egj darabot | az varasebol ortotta volna azt az fe<oldet> Teoreok Leorincz azt mo(n)da Irczia megh az Varas ennekem azt vgj mint en megh ortottam en ezt az varosnak kezeben boczia<tom> en ne(m) tudom ha Irtotte az Varos most erette vagj nem | Zabo Thamas . . . az Botosban egy darabot ortott vala [Szu; UszT]. 1591: Szeochy Mihalj ada ez peres feöldet Peter deaknak lo arraba(n), Peter deak orota tisztita [Szu; i.h.]. 1600: Tudom hogy az Jlidbeli zanto feöldeket az Orozhegyiek biriak, es a mygh akartak es lehetet beliebb bellieb orottak az Jlid sorka fele [Ülke U; i.h. 15/113]. 1608: az Sido antal eorotuaniat (!) az pap hegie bercezen kit eo maga orotot ambrus illies el foglalta [Kászónjfalú; BLt]. 1617: adott vala Fodor Pal egy kis szena füuet, melljen egi kalongia szena lött volna, de az vtann magam orottam többet hozza [Ditró; LLt Fasc. 69]. 1625: Marthon Gergelj a' melj feöldet orot vala azt bannia vala orban peter es orban peter ugj hitta vala ky az hatarlasra Kornis Farkast [Kénos U; UszT 181c] | Az kit mys Biholcz czereiebeol orottunk kezek vagiunk duisiora bocziatni [i.h. 137b]. 1660: Likadon is Vagion egy nagy Tanorok kertem . . . Mihalj Istvanal orottük (!) es kerestük [Kászónimpérfva; BLt]. 1701: Tudom

hogj az keresben forgó helljen mikor Apáczán lakta(m) két Águlogh foljt az ölt vize . . . Az Apáczaiak meghis hatták hogj Ecclesia Számára tisztittják s orossák [Miklósvár Hsz; BNB V/9]. 1720: Uttyait^a együtt Csinállyák, orossák [Gysz; LLt. — ^aTi. a havaséit]. 1724: ket darab földecsket . . . Varga György falu közönseges földiböl erdös bokros helyböl orotta [Csíksztmárton MT; Berz. 1. 20/10]. 1725: az régi olt Szakadékon fellyül az hol az István Déák vramék elei ortottak ellenzették Márton és István Déák uramékat azon hely(ne)k békességes birodalmátol [Hévíz NK; JHbT]. 1744: az falu közönseges erdejít orotya vagja [Vadad MT; VK]. 1774: Olajos Márton nevü Jobbágya orota egy darab szánto földet . . . a közelebb mult Tavaszon azon irtást, meg szántotta be is vetette [Hidvég Hsz; LLt Vall. St. Szanoszlo (170) vall.] | Midön irtotta azon helyet általam tiltotta Czerek Simon Uram ne orosson azon helyen, mert meg nem engedi [uo.; i.h. Mohány (!) Mihály (55) vall.] | Más két Véczei Jobbágyis orottanak abban az erdőben [Vécze U; i.h. 152]. 1822: azonn orotásban ki orotta a nagy fákot ? [Körispatak U; Pf vk] | az erdökböl több orotást irtani ne merészellyen kemény buntetés terhe alatt [uo.; Pf].

Szk: rét ~ ani. 1596: Biro vram kwldi Hersenczej Jstwant filere, hogi az harom olah falubol^a az olahok ala Ieonenek az kirali reti jrtani, es megh egetni, fizettem neki f—d 25 [Kv; Szám. XXIX/6 Th. Bachi sp kezével. — ^aA. és F.füle, Asszonyfva TA].

Ha. 1613/1640: orottak [Gyalakuta MT; BfR 71. 7]. 1744: irtattak [Koronka MT; EHA] | irtoni [Szászsztjakab SzD; EHA]. 1748: irtottanak [Folyfva MT; EHA]. 1767: irtattuk [Mocs K; HG Eszterházy lev.]. 1771: irtattunk [Batrina H; JHb 93. XIX. 6]. 1775/1805: irtotta volt [BSz; JHb LXVII/121].

irt l. irott

irta vki által/vkitől írott; scris de cineva; durch jn/von jm geschrieben. 1618: az cancellarius uram írta articulosokban is vagyon, hogy annál titkosban kellett volna magamot viselnem [BTN^a 161]. 1619: Szinte azonban érkezék az Nagyságod levelei^a, és az Nagyságod parancsolatja szerént magam elolvastam előtte az levelet. Az Nagyságod írta sok panaszt hogy olvasám, ö^b is panaszla utána [BTN^a 188. — ^aÍgy a közlésben! Kara Mehmet nagyvezér (külügyminiszter)]. 1639: Amit pedig Disznaiyon valo ház hely feleol ír Kegld hogi az ot valo szolgám potentiose occupálta volna, az én somnak (!) bar ne adgion Kegld hitelt, hanem hiszem eo Naga hütes ember az Director nálam vagio(n) az eo keglme írta czedula, a divisiokor én számomra jutot az a ház hely [Hemoródsztpál U; Szád. Redej Janos lev. Nagy Tamás szu-i várprovisorhoz].

irtás, orotás 1. erdőirtás/vágás; despädurire, despädurit; Abholzung, Rodung. 1572: Maryan vaida . . . kezdette wala az oldalon az Jrtatást . . . , Az Desyek elys tytottak wala az Jrtastul es Tylalomban Allottak, de haath az wthan Jsmet el keztyk az Jrtast az Jrtasirt ozton megy fizettének volt a' chataniak az Somkwthyaknak^a [Dés; DLt 184. — ^aCsatány és Somkút a városal tözsomszédos település]. 1584: az Malomra valo egy Jo vtnak Irtasara, Zolga Birakra hathar latogatasra es

gieb Zwkseges keoltsegekre Menth f 107/88 [Kv; Szám. 3/XIV. 15—6]. 1690: adának . . egy kús cseglyet melyet irtásával ha nagyobbít Kerekes Mihály Uram maga hasznáért vegye hasznát nyolcz esztendő mulva [Udvarfva MT; Told. 22]. 1717: (A rét) egy darabja irtást kíván [Dés; DLt 504]. 1785: publicáltatott vala, hogy valakik eleven erdőből irtásokkal szénafűhelyet akarnának felfogni, szabad lészen [Taploca Cs; RSzF 137]. 1864: Feketerezpusztája erdős . . egy része irtás által mint kaszáló, a más része pedig mint erdő, és legelő használtatik. Nyergessorok, ezen düllőbe is irtítás által találtatnak kaszállok | Bük főmelyé^a . . erdős kőszirtos, silány természetű, egy része irtás által kaszáló [Tetőkerőpatak Cs; GyHn 56—7. — ^aOlv.: Bükfő melyéke] | Ölves egy része irtítás által kaszálónak használtatik | Kitsiponk . . egy része . . irtítás által mint kaszáló . . használtatik [Kilyénfva Cs; i.h. 47].

2. irtvány, irtóvány; teren/loc defriřat; Rodung, Reute. A. 1589: Aztis tudom hogy az gyepp cziereben az kinek Irtasa volt az varas mindenek rezebe(n) hatta [UszT]. 1590 k.: ha penigh azt tagadnad hogj illen hatalmasul nem veotted kezedben^a, ki keredzem az teörvenyteol megh bizonyitom hogj a^a Damakos Myhaly Irtassa volt [UszT]. — ^aAz irtásföldet]. 1591: egy darab irtasomat zantotta megh mint fel holdat [Bibarcfva U]. 1812: a Fák Esztendőnként száradnak pusztulnak és az által az irtasak Nagyabadnak [O.bölkény MT; Born. E. XIII. 14 Trutza Gabriel a Vanyi (42) vall.].

B. 1577: Etedy nagy giörgy feiedelem Jobagia aszt felele . . tugia hogy az cziako Janos orotassat szabadon birta senkitöl sem bantassa nem volt [UszT]. 1616: Az cziere alattis tudok ket darab orotast [Szentmárton Cs]. 1625: Az peres heliet az mint keözw birtuk ekkedighlen . . mind orotas es erdeo my volt ab antiquo keöz [UszT 37b]. 1687: az szöllöje felső feliben nap ényeszett felöl volt edgy kús orotás [Néma^a; LLt 16/2. — ^aEltűnt település Mezörücs (MT) táján]. 1715: az Orotásban egy hold föld [Étfva Hsz; Borb. II]. 1720: Szék aszo feib(en) egj darab orotás [Menaság Cs; Hr 5]. 1721: Valamely Orotásokat pedig itt a Bodolaj Nyényi Márkosi Határokon váltogattam és acquiraltam [Uzba Hsz; BLt]. 1797: orotás meljet az Colonus maga orotott | orotás meljet az Colonus irtott [Kőrispatak U; Pf]. 1832: Baroti vágott új orotás [Száldobos U]. 1864: a Székely táj szokás szerént az irtás szót orotásnak mondják [Homoródsztpál U; Pesty, MgHnt LVII, 180a] | Nagy orotás . . régebben erdős hely volt, de ki irtatott Minthogy tájunkon az erdő irtásokat orotásnak nevezik, nevét is innen kapta [Szu; i.h. XLI, 574b]. — L. még RSzF 135—6.

Hn. 1586: az vy Irtasban [Nagydoba Sz; Borb. I]. 1590: Keomyues Janos orotassa allyaban [Szu]. 1595: Vaida orotasa newy hely [Farcád U]. 1604: Orotás teteo oldalaban ualo czere erdeo [Tarcsafva U]. 1655: az orotásban (sz) [uo.]. 1669/XVIII. sz.: a^a Kis István irtása közt . . . [Küküllővár KK]. 1683 k.: Borbelyi irtása fele [Lele Sz]. 1708: Daczo irtásában (sz) [Bh; KHn 8]. 1722: Oratásra menőb(en) (sz) [Csomakörös Hsz]. 1734: Az orotáson az olt mellett (k) [Datk NK] | Sikorla orotásán (sz) [Bogát NK]. 1744: az orotás nev helyben [Vadad MT]. 1757: Kováts Orotásban [Szentmihály Cs]. 1758: A^a Bordás Irtása . . nevű hely (k) [Kiskapus K]. 1767: az irtásba igen vad helyen [Pökakeresztúr MT]. 1768: Az

Ortásban (sz) [Lázárfva Cs]. 1772: Botskor orotásban (k) [Kozmás Cs]. 1775: Az Magyarok Irtásában (sz) [Hidalmás K; RLt O.2] | Az Oratásban (sz) [Homoródujfalú U]. 1781: a Hermány Irtása [Nyárádmogyorós MT]. 1786: Bertok Irtásában (sz) [Szilágycseh Sz; EHA]. 1795: A Pircsi Irtásában (sz) [Nagypetri K; KHn 303]. 1796: Orotás nevezetű helyen (sz) [Verebes Cs]. 1804: Hoszszu orotásban (sz) [Szentsimon Cs]. 1805: A^a Bontz aratásába (!) [Szkr]. 1806: A^a Kis Irtásba [Kusaly Sz] | a^a pap aratásáb(an) [Fiátfva U]. 1821: Petki orotásában (k) [Mikóújfalú Hsz]. 1864: Pusztai irtás [Mákó K; KHn 236] | Kakas irtás [Lele Sz; Pesty, MgHnt XXIV. 195b] | Fenyédi orotás [Márfva U; i.h. LVII. 254a]. 1865: Sarmás irtás [Zilah].

Szk: ~t cselekszik. 1573: senky Irtast Neh Mereslien (!) chelekedny [Kv; TanJk V/3. 91b] * ~t csinál. 1588: az Drullyaban . . falwth akarnak vala czinalni vyonnan vgyan sok irtast czinaltak wala [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. 1632: mivel vadnak irtásaink is, kit csináltunk sok munkánkkal szántó földet vagy széna rétet, ezeket oszlásra nem bocsátottuk, hanem ő kigyelmek^a is, ha nem restellik, a falu földéből szabadságon irtassanak, a legyen örökös földek mint mű nekünk [Udvarfva MT; Barabás, SzO 366. — ^aAzok, akiknek újonnan adtak házhelyet és nyilat. ^bAz őslakosoknak] * ~t él irtást használ. 1604: az meg newezet Irtast eztendeonkent váltokozolag ellyek Egy Eztendeoben Petenye Myhaly kazallya, masban Petenye Balas [UszT 18/3] * ~t épít. 1605: az orotást egygyűth építötte [i.h. 19/77] * ~t irt. 1822: az erdőkből több orotast irtani ne merészellen kemény büntetés terhe alatt [Kőrispatak U] * ~t készíthet. 1771: ha onnan az fákat el hordhatnák s az helyet az le dölt faktol meg tisztagathatnák; ott az Batrinai Gazdák szép Irtast készíthetnének [Roskány H; Jhb 93. XIX. 6] * ~t tesz. 1573: Meg lassak az Erdeoketis, Mert Nagy panazolkodas vagon az olahokra hogy Zok Irtasokat teottek volna [Kv; TanJk V/3. 91a]. 1782: soholt az egész Határokon . . semmi irtást tenni ne mérészellyetek [Torockó; Thor. 21/23]. 1814: vagon a^a Falusiaknak egy közönséges osztatlan Erdejek némellyek Irtásokat téznek s Gyepűnek valo Töviset vágnak [Szász möríc SzD] * ~t tétel. 1827: Mikor én itt laktam akkor semmi orotást nem tetetett soholt [Lisznyó Hsz; HSzjP Uzonban lako providus Szabo István (50) vall.]. * ~t tisztít. 1822: meg tiltotta . . az erdőkből orotásokat tisztítani [Kőrispatak U; Pf] * ~t ver. 1773: (A zsellérek) a Békás mellett az Almás Mezein már olyan irtásokat, tanorokokat vertenek magoknak, hogy azokon elegendő szénajok és török buzajok terem [Gysz; LLt Conscr.] * ciheres ~. 1788: Egy darab Cziheres Irtás [Udvarfva MT; Told. 44/73].

Ha. 1573: Irtassa [Kv; TanJk V/3. 91b]. 1632: irtásak [Udvarfva; Barabás, SzO 366]. 1688: irtásában (k) [Etéd U]. 1851: irtásakat [Názánfva MT].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

irtásbéli de la/din terenul defriřat; Rode-, Reut-. 1686: Az orotasbali része [Kibéd MT; NyM 164].

Hn. 1750: az Istvan orotásabali szena füvet igasgágon oszszak fel [Etéd U; Nkf].

irtásföld irtványföld; pámint defriřat; Rodeacker/land. A. 1589: Ezert Euocaltam kegtek elejben az I. va-

lahonnett valo gondolatiaba(n) ment rea egy Irtas feoldemre tulajdon hatalmaval vgian ezen Jele(n) valo 1589 ezteobben Vrnáp tayban Ekeiewel, feyzeiewel es igh foglalta ki kezembwl mely en orotot feoldemnek vagio(n) niolcz ezte(n)deie hogy epitenie keztem ez Jdeigen birtam az erdeienn en vezettem el rolla vgy annira hogy cziak zantany kel vala [Szentkirály U; UszT] | Irtas feoldem vagio(n) az ... nagy oldal felben omlasban [uo.: EHA]. 1590: Egy Jrtas földem ... uagyio(n) ... lessó nyr new tortományban [Farcád U; EHA]. 1592: Itt Bogozben ... az mikippen az Lofeő Vraimmal ozlast kertónk vala az Irtas feöldből, ennek az Vrunck Jobagi Drabantokis ig engettek uala, hogy az Lo feő Vrajmis vala mi nalok vagio(n) ozlasra bochassak ozlasrais bochattuk vala [UszT]. 1600: Felzeghi Geörgyent Zenth Martonit^a tiltotta ki az falu Homorod Zent Marto(n) falwa egy darab irtas feöldbol [i.h. 15/205]. — ^aHomoródszmartoni U]. 1699 k.: Az juh kosár oldalon ... edgy darab irtás föld [Pinárd MT; MMatr. 431]. 1796: Vagyon még két darabb rosz irtás föld melyeket ... Colonusok irtottak [Balázsháza Sz; WassLt]. — L. még UF II, 88.

B. 1674: az Akasztofanal valo Föld az orotas Földel edgyut [Ákosfva MT; EHA]. 1700: Az hegy megett a Patakban egy orotás föld (sz) [M.felek U; EHA]. 1771: egy darabotska szena fű oratas föld [Körispatak U; EHA].

irtáshely loc defriřat; Rodeland. 1693: les vápájában egy darab orotas hely [Körispatak U; EHA]. 1748: A Porondon Irtás hely (k) [Udvarfva MT; EHA]. 1755: Néhai Togye Sztán tett volna azon irtás helyben jegye- ket [Balsa H; GyK].

irtásocska irtványocska; teren/loc mic defriřat; kleine Rodung/Reute. 1643: Uagion egi iritasoczkja [Szentsimon Cs; BLt]. 1800: A töllem kérdett két Irtásotskakat mind az Kódi emberek birják [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Fodor Vaszali (!) (67) col. vall. Vervölgyi Bányai János kézírásában]. | Kelentze és Kód nevezetű Faluk között ... két darab irtásotskákon kívül, hogy az öszve rugó Határok felett valami versengés lött volna, tudja é, hallottaé értette é a' Tanu ... ? [KSz; BfR IV. 58/21 vk]. 1824: Vagyon égy kis Irtásotskájja az Aknás dombjába [Szásznyires SzD; EHA].

irtásos irtványos; cu defriřari; (aus)gerodet, Rode-, Reut-. 1610: ez zanto feöld ... egi vegbe vagio(n), egi darabia jrtasos [UszT 14d]. 1705: Barrabás Georgy orotásos helye [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1864: Irtásos helyek^a silány kazálloival [Csomafva Cs; GyHn 27. — ^aAz előbbieken felsoroltak].

irtásrét irtáskaszáló; fineajá defriřatá; Rode/Reutwiese. 1718/XVIII. sz.: A' Maladon vagj Porondon vagion égj Irtás Réth [Szélszeg Sz; EHA]. 1718: A Bükken a' régi Nyárfánál van égy kis irtás rét szomsz(édja) a' gaz és szakadás [Monó Sz; EHA]. 1809: Sváb Mester Christján irtás Rétye [Tasnád Sz; EHA].

irtás-szántóföld pámint arabil defriřat; Rodeacker. 1658: attam Fogarasban lako Nagi Tamas Vramnak egy darab irtas szanto földet [Szád].

irtásszeg kb. irtássarok; colj (de pámint) defriřat; Reutecke. Hn. 1855: Orotás Szögén (sz) [Bodok Hsz; EHA]. 1859: Az orotás szögén (sz) [uo.; EHA].

irtás-szénafű irtáskaszáló; fineajá defriřatá; Rode/Reutwiese. 1700: Az gyűkös (!) fán belől egy orotás Szénafű (k) [M.felek U; EHA]. 1766: a' Nyir alatt egy irtás Széna Fű [Udvarfva MT; EHA].

irtásszölő irtványszölő; vie defriřatá; Rodeweingarten/berg. 1758: Bollikban irtás Szölő [Bh; EHA].

irtat, ortat a dispune sá se defriřeze; (aus)roden/reuten lassen. A. 1572: Aztys tudom högy draguzlon Inneth altalulys Egy mezoth Jrtattoth ... Erdewbol kyth az eloth Bedechyek kezdetenek volt Irtany, kyket keresek gyorgy ky verth belole, es wgy Jrtatta Kemeny Janos zamara [Gyerómonostor K; KP. Varga gyorgy jb vall.]. 1598: ott valamj irtast latek ... bezzegh mezze irtata az falutul [Kisilosva SzD; BálLt 81]. 1604: az szekeres allyaba farkalos patak taúat Irtatot Vala is velünk szénafű helyet [Abásfva U; EHA]. 1606: Jrtattam zanto feöldetis ket heljen [UszT 20/154 Sofalvi Agoston Balintné Damokos Dorottya aszony nyil.]. 1727: Többet penig akit a meg irt Szalcsváb(an) birt eő kglme eddig Ahoz eleven Makk termő erdőből ne irtasson [Dés; DLt Lib. inv.]. 1762: most kétt három esztendőktől fogva kezdette irtatni és birni [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. 1789: (Az) Irtást Prelubai Lászlo Ur Sürű Erdőből, nagy bokrokból, és gazból irtotván és ki tisztitotván ... betsültük éppen tsak a Munkáját [Kód Sz; Végr.]. 1795: Ezen csepleneznek mint egy közepe táján irtatott a Grófné ő Nagysága [Bethlen SzD; EHA].

B. 1602: Az feold felől tudom högy akin most az zenafw wagion fodor marlon feyzejewel orotata, chinala; Egi felől orottatta más felől Zantatta [UszT 17/37 nagi lazar Zent Abranj zabad zekel (32) vall.]. 1606: Tudgiuk hogy nestesben hágó feien cherne bwkiben orotátott Bech Jmre [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1613/1640: Az Tekenes völgyben ... Lazar Janos orottatta fellyül gyp vala ugi törete fel Lazar Janos [Gyalakuta MT; EHA]. 1615: az Atthya az nehaj Mihalcz Georgy orottata volt az feoldet es Byrta [HSZj orot al.]. 1767: minden esztendő(en) külyebb kullyeb orottatta eő Nga azon helyét [Hídvég Hsz; Eszt-Mk].

Hn. 1606: örrotatott [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1772: irtattya [Káptalan AF; DobLev. II/439. 3a]. 1790: irtatt [Magyaró MT; MvLev. Vegyes anyag 8].

irtatás dispoziřije datá pentru defriřare; Rodenlassen. 1572: Maryan vaida ... kezdette wala az oldalon az Jrtatatast Az Desyek elys tyllottak wala az Jrtastwl es Tylalomban Alloth, de haat az wthan Jsmet el keztyk az Jrtast [Dés; DLt 184].

irtathat a putea dispune defriřarea; (aus)roden/holzen lassen können. 1727: Többet penig akit eddig birt eo kglme hozzája eleven erdőből kivált Makk Termő erdőből ne irtathasson s irtathasson [Dés; DLt].

irtatik a fi defriřat; ausgerodet werden. 1769: s fel kelvén á berek, á Groff részere irtatott á Jozzágbeli Emberek által [Gothátya H; BK 260 Goncz Groza (58) jb

vall.]. 1797: Első-rend szánto irtovány irtatott a' Berek-nevű Falu Erdeje végiből [Pulyon SzD; WassLt Conscr. 532].

Irtatlan I. mn nedefrişat; unaugerottet/gerodet. 1582: eg' darab Irtatlan teouisios feold [Dés; DLt 209]. 1734: müdön építeni akarta(na)k volna meddig volt és tartott irtatlan. erdős és más possesoroktul ... fel nem fagatt hely? [H; Born. Vegyes IX/9 vk]. 1772: egészen a közben lehető irtatlan bokros helyekkel együt [JHb LXVII/3. 135]. 1772/1802: (A) Nyikita Pojanaja nevezetü kaszálo Irotvány egészen a közben lehető irtatlan bokros helyekkel együt ... Nagy Kristolczhoz tartazo kaszálo Irotvanynak iteltetik lenni [BSz; JHb LXVII/3. 135]. 1782: a Sos Patak az nagyobb részin orotvány, edgy része orotatlan [Szu; EHA]. 1810: Az Ekklesia helyiből oszlott nyill irtatlan (sz) [Bibarcva U; EHA].

II. fn pámint nedefrişat; Ungerodete(s). 1592 k.: Az Chyczierbe(n) valo feoldetis twdom hogy az varos atta Peter kowaczynak egy darab orotlat(n) vagon benne [USzT]. 1732: A Szász Volgyiben a Verőfényen ... irtatlanis vagon benne (sz) [Erdőszengyel MT; EHA]. 1744: Himosba az erdő között irtatlan [LLt Fasc. 67]. 1767: afféle Tökés hely volt ki is irtottatott ... tsak a Kál felől valo végiben vagon egy darab irtatlan [Bó MT; EHA].

irtattat irtat; a dispune să fie defrişat; (aus)roden lassen. 1780: a meg nevezett Sziget nagyobbára régentén bokros és berkes volt, Olosz Ur irtottatta annyira a mint most vagon [Algyógy H; BK ad nr. 450 Romptsa Vasilia (70) jb vall.]. 1781: Néhai Kolumbán János Vr kezdete volt fel fogni és holmi apró Bokrotskától meg tisztíttatni, irtattatni [Peressen Sz; BfR]. 1805: Szánto Földeket irtattattat Ed Nagysága [M.sülye AF; Múz-Radá].

irtattatik a se defrişa, a fi defrişat; (aus)gerodet werden. 1744: Ezen ... földek és Kaszlok mind Falu közenséges Erdeiből, tövisses és bokros helyeiből fogattattak irtattattak [Koronka MT; Told. 26]. 1755: Moga Peter Kopota Juon nevű Sellétt szálitván azon örökségekre, erdőből azon két Sellérek által irtattattak, s békeségesen usurpaltattak általak [Balsa H; GyK]. 1767: hajtasd Sos Patakra a falu Csordáját, mert meg akarja étetni, s p(rae)daltatni Sos Patakon lévő Groff Haller Urto irtattott helyt [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 13]. 1777: Ezen hely többnyire Erdős volt, de már ki irtattott és ki tisztíttatott az Szabaturiak (!) által. Esztendőként valo hasznát pengig figálni nem tudom, mivel per partes irtattott [Révkörtvélyes SzD; TL. Turde Györgyi (60) jb vall.].

Irthat a putea defrişa; (aus)roden können. 1587: swhwlt az egez hatarban ne Irthasson, se maga zamara, se Njwtdj vram zamara [Nagykend KK; LLt]. 1589: es Biro vramtot erttven ha zwkseghe ereotis teobet kerwen, seowenieket el vahassanak (!) zeoleok keozet vtakat Irthassanak [Kv; TanJk I/1. 118]. 1715: Tudom aztis hogi az emlitet darab oldalos hataron mindenütt egészen Negriljászáig szabadon irthattnak, ha kellet és csinálhatta(na)k magoknak Mosiakot a Gyogyiak [Bu-

csum TA; WH. Bárb Jákob (56) jb vall.]. 1746: ezen ki-határozott erdőbe(n) senki ne irthasson szántó föld-(ne)k, vagy szena fünek, és ha valaki irtani mérne a Falu Biroját lehessen keresni [Torockó; Bosla]. 1767: itten az Hidvegi határokon az mély osztatlan erdős berkés, pusztás oldalos és árkos heljék találatnak az Mlgs Possessor Urak közül akár mélylik: borozda vonás irtás vagy más mód által magának el jegyzett az mint maga örökségit úgy tartotta, orothatta, s mivelte [Hídvég Hsz; Eszt-Mk]. 1829: az úgy nevezett Szélvás (!) alatt Apro, Cziheres és tsak haszon vehetetlen bokrott termő Hellyen ... kétt három szekér szénát termő Rétett irthassunk [Méra K; EHA].

irtó I. mn irtásra szolgáló/való; de/pentru defrişare; Rode-, Reut-.

Szk: ~ csákány. 1829: égy két élü irtó Sváb Csákán [Borosbenedek AF; Mk]. 1848: Irto csákány a varos számára [Dés; DLt].

II. fn erdővágó; defrişor; Ausroder, Holzfäller. 1746: az felső darab föld az Vas Urak részire tartazik, mert mind a két darab földet az Vas urak Erdejiből irtatták ... leg első irtó volt Györgye Blága [Egyed SzD; WassLt Szóts Stephán (50) zs vall.]. 1847: a nevezett irtó azt mondotta, hogy Varga Katalina engedelméből tette azon irtást [VKp 191].

irtózik I. iszonyodik; a se îngrozi; sich vor einer Sache grauen, schaudern. 1847: Kászoni András .. részeseg Isten káromlo — nyakas előljároitól nem függő

Mindenkiben mint a tövis bokor szeret belé akadni — ugyannyira hogy töle mindenki irtózik [Kv; ACLev.].

2. átal; a se sfi; sich scheuen/genieren. 1846: Kászoni András a' K: Közép utszai Tized Előljároit .. alacsonító szókkal illette — s szolgál biro Bán Istvánt kicsapással fenyegetni nem irtózott [Kv; i.h.].

irtóztatik irtózik; a se îngrozi; sich schaudern | retteg; a-i fi groază; sich grauen. 1823—1830: mindenfelől szorongattak a sok adósságé^a, s nem volt honnan fizetni. Irtóztatam haza is menni, mikor másutt voltam, mert mindenkor csak pénzkérésért írott leveleket kaptam az asztalomon [FogE 269. — ^aKülföldi utazása és tanulása alatt gyűlt adósságra von.].

irtogat, ortogat a defrişa pe indelete; nach und nach (aus)roden. A. 1572: Az withan Isetm Alattomba vgy Irtogettak az Somkwtiak [Dés; DLt 184. — ^aA tőszomszédos Somkút lakosai]. 1689: az controverziás hely .. uton fellyül valo reszit is Hideg kutiak^a irtogatták [Kucsulata F; Ks 67. 46. 21. — ^aA tőszomszédos Hidegkút lakosai]. 1715: Him berke nevű helyb(en) egy orotványt ... Urával irtogatta volt Erdőből bokorbul [Koronka MT; EHA]. 1722: ezen széna termő helyet én is irtogattam Pristiny Péterrel edgyütt, mert olyan gaz volt rajta, hogy lovasember is alig láttott ki belőlle [Algyógy H; JHb XXXII/41]. 1751: En nem tudom hogy irtogattat volna mostonság [Marosztkirály MT; Told. 29]. 1762: az idevalo Réformáta Ecclesia emberei irtogattanak benne [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. 1771: ezt a helyet még mais irtogatták a Batrinaiak [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. 1798: Druga Maftyej ... mind tsak irtó-

gattott [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. 1817: Harsányékatis a' kik leg több építéseket tetek, és irtogattak el űzte az Erdőkből [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Árkosi Antal (60) zs vall.].

B. 1589 k.: Istvanfi Kelemen az Vereo fel zegben foglalt egy darab feoldett, latom hogy minden esztendeonkent ortogatia [Szu; UszT]. 1701: az után az Ölt vize szapargatta az Ajtai Határból; Ecclesia számára az után kezdék ortogatni [BNB V/9 Valentinus Salatia Principilus de Köpecz (45) vall.]. 1715: az Bogvölgy nevű helyb(en) es a Darab erdő alatt levő ortvanyokat Kocsis Györgyel ortogatták [Koronka MT; EHA].

irtogatás defriřari repetate; wiederholtes Ausroden. 1740: Constál ..., hogi ezen praatensiokb(an) lévő mostani kaszálló részszerint Irtogatás által szaporogattott [Dés; Jk 324b]. 1751: A Rétyei ... a' nem irtogatás miá mind tiszta tövisek [Marossztkirály AF; Told. 29]. 1757: Guraszáda Határa(na)k olyan állapotya, és természetze vagon hogy ha minden esztendőb(en) munkás irtogatás által nem tisztogattatik, és nem tágásittatik erdőháton fekvénn szaporán a' Bokor fel vérszi, és győkeket vervénn maganak, az oeconomia folytatásra alkalmatlan állapottyára redeal [Guraszáda H; BK nr. 144]. 1768: Marosan Gavrilla azon Hellyet elsőben fel fogta volt, de minthogy felette Gazas volt azon Helly felben hagyta az el kezdett irtogatást [F.borgó BN; BK]. 1795: (Az erdő) pusztulása leg inkább okoztatik az Emberek irtogatásai által [Vécke U; Bállt 1]. 1844: egy Szászfenesi ember ... a' Sodorit szeliben ... mintegy felszekernyi szenát csinálgatott ... irtogatás által azon kis helyet egy nagy mezőre tsinálta [Kv; KmULev. 1 Fr. Litzkai (52) vall.].

irtogathat a putea defriřa; nach und nach (aus)roden können. 1689: mint hogy ez az Csere az Faluhoz közel va(gy)o(n) ... ä Heviziek szaba(do)ssan irtogathassák s az ki mit irtogathat légyen öbe [Kucsulata F; Ks 67. 46. 21]. 1738: Minthogy ezen csicsai^a határ régen pusztában hever csak jövevények lakják, az ki hol irtogathat helyet, ott lakik [Csucsá K; BfN Br. Bánffy Farkas conscr. — ^a ^b E település neve a XVIII. sz. elejéig Csicsé volt (I. Csánki V, 343)].

irtogató gyak irtást végző; care lucrează la defriřari; nach und nach (aus)roden/rottend. 1687: Tavaszszal kertetek Lázokat, Reteket Tisztító irtogató két számra szolgáló Szegény Jobbágyok [Máramarossziget; Törzs.].

irtogattat a dispune să se defriřeze; nach und nach (aus)rotten/roden lassen. 1679: Réteketis ... Tövisből gasztol irtogattassanak, és tisztogattassanak [Vh; VhU 669]. 1782: maga embereivel Jrtogattatta a' Csutkoltol Tisztogattatta egy reszti^a [Koronka MT; Told. 4. — ^a A földnek].

irtogattatás dispoziție de defriřare; Ausrodenlassen. 1752: a Jázi^a határon ... a mely Gazos földet fel fogtak 's irtogattak Borzáék fel fogták, 's irtogatták tiltattaké törvényesen ezen földek(ne)k fel fogását s irtogattatásoktól hogi fel ne fogják mert ez falu földé vagy Uras föld ... ? [Kr; BK. — ^a Sz].

irtóhely irtvány; teren defriřat; Rodeland. 1590: za-bad wolt mindennek az kj akart Jrtanj otth es egyebwttis az hol az fele Jrto helyek woltanak [Szu; UszT]. 1590 k.: Az varos ezen Igyenessedek megh hogi az hul Jrto helyek vadnak mindeneket tizesre fel merenek ennekemis Adanak három rezt [Szu; i.h.].

irtókapa sapă de defriřare; Rodehacke/haue. 1632: Vetemenies kerth ... Vas asso vagon N.5 Kapa vagon N.6 Irto kapa N.1 [Fog.; UF I, 189.—190]. 1647: negy irtó kapa | egy irtó kapa, egy őregh furu [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1650: Njeles was kapa nro 130. Jrto kapa njelesteol nro. 80. Közönseges avagy lapos kapa njelesteol nr. 250 [UF II, 102]. 1681: Ploszka Bánya ... Vagon itt Irto kapa Nro 1 [Vh; VhU 578]. 1697: (A pincében) Irto kapa nro 1 [Borberek AF; Mk Urb.]. 1757: Tanáltnak Mineralis Vénák olly hegyekben is mellyek nem kösziklások, ázokban Stólnákkal miként a' kösziklás hegyekben is ahoz való Bányász vas Eszközökkel, Tsákányokkal, es irtó kapákkal penetrálván, a Stólnákkal fa fogásokkal hogy őszve ne omollyanak jól megerősítvén penetrálunk mig Vénákra erünk [Zalatna AF; JHb]. 1780: Irto kapa I Sima kapa I [Bethlen SzD; BK Szám.]. 1854: áso egy irtó kapa egy [LLt].

irtott defriřat; (aus)gerodet, entholzt. 1592: az Tannach haz udwaraban az meli fakat hordattanak vala az irtot erdőbeól fizettem 5 legennek egy napra ... d 40 [Kv; Szám. 5/XIV. 138]. 1680: az Irtott hely most köles-sel vagjon bé vetvi (!) [Porumbák F; ÁLTurb. 51]. 1731: a gypün kívül van irtott földé [Bh; KHn 12]. 1744: A Nyár fánál egy darabocska irtott rét [Marossztkirály AF; EHA]. 1745: az ... Felső határbon az Arnyék fél nevő helyben egy darab erdőből fel fogot, tüzel, fejszével irtot örőgség [Magyaró MT; EHA]. 1749: Mihacz Andrásához hozza ütöttem mellyré eő azon kívül is reszeg lévén könnyen el esett valami irtott tövis közze [Sztregonya H; Ks LXII/9]. 1784: egy gyümölcses irtott hely egy bokros szakadazatt Köves oldal [Dés; Hr 5/40]. 1802: Irtatt Kaszállók a Felső Forduloban [Veresegyháza SzD; RLt]. 1808: (A jő-ok) hogy a magok által kőz helyekből fel fogatt és irtott szántó, és kaszálló Földeik ... elidegenitettek volna nem tudjuk [Szentmihálytelke K; BetLt 5].

irtózás irtózat, iszonyat; groază; Grauen, Schauder, Abscheu. 1684: Tar Ersoknak N. Thorma Benedek p(ro) t(empore) hütős felesegenek, nyilván való rusnya, szamos izben szemmel latott s el követet rut parzanasaga meg annyi vilagos jelekből irtozással constalva(n) előttünk ... Tetzet mint ollyan közönseges parazmat diuortialnunk ferjetől [SzJk 203]. 1739: Három oculatus Testisek Fassiojokból Constálván Néhai Gombkötő Mihály Özvegenek Kibédi Máriának sokféle Nemezekből való Férfiakkal egy ágiban hálása Gravis Circumstantiák is felesen, mind az irtózásig subinferáltatván, Világos paráznaságról . Deliberáltatott, hogi ... in poena Mortui Homagii Convincattassak [Dés; DLt 301]. 1752: az el mult esztendőben feles gyermekek el halván ... volt gyanu hogy boszorkányok lőttek volna azon holott gyermekek közül mellyre nézve ezen Barna Kirila némelly hozza hasonlokkal azon irtatlan gyermekek(ne)k koporsojokat ki ásván, s fel nyit-

ván azokat vagdolta, s sziveket meg égette etc. mellyis keresztény ember(ne)k még hallaniis irtózás [O.csesztve AF; Ks 83]. 1762: az A: hallani is irtózás azt mondta az Annya felől . . . Nem kár volna puska porral felvettetni [Torda; TJKt V. 77]. 1823—1830: mind bávoszkodtak az hid alá bedőlt szekeren. Irtózás volt azt nézni [FogE 264].

irtózatos iszonyatos, szörnyű; ingrozitor, inspäimintátor; grauen/schauerhaft. 1711: az természetnek rendi elle(n) ferfi köntöst vött magara circiter 14 esztendeje mint maga in facie sedis meg vallotta ferfi irtózatos utalatos eszközt csinált magának, s aval az Aszszonyi allatokkal ektelenül elt [Kv; TJK XV/1. 68]. 1729: az Tisztartó irtózatos morgással meg szidá magát, Annját [ApL 3 Gabriel Barthos de Karatna (28) ns vall.]. 1749: a' detentus az Szilágij János házához bé menven, és onnat nagj tüzes szenet akarván pipájáb(a) ki vinni, hogj azt tselekedni nem engedték, ezért irtózatos I(ste)n ellen valo karomkodás (!) fokadott attával teremtettével szikozodott [Torda; TJKt III. 258]. 1766: irtózatos Káromkodásaitól el irtoztam [Nyáradsztbenedek MT; ToldNy 5]. 1817: azonn égés irtózatos volt [Torda; KvAkKt 363].

irtózatosan iszonyatosan, szörnyen; in mod ingrozitor/inspäimintátor; grauen/schauerhaft. 1748: ket ő Asztag lévén illő el tséplétnünk mivel az egér is irtózatosan vesztegeti az mint látom [Tövis H; ApLt Bartos József lev.]. 1810: szegény Kis Antim mind kinlodik a gyermek irtózatosan el vagyon gyengülve mikor magánál vagyon alig lehet érteni a szavát [Buza SzD; JHb].

irtózik 1. iszonyodik; a-i fi groazá, a se ingrozi; sich grauen, schaudern. 1595 u.: En ugyan Irtozom teolle hogy olyan iambor embert mégh zida [Hodgya U; UszT]. 1626: vagion egj hazok Keozop Vczaba(n) mely haz ige(n) nagj Ruinaba(n) volt, el Aniera ellen egiebekis Jrtoztak teolle es Zelerekis ne(m) lakhatak [Kv; SLt FG. 6]. 1657: (Bethlen Gábor) testét felbonták, beleit és szivét s egyéb belső részeit kivéven . Catharina, az fejedelemasszony^a, nemcsak nem irtózá nézni, sőt egyiránt fogdosni, tapogatni az felmetélt testnek szivét, felhasított hasát s egyéb tagait: de semmi szomorúságot nem tettete, sőt egy csepp könyvet nem ejte az istentelen, gonosz szivű, elvetemedett asszonyi állat [KemÖn. 102—3. — ^aBrandenburgi Katalin, Bethlen Gábor második felesége]. 1716: megh réá nezny irtoztam es általatta(m) [Nagyida K; Told. 22]. 1748: a' Termeszetis irtozik attol, hogj az fiu s, leány Attya s, Annya ellen hamissan esküdjgék [Torda; TJKt III. 215]. 1749: már el jiedtünk eő Kigylmétől^a s irtozunk panaszra, vagj valami bajunk eligozítására eő Kigjelmét meg találni [Fejér m.; Told. 3. — ^aA faluval rütl bánó szolgabírótól]. 1752: hallaniis irtozom hogj azt költötték hogj etött csináltak volna bele és meg akartak volna valakit etetni véle [Altörja Hsz; HSzjP Michael Vargyasi (26) jb vall.]. 1802: nem figyelmeztet arra hogj ki mit tsinál mint hogj én irtoztam ezen Történetől, ugy réája sem figyelmeztet [Déva; Ks 115 Vegyes ir].

2. áttal; a se sfi; sich scheuen. 1762: Bölöni Dombói Péter eő kegyelme: a Sz: Háromság tánczát az Hegedüs Czigánnyal vonatni, s másokat az táncz járásra nogotni,

s izgatni nem irtozatt [Torda; TJKt V]. 1773: A paraszt-ság oly szarvat emelt magának, hogj teljességgel elhítette magával, hogj ők tovább urat nem szolgálnak Fenyegetődzeni is nem irtóztak, de az Isten megszegyenité őket, szavokat is alkalmasint letöré [RettE 305]. 1782: a Dominális Biro Illya . . . magát Opponálni, resistálni nem irtozot szörnyű nagyon el rogdták ezen embert a Csikok, nem etzer agredialt szoval, miért én néki köntöst nem tsináltak [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.]. 1844: most kernelek hogj jöj bé utánam, mert irtozam egyedül utozni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Vö. az irtózik címszóval.

irtóztat (el)rettent; a ingrozi/inspäiminta; jn von einer Sache abschrecken. 1662: (Az) alkalmatosság^a különben mindenképpen tetszenék, csakhogj pápistaságban születettvén, neveltetvén^b, nagyon irtóztatná elméjüket, tartván, hogj jövendőben familiájokra^c kár ne kezdene fordulni belőle [SKr 197. — ^aI. Rákóczi György fiának, Györgynek Báthori András árva leányával, Zsófiával való házassága. ^bBáthory Zsófia — II. Rákóczi György halála után — fiával, I. Rákóczi Ferencel együtt rekatolizált, és türelmetlenül, könyörtelenül szolgálta az ellenreformáció céljait. ^cA Rákóczi-házra]. 1769: Porontsoltatik az oláh popaknak hogj a kösséget meg intsek az el sőkéstől irtóztosság fenyítsék [UszL 97/XIII].

irtóztató 1. elborzasztó; groaznic, oribil; grauen/schauerhaft. 1685: Exhibealok vilagosan azt az keresztény sziveket Irtoztato Sodomiai eletet, melyet fel töttem volt [Dés; DLt]. 1700: Dosa Mihalyne Regeni Sophia reszeről vilagossa(n) constal hogj edgyik a' masikat ocsmany es emberseges embereket irtoztato es botrankoztato diffamatiokkal mocskolta s diffamalta [Dés; DLt 310a]. 1731: Embereket és Istent eő Felséget irtoztato, Attazodásokatt es Teremtettézeket perpetralt [Dés; DLt]. 1750: Ejel Nappal Korcosmakrol Korcosmákra járt, ivut, részegeskedet olykor Keresztény embereket irtoztato Káromkodásokkal, sok féle Teremtettekkel Káromkodot [Kál MT; Berz. 2. 38/30].

2. irtózatos, szörnyű; teribil; ingrozitor; grausam, entsetzlich. 1710: Szörnyű irtóztató executio mene véghez az egész országban^a . . . Nem lévén a szegénységnek pénze kintozták, kötözték, nyomorgatták, hogj ugyan nem adhatott, minden marháját elvették [CsH 396. — ^a1707 táján II. Rákóczi Ferenc fejedelemsége idején]. 1727: nekünk . . . oly irtoztato Szelünk jár, hogj ha még meg nem Szünik, Sok karokat vallunk miatta kerteinket le döjti, épületeinket bontogattya [Sszgy; ApL 2 Daczo Ferenc Apor Péterméhez]. 1737: irtoztato I(ste)n ellen valo szitkokkal szidott káromlott [Torda; TJKt I. 134]. 1739: Én Orosz Telken alót jötem irtosztato Villámmasban menydörgésben, es éczakai Setétségben [Darlac KK; ApL 2 Kálnoki Mihály lev.]. 1768: ez a gyermek . . . bé felé kezdett a Házakhoz futni, de a Sítárok a Rét mellett lévő uton irtoztato Tolvaj kiáltással Ló Háton az Házakhoz kezdettenek bé Nyargalni [Kissolymos AF; Told. 3a]. 1815: a' Szabados tetzésü Mennyei Ur . . . irtoztato Jég essőt küldé mű körünkbe, a' melly egész határunkat . . . porrá tevé [Berekeresztúr MT; Berz. 11. 75].

Szk: ~ nagy pápista veszekedett, vakbuzgó katolikus. 1760: Barcsai Pál . . . anyja özvegyen maradván . . . úgy lett pápistává a fiait azzá tévén, kik is irtóztató nagy pápisták [RetE 105] * ~ nagy szeretet veszekedett nagy szerelem. 1760 e.: (Macskási Krisztinát) gr. Bethlen István úr megszeretvén . . . egyik sem akart várakozni Lónáról ellopatta a kisasszonyt Ez az irtóztató nagy szeretet valami hat esztendőre úgy megaludt köztök, hogy külön ment egyik a másiktól [RetE 104].

irtóztatóképpen irtóztatatosan, iszonyatosan, szörnyen; teribil, ingrozitor; grausam, grauenhaft, entsetzlich. 1715: ő Szent Felsége ellen káromkodott őrdög Terempe-ttelvel, attával őrdög Lelkűvel, irtóztató keppen szitkozódott [Vaja MT; VH]. 1736: az I ő kgime engemet mint At az város Piatazán irtóztatokepen szidott motskolt [Torda; TJKt I. 124]. 1737: Székely András meg-részegedvén őrdög attával 's őrdög teremtet-tével irtóztató képpen káromkodott [Dés; DLt 261b]. 1751: Vándor luon engememis magam tulajdan Szöllöm-ben megh támadott minden igaz ok nélkült irtóztató-képpen karomolni kezdvén rutul megh vert [Balázstelke KK; IB]. 1752: reám jövéen Lóháton Bóer Samuel Vram és irtóztató képpen káromkodván ellenem Morvás teremtetttével a' Pistalját nékem tartotta vala [Abošva KK; Ks 8. XXIX. 29 Kalucz János (23) jb vall.]. 1807: a Papot irtóztató képpen a mint jött a szájára öszve gazalta [K; KLev.].

irtóztatólag irtóztatatosan, iszonyatosan, szörnyen; teribil, ingrozitor; grausam, grauenhaft, entsetzlich. 1846: a' musikusok menni vonakodván Darvas János el távozott a Fogadobol . . . hátam meget engemet szájára jöhetett minden ki gondolható szavakkal Tolvajnak, gazembernek nevezett, s hogy Testverem meg fátyjazat volna (: mi mind valótlan-ság :) mondott (!) azonba égtelenül-irtóztatólag káromolt [Dés; DLt 530/1847. 27].

irul-pirul pironkodik; a se rosi; erőten. 1598: Bor-gyasne rwttul kezdé az leant Zidny mondwan mert teo-red el bestie nagy zajw kurwa az chyuprott . . . add megh az arratt vgymond az Zegeny leany irwla pirula minth ollian leanizo, es ada egy Penzt az chyuporert [Kv; TJK V/1. 269—70].

is I. ksz A. Zárt m-on belül; in cadrul unei propozitii închise; innerhalb eines geschlossenen Satzes. α. Egyszeres haszn-ban; folosit singur; in einmaligem Gebrauch. 1. Azonos mrészeket kapcsol; leagá párji de vorbire de același fel; gleiche Satzteile verbindend. a. Állító szöveg-környezetben; in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung: és, meg; și; und. 1570: Ew attyatol, es egyebekteolis Eoreg nepekteol hallotta [Gyalakuta MT; BálLt 1]. 1595: Az bizonságh vallasa vtan meg'h Itili az teórvűnj hogy ha lehet haladecia az Jnek, az otalom hadba letele es az eó maga hadba letele miattis [UszT 10/59]. 1630: Szabo Marton foldozot mind ennekem sarut Mind penigh az Jnasnak s mind Uramnak maganak s Aszoniomnakis foldozta Czizmajat [Mv; MvLt 290. 221a]. 1688: valamelljik félnek az teórvűnj azon peres földet adjudicallja legjen aze az őrókseg az dezmais [O.újfalú F; DLev. I. VI. B. 20]. 1760: Néhai Tekéntetes Torma László Uram nékem testvér Bátyám volt Atyá-

val s Anyávalis egy testvér lévén éő kegyelmével [Csicsó-keresztúr SzD; BetLt 6 Fr. Torma (63) ns vall.]. 1794: (A földet) Vándor Juon . . . a' mellette lévő miveletlen helyből, ugy a' mellette lévő ország uttyából is szoporította [Balázstelke KK; JHb XX/9. 3].

Szk: egy az ~ mind egyszersmind. 1683: Nemes Déés Varossanak fő Praedikatorat, egy az is mind Esperestyet Tiszteletes Solti Janos Ur(ama)t, mocskos becstelen szitkokkal illette [Dés; Jk].

b. Tagadó szöveggörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung: sem; nici; (auch) nicht. 1557: Se Byro sem polgar wraym egyebekys Ne hordhas-sak az ewrdewth [Kv; TanJk V/1. 19]. 1809: adozással és egyéb praestatiokkal is nem tartoznak [Asz; Borb. II].

2. Különböző mrészekkel kifejezett azonos fogalma-kat kapcsol; leagá nojiuni identice exprimate prin diferi-te párji de vorbire; durch verschiedene Satzteile ausge-drückte gleiche Begriffe verbindend. a. Állító szöveg-környezetben; in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung: és, meg; și; und. 1576: Mas fel cheo Arany fonal Ezen keoweol Egy papyrossan es walamy dryyb darab ky tezen Egy fyrthal Aranyath [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 14]. 1595 u.: előzer így kezdé el hogy . . . el loptad tes (!) a' Bikafalúj malombol a' buzat [UszT]. 1596: Chiog lörincz, Damokos Tamas Jobb(agia) kit mas neuel Santa lörincznekis hinak [Füle U; i.h. 11/69]. 1682: p(ro)ducalta volna ratioianak ideien az eó Nga Commissioit s töb ratioi között ezis el igazodot volna [Kv; RDL I. 161]. 1735: Az Vadászim egy Szarvast lö-ven az két lapáczkáját vgy főzni valo reszebbölis küldöt-tem Ngn(a)k [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. 1829: apammal én is mint kisi Gyermek el nyargal-tam [Toplica MT; Born. XVc. 6 Vulkán Mihaila gyny Rit (60) vall.].

b. Tagadó szöveggörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung. 1700: édes Attyánk Tött Cseréjét mikis fell nem bontyuk [Pókafva AF; JHb XXV/1. 39]. 1802: jelen lévén az Ugariásnak ideje, nem késik a kaszálás is [M.csombor K; Somb. II].

3. mrészhez fokozó értelmű azonos mrészt kapcsol; leagá de o parte de propozitie o altă parte de propozitie identică care conține o gradație; einen Satzteil mit einem gleichen Satzteil steigernden Sinnes verbindend: sőt; chiar; sogar. 1568: Hazucz bestye verül te Zoch mihaly mert vagiok en ollyan ember mynt, the s meg Jobbis [Kv; TJK III/1. 279 P. Zeqch vall.]. 1630: Azt Thott Ba-las szomoruan es Syruach hallotta [Szentmárton Cs; BálLt 48]. 1642: Az Szekerek fel nap s- egész napis ott lestek hogy hordani akartak az buzat es szenat de az sok esseoteol nem hordhattak be [Nagykapus K; GyU 70]. 1732: rutul szida fenyegete is hogy ha meg kaphattya oszve vagdalya [Szentimre MT; BálLev.]. 1737: Szida Apor Peterne Aszonyomot ő Ngat, lelkitis gazla [Kanta Hsz; HszjP]. 1759: a' Töröküzát el-tsepeltettvén . . . mű gyanityuk, hogj volt három száz véka, még talám többetske is [Marosludas TA; TKI]. 1788: A Kapatselbe egy szép szálos Erdő melybe vadnak mind Cseréfék. Fialatok Gerendának néhol Talpfának valokis [Nagy-er-cse MT; EHA].

Sz. 1736: Ha penig vagy szegény atyádfiához vagy be-csületes nemes emberhez szállottál volna, az olyan sziv-vel látott, hogy örömben talál az lelkit is kitette volna érted [MetTr].

4. Kimondott vagy elhallgatott körülményhez lefokozást kapcsol; leagá idea de degradare în legătură cu circumstanță/situație exprimată sau neexprimată; einen ausgesprochenen od. verschwiegenen Umstand mit einer Degradation verbindend. 1599: Vadalma Jakabne Orsolia azzony . vallia en nem hallottam hogy megh chyak vizza mondotta volnays Farkas Jstwanne az zidalmokat az Inctanak [Kv; TJK VI/1. 296—7]. 1653: nagy vala a szorongás . Soha a keresztyén királynak, vagy fejedelemnek, de csak egy nagyságos úrnak is a belső szolgáló szótatlan (!) nem túrték volna azt a szorongást [ETA I, 135 NSz]. 1803: annyiféleval bestelenitette hogj mind eszembe sem tarthattam iszonyuság voltis csak halgatni [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1849: ott oly sok minden házi Drága eszközök voltak hogy bajos egy helyt annyit tsak latni is [Héjjasfva NK; CsZ. Szakáts Juliánna Lőrintzi Istvánné (45) vall.].

5. Mértékbeli hasonlításban a hasonlítottat és a hasonlót kapcsolja; într-o comparație de măsură leagă termenul comparat cu cel cu care se compară; in einem Maßvergleich das Verglichene und das Gleiche verbindend. 1573: Ferenchy Ambrus . vallia hogi . . . Ban lanostwl es felesegetwl hallotta azt Montak hogi ely aggyak az hazat, Megh olchobannis hogi ne(m) mynt meg beochwltek [Kv; TJK III/3. 136]. 1770: az Silip orát annális alább szállították [Ádámos KK; JHb LXVII/117]. 1775/1781: egy esztendőben . . . gyűjtenek . . . száz, söt száz tiz szekér szénánál is többet [Algyógy H; JHb LXXI/3. 365—6]. 1822: Nemes Kis Ferentztől hallattam többszer kézzernélis beszélni [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 22 Kováts Ferentz (60) ns vall.].

Szk: *annál ~ inkább* . . . még inkább. 1671: Mivel Régen Várossa az el-múlt sok háborúságokban . . . igen meg-romlott a' Postálkodás miatt annál-is inkább elpusztulnak [CC 30]. — *b. (de) kivált, pláne*. 1671: Nem tartozom az meritumra megh felelni, mint hogy Nemes Ember vagyok; s suspiciora Nemes Ember nem tartozik megh felelni, annal is inkább, hogy még az paraszt emberis nem tartozik gyanora magara vallalni, ne(m) hogy Nemes Ember [Kv; TJK VIII/11. 104]. 1760: kicsoda Azin alatt occupalodot és mennyit occupaltanak el ezen utrizált hely mellől nem tudom annal is inkább hogy ellenzette volna valaki hogy ne occupaltassek el mellőle vagy is belőle . . . egy részre is [Bethlen SzD; BK]. — *c. már csak azért is*. 1751: kérjük^a alázatossan Nsgodot, meltoztassék Székünköt Finna Mihálynak functionálával meg ne Szomorittani annális inkább hogy abbéli meg Szeomorittásunk az Mlgs Guberniumhoz recursus az Causaljon [ApLt 5. — ^aTi. Orbai szék tagjai]. 1777: az vővőnek mindenkor szemesnek kel lenni, s tudni kitől vásárol, annal is inkább ne hogy ut adatodgyék a lopot joknak eladatására [H; Ks 114 Vegyes ir.].

6. Tagadó szerkezeteket kapcsol; leagă construcții negative; verneinende Konstruktionen verbindend. 1568: Michael literatus . fassus est, . Johannes brassai ita dixisset hazucz bestyewl benne hogy the uoltal uolna (!) olyan ember mint En vagiok, mert te soha ne(m) uoltal olyan s ne(m) lesz is [Kv; TJK III/1. 220]. 1596: kertem az Mezaros Miklost hogj mellettem legjen lowawal, mert egjedwl nem gjoztem mind lowastol es nemis mertem egjedwl keözteök az mezon es reten vellek vezeődneöm [Kv; Szám. 6/XXIX. 171 Bachi Tamás sp kezével]. 1676: vőttem . . . Egy pár Nusztot, az ki nem

az allyassi; nemis az szépi volt f. 22 [UtI]. 1697/1699: ahöz eő kglmenek semmi közü ne(m) volt nincsenis [Cege SzD; WassLt Vas György nyil.]. 1796: szándékam sem nekem, sem Groff Uramnak e hid építésére nem volt, 's nints is [Ádámos KK; JHb XIX/56]. 1826: meg őregettem és már toáb nem lehetek mivel a strápátziot már nem Győzem és nemis vagyok kápás [Háporton AF; Kath.].

7. Szembeállított fogalmakat kapcsol; leagă noțiuni opuse; entgegengesetzte Begriffe verbindend. 1599: Hallottam hogy a' Gondviselő . . . a' Mlgs Groff Principálisának is serénykedett, a' mint Serénykedett; de inkább magának [Marosludas TA; TKI Mokány Ojne (70) jb vall.].

Szk: *nemcsak . . . de/hanem . . . ~ mind mind, is . . . is*. 1736: teljes életiben mások előtt emlegette Petki István, mit tanolt volt Apor Lázár bátyjától; s nem is emlegette peng csak, hanem meg is tartotta [MetT 420]. 1827: a' Törvényes Exequutio (!) nem csak tentatatt, hanem admittalattat volna is [Erdősztyörgy MT/Mv; Tsb 51]. 1843: itt tűnik ki, hogy ők valoba nem csak dögök; de értetlenek is — jelesen kazalozás, kalangyalás — és asztag rakási mester(se)geket nem értenek [F.zsuk K; SLT évr. Szigethy Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenc].

β. Páros haszn-ban; în corelație cu sine însuși; paarweise gebraucht. 1. Rokon fogalmak kapcsolására; leagă noțiuni înrudite; verwandte Begriffe verbindend. 1593: Egi vech czondratís es egi lasnakotis lopot volt [Kv; TJK V/1. 446]. 1597: az Nagymezezekis óweknek tartottak, s az Alparetyak is [Aparét SzD; Ks]. 1606: kerü uala Zolta(n) Pal Dienes Georgiet, hogy ne uezekegdwnk nam tes Attjamfia vagy, Albertis Attiamfia, bekellietek kwleomben [UszT 20/111] | Az Benkes giwkerereólis, Sebestien Thamaseteolis óda zolgaltak [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1646: az Draghi hellie volna de az kiczinnis, és mereo sár fezekis [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István apjához]. 1732: a Kementze . . . ket fele rekesztetett, vgy hogy fűttős, cserepesis [Nagyida K; Told. 11/70]. 1761: az edes fiam vakmerőképpen az enyémben is, mind a Néhai férjemében is tsak harmadát tudta az en reszemre [Hsz; BLEv.]. 1832: olykor olykor — vagy felejdékenységből — vagy betegségből, vagy tapasztalatlanságból enis másis hibázni szoktunk [Torda; IB. Demény János udvari tiszt lev.].

2. Ellentétes fogalmak kapcsolására; leagă noțiuni opuse; entgegengesetzte Begriffe verbindend. 1582: Az zolgának hogy az tamazokat fel astak es az talpok ala keowet teottek az achyoknakis etterzis mazzoris borra walot atta(m) d. 35 [Kv; Szám. 3/V. 29 Lederer Mihály sp kezével]. 1600: bizott volt kegtek kezembe eszer Niolchad fel zaz sótt Zazat penigh Attunk hetennis heted felelnis, Egiet Eggyet penigh az ki valogatva veotte kilenchenis, tizennis Attunk, az Apriaiban penigh Attunk chyak eot penszennis, az mint el Adhattuk [Kv; i.h. 9/XIII. 1 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1679: engemet tiszta es igaz Nemes személyt együtis, masuttis egy szeris s mászoris Tudományos Boszorkany személy(ne)k mondott [Dés; Jk]. 1731: zugattak es rebesgettek egyis másis afféle híreket hogy Fagarasi a mostoha leányát élné [Mezőbánd MT; Born. XXXIX. 16]. 1799: a Léány edgyikhez is másikhoz is olly feslettséggel viselte magát, hogy tsak a' volt már hijja, hogy réa hágiön, mint a Fojato tehén a' Bikára [Dés; DLt].

3. Állítás és tagadás kapcsolására, határozatlanság kifejezésére; folosit pentru legarea unei afirmatii și a unei negații, pentru exprimarea unei nehotăriri; Bejahung und Verneinung verbindend, zum Ausdruck der Unsicherheit/bestimmtheit. 1812: a Groffné . . kerte elő a Párna Sákokot; A számtarto tartván a nétalámtol ada volnais elő, nemis. Illy késedelmezett kétségek közt végre elő adta [Héderfája KK; IB. Takáts Josefnek (45), gr. I. Bethlen Sámuel tisztjének vall.]. 1868: ha tãn házasadni készülnél váladz meg jól . . szép is jo is gazdag is nem is, mert az elsöben sincs mindig köszönöt [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.].

B. Összetett m-viszonyban m-ok v. mrészek kapcsolására; in propozíjjii compuse pentru legarea propozíjjilor sau a părților de propozíjjie; in zusammengesetztem Satzverhältnis Gliedsätze od. Satzteile verbindend. a. Egyszeres haszn-ban; folosit singur; in einmaligem Gebrauch. — aa. Mellérendelő m-ok közt; între propozíjjii coordonate; in Satzverbindung. 1. Rokon fogalmakat kapcsol; leagã noțiunii înrudite; verwandte Begriffe verbindend. — a. Állító szövegkörnyezetben; in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung: és; și; und. 1560: az ew kewlchegeeth ha mëlthonak Jtelyk hath azokrol Lagistromokath hozhasson, Nemellyeketh Embery Byzonsaggales megh Byzonthasson [Dés; SLt AB. 3]. 1570: Anna Ban Janosne, Azt vallya hogy, . . . Latta aztis hogy egygywt eotek cois eoth velek [Kv; TJK III/2. 148]. 1594: Az peres feöldet Zeöke' Pal elte es Az fia Zeoke Mateis elte [M.fráta K; Told. 27]. 1600: az orzagh el wegezte hogy asz kitt zeore(n) (!) meg találnak nemes ember Marhajaban aszt Bwchjewel kel meg adnj enes eszt kewano(m) ez ketek terwenietol [UszT 15/45]. 1635: Tudom azt hogy Matthe Istwa(n) Gergelj Balasni hazasula megh, ott hala megis [Kásonimpérfva; LLt Ince Péter felesége Agáta (35) vall.]. 1717: Hallotta(m) hogy Becski Ura(m) tüzes ördög attával szitkozodat, az ablakot is ő kgylme ütötte bé [M.köblös SzD; RLt].

b. Tagadó szövegkörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung: sem; nici; (auch) nicht. 1568: Ersebeth zárúdy gergelne fassa e(st) en nem esmerem ez keth azontys, sem az palastoth nem lat-tam soha [Kv; TJK III/1. 153]. 1639: Én paráznaságát nem láttam, sem tudom. Az étetése felöl is nem tudok semmit [Mv; MvLt 291. 195b—8b átírásban!]. 1762: az én házamnál mulatván az Inasok . . . Kaffai János odajöve s az Inasoktól el akará venni a Hegedüst, melyet nem engedtenek az Inasok s énis nem engedtem [Geges MT; IB]. 1812: a felesége is sok izben panaszkolta nékem, hogy ennie nem ád, és ötet is nem engedi hogy ad-jon és vigyen ennie [M.köblös SzD; RLt lineán Von (60) vall.].

c. Tiltó szövegkörnyezetben; in context care exprimã interdicerea; in verbietender Textumgebung: se; nici; auch nicht. 1602: Biro Vram . . . semmj fele beort ki ne hadgion vinny az varosbol, senkinek neys legien szabad venny [Kv; TanJk I/1. 417].

Szk: nemcsak . . . söt . . . ~. 1795: (A gát) a Jeg 's viz szabados nem mehetése miatt nem tsak meg romlott, söt egészen elis szakadt [Ádamos KK; JHb XIV/48].

2. mrészt odaértett előzményhez kapcsol; leagã o parte de propozíjjie de cele exprimate anterior, aici fiind subînțelese; einen Satzteil mit einem einbegriffenen Vorhergehenden verbindend: a. Állító szövegkörnyezetben;

in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung. 1542: Az mynemw dolgokoth k. ennekem parancholt wala az whannes azonnywm athal, . . . igen thewreked-them myndenwel [Fog.; LevT I, 16 P. Orozy lev.]. 1570: Botha Casparne az vton haza Jewet Mongia volt neky hagi Nagi palne egy korsotis lopot volt az fazakastul Meggiesen [Kv; TJK III/2. 7 Margith Makay Balintne vall.]. 1577: Az^a es az en Zweimnek eylemnek byrodalmaban vt kyn Az kwtt vagyon [Mv; BálLt 79. —^aA telek]. 1590: wkcs sokszor iszentek megh hogj be Jeott az Chittko az lowak wtta(n) [UszT]. 1592: az mywel Jambor azzon szokta tyztesegert teorweny szerent megh ottalmozny Eneoc kezh wagyok ottalmoznom [i.h.]. 1600: Swky^a Lajos, Antalnak fia wolt w es holtajgh birta [i.h. 15/125. —^aIgy Swkey h.]. 1707: Találatnak olyanok is, az kik csak azt várnák, hogy az ember hazül el-menjen [Somlyó Cs; SzO VII. 138]. 1828: sokszor részeg is lévén a többit le szájjalta [Illyefva Hsz; HSzjP Zajzon Josef (59) gy. kat. vall.].

b. Tagadó szövegkörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung. 1862: még a 26 fo(rint) is nints bé írva . . . mikor a hátralévő meg adodik bé írja [Borsa K; BetLt Farkas Moses lev.].

3. m-hoz következményt kapcsol; leagã de propozíjjie o consecújjie; eine Folge mit dem Satz verbindend. 1629: ezt az Tot Mihalt vgy tudgya hogy mindenkor Deesen lakot es It hazasult megis [Dés; DLt 235]. 1691: vgi hallottam hogj azon Torok pall az Annja az varadi rab-sagaban kapta uolt, it is sulletet ez vilagra [M.gyerömonstos K; SLt A et M. 36 Rokus János (48) vall.]. 1756: tegnap . . . egy néhány szép kappanokat láték hogj az éhség mia leeresztették szárnyakat . . . megis döglöttek felesen belöll(e)k [Mezősztpál K; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1771: az idő száraz volt. az Aratással ez hátra is vetett [Eszény SzD; Told. 5a]. 1773: (Vincze Peternek) Nagj Golvajja volt a Nyakán . . . azon Nyavalyája miatt megis holt [M.léta TA; JHb II/3].

4. Tagadó m-hoz megszorítást kapcsol; leagã de propozíjjie negativã ideeã de restricție; eine Einschränkung mit einem verneinenden Satz verbindend. 1618: de senki semmit nem ád, az prebendát is rosszul adják [ETA II, 85 BT]. 1628 u.: (A kérdett időben) ithon sem voltam, az után ket hett mulua Jöttem haza is [SzJk 32].

5. Tagadó m-okat kapcsol; leagã propozíjjii negative; verneinende Sätze verbindend: nem ~ sem nem, (és) nem; nici nu, (și) nu; auch/(und) nicht. 1578: adot eo kegmek nem zoktak wetny, Nem is lehet az wonassok-nak el Igázetassa es az laistromok wyetassanelkw [Kv; TanJk V/3. 157a]. 1721: Samariai Samuel uram . . . a Pusztá Falu heljen Fundus heljet nem praetendal, annal inkább nem is possidealt [Szunyogszeg SzD; EHA]. 1791: Én ez uttal semmit se küldhettem vala . . . mert nemis volt mit hirtelen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1831: noha én a Tttes Ferentzi Károly Ur Lovait esmértem, de hogj éppen azok lettek volna tellyességgel nem erősítettem, s nem is erősíthettem, mivel ittas is voltam [Dés; DLt 332. 14].

6. m-hoz fokozást kapcsol; leagã de propozíjjie ideeã de intensitate; eine Steigerung mit dem Satz verbindend. 1573: mykor fogva vyssik volt az Santat Mond volt Noh En vallom Ennek kissebseget de ahwl en Syrok mas othh beonbelis [Kv; TJK III/3. 68]. 1585: Thumes (!) Ber Vallia Mezaros Mihaly . . . megh vona A' hayat^a hogj ot

halgat, Megis wthe [Kv; TJK IV/1. 444. — ^aA hallgatózó inasnak]. 1610: en kazalta(m) . . . zenajat eles attam [Alfalu Cs; Törzs. Beőge Ferencz (60) jb vall.]. 1639: az oljan ganejos hely ugj hagiam az biramnak hogi fel szántasso(n) egj darabot benne . . . s kertelliek be is [Homoródsztpál U; Szád. Rédej János Nagy Tamáshoz, a szu-i vár gondv-jéhez]. 1756: Mikle Mihály Uram mar Copuláltatta volt magát az Balog Uram Leányával nemes ember hazánál elis háltá volt [Nagysomkút Szt; TKI]. 1844: a meg szomszédoltam Szántó földet a' Teintetes Executor Urak el foglalták, és kiis tosváztatták [Szárzpaták Hsz; Berz. 17].

7. Elhallgatott előzményhez fokozást kapcsol; leagá ideae de intensitate de antecedentele neexprimate; eine Steigerung mit einem verschwiegenen Vorausgegangenem verbindend. 1831: egj Hetfüin estve még zékét is a feleségemtől kértek [Kvh; HSzjP Sárfalvi lovas katona Babos Ignázt rk (72) vall.].

8. Tagadó m-hoz fokozó tagadást kapcsol; leagá o negatje de intensitate de o propozitje negativá; eine steigende Verneinung mit einem verneinenden Satz verbindend. 1591: Beke Georgi valla kiteol esset az vagdalas, en ne(m) tudom nemis láttam [Kv; TJK V/1. 87]. 1606: en neke(m) Peter Deak egy penzt sem adott, sem ne(m) láttam [UszT 20/246 Mart. Cziki de Fenjed col. vall.]. 1745: Eltető Ferentz Uram(na)k . . . az mi Familiánkhoz Semmi vérsége nintsen nemis Atyánkfia [Zilah; WassLt Judita Eltető relicta quondam St. Sebess (50) ns vall.]. 1747: én Semmi hamisságát nem láttam nemis Sejdítettem [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1759: ezen Falunak határán valami alodialis erdő . . . birattott volna nem értük, nem is hallottuk [Szárhegy Cs; BLT 9]. 1823: nem láttam, nem is hiszem s fel sem tészem rolla amit híreltek [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827 Csarvási Peter (35) ns egyházi vall.].

Szk: *nem (hogy) de nem ~. 1782: Veress Samuel a' Productio allapottyában nem hogj járt volna de nemis tudott hozzá [Torda; KW].*

9. Megelőző körülményhez lefokozást kapcsol; leagá ideae de degradare de o situatie precedentá; eine Degradation mit einem vorhergehenden Umstand verbindend. — a. Állító szövegkörnyezetben; in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung. 1753: soha nem hallottam hogy azon két különös Familiának egymással tsak atyafisága is lett volna [Dálnok Hsz; Told. 30/46]. 1794: sok idő haladék kívántatik arra hogy azon darab erdő hely, tsak az elébbeni mivoltára vissza nevedkdhessen is [Nagyercse MT; EHA]. 1803: Komjattzeji Mihájljne Fodor Anna meg tamadta bestelen szokkal illetté meljet ket átalamis ki mondani [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1825: A Motsi sertés nyáját nézni is gyönyörűség [Mv; Told. 7].

b. Tagadó szövegkörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung. 1669: soha czák emlékeztetis eo Ngatol nem halotam, soha az harmad fel ezer Talernak [Ks 90 Fr. Kozaruari de Dés (54) vall.]. 1752: én soha sem Láttám Tisztartó vram(na)k a meg irt Aszszonjnal még tsak enjelgésit is [Gardánfva Sz; BK]. 1833: a' Vásárokban a' sok Tordai, és már még külső Falusi gabana szedéssel kereskedők fel falyák előlünk^a, hogy tsak nemis szolhatunk hozzája [Torda; TLt Praes. ir. 1534. — ^aFelvásárolják a gabonát].

ab. Alárendelő m-viszonyban; in subordinare; im Satzgefüge. 1. Fő- és mm azonos m-részeit kapcsolja; leagá párjile de propozitje identice ale propozitjei principale și secundare; die gleichen Satzteile des Haupt- und Nebensatzes verbindend. 1544: My koron Istrigy Symon testamentumoth teth wona akoron ys ezth montha volna Symon wram^a [Galac BN/Szászszombor SzD; MNy XXXVI, 52. — ^aL. a folytatást i.h.]. 1555: Az minth hattam wala Az keeth gyermekem felewl mostan Js wgyan azon keppen hagyom [JHbK XLIII/21 Mikola Ferenczné Melyk Anna végr.]. 1581: myndenik Malomba Mestereket tarchy'anak Az malombirak . . . Erre penigh mykor be Iktattattya biro vra(m) megh is Inchie hogy megh legie(n) [Kv; TanJk V/3. 235b]. 1589: Az Mikor Keo varbul hazam Jeoth vala Matyas deak, Enis az tayba talalkoztam wala haza Jeonj [Dés; DLT 226]. 1683: Az mint eddigh, vgy ez utánis . . . Gyekebül minden esztendőben az harom Szaz kalongia buza megh jarjon Kolosvára az pateréknek [Kv; Ks 14. XLIIII Kornis Gáspár végr.]. 1765: ha az több Zálogos földketis fel rojják ezts rojják fel nem bánom [Bala MT; Ks 14. XXXV].

2. Következményes mm-ban a következményt kapcsolja; in propozitja consecutivá leagá consecutja; im Folgesatz die Folge verbindend. 1749: az idén ezen a helységen olj szárazság volt hogj az marhák éhel is majd meg holtak az borjokot is az Tehenek elig tarhatták [Kiskend KK; Ks 71. 52. Szám.]. 1759: az említett Tisztartó . . . a' Groff Vram eo Nga Jobbágyait rutul tractálta, akár uton, akár Udvarban, Karoval, Lapáttal, fával verte, Ugy hogy egy néhánynak a' fejit is bé törte [Marosludas TA; TKI Koma Ojne (55) jb vall.]. 1781: addig veré egy fuvoval hogy a' természet dolgátis mind alája ereszte [Komolló Hsz; HSzjP Thomas Gáspár (40) jb vall.]. 1825: ezen Berek olyan Sűrű és tömött volt, hogy a' Medvék is el lakhattak volna benne [Szentdemeter U; Told.].

3. Megengedő m-ban a megengedett körülmény kapcsolására; in propozitja concessivá pentru legarea circumstanței admise; im Konzessivsatz den erlaubten Umstand verbindend. — a. Megengedő jell-ű felt. m-ban; in propozitje condicională cu caracter concessiv; in konzessivartigem Bedingungssatz. 1555: Atyafi atyjafia ellen idegennek semmijét el nem adhassa, sem el nem vallhatja; ha elvallotta volna is . . . a vér gyökér vissza veheti [Szu; SzO II, 121]. 1571: Keryk azon eo k. Byro vramat es az Thanachot hogy eo k. tegiek zeret valamely vrainkna Az Ezer forintnak, Megh ha valamyt kely rea adnyes [Kv; TanJk V/3. 42a]. 1602: ha futamastok Esnek hat semykepe(n) ha az Zekernek el kel maradny de az lowat Jde ne had [UszT 17/45 Gedő giorgy gagi lo fw vall.]. 1693: ha szint(en) feles penzt hozott volna is Felesége házához Borberekai Istvá(n) Ur(am), előttünk ne(m) Constál, hogy eős jóságok rehabeálására, vagj kiváltására vagj házaknak ex fundamento lött építések, ha szintén héjazattal tartottais lathato és tapasztalható képpen köthette [Ne; DobLev. 1/37]. 1717: az Felső Nagy Tanorok . . . körül kert majd Semmi nincis, az ki van is Semmire Kerlő (!) [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1748: az Urá(na)kis marad annyi, hogy ha á gyermekei pénzt nem költis, megéri véle, ha pénzt ennékis [Torda; Borb.].

b. Megengedő jell-ű időhat. m-ban; in propositiie circumstanțială de timp cu caracter concessiv; in konzessiv-artigem Temporalsatz. 1674: Mikor be fogtais . az okrók akkoris nem volt ot Pasko Tamas [Pagocsa MT; Ks 90]. 1746: a midőn a portiot felrottak is akkoron is Kirszyte Demeter a falus Bironak meg mondotta három marháját fel ne roja mivel az az Apjájé volt [Középfva SzD; SLt 29. Y. 30 Bingye Lop (166) jb vall.]. 1768: mikor főben ütöttek is Boka Mitrát jól lehet távol voltam töllek megis hallattam az tsattanást [Kiskáján SzD; BK. Kimpán Gyorgyie (38) lib. vall.].

c. akár-, bár-, ha-, vala- előtagú (v. más egyenértékű) ált. névm-t v. ált. hsz-t tartalmazó megengedő m-ban; in propositiie concessivă in care se află un pronume nehotărît sau adverb nehotărît al căru prim element este akár-, bár-, ha-, vala- (sau alte elemente echivalente); in einem Konzessivsatz, der ein allgemeines Fürwort od. Umstandswort mit der Vorsilbe akár-, bár-, ha-, vala- (od. ein anderes gleichwertiges Fw. od. Uw.) enthält. 1586: ha mit el akarna benne vinnys es al adnys, Pal vramat el-soben meg kjnalya uelle [Aszó SzD; Told. 27]. 1598: Látter Mihály . . . wallya . . . azt monta az zolgaia hogy akar meli igazan harminczadollianakis de megh kewanyna az vra az ayandekot [Kv; TJK V/1. 183]. 1659: vgy veszem eszemben, hogy ha kitavaszdik az üdö, s csak mi kicsin okot vehetnek is az országban lévő egyenetlenségéből, s teljességgel le nem csendesedik az itt való állapot, nem léssen többé fejedelemség Erdélyben [EOE XII, 207 Barcsay Ákos II. Rákóczi Györgyhöz]. 1776: küldöttem volna még ha mi keveset is de a Marha dógi és az építés igen meg rántott [Mezőbánd MT; MbK X. 45 Kovács Ferenc lev.]. 1803: ók nélkül pirogságot (!) szenvedni; akár kinek is nem eshetik jól [Vályebrád H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1809: Én, az Ur Isten örözzen, hogy fortélyal kíványak senkitőlis költsönözni [Jára MT; Berz. 11. Fasc. 75]. 1838: Hogy ha pedig ezen Osztályból valami Fiat-Léányt egy aránt illető Ioszág ez uttal ki maradtott volna, ez utánn bár mikor is ha ki tudodnék, az is köz Osztály alá adassék [Szentbenedek SzD; Ks 92].

β. Páros használatban; folosit in corelație cu sine in-susi; paarweise gebraucht: aa. Mellérendelő m-ban; in propositiie coordonatá; in Satzverbindung. 1. Azonos fogalmak kapcs-ra; folosit pentru legarea noțiunilor identice; gleiche Begriffe verbindend. a. Állító m-kat kapcsol; leagă propositiiji afirmative; affirmative Sätze verbindend. 1567: Benedictus Koach fassus est, Quod figulus vxore(m) pellebat . az anyadis kurua uuolt s tes kurua vagy [Kv; TJK III/1. 110]. 1572: Dorko Varga Georgy leanya latta hogy vigaot hegdws Ianosne az vramial Eotetis eoiletke eoiss élelte eoket [Kv; TJK III/3. 33]. 1590: Thudom hogy Pribek Gergelj az tornaczyban halt egy Zolgalo azzony Embereis halt ott az tornaczyban fiais ott fekuttenek [UszT]. 1626: tudom hogy 6 hold feoldet birt Eordeoogh Gaspar az porgolattiatss chinaltam az feoldbenis arattam buzat [Pínárd MT; Bállt 54]. 1689: azzal is diffamalt hogy az Fiamot is megh ötte á Fe'ne' magamotis egjen megh [Kovács-na Hsz; HSzjP]. 1745: (A megszántott földet) megis kevertette három részit beis vettette [Torda; TJKT II. 59]. 1820: vagyon az Uradalomnak is, vagyon a Tiszteendő Plébanusnakis Malma [Jegenye K; KmUlev. 2].

b. Tagadó m-okat kapcsol; leagă propositiiji negative; verneinende Sätze verbindend: sem nem . . . sem nem;

nici nu . . . nici nu; weder noch. 1786: nemis tudam — nemis hallattam hogy az Thoroczkai Communitásnak végezéséből eset volna bé jüvetelek^a [Torockó; TLv. 4/13. 41. — ^aA Torockón áruoló bedellői mézszárosoknak]. 1833: mű^a vizes nehéz kenyeret nemis tudunk nemis kívánunk sütni [Torda; TLt Praes. ir. 1534. — ^aA tordai süttöasszonyok].

2. Ellentétes fogalmak kapcs-ra; folosit pentru legarea unor noțiuni opuse; entgegengesetzte Begriffe verbindend. — a. Állító m-okat kapcsol; leagă propositiiji afirmative; affirmative Sätze verbindend. 1653: Mikor azért oda mentünk volna, tehát bé is ment volt s ki is jött [ETA I, 131 NSz]. 1867: a jövendőt nem lehet tudni az Isten alá is felez is [Uzon Hsz; Kp V. 413 Kispál Károly Kispál Lajosnéhoz].

b. Tagadó m-okat kapcsol; leagă propositiiji negative; verneinende Sätze verbindend: sem nem . . . sem nem; nici nu . . . nici nu; weder noch, nicht . . . auch nicht. 1755: Fülöp István nem is az emberek okossa, de teljességgel nem is együgyü [Illyefva Hsz; HSzjP Lukács Kis (34) vall.].

c. Állító és tagadó m-okat kapcsol; leagă propositiiji afirmative și negative; affirmative und verneinende Sätze verbindend. 1618: (A csausznak) Föhelyre való bátorsága is nincsen, nagyra is néz [BTN 164]. 1629: az agarat . . . Markodi Gergelyis kerte teőle s nekis (!) nem atta [Mv; MvLt 290, 180a]. 1644: (A feleségem) ha . . . gyalazatos hirbe nebbe keveri magat az Istenis megh bünteti, ez vilagh szerentis megh gyalozodik; es az en Jouaimbannis ne legyen sem(m)i reszi [Kv; JHb III/6].

ab. Alárendelő m-ban; in propositiiji subordonate; im Satzgefüge. — 1. Azonos fogalmakat kapcsol; leagă noțiune identice; gleiche Begriffe verbindend. 1589: Tudom hogy az adott vgy vezegek hogy az kik egez adott attak ez eleottis tehat mostanis azok 50 penzt adgianak [UszT]. 1599: Amint ennek eleotteys vezezte volt eo kgmek az Jwhok dolgarol mostannis az ellen nem eoegyeznek semmith vytnai [Kv; TanJk I/1. 335]. 1603: kerwyk Kedteket hogy Kedtek ez Vtannis azon zeretettel legyen hozzank . . . mint annak eleotté es [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. 1763: Vajna Gábor Uram a' Taligával fel indula az úton, és fel bodita másokotis mondván: jertek hozzunk miis egy teret^a ha más is pusztittya [Zágon Hsz; Szentk. G. Albu (40) pp vall. — ^aFát az erdőből].

2. Ellentétes fogalmakat kapcsol; leagă noțiuni opuse; entgegengesetzte Begriffe verbindend. 1629: hiva háza, veghtere azt monda lassad ha jeosis ha nemis te dolgod [Kv; TJK VII/3. 115]. 1691/XVIII. sz. eleje: az idegen Pósztóval kereskedőknek id (!) ne legyen szabat posztót el adni ha Czeben is vadnak ha nem is [Kv; PosztCart.]. 1759: Tisztartó Vram . A' Jozságbéli embereket rutul tractálta, mert vgyan is, ha dolgoztak is, ha nem is, szida, verte, fejeket bé törte [Marosludas TA; TKI Mokány Ojne (70) jb vall.].

II. hsz 1. Fontosnak tartott mrészt emel ki; scoate în evidență o parte de vorbire importantă; einen für wichtig gehaltenen Satzteil hervorhebend. — a. Állító szövegkörnyezetben; in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung: akár, éppen; chiar; eben, gerade. 1540: ygaz ydeye myndenre ew nekyek es gondolny [Kv; TLv. 4/19 P. Literati Nic. Thelegdyhez]. 1570: az Alperes . . . kettseris kerthe hogy Neh perellien vele [Kv; TJK

III/2. 166c]. 1584: Chizar Mihaly vallia, Ieót hozzam a' chizar Istwa(n) felesége es panazolokodot hogy ehelis megh halna, mert Az vra Az Apianal Ennek [Kv; TJK IV/1. 301]. 1653: méégh szemükbenis megh mondom nekjek [Dés; DLt 436]. 1744: olyan Sár vólt a' faluba, hogj allig volt képes gyalogis járni [Szentegyed SzD; WassLt]. 1758: még gyermekel is szemben nem menyen hanem bujkálék előtte [Altörja Hsz; HSzjP Lőrincz Miklos (61) pp vall.]. 1799: olyan meg jedve jött hozzám hogy a' szo is alog ért ki belőlle [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

b. Tagadó szövegekörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung: (éppen) sem; chiar nu; (gerade) nicht. 1570: Az Ides wraym ielen Ninchenek es sokan Betegek sokan honnys Ninchenek bennek [Kv; TanJk V/3. 6b]. 1653: 1591-k esztendőre nem látok én a Kalendáriumban is semmi oly dolgot, hanem jó békesség és bővséges időt tudok [ETA I, 41 NSz]. 1681: Süveges Muntya(n) Radul Nemesnek tartja ugian magat ... Taxa Leveleis ninczen [Hátszeg H; VhU 127—8]. 1765: a Commissáriusok pogányhoz is nem illő kegyetlenségekkel ... néha gombolyékban kötözték Biráinkot [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 227]. 1766: (A gerendákat) Tisztarto Ura(m) ... mi formálag adta el nem tudhattam meg máig is [Kocsárd KK; Ks 8. XXV/8]. 1851: Nem jött azonban haza Hetfőn is [Dés; DLt 2135].

2. Szövegindítást v. tárgyváltást nyomósít; sublinia-zá inceperca unui text sau intrarea în subiect; Textanfäng od. Gegenstandwechsel betonend. 1653: Ez lött azért a Zolyomi Dávid fogságának eredeti oka és módja. Ugyan is egyébaránt is igen kevés, felfuvalkodott, istentelen, magamegesmeretlen esztelenséggel valo ember vala [ETA I, 145 NSz]. 1672: külömben is halhatták az dolgot figyelmetesb leve(n) azok a' teöbbinél [Kv; TJK VIII/11. 194]. 1729: hosszas irással sem mérém az Asz-(szo)nt terhelni, külömbben is, utra valo keszületem között, sok dolog rohanván réám ezt is sjetve kellett írnom [Somlyó Cs; AplT 1 gr. Haller János anyósához, Apor Péternéhez]. 1739: azon summából ő Kglnek elsőbenis a Deliberatumokat erolválylak [Torda; TJKT I. 180].

3. Az állítás általános vagy időbeli érvényét emeli ki; scoate în evidență valabilitatea generală sau temporală a afirmării; die allgemeine od. zeitliche Gültigkeit der Behauptung hervorhebend. 1562: En fogattam fogadokes Ez lewelnék zeribe hogy minden ok vetetlen kezebe (!) bochatom^a [Zsombor (K) körny.; MNy XL, 138. — ^aBátyjának v. halála esetén feleségének]. 1593: Markos Georgi Coloswari ... vallia mondek Perditeo Miklosnak, chak ne haborgas engemet negi forintot adok, kinek kettejt megis Adam [Kv; TJK V/1. 443]. 1607: Kosa Miklos vgja(n) dügagattais Jdestoua az lo-wat [Mv; MvLt 290. 7b]. 1630: Kalos Giörgj ... ez mostan] feleséget uerte s veries giakorta [Kv; RDL I. 19]. 1711. az hatra maradot 41 forintokot megh vitém és eo kegyemé is lévalta [Impérfva Cs; BCs]. 1759: en csak kedbeis bizhatom a mind hogy bizomis [Altörja Hsz; HSzjP]. 1772: mi hárman értük az utrizalt.malmot, ele-etis öröltünk benne [Dombó KK; JHb LXXVII/195].

Szk: nem ~ igen alig-alig. 1768: nem is igen tanálkoz-nak itten oly Possessorok, a kik itten residentiatusok nem volnának [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1817: Határok nem is igen termi az ősz Gabonát [Oroszfalu

MT; TLt 1470 Hegyesi István szb aláírásával, de az irat nem sk]. 1825: a kiket távul létek miat nem is igen jól es-mérek [Kötelesmező SzD; Tsb 47].

4. A tagadás általános v. időbeli érvényességét emeli ki; scoate în evidență valabilitatea generală sau temporală a negării; die allgemeine od. zeitliche Gültigkeit der Verneinung hervorhebend. 1597: Chizar Peter wallia Andras kowachis mikor megh hala ... eget zene anny wala hogi megh ert volna 50 fto. nemis hallottam hogi Andras kowachot eletebe(n) adossagert walaha perlettek volna [Kv; TJK VI/1. 43]. 1600: ie(n) wolt akkor, mikor itt megh olvastuk^a. Nemis adot volna Chiki Miklos, de mi esedezteőnk neki Balas Miklosnewal [UszT 15/4. — ^aA pénzt]. 1664: nemis mertünk nékyek szollany mert mjs mind fíltünk túllük [Szászfel-lak SzD; Born. XXXIX. 4 Kis Vaszaly (! 35) jb vall.]. 1711: ném is koltot többet él négyed fél Sustáknál [Ma-daras Cs; Born. XXXIX. 50 Antal Istvan Hamoros (24) vall.]. 1720: egi szégien Eőreghfijam vagion három szé-ken ki bizony oljan erőtlen ... nap haladat vtan nem is lat [Szentkirály Cs; BCs]. 1761: iffabb Ferentz Lő-rinczet ... nem is láttuk töbyszer az oltától fogva azon háznál [Szászsztiván KK; BK].

5. Tiltást nyomósít; sublinia-zá o interdicție; ein Verbot betonend. 1818: mivel nagy hideg van, nem Com-mendálom hogy magatok utra induljatok, s ne is in-duljatok [Kv; Pk 7].

6. Tagadó névm-sal (sehol, sehova, semmi, semmine-mű, senki, soha stb.) kapcs-os tagadást nyomósít; în legătură cu pronumele negative (sehol, sehova, semmi, semminemű, senki, soha etc.) subliniază negarea; mit einem der verneinenden Fürwörter (sehol, sehova, semmi, semminemű, senki, soha usw.) in Verbindung stehende Verneinung betonend. 1589: varosul ezt v-geheztek hogy sokadalmok Napiai kyweől, Az Wasarok napyan Az piaczon Semminemeo theoser es zekeres emberis ... barmokat Ne vehessen [Kv; TanJk I/1. 110]. 1595: wiczey Mathe weott wolt fel ... Barat Sebes-ienteol ... bizonyos summat, mely penz feleol mégh el-tébe megh igazodott wiczey mathe Gaspar vrammal, es semmiwel abbol is nem tartozik Sara azzonnak [Kv; RDL I. 132a]. 1632: monda Nagj Marton hogj el igetted te eőtueős Istua(n) az en kerekemett azt monda Eőtueős Istua(n) hogi nem egettem en sohais [Mv; MvLt 290. 76a]. 1771: Sohuváis több fát nem vittenek [Nagymuncsel H; JHb 93. XIX. 6]. 1789: nem leskdőm senki utánis [Dés; DLt]. 1837: soholtis egy szál erdeje sintsen [Kakasd MT; DLev. I. II. 28].

7. A se, sem tagadószt nyomósítja; subliniază cu-vintele de negație se, sem; die Verneinungswörter se, sem betonend. 1711: Sem Pénz Sem Ezüst marhais nem ma-radván az Divisiora [Kv; Pk 6]. 1781 k.: esküdjön min-denik Testvér egymásnak erőss hittel a' Szent békesség közöttünk ... soha meg se is bomoljon [Told. 27]. 1812: Boszszus és panaszos szokra fokadott a Groff Ur eő Nsga az Aszszony eő nsgára ... Mind ezekre az Groffné eő Nsga^a: Veled megsem is vénülök Bolond [Héderfája KK; IB. — ^aCsak így!].

8. Tagadó szövegekörnyezetben a megszorítást v. le-fokozást nyomósítja; în contexte negative subliniază ideea restrîngerii sau cea a degradării; in verneinender Textumgebung die Einschränkung od. Degradation be-tonend: akár/bár ... sem; nici măcar ...; ob/zwär ...

nicht. 1568: Michael Kappa, Gall(us) szabo azt valliak hogy eok ne(m) lattak hogy egyszeris wtotte volna [Kv; Tjk III/1. 239]. 1570: Kelemen Mongia volt neky Jertek ely Lassatok myth chekekeznek, De eo Nem Ment Sem egies senky az wrzeok keozzwl [Kv; Tjk III/2. 82]. 1592: minket egy kapita(n) Jdeyebenes Ne(m) haborgattak | Berze mihaly azt monta hogy cziak egy talpalatnitis nem ad [UszT]. 1666: abbannis nem öttem egy szemetis [Marossztygyörgy MT; BálLt 55]. 1697: az mi kglmes vr(un)k eő Nga itt valo jobbágyának (így!) az Csehiek(ne)k már csak egy ókrók is nincsen [Szilágy-cseh; BK. Kőműves Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1733: Pap János Ur(am) . ennek utánna Gerendi Sándor Uramat vagy embereit tsak leg kissebberis nem injuriállya [Nagylak AF; DobLev. I/156]. 1760: monda Ágoston Moyses: Hallgass, hallgass. ne szolj egyet es [Illyefva Hsz; HSzjP Anna Szakáts (40) özv. vall.]. 1792: liszt dolgából egyszeris miánnam meg ne szűküllyön [Búzásbesenyő KK; KCs 1].

Szk: *nem(hogy)* . *hanem* .. ~ *nem(hogy)* sem. 1812: (A grófné a grófot) örökké motskolta a leg alább valo szokkal illette, a' melly Csufondáros szok, nem edj szülőtött Grofhoz hanem még edj leg alább valo embertis nem illettek volna [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imre (21) vall.].

9. Nyomatékosító névm-t nyomatékosít, állító és tagadó m-ban; subliniaza un pronome de întărire în propoziție afirmativă sau negativă; în afirmativem nem injurierendem Satz das verstärkende Fürwort betonend. a. 1582: Catherina consors Wolphgangy Henning fassa est, Mondotta az Azzony Im esmegh it vagion az Angalit de nem tudom mecczek (!) velle mert igen beteges volna, enmagamis annalkulis beteges vagiok [Kv; Tjk IV/1. 4]. 1631: Hallotta(m) egyebekteöl magatolis Valasztuj Istuantol [Abrudbánya; Törzs]. 1643: En magamotis szekeresteöl ki akar vala igazittani onnet [Kvh; HSzjP Lad. Istok de Also Toria (35) pp vall.]. 1759: Az Utrizalt gyürüt magam is Láttam [M.köblös SzD; RLt Rétehi (!) Laszloné Viski Anna vall.]. 1842: Ezen bizonyittás magában is bár két Régius írja alá nagyon simplex [Szászrege; DE 2]. — b. 1608: Szabo Balint alyas Teylman Ados Az arwknak ... melliet eo Magays nem tagad [Kv; RDL I. 83]. 1670: T. Mikola Sigmund Vra(m) ... nem nézvén maganakis eő kglmének arra az perre valo sok haszontalan keölczégthét, ... ada Váradi István Vr(amna)k ... Egy io Tatar Paripát [Kv; JHbK XXIV/25]. 1764: ha Bátyám Uram magais nem recognoscálja az én faratsagomat, Soha egy emberséges ember faratságát nem érdemli [Középlak K; BfR].

10. Megszorítást nyomósít; subliniaza ideaea de restringere; eine Einschränkung betonend: *ha/csak* ~ *akár/bar* .; *dacă/numai* ... , *doar*; wenn/nur auch, zwar auch. 1573: Caspar Tamas Azt vallia hogi ... Eo meghe kerwly az zeolet Es Mond Benedeknek, Ez Ninchen harom fertal Io ha fely hold volnais [Kv; Tjk III/3. 80]. 1590: Pipeböl eget Ad ha chak haro(m)is vagi eot vanis [Bács K; GyU 21]. 1614: nem mondhattjátok, hogi az hatalmas császár csak egy házat is töletek elvött volna [BTN² 73—4]. 1639: azt mondotta az szekeres hogi ha csak egy pentzara kart vallais bar en adgia(m) meghe az arrat [Mv; MvLt 291. 186a]. 1716: had maradgjon ha csak egy öklelni gyermekeis [Nagyida K;

Told. 22]. 1781: vásárlanak ... négy veder jo Mustatt oly Mustatt pedig hogi ha valamelyik(ne)k az Mustyaban tsak kissebberis viz üsmerszenék tehát azon személj háram forintig büntetögyék [Szökefva KK; Kp II. 2]. 1825: incapaxak vagyunk házunkhaz csak egy szekereske fát is el vecturazni [Dés; DLt 754].

11. Jelzői mm-ban a von. névm-t nyomósítja; subliniaza pronumele relativ în propoziție atributivă; în atributivem Satz das Relativpronomen betonend. — a. beszükítésképpen; ca restringere; einschränkend. 1697: Kévanom, Nyolcz öreg kanca lovamatt, kinekis hárama cziokos volt [Hsz; BLt]. 1700: egy darab Erdőske mellyis Erdő fark(na)k nevezetiek [Csekelaka AF; EHA]. 1715: az nagy Tanorokra nyilik egy Fenyő deszka Kapucska melynekis Fa Zára vagyon [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1746: Egy Mézes Csubollyó, kibe(n) is vagyon kevés méz [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1753: Egy — aszony a kit is Gergely Gáborának hittak ... vitte ell innen ... azon tejet [Altoria Hsz; HSzjP]. 1835: mi eredeti Törökös Székellyek és valóság productus feyveres Nemesek vagyunk, kik is a Hazai Törvények szerént ado fizetéssel nem tartoznánk [AszLt Kövendi Kis Sámuel és Kováts István beadványa. — Kiss András kijegyzése].

b. ál-mm-ban toldás- ill. magyarázatszerűen; in propoziție subordonate false ca adaos, respectiv ca explicație; im falschen Nebensatz als eine Art Anfügung od. Erklärung. 1691: temettük el Bethlen Elekné asszonyomat, mely is szép készülettel ment véghez [II AMN 329]. 1694: van egy nagy pusztá pincze, kinekis aajtait el egetek az nemetek [Kóvár Szt; JHb Inv.]. 1711: azon adóságban vagion hatra tizen hét forint az meljekét is eő rajtok vesznek meghe [Kászon Cs; BCs]. 1724: (Pekri Ferencnek) völt meg egy Szolgálója ... Radnóti Susi, ki is Sárnga Vajutt volt mint a Viasz [Náznánfva MT; BK]. 1727: Szüntelen volt egy Makai nevű halaszsa, aki is nyár(an) ott Lakat az To között egj Csupan [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVIII/19].

Szk: *aholott* ~ (és) ott. 1709: (A leány) magát Kolosvarra recipialta, az holott is az mint hallatik edgy csizmadia legennyel meg mátkásodott [SzJk 364] * *ahonnat* ~ (de) onnan. 1738: negy rokát foktunk ... az harmadikát az Gyekei also malmon alol . . . Bogdány fogatta, a hunnatis egyet el Szalasztottunk [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.] * *amidőn*/(a) *mikor* (on) ~ (és) akkor. 1757: az Uram ö Ngának enis Erdő Pásztorá lévén künn az Erdő körül forgolodtam a midőn is nappal mintegy husz embert láttam ezen Erdő felé menni [Gergelyfája AF; BK sub nró 834]. 1761: ő is az házbol ki ment mikor is láttya már Hudre Gligort az földén véresen heverni [Torda; TjKt V. 50]. 1778: Ezen Erdőben ... jo tűzi fák voltanak ez előtt circiter tizenhat eszterdöckkel, a mikoronnis Grof Toldalagi Lászlo le vágotta [Koronka MT; Told. 79]. 1826: Anno 1826 dic 23 January falu ítélőszéke tartatik falusbíró Márok János előlülése alatt; amidőn is felperes Székely Anna törvénybe szólítja molnár Csiki András [F.rákos U; RSZF 257—8] * *honnan* ~ (és) onnan. 1756: mondá mégyen Martonfalvára a Takarókhöz, honnanis meg rugaszködék Tamásfalva felé [Páva Hsz; HSzjP Ladislai Vajna Conjunx Clara Bogdán (44) vall.].

12. Magyarázó m-ban, az előzményre visszamatató, megszorító értelmű névm-t nyomósítja; in propoziție

explicativá subliniază pronumele care trimite la antecedente, restringe înțelesul; im Erklärungssatz das auf das Vorausgehende hinweisende, einschränkende Fürwort betonend. — a. Állító szövegekörnyezetben; in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung. 1544: akoron vszth montha volna Symon wra(m), hogy meg elege-tethe az borbala azonth myndnebeol [MNy XXXVI, 52]. 1570: Zeoch Kelemen .. vallya .. Belgerne azt Mongya volt Zeoch gergnek The olly(a)n vagy Mint az Anyad, azys ely eskwek harom forinthomat [Kv; TJK III/2. 159]. 1579: Az Napon az Torday kamar (!) Ispanak Gergel deaknak kulthem ayandekot . Ezert es Mert hog ő Naga Nagyob meltosagra emelte az varady vdiar byrosagra zolgalhat az aroszvraynknak (!)^a [Kv; Szám. 1/XVIII. 23. — ^aÉrtsd: áros urainknak, azaz a városi kalmároknak]. 1711: az Birak Polgárok bizonyos felire Contribuálnak de az is suljos tere rajtok [Somlyó Cs; Born. XXXIX. 50 Csz és Ksz tisztai és rendei]. 1734: az Inctus | vásárolt vajda Sigmond vramtol két buglya szénát és nem azt vitte el hanem az enyimet on-natis nem két buglyát hanem hármát [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24].

b. Tagadó szövegekörnyezetben; in context negativ; in verneinder Textumgebung; sem; nici; (auch) nicht. 1581: Az scholara is legie(n) eo kegmenek gongya .. hogy az is ne pusztulna el Az tanitoknak twnyasagok myat [Kv; TanJk V/3. 248a]. 1711: méntém Abbafi Sandor Ur(am)hoz első(en) az utan vgy fogtam Biro Sandor Ur(am)hoz, ott is ne'm fegyverkeztem [Madaras Cs; Born XXXIX. 50 Antal Istvan Hamoros (24) vall.]. 1718/1781: az Bakai Józsnakn reductiojában költsé-gét, fárattságát Láttatott magának meg tartani, azt is nullo situ praetextu ezután nem moveallya [Nagyrapólt H; JHb LXXI/3. 485. — ^aBokaj H]. 1798: Pápainé Asz-szonyom ellen való Processust még az el-mult Esztendő-ben meg-indítottam, de még most kaphattam Fele-letet elsőbben, azis nem meritalis, hanem haszontalan ki-fogásból áll [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.].

iskatulya, skatulya 1. doboz; cutie; Schachtel | ládika, ládikó; ládiáj; Kästchen, Kästlein. A. *iskatulya*. 1574: Egy Jskatulaban vagio(n) ket arany [Gyf; JHbK XXI/12.3]. 1576: Egy fyas fyas^a Jskatula, vagio(n) egik fiaba walamy fekete Gyöngy [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9. — ^aIgy kétszer]. 1594: Tholnak walo ures Iskatula No. 1 | Jskatula uagion^a [Somlyó Sz; UC 78/7. 31.—2. — ^aA szám jelzése tollban maradt]. 1792: éppen mikor az Iskatulát tudakozom vala^a, akkor érkezék meg az Ordinaria, a mely el hozzá parantsolatját Nsgod-nak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — ^aA postán].

B. *iskatulya, iskátulya, iskotulya, iskotulya*. 1645: Egi Jskátolja ezust abban tartya uala az giürükot | eó is egi Iskatoljat czinalt uolt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1807: Egy rosz Iskotulyába krispány virág [Körtvély-fája MT; LLt]. 1815: 1 rongyolott főkdő tarto Isko-tulya [Nyárásztbenedek MT; Told. 50]. 1816: Egy is-kotulyába holmi rezek^a 2 Rf 31 kr | Egy iskotulyaba tiszafa formák 20 xr [Kv; Born. IV 41. — ^aOlv.: re-cék]. 1826: a' Leveles ládába levő Iskatulyát vegye ki és dugja el [Lisznyó Hsz; HSzjP].

C. *iskatulya, iskátulya*. 1629: Egy fejer Iskatuliban gjeongicos arani boglarok [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1634:

Gyulai Anna Azzony . mutogatta az Iscatuliat, hogy abbol loptak el az ezust kapcsokat [Mv; MvLt 291. 7b]. 1677: Egy széles gyöngyös párta egy Iskatulyában [Kv; RDL I. 155b]. 1681: Egi Iskatulyab(an) ighen reghi for-ma gallerok [Vh; VhU 555]. 1684: Egy Iskatulyában egy Biblia [Ebesfva; UtI]. 1731: Láttam volt még mikor az penzit ki asta edgi Iskatulyajaban Negy Vagy ot aranyát [Ne; DobLev. I/142 Sara Lörintz Ladislai Uveges nb cons. (29) vall.]. 1744: parányi Srofos iskatul-ja [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1756: vittnek azonn Szekerek ... Tolyokákat, Iskatulyákat [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1810: Iskatúlyla égy [Jedd MT; LLt]. 1830: egy iskatulyát egy levelel küld Kis pálné Némén [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

D. *iskutulya*. XVIII. sz. köz.: Egy Nád mézes Isku-tulya [MkG]. 1792: Fedeles Ezüst Nádmézes Iskutulya | Fekete Játzo Iskutulya | Pléh kávé Iskutulya [TL Conscr.]. 1794: (Vett) 1 Iskutulyát . . . 30 [Mv; DE 3]. 1805: talaltak Egy Füzerszamos Iskutulát . Egy Nagy Iskutuja | ezen Iskutujában találtottak^a [Szamos-fva K; BLt 9. — ^aKöv. a fels.].

E. *skatula, skatulya, skotulya, skotulya*. 1576: Wa-gion ket keozep zeroo chath zablyara walo Egyk Ska-twlabá [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. 1585: Latta(m) gywreoketis eg kis skatulaba [Kv; TJK IV/1. 395]. 1589: Egy Arany Mertek skatulyastol serpenioosteol [Kv; KvLt Inv. I/2. 38]. 1595: (A) lewelek ... egi kis Tarka scatulaban vadnak be rakva [Kv; Szám. 6/XI. 41] | Hor-wat Janos az Loas Legeny vit egy Scatúlyyat Boczkaj ő Nga után Egeresig l lora . . d 25 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 68 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1628: egy Schatuliaban egy szablia maroklattiara ualo Ezwt [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3]. 1645: maga czinjaltott vala egi ezust scatuljatis [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1683: Egy sca-tulyab(an) alabastrombul kis kanna [UtI]. 1725: egi Ra-koczi Györgi in quarto folio Fejedelemtől adatott Veres kordovanyb(an) kötött függő peczetes Déak Privile-gium egy schatulyaval edgiütt [Kv; ACJk 132]. 1733: Záros ures fejer Skatulya [Marosstkirály AF; Told. 2]. 1737 k.: Edgy fejer Skotuja, más Veres Skotojacska [Brassó; ApLt Apor Péter lelt.]. 1766: Nagy ezüst Sco-tulya nád méznek valo [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1768: Édgy Skotojában edgy pár csilyán Potyolatbol való Ing [Csikfva MT; Told.]. 1781: (Az órát) egy kerek skatulyaban . . küldöm [Sáromberke MT; TSb 13 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsánna lev.]. 1788: égy tso-moba ... apro és nagyobb Bolha Gyöngy Skatulyástol . . Egy iskatulyába szines Szalma pántlikák 12 darab, a' Skatulyával [Mv; TSb 47]. 1789: Béka tekenyökbé külömb külömbféle színű festékek, Pemzivel edgyütt 2. Scatulyában xr 30 [Mv; ConscrAp. 25.]. 1807: Egy Scatulyába fejer gáitizkó Kitsiny iskotulyatskák . . Egy rosz Iskotulyába krispám virág [Körtvélyfája MT; LLt]. 1807/1813: 2 Nagy skotulya [Mv; Told.].

A felsorolt kijegyzések különböző alakú és más-más célra szolgáló do-boz-, ill. ládikó-féleségekre vonatkozhatnak, de ezeket csak bizonytalanul v. egyáltalában nem tudnók elkülöníteni egymástól. — L. még a dobozfaj-takra von. itt köv. szk-okat.

Szk: borsoló ~. 1744: Borsolo Iskatulja Báldogbol 4 fi-jokjával fedeles [Szentdemeter U; LLt Fasc. 57] * *egybe-járó* ~. 1683: Hoszszu edgybe jaro Iskatulyák 8 [UtI] * *fedeletlen* ~. 1759: szállítottan el Egy fedeletlen Iskatulyaban egen sok közönséges üveg gyöngyöket [Sárd

AF; TSB 51]. 1789: Egy fedeletlen Iskatulyába 15 font Tök mag ... xr 45 [Mv; ConscrAp. 9]. 1837: Egy fedeletlen Iskatulya gyertya tartani való [Dés; DLt 526/1838] * *fejer* ~. 1683: Egy hosszú fejer Iskatulya (an) pantlica legyező [UtI] * *filegránd* ~. 1746: Egy kis filegrand skatulya [Vargyas U; DanielAd. 255] * *főkötőtartó* ~. 1815: 1 rongyolott főkötő tarto Iskotolya [Nyárádszbenedek MT; Told. 50] * *fűszerszámos* ~. 1782: Két fű szerszamas iskatulja [Nalác H; CsS]. 1800: Egy bádóg Fűszerszámos Iskatula [LLt]. 1816: Feketén platórozott Fűszerszámos pleh ket kis Iskatolja [Backamadaras MT; CsS] * *gyertyatartó* ~. 1828: Gyertya tarto Iskotolya egy [Szentdemeter U; Told. 39] * *gyűrű-tartó* ~. 1627: Egy giwrw tarto Iskatulia tt f 1 [Kv; RDL I. 132] * *hajporos-zacsós* ~. 1786: Hajporos Zatskos Iskatulya [Nsz; Ks 74/56] * *hevederes* ~. 1788: Egy négy szegeletű hevederes iskatuja [Mv; TSB 47] * *hosszú* ~. 1744: egy kis kék hosszú Iskatulja virágos üres [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. — L. még *egybejáró* ~ al. * *játszó* ~. 1792: Fekete Játszó Iskatulya [TL Conscr.] * *kávés* ~. 1792: Pléh kávé Iskatulya [i.h.] * *kerek* ~. 1683: Egy üres kerek Iskatulya [UtI]. 1781: Egy kerek Iskatulya, tele fog tisztító veres porral [Mv; Told. 9a] * *kerekded* ~. 1685: egy kis kerekded Iskatulya tele pézmas gyapottal [Gyf; UtI]. 1744: egy kis kerekded parányi ujan Iskatuljába [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * *kis* ~. 1615: Egy kws Iskatulyában ... valamj baj feő (!) Iskatolyastol ... d. 10 [Kv; RDL I. 97]. 1723: Vagyon egy kis Iskatulyában ... fekete apro kása gyöngy [Koronka MT; Told. 29/2]. 1744: egy kús Iskatulja [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * *kisded* ~. 1780: a ... Bethleni Boltban volt egy kisded Záros iskatulya [Kv; BK. Sig. Kun (20) lib. vall.]. 1816: Egy tarka kisded iskatulyába mindenféle Szinu Compositio [Kv; Born. IV. 41] * *köt-tartó* ~. 1622: Egi keő tarto Iskatoliából tartozik Sophia Azzonj Istoknak forditanj tt f.—d. 22 [Kv; RDL I. 119] * *köves* ~. 1622: Az keőes Iskatoliából tartozik Sophia Azzonj Mihaj(na)k d. 24 [Kv; i.h.] * *nádmézes* ~ cukortartó. 1723: Vagyon egy nád mézes Iskatulya [Koronka MT; Told. 29/2]. XVIII. sz. köz.: Egy Nád mézes Iskatulya [MkG]. 1757: Egy ezüst nádmézes Iskatulya [Jobbágyfva MT; Bállt 71]. 1774: Nádmézes Iskatulya | Egy Nádmézes Skatulya [Nagyida K; Told. 26]. 1793: Egy ezüs (!) Nádmézes Iskatulya [Mv; i.h. 4]. 1798/1821: Egy kisded Nádmézes Skatulja Fedeletől 12 pr(óbás) [Kv; Pk 5]. 1802: egy nádmézes Iskatulya szebeni Proba volt rajta [DLt nyomt. kl]. 1820: Egy nádmézes Iskatulja [Mv; Told. 19] * *nádméz-tartó* ~ 'ua.' 1807: el-lopott ... Egy ezüst Nádméz tarto Iskatolyát [DLt 623 nyomt.kl] * *négyszzegeletű* ~ → *hevederes* ~ * *ostyát tartó* ~. 1754: Ostyát tarto iskatulya nro 1 [Borsa K; Told. 53] * *öreg* ~. 1594: vagion ... egi eőregh jskatula feődelesteől [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 33—4]. 1679: Romladozott öregh Iskatulya nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 27]. — L. még *tuccinos* ~ és *záros* ~ al. * *tarka* ~. 1733: Edgj tarka iskatuljában tászlik, s főkötők [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1771: Négy tarka Iskatulya [Nagyida K; i.h. 19] * *tuccinos* ~ ? 1711: 1 Öreg Tuttzinós Iskatulya ... 3 * — 2 Tuttzinós Iskatulya Tuttzina — // 90 [ApLt Apor Péter lelt.] * *vereses* ~. 1812: a' Groff Ur eo nsg(na)k volt edgj vereses Iska-

tulyája [Héderfája KK; BI. Gothard Sigmund (25) grófi számt vall.] * *záros* ~ 1685: Egi fejer záros iskatulyában vadnak Levelek Petsét alatt hánjatlan [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1711: 2 Öreg záros Iskatulya . 4//20 [ApLt Apor Péter lelt.].

2. vhány doboznyi; de cíteva cutii; von einigen Schachteln (viel) | vhány ládikányi; de cíteva ládije; von einigen Kästchen (viel). 1683: Votem ... 3 Iskatulya szapant f 2 // 70 [UtI]. 1684: David Deaktul 3 Iskatulya Violás Szappant per fl. 2 // 10 [UtI]. 1685 k.: (Vettem) Ket Iskatulya Czitrom Serbetet f 2/80 [UtI]. 1752: egi iskatulya tziotomat is küldöttem [Wlt Vesselényi István feleségéhez]. 1799: a' Füsüs Legény ... Sellyem keszkenyöt s iskatuja Füsüt adott neki^a [Dés; DLt. — ^a leányinak]. 1816: Egy skatulya pántlika ... 23 Rf 10 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1842: egy oskotulja^a métsbél [Nyárádtó MT; SLt Vegyes perir. — ^aE szó *iskotulj*-ból erre, vagy ebből *oskotolj*-ra javitva].

iskatulyácska, skatulyácska dobozocska; cutiujá; Schächtelchen | ládikó; ládija; Kästchen. 1685: Egy skatulyácskáb(an) Szebeni Patikában vött Ket Kis Csutorbéli Mel Rosar. [UtI]. 1685 k.: (Vett) Egy Iskatulyácska Czukárt (!) f // 80 [UtI]. 1697: Egy kis Scatulácska apro oh Péz [KGy]. 1716: Bal felől való iskatulyácskáb(an) egy gyöngyös fekete Cspike hát alával együtt [WassLt]. 1737 k.: Edgy fejer Skotuja, más Veres Skotojacska [Brassó; ApLt Apor Péter lelt.]. 1744: 8 Iskatuljatskak [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1752: egy Iskatolácska aprosaggal [Eszt. Gr. Petkiné^a lelt. — ^aCsak így]. 1764: Egy Veres kerek Skatujácskában egy szép jó féle Gyöngy pártá [Kál MT; Berz. 6. 54. L. 2]. 1773: Egy uti gömbölyű borsolo Pléh Iskatulya, benne lévő hat kerek Iskatulyácskával [Lele Sz; Marinai Pap lev.]. 1798: egy Szalmából kötött kitsi kerek iskatulyácska [Dés; DLt]. 1807: Egy Scatulyába fejer gálitzkó | Kitsiny iskatulyatskak ... Egy rozsz Iskotulyában krispány virág | Kitsiny iskatulyatskak, mellyekb(en) orvoság formák vagyn(a)k 5 ... Egy Scatulyába fejer gálitzkó [Körtvélyfája MT; LLt]. 1810: Egy tojás kereksegű ezüst Skatulyácska [DLt 368 nyomt.kl]. 1816: Négy Iskatulyácska [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

iskatulyaforma-ládácska ládikó; ládija; schachtelförmiges Kästchen. 1767: Groff Petki Susánna Aszszony ... fel Nyitá az maga tulajdon ládáját, mellyből ki véve egi kitsi Záros Iskatulya forma Ládátskát 's abban látam Arany Gyűrűket, s karikákat feles számmal ... ugyanazon kitsi Záros Iskatulya Ládátskában tudom hogy volt Kézre es Nyakra való két rendbéli jo féle és Orientalis Gyöngy | drága gyöngyös és Köves Reszkető Töket, és Boglárokat is láttam azon kisded Iskatulya forma Ládátskában [Egrestő KK; Ks 21. XVIII. 78].

iskatulyaláda ? fiókos láda; ladá cu sertar; Schublade | ? rekeszes láda; ladá cu compartimente; Lade mit Fächern. 1736: Az Úr Házáb(an) Üres Iskatulya Láda 4 [Pinárd MT; CU XIII/1. 103]. 1737: Egy Iskatuja láda két üveg benne [Nsz; Told. 64]. 1805: Azon Kitsin Ládában találatott egy Szalma Iskatuja láda [Szamosfva K; Blt 9].

Iskatulyaládácska ? fiókos ládikó; lădîtă cu sertar; Schublădchen | ? rekeszes ládikó; lădîtă cu compartimente; Kästchen mit Fächern. 1767: (A) kistsi Záros Iskatullya Ládátskában tudom hogy volt Kézre es Nyakra valo két rendbéli jo féle, és Orientalis Gyöngy [Egrestő KK; Ks 21. XVIII. 78].

Iskatulyás ? fiókos; cu sertar; mit Schublade | ? rekeszes; cu compartimente; mit Fächern. Szk: ~ *láda*. 1629: Egy szep Eskatulyas lada aestimaltuk tt f. 2 [Kv; RDL I. 132]. 1688: Skatulyas es Apro Ladus Lada egyeb edgyet masis [Beszt.; Ks S. Misc. 27] * ~ *ládácska*. 1685 e.: az Sido Uczában . . . az első ház . . . Ebből az más boltban nyilik . . . jo Záros ajto . . . Melyben vadnak . . . Iskatulyas ladacska Zár alatt Nro I Kicsin fuvocska Nro I . . . Ebből az belsőb boltocszara jo vas sarkos pantos ajto nyilik [Gyf; MvRKLev. Urb. 22, 24—5].

iskola școală; Schule. 1507: Az tobyt mynt Ezust marmhamat myndenemet hagyom az peternek, hog tanytasag (!) es az Eskolat el ne hagyassak vele [Kv körny: NyIRk VI, 187]. 1570: Martha, R(elic)ta Antony pathikarius (!) nunc v(er)o Consors Alberti Kados fassa kiest, hogy az mely gyermek akkor Kakas Andrasnal lacyk wolt Laczko new . . . Andras uram az Scholaba Jartatta, es mikor az iskolaba nem ment megh werthe Andras vram de nem felethet, hane(m) konyeden, Nyraggal werthe mikor nem thanult wayg Scolaba ne(m) ment | Barbely Janos vallia hogy, Egy gyermeket kynek Laczko volt Neweh Kakas Andras vram az Eskolaba Jartatta es Jol thartotta mynt az fele gyermeket Jlet tartany [Kv; TJK III/2. 41—2]. 1574: Gergel Baka Ianos fia, Andras Ember Ianos fia, Scolaba laknak [Kv; TanJk V/3. 353]. 1581: Esmeg Byro vram Akaratyabol, az eskolla fellet heaztattunk [Kv; Szám. 3/IV. 12—3]. 1582: mikoron az egy hazböll 24: Ezer sendelt: vittek Ischolaban hortak attam Orgonas Miklosnak tolle d. 25. [Kv; i.h. 3/VII. 11]. 1608: chinaltatam megh Az vidret Az scholabany [Kv; i.h. 126/IV. 105]. 1629: Azomban jeonenek az Nagy Iskolabol oda Deakok egy haidu hadnagi leve(n) ot az Szitkozodik, s az kis scholaba kerestete | gyermek koromban együt jartam Keomies Pallal az oskolaban [Kv; TJK VII/3. 30, 32]. 1644: ügjekezzenek az kicsin neveletlen fiaczkamot az edes kús Mihokomot mentedől becsülletesben nevelni es scholaban iartatni [Nyárádtó MT; Sár. végr.]. 1656: 1. Az Jschalab(an) egy kamaraban az kemenczet czinaltatta(m) megh 2. Az Jschala hazat megh foldosztatta(m) egy aczal [Mv; MvRLt]. 1731: eő Ngának . . . mind étele, mind itala, mind pedig ruházattya Groffi modra volt . . . mikor itt volt az oskolab(an) Kolosváratt [Szentpál K; TKI]. 1732: oculaltatva(n) az N: Kádár István(n) Atyánkfia Hazáb(an) a Deesi Refor. oscola felől valo kemenczeje ugy tanálattott, hogy az Nemes Város földén vagyon mind a kemenczenek egy része [Dés; Jk 431a]. 1734: Mi Fejervármegjében Sárdon^a lako Nemes személyek jövének a Sárdi^a Oskolában [Szer. — ^aAF]. 1776: az Oskola jo előmenetelben talaltattott [Torockó; TLev. 16/1]. 1784: Joannes Gedert . . . két Iskalába járo Fiatskája [Szelinek Szb; Mk IV/35. 17 Laurentius Zivert (56) vall.]. 1796: gyermekei . . . hozzank Scholába jártanak [Lukafva MT; DLev. 4.

XLA]. 1869: Az oskolából sokan kérelmeztek^a, de még eddig csak kettő a kik fel is vannak öltözve . . . visitaltanak meg . . . Pálffy Károly mp leendő baka [Kv; Pf. — ^aÖnkéntes katonai szolgálatra a honvédséghez].

Szn. 1594: Oskola Jstwan kett fiaval semmie ninchjen [Bagos Sz; UC 113/5. 16]. 1614: Oskola Tamas [Betfva U; UszLt VI/56. 152].

Hn. 1688: Scola udczab(an) [Mv; EHA]. 1730: az Schola utza [Nagyfalu Sz; EHA].

Szk: *beáll az* ~ megkezdődik a tanítás. 1827: hétfün bé áll az Oskola, lesz dolgom [Kv; Pk 7] * *falusi* ~ 1786: a nationalis vagyis falusi Oskolák tzélja az, hogy tanuljanak a Gyermekek olvasni, írni, énekelni, a keresztény vallás fundamentomos ágazatait érteni; hogy a jámbor s kegyes életnek törvényei szivekbe bécsepegtesenek, és azoknak gyakorlására szoktattassanak [Csetri, Kőrösi Csoma 70 ref. konz-i rend.] * *nációndlis* ~ → *falusi* ~ * *nemzeti* ~ népiskola. 1844: Jenei József mtk Makfalvi^a Nemzeti oskola pénz Tárnoka [Mv; Kp II. 70. — ^aMT] * *népes* ~ 'ua'. 1835: Makfalvi népes Oskolánkat Nms Székünk ezen saját Szülöttjét, ne engedjék az Ekklesiák böltsőjéb(en) (me)g kelni el kell annak oszlan, ha az Ekklesiák Cassáiból n(em) segítetik [HBeK] * *vasárnap* ~ (vasárnap tartott) inasiskola. 1861: A Rom: Catholicus mesterinasoknak vasárnap i skolába beiratása f: Sept ho 22-n . . . fogván történi, meghagyatik Asztalos czéh Előljároságának, hogy az azon czéh kebelében létező iskola képes, és köteles rom. catholicus mesterinassokot személyesen és pontoson áltitsa elő [Kv; ACJk].

Ha. 1573: Eskolába [Kv; TJK III/3. 55]. 1574: Eskolabol [Kv; i.h. 348]. 1581: eskola [Kv; Szám. 3/IV. 12]. 1583: Jschola [Kv; i.h. 3/IX. 12]. 1584: eskolaban [Kv; i.h. 3/XV. 1a]. 1585: Scolaba [Kv; i.h. 3/XIX. 37]. 1589: scholaban [Kv; i.h. 4/IX. 16]. 1593: Scholaban [Kv; i.h. 5/XXI. 137]. 1609: Scholabany [Kv; i.h. 126/IV. 117]. 1629: oskolaban [Mv; MvLt 290. 189b]. 1633: schola [Mv; i.h. 125b]. 1643: oskola [GörgJk 342]. 1653: eskola. schola [ETA I, 90 NSz]. 1679: schola [Dés; Jk 39a]. 1689: oskolába [Nagykászton; BCs]. 1733: Iskoláb(an) [Dés; Jk 443a]. 1735: oskola [Martonfva Hsz; HSzjP]. 1739: Scholában [Mezőbánd MT; MbK VI/6]. 1743/1770 k.: Oskolába [Bethlen SzD; SzConscr.]. 1755: Oskolák [Ne; BLev.]. 1768: Iskolába [Kv; SRE 226]. 1773: oskolák [Torda; ABN]. 1789: Iskolába [Kénos U; UszLt XIII/79]. 1792: Oskolák [Zilah; Borb. II hiv.]. 1794: oskolába [Angyalos Hsz; HSzjP]. 1794/1795: oskolak [M.bikal K; RAK 15]. 1796: oskolaban [Ilencfva MT; DLev. 4. XLA]. 1800: Oskolákba [Marossztkirály MT; Berz. 5. 45. S. 85]. 1801: Oskola [Bálványosvárálja SzD; SzConscr. külön mell.]. 1804: oskolába [Szászyires SzD; Ks 94]. 1807: oskolához [Dés; DLt 404]. 1835: Oskolákat [Zsibó Sz; WLT]. 1836: oskolák [Nagykapus K; RAK 13]. 1856: oskolánk [Szk; Pf Serester Sándor lev.]. 1871: oskolába [Búrjánosóbuda K; RAK 113].

A címszóra von. régiségbeli adalékok közül a főlös számú latinos *schola* alakúkból és írott alakváltozataiból jobbára csak a kezdeti időből, azaz a XVI. századból és a XIX. századból közlünk válogatott adatokat. Csak szórványos adalékokat iktattunk be az adattárba és még inkább a Ha alá az irodalmi nyelvi *iskola* formára is. — A szerk. a maga gyermek- és ifjúkori nyelvi emlékeire alapozva, megjegyzi, hogy Désen és környékén az idősebb rendű falusi birtokosok, sőt — valamivel ritkábban — a városi értelmiségiek körében is az *oskola* forma még eléggé közkeletű volt.

iskola-árnyékszék iskolai illemhely; latrina scoli; Schulabort. 1810: Attam az eskola árnyék szék mellett lévő gödör ásásra hogy az rusnyaság az ediny szín előtt ne fojjon el egy magyar forintot és husz pinzt HFlor — 1 Den 20 [Zilah; ZFaz.].

iskolabeli de școală; Schul-, von der Schule. 1566: az Zekel wassarhely oskolabely tanulo deakoknak taplala-sokra es oskola mesternek fizetesere a bodog emlekezet meg holt kegyelmes kyalrnyl azonywnk felseged^a zerelmes annya donatioya zerent meltoltott ezten-dewnként a zekel dezmbol harmadfel zez forintot adatny [Kv; SzO II, 206—7 egy-i végzés. — ^aJános Zsigmond]. 1585: Az Kys Templumba a gyermekek az Scholabely a hol ilnek az zekel el teortenek vala [Kv; Szám. 3/XIX. 28]. 1609: az gyermekek az scholabeli kútnak chigaiat el teortek volt chinalta megy Georgy kowachy d 22 [Kv; i.h. 126/IV. 127]. 1627: az mit Testamentumban legalt volt, Kanta Mihalj, tudnj Illik az templum Epeulture az praedictoroknak (!) az ket Ispotalibely szegenieknék es az Scolabelj deakoknak azokatt mind Egi penzig az derek Jokbol, kinek kinek kezekhez szolgaltattuk [Kv; RDL I. 134]. 1629: azoknal az kis oskolabelj eot mendicansnal az kik az megh eolt Eczen Janosra es tarsaira tamadtanak vala mind fegyver volt [Kv; TJK VII/3. 12]. 1661: Nemzetes Váradi Balogh Lászlone Aszonyom . . . Az Iskolabeli Deákok számokra hagyja kész pénztl fl 100 [Mv; MbK]. 1690: (A) husokat tehenöstül vitesse el Hadnagy vram a' scholabeli Deakok számára [Dés; Jk]. 1814: volt Dobai Evának egy Nagy András nevezetű Veje, ennek volt egy Anti nevű Kís Fijatskája, csintalan gyermek lévén, otton otton felmászott a' rozsz Kapura, s vélünk oskolabeli gyermekekkel ellenkezett [Dés; Ks 79. 29. 795].

iskolacsengő clopotnița scoli; Schulglocke. 1883: Iskolacsengőnek lábészítés vasalással frt. 6 kr. 40 [M. bikal K; ETF 107. 16].

iskolaépítés construirea/zidirea scoli; Schulbau. 1734: A schola épitesb(en) haladek nélkül mennyen elő az Eccla [Hsz; SVJK].

iskolaépítési de construire/zidire a scoli; Schulbau. 1872: a rozsz minél hamarabb elcsépeltesék, s a b. hu nyadi piaczn eladassék, s a bejövendő pénz iskolaépítési anyagok beszerzésére fordittassék [M. bikal K; RAK 294].

iskolaház 1. iskolaépület; clădire de școală; Schulgebäude. 1614: Nagy Pal Haro(m) szekj az Schola hazba [Panit MT; BethU 16]. 1695: el mentünk Csik Szent Thamási Schola házhoz mostan Adam Mihály alias Deák házhoz (: ki lofó nemes személy :) [Szenttamás Cs; EHA]. 1696: Dan Sebesan örökségen Scola haz vagjon [Hátszeg; UII]. 1697: Jövének előnkben midőn volnank a Sz: Györgi oskola háznál [BLt 3]. 1700: az régi Schola házat pusztulástul oltalmazom [SzJK 108]. 1797: Mester Bényei György Feleségét nemis vihette az Oskola házhoz ez is penig ugy' hogy más senki az oskola Mesterek közül például ne végye [Gyalu K; RAK 2]. 1833: Bukovinában az Andrásfalvi Ref Közönség Temploma és Oskola Háza számára ujjolog segedelem

gyujtés rendeltetik [Vaja MT; HbEk]. 1847: Kérdett Varga Katalint esmérém, mert nálunk a faluba is láttam, de eljött az iskolaházba is [VKp 285].

2. osztály(terem); clasă; Schulklasse. 1875 k.: Az iskolaházban egy számoló gép [Szucság K; RAK 107—8].

iskolai 1. *mn* 1. de școală; Schul-. 1657: az scholai succrescenseknék sustentatiojokrol . . . A scholaban lako szegényb szerű grammatik iffjakknak a legjobb indulatukban nyoltznak perennaliter egj egy személyre napjában négy négy tzipot rendeltünk várunkból adatni [UF II, 188]. 1700: Cantor Vámfalusi Márton Atyánk fia a' scholai Ifjuságot avagy tsak egj hétben edgszer az eneklesre tanittsa [Kv; SRE 67]. 1854: Az enyedi oskolai fegyelem gyalár, szigoru vala [UjFE 89]. 1869: a kérelemmel kellett . . . egy oskolai egy erköcsi bizonyitván [Kv; Pf Pálfi Károly lev.].

Szk: ~ épület iskolaépület. 1876: Az iskolai épület alapjául mintegy 4 öl kő hányassék [M. bikal K; RAK 325] * ~ mester (elemi iskolai) tanító. 1696: Idvezült klmes Fejedelmünkűl emanaltattott klmes Donatioja szerent Deési Soo Aknárul Scholay Mesterünk számára conferralattott, bizonyos Summa Pénz [Somlyó Sz; BK].

2. tanügyi; de învățămînt; Unterrichts-. 1833: (A lelkész) az Oskolai Tudositással készen lenni köteleztetik [Vaja MT; HbEk].

II. *fn* tanügyi (személy); persoană din învățămînt; Person aus dem Unterrichtswesen. 1734: a Publica Actionak nemét bizzák az oskolaiakra mint eleitől fogva volt [Zabola Hsz; SVJK].

iskolaképes beiskolázható; școlarizabil; schulfähig. 1861: meghagyatik Asztalos czéh Előljároságának, hogy az azon czéh kebelében létező iskola képes, és köteles rom. catholicus mesterinassokot személyesen és pontoson állítsa elő [Kv; ACJK].

iskolakert iskolakerítés; gardul scoli; Schulzaun. 1652: az Jskola kertnek kapuia küvül [Várfva TA; Borb.].

iskolakörtve körtefajta; un soi de pere; Birnenart. 1892 k.: Oskola Körtve Ez az első a' nyári körtvék között [Kv; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor kezével].

iskolaköteles de vîrst școlară; schulpflichtig. 1861: A Rom: Catholicus mesterinassoknak vasárnapi iskolába beiratása . . . f. Sept ho 22-n . . . fogván történni, meghagyatik Asztalos czéh Előljároságának, hogy az azon czéh kebelében létező iskola képes, és köteles rom. catholicus mesterinassokot személyesen és pontoson állítsa elő [Kv; ACJK].

iskolamester tanító; învățător; Schulmeister. 1566: az Zekel wasarhely . . . oskola mesternek fizetesere . . . meltoztatott eztenewnként az zekel dezmbol harmad fel zez forintot adatni [SzO II, 206—7 egy-i végzés. — A teljesebb szöveg. *boldog* 7. al.]. 1581: Az oskola mesternek Chynaltattunk egy Aztalt Aztalos Janosal p(ro) d. 50 [Kv; Szám. 3/IV. 13]. 1585: Az Jskola Mesternek . . . meg fizette(m) [Kv; i.h. 3/XXII.81]. 1586: Az oskola

Mesternek egy Bellet swegét chinaltattam egy fertalj fain longist veotte(m) — 150 [Kv; i.h. 3/XXIV. 42]. 1589: Az Sacragiat es az Scholamester hazat es az Marton p(rae)-dicator ket zobiait hogy meg meszeltetük attunk egy Azzonnak f. — d. 70 [Kv; i.h. 4/IX. 15]. 1605: Benedek deak Bodogh(f(a)l)ui Scola mester [UszT 19/65] | Istvan Deak kazony schola mester [BCs]. 1607: Nagi Borosnia^a Scholamester [BLt. — ^aHsz]. 1626: Benkeő Istvan deak kozmassy^a schola mester [BLt 5. — ^aCs]. 1633: Czegheben^a Lako Pastor Zentegyedy Matthe vram (60) egy recognoscal. Tudom Mikor Mihaly Vayda az Orszagban be gyütt, akkor oskola Master voltam Z egyeden^b [WassLt. — ^{a-b}SzD]. 1634: Imreh Deak orbai Zeki Zagoni^a, mostan Szent Ivani Iskola Mester [Kp I/39. — ^aHsz]. 1645: Gidofalvi Janos Deak Lapadji Ischola Mester [M.lapád AF; BLt 5]. 1661: Nemzetes Várdi Balogh Lászlone Aszonyom . . . Az Vásárhelyi Iskola Mesternek hagyja . . . f 50 [Mv; MbK]. 1681: Mindenik Malombol Sabbatalis jar az Hunyadi P(rae)dikatornak és Oskola mesternek [Vh; VhU 48]. 1701: Bodolai^a Eschola Mester Uzoni Istvan [BLt. — ^aHsz]. 1774: Csapai^a Reff oskala Mester [Berz. 7. F 70. — ^aKK]. 1802: Bakos Gergely Somkereki Ref. oskala Mester [Somkerék SzD; JF 36]. — L. még UF II, 187.

Ha. 1592: Schola mester [Kv; Szám. 5/XIV Eppel Péter sp kezével]. 1595: Scola mester [Kv; i.h. 6/XIII. 39]. 1597: Oskola Mesternek [Kv; i.h. 7/XIV Th. Masass sp kezével] | scholamester [Kv; i.h. 7/III. 36]. 1642: schola mester [Gyalu K; GyU 49]. 1676: Scola mester [Szu; Borb.]. 1679: Schola mester [Nyárádtó MT; MMatr. 5]. 1712: Schola Mester [Nagyfalu Sz; SzVJK 52]. 1719: Schola Mester [Imecsfa Hsz; Borb.]. 1745: Schola Mester [Zilah; SzVJK 32]. 1768: scola mester [Tordátfva U; Pf]. 1815: oskala Mester [M.gyerőmonostor K; RAK 49]. 1867: oskola mester [Gyalu K; RAK 139].

iskolamesteri de dascál; Schulmeister-. 1774: A' Fenn ki szemzett Helye a' M.Goroszlói Ref. Eklésia Oskola Mesteri Házat Építetvén, az oskola Mester számára rendelt ilyen fizetést^a [SzVJK 172. — ^aKöv. a fels.]. 1840: Az Oskolamesteri Telek szomszédja Nap Keletről a' Templomhoz járo Utzta [Kiskapus K; KHn 171]. 1868: meg ürrült a' Fejérdi Iskola mesteri állomás, hol az öreg Iskola mester fele fizetéssel nyugalmaztatik [Gyalu K; RAK 141]. — L. még *iskolatanító* al.

Szk: ~ ház tanítói lakás. 1812: a Groff Tolvajt kiáltván Grantzki . . . a Kerteken által elfutott az Oskola Mesteri Házhoz [Héderfája KK; IB] * ~ *szolgálat*. 1751: ennek előtte cir. 30 esztendőkel az Nms Somlyai^a Reformata Ecclesiab(an) Belső hivatalb(an) az az Oskola Mesteri szolgálatb(an) szolgált Nehai Botzoni (!) alias Kotza Gergely négy esztendőig [Borb. II. — ^aSz].

iskolamesterné tanítóné; sojia invjätörolui; Frau des Lehrers/Schulmeisters. 1595: vöttem Egy Bornyüt az Iskola Mesternétől p(ro) d 90 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 218 ifj. Heltau Gáspár sp kezével]. 1596: Az Schola Mesterne Gyulay Istwanne ky wala tartozik . . . f 3 d 50 [Kv; RDL I. 65]. 1817: Létzfalvi özvegy Szabó Ferentz Oskola Mesterné (igy!) [HSzJP].

iskolamesterség: tanítói állás; post de invjätör; Schulmeister/Lehrerstellung. 1735: engemet huszonötö-

dik Esztendős koromba ör állóul választott . . . itt való Oskola Mesterségről (igy!) [Brassó; BrMLL]. 1861: ürességbe jött . . . a' Tacsi^a Iskola mesterség [Gyalu K; RAK 57. — ^aK].

Szk: ~ ház. 1770: Thorotzko Várossában az oskola Mesterség Háznál [Bosla].

iskola-porta iskolakapu; poarta școlii; Schultor. 1585: Az Scolamester keressere, az Scola portara hogi az deakok ideo után ky ne mehetnenek, vettünk ahöz egy öregh lakatot, az arra . . . d. 55 [Kv; Szám. 3/XIX. 40—1].

iskola-rektor tanító; invjätör; Schulmeister, Lehrer. 1801: A Bálványos Váralyai Reff. Ekkla Oskola Rectorának Esztendőnként való fizetése [Bálványosváralja SzD; SzConscr. külön mell.]. 1820: Oskola Rector Nagy Ferentz [Nagykapus K; RAK 12]. 1835: Helybeli E. Ref. oskola-Rektor Csoma Ferentz [Burjánosóbuda K; RAK 5].

iskolás I. mn elemista (általános iskolás); de școală (elementară), care frecventează școala (elementară); die Elementar/Grundschule besuchend. **Szk:** ~ *gyermek*. 1860: halt meg Kis károly iskolás gyermek [Dés; DLt 112].

II. fn tanuló; elev; Schüler. 1840: a' Kérelmest ne Classificáljam mint az oskolást [Dés; DLt 960].

iskolatanács kb. iskolai bizottság; comitet școlar; Schulkommission. 1873: Az iskolatanács határozatilag kimondja, . . . s egyszersmint fölkéri lelkész afiát, hogy nem mint eddig a 7 éveseken, hanem a 6 éveseken kezdje a kiírást [M.bikal K; RAK 299].

iskolatanító invjätör; Schullehrer. 1823—1830: Marburgban szállottam . . . egy városi oskola tanító házához [FogE 251]. 1827: egy Szomszéd oskola tanító fizetéséhez [Visa K; SzConscr]. 1861: Kakasdi^a oskola tanító Kádár Josef [DE I. — ^aMT]. 1866: a' T.Papok oskola tanítók, és D. gondnokok azt fogadták, volt hogy Mártzyus 12ére tartozásait befizetik [Gyalu K; RAK 112].

iskolázás iskolai tanítás; instruire școlară; Schullunterricht. 1867: A nyári iskolázás rendeltetik ujobban [M.gyerőmonostor K; RHAK 13 esp.kl].

islóg flitter-féle; un fel de paită; Art Flitter. 1574: vagon . . . egy twdzcót Jngwal gazdag aramial gieöngiel es Jslogal [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. 1576: Wagion ket nehezek Jslogh [Szamosfva K; i.h. XVIII/7. 14]. 1674: Vagyon három tiszta Jsloggal Varrot, párna haj [Beszt.; WassLt 72/6]. 1736: Igen viselték azelőtt mind az asztalok mind az leányok, mind belső kis ingen, mind az külső ingen is sűrűn egészen mindenütt megrakva rézből csinált igen apró, mint egy lencse szemnyi islógokat, mert az volt az nevi, úgy hogy egy ingre afféle apró islóg két-három ezer is reá volt rakva [MetTr 342]. 1797: Egy Islaggal varrott elő ruha [Mv; Told. 19]. 1799: Ket fátyol keszkenők főre fel csinálva . . . olosz virágokkal, és fekete keskeny bársonnyal sloggal [Kelementelke MT; LLt].

islógos 1. flitteres; cu paiete; mit Flitter(n). 1681: kűs Ingek. Egyik kék Tafota ezűstel varrot Islogos [Beszt.; LLt].

Szk: ~ *cipelűs*. 1788: Négy pár fejár fordított bűr islogos Czipelűs [Mv; TSb 47] * ~ *fűkűtű*. 1627: Egi arniek varrasos fatiol feokeoteo. Egy Izlogos reghi feokeoteo [BLt] * ~ *gyolcsabrosz*. 1683: Egy szep selyemmel varrott Islogos Gyolcz Abrosz. Ur Asztalara [Borzás Sz; SzVJk 48] * ~ *gyolcs-párnahaj*. 1697: Karmasin szín és zűld Selyemmel arany fonallal varrott Islogos vėkony gyolcs Parna haj nro 1 | Hasonlo formaju narancs szín és zűld Selyemmel s arany fonallal varrott Islogos vėkony gyolcs Parna haj nro 1 [Szentmargita SzD; KGy] * ~ *kesztyű*. 1657: Vagion egi arani fonallal szeűtt slogos, nestel peremezet kestw [Mihályfva NK; JHb XXII/42] * ~ *strimfel* flitteres harisnya. 1668: Egy teczin selyem Arany fonallal varrott Islogos Strimfely. Fekete Arannias Strimfely [Mk Kapi Gyűrgy lelt. 4] * ~ *vánkoshaj*. 1668: Egy kek selyemmel varrot Islogos vankos hej [Mk 7].

? 2. ? 1750: Vagyon egi Islogos Sodrasos arany lantz, az melly nyomot Duc(atos) 21 [WassLt Wass Danielnė ekszereinek jegyz.].

ismėg 1. ismėt

ismer 1. a cunoaște; kennen. 1568: Ersebeth zárűady gergelne ... fassa e(st) Ez zoth halottam hogy monda ket azon (!) myre hogy az palastot el hoztatok byzon meg banyatok, de en nem esmerem ez keth azontys, sem az palastoth nem lattam soha [Kv; Tjk III/1. 153]. 1572: Mathe Borbas zenth kyraly^a ... ezt walla ... Rado myhaly Kabos tamas es Megys (!) Egy Nemes Embor, kyth Nem Jsmer hattra mentenek es le chitetottak az keossegot [KP. — ^aK]. 1592: miolta Toot Mihalt esmerik, giermeksegeteol foguan It az Varosson Deesen az Varos Molnajba Neot Nevedeket fel [Dés; DLt 235]. 1597: Peter Jsmerede ezit: Az ficzyortt monda Az hogy nem Jsmerem es monda ez Az ficzyor hogy nem Jsmer ha ez nyaronys egjuth eoryztwnk^a [UszT 12/66. — ^aTi. juhnyajat]. 1601/1675: En voltam Mező Madarason űsmerem Bernald Balast [HSzjp Gajdo Jakab Futásfalvi (60) jb vall.]. 1607: Simo Janosne keresztur varosi Sofi Azonj ... vallia .. Jol wsmėrem sebestien peternet [UszT 20/351]. 1609: En Becz Palt neűtellen koraba(n) wsmerte(m) [BLt 3 Feyer Janos Kozmaszy (!)^a (26) lib. vall. — ^aKozmás Cs]. 1619: Jsmerem feneű szegy Galtis s az Becz Pal feűldin lakik uala [Tusnád Cs; BLt 3 Betegh Andrásne Anna (60) vall.]. 1639: Ozdj Istuantis űsmertem [Adorján MT; LLt 73/3]. 1641: esmerem azt az Kis Janost az kit az Tatarok el kaptanak vala [Kutyfva AF; Ks 90]. 1647: az iobbagi keozűl űsmertem egy Rauaz Janos neuűt [M.zsákok U; BálLt 82]. 1675: kett Fiait is Ruszat es Tamast űsmerte(m) [Szárhegy Cs; LLt]. 1727: Balo Istvánt meg Gyermek koromban ismėrtem [Hėviz NK; JHbT]. 1744: Czifra Szabo Jánost én jol esmėrtem [Somlyű Sz; TKI Petrus Tűrűk (80) lib. vall.]. 1748: a miolta esmėrjűk Argyelán Joszivot ... nem is tudjuk hogy babonasságokkal ẻlt volna vagy ẻne [Dėva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1763: űsmėrlek kinek hivnak [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1768: (Flora Pėtert) űrűg allopattyában magam is esmėrtem [F.borgű BN; BK. Styp András (73) jb vall.]. 1835: űsmėrtem Sándor Pė-

tűr ẻű kigyelmėtt s mais űsmėrűm [Szentegyházasoláh-falu U; OfLev.]. 1869: Jelenleg itt 17 ẻnkėntes van ... A jogászok kűzűl Szentiványi M. űrműsi M. Gál Jenű, Miko imre s a tűbbit nem űsmerem [Pf Pálfi Károly lev. Kv-rűl].

Szk: ~ *ik egymást ismeretsėgben vannak egymással*. 1598: az en zerelmes ura(m) Batyam kegdet io akaro attjafianak, es barattjanak tartot enis pedigh kegdet, miolta esmerjvk egi mast ugj tartottam mint ha eggjek lettűnk volna [BálLt 51 Kowachoczj János lev.]. * *hűreben* ~ *szemėlyėben* ~ * *keresztnevėn* ~. 1831: *Kereszt nevėn esmerem tsak, vezetėkjėt nem tudom* [Dés; DLt 332a Czakű János kezűvel] * *látásbűl* ~. 1843: *Bajesán Gyorgyutz bucsumi bányamester (50) ... vall Varga Katalint esmerem látásbűl, ki is szállásolni szokott Kriznyik Todornál es Iank Sándrunál* [VKp 97] * *nėv szerint* ~. 1591: oda menek, tahagh Miklos az hasz ereszebe egy kűrűaual fekszik ki Beűgeűzi volt kith neű szerinth ne(m) esmerek [UszT 13/70 Joannes Demeter de Thelekfalua jb vall.]. 1754: *nėv szerint tűbbet nem esmėrtűnk, hanem az Also Gezűsi lakosokat ... Kotsist, es az Jágert* [Vecsėrd NK; RLt] * *szemėlyėben* ~. 1636: *Az Cziganyokba(n) ... szemėlyekbe(n) alkalmazson ismerem ẻkűt, de neuket ne(m) tudom* [Mv; MvLt 291. 69a]. 1779: *Marisel nevezetű Gyalai Havason lako Provid: Surs Nutzűt, es Surs Nyikulát szemėlyekben ... nem esmėrem, de hűrekbən igen* [O.monostor K; GyL. Gligor Nyisztor (70) jb vall.]. 1832: *Strására lėvėn ki rendeltette egy Surtzos Mester emberrel kit szemėlyben esmėrek de nevėt nem tudom* [Dés; DLt 574] * *szemėlyėre nėzve* ~. 1843: *Varga Katalint szemėlyėre nėzve esmėrem, mert valami kėt ẻv ẻlta tartűzkodik tűbbnyre a bucsum-pojėnyi kerűletben* [VKp 96] * *szemėlyesen* ~. 1784: *Tudgyae a Tanu nyilván es bizonyoson, azagy szemėlyesen űsmerie Nemes Szeben Szėkben Szėlėndeken Lako Circumspect(us) Ventzel Gyűrgyget* [MK IV. 35. 6 vk]. 1798: *Ismėrte e' a' Tanu, vagy ha nem ismėrte szemėlyesen, hűreben, hallottae Nagy Nyűjtűdi Nehai Ttes Donát Mihály Urat* [F.Fejér m.; RLt vk] | *En az említett Urat nem ismėrtem szemėlyesen, hanem hűreben hallottam* [RLt Bernatfalvi Bernát Sándor (42) ns vall.] * *szemėlye szerint* ~. 1647: *En szemėlie szerint ismėrtem Szegedi Janost es Szegedi Istvant mellyek edgiek voltak* [Becski].

2. már látott/tapasztalt vmit, tudja milyen; a cunoaște, a ști/identifica ceva; etw. schon gesehen haben/kennen. 1570: *Nagy Neste vallya Az Zabo Balthne oda menth es hogy latta az gywreot megh esmerete es Megh Montha neky hogy, Jol esmerete volt Mert eowe az gywreo Es eo az Byrohoz kwlte hogy Thwdomant tegen feleole* [Kv; Tjk III/2. 63]. 1583: *Hercheny Mathias Mezaros Miklos Zolgaia vallia Bizonnial tudom es Iol esmerem hogy az a' tulok ... Nem Eowe hane(m) chanadi Thamase es boryw korabannis iol esmerem ez leoweo fwweon penig harmad few lezen En aztis az Veres Miklos tulkat(is) esmerete(m), de ... az eowe Eoteodfwre Menendeo volna Immar maskeppenis* [Kv; Tjk IV/1. 122]. 1655: *Tudom aztis hogy az merű Serpenyű es Girás kűis Rázmány Istvanė, mert enis ismerem* [Kv; CartTr II Petr. Szavaj űtvűs vall.]. 1731: *a' kėt lovat is jűl esmerem* [Zágón Hsz; Szentk.]. 1755: *se Ladait, se abroszait nem űsmėrtem* [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1807/1808: *a' betűsűek pe-*

dig olyanak légyenek a' kik az irtakot ismérték [Asz; Borb. II]. 1842: Az elő mutatott Burjányokat esmértem [Dés; DLt 85. 6]. 1861: Én az Ilyés Lőrincz feladására a' földeket össze irtam, de tovább nem tudok menni mert a' birtokot nem ösmerem, hanem Lajos Bátyám 's Bako Sogor ur, kik ösmerik igazítsák az osztályt [Demeterfva U; Pf Gálffy Sándor lev.].

3. megismer vkit, megismerkedik vkivel; a face cunoştinţă cu cineva; kennenlernen. 1573: Anna kwty Antalne, Katalin filep ferenchnek (!), Azt valliak hogi eleosser mykor esmertek fodor Ianost felesgestwl lattak hogi zegen állapotba voltak [Kv; Tjk III/3. 138]. 1574: vagion 7 Eztendey hogi az Borbara leant esmerte partas katalinal [Kv; i.h. 362 Orsolia chegedy Ianosne vall.]. 1592: Mikor eotet az eo hiteos Vra Al Eorbe vitte, akkoron Toot Janost . . . esmerte ot [Dés; DLt 235]. 1823—1830: (Gróf Bethlen Pál) jó forma, természetes, már mikor én ismertem, megszükkült ember volt [FogE 151].

4. felismer; a recunoaşte/identifica; erkennen, gewahren. 1651: nem ismertek bizonyosson kik lehetnek, de nagy gyanom vagon, hogy Katta Istva(n), Katta Balas, es Koczis Gergelj voltak azok [Besenyő BN; Ks 41. B. 21]. 1653: És a molduvai tábornak is megismerők, és oda fel menvén, kérdők: ha ilyen s ilyen búdosó szekér-tábornak láttanak é? S mondák, hogy látták tegnapi nap délután hogy Hutin felé mennek vala. De ma jó reggel azon nyomon viszsa láttuk hogy mentenek. Ezt hallván, esmerők hogy azok lesznek [ETA I, 132—3 NSz]. 1764: observata . . . hogy volt légjen vélek egy fejer kuvasz, melyetis ugatásáról, minthogy az előtis, s' az utánis hallotta ugatását, esmérte a Krentse kuvaszszának lenni [Torda; TjkT V. 205] 1768: azon Nagy szürke kantza a volt mellyet Isák Zabolán . . . vetit volt . . . ismértem a Füle konyaszágáról, maga viseléséről, és forrályáról [Páké Hsz; SzentGy Fr. Szabo (45) lib. vall. Jos. Szörtsei kezével]. 1787: azon nyomot a Csizmának Lengyen sorkáról és a Láb ujnak bogosságáról ismertük a Csia László Uraménak lenni [Cófva Hsz; HSzJP Georg. Kalotsai (64) miles infanterist vall.]. 1810: szegény Kis Antim mind kinlodik, néha jobban latzatik lenni, s megint rosszabbul léssen, most példának okáért megint ugy tetszik egy perczen éjjel jobban magánál vagon ösméri az embert [Buza SzD; JHb Jósika János lev.]. 1814: Blága Toma hogy távul a Mezón volt Nem esmértem hogy kik vertek hozzája és mivel [Sóakna MT; Born. G. IX. 6 Zuga Matyáj (50) vall.].

5. reá ~ ráismer vkire/vmire; a recunoaşte pe cineva/ceva (cunoscut mai înainte); (wieder)erkennen. 1778: a Bárányra réája esmert [Nagyida K; Told. 6]. 1779: a Báránnyra vétsen hozzá menvén kérdezte hogy ki Fia vagyok, 's meg mondván réam ismért [Nagysajó BN; K.S. Farkas János (58) jb vall.]. 1807: közölitet a Hadnagy a Tutajhoz s rám üsmert [Magyaró MT; Born. G. XVI/2 Lovász András (38) vall.].

6. vminek/vmilyennek tart/tud, vmilyen oldaláról (meg)ismer; a cunoaşte/considera pe cineva ca/drept . . . , a fine pe cineva drept . . . ; in als kennen/von irgendeiner Seite erkennen/kennenlernen. 1618: Én téged oly embernek ismerlek, hogy azmit eddig az dologról beszéltem, igen jól megérted, hiszen hallod, mit mondok az Kamuti Farkas követségéről [BTN⁴ 144]. 1724: Nálácsi László (uramat) a' mint ismérttem Semmi illeten maga viselésit nem mondhatom [Mihályfva NK; BK

sub nro 984 Lad. Tordaj (35) ns vall.]. 1754: En . . . Szász Jánossal edgyütt 18 esztendőig egy Udvarba Laktunk (igy!) de hogy Tolvajását orgazdaságát Tolvajokkal valo társalkodását tudnám Láttam volna nem mo(n)dhatom. Sőt a meg irt időktől fogva egy igaz szegény Legény(ne)k esmértem [Káptalan AF; TL. Alexander Kereső (36) ns vall.]. 1756: ezt a helyet olyan kopatz helynek esmertem a hol semmi fű nem termet [Mikeszásza KK; Told. 38]. 1781: Csiszér Josefne ő klmét a' mig itten Komollon Gazda Aszszonyi hivatalt viselt minémü keresőnek ismerte a Tanu? [Komolló Hsz; HSzJP vk]. 1794: ezen Válozásáért tsak meg nem holt volna ő, mert ép egésséges embernek esmértem én mindéig ötet [Somlyó Hsz; BFN dobozolt anyag VI]. 1795: Fejér Antalt olyannak üsmértem . . . hogy . . . az életből magának kévánt örökké tsukoritani [Ozsdola Hsz; HSzJP Máté Ferentz (60) col. vall.]. 1846: én eddig elé Imre Mihályt betsülletes embernek esmertem [Kasád MT; DE 2]. — L. még BTN⁴ 394.

Szk: *vminek/vmilyennek ~ i lenni*. 1653: mond a gubernátor: „Jól vagon hát; nály mondám, hogy mindenre embernek esmertem én lenni kegyelmedet” [ETA I, 126 NSz. — 1621-ben Bethlen István Nagy Szabó Ferentzhez]. 1675: egy Ember . . . Déesen létomb(en) Talle-rokat adott hogy meg váltanám, megis váltotta(m) . . . , esmérvén hamis Kamarán költec(ne)k lenni, meg fogá(m) . . . menék Fő Hadnagy V. házához hogy kézhez adgyam [Kv; Tjk VIII/11. 352]. 1758: (Csúka Pannát) jo erköltsü, betsülletes Aszszony embernek ismértük lenni [Betlensztrmíklós KK; BK] * *magáénak lenni ~ i sajátjának ismeri/tartja*. 1761: az árpa szalmát meg látván Tiszteletes Uram nem ismeré magáénak leni [F.csernátion Hsz; HSzJP Ambarus Ferentzné Mária (29) ppa vall.]. 1780: Prehár András . . . miglen akart volna ottan mulatni, kívánta hogy a lova is legeltetődnék, de akaráván békoba tenni, midőn a Tarisnyájából a békot ki vette, akkoron a Gazda . . . magáénak esmérte lenni [F.lapugy H; Ks 80. XLVIII. 4].

7. elismer; a recunoaşte; anerkennen. 1621: (A) Boliáj Adamrul reaiok . . . zalot portiokban realis Divisio nem volt, de eo keglmek vgi mint Jo Attiafiak, feo zolga-biro, es vice Jspan eleót el limitaltak es oztottak volt egi mas keőzeót, meli Limitatiot Auagi oztozast eo Kegl-mek mostis egenleónek Jsmeruen lenni egi mas keőzeót . . . az elebeli Limitatiot Auagi oztozast in vigore fa-tealliak maradnj [Bolya NK; JHb XXVI/19 I.]. 1671: e' szegény hazának sok rendbéli adozási nem apadván sőt naprol napra árradván . . . kételemiteit ő Nagysága becsületes hivatól pénzt fel-venni . . . mely szükségekre nézve ő Nagysága meg-irt Bánfi Dienes Atyánkfiatol le-valt Tiz ezer forintokat. Mi-is azért egész Országul, Három Nemzetül, azon summa pénst Ország szükségére ki-adott pénznek ismérünk lenni, es acceptalunk-is [CC 72—3]. 1682: Janos nevü Moldvai oláh ifju legény . . . maga zabad jo akarattýából minden kenszerítés nélkül köte es ajanla magát . . . Kis Mihály Ur(amna)k es feles-genek . . . hogy . . . Kis Mihály Ur(am) ez üdötöl fogva ezen Moldvai Jánost üsmerje és tarcsa ös örökös job-bágyának [Berz. 15. XXXIV/19]. 1819: Mindazonáltal ezen Határ vizsgálat, melly magában törvénytelen nem ellenzette, de azonban ma-is törvényesnek lenni nem esmeri [Császári SzD; WassLt]. 1831: testvérenek sem fogná többé esmérni [Angyalos Hsz; HSzJP Besenyői

György-Jakab Boldizsárné (42) vall.]. 1844: (Balog Istvánnak) a Czéh csak is a felsőbbégtől nyert válasz napjától ösmeri remek esztendeje tóltését [Kv; AC Prot. 15].

Szk: *kötelességének* ~i. 1671: Keresztyeni kötelességünk(nek) ismérven azért ennek megh előzést, es megh orvoslását, a' végre convocaltuk volt eő klgmeket ide az mostani alkalmatossággal [SzJk 116]. 1742: szegény el maradtó árváimnak dolgokban Szémésen betekinteni esmerjek mind atyafiságos, mind pedig keresztyeni kötelességének [Kvh; MkG]. 1853: erdeinket a leg szorosabb korlátok alá tetetni üsmerjük kötelességünknek [Pálfa U; Pf Illyés Mihály jegyző kezével]. * *kötelemének* ~i kötelességének elismeri/tartja. 1867: Tudattya községünk Urasággal, mint a kül birtokosság biztosságával, hogy régi Eldödeink a kül birtokossággal szervezése szerint a major fogadásra az illő üdöre azonnal meg jeleni üsmerje hivatalos kötelemének [Pálfa U; Pf hiv.] * *magáénak* ~i. 1800: Pávai Mátyás Pál Nemes Személy ezen vallást magáénak esméri [Msz; DLev. 3. XXV 6]. 1815: ezen vallomásomot szorol szora magaménok esmérém és heljben hagyom Szentimrei^a Szabó András mp [BalLev. — ^aMT]. * *magáénak lenni* ~i. 1813: A' 6k Tanu is mindenekbe Vallomását magáénak lenni esmerte [Kük.; IB]. 1833: Midőn törvénytelen ágyból született magzatok kereszletetnek, ezen szo törvénytelen mindenkor hozzá adassék és ha a' meg kereszletetnek Attya esméreres s a' magzatot magáénak lenni esméri, az ő neveis jegyeztessék fel [Vaja MT; HbEk].

8. (vmilyen minőségben/funkcióban levőnek) elfogad/ismer vkit; a accepta/recunoaste pe cineva (intrao anumită calitate/funcție); jn (in irgendeiner Funktion) anerkennen. 1605: parancsoljuk kegyelmeteknek, hogy mind ez feljül megirt dolgoknak eligazításában Petky János és Szuhay Gáspár uramékat mitőlünk rendeltett commissariusoknak esmérven, szavoknak mindenben engedelmes legyen [Barabás, SzO 356 fej.]. 1661: conditionkhoz tartozo kötelességünk nem szenedheti touab azon feő kapitansághnak Tizit Uacantiában hadunk; Melyre nezűe, fiunkat Kemény Simont rendeluen azon Uduarhely Szeki Feő Kapitansagh tiztiben hadni; Kegsen parantsollyuk kegltek(nek) feő Kapitannyanak ismerue(n) parantsolatina my utannunk mindenben obtemperallyo(n) [UszLt IX. 75. 35 fej.]. 1671: Conditions Acazii Barsai . nem tagadhattyuk kegyelmes Urunk mind magunknak, 's mind boldogtalan maradékinknak nem kicsiny szomorúságunkra lenni ezt-is hogy Nagyságod Fejedelmi méltóságos Tisztiben való bé-állása, nem eleinktől reánk maradtó s' eddig meg-tartatott libera Election által lött légyen, hanem az hatalmas Nemzeteknek parancsolattyából kénszerítettünk Nagodat acceptalnunk, és Fejedelmünknek ismérnünk [CC 5]. 1679: en Hadnagyo(m) ne légy, Hadnagyo(na)k sem ismerlek lenni [Dés; Jk]. 1783: (A) portiotstkák . . . el adásáb(an), se egyszer se másszar a' most tisztelt Groff Urat nem facultálták, annalis inkább semmi némű dolgokb(an) Plenipotentiariusnak nem esmérük [H; JHb XXXI/55].

9. vmilyennek minősít, vmilyennek lát/tart; a califică/jine pe cineva ca/drept . . . ; jn für etw. halten/qualifizieren als . . . 1570: Az zantas dolga felewl eo kegek, Azt Mongsjak hogy keozensleges Iora neztenek azban hogi az feoldek gyppeh Neh vallyanak, hane(m)

az gyakortab valo zantással Ioba legenyek (!), De ha Byro vramnak Thanachyawal nem theccyk, Rendellyek vgy Minth Iobnak ismeryk Lenny, Mind zantast Mind zeole Mywelest [Kv; TanJk V/3. 5a]. 1571: az Bwza Dezmanak Be hordasa feolel . . . Eo k. zollianak es vegezzenek az Tyztartowal rola Mint Jobnak es hasnosbnak esmeryk lenny [Kv; i.h. 45b]. 1669: Kerek minden rendbeli io akaro vramat baratimat igaz járásbeli embernek^a ismerjek, boczássák, és boczátassák mindenüt békével mellette leveő emberivel edgyüt [Kv; RLt 1 Dionisios Bánfi de Losonc, Kolozs m. főispánja salvus conductusa. — ^aPaporicz István nevű ifjú legény]. 1697: az első Utrumra meg nem esküszünk, meg sem vallunk, mivel üsmerjük lenni ellenünk [Mezőbánd MT; MbK 87]. 1796: Egy negy esztendős Barna Szörű Tulok(na)k Torok gyekja gyogylhatatlan indult volt ugy hogy az Nyelve töve és gyükerei már is mind meg rodhattak volt gyogylhatatlann(a)k esmérven hogy el ne karosodgyék le üttem és az Husát ki osztottam az Falusiak(na)k [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1802: nem hiszem, hogy akár ki idegeny is tanálkozzék, a ki annyit meg agyan érette, a menyibe én üsmerem az Ötsém Uram részit [Ks 34 Szásznyires I. 10 Kornis Zsigmond lev.]. 1806: ezen Ügynek legfőbb kezdője, szerzője, s akadályoztatoja ki volt — azt meg valani nem tudom külömben, hanem hogy a ket Com(muni)ttast üsmerem okának [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

10. tudja, mivel van dolga/miféle ember; a ști cu cine are de a face/ce fel de om e; wissen, um wen es sich handelt/was für ein Mensch es ist. 1585: Zabo Janos vallia . . . Monda ozta(n) Danch leorincz elegi czigan vagy te, el Iarod iol tudom Attiadfiait, de ottis iol esmernek ky wagy, ezwezteo wagy mindenwth [Kv; TJK IV/1. 515]. 1635: egy kovetl megh haitak az kathonat, es azokis megh szidak, mondva(n) esses lelek fiaj iol esmerlek czifra eszes fia, meny be, mert bizony ne(m) giakorta megy fel az tornaccio(n) [Mv; MvLt 291. 38a]. 1823—1830: Szigeti^a ismerte magát, és másokon nem sokat adott, ahonnan következett sok fátuma is [FogE 77. — ^aSzigeti Gyula Mihály szu-i tanár]. 1832: miért kér ked passust ebatta részeges gazembere ebatta huntzfut tolvajja hiszem esmer [Dés; DLt 574].

Szk: *jól* ~ik egymást. 1614: Monda Kamuti: Jól ismerjük mi egymást Borsos urammal, tudja, hogy csak tréfálok [BTN^a 66]. 1619: azmint látom, nem ismerjük volt jól még egymást [i.h. 198].

11. tud vmit, tudomása van róla; a ști ceva, a avea cunoștință despre ceva; Bescheid wissen. 1542: azt erthem hog ol bezedek nem volna egmas kewzewth az legewnel, kyth meg mem (!) masolhattna, de wgan chak arra walo thekenthethyth ewsmere [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy lev.]. 1570: Anna zekeres Gasparne . . . vallya, hogy Nem esmer byzonnia ha az Malach vgt Zekely Mateneh Ewenek Mond, hogy ha Eweh vagy nem [Kv; TJK III/2. 16]. 1595: Mely marhakat vgy esmerteonk es Ertetteonk hogy nem zegeny Somborj vrame voltanak hanem mase [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. 1604: En zantany megiek wala ki az mezöre hogi ki Jutok wala az bercz fele Elöl talalam az Jnast hogi Jö Egi nagi tariznia palantal, meg Riozant mondek hogi hol wöd te Ezt az sok palantot mert Jol Jsmeröm hogi loptad mert azt ne(m) olj heljrlöl zöttek ki az houa az maguat wetöttek [Szenterzsébet U; UszT 20/320 gal Janos . . . zabad

zekel vall.]. 1625: a víz az ő régi foliasabol masua mosta el magát . mint egy három lepesni szellessegint (!) ualo porondos kőeczes es hazontalan feoldet ismer-tünk hogj által szakasztot volna az uiz [i.h. 176]. 1675: Mivel Farkas János ugy vette el toot Kátat feleségül mint Szűz leánt azonban(n) parasztságba(n) talaltatot keves üdök alatt megh ismérve(n) terhes(ne)k lenni, haza vive az Attja házhoz Deczeb(en)^a . . Farkas János . nem tudta s ne(m) is ismerte tisztátalanságát az felesége-nek [SzJk 127. — ^aM.écse SzD]. 1774: ugy esmertük miis hogy a szapullo Szék labnak valo Fais azon Törösk; röl vágatatt le [Vaja MT; Told. 46/14]. — L. még BTN² 167; ETA I, 79.

Szk: *nem ~ i módját* nem lát/tud módot vmire. 1619: Minthogy pedig . . tudom, hogy ökegyelme Balassi uram Felségednek bőségesen informálja, én nem ismerem módját, hogy én is Felségedet mégis azokról írásom-mal molestáljam [BTN² 379].

12. észrevesz, (meg)lát; a observa; beobachten | felfe-dez; a descoperi; entdecken. 1573: Erdelyi gaspar azt vallya, hogy eoneky ezt Monta Agoston te Erdely gas-par olyan Bozorkany az Anyad hogi Neked kezedet Megh keotette hogi leaniat Megh Neh verhesd soha myg Te els Arrolis esmere(m) hogi az hogy az hayat ely Nirte es az Leanyanakis rhwaiaba keotet benne hogi megh ne(m) verhesd | Gaspar deak vallya Immar egi Nemy Ideotwl fogwa esmere(m) hogi Nem ollian zwel yagon hozza(m) mynt Eleb^a [Kv; Tjk III/3. 87, 155. — ^aTi. a felesége]. 1585: im el uittem uolt haza az ladat in-not (!) es nem esmertem semmi bantusat az ladanak [Kv; Tjk IV/1. 490]. 1602: Totheory Jstwan heoteos zolga vallya, En fogtam az legenth de futam felet sem veot eleottem sem nem vonogatta magat hanem coreomest vizza leoue mihelt mondam hogi fogoly . . es semmi lelt nem esmertem benne hogy valtozot volna zine [Kv; Tjk VI/1. 616]. 1634: en mondek neki; Te leany nem egiedul vagy te; kjre monda az Leany; Jay Istenem mirol ismered hogy nem egiedul uagyok; En mondek neki; Arrol mert latod hogy nem er be az felseo ingh [Mv; MvLt 291. 32a Konczy Janosne Pap Borbala vall.]. 1730: Csudálkozom pedig azonn, hogy írja az Aszszony, hogy Kálnoki Mihály Vr(am) volna az oka az Aszszonyal valo fel háborodásomnak, Istennel bizonyítottok hogy annyi fel háborodásomat az Aszszonyra nem ismér-m magamba, mint e mai lett ártatlanba [Fehéregyháza NK; ApLt 2 Haller János Apor Péternéhez]. 1731: engemetis ki küldöt vala . . másokkal kár latni, de semmi kárt ottan nem üsmertünk [Gysz; LLt]. 1751: (Az ökör) jollehet hitván volt mint az mase a szük kost mia, de semmi njavaljaját nem ismertem [Tarcsafva U; P]. — L. még RSzF 223, 280—1.

Szk: *~ hozzá észrevesz/meglát* vmit vele kapcsolat-ban. 1585: Hegedws Mathe vallya, Zolgalt Az leany en-gemet, de semmi Lopast hozza Nem es esmertem [Kv; Tjk IV/1. 517]. 1586: Kalachswteo ferenczne vallya, hal-lottam mastul hogy az peresek keozt pro et contra fizete-sert feleletet chinalt Ennekem hogy sok pereimben volt procatorom, valtigh feltettek engemet, teolle, de soha en semmit ollyat hozza Ne(m) esmertem, maga Gianakot-tam hozza [Kv; i.h. 584]. 1690: ha en hozzom valami so-rossagot vagy valami oly véték esmertek volna, nem a' löt volna a rendi hogy engemet igr böcstelenicsenek, ha-nem . . . kerestek volna engemet via juris [Dés; Jk].

13. gondol, vél; a gîndi/crede; denken, meinen. 1540: Kegyelmes wram, az myth thy kegyelmethek en thwlem Bathory Andrasnak es Dragffy wramnak yzenthenek wala, myndenth en am az egy dolgothol meg waalwa, ky tytok, nekyek meg mondek; de az egy dolgoth, latya Is-ten nekyek nem meerem az thy k:yowaert meg monda-ny, merth meeg ew benne az Barath lelkeh esmerem lenny [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thegedyhez]. 1570: Alcz Balaz vallya Mykor ely hitta volna az attyat azt Montha Jo fiam Nem esmerem hogy Jth neked ez epites valamyt Arthana [Kv; Tjk III/2. 61]. 1633: mikor az az huss uetel es adas uolt en akkor erek oda, hogi Meszaros Giörgi azt monda Koncz Istua(n)-nenak, jeoste csak Assonio(m) mert az mint en ismerem teob hust adta(m) en keglnek arra az szoora uissa tere koncz Jstua(n)ne, es Vijolag megh mere Meszaros Geörg [Mv; MvLt 290. 139]. 1662: azért hadgion bekét az vakmerőseg(ne)k mert bizony le üttetünk nimelliek-(ne)k az füle mellett, ha mit olya(n) nagj szabadsagha bantodásanak ismer, miért nem orvoslotta az előtt, czendes üdeőbe(n) [UszLt VIII. 71 fej.]. 1753: midőn viszszá jöttem volna, történt hálasom Maksán Maksai Gábornál, s beszéd közbe ele veve egy írást melyben láttam . Orbán Miklos Subscriptionját, az neviről az eő Cursualissának ismértem lenni [Törzs. Simon Csobok jur. ass. sedis Kézdí kezével]. 1783: hogyha be-tegnek ismeritek, hajtsátok haza^a [Árkos Hsz; RSzF 215. — ^aA sertést]. 1809: A Toth Kováts Litzmány Ig-názt Lo orvos meg nézven a Száját^a mintegy hat eszten-dősnék esmérte [UszLt ComGub. 1701. — ^aA lónak]. — L. még BTN² 133, 229, 240, 246—7, 259.

Szk: *alkalmatosságát ~ i.* alkalmasnak gondolja. 1575: Mostan pedig Biro vram eo k. ha alkotmatoszagat esmery Emlekezek meg az feyedelemnek, hogy ha eo N. lo akaratia lenne az Eyelj kapw Nitas^a neh lenne [Kv; TanJk V/3. 122a. — ^aTi. a város kapuinak éjnek idején a posták (futárok) bebocsátása céljából való megnyitása]. 1638: menek En vice szolgabíró Eo kegimehez az mikor alkotmatosságomat Jsmereim mivel hogi Eő kegime Jghen beteges alapatban leven, alkotmatlan wdeben nemis busithatom vala Eo kegimet [Noszoly SzD; WassLt St. Elek de Nagy Devecer^a vszb lev. — ^aNoszoly szomszedságában] * *mikor ~ i az idejét* mikor elérkez-tetnek látja az időt. 1653: válogatott néppel a császárt kiállatták a táborból . esmét az egész tatárságot old-dalfélt rendelték hogy felüljön és készen ott várakozzák, az időtől várván, és mikor esmeri az idejét, mindjárt in-duljon oda a hova kell^a [ETA I, 49 NSz. — ^aAz Eger tá-ján levő Keresztes mezején 1546-ban tett török hadmoz-dulatra von. feljegyzés] * *semmi hasznót nem ~ vmből* semmi hasznót nem vél nyerni vmből. 1756 k.: A napon kún lévő egész kő Bányában ha ki valami venára talál, és abbol próbát téven semmi hasznót nem esmér, és oda hadgya, és Esztendő, s három napok(na)k el folyása alatt pusztán, s ő általa dolgozatlan áll, ez idő mulással el vesztj jussát, és más a' kinek tettzik bátran, és szabad-on bele áthat s dolgozhattya [Born. XXXVIII. 8 az ab-rudbányai bányászok törv.].

14. ért vmihez; a se pricepe de ceva; sich auf etw. ver-stehen. 1570: Kwpas Isthwan ezt vallya . . ew neky Teort volt ely farago Zekeerceye kywel Mywelt akar ely Menny hogi Mast vege. Mond neky az Ember Kadas myhal . . Jm en ely megek veled megh valaztom mert en

Jól esmerék az felehez [Kv; Tjk III/2. 85]. 1618: Az bot ilyen az tollai rubinokkal rakott, az nyele arannyal borított, zamánco; vagyon kö benne 440, kinek öte smaragd, azmint magam is valami rosszul ismertem hozzája [BTN² 168]. 1630: Latta(m) azt hogj lo volt de en nem tudom io volte rosz volte mert en ahöz nem esmerék [Mv; MvLt 290. 217a].

15. tisztában van vmivel; a-i fi clar ceva; mit etw. im reinen sein. 1849: Krizsán Mária ... a Vojtucz boltjában ... ékszereket vásárolt, s azok árának kifizetésére egy bankjegyet adott át Vojtucznek, miből midőn Vojtucz visszafordított, Krizsán Mária csodálkozott hogyan kap annyi pénzt vissza a bankjegyből, — hihetőleg Krizsán Mária azon bankjegy értékét nem esmerete [Kv; Végr. 84–5].

16. közösiül vkivel; a se impreuna cu cineva; jm beischlafen/wohnen. 1697: a paraznasag sötettsegnek munkája es Törvényes Felesegevelis szem elől az Ember el rejtezik s nem esmeri oktanallat modgyara [Dés; Jk 25a].

E jel. a prot. Bibliának még az újabb, ún. revideált kiadásában is — megőrzött régiségként — fennmaradt.

Szk: *férfit* ~. 1632: Ez kegmteteknel nyilván vagyó(n) ez az hir, hogy engemet diffamalt volna hogy impura persona volnák (!), az mellyet tagadok, ha ne(m) en eő kivüle más ferfiat nem esmerete(m) [Szjk 39]. 1750: se etzer se mászor férfit nem ismertem [Illyefva Hsz; HSzjP].

17. a cunoaște/întîlni; kennelernen. 1614: Harfas Janostol hallottam, Bathori Gabornak az Zayabol hallotta, monta volna Keresztesi Palnak, hogy soha iob izw testw embert Dengeleghinenel ne(m) Ismerete(m), maga Immar kilencz Zaznak ne(m) sok heya, kikkel kezoese-keöde(m), Azoknak penigh czyak ketteynek sem volt vazon az Ingh allyok [Nsz; Vlt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udv. muzsikus vall.]. 1849: a szamosujvári e pontban meg szomszédolt ... házomat ... el zállagosíthattja, árenda erányába le kötheti, 's elis adhatja a nőm, s e joggal élhet mint addig, a még mint özvegy kivüllem más férjet nem ösmérend [Km; Végr. Tamas Bogdán végr.].

18. ~i magát a. vminek/vmilyennek látja/tartja magát; a se considera/ține drept ...; sich für etw. halten. 1572: ez az Kewmyes eleg embernek esmerly magát lenni arra az epyletre azert hagyta meg kegelmed neky hogy legyenyeket zerezen es hozzam Jwyen myngarast en meg zezgeudem az vr akarattyabol vele [Csicsókeresztúr SzD; BeszLt 3697 Thorma Jannos Vyvary Vduar byro mp.]. 1677: Ez fel-háborodott állapotban ö Naga, mind a' két Császár között hazánkat békeséges állapotban megtartani, miért hogy mi a hadakozásra akármeltyik ellenis elégteleneknek ismérjük magunkat, kiváltképpen a' Törökkal a' szegény hazának régi szokása szerént frigyert tartson [AC 21]. 1761: a Néhai Generalis Vr co Nga magát a Cserében meg karositatnak esmérven, quoquo modo kívánta a Cserét meg fordítani [Kisened AF; JHbK LXVIII/1. 779]. 1790: (Trutza Iliá) azon Summának le tételére elégtelennek esmérte magát [M.borosbocsárd AF; DobLev. III/675]. 1818: Ha Gyenge Péter magát károsnak üsméri, keresse a kárát a gyűjtőn, Gábor Istvánon [Jenőfva Cs; RSzF 185]. — L. még ÁrÉ 44; RSzF 166. — b. elismeri magát vmi-

nek/vmilyennek; a se recunoaște drept ...; sich als ... anerkennen. 1590: De myert hogy egyk fell sem akarja magath vétkesnek esmernj az theorwenth egykteol sem fokhatnj ell [Kv; TanJk I/1. 130]. 1782: Nem ment ... annyira bátorságok^a hogy magokat Jobbagyok(na)k lenni ne esmerjek [Thor. XX/4. — ^aTi. a torockóiaknak]. 1796: némely rosz erköltsü Cselédjei is a' Panaszlonak azon Bornak meg italában reszeseknek találtatván. Ezen cselekedetéről T. Ambrus Gedeon Uram a Consistorium által megkérdezte, azon Bornak megitalálb(an) részesnek esmérí magát [Récsé Sz; KCs K. 1265].

◇ Szk: ~i utolsó óráját elközelíteni/közelíteni halálát közeledni érzi; a simji apropierea morții; den eigenen Tod näher/herankommen fühlen. 1634: En nagy Dosa Andras ki az hatalmas Istennek fogsagaban igen nehez es sulyos betegh agyban fekszem es esmerem immaro(n) az en utolsó oramat en hozzam el közelíteni es keöszüleők (!) ahöz hogy az en Christusomnak lelketem meg adgyam [DLev. 2. XVI. B. 6]. 1640: En Maros szekben Vaiai Daczo Istvan ki noha Testemben igen beteg de elmem helylen es eppen lewen, Ismerem utolsó oramat hozzam köszelgetni, ... teszék ... ilyen Testamentomat [Msz; Törzs.] * *hogymióta a világot ~i mióta a világon van/él; de cind e pe lume, de cind se știe; seitdem er auf der Welt ist, sein/ihr Lebtag.* 1600: En miolta ez wilagoth esmere(m), soha sem tudom sem hallotta(m) senkinekis ahöz az tanorokhoz illedekít [UszT 15/51 Elekes Marto(n) Feniedy (66) Zabad Zekely vall.]. 1605: Hogy az vilagot esmere(m) azúltá mi(n)denkor vt volt ott az mely feleöl perelnek [i.h. 19/43 Damianus Veres de Marefaluá (50) lib. vall.]. 1619: Hogj en ez uilagot wsmere(m) emlitem az olta mind Beczj Pal Jobbagia uolt fenő szegy Gal [Tusnád Cs; BLt 3 Nagy Peter (75) jb vall.].

Há. 1570: Jsmerte. Esmertek [Kv; Tjk III/2. 133, 190]. 1573: Esmerek [Kv; Tjk III/3. 117]. 1582: Esmere. esmerlywk [Kv; Tjk IV/1. 34]. 1592: esmered [Kv; Tjk V/1. 284] | esmerj. esmerete. esmertik [A.kosály SzD/Dés; DLt 235]. 1599 k.: ismerem. Ismerém [Kv; Tjk VI/1. 304, 384b]. 1600: esmertem [Betfva U; UszT 15/47 Demien Miklós szabad székely vall.]. 1601: esmerlyeok [Kv; Tjk VI/1. 506]. 1610: esmerete [UszT 4. 9c]. 1620: Esmerte [Szentmargita SzD; Ks]. 1656: ismertem [Abafája MT; Told. 17a Huszár lev.]. 1658: ismertem [Vajdakamarás K; SLt G. 16 Fasc. 156]. 1683: ismerte [Brassó; KJ-Miss G. Draudt a fej-hez] | ismértém [Altorja Hsz; Borb. I Mart. Szabó (38) agilis vall.]. 1698: ismertem [Koronka MT; Told. 37/12]. 1699/1724: ismértém [Backamadarás MT; Told. 76]. 1722: esmertem [Martinesd H; BK sub nro 262 Juon Koszta (70) jb vall.]. Ismértém [Milvány K; Somb.]. 1724: esmértem [Homoród H; BK]. 1726: ismész [Feltorja Hsz; LLt] | ismérem [Dés; Jk]. 1731: esmertem [Cintos AF; KA]. 1739: üsmértém [Szentlélek Hsz; HSzjP Matheus Diák agilis vall.]. 1740: esmértém [Cege SzD; WassLt Szekely alia(s) Gavrila Tógyer (50) zs vall.] | üsmere(m) [Martonos U; Pf]. 1742: Esmértém [Kisened AF; JHb Lidia Sigmond Samuelis vásárhelyi cons. (40) ns vall.]. 1743: üsmértém [Uzon Hsz; Kp I. 148 Fr. Killjeni (60) pp vall.]. 1744: ismértém. ismértük [Szécs Sz; TKl Eva vall.]. Guthi quondam Joannis Kun relicta vidua (37) vall.]. 1745: ismértém [Uzon Hsz; Kp I. 155a Val. Istok (58) pp vall.] | ismértém [Zilah; WassLt Mich. Barta (64) jud.].

prim. vall.]. 1747: ismértem [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. 1749: úsmértem [Tordavilma SzD; Ks 27. XV] | esmértem [Torda; DobLev. I/236] | esmértem [Vajdaszeg TA; TKI Luka Dumitru (50) sz vall.]. 1751: ismértem. ismértük [Krakkó AF; BfN VII/3]. 1755: ismértem [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1757: úsmértem [Kv; Mk IX. Vall. 193]. 1765: esmértem [Egerbegy TA; DobLev. II/383. 7b]. 1766: ismértem [Csicsó Cs; Ks 92]. 1767: úsmértem [Kisborosnyó Hsz; HSz]P Eva Eresztevényi relicta vidua quondam Nicolai Tompa (73) vall.] | esmer-tem [Kökös Hsz; Kp IV. 242 Jo. Molnár (65) invalidus gyalog katona vall.]. 1768: Ismértem [Bereck Hsz; SzentkGy] | Úsmérte é [Dob.; Born. XL. 80 vk] | úsmé-red. úsmerném. úsmertük. ismerjük [Melegföldvár SzD; i.h.]. 1769: úsmértem [Ne; DobLev. II/408. 6a Josephus Segesdi (72) ns vall.] | úsmerte [Szárhegy Cs; LLt]. 1774: esmerem [Kercsesora F; TL Theodor Kövari (36) provi-sor vall.] | úsmertem [Gálfa KK; Ks 66. 44. 17c]. 1776: úsmértem [Csikfva MT; Told. 9a]. 1785: úsmere-m. esmértem [Mv; DLev. 4]. 1791: ismértem [Várfva TA; Borb. II Katalina Vagyas cons. quondam Francisci Bor-bély (64) ns vall.]. 1806/1841: Esmerié. úsméri [Szu; BeLt 2 vk] | úsmérem [Kadicsfva U; i.h.]. 1808: úsmé-rek [F.detreham TA; Ks 65. 44. 11]. 1816: esmértem. es-merem [Dés; DLt 99] | Úsmérie [Hsz; SzentkZs vk]. 1817: isméri [M.igen AF; KmULev. 3 Benkő Sámuel nyil.]. 1820: úsméri [Kv; GyL. Székely István lev.]. 1826: esmértem [Dés; DLt 1039/1840-hez]. 1832: ósmé-rem [K; KLev.]. 1835: ósmértem [Szentegyházsoláh-falu U; OfLev.]. 1842: ósmerek. ósmere-m [Dés; DLt 730]. 1845: esmeredé [Dés; DLt 502. 1]. 1849: esmerem [Héjasfva NK; CsZ. Pap Rafira (33) vall.].

ismerés elismerés; recunoastere, Anerkennung. 1659: Kegyelmedet kérem . . . felőlem való kétséges elméjét az mű kegyelmes urunknak ő nagyságának igekezzze igaz-ságonnak ismerésére és teljes elhitelére vinni [TML I,384 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

ismeret I. cunoştinţă; Kenntnis. 1692: Mivel az nagy hatalmú, mindeneket bölcsőn alkotó kegyelemnek Is-teni, ésérsi (!) változhatátlá(n), és titkos teremtésébéli décreutumát, az szomorú és gyasos hálál sebhétó mér-geivel (: az emberi nemzetnek hálalosság alá vettetési-nek bizonyós Ismeretire :) közösítette volna, hogy annál is inkább az eo felségé nagy dicsőséggel téllyes akaráttya tessék életünkbe(n) s hálalunkkor is [DLev. 5]. 1847: azon hit lelkesite, hogy azon jó fejedelem, kinek atyai kormánya alatti több tartományokban nemzeti museu-mok ébresztik az ipart, terjesztik a' természettani isme-reteket, 's lelkesitik a' hon szerelmet, nem lehet, hogy hiv Erdélyétől is megtagadjá a' nemzeti museum alapítását [Méhes 6]. 1854: Utóbb a Tanodából az elet gyakorlati tereére kikerülve, idegen volt azon s csak bakdácstolt igazi élettudomány ismerete nélkül [ÚjE 82].

2. tájékozottság; orientare; Orientierung. Sz: ~et vesz tájékozottságot nyer/szerez. 1823—1830: Mesz-szecske távoztam nemzetségem leírásától, de akarom, hogy a régi dolgokból is vegyetek valami kevés esmére-tet | A templombeli képekkel sok időmet töltöttem, mert a drezdai képházban már kevés esméretet vévén a ké-pekrol, ítéletet az itt valókról^a tudtam hozni, vagy di-

csérni, vagy hibázatni [FogE 79, 200. — ^aA Lipcsében levőkről].

3. tudat; constinţă; Bewußtsein. 1836: Érzem gyen-gesegemet s hijjánim ósmere-te a telő üdővel öregbül [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámín lev.].

4. (jó) lelke ~e (jó) lelkiismerete; constinţa impăca-tă; (sein/ihr gutes) Gewissen. 1653/1687 k.: Mivel ugy lattjuk hogy a Gegesi^a rész(ne)k kívánsagitól ne(m) mindenk(en) idegen a Sz. Simoni rész^b ugy mint pot-tior pars, ha szintén némellyek(ne)k illetlen kívánságnak tetszenékis az ő kglmek kívánsága, mi nekünk lelkünk jsméreti szerint helyesnek látszik [MMatr. 175. — ^aMT. ^bA szentsimoni anyaegyház a tőle elvált gegesi filialis kívánságától]. 1666: kényszerítés kglmeket Lölkek is-meretire egyen egyen hogy ezt^a megh iria [Kv; BLt. — ^aTi. a végakarátát]. 1697: a Csűrös kert véghib(en) levő Haltarto Totskát, és minden Sorvadozot épületeket is jo Lelkünk ismereti szerint . . . böczültük mind edgyüt Ki-lencz száz magyar forintokra [Dés; Hr 2/30]. 1711: I(s-te)n és jo Lelkünk ismereti nekünk dictálta Deliberatiot mondottunk [Csikszereda; Born. XXXIX. 50]. 1737: Én bizony Ngos Uram olj igaz hűséggel s indulattal visel-tem Ngodhoz hogy soha ez iránt lelkem ismeretitol nem vádoltatom [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. 1798: ha magok jó Lelkek esmeretek szer-ént) erről meg nem győzetetnek, az igazság, és a Ns Haza Törvénye el igazityák [M.dellő TA; DobLev. IV/802. 2a]. 1800: Hogy ezen tiz fertály Tutajj az én gondviselésem alá által adatott erről jo lelkem esmére-tem által teszek bizonyoságot [Koronka MT; IB. Zilahi Szóts Ferenc kezével]. — L. még RettE 79, 130, 214; RSzF 139, 151. — Vö. a lélekismeret és a lelkiismeret címszóval.

ismeretes I. vkivel ismerős, vkivel ismeretségben levő; a fi cunoscut cu cineva, a avea cunoştinţă cu cineva; (mit) jm bekennt sein. 1584: Ersebet Nagy Janosne Anna Leorincz kowachne^a Ez hagianeu^a eleg esmerete-sek voltunk hazoknalis laktunk [Kv; Tjk IV/1. 365. — ^aTollban maradt: vallják]. 1591: Pokosne Anna az-soni vallia Puskar Margit keru lapa azon, mint hagi eo esmeretes volt velle, megh ne lopna engemet, mert en attiafia volnek neky [Kv; Tjk V/1. 137]. 1671: eő vitte vezette oda azon házhoz azt az kar teveő személy szolgálot; azonban commendáltais, hogy nem volna lopo ismeretes volt véle ezen captiva őregh Asz-(szon)y, mint hogy suttogottis . velle egybe hajolván ackor mikor el szeokeot [Kv; Tjk VIII/11. 153]. 1722: én Grof Banfi György Uramal eő Nagysagaval még is-mértes Sém volta(m) Soha eő Nacsagaval nemis beszél-tém Sém irta(m) Runk^a iránt [Kéménd H; JHb XIII/39. — ^aH]. 1800: A Vass Ládák ki tisztítások eránt valo fá-ratságra tsupán tsak azért nem kértem volt Tiszletes Profosor Uramat hogy gyenge egészségével sajnálottam fásasztani. Más felől gondoltam hogy azon Lakatossal esméretesebb is Tiszletes Antal Uram [Gerend TA; DE 4]. — L. még. FogE 158, 210, 266; RettE 88.

2. vmit ismerő, vmiben tájékozott, vmivel tisztában lévő; care cunoaste ceva/e orientat în ceva, căruia îi este clar ceva; kundig, bewandert, orientiert. 1819: En Rá-kosi Boldisárnak soha házát nem jártam, következőleg környül állásaival se vagyok esmeretes [Kv; Pk 2]. 1849: Kováts Moses ur ugy nyilatkozott, hogyha a Tanuk az

által le tapodott Tollo ösvenyen alittandgyák meg a Borozdát igenis el fogadgya, külömben nem, mert vannak olyanok kik a helyel nemis ösméretesek [Szu; Borb. II Simó Pál városi jegyző kezével]. 1864: az egész határ területével ismeretes Emberek [Alfalu Cs; EHA]. — L. még FogE 255, VKp 70.

3. jártas; cunosctor al locului; erfahren, in einer Sache bewandert, heimisch. 1843: (Varga Katalin) magára vállalta, hogy a faluk dolgában igazán eljár, és a pereket meg fogja nyerni, mivel ő ismeretes a felséges udvarnál, s tudja, hogy mit kell csinálni [VKp 102–3].

4. ismert; cunoscut; bekant. 1669: testimoniumot kíványo(n) teőlek (: ha nem esméreteresek :) [Dés; Jk]. 1767: olyan személyekkel társalkodnak kik rosz hírt, nevet viselnek ahol úsméretesek, mindenütt rosz hírek nevek vagon [Fintóág H; Ks 79. XXXIX. 1.]. 1790: egyik Domest. Curatori Hivatalra . . . választott T. Senator Szathmári Gjorgy Atyánkfia ő Kgylme, ugy mint a' kinek mind dexteritása mind pedig Eklesiánkhoz valo buzgosaga közönségesen esméreteres [Kv; SRE 567]. 1814: Biro Ferentz . . . a' Falu közönség előtt is úsméreteres mag lovát a' Falunak által adgya [F.rákos U; Falujk 85 Barrabás Áron pap-not. kezével]. 1833: a' Tordai Szép és jo kenyérnek a' ditsretét, az hol tsak esméreteres, mindenütt meg adgyák a Világon [Torda; TLt Praes. ir. 1534]. 1855: Kiskolert nagy lokert nevezet alatt esmeretes allodiális kaszálok [Gernyeszeg MT; EHA]. — L. még RSzF 179, VKp 196, 205.

5. vmiilyen cselekedetéről/magatartásáról/tulajdon-ságáról (köz)ismert; stiu/cunoscut după atitudine, fapte, însușiri; von einer Tat/Eigenschaft wohlbekant. 1763: ez I(nct)a . . . ezen vetkes cselekedetit ferhez men-vén gjakarolni . . . meg nem szünt, hanem sokaknak láttára minden tartalék nélkül, külemb külemb féle helyeken ollyas esmeretes személyekkel járván feslett erkölcsét követte [Torda; TJKt V. 180]. 1772: Idősb Kindgie Todor ki azt valjja, hazud Kindgie Todor ismeretes hazug és álnak ember lévén, oly hazugságát el nem szenvedem [Kük.; JHb LXVII/250–1]. 1789: (A kanca) a' szára közepin a' nyűg okozott kis götsösségről esméreteres [Dés; DLt]. 1807: sok rosz verekedőző tselekedeteiről az egész Szomszédságokban is esmeretes [M.fenes K; KLev.]. 1822: ők magok, mint úsméreteres Nyakos emberek [K; KLev.].

6. kb. jellegzetes; characteristic; charakteristisch. 1662: Az vezér^a Az mieinknek kik elhullottak^b, fejeit mindenünnen sátorához hordatván, éjjel-nappal nyúzatja és a szokott módon megtöltetvén^c szeke-rekre úgy rakatja vala És hogy a fő-szám annyival inkább szaporodnék, mondják, hogy a török fejeket is elegyesleg, mellyeken olly ismeretes béleg nem volna, egyaránt megnyúzatta és a magyar fejek között felrakatta vala [SKr 554–5. — ^aSzejdi koda. ^bA II. Rákóczi Györggyel 1660. május 22-én Szászfenes mellett vívott csatában. ^cAz elesettek fejbőrét kitömve a győzelem jeleként Konstantinápolyba küldték].

ismeretességű szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: nagy ~ kb. nagy tájékozottságú, nagyon tájékozott; bine orientat; sehr bewandert/orientiert. 1662: Jenőben becsületes megért elméjű és török szomszédságban nagy ismeretességű és tekintetű kapitányt, Petneházy Istvánt talált vala fejedelem^a, kit . . . Bethlen

fejedelem helyeztetett vala oda [SKr 155. — ^aI. Rákóczi György].

ismeretlen I. mn I. necunoscut; unbekant. 1574: Minden kapun Minden Nap egy egy tyzed Eoryzzen . . . Egyk Mindenkor az gem Mellet legien, Es ha valamely Idegen Esmeretlen Ember az kapura leowend Meg kerdeznek honnet leo es ky Embere [Kv; TanJk V/3. 103a]. 1587: Az drabantok vigyazzanak, hogy Esmeretlen Embereket Iol megh kerdezve bochassanak be [Kv; i.h. I/1. 46]. 1671: az arestalás dolgában illyen mód observaltas-sék ugy mint: Nemes embert non nisi in flagranti crimine tartóztassanak-meg akar ki instantiájára-is, a' kinek Nemessége világossan constal a' Tisztek előtt a' Decretum szerént, hogy ha peniglen oly igen ismeretlen szem-mély volna, kinek Nemessége senki elöt-is bizonyosan nem constalna, anak meg-fogásába a' mi törvénytelen-ség esik anak büntetése szállyon az Arestaltatóra, az ide aláb meg-irt mod szerént [CC 77–8]. 1697: Varasunkb(an) senki esmeretlen Embert kuldust vagy egyeb affe-lét be ne fogadgyo(n) [Dés; Jk]. 1747: ő hozzá éjjel nap-pal sok féle idegen és ismeretlen emberek járta(na)k [Torda; TJKt III. 188]. 1771: Kereső Samuel Ur(am) fo-gatta el . . . valami úsméretlen oláh emberekkel [Msz; BálLt 87]. 1806: Robb Kosztánt gyermekségétől fogva én jól esmérem, és mind az olta felölle semmi fele rosz hírt nem hallottam sem azt nem tudom hogy . . . maga házánál esmeretlen embert lappangtatott volna [A.vár-ca Sz; BFR 130/1 Kis György (50) col. vall.]. 1816: a' nál-lam találtatott két körtfét a' piatzon egy esmeretlen kufárnétol vettem egy garason [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. — L. még FogE 158, 164, 272; SzO VII, 266; VKp 120.

2. személyesen nem ismert; necunoscut personal; persönlich nicht bekannt. 1669: úsméretlen szolgálva Vagyok [KJ]. 1761: Istennek Sz. Oltalmab(an) ajánlván Esmeretlen Io Vramat vagyok Bizodalmas Nagy Jo Vramnak Udvar Biro Vramnak kész köteles szolgálja Viski Gábor [Röd K; Ks 26. X].

3. kb. soha nem látott-hallott; pe care nu l-a văzut și nu l-a cunoscut niciodată; nie gesehen und nie gehört. 1802: Meg olvasván, és a Szarvadi Farkasné Aszszony Expositioját, és az A Betű alatt a mellé zárt Testimonia-list, tsudalatos, és előttem ismeretlen ki tételeket olvasok azokb(an) [Torda; TLt Közíg. ir. szltan Gálffi Joseff vi-ceispán kezével].

4. 1816: Mitsoda érzések között tellyesitem ezen kö-telességét Nagyságod nemes szive előtt nem esmeretlen . . . Nem láttam én az igaz jo Anyát meghalni: idegen földén sirattam ötet [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.].

II. fn nem ismert, eddig nem látott személy; persoană necunoscută, pină acum nevăzută; Unbekannte(r), Nie-gesehene(r). 1735: Zabolaj Istvan Atyankfia ordert adgjon, hogj amellyik strasán mit fognának eszre venni, mingjart a Piaczra fusson az irtelmesébb közzüllök . . . Passust kervén, minden jövő járo ismeretlenektől, kiket is a Passussal Hadnagi Atyankfiahoz eo kglmehez vezes-senek be [Dés; Jk 456a]. 1816: Nem láttam én az igaz jo Anyát meghalni: idegen földén sirattam ötet, esmeretlenek között öntettem fájdalalm keserő könnyeit [Héder-fája KK; IB. Molnár Sámuel lev.]. 1826: Ne tagadja ked ok nélkül, mert lehetetlen hogy valaki éjszaka fogadoba

árulja maga tulajdon Jóságát esmeretlennek ... esmerni kell hát kendnek öket [Dés; DLt 1039/840-hez]. — L. még FogE 171, 200.

Ha. 1711: ismért és ismértlen [Dés; Jk]. 1734: Esmeretlen [Dés; Jk 447b]. 1737: ismértlen [Dés; Jk 476a]. 1763: esmeretlen [Torda; TJKt V 164]. 1772: Esmértlen [Kozárvár SzD; DLt]. 1775: üsmertlen [Mv; Ks 65. 44. 13]. 1787: ismértlen [Torockó; TLev. 3/2. 3]. 1802: esmeretlen [Torda; TLt Köz. ir. 1029]. 1853: esmeretlen [Dés; DLt 560].

ismeretlenség I. faptul de a fi necunoscut; Unbekanntheit. 1677: Arestaltatni residentias Nemes taláztatván ismértlenség miat, mit kövessenek a' Tisztek [AC 252].

2. " 1829: Ferencz az idén nem sokot profitírozott az igaz, de ezt talám az én ... esmeretlenségemnekis lehet tulajdonítani, de remélem hogy Sz Márton napkor ha élünk többet fogunk profitírozni [Mv; SLt 17 Barcsay János lev.].

ismeretség I. ismerősi kapcsolat/viszony; (raport/relacie de) cunoştinţă; Bekanntschaftsverhältnis. 1590: Kapa Ferencz wallia, hogy eo semmi gonossagát az Peter kowachnehoz nem tudgia (igy!) Nemis volt semmj esmeretése velle, nem is hallott semmi gonossagot hozza [Kv; TJK V/1. 40]. 1643: (Daniel cigányt) egi Horuát Janos neuo szolgam reghi ismeretségbeöl esmeri sokszor erdemlette volna megh az akasztó fat [Sófva BN; BesztL 337 Petrus Gavay Andreas Vegh beszt-va BN]. 1793: Serbán Petert régvolta (!) jól esmerem bírőhoz].

Az édes Atyátság, ... de különös esmerettségem velle nem volt, Nagy Attyát és Jobb Attyát pedig tellyességgel nem esmértem [Réce Sz; TKhf 13/34 Fr. Utó de Komol (46) ns vall.]. 1840: Minő üsmerttség mellett vándorlótól ide Sz: Udvarhely Várossába kik az üsmertőseid? [Usz; KLev. vk]. 1846: Darvas János kivel sem esmerettségem, következőleg barátságom soha velle nem volt, bé jött az erintett fogadoba, honnan musikasokat volt viendő [Dés; DLt 530/1847. 27].

Szk: ~ben él vkivel. 1761: A szegény Bírő Zsigmond is most fekszik halva ... Unitárius emberben jó ember volt, 25 esztendőtl fogva jó esmeretségben éltem vele [RettE 116] * ~(é)be esik. 1774: S minthogy a szegény Muraközi a Bánffi Dénes jószágában praefectuságra ment volt, egynehány tisztet ratiocináltatván, nagy ismeretségbe esett felesége ezen Szentés nevű, már nem ifjú emberrel, az urát, ki is friss és igen jóféle ember volt, falba rugta s együtt Szentessel megverték [RettE 341]. 1817: Miklos Mlgs secretarius Gál Tamás Urnak esmerettségében, atjafiságában és Gratiájában esvén ... successorának esmérni lenni [Kv; Pk 3] * ~be jó. 1823—1830: Körmendi Gábor ... Az apámnak is prókurátora lévén, úgy jöttünk volt ismeretségbe [FogE 89]. 1843: Varga Katalint csak egyszer láttam a templomban ... Miként jött esmeretségbe a falusiakkal és kinél szállásol, nem tudom | Varga Katalint esmértem ... Ösmerttségbe jött elébb a bucsumiakkal, mielőtt az öfelségéhez beadott instantia megiródott [VKp 82, 103—4] * ~ben van vkivel. 1771: Vincze Érsokot tudom hogy nagy esmeretségben volt az nem igen régen el ment Verbunkos katonák(na)k [Dés; DLt 321. 23b] * ~be vett. 1741: bizony ha Nagyságodhoz és más oly ismeretség-

ben s gratiájokban vött jó Patronus Uraim gratiákkal nem biztattak volna, alig vöttem volna magam e fársánglásra, mert a mi kevés keresményem volt el tudtam volna költeni az Hazában [TL. Onadi P. Josef alumnus gr. Teleki Ádámhoz Francofurti ad Oderam-ból] * ~et szerez. 1823—1830: Ezen a jószágon a 4-ik emeletbe volt szállva egy Glauch nevű teológus deák, saxoniai fi. Ezt egykor a grádicson tanálván, megszólítottam mondván, hogy idegen volnék, s szeretnék ismeretséget szerezni valakivel. Ő mindjárt fogadta kérésemet, s velem megesmerkedvén, sok könyveket adott által olvasásra [FogE 189] * ~et vet(nek egymással) ismeretségbe kerül(nek egymással). 1681: az eo Kglme instantiajara eleitül fogvast a miolta egy massal esmeretséget vetettünk, hozza(m) valo baratsagos synceritassaért megh engettem három esztendeigh hogy usualhassa azon Gyalari vas kő banyabeli vas követ [VhU 250]. 1823—1830: minkeelőtte pedig innen elindultam volna, a debreceni patikárius-tól, Ördögtől, kivel még marosvásárhelyi provisor korában vettem volt esmeretséget, vettem kölcson 14 Rhf-ot [FogE 267] * egymás ~ében vannak ismeretségben vannak egymással. 1765: Míg Apathidán voltam ismerkedtem meg, jóllehet azelőtt is egymás ismeretségében voltunk, kapitány Szilvási János, Szilvási Ádám és Sámuel urakkal [RettE 184].

2. megismerkedés, ismeretségekötés; stabilirea (sau legarea) de cunoştinţă; Bekanntschaft, Kennenlernen. 1849: Közlebbi ismeretségem vele következendőleg történt [Kv; Végr. 2].

3. vmiről való ismeret/tudás; cunoaştereá unui lucru; Kennntnis von einer Sache. 1677: Történhetik néha oly dolog-is, hogy a' meg-tartásra valo személy ismértlen lévén, nem hogy Nemessége, vagy valami bizonyos residentiaja, de sőt személye-is a' Tiszteknek ismeretségében nincsen, és ha az ollyannak történik-is meg-tartóztatása, de méltán a' Tisztek érette nem büntetődhetnek [AC 84]. 1749: mind eo Excellentiájának mind az Méltóságos Urnak ismeretségében vagion Jóságá Lakása [Szentdemeter U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. 1820: az egész Jóság Határjaival tsekelly ösmertetségben vagyok [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir. Gentsy Aloysius krajnik nyil.].

ismerget valamennyire ismer; a cunoaşte într-o măsură oarecare; etw. in irgendeinem Maße kennen. 1812: a kérdésben forgo Fok nevezetű Berek miolta én edgyik másik helyetis ismergetem, mindég a Nagy Laki reformata Sz. Eklésia birta [Nagyak AF; DobLev. IV/943. 32a Vajda Cziganý Dumitru (50) jb vall.].

ismerhet I. a putea cunoaşte; kennen können. 1777: En köz hallomásból hallottam híret a' Kérdőben forgo Etzken Andrásnak, de mivel nem laktam azon időken itt Albisban Nem ismérttem a deutrált Személyeket [Albis Hsz; BLev. Vall. 2].

2. felismerhet vkit; a putea recunoaşte pe cineva; erkennen können. 1572: Zekel Margit azt vallia Ez eozelet vgy mint 10 orakor Jeottek volt 13 ... az kyket Esmerhetet keozwleok Kalmar peter es Bwdaj Georgh volt [Kv; TJK III/3. 7—8]. 1584: Lakatos B(ene)dek vallia ... Zemewel latta hogy az Ablakon vgy leot be mint eg Arniek de Ne(m) ismerhette ky volt, hane(m) vgia(n) valoba volt gianosaga az vargane Anniaira [Kv; TJK

IV/1. 277]. 1585: Jsmerede mellik banta tegedet, vgy tezik Jmez kyssebbik az vires, de nem ismerhetem ió zere [M.valkó K; KP. Antal Jstwa(n) jb vall.]. 1655: látok hogy két lovas ki jöve az Berekből, az mint ismérhetém Kolosvári Rázmány Jstván vala az edgyik, az másikat nem ismérhetém megh [Kv; CartTr II Joan. Széki vall.]. 1699: távulacsán volt(am) s ne(m) üsmerhettem [Besztelke MT; Told. 25]. 1749: en mint hogi tavulotska voltam nem üsmerhettem kik lègjenek [Balavásár KK; Ks 15. LXXXVIII. 17].

Szk: személyesen ~. 1767: ki menván az udvaramra hallottam hogy a mint verekednek pufag s biztatták egy mást de a sötét lévén se személyesen, se a szavakrol nem esmérhettem [Betlensztmiklós KK; BK. Sütő Ádám (30) zs vall.] * **személy szerint** ~. 1742: kik voltak nem ismérhettem személy szerint mivel szinte akkor virradott és míg setétes volt az idő [Buza SzD; JHbB].

3. már láthatott vmit, tudhatja milyen; a putut vedea ceva, a putea şti cum este ceva; man hat schon etwas sehen können, man kann bereits wissen, wie das ist. 1662: Balásfalvára érkezvén^a, hogy a nyavalyát már mások is ismérhetnék rajta, a grádicson valo felmenetelibe a hopmester segíteni akarván, meg nem engedé [SKR 291. — ^aI. Rákóczi György 1648-ban]. 1829: a' mészárosok által kivágandó marháknak mostan béharpadzott ... nyavalyájokat a' vágo marhákat vizsgáló kirendelt Helybéli Commissariusok voltaképpen nem esmérhetik [Dés; DLt 659].

4. elismerhet; a putea recunoaşte; anerkennen können. 1803: az Ebenianumban lehető részesülésbéli Jusának quantitássát meghatározni, a' Bizottság maga Operatioja tárgyának lenni nem esmerheti [Torda; JHb XIII/68]. 1818: adossának lenni esmérhetne [Dés; DLt 6].

5. vminek/vmilyennek tarthat/tudhat, vmilyen oldalról ismerhet vkit; a putea cunoaşte/considera pe cineva ca/drept ...; a putea şine pe cineva drept ...; jn für etwas halten können, jn von irgendeiner Seite kennen können. 1708: Parancsolt volt Asz(sz)onyo(m) ő kglme hogy egy tizenkét esztendőös leankát szerezzek, nem igen^a találak az kit hasznos(na)k üsmerhetnék Kgtek szolgaltatására [Kozmás Cs; ApLt 5 Molnár István Apor Péterhez].

Szk: vmilyennek ~i lenni. 1653: A mi azert a kapitán-ság állapotyat illeti, ... igyekezünk rovid nap kgtek eleiben ollyat allatni, a' kit erdemesnek s elegysegesnek, es az kgtek törvényenek es szokasinak megh tartojanak, s oltalmazojanak esmerhetünk lenni [UszLt IX. 75. 12 fej.].

6. tudhat vmit, tudomása lehet vmiről; a putea şti ceva, a putea avea cunoştinţă despre ceva; etw. wissen können. 1591: Benesi Mihali ... vallia ... azonnal megh esmerwk hogi az az ket olah az kiket Kis Thamasal lattunk vala, de az louat mi ne(m) ismerhetwk kie [Kv; Tjk V/1. 72]. 1596: Tudom hogy Palfi Peter birodalma a fenesbejl kis kert, tudom hogy az kerteket el hantak uala rulla az Ik: de en ne(m) esmerhete(m) ha az reghj gyeput helyien keóryl gyeput uolna [UszT 11/67 St. Miklosfalui de Kadachj pp vall.].

7. észrevehet/(meg)láthat/felfedezhet vmit; a putea observa/descoperi ceva; beobachten/entdecken können. 1570: Erzen Jarto Peter, es erzen Jarto Symon ... ezt vallyak, hogy pentheken esthwe mykor ewk ky Ment-

nek volna Az ew kertekben Eorzeny, ugy mynt tyzenegy Orakor Jeonek az kertek keozbye Nyolchan az mynt esmerhetek Es eleozer Be hagnak az Besterchey Georgh kertebe [Kv; Tjk III/2. 72]. 1573: Maradek peter ... vallia hogy Az mynt az eo Maiorabol esmerhette hogi az Darochy Ianos Maioraba tamadot volna az Twz es vgi Ment volna eleb [Kv; Tjk III/3. 187]. 1584: Takach Ieremias vallia harmad Nappra vgy chelekedek gyerme-kemmel hogy oly eppen ada kezembe hogy semmi Niaualiaiat Ne(m) esmerhetem [Kv; Tjk IV/1. 258]. 1683: Egy nehany esztendőköl fogva, azon szölőnek Ganejoztatását es homlitasát nem ismérhetük, az homlitas(na)k p(e)dig(en) elég helye lótt volna, s len-neis [Radnót KK; UtI]. 1758: Udvar Istvánné meg talál-ván egy jegyes Pipejét, a' Kotsis Ferenczné Pipéi között ... minket ... Birákül magához híván meg nézeté a' Pi-pét ... le tévé nekünk a' két pénz, hogy mennyünk Kotsis Ferencznéhez ... mely kérésére el mentünk, meg néztük Kotsis Ferenczné(ne)k a' Pipeit, de semmifé-le jegyet nem ismerhetünk azokon [Betlensztmiklós KK; BK. St. Szőlősi (28) zs vall.]. 1780: a' mikor az Exponens ökre meg dögölt, en nyuztam meg az Exponens Bátyával edjüt, es egyebet nem ismérhetünk rajta, ha-nem lehet hogy meg vérhezert volt, mivel minden erek teli voltak vérral [Km; KLev.].

Ha. 1584: esmerhetem [Kv; Tjk IV/1. 258]. 1590: esmerhetem [Kv; Tjk V/1. 3 Bodor Istvan vall.] 1593: ismerhetem [Kv; i.h. 431].

ismerhető látható; vizibil; sichtbar. 1803: Vagyon a' Tisztelt Exponenseknek ... egy Nyil Erdejek ... mely meg Szómszedosított nyil Erdejek(ne)k régi Bórózdáit igyekeznek ... ki jártatni ahoz értő falusi Lakosok-kal akik ki mutatvann esmérhető jegyekkel a' Tisztelt Exponenseknek rész nyil erdeit el választák [Ádá-mos KK; JHb XIX/67]. 1816: Moráz Irimia ... a' nyá-kán esmérhető Gusája [DLt 667 nyomt. kl]. 1848: (A ti-már) legény által huslás közbe igen esmerhető vágás té-tett volt [Kv; KLev.].

ismerkedhetik megismerkedhetik vkivel, ismeretséget köthet vkivel; a putea face cunoştinţă cu cineva; mit jm bekennt werden/js Bekanntschaft machen können. 1557: byzony kywano(m) vala ha thi kegelmeteküel Zembe lehetek wala es esmerkedetem vala azert az Jdeo nem zenwede [Apanagyfalu SzD; BeszLt 16 Blasius Mjko es Fr. appaffy Gr. Timar besz-ti bírőhoz].

ismerkedik megismerkedik vkivel; ismeretséget köt vkivel; a face cunoştinţă cu cineva; mit jm Bekannt-schaft machen. 1574: Istwan kowach vallia ... vagion 25 Eztendeye mytwl fogwa ez Azzony zomsedsa-gaba lakik de eo soha semy vetket hozza nem latot sem hallot, hane(m) chiak mytwl fogwa ez Istwannal Esmer-keket, Mind kwrwa Newe vagion attwl fogwa | Ersebet oswald kowachne azt vallia ... hogy Mytwl fogwa eo Margitot esmerete Jo hirben Newben volt, hane(m) Mytwl fogwa ez Istvanal Esmerkedet az myat keolt szok Rea valo zoban zegenben (igy!) [Kv; Tjk III/3. 380, 382]. 1654: némelyek ország és urunk látni és velle ismerkedni s baratságot szerezni jöttek volt a követe-kel [ETA I, 157—8 NSz]. 1763: esmerkedjen véllem [Kendilóna SzD; LLt Fasc. 160]. 1797: Zernyesti And-

rás sokat szekereskedvén Száraz Ajtán esmerkedtem véle [Barót Hsz; HSzJP Bardotzi Nyika (23) vall.]. 1817: Az Vizitakat, a kétt Telekihez ... gyakran meg kell tenni, s mas Nagy Urakal is üsmerkedjete [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

ismerő I. mn I. ismerős; cunoscut; bekannt. 1573: Azwtan vallia az Bestercei lean hogi mykor ely akarnat (!) volna Menny adat eoneky holna ala ket Inget es egi eleo Rwhat hogi ely keserne cotet vele az wy gazdaiahhoz ... talal eo egy lean esmereo baratiara, Azzal kezd zolny | hogi beh leottek volna az Monostor kapwn, talal eo egy lean esmereo baratiara [Kv; Tjk III/3. 135—6]. 1659: urunknak ő nagyságának emberséges katonái nekem ismerő barátaim [TML I, 384 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. vmit elismerő/fogadó; care recunoaste/acceptă ceva; etw. anerkennend/nehmend. 1826: subordinatiot nem esmerő [Dés; DLt 495].

II. fn I. ismerős (vkivel ismeretségben levő) személy; cunosțință; Bekannte(r). 1573: Lakatos peter fassús est. mikor Én Borbely Janoshoz mentem volna vgy mint korchoma hazhoz. Talalek ott az vaida vrwnk drabantiba ketteött kyk ennekem regy essmerőim volttak azok engem le vlttetenek es Innom adanak | Zabo Sandor ... azt vallia hogy harmadewy mykor Zeoch peternewel Brassoba Ment volna Zeoch pal perleny volt Eo nala Ebeden vachoran ... mert eo hytta oda hazahoz, Mint Regy esmereoyet [Kv; Tjk III/3. 145, 182]. 1672: Nemes Peter uram enek előteis igen jo akaroja s regi ismerője volt, s mostanis az s Jo akaratyatis vöte, Szakmari Peter uram(nak) [Torda; BLt 11 Nemes János kézevel]. 1748: az a Tolvaj azt is mondotta hogy néki Jo esmerője Marosán Vonul [Keresztelek Sz; BfR III. 60/9 Ványa Kratson (30) jb vall.]. 1765: Fejér Demeter nevezetű ismérőmmel találkoztam [Kincses MT; Born. G. VII. 36 Huszár Vonya (66) jb vall.]. 1776: En à tegnap Dévai Piaczon tanálkozván ... Brádi Lautás aliás Motocsán Sandru nevezetű Czigányal üsmerője voltam [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1816: Vásárhelyi Kriska és László Mária ... a' Kiss Asszonyonakis jo esmerőji voltak [Sszgy; HSzJP Gyalog katona Ifjabb Keresztes Sámuel felesége Szóts Mária (20) vall.]. 1819: tsak inkább kaphatna otton, mint esmerői között gyámolt [Nyáradkarácsonfva MT; Told.]. — L. még TML I, 415.

2. kb. vmihez értő személy; cunoscător/știutor a ceva; Kenner, Sachverständige(r). 1619: Nagyságod irt, ha valami oly fő lovakra találhatnék, nagyságodat certificaálnám felőle ... vagyon egy sárga pej, de herélt ... Ha Nagyságod kegyelmes tetszése, hogy lovakért küldene, nem kellene Török Zsigmondot elhadni, nem egyébert, hanem azmint látom, az megkeresésében fő vizsla, igen fel tudja keresni az istállókat, lenne bár más az vöve s ismerője is [BTN² 253].

ismerős I. mn vkivel ismeretségben lévő; care este în cunosțință cu cineva; bekannt. 1574: Katalin feozes Ianosne Azt vallya hogi Eo sem Iaros Nem volt partas katalin hazahoz, sem az leanyal Borbarawal esmereos Nem volt [Kv; Tjk III/3. 362]. 1823—1830: Se hegyen, se lejtőn le nem szállottam, mert én hizott, nehéz testű lévén, untam sokszor hágni, szállni. Meg is jártam evvel meleg ősszel Kolozsvárt, Bethlent, Nagysajót, esmerős

uraimhoz s asszonyaimhoz [FogE 283]. 1853: esmerős Szászra ... biztam a' Szöllők részibe valo kiadását [Gálfva MT; DE 3].

II. fn ismerős (vkivel ismeretségben levő) személy; cunosțință; Bekannte(r). 1778: Ez az szegény valami ismerőseivel találkozáván a városon, megitták, jóllehet nem volt itkányos | Nekem kiváltképpen való kedves esmerősöm és jóakaróm volt^a [RettE 385, 394. — ^aDeaki Pál, kv-i ref. lelkipásztor]. 1813: nékem jo esmerősöm lévén Dómsódiné Asszony a' közelebb mult vasárnap beszélgetés végett hozzajok mentem [Dés; DLt 162. 5]. 1814: instálom alázatosan Nságodot Méltóztassék irni a Várba a Major vr(nak) mivel hogy Nsgk jo esmerősse [Nyárádszrbenedek MT; Told. Miss. 6. 1776—1815 Bărrabás István lev.]. 1825: A Dellei^a esketés meg esett még pedig olyan jól, hogy jobbat mi sem készíthettünk volna, annak pedig oka az hogy esmerőseim voltak a Regiusok [Csapó AF; DobLev. V/1098 Réz György Dobolyi Sigmondhoz. — ^aM. dellőn (TA) tartott]. 1840: Minő üsmerettséggel vándorlottál ide Sz: Udvarhelyi Várossába kik az üsmerősseid? [Usz; KLev. vk]. — L. még FogE 133, 214, 290.

Ha. 1842: ösmerősem. ösmerősemet [Dés; DLt 730].

ismerszhető felismerhető; de recunoscut; erkennbar. 1819: Ombozan Ombozi Miklosnak szép Udvarhaza volt — melynek ruinai most is esmerszhetőek [Omboz K; KCsl 16].

ismerszik I. (meg)látszik, észreveődik; se vede, se observă; sichtbar/wahrnehmbar sein. 1680 k.: Az mely Gyermekek lovakat Görgényből meg hoztak, ezek Égy Pej, metzetlen, melynek nem ismerszik semmi nyavaljaja. Egy Deres meczett, melynek sem ismerszik semmi nyavaljaja [UtI]. 1683: adattam gondviselese ala Masod rendbeli hat fekete farku s Serenyű Fako lovakat, Mellyek között is edgik In pokos, masiknak az utoljja őszve fonolag mint egi szell ütettek (!) ugi tantorog Szenán leteben keh is ismersz benne [UtI]. 1693: (A szőlők) el pusztultak hogj az töis alig ismerszik [Dés; Hr]. 1753: Vlád Juonnal ell mentünk az marhákkal a Tilalmasban, ... az határ Pásztór Koszte luon be akarván hajtoni az ökröket Vlád Juon meg nem atta magát, vagj marháit, és mingyarást a Lántsát két kézre fógá, és Ugy meg vagdala, hogy máj napigis ismerszik rajta [Erdőfalja KK; Ks 38. X. 9]. 1767: az hely ahol furdosták a' földöt pasintos Vólt es Semmi jele az ásásnak nem esmerszett [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.]. 1781: vásárlanak . . . négy veder jo Mustatt oly Mustatt pedig hogj ha valamelyik(nek) az Mustyaban tsak kissebenis viz üsmerzenék tehát azan személj háram forintig büntetogyék [Szókefva KK; Kp II. 2]. 1784: semi hibájak nem ismerszik | a melybe nem igen üsmerzik most hiba [Malomfva U; P]. 1824: A' Mènesbéli Kantzák között tizen kettő van Csikozzo lehet hogj még több is lesz Csikozzo, de Most többben nem ismerszik, hogj Csikozzo [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.]. 1843: Mlgs Béldi Albert Ur minket ... ki küldött a' kérdés alatt lévő Helyre, hogj azt ujra borozdoljuk ki minthogy a' régi Borázda is még helyel helyel üsmerzett, a' régi Borozda helyin ujra kiborozdoltuk [Bodola Hsz; BLt 12 Kosa István (28) szolga ember vall.]. — L. még KHn 291; RettE 109, 234, 295.

2. kitűnik; a reiesi, a se vedea; sich aus einer Sache ergeben/zeigen. 1781: ha a' Strásák mezei vagy kohó verőbéli munkáról jövő vagy arra menő Gazda embert tanálnak, is ismérik hogy nem rossz ember, ugy ha ló hajtót terhes vagy dolgos Lóvakkal a' városból ki menni vagy haza jöni tanálnak, ugy ha a' lóvak mellett lesz és ismészik jó dologban jární (így!), nem pedig imit amot utfélen házak s ablakak alatt tzelleng, az illyeneket lámpás nélkül el bortsáthattják [Torockó; TLev. 2/5]. XIX. sz. eleje: Egy Eskető Levél, mellyből nem esmészik ki részere költ [Kv; RDL I. 26]. 1828: az 1799 beli Purum Protocolomban a Vitiatio esmerszik [Dés; DLt 87/1829].

Ha. 1747: ismészett [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVII-b] | ismészett [Szilágytő SzD; i.h.]. 1773: esmészett [Burdjánosbuda K; KLev.]. 1780: ismészett [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1782: esmészett [Kide K; EHA]. 1785: esmerszett [Backamadaras MT; CsS]. 1797: esmerszik [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1817: esmészik [Szászszombor SzD; IB]. 1821: esmerszik [Apahida K; RLt O. 2 Tyikos Vaszilika (70) vall.]. 1843: esmerszet [Farnas K; KLev.].

ismerszó felismerhető, észrevehető; de recunoscut, de observat; erkennbar, (be)merkbar. 1808: (A ló) bal oldalán alig esmerszó Bélyeg [DLt 270 nyomt. kl]. 1840: fakós pej-szörű, 3 esztendős ló a' bal-varán látszik egy ujj és egészen nem esmerszó béjeg [DLt 860. ua.].

ismert 1. ismerős; cunoscut; bekannt. 1711: ismért és ismértelen jó akaro Uraim [Dés; Jk]. 1804: én kivált illyen ismért Atyafiakkal tudok atyafiságosan tractálni [Ádamos KK; Pk 5].

2. jól ismert; binecunoscut; wohlbekannt. 1730: Szász Mártonne Nagi Annok s Leánya Kata Karai (így!) iránt facultaltatnak ketten, hogy ... Dioszegi Mihály Uram Szolgálójánál talált s ismert jovaira réa eskudjenek, szovatyos levelet adva(n) rulla [Dés; Jk 398a]. 1864: Hatáiraiban legismertebb a Borszéki fürdő, mely áldot savanyuvíz forrásaitól kapta el nevezését [Szarhegy Cs; EHA].

3. híres; vestit; berühmt. 1774: Teleki Ádám úr Doboka vármegyei administratornak denomináltott. Ez elég jó ember, tanult, ismert akadémiákon is járt [RettÉ 322].

ismertetik 1. ismertetődik, ismertté válik; a fi/deveni cunoscut; bekannt werden. 1791: hogy ez után, s két Mígős Atyafiak Tisztei között a Széna fűben bizonyos jel esmértetnék s a vizongás is el távozthatnék ezen részek különböztetésére nagy borozdáló ekével Borozda huzattattassék [Szászsztlásló TA; JHbK XXVI/10].

2. (vmilyen minőségben/funkcióban levőnek) elfogadtatik/ismertetik; a fi acceptat/recunoscut (intr-o calitate/funcție); (in irgendeiner Qualität/Funktion) angenommen/erkannt werden. 1662: A fejedelem^a ... Mikes Mihály cancelláriusát követségbe a magyar királyhoz rendelvén, hogy azon dologban az ország népetől is főkövetnek ismertetnék ... , a fejedelem nagyon kívánja az ország népetől [SKr 408. — ^aII. Rákóczi György 1659-ben, a lengyelországi szerencsétlen hadakozás

után). 1728: Tiszteletes Viski János Uram ... Ekklesiankba bé érkezvén és szent functiojában bé allittatván a' Tiszteletes Consistoriumba bé-hivattatott, melynek Commembrumanak ismértetik ő kglme [Kv; SRE 157]. 1823—1830: Ábrázottyakat is korommal, 's egyébbel be nem mázolták . . . hanem volt egy Okulár forma kötés fekete, mint egy 8. szám, ezt nevezték Brille, de nem volt üveg benne mint az Okulárba szokott, hanem üresen volt a' közepe, 's azt az orra felibe kötvén, azon keresztül nézett ki, és már ha valaki a' maga tulajdon köntösöbe volt is fel öltözve, tsak a' Brillét fel tette, elég Maszkáranak láttatott, 's esmertetett [FogEK 424—5].

3. vki/vmi vmilyenek tartatik; cineva/ceva a fi considerat/socotit drept/ca ... ; für etw. gehalten werden. 1779: (A Pap-fiak) az hol laktá(na)k mindenüt nemessi szabadcságat eltenek az Nemes V(árme)gye Tisztei előtis forogván mindenkor nemessi szabadcságat eltenek s esmertette(ne)k [Orbó SzD; GyL. Pintye Ignát (63) jé vall.]. 1799: A melyet Miis Tamastalva Helységnek Birája Eskütyei megirtunk . . . Hogy miképpen ismértésék Ifju Nemes Tussa Joseff Uram az maga eredetiben | Nemes Tussa Joseff Uramott üsmérvén . . . igaz szabad Nemes Szemelynek Lenni nem valami olyjas keringőnek vándorlonak Lenni Senkitőlis ne Ismértessék szokszor irt Tussa Joseff Uram! [Tamásfva Hsz; ACLev.].

4. vmi vmilyenek találattik/minősítettik; ceva a fi găsít/calificat într-un fel; für irgendetwas/wie gehalten/qualifiziert werden (Sache). 1578: az politikaiba, es emberty tarsasgaba az rendtartas es engedelem minden tiztesseges es bodog állapotoknak meg maradassara ige(n) zwksegesnek esmertetyk [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1677: Görögöknek, Örményeknek, Rácoknak, Bolgárok-nak, Dalmatáknak, és egyéb nemzeteknek-is kik kiváltképpen a' Török birodalmából szoktak jöni, menni, és kereskedni, mind kiknek ez Országban valo szabados járárok néha hasznos, néha pedig káros . . . ugy hogy az időknék és állapotoknak miniváltához képest communicálván a' Tanács Urackal, ha mikor az Orzágnak kárára, s' ártalmára fogna ismértetni, Ország közönséges Gyűlését és végezésit arra nem várván . . . suspendal-hassák akar mikor a' Fejedelmek azoknak szabados járárosokat, és kereskedéseket [AC 135—6]. 1832: a Pityókás Kert őrzése az eddig való usus szerént károsnak esmértetett, mert az eddig való pásztorai sok károsodásot és praevaricatiókat néztek el [Árkos Hsz; RSzF 155].

5. láttatik, látszik; a fi văzut, a se vedea; gesehen werden. 1676: Elsőbennis . . . Barcsaj Druziana Aszony fel tévén azt hogy . . . ne láttatodgyek és ne esmertessék . . . Vra testamentaria Dispositiojót violálni inkább az fen Specificalt contractuseleikis . . . helyben hadgyák es confirmályják [Sv; Törzs]. 1806: Tudjaé azt a Tanu, hogy a mult nyárba égy jó reggel Diszno csorda ki hajtáskor, kicsoda nézett bé leg előszer azon Udvari fogadonak ablakán? Vagy volt-é dolog (így!), hogy a Szöts Legény hált volna ott, vagy pedig más esmértetett az ágyból mellőle^a fel kelni s ki . . . ? [Dés; DLt 250/1808-hoz vk. — ^aA kérdésben említett leány].

ismerteti magát megismerteti magát; a se face cunoscut; sich bekannt machen. 1670: csak iobban iobban ismértetik maghokat [KJ].

ismertető 1. ~ *esztendő* a mesterek közé való felvételre jelentkező legénynek a remeklés előtti bemutatkozó éve; anul dinainte de prezentarea obiectului confecționat pentru trecerea probei de maistru a calfei care cere admitterea în rândul maistrilor; das Vorstellungsjahr vor dem Meisterstück des sich zur Aufnahme unter die Meister anmeldenden Burschen. 1852: vándorlásának idejét bé töltött legények, ha mestereknek felvételnél kívánczoknak, minek utánna az esmertető esztendőtt el töltötték — kötelesek a' remek esztendőtt négy mű hejbe tölteni [Dés; DLt 1312].

2. ~ *jegy* ismertetőjel; semn distinctiv; Kennzeichen. 1812: Sipos Sándor vásárolt egy Szürke szőrfel álló szarvu ökröt; melyi ökörnek egjébb esmertető Jegyei felett nevezetesebb Jegye az volt, hogy mind a' két vékonyán keselly volt [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1840: nyolcz esztendőös barna-ló az utó-lábain a' köröm balogos bejége vagy más esmertető jegyei észre nem vették [DLt 860 nyomt. kl].

ismertetőjel semn distinctiv; Kennzeichen. 1821: Ezen Lábna az a' Szegeletetskéje meddig rug? s ezen Láb közt volt régi Sántz láttzik é még mais? és annak esmertető Jelei vagynak é? [K; RLt O. 2 vk]. 1826: (A téhen) torka méreggel meg volt telve, 's nyelve szájából hozsan és egyenesen kinyujtva találatott, a melljek a torok gyék nyavallja üsmértető jelei [F.rákos U; Falujk 144 Barrabás Áron pap-not. kezével. — A teljesebb szöv.: RSzF 224]. 1832: Abrázat-vonásai, és ismertető jelek ezek" [DLt 776 nyomt. kl. — "Köv. a fels.].

ismertettetik találatik, minősítettik; a fi socotit/calificat; für etw. gehalten/qualifiziert werden. 1802: Martius 28dik napjára ki tett positionban, a Borévi Utra adatt fel font puská por olyan költségnék esmertettetik a' melyel a Szám adok nem tartoztak volna, hanem Borév [To-rockó; TLev. Fasc. 5].

ismét 1. hsz 1. megint, újra; iarăși, din nou; wieder, nochmals. 1547: Ez zewrzesth mohay Laios megy nem Akarya wala Allany es My Akarank az ew Jozagan Iga-zath vennwnk Biro Espán nekwl. Minth az kwthas wala my kwzettwnk: Azerth Ew Annak uthanna magath megy Gondola Jsmegy Bochiatta My Kezwknben Az tho helth [Sv; MNY XXXVI, 53]. 1552: Az vtan es-meg adoth vgian Ezen zalagra harmadfel forintot my elottunk [M.fráta K; SLt U. 19 Pesty Albert zálogosító lev.]. 1556: dorothya azzon nagy sebestyenne ... al-madj tamasnak eg haz helyet olah frathan^a akarna Jsmeg valamý summa penzbe el zalagosithany, mas Jo-zaga(na)k annal haznosbnak meg valtasanak okayert [Fráta K; SLt U. 26. — "M.fráta ikerfaluja]. 1560: Mely hazat es egyeb ewreksegeket minekwkn Jtylet az terueny kyt mycor im benedek vram latoth es ertet volna vy yiletet vet uala benne az teruent elewzer Jth varas moggya es teruenyé zerent lattatta megy, de mykor latta volna hogy az terueny Jszmet my nekwnk Zoigal ... Zebenbe vitte vala^a ottis nekunk Jtylet vala [Kv; SLt SI. 6. — "Kv-ról Nsz-be fellebbzték az ítéletet]. 1583: Az karoly Istwan wdvarhazanal az waros ke-pében esmeth contradicalanak [Szentlélek Hsz; HSzjP]. 1585: Kerek eő kegyelmethwl keth Zaz forynthott keol-cheon, hogy Jeouendeoben Aranyatt Adnek errette ...

mely Adossagrwl Adom az en lewelemeth hogy ha megh nem Adnam az Massodyk chementhnek Jndwlasaygh, hath en Jsmegh eo kegyelmek kedweth talalom [Beth-len SzD; Ks 42. B. 14]. 1589: Latam hogy azonj nepek mennek ott el az en Zabomban vgj wueoltek ne men-nienek az Zabra .. Miért hogy . az zabra menenek Esmet kealtam Ne menietek ha Jambor fíaj vattok az Zabra [F.boldogasszonyfva U; UszT]. 1622: Zent Jm-rehen az melj eőréöksegh feleöl perelnek Szep Jstuaannal mostan, Tudom aztis hogj Zep Jstuan eő maga Jeöt uala Bezcj Jmrehnj . ugj ada Bezcj Jmrehnek azt az eő-réökseget az To el uagasba bekesege(se)n bíra Bezcj Jmreh en ne(m) tudom az utan mint nyit (!) Jsmet Szep Jstua(n) Hozza [BLt 3 Thomas Madar de Szent Simon^a (32) col. vall. — "Cs]. 1706: ismét harmad uttal jövenek Sokan egj Hannagyal [Longodár NK; KvAkKt Mss 261]. 1760: Valljon az udvarnál lévő szolgálo . Bor-nemisza Judith még kapáje azt a' Cziffra ezüstös vagy aranyas mentét, mert Killyenb(e) hozta volt az néynini és el loptak volt de ismit meg kaptak volt [Kv; Mk IX. 109]. 1765: az administralando Contributio pénzt . . az hütösök előtt ujra ismét meg szamlaltuk [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 25]. 1849: ő esmet visza menven az udvar-ba, magam eljöttem [Héjjasfva NK; CsZ. Vaszi Deme-ter (51) vall.].

Szk: ~ *meg* ~. 1796: Egyebek a' mellyek itten ismét, meg ismét reiteraltatnak, mint ezen Processushoz nem tartozok még figyelmeteséget sem érdemelnek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 74 tábl.]. 1853: Uzoni ... megsugá titokban, hogy a' hideg magátis ki lelte Ó hát maguk a' sorstol csak arra rendelvék, hogy ismet meg ismét hi-deggel bajoljanak? [Kv; Pk 7].

2. a továbbiakban, azt követően, azután még; în ce-le urmează, în următoarele; im weiteren/folgenden, nachher noch. 1566: Jwe En hozzam ez fywzkwthy Bal. Az En vram es Batyam Jobagia . . Jelente Ezt Myne-kywnk hogy vgia(n) fywzkwthy Emberral volna valamý pery, Mely per Appellatiawal Menth volna Zenth-gewrgre onneth oda be az warosba .k. Eleybe Appellat-tak volna Melj appellatio vegrywl (!) menth wolth .k. es .k. halaztotta volna az theorvynnek meg latsat az arathasn vttanna Annak wtanna esmeth .k. Ez tegnapy Napon pechetetth kywideth Rea hogy ez holnapy napon .k. Eleyben tartozzek Az thewrvynre [Szentmihálytel-ke^a; BesztLt 12. — "Valószínűleg a későbbi Mezőszent-mihályal (K) azonosítható]. 1570: Barbara vxor Ste-phani Pechy fassa est, hogy megien wolt az Ka-kas Andras haza elót nytwa wolt az Andras vram kapwia es latta hogy egy gyermeketh szalaszthottak ky az Boltbol sykatwa Es Jsmeg ő maga Andras vram megh fogta be witte Es Jgen erőssen werni kezdettek [Kv; TJK III/2. 41]. 1584: Myert hogy ez dologba(n) Teoruenj leon kiuel az Actor meg ne(m) elegendue(n) apellala, az apellatiot esmet remitalni akaria, es az eleobbj teoruenj hatra akaria hadni, tehat az Actor három gyrawal remi-talhattia mert az zek auual eelt [Mv; BálLt 80]. 1590: Thudom hogy Pribek Gergely hitta az leant az leannis oda ment melleic fekut es ott mulattak keuisse . . . Jsmegh fel keolt az leany melleole [Szu; UszT]. 1606: Alparétot zekelj Moses megh verese vtan Kendj vram foglalta el: Annak vtanna esmet Christoph deakne azzoniom missilissel foglalta el eggikis kapdosot rajta masikis [Bálványosváralja SzD; Ks I. 25]. 1607: Hallot-

ta czjak az leantül, hogj ennek az Azzonnak Atta az el vezet Marhat ... Jsmet vizza mondotta es reuocalta hogj eö Ne(m) Atta, hane(m) az mit mondottis felében Mondotta [Mv; MvLt 290. 7b]. 1617: Kelemen Janos

Jsmegh czizar lukacznenak Katalin azoninak ada ... az mezeon egi fel all lo Feo rez Feöldet [Szentgyörgy Cs; IB]. 1658: Mikor ismet Nehay Erezteveni Boldisar megh hazasodot vala, akkor az Naznagynak ket Aranniat adnak vala [Eresztevény Hsz; HSzjP]. 1780: az Fekete Szörü kanczát ... által adta volt egy katonának, akki ismit által adta volt egy Cziganynak [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1813: Kozma Kosztán alattomba iratván itten az eö Nga Tábla erdös fogásába azt fel szántatta, és máléval be vetette, ezt esmét a Mlgos Udvarnak meg jelentettem [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9].

3. fels-ban; in enumerare/insirare; in Aufzählung; továbbá, még; mai, apoi; weiter(hin), noch, ferner. 1546: az Egyeb appro thehenekbeel, Banffy bernaldnak, agyanak, keeth thvlok thehenth, Esmegh adyanak keeth yzee thehenth [Radnóti KK; JHbK XXXVIII/19]. 1560: vagion egi feöld iako giorge mellet allol ... Esmet az patosarara meneoben egi [Telek Hsz; HSzjP]. 1573: En feir Boldisarne Teszek ilj Testamentomot ... hagiok En beteg Agiamban az Margitnak f. 20 ... Esmit hagiok az Orsolia aszonnak f 10 [Kv; TJK III/3. 74a]. 1586: vagion Jsmeg az Keoz mellet azon felseo vles Ellenebe ... hat Rwd reth ... Vgyan oth Jsmeg ada egy Nemes vlest az oswatok melet [Nagydoba Sz; Borb. I]. 1600: Tudom hogy az wegezes zere(n)t kett eökret, s egy wnot borius-tol megh atta az J az Anak esmegh tudom hogy buzatis adot de hany holdal azt ne(m) tudo(m) [UszT 15/267 Farczadi Janos Farkaslaki vall.]. 1647: Vagion esmet az Uduarhaz fara mellett egy meggyes kert. Esmet az mellett, egy io seouenyw kert [Drassó AF; BK 48/16]. 1731: Vagyon ... az fel oszlo nyilak között esmét egy nyil [Ispánlaka AF; JHb XXVIII. 32]. 1768: Ismét egy pár fülbe való jó féle Apro gyöngyből rakot [Szárhegy Cs; LLT Fasc. 116]. 1847: mivel maga köteles mindenünket föl szállítani Nagy Lakrol, arra kérem hogy az ott lévő Tisztbuzánkat — 's egyebünket a' mi még ott vagyon hová hamarébb szállitassa föl; ugy szintén Délről ... az 50. véka szép töröküzatis esmént tisztelt Apossátol köteleződik 4. véka törökbuza is le vagyon fizetve [Csapó KK; DobLev. V/1265].

4. ugyancsak, hasonlóképpen, szintén; de asemenea; eben/gleichfalls. 1558: Buday gergel ky hazban lakyk Ew maga vetthe volt zalogba Atyawai Egyetembe Es megh Bwdan esmeg keth haz helth ... de nem tugya menyne penzbe [Búrjánosbuda K; JHbK XXIII/39]. 1574: hywanak Mynkét Az wytezlo Frathay Janos es Myklos, hogj Az Nehay megh holt frathay gergel wramtol maradt tehen barmot ... meg oztanok köztök Nyolcz rezre ... elozor niolcz boryus tehent walaztánk ... Arra Niolcz Nyilath wonak es hyt zerenit myndenykre Rea wonok Aban egy egy Jwta myndenyknek, Az wthan nyolcz Meddeo tehent walaztánk ... Negyedzer esmet walaztánk, nyolcz Negyed fwre keleo Meddeo tehent [Fráta K; SLt S. 13]. 1581: Az Vicy Gaspar Boltya mellet egyk Bolt puztaba maratt. Esmeg Medües Pal Boltya mellet otis egy Bolt allot puztaba. Esmeg Az harmadyk Bolt. Az Kadarok gradichya mellet puztaba Allot [Kv; Szám. 3/IV. 2]. 1646: Tordai Kamora Ispanis erkezek. Ifiu Vrunk Safarais erkezek. Az vak zabados ismet er-

kezek sebességgel [Mv; MvLt AAll. 6]. 1728: Egi sorofos on palaczk nyolcz szegü Egi sorofos on palaczk ismet, negj szegü [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. 1783: vagion ... két hasáb szöllő ... az ép Szöllőn meg terem Urn. 200. Ha a másíkis termésre jö, ezen ismeg terem Urn. 200 [Nagyrapólt H; JHb XXXI. 28]. 1831: Az oldalon a' Fenyves közöt ki nyitott határ folyamatban, esmég föld halom meta erigaltatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. — L. még FogE 175, 178; MKsz 1896. 373; RettE 295.

Szk: ~ akkora ugyanakkora. 1731: Vagion ... egi nyil rét cir. egi jo szekér széna termő. Aláb mingiart a Dombon allol esmét akkora darab nyil rét [Ispánlaka AF; JHb XXVIII. 32] * ~ ilyen ugyanilyen. 1825: 10 Darab Sas fa körödös körül vastagsága 6—8 hüvelyknyi 'A két Szin koszorú gerendája körödös körül vastagsága 4—5 hüvelyk ... Esmet ilyen vastagságú 6 darab Folyo gerendak [Dés; DLT 3] * ~ olyan ugyanolyan. 1589: Egy temerdek zeoz lepedeo Mas esmegh ollian Jo, lengetegek Ket temerdek kendeó [Kv; KvLt Inv. I/2. 36].

II. ksz-szerűen; ca conjunctie; als eine Art Bindewort: 1. valamint, meg, még; incá, iarási; sowie, noch. 1567: Regestum super Sedium siculialium Maros Wduarhely Chik et gyergyo ... Het ezer negy zaz huzon egy capwt tezen myndenesteol penzwl tezen tyzen nyolcz zaz forintot esmet ottwen forintot megynt ott forintot s ottwen penzt [SzO II, 216, 223]. 1574: Wagion Egy tabit zokniam hozzu vzu es egy dupla tafota zoknia egy ruhanak valo veres kamuka vegbe, Jsmet Egi tabit haczoka zederyes ismeg egy dupla tafota zoknia keotissel hant [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. 1589: Ket Bokor kapch zokniara valo ... f 5 Esmet egy viselt Bokor kapoch ... Megh Eer f 2 [Kv; KvLt Inv. I/2. 31]. 1594: Restal az varban egyuttis masuttis, jsmet az var eleöt valo Zeker zenben es hordos zinben veretlen es vert hordo es altalagh No 186 [Somlyó Sz; UC 78/7. 14—5]. 1649: Thotfalusi Andor ... ladamat fel ueruen hatodfel Tallert ket arani forintomat ismet fel arani niomo arani penzt ... egi falka barna penzt ... el lopot [Kv; TJK VIII/4. 423]. 1750: az mostan nem régib(en) decidalt ... Mgos Toldi Maria Aszszony ... a regi Kastelynak némely meg maradtott kőfalain Gabonas és élés hazokat, ismét kadarozo es Hinto szineket, Istalokat és Csürt igen jokat építettett [Déva; BK ad nro 144 Mich. Somlyai (50) ns vall.]. 1763: 4. rendbeli veres s l. kék selyem esmét l. kék aranyos l fekete ezüstös fűdzök. in suma 7 [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. 1832: Nyugtatvány Négy vég sima pátz vászonrol ... és ismét két vég gypottas pátz vászonrol ... ezeket hogj Kerczesorai Udvarbiro Incze György Urtoal által vettem meg esmérem, 's azokrol ezennel meg is nyugtatom Kis Lajos mpria Inspector [Kercsesora F; TL].

2. szembeállításban; la opunere; in Gegenüberstellung; viszont, pedig; in schimb, iar; dagegen, aber. 1573: anyam azzontol gyakorta hallottam hogy panazolkadott, hogj az Eocyem Eó kegy; haborgatya ocerz egybeöl mazor ismeg masbol [Kv; TJK III/3. 198d]. 1577: agoston tamas keresztur falwy ... eszt felele mikoron en tima faluaban laktam szolga legin walek: mikoron az betfalui ökröket az szen egettő patakanak ... az timafalu felöl ualo felel talaltuk be hoztuk tima faluara es az szokot bwntetes szerint meg bwnteték, de

esmet mikor anak az pataknak az twl betfalua felöl walo felel ertek ökis megbvntettek [UszT]. 1582: Jóvenek mj előnkbe ... az tizelezes Zelke Margit Azzonj az w vral nagj geörgy peterrel egjetembe, Mas felöl esmet Andor peter Komollorol [Komolló Hsz; HSzjP]. 1620: Tudom hogi Ona Bobes egi hituan molnanak a felet Zalodombada adah p(ro) f. 25 Boer Peternek, a mas felet esmet ugi hogi a szolgálattal ment ember legien [Récse F; Szád. Reczey Kriztian Paul (70) col. principis vall.]. 1631: kettőnk az kertről hagat be, ketteőnk Ismet az ucza ajtora került [Mv; MvLt 290. 239b]. 1703: Szakács János Vajda Ilonát kívánnya maga melle házas társul mivel ő néki kézen fogott Mátkája, I(ncta): Felel hogy erővel vették be a kezét a Léány(na)k, hanem az eleőt ismét a' Sz: Gothárti leginyel ösze mátkásodott [SzJk 346]. 1761: Sztanisának mindenféle Határait ... egy más között fel osztotunk (!) ... négy száz egyenlő reszekre, melj rész mindenik(ne)k külön külön áll hossza tiz, szélessége ismét őt Magyar, vagy oláh őlből [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 35]. — L. még CsVh 75—6; ETA I, 69, 82.

Ha. 1553: Esmeth [Kv; BfR VI. 295/1]. 1557: ismeg [Gyf; BesztLt 59] | Jsmegh [Somlyó Sz; WLT]. 1562: Esmeth [Maksa Hsz; HSzjP]. 1564: ismeg [Szentdemeter U; LLt Fasc. 159]. 1569: esmet [Besenyő Hsz; HSzjP] | ismeg [Buza SzD; BesztLt 106]. 1570: Ismet [Kv; TanJk V/3. 11a]. 1572: Jsmeth [Sárvásár K; KP]. 1578: esmegh [Kv; TanJk V/3. 170a]. 1579: esmek [Kv; Szám. 1/XVIII. 8 Filstich Ferenc főbíró kezével] | esmet [Ab-rudbánya; Berz. 17]. 1581: Jsmet [Gyf; Törzs] | Esmet. Esmeg. ismegh [Kv; Szám. 3/IV 10, TanJk V/3. 244a] | esmet [Fűzkút K; WLT]. 1583/1584: Jsmet [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. 1584: Ismet [Fráta K; BálLt]. 1585: esmet [M. valkó K; KP. Jacob Janos jb vall.] | ismet [uo.; KP. Nagiobbik Bott Myhaly jb vall.]. 1588: Jsmeg [Zsákíva Sz; WLT Luc. Barlas jb. vall.]. 1589: esmet [Dés; DLt 226]. 1590: esmeth. Ismet. Jsmegh [Szu; UszT]. 1592: ismeg [Kv; Szám. 6/XVIIa. 315 ífj. Heltai Gáspár sp kezével] | ismet [Perecsen Sz; WLT] | ismet [Asszonyfva TA; Szám. 5/XIII. 2] | Esmegh [UszT]. 1593: esmet. ismeth [Perecsen Sz; WLT]. 1594: esmet [M. fráta K; Told. 27]. 1595: esmeth [Illyefva Hsz; HSzjP] | ismet. ismeg [Kv; Szám. 6/XIII. 41]. 1596: Jsmeth [Galac BN; WLT Zep Miklos jb vall.]. 1597: Jsmegh [uo.; WLT] | ismeg [Vessződ NK; JHb XXIII/3]. 1599: ismet. Jsmegh. esmegh [Kv; Szám. 8/XIV. 20, 8/XVI. 29, TJK VI/1. 304e] | esmegh [UszT 15/190 Joannes Miklossy pp Jenlakensis^a vall. — ^aÉnlaka U]. 1600: esmett [Kv; Szám. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp. m. kezével] | ismegh [Torda; DLt 264] | esmet [UszT 15/81]. 1604: Esmet [Gerend TA; Ks 38.1.0 Sarmassagy Zsigmond Petky Jánoshoz]. 1615: esmet [Gyf; SLt AB. 8]. 1622: ismegh [Bonchida K; SzJk 7]. 1625: esmett [Szentlélek Hsz; HSzjP Gan Marton jb vall.] | esmeg [Kv; Szám. 16/XXXII. 8]. 1632: esmet [BLt 3 Petrus Marton de Kozmas^a (60) pp vall. — ^aCs] | ismet. ismegh [Mv; MvLt 290. 62b, 95b]. 1633: ismeg [Dés; DLt 380]. 1640: ismegh [SzJk 49]. 1646: Ismet. esmet [Mv; MvLt AaII. 6]. 1647: esmet [M. királyfva KK; BK 48. F. 1c]. 1657: ismegh [Madaras Cs; LLt Fasc. 157]. 1669: ésmét [Dés; Jk]. 1675: ismet. ismegh [Kv; Szám. 35/I. 29—30]. 1711: esmét [Buzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Filep István (30) jb vall.]. 1716: esmett [Grid H; BfN 92/4]. 1718: ismég [Gysz; LLt Fasc. 69]. 1724: esmét [Veresegyháza AF; Ks 95 Borsaj N. Pál

lev.]. 1725: esmét [Ménés MT; BK]. 1728: ismeg [Altora-ja Hsz; HSzjP Bokor Péter jb vall.]. 1743: Ismét [Szász-erke K; LLt]. 1748: ismég [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1751: esmet [Gyeke K; Ks Vall. 23] | ismég [Kv; LLt 1/10]. 1757: esmet [M. bőkényi MT; Ks 4. VII. 8]. 1759: ismég [Borosbocsárd AF; DobLev. I/290. 4b] | esmét [Marosludas TA; TKI]. 1765: esmét [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.]. 1768: ismég [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17]. 1769: esmét [Felőr SzD; BetLt 7 Mich. Béres (62) jb vall.]. 1772: Ismég [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1774: esmet [Tarc-safva U; Pf]. 1780: ismit [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] | es-mét [Fintóág H; Ks 79. XXXIX. 2]. 1785: esmét [Toroc-kó; TLev. 6/1 Transm. 20b]. 1787: ismég [Martonfva Hsz; HSzjP St. Tusa (45) vall.]. 1790: ismég [Km; RKA]. 1794: ismég [Gyalakuta MT; TSb 17] | esmét [Mezőmadaras MT; BKG Petrus Farkas (32) ns vall.] | ismit [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. 1797: esmét [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 178]. 1801: esmét [Ne; DobLev. IV/841. 1b]. 1815: esmét [Kóród KK; Ks 101]. 1819: ésmét [Kv; MészCLEv.]. 1823: Esmét [Déva; Ks 106. 155] | ismég [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Baroti János (44) ns vall.]. 1825: esmett [Zalán Hsz; HSzjP Apor Károly (25) ns vall.]. 1827: es-mét [Balázsháza Sz; WassLt Conscr.]. 1841: ésmet [Dés; DLt 1541. 5a].

ismétel a repeta; wiederholen. 1843: Eközben látok az erdőgondnok urat a hegy felől jönni, kinek mi eleibe menvén, elbeszéltek, ami történt, s vele együtt leszálánk az emberekhez, kik a gondnok úr előtt ismételték a tiltakozást s az elmondottakat | Erre ök ismételve mon-dák: „Nem bánjuk, de odatá cu capu a bévetést meg nem engedjük” [VKp 77, 80].

ismételt újra elkövetett; comis din nou; wieder verübt/angestellt. 1850: (A) Püspöki szék azt határozta vala, hogy Fő tiszteletű Püspök aa, Esperes Csiszár Sámuelt meg szolitiván, hogy ha ismételt hibájának semmi okát nem adánja, Esperessi hivatalából függesze fel, a köze-lőbb tartandó köz-zsinatig [Nagykapus K; RAK 3].

ismétlen I. hsz 1. megint, újra; iarăși, iar, din nou; abermals, wieder. 1591: 9. 8bris Az feyedelem embe-re az ky az Sendelt vitette attam Etelere es Italnak d 16 10. 8bris Ezen feidelem emberenek attam ismetlen Masodor Etelere Italara f—d 16 [Kv; Szám. 5/X. 32]. 1605: Miert hogy az Wr Jsten ismeglen azt az vödöt elő hozta, hogy Szejő öröksegünket meg müeletessük ... az Coloswarj hatarba(n) Az ferfiúnak Nap zamban tizenket ket penzt ... fizessenek [Kv; TanJk I/1. 501]. 1609: Volta(m) esmeglen az Jozagban vigaznj mert az Jspanok kün voltak [Kv; Szám. 126/IV. 86]. 1644: az masodik esztendeő(en) ne tartozzik eő kglme Adni, vgy mint 1645 Esztendeőben, hane(m) esmet 1646 Tartozzik esmetlen [Kv; Ks 42. C. 42]. 1663: ada ismetlen .. restantiaib(an) flo. 15 [Angyalos Hsz; BLev.]. 1703: ismet-len az Asszony férhez ment [Gysz; LLt].

2. a továbbiakban, azt követően, azután még; în cele ce urmează, în următoarele; im folgendem/weiteren. 1590: Esmeglen Gal mihaljnjal akartak innia adni [Kv; TJK V/1. 48 Teglas Adam vall.]. 1595: Kellet úyulan az Ghemet le vetetnünk es vy wasat többet hozza vennünk

azonképpen: költöttem ismeglén: vöttem^a [Kv; Szám. 6/XVIIa. 250 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — ^aKöv. a fels.]. 1653: volt a tengerben egy nagy köhegy ... és ez a kő, nagy hegy egykor meggyült s kisebb-nagyobb darabokban a tengerből kivetődött, némely darab a szárazra s némely ugyan a tengerbe hatalmas dördüléssel; de esmétlen ott — a hova esett — nem maradt egészszen, hanem egynehány ezer darabra szakadozott [ETA I, 153—4 NSz]. 1786: Az Agyag Vermen fellyül tsak közel ismétleg egy Csupos helyl [Mezőbánd MT; TSb 51].

3. fels-ban; la enumerare/insirare; in Aufzählung; továbbá, még; mai departe, încă, mai; weiter(hin), ferner, noch. 1562: Attak Kemen Janosne Azzonyomnak Derethen^a Egy zalogos Jobbagyoth Es Esmetlen vgyan ottan Derethen Egy Eörök Jobbagyoth [KP. — ^aK]. 1575—1576: En galazi Jstúan ... attam gyozagoth pestesi Janosnak flo 71 ... attam flo 13, esmeglén attam galazi tamasnak egy haz helyre minth feldestül vetestül flo, 14 [Galac BN; WLt]. 1585: Veotte(m) 2 Eol zenat p(ro) 7 Veottem esmeglén fuwet p(ro) f—d. 28 . Veottem esmeg 1 zekér zenat p(ro) f—d. 60 [Kv; Szám. 3/XXI. 9]. 1587: Az Kemence feneket hogy wyolan megh wertek, es az zayat megh chynaltattam attam teole f. 1 d. 75. Veottem ismetlén Eott zeké keowet az Kemence zayahoz d. 20 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp. m. kezével]. 1600: Az Malom Zwksegere walo Zappan es Faggyw wetel Veottem Faggiat, az Malom zwksegere fi 1 d 50 ... Veottem ismetlén Zappant az Malom zuksegere fi 2 [Kv; i.h. 9/VIII. 9]. 1623: Ismetlén az Nagytónalis vagyon egy hold föld [Sszgy; BLt]. 1675: vettem bizonyos summa pénzen egj rétet, ismétlén egy darab szántó földet, es mellette egy kis szena retcesket [Fog.; Törzs. Fogarasi János portai posta a fej.-hez]. — L. még UF II, 729.

4. hasonlóképpen, szintén, ugyancsak; de asemenea; eben/gleichfalls. 1612: Egy vörös Zönyegh Vy. Egy kopot Zönyegh ismeglén vörös [Kv; PLPr. 68]. 1807: Ismétlén néhai Ifiabb Retégi Sigmund Ur commune Terenumbol valo fel Fogásának mondgyák a Falusiak, és bizonyították azon helyet [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.].

II. ksz-szerűen szembeállításban; ca conjunctio la opunere; bindewortartig in Gegenüberstellung; viszont, pedig; in schimb, iar; dagegen, aber. 1550 k.: Az feo Zekre Wdwarhelyre kellett menny Onnet Ismeglén az wayda wdwaraba kellett apellalnj [Aldoboly Hsz; HSzjP]. 1584: vizontag Ismeglén az valami Rezeh volnah Zelemeri vramnak Kis falud hataraban ... ezeknek ellene mond [Msz; BálLt]. 1781/1785: Léven két árva Jobbágy fitzko Pusza Egresi ... az Atyafiak ezen két Jobbágy fitzko-beli részét Jobbágy Anna Aszszony engedé Atyafiságon Jobbágy Judith, es Klára Aszszonyéknak, Jobbágy Judith Aszszony ismétlén azon Jobbágy fitzkokbeli részit Jobbágy Klára Aszszonynak olyan formálag cedálá, hogy Mik Von nevű Jobbágy Legényét adná által érette [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 237].

ismétlődő care se repetă; sich wiederholend. 1867: a fő épület falai ... évről évre ismétlődő vakolást követeltek és igényelni fognak [Búzásbocsárd AF; DE 1].

ispán 1. főispán; comite (suprem); Obergespan. 1542: Ez lewel adassek az en kegelmes wrannak Zalay Janos-

nak, Posen warmegenek Ispanyanak Fogaras waranak ewrewk wranak nekem kegelmes wrannak ... [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy lev.]. 1560: En thoronk (!) Mar-ton Nagylaky feyer warmegey Ispan Kyrálnak w felesyének dyrectora [BesztLt 27]. 1564: My Banfj Pal los-sonczy Kyralj Ewifge Thanaczia, Thorda varmegiey Ispan [SLt A. 35]. 1573: En Bekes Gaspar Kornyathy Fo-garas feoldenek Zabád wra es Eoreokes Ispanya etc. [Fog.; Törzs.]. 1579: külthem eg parancholattot ő Naga Akaratgyabol az dobokay war megyebe (!) az Tott őry balasnak az Ispanak hya ő Naga az Gywlesre Tordara [Kv; Szám. 1/XVIII.11]. 1677: Illegitimum Mandatu-mockal Senki a' Törvénynek processusát ne remoralya, hanem a' Vármegyéknek Ispáni, és Székeknek Tisztei, törvényből ki-ment dolgokat, minden bántás és ellenzés-nélkül, mind Fiscus és egyebek Jozsáigiban a' Senten-tiaknak Serieesse szerint, Tisztek és hivatalyok tartása alat, Szabadossan peragalhassák [AC 176—7].

Szk: ~ *pecsétje* fő- v. alispáni idéző-vallató levél. 1578: hiva galaczy Istvan Ispan uram pechetivel, lom-pertra, ky volna Kolos var megebe, my engedelmesek leuen el el menenk [WLt]. 1580: hiva minket az vitezlo Tholdalagy Ferench Bothazara^a espan uram pechetivel zent Janos nap elot valo chőtörtökön^b 1580 eztdobben es hua mi előnkbe espan pechetiuel Nemi nemw vallo-akat kiknek vallasokat hiték zerint be vőtwtk [SLt Y. 26. — ^aK.—^bJún. 23]. 1590: Az kj az Ispan pechetit megh ne(m) beóchjwlj fl. 1 [Kajántó K; GyU 17]. 1647: Az fasio-akat mi Ispan pechieueu colligaltattuk [Kv; TJK VIII/4. 190] * ~ *széke*. 1744: az parasztemberek ellen, akár Communitas légyen akár privata Personák, nints más Competens forum, hanem a' Nemes Vármegyének Filialis Széke, melly vulgo Ispán-Székeinek szokott hivat-tatni [WassLt Czegei Wass Adam nyil.].

Sz. 1792: látom az Erdőlének illetlenségét, de mit tu-dok tenni ... Kristori leg elsőbbenis Czedula nélkül ment az erdőre, ekor a szekerét . bé hajattattam de ... a Gornikokat egybe káromolta . eszt látván ... mások hasonlok Kedvek, s akaratyok szerént Erdőlének, itt telék bé ama proverbium ósze^a veszet vármegyének bolond az Ispányá [Ks 75. VII. 253 id. Balia Sámuel Im-reh Ferencz dévai ub-hoz. — ^aNyilvánvaló elírás esse h.].

2. alispán; vicecomite; Vizegespan. 1547: Az zcw-r-zest walaky megy nem Allana Biro es Ispan nekwl Egy mas Jozagan Igazat vewhesswnk Az eleby Kwitthes wolth. hogy Biro Espan nekwl Igazat vewhessenek Joza-gan [Sv; MNY XXXVI, 53]. 1568: az Thorday gwlysen mastan w felsyge el vyezte hogy az ispanok el Jaryak megh czyrkalyak az nyet [Fog.; BesztLt 57 Casparus Beokeos supremus Consiliarius Regie Maie(st)at(is) a beszt-i tanácshoz]. 1587: Mikor az varmegie Ispany Cir-calny Jeottek vala, hogy az kenezeket heted magokkal megh eskwtettek, iartunk oda hatod Napig [Kv; Szám. 3/XXXII. 8]. 1592: Senki Coloswariakon vamoth ne v-hessen, Ha ki penigh ez ellen chelekednek, Annak mind vama, s mind faluya el foglaltassek az varmegie Espani által ha az Espanokis el nem foglalnak tiztekteől priuáltassanak [Kv; DiósyInd. 58]. 1616: Mi Feketek, Lukaczok, es Geórfiek, kik lakunk Losadiba(n) Huniad varmegieben, egienleo Akaratbol nemzetestelő illyen ve-gezest es keotest szerzettünk szena Reteink felől^a ha penigh valamely keozzülünk megh nem allana es az ve-

gezeit fel bontana . . . Varmegie Ispannia, az megh sze-
gheo felen tizen ket forintot exequalhasson [Lozsád H;
Törzs. — Köv. a részl.]. 1684: Causa Detseiensis^a Ret-
tegi Nagy Andras el válást kiva(n) Kadar Annoktol
Illyes Janosnetol. Deliberatum. Az Espanokkal avagy
tisztokkal erje(n) véget először, azuta(n) valasza léssen
[SzJk 208. — ^aM. decsei (SzD) ügy]. 1779: tsak nem minde-
nek Fülüg Farkig el adosodván mind az Felsőbb, mind
az alsobb Tisztek ugymint Ispány, szolgabiro, és Birák
el unták és elfáradtak rajtunk az sok executiokb(an)
[Torockó; Thor. 21/20]. 1788: En bé adék a Szászvárosi
Magaziumb(a) 250 véka búzát vékáját egy egy vonás fo-
rinton Contractus mellett oly conditional, hogy Nsgto-
kat Sezenben ki fizesse Türi András Ord. Ispány vr
[Bencenc H; BK Gazd. Bara Ferenc lev.].

Szk: *cirkáló* ~ kb. ellenőrző körüton járó alispán.
1693: egesz Nemes Haromszek(nek) Cirkáló Ispányi
minden reszeiben kin vadnak mivel hogy Nemes Harom
szek(nek) egyik resziben vgy mint Miklosvar szekben mi
vagynk ki bocsattot Ispanyok, vgy az töb reszeiben
ama rendeltetett becsületes Ispanyok ki bocsáttatának
[LLt Fasc. 70 Joh. Cserej de Nagi Ajta ns kezével] * *nemes* ~
1592: Sigmund derek lewele . . . Hogy mikeppen
az Nemes Espan, a' latrot mindenwt az eo processioia-
ban meg itilheti [Kv; DiósyInd. 33]. 1639: (A kezese-
ket) megh dulathassak ki Ellen . . . Fejedelmre
Urakra nemes Espanokra valo tilalom ne haz-
nalhasson . . . Egi vice Espan vagi vice birovalis Exse-
qualhassanak [Doboka; Ks 41].

3. várispán; comes castri; pircálab; Burggraf. 1586:
Iffw Sallanetöl veottem Egy Bokor Kapzat Az Lethay
Ispannak^a attam Ayandekban f. — d. 50. [Kv; Szám.
3/XXVIII. 5. — ^aA m.léti ú. Géczy-vár ispánjának].
1588: Az hawasson amelj kalibakat a' Letay Espan
megh egette volt, melyet Dobra Mihaly zallasanak hit-
tak, azt az Espanok varos Zamara meg Irtassak es tilal-
masba tarchak [Kv; Szám. 4/IV 4].

4. uradalmi intéző; administrator de mošie; herr-
schaftlicher Verwalter. 1520 k.. Item quod officiales sew
Ispani possessionum sint similiter jurati nobis, neque
ullum birsagium accipiant [Vh; MNy XXXI, 194]. 1561:
fodor tamas bernat ferench espanya [Ráton Sz; BálL
78]. 1590: valasztottak Espanokat^a aggyanak Inst-
ructioth nekik Mindenekreol [Kv; TanJk I/1. 130. — ^aA
város falusi birtokainak igazgatására]. 1603: Tudom
aztis monda Rigo Andras, hogy a' mely legenteol a'
lobat eo ueotte, annak a legennek szolgallatiaba atta
Kornis Miklosnak egi Ispannia [UszT 17/72 St. Zeocz
Junior de Szekely Vasarhely vall.]. 1674—1676: Du-
macska Makaria (61) fatetur az én Atyám Ka-
muthi Farkasnak Tisztartaja, Ispannya volt [Mezőör-
ményes K; JHbK XX/21]. 1715: azon Levelet egy Bene-
deki Spánja az Fejedelmnek kezéhez vette [Lupsa TA;
WH. Kriszta Mojszin (54) vall.]. 1761: az hét Falunak^a
Tit. ordinarius Provisorii (: vulgo Ispányi :) [Csernátfalu
Br; BrÁLT Consr. Dom. Törtsvár 373. — Binder Pál ki-
jegyzése. — ^aA barcasági Hétfalunak]. — L. még SZO
II, 329; VKp 238.

Szk: *fiskális* ~ kincstári uradalmi intéző. 1759: Hal-
lottam hogi Docz Péter el veszet ókrét a káros Topanfal-
vi Szorój Kirilánál taláta, a kitis a Fiscalis Ispánj el fo-
gattatván mint Tolvajt feje díjján változott, és az marhát
a káros(na)k szórin elé adván kölcséget és fárcságátis

refundalta [Bulzest H; Ks 101] * *uradalmi* ~. 1847:
Végre hallotta azt is több versen, míg az embereket á-
mította azon szavaival, hogy ő viceispány uradalmi is-
pányt, szolgabirót csak addig üsmér, valameddig nékie
tetszik, s melyiket a tiszték közül akar, azonnal ki is te-
zen [VKp 187].

5. kb. tisztartó; administrator; Verwalter. 1585:
Gondos János Uradalmi Ispány a' Grof Bánffi Család-
nál [Gyalu K; RAK 232]. 1588: Kendi Sándor Tiztartoia
vaydahazy Jspan [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.].
1623: az Udvarbiro Industriosus legyen oly Ispanokot
rendylen Eleykb(en) be meneő Jobbagoioknak minde-
nik (!) hetre, kik keduezesnelküül Az hetben az Zegeny-
seget Comparealia, fizetesert barattsagert hon ne hogia
[Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1734: Tudom azt hogy
énnékem akkoron parantsoltak mivel Ispány voltam
hogy hajtsam az Ház Segységére Somkutra az Uram
Jobbagyit a minthogy el is hajtattam [Kővárhosszúfal
Sz; TKhf Kardos Kosztán (64) jb vall.].

6. *székelyek* ~ja az erdélyi fejedelmek egyik méltó-
ságcíme; comitele secuilor, unul dintre titlurile principilor
Transilvaniei; Graf der Szekler, einer der Würdentitel
der siebenbürgischen Fürsten. 1572: Cementes Janos
camora Ispansagaban Hozot vala Zekesfeiervary
andras deak aranyat Zezenben . . . Vrunk ő Nagy-
saga SB^a Istvannak az erdely vaydanak es az zekelek Is-
pannyak aranyat az Cementre [Nsz; MKsz 1896.
358. — ^aOlv.: Somlyai Báthory]. 1574 k.: somlyai Bato-
ry Istwant . . . valasztak erdelyben fejedelme, vgy Mint
erdely waydaus es az zekeleknek Ispannyai [Nsz; i.h.
294]. 1589: Miv Somlyay Bathory Sigmond Erdelynek
vaydaya es Sekelyeknek Espanya etc. [Kv; MészCLev.].
1606: Mi^a . . . fő emberek és comis sariusok, Magyaror-
szágnak és Erdélynek fejedelmének és székelyek ispánjának
parancsolatjából, és erdélyi gubernator uram ő
nagyságától a havasalföldiek közt Erdély és Erdélyhez
tartozó helyek közt való igazgatásra, teljes authoritással
rendeltetett személyek [EOE V, 427—8. — ^aKöv. a ne-
vek fels.]. 1638: az Tekintetes es Nagos Rakoczy Georgy
Erdeli orzagnak bizonios Feiedelme es Magiarorzagh
Egi Rezenek Vra szekelieknek Ispania [JHbK XII/24].
1671: En Rakoczi György Erdély Országának választott
Fejedelme Magyar Ország részeinek Ura, és Széke-
lyek Ispánnya; Esküszöm az élő Istenre . . . hogy én a'
Nemes Erdély Országot az partiummal edgyütt . . . az
Országának törvénye szerént birom es igazgatom [CC
12]. — L. még CC 11, 13, 18.

7. ~ *széke* fűszék; sedes filialis; scaun de judecată
inferior; Unterstuhl. 1744: paraszt emberek ellen, akár
Communitas légyen, akár privata Personák, nints más
Competens forum, hanem a' Nemes Vármegyének Filialis
Széke, mely vulgo Ispán-Székeinek szokott hivattatni
[WassLt Czegei Ádám kezével].

A filialis v. fűszék értelmezését l. *filialis* 1.2a al.

◇ *Szn.* 1569: Apolina Rta Michaelis Ispan [Kv; TJK
III/1. 235]. 1573: Casp. Espan [Kv; TJK III/3. 132] | An-
tal espan Bogartelky^a [i.h. 94. — ^aK]. 1589: Jspan Balint
[Kv; Szám. 4/X. 69—70] | Ispan Gaspar [Szamosfva K;
JHbK LVII. 40]. 1590: Antal Espan jb [Bogartelke K;
GyU 4]. 1592/1593: Espan Janos Deesy [Ks]. 1614: Is-
pan Janos lib. [Sóváradya MT; BethU 70]. 1621: Ispan
Istua(n) Gubernatorne Azzonio(m) hoppmestere [Kv;

Szám. 15b/XI. 124]. 1696: Catharina Vajda Stephani Ispán cons. [Dés; DLt]. 1771: Ispány András Uram [Dés; DLt 321, 21b]. 1823: Ispány Mihály (timár) [Dés; DLt].

◇ **Hn. 1269:** Yspanlesuy (!) [M.décse SzD; SzDMon. II, 559]. 1334: Spanelsy (hegy) [uo.; i.h.] | Spanlesy [Málom SzD; i.h. V, 120]. 1444: ad locum Ispanlese nunccatum [Jegenye K; KHn 206]. 1617: Az Abrugyfalu mellett való Espan Auasnak kitt hinak [Abrudbánya; Törzs]. 1643 u.: ante locum Ispanlesi (sz) [Bálványosvár-
alja SzD; EHA]. 1676: Ispanok füve [Borsa K; BHN 110]. 1699: Az Ispanjok részén (k.) [O.zsakod KK; EHA]. 1713: In Loco Ispan Völgye vocato [Bányabükk TA; EHA]. 1715: Az Ispány völgyben [uo.; EHA]. 1730: Az ispán retivel (sc) [Tóhát BN; EHA]. 1756: Ispán lesi teteje [Bálványosvár-
alja SzD; SzDMon. II, 133]. 1798: Az Ispány Lesi nevű helyben (sz.) [Bálványosvár-
alja SzD; EHA].

Az erdélyi Ispánlaka (AF) és az Ispán mező (SzD) tn-nek idevonható történeti adalékai idézhetők: 1456: Ispan mezew [SzDMon. IV, 133]. 1456/1682: Espanmező [EHA]. 1560: Espanmezew [SzDMon. IV, 133]. 1576: Ispan-Mezew [i.h.]. 1607: Espan-Mezew [i.h.]. 1649: Ispan Mező [RDL I. 135]. 1677: Ispánlaka [EHA] 1750: Ispánmező [SzDMon IV, 133]. 1763: Ispánmező [EHA]. 1768: Ispány loka [DobLev. II/399]. 1779: Ispánylaka [EHA].

Ha. 1547: Espan [Sv; MNy XXXVI, 53]. 1575: espanokal [Kv; TanJK V/3. 125b]. 1585: Espanoknak [Kv; Szám. 3/XXIII. 7]. 1588: espanokat [Kv; i.h. 4/III. 79]. 1591: Espanokath [Kv; TanJK I/1. 130]. 1600: ispanyok [GyF; EOE IV, 529 ogy-i hat.]. 1613: Espan [M. Valkó K; Ks 42. E]. 1634: Espanoktol [Noszoly SzD; Ks 42. F]. 1711: Ispány Uram [Göc SzD; WassLt]. 1712: Ispán Uram [Dob.; RLt]. 1716: Ispány vram [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldizsár lev.]. 1729: Ispány [Dés; Jk]. 1742: Ispányok [Kv; AggmLt C. 12] | Ispány Uram [Méra K; i.h.]. 1794: Vingárdi^a Ispány [TSb 24. — ^aAF]. 1803: Ispány [Kv; AggmLt A. 117]. 1818: Ispány [Kv; KmULev. 3]. 1848: Ispányok [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

ispánasszony ispánné; sojia administratorului de moşie; Frau des Gespans. 1694: Fogarasi fő Udvarbiro Nztz Űdösbik Szescsori Talába Mathé ur(am) ő kglme . . . és Nztz Also Venitzei Kornya Sándor Plenipotentiarius ur(am) ő kegjelmek Ketten egymás között ő kglmek ugj Concludalának . . . , hogy meg irt Udvarbiro ur(am) ő kglme Inquiraltasson az Nehai Talába Sorbán ur(am) es ő kglme Nehai felesége Luttzai Sztánka Ispán Aszszony ő kglmek minden nével nevezendo bonumi felöl [Fog.; Szád. — Tibodi Márton kezével].

ispáni uradalmi intézői; de administrator de moşie; Gutsverwalter-. 1741: Nztz Mogyorosi Tamás Uram az Ispani Hivataltól el-butsuzván, tettzett a' Consistorium(na)k, egyező akarattal azon Hivatalba surrogalni Nztz Gyarmati Szabo János Uramat [Kv; SRE 176]. 1847: Tartozik az arendator a' styulált arendae summát . . . a' Kajántoi Ispányi pénztarba pontosan béfizetni [Km; KmULev. 2].

ispánjárás kb. (fő)ispáni hatáskörben való vizsgálat; cercetare care intră în atribuțiile comitelui (suprem); Untersuchung im Wirkungskreis des (Ober)gespans. 1592: Felek fundalását az Wt eorizetiert, paranczolta Lajos kiraly a' Coloswariaknak, donalta meghis, hogi

soha Eottwendet ne aggion, Orzag Adaiaban reszes ne legien, Espan Jaras se legien otth, ez Orzag falwj keozibe Ne zamlaltathassek hanem a' Coloswary Bijro itilhesse megh coket, erreol egy nehany lewelek vadnak [Kv; DiósyInd. 56].

ispánlakai I. mn az Ispánlaka (AF) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Ispánlaka/Spálnaca; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Ispánlaka: Ispánlakan lévő; din Ispánlaka/Spálnaca; aus Ispánlaka, Ispánlakaer. 1695: Nagylaki es Ispánlakai Portiok(na)k ki váltásokra nehai Marus-Vásárhelyi Geörgy Deák ur(am) . . . adot annyi Summa pénzt [Ispánlaka AF; DobLev. I/42]. 1697: az Ispánlakai határon [EHA]. 1779: Ispánlakai Jozzagom [Kv; Jhb XXVIII/65]. 1803: egy ide valo Ispánlakai Jozzágotksa [Ispánlaka AF; DobLev. IV/869].

II. fn Ispánlaka lakosa, ispánlakai lakos; locuitor în Ispánlaka/Spálnaca; Einwohner von Ispánlaka. 1584: beldj Janos es beldj Andras Ispanlakaiak [Ispánlaka AF; DobLev. 1/2]. 1764: ezen kérdésben lévő Erdőt le vágták az Ispánlakaiak [uo.; Jhb XXVIII/48].

ispánmezői az Ispánmező (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Ispánmező/Spermezeu; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Ispánmező. 1649: Mikor . . . Kun Kata Aszonja Az Ispan Mező körül valo faluktal az Jspan mezej hatart Erdőt Megh tiltatta [Kv; RDL I. 135]. 1769: Tudgyaé a Tanu hogy . . . Nehai . . . Boér István Ur . . . Gyermekei . . . a F.Öri M. Bogátoi, Ispány mezei, és ezekhez valo Portiotskákban meg osztotzanak? [BSz; BetLt 7].

ispánné sojia administratorului de moşie; Frau des Gespans. 1562: Celemen Ispanne [Kv; Szám. 1/VII. 23]. 1589: Andras Ispanne vtan Jart Matyas deak [Dés; DLt 226]. 1630: Gal Mihaly mikor megh hala ez az Giörgi Ispanne horda el egiet mast onnet [Mv; MvLt 290. 219b]. 1764: Nem observáltam noha csiplőis voltam, hogy az Ispánné Buzáját böven szakasztatta [Méra K; AggmLt C. 30].

ispánság I. főispánság; oficialitatea comitelui suprem; Obergespanschaft. 1843: egy öregem Varga Katalint felszólította, hogy mutatna valami felsőbb rendelést, azt felelé, hogy a rendelés az ispánságnál van, s tartsa magát ahhoz [VKp 92].

2. alispánság; oficialitatea vicecomitelui; Vizegespanschaft. 1764: Keczei Sándor publice mondotta a vármegye tábláján, hogy nem viselheti az ispánságot miattam, mert beleártom magamat hivatalába [RettÉ 174]. 1770: Csak az esik nehezen, hogy szegény vármegyénk, aki azelőtt Bánffi, Bethlen, Kemény urak főispánságok alatt florens vármegye volt, most arra jutott, hogy a főbíróból ispánt tegyenek . . . Maxai Gábor, ki is főbíró volt Keczei Sándor s az én ispánságomban . . . Most viceispánja lesz nekie [i.h. 244. — ^aAz emlékiró Dob. alispánja volt.]. 1773: Mondottam azt is, hogy megérhette volna őkegyelme^a a szolgabíróssággal és postamesterséggel, azt az kis ispánságot hagyhatta volna a szegény Szarvadi Józsefnek vagy Szénási Andrásnak, mert azok is régen szolgálják a vármegyét s az apjaik is

vicespánságot viselt emberek voltak s a többi [i.h. 316. —^a Ketheli László Dob-i alispán].

3. uradalmi intézőség; administratje de moşie: herrschaftliche Verwaltung. 1575: Tablara larwan eo K. varosswi az három falwnak espansagara Es ez varosnak hatarinak Erdeynek Mezeinek gongia viselesere, választottak ... az zaz Rendreol Vrbéger Gergelt, Az Magiar Rendreol Balint deakot [Kv; TanJk V/3. 117b]. 1594: Az mi az egyeb jeüedelmet nezi mind az varhoz mind penigh az Ispansaghoz valott egjenleő rendtartassok vagion mindenbeől az kereszthelkiekkel [Somlyócehi Sz; UC 113/5. 61] | Ispansagh alatt soha ne(m) voltanak egyeb alatt hanem az Maior biro alatt, minden fele birsagh neki jart egy forintigh meli birsaghnak az harmada az Byronak jart [Somlyó Sz; i.h.]. 1632: Nagy Janos vej ki most vár-hoz való szolga Ispansagot bir [Kopacsai F; UC 14/38. 30]. 1700 u.: Nemzetes Tordai István Ur(am) szép szavos (!) abrozot (!) küldött az Ur asztalára. 1700 esztendőben Akkori dicseretes Ispánságában [Bagos Sz; SzVJk 46]. 1726: N. Kovacs István ur(am) Csatani Ispánságáruul ... és pénz Perceptor Uraimektol való Számvételre Delegaltatnak^a [Dés; Jk 359a. —^a Köv. a nevek fels.]. 1778: Viselvén az Ecla Jozsagiban való Ispánságot már régtől fogva Betsek Miklós ő Kglme, jópányágot már régtől fogva Betsek Miklós ő Kglme, jópányágot, hogy őglme változzék ... és regi Praxisának itéletett, hogy őglme változzék ... és regi Praxisa is volt az Eclának az Ispánnak minden két esztendőben való bútsuzása [Kv; SRE 235]. — L. még VKp 268—9.

Szk: ~ra állat uradalmi intézőséggel megbiz. 1668: Magatt petrik Janost nem irtem, ott mikor engem oda való Ispansagra allattanak [Dés; Ks XXXIII/9] * királyi ~. 1843: Uradalmi gornyk Bágya Sándor ... hirdetvén a királyi ispánság rendelkezését | Varga Katalin ... mutassan a királyi ispánság rendelkezését | Mire az emberek azt mondották, hogy jó lesz elmenni a királyi ispánsághoz és megjelenti, hogy a falu közönsége nem akarja megengedni az erdővetést [VKp 92, 97, 116] * királyi uradalmi ~. 1847: Én parancsolatot kapván a királyi uradalmi ispánságtól, hogy az úrbéreseket Offenbányára küldjöm szolgálatba [VKp 193] * processzus ~ja. 1637: Boyerok es Szabadosok Ptanczyul Boyer fity Opra, es Andras Az kj most az Porombakj processusnak Ispannya [Skorei F; UC 14/42. 75] | Boyerok. Serban Ispan. Eggik processusnak Ispannya Lazlo Brazul Ez is Ispannya eggik processusnak [Luca F; UC 14/42. 129].

4. uradalmi intézői tisztségviselés ideje/időtartama; timpul/perioada functiei de administrator de moşie; Zeitdauer des herrschaftlichen Verwaltungsamts. 1614: Abod Benedek szabad szekel, s Kalnoki Janos Jspan-sagba(n) Jaruan ket eokret el uetete, es magatt(is) igy el foglalta [Szárarajta Hsz; BethU 215]. 1701: Bálint Deák Ispánságában egy alkalmatossággal Szép lakra mentünk vala ... Nyág Bukurhoz, az koronis Horváth Miklos uram ő kglme Majorja vala [Bárdos MT; MvLev. 8. Moldovai Urszuj (45) jb vall.].

5. udvarbírótság, udvarbírói tisztség; functia de administrator/jude al curţii; Amt/Würde des Hofrichters. 1737: Gyarmati Szabó János Uram maga hivataljától betsülett el-bútsúván ... ő Kglme helyébe az Ecla és Collegium Jószágaiban Udvarbíróságra avagy, a' mint Kolozsvaratt szokták hívni, Ispánságra bé-állítottat Magyarosi Tamás Uram [Kv; SRE 165].

ispánságbeli uradalmi intézőség; de administratje de moşie; von herrschaftlicher Verwaltung. 1599: Forgott eo kmgem eleott Radnothy Istwan, es Alczer Georgy dolgok, myerthogy ... in Anno 1597 ben Zamwegeo vram Ispansagbely tiztekben bizonios terhekkal sulliosítottak volt eoket [Kv; TanJk I/1. 334b].

ispánsági uradalmi intézőség; de administratje de moşie; von herrschaftlicher Verwaltung. 1843: a Bucsum-Szát kerületi templom előtt én mint uradalmi gornyk a templomból kijövő közönségnek hirdetem a királyi ispánsági és erdőzeti hivatalnak ... rendelkezését | kiszállván a biztosság a királyi ispánsági és erdőzeti tizt urakkal Bucsumnak minden kerületeiben ... element azon Praeluka Bugyestyilor nevű helyszínére 1846: Én ispánsági ellenőr Marillai Ignác urat is szükségesnek tartottam a Zalatán megfordulandó sok idegenek tekintetéből a dologban beavatni [VKp 71, 114, 141].

Szk: királyi ~ krájník. 1847: Rád Jákob görög nem egyesült hitű, 48 éves, kerpenyesi uradalmi úrbéres és királyi ispánsági krájník [VKp 200] * királyi uradalmi ~ tizt. 1847: Az elmúlt 1846. évre a szolgabíró s királyi uradalmi tizt urak által kinevezetvén, csakhamar rectifcator commissarius tekintetes Csernátoni Antal Úrnak s egyéb mas költségekbe mintegy 160 conventionalis rénes forintokat kellett fizetnem a falu költségéből [VKp 183].

ispántárs uradalmi intézőtárs; coadministrator de moşie; Gefährte in der herrschaftlichen Verwaltung. 1584: Ez esztendeónek eleyen Baloghj farkas ez eo Espan Tarsawal az io emlekezetew megh holt Vincze Rompal egietembe Attanak el az Varos Erdeyeben egy darabot, kjbéol Arultanak eg summa Zerenth f 102/60. [Kv; Szám. 3/XIV. 15.].

ispék szalonnaszeg/darabka; bucăţică de slănină; Speckstückchen, Spickspeck. 1593: weottem Niul hus ispekelní es Jspekhez zalonat f—d 4 [Kv; Szám. 5/XXI. 129]. 1609: Feoztettem egy Niolcz fontos cziukat Jspekkel fontiat ueotte(m) per d 5 ... Zalonna Ispeknek d 2 | Egi heted fel fontos cziuka mellette Jspekkel f—d 27 ... Zalonna Jspeknek d 1 [Kv; i.h. 126-IV. 394, 423]. 1621: weottem ... Egy font zalonnat Jspekheoz f—/4 [Kv; i.h. 15b/X. 22].

A jel-re l. CzF szalonház al.

ispékel szalonház (szalonnadarabkával tűzdel); a împăna cu slănină; spicken. 1593: weottem ... Niul hus ispekelní es Jspekhez zalonat f - d 4 [Kv; Szám. 5/XXI. 129]. 1595: Zalonnát Ispekelnj az süthöz p(ro) d 5 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 17 ifj. Heltai Gáspár sp vall.]. 1625: (Vettem) Hust lib: 6 ... Szalonnat attam hozza Jspekelnj Borju hus gjana(n)t [Kv; i.h. 16/XXXIV 143].

A jel-re l. CzF szalonház al.

? ispel ?? 1639: immar akkor megh éset volt az kar latok hogi fel bontottak az szekeret az szekerett az keőtelet megh ottak az ispelit ki vontak szepen s ugi vettek ki az portot, megh ismet szepen be czenaltak [Mv; MvLt 291. 186b].

ispot lapoc; spatula; spatulă; Spatel, Spachtel. 1642: Beztercze Banyan Ezer Embernek voltam Capitannya akkor edgik labamat altal lövek az masikban allott megh az Golyobis, abbolis Ispottal vettik ki [Fog.; Told. 1].

ispotály 1. szegényház (szegények, öregek, özvegyek menhelye); azil pentru săraci, (azil pentru întreținerea bătrânilor, văduvilor, văduvelor); Armenhaus, Spittel. 1556: neken egy zolgank valla zekel bertalom, kinek halala terteznek kinek morhaia, az k. varossaba volt kit tud az iambor chizar (?) istuan, az mi zolgank morhaiat meg nem atta hane(m) . azt monta hog az espotalnak hatta [Folt H; BesztLt 8 Hamvaj Gewrgy es erdelyi Kathalin a beszt-i bíróhoz]. 1570: Angalit Emryk gasner Eozwegie, Ezt vallya ... Hallotta hogy az Gereb Balas leania ezt Montha hogy Nem tagadya azt hogy harom forintot adot hoz Bartos az espotalba, Mykor az Eochet oda Zerzette volt | Az Ispital dolgat es az Negy vram dolgat, es az Quartarol es egieb dolgokat eo knek halaztottak eztennapra [Kv; TJK III/2. 155, TanJk V/3. 11a]. 1587: az Zegenniek Pinczeiekbeol vonattam egy hordo bortt ki az Jspotaljhoz [Kv; Szám. 3/XXVI Suweges Gergely isp. m. kezével] | HagioK Segesvarba az espotaliba zaz kalangia buzat, ket kouer diznot [Petek U; SzO IV, 100]. 1635: Somoszegi Istvan Meraban Colosuar megieben lako Koluuari Spotaljhoz valo iobagi [Kv; RLt 1]. 1677: Bekességes időben, a pénzen élés nélkül valo Quartir tellyességgel tollalattot, és pénzeken élveis a' Vitézlő rend, Urak, Nemesség, Szászág jóságira quartir ne rendeltessék; ... Nemeségnek, Papoknak, és Városi fő Tiszteknék Hazaira, Majorokra, Malmokra, Scholákra, Ispotályokra szállani ne mérészellyenek [AC 98]. 1680: az Papsagh Ispotaly es Egyhaz földreit penteken es szombaton ha jo idő lesz Dezmallyak megh [Dés; Jk]. 1697: (A) föld ... vicinusa nap nyugot felől az Ispotaly földje [Dés; EHA]. 1751: volt Dinnyes kertem az Ispotály előtt való Dombon [Mv; EHA]. 1789: két Márhát az ottan lévő katonaságnak és Spotalynak el vágattam [Csikszereda; UszLt XII. 97]. 1796: az Ispatály Ritkás nevezetű Erdeiből [Méra K; EHA]. 1803: A' Spotallyban lévő Szegények között midőn valamelyik meghalálodzik el ne mulassa az Ispány a' Spotally Papjától a' meghalálodzás Napjáról Testimoniumot venni, aztat a' meghalálodzott helyébe bé-vetettet Szegény Resolutiojával ... bé-adni [Kv; AggmLt A. 117]. 1819: bátorkadatt a' Szent Ersebet Kolosvári Ispatálya Mérai Erdejébe gyakor Renden menni [Kv; i.h. C. 168]. 1839: ha valamelyik ezen Czéhéli Tagok között györsen el gyengült v. dologtehetetlen Ispotalyba tétessék [Kv; ÖCLev.].

Hn. 1664: az Ispotaly Rétire megyen lábball [Ne; EHA]. 1662: Ispotaly uczaban [Beszt.; EHA]. 1676: Ispotalj uczaban [Sv; EHA]. 1726: az N Enyedi Ispotaly rettyei szomszédcsagiban [Ne; DobLev. I/126]. 1754: az Ispatály réte [Méra K; KHn 241]. 1775: Ecclesia vagy Ispatály rettye [Ne; EHA]. 1819: a' Sz: Lélek nevű Ispatály uttya [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1858: Az Ispotaly rét [Dés; EHA]. 1898: Ispotalyrét [Dés; SzDMon. III, 218].

2. kórház; spital; Spital, Krankenhaus. 1782: Testis Helena Jantso incapilis de Kovászna (18) fatetur ... két tsomolya volt a honalya alat, mely mián ispotalyba ült

... [Zágon Hsz; HSzjP] | Agneta Bede Consors Gabrielis Vajna (45) fatetur ... az Ispotalyban kellettét ülni [uo.; i.h.]. 1824: a' Felsőbb rendelések szerént különös ispotály eránt gondoskodtasson [Dés; DLt 1003]. 1831: Megholt Szölösi András az Ispotajba mint hogy meg tebojodottnak tartottván, be vitetett kötözve [Buriánosóbuda K; RAK 95]. 1851: Az Ispotalyban, a Betegek közül Némelyek a sebeikhez meg kívántato tépések nem léte mián kinlodnak | kel minden nap tűz a spitalyba [Dés; DLt 13, 406].

3. állatkórház; spital veterinar; Veterinärheilanstalt. 1815: Szőr köntöseikkel az Mérget transplantállyak, Mellynek Meg gatlása véget Szükségesnek látom, hogy Homorodon egy Ospotály az beteg Marháknek, Mást pedig reconvalescenseknék Számára állittassék Haller György Circularis Orvos^a [Algyógy H; JHb Jósika János főisp. ir. 263. — ^aZoltán Károly kezével].

Ha. 1571: Espotalban [Kv; TanJk V/3. 30a]. 1575: Espotalyaba [Kv; i.h. 110b]. 1584: Jspitalba [Kv; TJK IV/1. 323b]. 1585: Jspitaly [Kv; Szám. 3/XXVIII.3b Gellen Imre sp kezével] | Espotalyba [Kv; i.h. 3/XXIII. 14—15]. 1588: Ispotalnal. Espotaliban [Kv; i.h. 4/I. 6, 40]. 1595: Ispatályba(n) [Kv; i.h. 6/XVII. 213 if. Heltai Gáspár sp kezével]. 1599: Ispotalban [Kv; i.h. 8/X. 6]. 1600: Ispotali [Kv; TanJk I/1. 374]. 1659: Ispotaly [Kv; SzCLev.]. 1670: Ispitaly [Méra K; WassLt.]. 1689: Ispatály [Dés; Jk]. 1700: Spotaly. Ispatály [Kv; Szám. 40/I. 6, 40/II. 48]. 1710: Ispitaly [Kv; KvLt Vegyes III/144]. 1726: Ispatály [Ne; DobLev. I/126]. 1738: Ispotaly [Dés; Jk 502b]. 1750: Spotaly [Kv; Szám. 70/VIII. 23]. 1754: Ispatáj. Ispatály [Méra K; KHn 241]. 1764: Spotaly [Méra K; AggmLt C. 30]. 1788: Espotály. Ispatáj [Dés; DFaz. 31]. 1796: Ispotaly. Ispatály [Kv; AggmLt B. 15]. 1803: Spotaly [Kv; i.h. A. 117]. 1844: ispotályába [Sárfva Hsz; HSzjP]. 1853: Ispotaly [Kv; KmUlev. 4].

ispotalyatya kb. ispotályfelügyelő; intendent/supraveghetor de spital/de azil pentru săraci; Spital/Spittel-aufseher. 1714: az Ispotalybeli Szegények között az I(s-te)ni Sz: Szolgalatnak végben vitelére rendeltett és ksz-beadással alittottat Hidelvi Szücs Janos ... mindenekben penigh T: Praedikator es Ispotaly Atja Uraimekal egyet ercsen [Kv; SRE 423]. 1839: Az Ispotaly fundus Jövendo pertractatioja ... Tétessék egy ara valo felügyelő Ispotaly Atya név alatt [Kv; ÖCLev.].

E tisztség — az itt következő kijegyzés tanúsága szerint — már a XVI. század végén meglehetett: 1595: Nyreli Janos es also Espotalnak attia ez vilagbol ky mult [Kv; Szám. 6/XI. 26].

ispotalybeli szegényházbeli; din azil pentru săraci; Spital-, Armenhaus-. 1586: Zabo Lenart Vram Resignalwa(n) Az Also Espotalybeli gondwisseleset, Tablara Iarwa(n) eo kgmek varosul mind az ket Nemzet Voxa zerent Valaztatoth a' Zentlekkbely zegenieknek Gondwisselesere az Vnionak tartasa zerent es az Wdeonek változasa zerent Zabo Georgy Vram [Kv; TanJk I/1. 40]. 1589: 10 July Attunk ismegh az also Espotalybeli zegenek zamara Nyreo Daudinak f. 18 | Az Ispotalybeli feozeo azzonnak, az wduarhaznal ualo ket zolgalo azzonnak mind arolekal eozue tezen fizetesek f. 18 d. 4 [Kv; Szám. 4/IX. 22, 4/XI. 41]. 1595: az also Ispotalybeli Espotali mestert az Vrsten ez vilagbol kiveotte volt [Kv; TanJk I/1. 269]. 1656: Fejérvári Ispotalybeli

szegenieknek ötven vidres bort [Ádámos KK; BálLt 93]. 1678: Küldtem Eoreg Aszszonyomtul az Enyedi Ispotaly beli szegenysegnek . f. 5 // 69 [UtI]. 1696: a Colosvári Ispotalybeli Szegenysig [Kv; AggmLt A 108]. 1703: Ispotalybeli Szegenyek(ne)k napjaban Köz czipott nro 11 [Fog.; UtI]. 1737: Az Ispotaly beli németek számára attunk Soot De. 3 [HSzjP]. 1750: A Spotalybeli Szegenyeknek heti pénzt 30 Személy(ne)k a d. 12 52 hetekre Hfl. 187 d. 20 [Kv; Szám. 70/VII. 16]. 1815: az Hohenzollern Regiment Reserva Escadronjánál való. Ispotalybeli szolgálatra még alkalmazotnak találtatott patentalis Invalidus Köz ember Krizbay Márton [Torda; TVLrt rten.]. 1855: halt meg Csehi Sámuelné Zágoni Katalin ispotálybeli szegény 60 éves korában rüjes betegségben [Dés; RHAk].

ispotálybíró kb. ispotályfelügyelő; intendent/supraveghetor de azil pentru sáraci; Spitalaufseher. 1658: Az Marus Vasarhely Segenyek(ne)k hogyok hogy az akkori Espotaly Biro osza azok(n)ak haro(m) feő Innepeken fi 12 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1661: (Az) eőt forintot az Ispotaly Biro kezébe kell adni, osza ki az Ispotalybeli szegenyeknek [Mv; MbKk].

ispotalyerdő mely ispotályhoz tartozó erdő; pädure a azilului pentru sáraci; zu einem Armenhaus gehörieger Wald. 1847: a Veres kő nevű spotaly erdő tablája [Méra K; EHA]. 1848: a' Spotaly erdő táblái [Méra K; EHA].

Ez az erdő a kv-i ispotályhoz tartozott. — *L. ispotály* 1. al. az 1819-beli adalékok.

ispotaly föld mely ispotályhoz/szegényházhoz v. kórházhoz tartozó föld; pământ al azilului pentru sáraci sau al spitalului; zu einem Armenhaus/Spittel gehörieger Feldstück. 1700: ha kik, hol es mikor Egyház es Ispotaly földeket birnak dezmaival indifferenter tartozzanak [Dés; DLt]. 1733: az Papság Egyház es Ispotaly földek Dézmáltassanak meg [Dés; Jk 440a]. 1804: Őr^a felől valo fordulob(an) az Malom Gátnál Lévo Tábla föld mellynek also végéhez rugnak az Ispotaly földek [Dés; EHA]. — "A tószomszédos Alör]. 1805: a' midőre a' Viz folyamja az Ispotaly földek felé, tul vette magát [Dés; DLt].

Hn. 1582: Ispotalyföld [Dés; SzDMon. III, 216]. 1877: ispotályföld [Dés; ETF 101. 34].

ispotalyház szegényház (szegények, öregek, özvegyek menhelye); azil pentru sáraci (pentru bătrini, văduvi, văduve); Armenhaus. 1586: 26 die Decembri kezdettem egy bort megh itt az Ispotalj háznál [Kv; Szám. 3/XXVI. 1]. Sweges Gergely isp. m. kezével]. 1587: 4 die January fűrtam Egj bort megh az Ispotalj haz zükségereh [Kv; i.h. 63]. 1597: az Espotal haznal oblokot faldoztatam fizettem d 40 [Kv; i.h. 7/X. 8]. 1600: En Igyárto Simon Istennek kegyelmességéből zallottam az Espotaly házba [Kv; i.h. 9/XII. 60 Igyárto Simon isp. m. kezével]. 1679: Az Ispotaly ház in qua forma volt az boldogh időben I(sten)(e)sen gondolkodgya(na)k rulla eő kimek [Dés; Jk 40b]. 1810: Orbán György felvólolván az egész kemence munkákt az ispotályházokban is [Dés; DFaz. 35].

ispotalyi mely ispotályhoz/szegényházhoz v. kórházhoz tartozó; aparținător unui azil pentru sáraci/unui

spital; zu einem Armenhaus/Spittel gehörig. 1864: Az Ispotalyi kaszáló [Dés; EHA].

ispotalykert ispotály/szegényház-kert; grädina unui azil pentru sáraci/a unui spital; Armenhaus/Spittelgarten. 1606: Veöttem egy zeker kapunak ualo uezzot az ispotaly kerthez . . . d 35 [Kv; Szám. 12a/I. 31]. 1715: Az Ispotaly kertnek egy reszit be kerteltetvén eo ggle minden fele kerti veteményt vettesen [Dés; DLt 501].

Az 1606-beli adalék esetében az 'ispotaly/szegényház-kerítés' jel-sel is számolhatni.

ispotalymalom moara unui azil/unui spital; Armenhaus/Spittelmühle. 1587: Az Ispotalj malomnal az Hozzú Palott, mikorontan megh chináltak, vittének innett az Ispotalj házból el egy eoreg zekerett [Kv; Szám. 3/XXVI. 51 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1594: Az Espottali Molomon Ineg, az palora valo keolchyege [Kv; i.h. 6/VIII. 117 Casp. Semel sp kezével]. 1664: sendely volt Nro masfél ezer, az Ispotaly malomhoz hordatta [Kv; SzCjk]. 1806: az Ispotaly Malom és a Városi Árok mellett lévő 11 1/2 jugerumi Széna Rét [Beszt.; EHA].

ispotalymester kb. ispotály/menhely-felügyelő; intendent/supraveghetor al unui azil pentru sáraci/al unui spital; Armenhaus/Spittelaufseher. 1557: Benedek hispotal mester. Benedek Ispotaly Mesther. [Kv; TanJk V/1. 80, 82]. 1560: Benedek ispotaly mester [Kv; i.h. 75]. 1573: keryk eo k. Biro vramat Espotal Mester vramal chinaltassa meg az eo Molnalan valo hydat [Kv; TanJk V/3. 80b]. 1581: Az Espotaly Mesternek subsidiuma felől kit aggion Az Also Espotalyba, vezettek eo kegmek . . . hogy sarczot ne vessenek az felseo Espotaly mesterre hane(m) Az eő igerety zeren aggio(n) Az Also Espotaly mesternek, 'a Zegenyek taplallassara Mind bort mind bwzat zalonnat vayat saytot es egiebet a my lehet [Kv; i.h. 237a—b]. 1591: Molnar Benedek valia Az Jspj-tali Mester eleibe mikor kelenek Mathias azt monda ottis [Kv; Tjk V/1.128]. 1625: Pitter Verner Jspotal mester

az Ispotali mester annira vtötte az Nierges Thamas szolgajat Valközbe az Czakani fokauval hogi mindgiart ala szakada az szokmani [Mv; MvLt 290. 104b]. 1675: Percipialtunk Inventarium szerent Praedessor Ispotaly Mester Rayner Marton es Berki Istva(n) Uraimektol valami ighen felette megh veszett rothatt doshos buzat, Eotven Eoregh köblöt [Kv; Szám. 35/I. 3].

ispotalymesterné sojia intendentului/supraveghetorului unui azil pentru sáraci; Frau des Armenhausaufsehers. 1573: Meg Ertettek eo. k. varosswl Byro vra(m) Bezedebeol Az espotal Mesterne kewansagat myert az Espotal Mesterne keonergesere az feidelemis azt paranchollia hogi törweny zeren Igazitassek ely dolga [Kv; TanJk V/3. 90b, 93a]. 1579: Az Espotaly Mesterne keonyoergesse felől wegeztek hogy az tanachut adatot lewelet comaga wyzzaltatta, es egy nehazor igy bantotta meg a warast es tanachiot hogy az ket rezet wegky ky teolle, es az harmad Rezzel legie(n) zabad ember maganak [Kv; i.h. 182a].

ispotalymesterség ocupajia de intendent/de supraveghetor/de azil pentru sáraci/de spital; Amt des Armen-

haus/Spittels/aufsehers. 1575: eo K. varoswl Tablara laruan valasztottak eo keget Swrdok Symont az zas' vrain keozwl Az Espotal Mestersegre [Kv; TanJk V/3. 112a. — ⁹Olv.: szász]. 1576: Tablara larwan eo K. varoswl valasztottak az Espotal Mestersegre Az Magiar vrain keozwl, Lakatos Janost Az zamwewek ... holnap vigek Be az Tyztben [Kv; i.h. 135a]. 1589: Az zent Ersebetbely Ispotalj Mestersegre walasztottak ... Balogdy Farkas Wramath [Kv; TanJk I/1. 97]. 1591: Baloghy Farkas letewan az Zent Ersebety Espotaly Mesterseget es ottan Nireó Dauidot az ket Nemzet Valasztwan az Espotalt illien Inuentariummal iktattak azon eztendeobely Zamwewé Vrain Nireó Dauidnak kezébe⁸ [Kv; AgmLt A. 53].

ispotálypap ispotály/szegényház-lelkész; preotul unui azil pentru sáraci/al unui spital; Spittelfarrer. 1700: Reformatus Spotaly Papnak attam Buzat Cub 3. Unitarius Spotaly Papnak attam Buzat Cub. 3 [Kv; Szám. 40/I. 21]. 1746: Spotaly Pap haza [Kv; Ks XLVI. 25].

ispotályrét vmely ispotályhoz v. kórházhoz tartozó rét; livada unui azil pentru sáraci/al unui spital; Spittelwiese. Hn. 1850: Az ispotály rét mellett (sz) [Dés; ETF 101. 34]. 1898: Ispotály rét [Dés; i.h.].

ispotályszolga menhely/szegényház-szolga; servitor la un azil pentru sáraci; Spitteldiener. 1598: Erdely Jstwan Jspotali zolga [Kv; Szám. 8/II. 3].

ispotálytemplom kb. a szegények v. a szegényház temploma; biserica sáracilor sau a azilului pentru sáraci; Spittelkirche. 1823—1830: Ezért Borosnyait az anyja s atyjafiai megvetették, ... csakugyan az ugynevezett ispotálytemplomban Vásárhelyt pappá lett | Marosi Mihály mostani gerendi pap és generalis notarius az ispotálytemplomba prédikál és deák lett | volt az ispotálytemplom mellett egy Imreh Zsigmond nevű pap [FogE 68, 94—5, 130—1].

ispring szorítógyűrű/karika; brátarä; Sperring. 1585: az malom szwksegere ... Az viz kereknek veottem 3 Jspringet p(ro) f—d. 8 [Kv; Szám. 3/XXI. 3—4].

A jel-re l. Jankó, TAszT 200 *isparing* alakban 'Sperr-ring; a fogókat összeszorító vaskapcsok' értelmezésel.

ispring-selyem selyemfajta; un fel de mätase; Art Seide. 1599: Nemet Janos Hozot Bechj Marhatt ... 6 Fomnt Karmasin Selimet 1/20 4 Fomnt (!) Jspring Selimet 1// — 18 Fomnt Baka Selimet 1//80 | Bekesi Jstwan Deak Hozott 1 Fomnt Jspring Selimet// 25 k [Kv; Szám. 8/XIV. 13, 36—7].

istál l. instál

istálló l. grajd; Stall. 1570: Balasy lazlo az Sala Imre heazatyarol leh vert zendelt az eo maga estalloia heara hanyatta volt altol [Kv; TjK III/2. 60a]. 1588: Berkezy Mate haza, ahun Kemenj Georgj Jstaloia [Gyerómonostor K; KP]. 1604: ez kamara fiaiat penzel üeüe, ugy czinala oda, az kamara(n) alol egj kis ystalotis czinalt agasra [UszT 18/79 Vrbanus Andras de Farczad lib. vall.]. 1623: Az Istallonak mindenwtt Egy Tornacza legyen

mind vegygh | az palank es estallo közéött Egy Eolny tagassaga legyen, azertt hogy Zwksegnek Ideyn Puskas Legenyek forgodhassanak ott [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1626: az Czypeő Peter mostani Istallaya megett keöz kert Jar vala kj [A.csernáton Hsz; LLt]. 1700: az Istallo es pajta között egy szekér Arnyék [Csicsó Cs; BálLt 71]. 1739: az nagy berekből az qvartejos számára hosztanak stállonak [Vízszilvás SzD; WassLt Moldovány Davila (46) zs vall.]. 1785: Egy Istálló fenyő Borokákból épült ... Létze, Szarufája, dereka még Jó státusban vannak [Szu; Ks 73. 55]. 1793: Talpra épített Istáló padlás nélkül, de Tölgyfa hidlásával mindenütt egy része jol meg kertelve s belől tapasztva joll, más fele része egészen készületlen, most tsak szin [Szer Sz; JF 36/70]. 1800: vettem Sido Berlától egy veder eget bort mellyel kalákásokat tartottam egy estalom fel állítására [Somkerék SzD; JF Kertesz Imre (28) jb vall.]. — L. még RSzF 181; UF II, 100, 121, 130—1, 141—2, 176, 608, 703, 735.

Szk: *parasztos* ~. 1760: egy ujj parasztos Istállot tsinálattott rája^a [Borsa K; CsS — ^aA kúria telkére].

2. [?] 1801: Az Istálló vagy Függő kert köből keményen, appro bolt hajtásokra fedél nélkül a kastély Dél felől valo végibe építve (mellyel edgyütt véve a kastély edgy Oblongumot formálnak) az edgy kőfalain kívül mindenképpen készületlen [Gernyeszeg MT; TGsz].

A gernyeszegi régi várkastély rekonstruált alaprajzán a dél felől való szegyeletípmény régi istálló-ként van feltüntetve [Bíró József, A gernyeszegi Teleki kastély. Bp. 1938. 87. l. és l. kép]. Az ugyancsak Bíró közölte kivonat 1801-i összeírás-részletek között [i.m. 129—31] azonban az itt fölött beiktatott kijegyzés nem szerepel.

Ha. 1537: estalloianak [Kv; TanJk V/3. 91b] | ezalot [Kv; TjK III/3. 223]. 1570: Estallo [Kv; TjK III/2. 37]. 1584: estalokat [Kv; Szám. 4/XII. 15—6]. 1589: Istaliookban [Kv; Szám. 4/X. 87]. 1594: Estallo [Kv; TanJk I/1. 231]. 1597: Estallorol [Kv; i.h. 7/V. 9]. 1623: Istallokot. Istallokott [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1672: Istallokott [Usz; Pf]. 1741: istállókot [Gysz; SzO VII. 412—3]. 1763: Istalaját [HSzj sárhordó al.].

istállóajtó uşa grajdului; Stalltür. 1655/1754 k.: Vadnak egyéb parasztimunkák is a' melyek vas szeggel készűlnek: ugmint: Istálló Ajtok és egyéb Slejt munkák is a' melyek Átsokat illetnek [Kv; ACJk 12]. 1852: Az istállóajtóra egy slaglaisni kerekfejű vasszegekkel 30 xr. [Kv; SLt Vegyes perir. Kállai Lajos asztalos számlája].

istállóajtó-zár broasca de la uşa grajdului; Stalltürschloß. 1852: Az Istáló Ajtó Zárt levettém meg reperál-tam uj kotsot uj stángli rugot uj diot (!) uj studlit uj trükert uj straipléhet tsináltam [Kv; SLt Vegyes perir. Göng Ádám lakatos számlája].

istállóbeli de/din grajd; Stall-. 1791: A Négy Istálló béli Mag Lo [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1800: A Paripákat, a Czug béli hámos Lovakot s más Istállóbelieket az egész Ménessel edgyütt Transponáltam [H; Ks 108 Vegyes ir. 47]. 1843: Az Istállóbeli Strajfák be kötésére Spargáért 30 xr. [M.lápos SzD; HG Eszterházi perek]. 1846: a' mészáros gyertya és Istállóbeli veszteségek potlására kívántato pénz öszvegről az ado mennyiséghez arányzott kiosztás vagi rovatal meg készítettvén ... sietünk ... beadni [Kv; KLev.].

istállócska grajd mic; Ställchen. 1699: Vagyon Tisz-tarto Iova Istállócskaja mellyis füz vesszöböl támasz nélkü Sással meg fedetve építettet [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1736: Istálotcska van egy kised négy Csere ágosokon álló Tapaszos oldalú Szalmával szupozott Lo Istalo, melynek ajtotskaja Vas Sarkokon forog [Martonfalva NK; CU XIII/1. 144]. 1740: Vagyon edgy négy Lónak való jó istállócska ..., fedele szalma, és igen meg avúltt, hidlás is vagyon benne [Szentkirály TA; Ks 89 Inv. 8]. 1757: még két Istálocskát kívántatván végső igazításba vétetni el ne mulassák [Déva; Ks 92. I. 23]. 1762: Mlgos Groff Bethlen Lajos Ur eő Ngá Boros nevezetű Vas mives Cziganya(na)k volt egy Kis Istállócskaja [Bethlen SzD; BK. Szabó Marton (56) jv vall.]. 1797: (A) Házacska vegiben ... vagyon ragasztva Közönséges Csere ágasokra veszővel font, és meg tapasztott négy Márhakra való istállócska [Hosszuaszó KK; JHb XX/35]. 1825: egy kis Tölgy és Bikkfa Boronákból épített Istállotska uj csi-nos zsupfedéllel megfedve [Szárzapatak Hsz; Szentkzs Conscr. 386]. 1830: egy szinetske . . . vagyon az udvar napkeleti oldalába, melynek oldala, és fedele avaték Dészka, egy ehez hasonló dészka fedelű, és oldalú Istállotska [Kv; Somb. II]. — L. még UF I, 421, 424, II, 746.

istállóforma istállószerű épület; clădire de forma unii grajd; stallförmige Gebäude. 1647: az Czejt haz mellett való Istallo forma mellett való hazban menven, vagyon rajta Tölgyfa Ajtó [Marosillye H; VLt 55/5414].

istállóformájú szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ töredéktartó kb. istállószerű törektartó; un șopron ca un grajd pentru tînomate; stallförmiger Rüttstrohschuppen. 1761: vagyon nyoltz ökörre készi Istáló: a Dél felől való vegib(en) peng Istálló formájú töredéktartó [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 49].

Az értelmezés támogatására még idézhető: 1837: Két Török tarto az Istálok mellett [Kissolymos U; Márkos lev.].

istállós istállózott (istállóban tartott); (cal) în stabulație (întręinut și hrănit în grajd); (ein)gestallt. 1791: In Ianuario az Istallos lovak, Ménes és Szarvas Marhák Consumáltak 1 kalongya szénát [H; Ks 108 Vegyes ir.].

istály 1. vízszintes (bánya)akna; galerie orizontálă; Stollen (Bergwerk). 1742: Ekárt Mihálj meg kborolván a Górgyásiak bányáját az Kesz kortzot kettő . . . al-tal hozta, énis abban ségéttettem . . . , melljet az Istaljon vittek ki [Torockó; Bosla. Tóbiás Bótár (47) jv vall.]. 1757: A Virágosi Bányász Czimboraság maga Bányajabéli Vízét meljet csövel huznak, . . . magok erejeken tulajdon Istalyokon a Cziculjási Bánya kára nélkül hordozza, és annak uttyát minél jobban lehet, vgy megtsinálja hogy a víz a Cziculjási Bányát ne vesztegesse | az ő Banyajokban annyira való Viz sints, az mi vanis annak van napig ki jaró uttya s Istallya, az mellyen azt ki jartattják s kiis jartathattak | Virágos nevezetű Bányász Czimborák magok Banyajokbéli vizet magok Istallyakon jartatták az mi Kárunk nélkül | Mü mostanis egyebet az [inctusoko)n nem p(rae)tendálunk hanem azt, hogy Bányajokbéli Vizeket magok Istallyokon jartassák . . . rollunk elfogják [uo.; i.h.]. 1758: az 18 Embe-

rek által itilt két Bánya részt tartozzanok a virágos Bányabéli Czimborák . . . a Pántlikás béliek(nek) ki adni oly declaratioval mind azon által hogy a Pántlikásbéliek Semmi p(rae)textus által a' Virágos Bányabéliek vizit magok Istalyakon ne impedialhossák [uo.; TLév. 8/6]. 1810: en magam hoztam . . . a Veres Cseréből istálynak való fát két versben is [Vízakna AF; ErdO III, 28].

A jel-re l. Jankó, TAszT 200.

2. 1810: A' pintze nedves lévén circiter 10 ölnyire a' kaposztás kertbe istaly van ki vive, melyen a' pinczéből való viz ki fojván a' végib(en) lévő kutban meg állapodik [Doboka; Ks Conscr. 28—9].

istályos I. mn vízszintes akna; cu galerie orizontálă; mit Stollen (Bergwerk). 1746: Deliberatum! Halvan, es ertven is becsulletes Oculatorok(na)k igaz lelkek esmereti szerent valo be adott szavakat, tudniillik hogy semmi olljan el szenvedhetetlen karat nem tapasztaltak az Istaljas banjanak az melljert Dangos banjabol az banjaszak ki vesznenek . . . minthogj penighlen az Istaljas viz utat igire az Dangos banjaszak(na)k azon igiret ez utanis megh alljan [Torockó; Bosla].

II. fn istályos bányabéli résztulajdonos; coproprietar de mină; Stollenanteilsbesitzer. 1742: Tudode hallottade hogy az Gárgyásiak(na)k bányajok bé szakadván és sok hasznok az Istalljban szakadván azt ki hordotta ki az Istalljából? . . . annak alkalmatosságával mit hallottal az Istalljosoktól? [Asz; Bosla vk] | az Istalljosok az Górgyásiakkal megh egyeztenek mint egy a' bányaműnek kezdetén határt tévén egymás között [Torockó; i.h. Moréh András (31) jv vall.] | (A górgyásiak és az istályosok) megh egyeztenek, kezét adván, hogy arról irjanak . . . Contractust az után hallottam, hogy az Level tsinálás az Istályosok miat mult volna el, mert a' Górgyásiak Bartok Jánosnit majd estveig várakoztanak [uo.; i.h. Barta Márton (20) jv vall.] | láttam hogy a' Górgyásiak seregletenek az Bartók János Házánál az Istalljosokat várván a' Contractus iratására [uo.; i.h. Vernes Ferenc (26) jv vall.]. 1757: mind hogj az Ik magokat Istalyosok(na)k tartják magok bányajokbéli vizeket magok Istallyakon az A(ctoro)k kára nélkül hordozzák [uo.; i.h.].

CzF szerint az „istályos bányabirtokos, ki saját költségén istályokat, azaz bányaalagokat ását; istálybirtokos” — L. még Jankó, TAszT 200.

istáp 1. támasz, támaszték; proptea; Stütze, Stab. 1748: Azon Also Palota Padlása Festékes Virágos Fenyő Deszkákból való Cserefa Gerendákra építve, de né-mely Gerendái ob vetustatem meg erőtlenedvén kellett Istáppokkal meg erősíteni [Koronka MT; Told. 79]. 1761: 11 Cserefa ágasokon épült, fenyő fa gerendákkal gerendazot, szarufazot, és léczezet, meg czondorlot nados fedelű, és el romladozott sövény oldalú szinte öszve omlo Istallo, melynek koszoru gerendája alá két istáp vettettetett [Mezőcsán TA; Ks LXXIX. 15. 3].

2. átv gyámol, támasz; sprjijmitor, sprjijinitoare; Stütze, Stab. 1662: Halld meg . . . az Isten szavát Ésaiás^a által: Ime az Isten, a seregeknek ura, elveszi Izraelből az Judából a támaszt és istápot [SKR 71.2. — ^aProféta]. 1692: Széginy edés (!) Felesegem, neháj nemzetes Meszarós Anna . . . nekém erőtlen voltamkori nagy sege-

delme(m), s egész Eletembeli Istapom . . . lélkít az eo Teremtő Istenének . . . megadta [DLev. 5]. 1704: Ki Atyát szerettya ki szép Hazas Tarsát Ki kedvesen nevelt szerelmes mágzattyt, Mint szeme világot eleset Istapját Bankodván sirattya kedves Atyafiat [EM XXXV, 275 gyászének].

3. gyámolítás, istápolás; grijā, ocrotire; Fürsorge, Betreuung. 1636: Istent . . . alázatos könyörgésimben kérem, hogy Nagyságodat^a kiváltképpen való kegyelmével környékezze meg, Fejedelmi székit oltalmának istápjával minden felől támogassa és erőssítse meg [ÓGr Aj. — ^aI. Rákóczi Györgyöt].

4. bormérő pálca/vessző: vergea pentru măsurarea cantității vinului; Rute/Stäbchen zum Weinmessen. 1640: ugy merjek az hordot hogy hya ne legie(n) biro Ura(m) azert Frangh Geörgy Uramot atta melle(m), eő kegielme Istapolta es Czedulaztais en az Istaphoz semmit se(m) tuttem (!)^a | Frangh Geörgi Uram merte s Czedulazta is, en az ketek Istapjahoz semmit ne(m) tudok [Szék SzD; BesztLt 183 Szőlősi Albert széki kamaraispán a beszt-i főbíróhoz. — ^aOlv.: tudtam]. 1671: a' Pinczejáraskor a' Vice Dézmás azon helynek Praedikátorával es Esküdtivel edgyütt igasságosson mérjek-meg Istáppal, a' melly hordokat meg-kell mérni, es a' szerént vétecsék-ki a' Dézmát [CC 27].

A két első adalék ide tartozása bizonytalan; valamelyes valószínűséggel a '(vesszővel való) hordómérés' jel-sel is számolhatni.

istápol bormérő pálccával/vesszővel hordót mér; mäsorä cantitatea vinului in butoi cu vergeaua; mit dem/der Weinmeßstäbchen/rute das Faß messen. 1640: (A hordót) eő kegielme Istapolta es Czedulaztais, en az ketek Istapjahoz semmit ne(m) tudok [Szék SzD; BesztLt 183 Szőlősi Albert széki kamaraispán a beszt-i főbíróhoz. — A teljesebb szöveg. *istápol* 4. al.]

isten 1. bálványisten (a pogányok istene); idol (zeu păgîn); Götze. 1764: Éfeléket^a hozának be az vrak Erdélyben Igazán neveztek bálnak, mert a Baal istennek^a áldoznak benne [RettE 168. — ^aAz álarcos bálakat. Jamm és Mót mellett a harmadik föníciai főistenség, az ég és föld kormányzója]. 1834: látva hogy más reggeltől fogva készitgeti magát, 's nints kivél beszélni . . . el hallgattam már délig szüntelen áldozván Béli^a Istenének ugy el készült, hogy a' szot . . . nem tudta ki mondani . . . , ugy el ázva hogy a' lábán állani már nem tudott [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap lev. — ^aMarduk, akkád istenség nevének jelzője; ennek jel-e 'Úr].

2. Atya/Úristen; Dumnezeu; Gott(vater). 1550: Az mint iste(n) Tudwnk ada Mi ille(n) törvint Tönk koztok [Nagymon Sz; BesztLt 2]. 1558 k.: Immaron ved az istennek akarattiból azth az földeth, . . . Mely oly feier, Minth az ho [Nsz; MKsz 1896. 286]. 1603: Keonycoregwén azon az VrIstennek eo zent felgenek hogy eő Naga olly gondvisellessel lehessen, kj mind az my Jstenwnknek eo felgenek, zent newenek tiztességere, es my magunknak bodogul való megh maradasunkra lehessen [Kv; TanJk I/I. 445]. 1677: most az Istennek ingyen való kegyelmességéből, kicsiny csendessége és pihenése lévén . . . ez Hazában-is az igazán való kereskedés, adás, vévés, fel-szabadittatik [AC 135]. 1722: ez éttzaka oljan havat bocszáta Jsten földünkre, mostis szüntelen havaz [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1746: az én jó Istenem . . .

idvezítő Szerelmet nagy bölcsgel (!) fordítson minyakra (igy!) s világ vegeig való maradványokra [Nagyajta Hsz; Told. 18 Cserai Mihály lev.].

? Hn. 1621: Az Isten kassán (sz) [Borsa K; BHn 108]. 1746: a Nagj Isten kassa gödríb(en) (sz) [uo.; EHA]. 1754: Az Isten Kossában (sz) [Uzdizstpéter K; EHA]. Az Isten továnál (sz) [Mezőmadaras MT; EHA]. 1768: Az Isten Tövisse nevezetű helységben . . . a melly Gyümöls Fák abban vagynak mikor az Isten termet ad rajta annak gyümöltre fel osztassék [Ákosfva MT; EHA].

Szk: ~ben (boldogul) elnyugodt 1622: az Jstenben el nyugot Zeginj Thwrj Andras vram [Mihályfva NK; JHb LXVI/11]. 1628: My Hwteos Diuisorok^a . . . p(rae)fectus Stephen Mintler vram hazahoz giwlu(e)n . . . az Jstenben boldogul el nyugot Radnoti Jstua(n) deak vram Testamentomanak Revidealasara . . . hogy . . . keözteők^b az dolgot el igazitanok [Kv; RDL I. 138. — ^aKöv. a nevek fels. ^bAz örökösök között]. 1736: az Istenben el nyugot Colosuari Veres Balint Deesy praedicator [Dés; Hr 6/20]. 1828: Istenben boldogul el nyugodt Férjem [Martonfva Hsz; BetLt] * ~ elgyalázza vmiért. 1573: Myre hoztatok Battyamat Nyakamra ty vattok annak okay . . . Annyam tehetet volna erreol ő neky vagion Nagyob Bwne Ebbe(n), Isten El gyalazza Erette [Kv; TJK III/3. 198b] * ~ hírével. 1665/1754: tartozik az ujj Tars legény egy tál étekkel egy darab petsenyével, egy fél kenyérral, és fél veder bórral; melyet elköltvén Isten hírével Tars legény lehet utánna [Kv; ACart. 22] * ~ a megmondhatója. 1786: énis meg adtam az árat hogy Szollottam hogy ne banyék olyan rutul és kegyetlenul az Emberekkel, mert a Szolgabiro Horvat Imbre Uram artatlan Vém fejemet meg ueretet az mi rajtam soha sem eset, az Isten az megmondhatója az itt véghez vinni szokat kegyetlenségeknek [Torockó; TLev. 4/13.34] * ~ őrizzen. 1831: Annyi ennél a' háznál a' baj hogy az Isten őrizen [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1835: Isten őrizzen ememet attol hogy csak gondolattal is az Ecclesia Temetkező heljét el foglaljuk [M. déllő TA; DobLev. V/1209 K. Dobolyi Sigmund Kiss Sámuel ref. esphez]. 1867: ha egykor eszem vesztive, mitől Isten őrizzen meg hazasodnám, mint a mi jó Albertünkről hírlík, akkor meg bännám tseledetemet [Uzon Hsz; Kp 413 Kispál Károly Kispál Lajosnéhoz] * ~ segélje. 1801: Raszner marton Uram Besegötete Maga Legenyit Kis Mihaljt hogy fog adni Ő kigyelminek az közeleb jövő Szent marton napig 33 R forintokat es Szent Lorincz nap uttan az Tringelt Az Isten segélje ilje (!) modal hogy mikor az Tringelt engetetik akkor két oraval töbet tartozik dolgozni [Kv; KCJK 85b]. 1818: 1818dik Esztendőben Mártius 28dik Napján Bé Álát az Betsületes Czében Frantzia Születésű Joseph Duplan Meljre az Isten Segéllye [Kv; i.h. 112a] * ~ szakassza meg a nyakát. 1793: Az Isten szakassza meg a' nyakadott, hogy sok nyakkal haza ne jöjj; melyet ha meg érnék, mindgyárt egyik Lovat aranyba foglaltatnám [Koronka MT; Told.] * ~ verje meg. 1776: Mit Tévő Légyek, imé mint meg rontottak testemben, lelkemben, az Isten verje meg öketis, a' kik ezt okozták [Szentdemeter U; GyL.St.Henter (37) vall.] * ~ vessesse el. 1617: terdre allot Antalfi Matias-ne es kezét fel fogta, azt monta, hogy az Isten vessesse el azt a czioka zemu Antalfi Matias [Tarcsafva/Kobátfva U; Pf Silester Janos szolg(oi) Ersok Tarcziafaluán lakko vall. Fr. Bencser de Medeser nb és Th. Boleoni rector

Scholae Tarcaiafalviensis jel. a fej-hez. — Kelemen Lajos kijegyzése].

Sz: ~ *nem bottal ver.* 1762: Így szokta az Isten verni az embert, nem bottal [RetTE 145] * ~ *velem, senki ellenem.* 1724: a jo dajka tsak a babot tudja vetni bizony számat ad rolla talám engemet is ő babonalt meg az bab vetéssel azért voltam olyan rosszszul de meg mondja Kigyelmed hogy az babot meg fordítsa hogy haza mehessek mert nem árt nékem az ő babja Isten velem senki ellenem [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes lev.] * *aki mellett az ~. kicsoda az ellen.* 1630: állottam az reformata reliigióra, mely miá az atyám haragját vettem De a ki mellett az Isten, kicsoda az ellen [HGN 3] * *csak olyan dolog, mintha az ördög szentelne ~ nek.* 1653: elérkezék Bocskai is s Medgyesbe szálla a török egy koronát is adott volt immár néki ... és vgyan meg is lött volt a koronázás imigy-amugy, tövel-heggyel. De az koronázat a pogánytól csak olyan dolog, mint ha az ördög szentelne Istennek papot. Mindazonáltal István királynak hívják vala Bocskait [ETA I, 100 NSz. — ^a1605-ben] * *emberé a munka. ~ é a boldogítás emberé a munka, Istené az áldás.* 1663: emberé lévén a munka, Istené az bolné az áldás. 1663: mintezek (!) után mi karban légyen a hatalmas nemzetek^a között az dolog és azok között az mi szegény hazánk állapotja is, kegyelmednél elég nyilván van [SzO VI, 283 Bánffy Dénes Béli Pálhoz. — ^aÉrtsd: az akkori két nagyhatalom: a török és a német] * *megszaporíthatja ~ a kicsidet* ... 1738: Meg szaporíthatja Isten a kicsidet s el fogyathattya a Sokat [Ks 14.XLIIIIa Kornis István végr.fog.].

3. ~ *haragja* istennyila, mennykő, villámcsapás; trásnet; Blitz, Donnerkeil. 1768: A nevezet Isten haragja le szálván egy Csere bornából rakott Házára ... mely langot vetvén aztott meg emésztette [Zalán Hsz; HSzjP]. 1799/1802: az Isten haragja meg ütötte volt a régi Házat [Makfva MT; DLev. 6].

4. ~ *fája* ? istenfa; Artemisia abrotanum; lemnuldomnulu; Eberraute/reis; Artemisia. 1747: két Táblának egyik egyik szélin Isop és Isten fája [Borsa K; Told. 24].

5. ~ *fája vize* vmilyen gyógy- v. szépitőszér-főzet; un fel de preparat pentru infrumusejare; irgendein Heil/Verschönungssud. 1632: Számtarto ház ... Lomenta vize uagion N. 4 Fodormenta vize uagion N. 2 Isten faiva vize vagon N. 1 [Fog.; UF I, 143].

6. ~ *ökre* ? 1672 k.: Isten ökre: Scarabeus cornutus, cervus volans [PPGI].

A latin nevek e címszó és a köv. címszó esetében is határozottan a ganajutó bogarakra utalnak; nálunk ezek közül a Geotropes fajok élnek. A Scarabeus cornutus éppen a szent galacsinhajtóra vonatkoznak. — Megjegyzendő: a címszó mai nyelvjárási szinten a szarvasbogár 'Lucapus cervus' himjérc von. [MTsz és a szerk. megfigyelés].

7. ~ *tehene* ? 1672 k.: Isten tehene: Scarabeus unctuosus^a [PPGI]. — ^aA lat. értelmezés utótagja alkalmasint tollvétség v. sajtóhíba *punctuosus* h.].

Az előbbi címszóhoz irt jegyzet részben való idevonatkoztatásával megjegyzendő, hogy e név a pontozott szárnyfedőjű Scarabeus punctatus-ra, esetleg a löcszlábú galacsinhajtó 'Sisyphus schaeferi' fajra vonatkozik. — A szerk. megfigyelése szerint mai erdélyi nyelvjárási szinten a címszó a héptettes katicabogár 'Coccinella septempunctata' neve [így a MÁVsz is. — Másként a MTsz].

8. ~ *fizesse.* 1855: Az étterem közepén kihúzó asztal, négy nagy gombon álló erős bikfa lábakon, köröskörül

„Isten fizessé”-nek nevezetett széles párkányzat, min kényelmesen nyugszik a láb [ÚjJE 177].

istenadta 1. átkozott, istencsapása; blestemat; verflucht. 1759: Bár ült volna otthon az istenadta muzskája, talán eddig békesség lett volna | 19-ma Novمبرis volt instellatioja br. Korda György úrnak a Kolozs vármegyei főispánságba Szamosfalván. A vármegye részéről nem derék accomodatio volt, istenadta tisztecskéi, nem tudom akartak-e vagy nem tudtak hozzá, mert vékony asztaok volt, borok pedig alávaló [RetTE 82, 96].

2. *minden ~ nap* minden áldott nap; in ficcare zi; jeden lieben Tag. 1724: Az Istenek legyen hala a' Far-sangos Németek, s Német Aszonyok nem járának igen sokat ide: de az olta bizony maid minden Isten atta nap jönnek [Altörja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez].

istenasszony *dtv is* istennő; zeitä; Göttin. 1811: Láthat itt-is Isten asszonyt^a egy Grófnéba, Mikor jó sétálni árnyékos Alléba [ÁrÉ 7. — ^aGr. Bethlen János feleségére von.]. 1823—1830: Lipsiában a piacon jártomban ... meglátom, hogy egy kis asztaánk egy ember árul valami pecsétnyomókat. Válogatom s találok egy rézre metszett pecsétnyomót, melyre a reménység istenasszonya volt metszve [FogE 204].

istenes 1. isten iránti; fajá de Dumnezeu; gottesfreudig. 1561: Myuel hog' mynd az tizesseges okossag mynd penig, es fewkeppen az istenhes (!) es atiankfiahoz ualo zeretet azt mutatya hog' az hallottaknak wtoso es wegsew zolgalattyokbaes ielen leg'w(n)k hog' az my eg mashoz ualo zeretetwnknek geriedetessege megy mwat-tassek ... Annak okaert illyk hogy az mesterek feientent az halottaknak temetesre ualo kesereseben ielen leg'enek [Kv; ÓCART.]. 1715/1770 k.: Néhai boldog emlékezetű Méltóságos Ur Gerő-Monostori Kemény János Urunk meg-hagyatott Isten ditsősége mellett buzgó özvegye ... Istenes igyekezetiből kívánván a' ruinából fel-venni mind a' Templomot itt Apa Nagyfaluiban, mind a' Parochialis Házat megépittette [SzConscr. 76]. 1756 k.: Bányász, Lo hajtó, és Stompár akármely valásbéli légyen, Istenes devotio nélkül munkájához ne kezdgyen szoross kötelesege alatt [Born. XXXVIII.8 az abrudbányai bányások törv.]. 1810 k.: Korpos János Istenes buzgóságából ajándékozott az Ekleliának Ima Április 4 márcást [Nagykapus K; RAK 2].

2. istenfelő; cuvios, cucernic; gottesfürchtig. 1598: lam ne(m) leön egy Istenes emberis ki megh segellyien [UszT 13/31]. 1601: Holott lattyak eo kmegek egez varosul az Istennek nagy haragyt orzagunkon varosinkon, mely eo zent felge nagy indulyatatt semmy keppen nem c(om)placalhatny hanem keoniogergessel es Istenes elettel [Kv; TanJk I/1. 393]. 1634: ezen exponens Aszonnak dolgat, vegje Istenes consideratioba(n) es igazicza el minde(n) haladeknelkül [Ks 33.T.13]. 1679/1681: Udvárbiro Uramis kegyes es Tiszta jozan eletb(en) peldat adgyon töb utanna valo Tisztek(ne)kis abbeli maga szép viseléssel, es I(ste)nhhez valo buzgóságaval, melyet ökis látván követhesség ez Istenes életb(en) elő kglmét [Vh; VhU 668]. 1696: Egri Gabor ... mint Istenes férü Feleségít nem táplálta, sőt jószágát marháját s egyéb javait el tékozzata [SzJk 298]. 1753: alig vártom

modgyát mikép velem (: gyámoltalonságomban :) mutatott Istenes kegyelmességét, ruházását tanítottását s kiváltképpén az igaz hűttnék meg üsmerését ... eő Ex(e)ll(entia)jának tehetőségem szerént ha mi kevésben is meg hálálhassom [Kiscég K; Ks 83 Caspar(us) Szatsvai lev.]. 1759: Albisi Bartok Mihalyne(na)k alázatos Instan(t)aja Tktes Király Biro Uramhoz mint Istenes Fautoromhoz, Lelkemnek igen siralmas állapotjáb(an) kenszeritettem a Tktes Király Biro Ur(am) Istenes és könyörülő labainal alazatos Instantiam által le borulni, Jelentvén^a ilyen meg szomorítatásomat [Albis Hsz; Dob-Lev. V/292.4b. — ^aKöv. a kérelem]. — L. még SzO VII, 111.

Szk: ~ cselekedet. 1662: Én ... Monoba(n)^a Lakoza János Deák folyamodtam Tekéntetes és Ngos Gyulaffi Borbála Aszszonyomhoz eő Nga az halált megváltot és életemet meg marasztotta: Mely eő Nga en velem való Istenes cselekedeteiert enis eő Nga(na)k és maradékinak mind két ágon valok(na)k eőreökös jobbágságra adom és kötelezem magamat, Feleségemet és Gyermekeimet [BK. — ^aSz] * ~ indulat. 1643/1687 k.: Gál Ferencz Uram Istenes indulattyából adot a p(rae)dikáló székre edgy szep szünyeget [Szentiván MT; MMatr. 180b]. 1761 k./1770 k.: Méltóságos Gróf Bethlen Pálné Telesi Sára Aszszony Ó Nga Istenes indultyából a' BVárrallyai Refor Eklá(na)k az Ur Asztalára conferalt in A(n)no 1761. zöld posztó varratott szőnyeget [Bálványosváralja SzD; SzConscr.].

3. isten törvénye szerinti; dupá legea lui Dumnezeu; nach Gottes Gesetz. 1594: Az lelkelvel való zitkozodas feleol, valosaghoson egyenleo akarattal, az Vristennek Newenek tiztessege otalmara, helien hadtak az 1592 esz-tendeo bely Istenes veghezest, melj leot 14. febr. [Kv; TanJk I/1. 229]. 1631: dicziretes peldaia az eő Istenes keresztzeni magaviselese [Margita SzD; Told. 26]. 1677: egyébiránt-is Istenes és Haza javára és szabadságára nézendő, és állapotokhoz alkalmaztatot Edictumok adattassanak ki [AC 221]. 1682: az Incta ilyen dolognak ram valo kialtasaert az Istenes Törvény szerent büntetődgyek [Dés; Jk]. 1778: Istenes íteleteket el várván vagyak alazatos Szegény Szolgálója [Agárd MT; Told. 8.]. 1792: arra penig hogj ezen Istenes és Atjafiságos osztozásoknak és meg edgjezeseknek örökös és szentül valo meg állói léznek azt leg kisebb részében is fel nem bontják ... egj mást evincallják az osztozo Felek magokat le kötelezék Sub vinculo fir 25 [Aranyosrákos TA; Borb. I.] 1818: Istenes uton módon valo házassági öszue szövethzéssek(ne)k bizonyági Sinkó György, Sinkó János és Sinkó Mártonné [Damos K; Rak 17].

Szk: ~ életet él. 1632: enek utana Istenes keresztzini iulet ilj [Dés; DLt 374]. 1698: (Az ura az asszonyt) visza fogadta olly kötes alatt, hogy istenes életet él az I(ste)n házát gyakorollya nem átkozodik, szitkozodik dolyfóskedik, emberséges emberekkel conversálkodik [Szék SzD; SzJk 310]. 1735: (Rabutin alias Mitsán Péter jb) ada magarol ... Reversalist ... Magat Semmi rosztársóságakb(a) nem elegyiti, Sót Istenes jozan jámbor életet elven, Sem ez országban, Sem ez orszagon kívül mas Országban el nem szózik [Kendilóna SzD; TL]. * ~ igazításba tesz. 1714: könyörgünk alázatosan, hogy Ngtok^a s az nemes szék ezt a mű szulyos terhünköt tartozzék istenes igazításban tenni [Kozmás Cs; SzO VII, 200. — ^aGr. Kálnoki Ádám csiki főkapitány. A postálkodást].

4. isten törvénye szerint ítélező; care judecă după legea lui Dumnezeu; nach Gottes Gesetz urteilend. 1679: azt kivano(m) ha az Istenes teörvenis hozza, hogy az mi büntetese lehetne ország törvénye szerint azon convinctással [SzJk 142]. 1683: ha pedig eo kgime ezeket a szavait megv nem bizonyithattya, reank nem rakhattya. Kevannyuk az Istenes Törvenytül hogy az Decretumb(an) megv irt Törvény szerint büntetődgyek [Dés; DLt]. 1733: Teczett az Istenes törvenynek, mü tizenjölcz emberekből allo bírált köz emberek ... ugj értük s ugj tudjuk, hogj az ki külső, avagy belső örökseget akar valakitől kereszni ... vagj jo levellel, vagj jo bizonyossággal, es jo fejjverrel álljan ele az ki be vehető, vagj meghalható legjen [Torockó; Bosla].

5. kb. isten adta; dat de Dumnezeu; von Gott gegeben. 1572 k.: Mikor el üaltanak üala egj mastül ez el múlt niaroni a Kovaz (!) üra ioie Battiamhoz s mondek nekye mit pironkottok Janos üram üed haza az orsolia azzont azt monda hogy ne Solliak arra mert Kerte eő azt az istenes orat hogj meg ualhassek az bestia hires kürtüatül [Kv; TJK III/3. 44a Albert Deakne Lima (!) Azzony vall.]. 1653: Itt immár gondolj valamit, ha istenes lélek lakik benned [ETA I, 143 NSZ].

6. ~ ember kb. jótét lélek; suflet bun; eine gute Seele, ein herzenguter Mensch. 1598: Az Alperes ram tamada egy nagy eoregh darabfa vala kezebe enge(m) ott le vere az feöldre, kialtotta(m) jaigatta(m), valami Istenes ember jeone otalmarra [UszT 13/21].

7. ~ tanítás kb. prédikáció; propovăduire, învățătură; Predigt. 1662: (Báthory Zsófia) pápistaságban születtetvén, neveltetvén ... Mindazonáltal elhitetvén magokkal, hogy gyermek lévén, az istenes tanítások és ige hallgatása által ki fogna belőle épülni [SKR 197].

istenesebben kb. atyafiságosabban; mai frățesc; verwandtschaftlicher, brüderlicher. 1781 k.: Hogyha pedig a' meg különözésnek valamelyik méltó okait adhattya osztozzunk meg akkor minél istenesebben, és a portioznak ha el lehet kerülni fel darabolása nélkül [Told. 27].

istenesen I. istennek tetsző módon, jámborul; intr-un mod plăcut lui Dumnezeu, evlavios; fromm, gottgefällig. 1626: Szabo Mihali ... Testame(n)tomot teon Elseoben (: ugimond :) mint hogj ezen szerelmes Atiamfia es hazas tarsom enemet mindenekben hiuen szolgalt, keduemet keresuen mindenekben meg nyugottott, velem Istenesen es eggiesen lakott: Azert hogj az leaniomnak es vömnök, hogj az meddig az en edes gazdam Azzonj vellek itt akar lakni bekevel itt tartask [Kv; RDL I. 129]. 1638: kerenek minket azon hogj az minemü Jgazitando dolgok egy mas keozeott volna, azokat uenneok szemünk eleiben, es Istenesen igazitanok el keozeotteok [Kv; i.h. 115]. 1657: Szepen, I(ste)nesen egymast meg követtek, Jankine aszszonyom levenen első a követesben [SzJk 83—4]. 1677: Néhai Bethlen Gabor Fejedelem, istenesen és tanácsoson gondolkodván, kezdette volt plántálni a Fejérvári Collegiumot [AC 16—7]. 1723: Isten álga meg eő kglmét hogy birhassa holtig Szabadosson Istenesen, takarékosson holta után penig maradjon az Tiszt Kolosvári Reformata Ecclesiának örökösön meg hihatalanul [Kv; KvRLt VII.18 Miszti Eötvös Pál végr.]. 1761: (Bányai Ferentz és felesége) egymást ellen panasolván, nem itéltük helyesnek hogy még most

külön vessenek, hanem inkább hogy együtt istenesen békességben éljenek [Kv; SRE 200].

2. atyaítségosan; frájeste; brüderlich. 1664: Egyéb minden féle lábos marhákat, Istenes(e)n, egjenese(n) oszszak haro(m) részekre [Beszt.; SL]. 1671: Az Dombon valo földet, Istenesen oszszak kette [Imecsfa Hsz; LLt]. 1699: az Atyafiak(na)k egimas között Istenesen és jo lelki ismerettel kel minden dolgokon tractalni [Bögöz U; BálLt 1]. 1726: Groff Haller János Uramnak holtom után hagyom az Musikalo orát, az magam szürke Paripamot, es azon kis Jancsar kardot, az ki Brassoba vagon az több oráimot az három Fiam oszszá Istenesen [ApLt 3 Apor Péter végr.]. 1740: Az akarmi névvel nevezendő haszon vehető helyeket, a nyolcz égy Testvér atyafiak oszszak Istenesen nyolcz egyenlő részekre egymás között [Pókafva AF; JHb XXV/57].

3. kb. becsületesen, tisztességesen; cinstit; ehrlich, ehrenhaft. 1662: Lorántffy Kata jó ideig való özveglése után Apafi Istvánnal megszeretvén egymást, istenesen akartak volna egybekelni, de a fejedelemasszony^a nagyon ellenzette [SKr 194. — ^aBornemissza Anna, I. Apafi Mihály felesége]. 1671: Az ollyan fundusra, ha epitteni akarna valaki; Az hadnagy hwteős Assessorial, es teób coregh jo lelk wsmertw emberekkel mutassa ki Annak az hataratt, es tartozzek kezeben bochyttanni, illyen qualificatioual; hogy ha successu temporis, szabadulasa teörtennek az hely gazdajának, Istenesen valo aestimatio szerent, az valorat ha akarja deponalhassa [Borb.I ogy-i bizottság hat.]. 1781 k.: a palotás inasoknak fizetésekét Esztendőnként ha kárt nem téznek egészen, ha mit pediglen el történék rontanának annak illendő árrát Istenesen kivéven ... adja meg mindenik atyafi el mulhatatlanul [Told. 27].

4. kegyesen; milostiv; gnadenreich, gütig. 1699: az rajtunk fen forgo sok nyomoruság miá teljességgel mindenemből ki fogytat, minden fele portiot eddig 5 es 4 vono marhárol meg adtam, 80 esztendőknél már többet eltem minemű nyomoru öregsegrü (!) Jutottam Ngod I(ste)nesen meg itelheti, Semmi cseledekem nem tarthatok, egyedül magamra nyomorgok [Olasztelek U; UszLt IV/52 Kolombán Ferenc nyil.]. 1703: Méltóztassék Kglmetek ez iránt valo megh Terheltetésünkett s Fajdalmas megh bántodásunkatt Attjai kegies Szemmel Tekintetben venni es Istenesen megh orvosolni [Fog; Ut]. 1727: Még tekintvén azért Istenesen ... Groff Kornis István vr(am) eő Ngã azon Deszméri kezesek(ne)k, magok, s Falu képiben tött remenkedéseket, és ügye fogiott s még szegenyült állapottyokot, igire nekik két Száz véka Búzát [Szamosfa K; Ks]. 1768: meltoztassek Ngotok I(ste)nesen meg tekinteni Szegényeket, hogj ok is a szolgálatra is alkalmatosabbtskák lehessenek [Esztény SzD; Told. 5a. — ^aA kérelmezőket]. 1785: Instállok azért alázatosan Nagyságodnak méltóztassék dolgomat Istenesen fel venni ... az Ur Isten m(e)g fizeti Nagyságodnak [Török Bertalan gyűjt. Vizaknai Kontz Josef lev.].

5. alaposan, derekasan; cumsecade; gründlich, brav. 1675: az szöcs Chéh társaságába, kívánkozva(n) Csűr Mihály a be állásra mellyet I(st)enesse(n) discutiálva(n) ő klmek ne(m) itélték Csűr Mihált paráznának ... azért méltá(n) be vétetődhetik [Kv; TJK VIII/12. 23]. 1694/1799: Gál István keresse Törvénnel Bartha Jakabtól,

egy tizenötödfél vastsinálás verőt ... Melly dolgot mi is meg értvén 's Istenesen meg vizsgálván ... tezett a' mű Törvényünknekis hogy Bartha Mártonnéjé legyen a Verő [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 278].

6. 1644: eőt forintoczkam volt az szatior czucza(n), abbol megis Istenesen cziak husz penzt vet volt ki beleóle effele aprolek lopogatasa(n) tudva(n) az szomszedsagh bizoni ugia(n) feltünk teóle [Mv; MvLt 291.399b].

Ha. 1786: Istenesen [Asz; Borb. I.].

istenesség istenes cselekedet; fapta pläcută lui Dumnezeu; Gottgefälligkeit. 1727: Ngod(na)k itt levő két Sellere ... eseked(ne)k Ngod(na)k Isteneret hogj az mint Conscribálták az ado alá Cseleked(né)k anyi Istenesegget Ngod velek hogj az adobol had vonattatnának ki [Szemerja Hsz; ApLt 2 Bora Sigmund Apor Péternéhez].

istenfélelem teamă de Dumnezeu; Gottesfurcht. 1777: 7-ma Ianuarii termináltatott volt ezzel az én első feleségmentől való istenfélelem nélküli fiammal való bajomnak eligazítása [RettE 373—4]. 1810: Az élet rövid, de ha azt isten félelembe(n) ... töltötte el valaki úgy el mondhatja hogy elegendő élt és jól élt [Héderfája KK; BK gr. I. Bethlen Sámuel nyil.].

istenfélő I. mn cuvios, cucernic, evlavios; gottesfürchtig. 1571: Hagytam vala el irását a János király halálán ... Ez^a istenfélő és tökéletes igaz keresztényen fejedelem vala, kinél drágalatosabb királya nem volt a keresztényeknek [ETA I,34 BS. — ^aJános Zsigmond a kelet-magyarországi részek választott királya is volt]. 1598: hizen az egez orzgba(n) talal kegd, egi vagj ket igaz Istenfélő iambort, az kjre rea bizhattja dolgokat az zeginj aruaknak [BálLt 51 Kovachoci János lev.]. 1695: a' dologhoz értő Istenfélő jo Lelki ismeretű Szorgalmatos Quártást választson edgyet az Ecclesia [Kv; SRE 33]. 1700: Teken(tetes) Nemz. Déési Diószegi Istva(n) Uram Istenfélő Hazastarsaval valo jo meg edgyezesből Istenhez eő Felsegehez valo keresztényi buzgo szeretetiből conferált egy kised harangot a' Déési Toronyban [Dés; DLt 311a]. 1710: nemely I(ste)nfélő személyek I(ste)nhöz valo jo indulatlyokbol conferáltak az Ernye^a Ref. Ecclesianak ezeket [MMatr. 28. — ^aNagyernye MT. ^bKöv. a fels.]. 1749: Vagyon az Eccl(esia)n(a)k egy tisztességes dufla szép szönyege is a' Praedicállo Székre valo; mellyet ... az Eccl(esi)a számára vétetett ... Tusnádi Györgyne Falka Margit Isten félő Asz(szo)ny^a állat [Kökös Hsz; SVJk].

II. fn I. om cucernic/evlavios; Gottesfürchtige(r). 1646: Pál Gasparis Szabo Ianos Uramot es az ő keglme feleséget úgy Tarczia beöczwlyie mint Edes Attiat, Annat úgy zolgallia minden fele Nyavaliaiaban, Mind hadi Expeditiokban, mint Jambor Isten felő zokta Edes Attiat Anniat zolgálni [Búrjánosóbuda K; JHb XXII/29]. 1782: az Isten engemet meg áldatt, 's másakis tsak Isten félők Legjenek meg áldattatnak [Mv; DLev. XXXVI/4].

2. ~ül istenfélőként, istenfélő módjára; cu cucernicie/evlavie; gottesfürchtig. 1763: Teleki Sándor ... Halász Borbárát vette volt el ... ez ráncbaszede volt gróf uramat, igen éles, nagy nyelvű, nagy haragú, magát férfi módon viselő, kemény asszony lévén. Am vegye

hasznát, jobb lett volna asszonyi szép szemérmességel s istenfélőül magát viselni [RetTE 155—6].

istenháza templom; biserică, casa lui Dumnezeu; Gotteshaus, Kirche. 1636: monda Istvan Uram^a, Tasiczy ki az szekbol, tasiczy ki, czioki, czioki, Lator, Iki, Iki, ki mennyetek az Isten házából [Mv; MvLt 291. 67a Kapusi István vall. — ^aA szöszékből a pap]. 1697: facultattuk és Facultalljuk emletett Sebestyén Pálnét Nagy Ersebeth Asszont hogj az I(ste)n házáb(a) szabadosa(n) bé járhaso(n). Ur vacsorájával elhessen [SzJk 306]. 1739: 'A Tktes Nms Tanácsn(a)k satisfacálván N. Bagosi Mihályné Székely Kis Anna; adjudicaltattott, hogj Jstenét, és a' szent Eklát kövesse meg, in Loco publico, az Isten Házáb(an) [Dés; Jk 523b].

Szk: *gyakorolhatja az ~t látogathatja a templomot/az istentiszteletet.* 1734: Az Könyöröggetésben s Praedicationok(an) nyárbannis de kivalt Telben hoszszakok ne légyenek eö kglmek^a hogy a gjülekezet annális serenyebben gyakorolhassa az Isten házát [Dés; Jk 555b. — ^aA két dési ref. pap]. * *gyakorolja az ~t.* 1698: (Az ura a feleségét) visza fogadta olly kotés alatt, hogy Istenes életet él az Isten házát gyakorollya [Szék SzD; SzJk 310]. 1772: Fazekas Denes és Foglár Ferentz ö klmek két Esztendőktől fogva nem gyakorolják az Isten Házát [Dés; DLt 321.50a].

isten 1. isten iránti; față de Dumnezeu; Gottes-, göttlich. 1600: Megh ertettek eo kgmek biro vramtol az eo kge me keresztény modo(n) valo Jstény felelemre, es tizteletre valo Ammonitioiat [Kv; TanJk I/1. 353]. 1633: Az ket Arvat, Jovokkal egygywt, hattük Az Edés Anniok ... kezenel vgj mint naturalis Tutrixnal, hogj az Arvatat nevellie, oktassa, Jstény felelemben [Kv; RDL I. 103]. 1726: Az Kendeffi két árva Léányokat kötöm Lelkekre az Feleségemnek és két Fiaimnak visellyek gondgját magok(na)k és Joszágok(na)k, educalván öket Isteni félelemben és szent életben [JHb XXXV.21 Jósika Imre végr.]. 1772: Adjon az Urísten nékiek áldást, békességet, egymáshoz való szeretetet, igaz, isteni félelmet és ismertetet^a [RetTE 279. — ^aKét testvérnek].

Szk: *~félelem.* 1657: Az vizitatorok mindent Isteni felelemből ... cselekedgyenek [Fog.; UF II,183].

2. istenadta, istentől jövő; dat de Dumnezeu; von Gott gegeben. 1561: Az tarsagokban (!)^a az igassagot oltalmaznak annak g'akorlasaba naponkent az tarsasagot azkikbol warosok alnak epitsek [Kv; ÓCART. — ^aTollvétség *tarsasagokban* h.]. 1736 u.: Keczn a számtalan ön, réz, vas eszközöket veremben raktanak^a ... De hijában okoskodik az ember az isteni tanács ellen [MetTrCs 447. — ^aGr. Apor Istvánéit]. 1851: Anyosom épül, hová tovább jobban édesedik az új élethez, 's valóban nagy isteni áldás a' háznál [Kv; Pk 7].

Szk: *~szent tudomány.* 1657: Az Fogarásföldin lévő oláh papoknak visitatiojokról ... Az falukot meg vizsgálák, mint veszik az Isteni Szent Tudomant [UF II, 182—3 Lorántfy Zsuzsánna, Rákóczi György özvegyének a vizitációra vonatkozó rendelete].

3. mennyei; ceresc; himmlisch. 1699: Kérem Isteni Szent Feleségedet légyen ez én Rendelésem [Megyesfva MT; BálLt 93]. 1783: mostoha Fiam engemet azért, hogy ... a' kurvaját ... elfogattattam, az ország utján

főben kívánt ütni egy dorongal, s ha az Isteni Kegyelem meg nem oltalmazott volna szörnyű halállal meg kellett volna halnam [Mv; MbK X/68]. 1827: Csak az Isteni nagy kegyelem őrizte meg Falunkat a porrá égéstől [Nagylak AF; DobLev. V/1125]. 1862: Ha én Szentpéteri János az isteni hatalom által hamarabb szollittatnék ki az élők sorából, mint kedves nóm ... minden fekvő és föllelhető vagyonom maradjon és szálljon szeretett nőmre [Kv; Végr.].

4. *~tisztelet* a. az Isten iránti tisztelet, istenfélelem; frica/teama lui Dumnezeu; Gottesfurcht. 1583/XVII. sz. eleje: az Isteni tiztelet az ollian emberek keőzeót viragzik, a' kik egymast szeretik es beőcziullik, tiztelik [Kv; MészCLEv.]. 1776: A' Templomban taszigáldo Ifjúságnak rendeletlenségéről rendeltetett: Hogy mátol fogva tsedenesen vegig a' székben, egymás után rendelbé mennyenek, Isteni tisztelettel és félelemmel, mint a' mindeneket néző Isten szemei előtt btsülettel üllyenek és halgassanak egyet se szoljanak [Torockó; TLev. 16/1]. — b. istentisztelet (egyházi szertartás); serviciu divin; Gottesdienst. 1602: minden nap io reggel eot orakor harangoztassanak, es így az Jstény tiztelet kapv nytas eleot veghez mehet [Kv; TanJk I/1.]. 1791: A' Nős Paráznák egy hét alatt a' Templom aijtájaba feljáván ugyan a' Templomba Vasárnap Reggeli Isteni tisztelet végén kövessenek Eccl(esi)at [M.bikal K; RAK 10]. 1809: Nemes Simon az unita Ecclesiaban az Isteni tisztelet meg tetele alatt gyakran Szolgálatot tett [Szu; UszLt ComGub. 1643]. 1871: Kelemen János a Febr 26kán delutáni isteni tiszteleten illetlenül viselte magát [M.bikal K; RAK 289]. — L. még ETF 107. 15; ÓGr.

5. *~szolgálat* istentisztelet (egyházi szertartás); serviciu divin; Gottesdienst. 1653: és a templomban körül esmét rekeszek vagy kápolnák s oltárok vagynak, a hol isteni szolgálatot naponkent tesznek [ETA I, 120 NSz]. 1676: A várokban .. a nemet vitezekis kapu zárás es nyitaskor mindnyajan az Isteni szolgálato(n) es az Imadsago(n) jelen legyenek [Vh; VhU 661]. 1697: Tiszt: Divini Pal Atyankfiat Ecclesiánk küldvén Akademiában I(ste)nn ö klmet boldogul haza hozván .. az Colosvari Refor. Szász Ecclesiában valo szolgálatra adascek hivatal Ugy hogy ez után azon Isteni szolgálat a becs(ü)l(ete)s szaszok között úgy vigeallyon, mint közöttünk Magyarok között. Es tovab hogy a' szász atyafiaknak ne incommodalljunk, az Ovari kis Templ(om)b(an) az Magyar Isteni szolgálat cessaljon [Kv; SRE 50]. 1722: Husvétől fogva I(st)eni szolgálatnélkül vagyünk [Kecset SzD; TL]. 1748: Isteni szolgálatra csengető harangok fa labra csinálva Nro 2 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII.12].

istenimádó ? istenfélő; cuvios, cucernic, evlavios; gottesfürchtig. 1574: Istwan kowacz .. azt vallia hogy Mikor eo ezt^a megbezellete volna Istwannak, Mond ... hogy Enneke(m) Nem kely az esse kwrwa semmyre, De addeg Boszont hogy en meg lessem egywt^a Es addeg ely vagdalom hogy Isten Imado leszen benne | Ersebet dobos gërgine Azt vallia hogy az vargabalt (!) hazanal Tartot zallast Istwan Iamborsagnal egebet Nem latot hozza hallota hogi zapolodot Istwan hogi Nem twgia myert Iar vtanna eh Margit Mert neky Nem kellene, de ha Beket Nem hagy Neky Isten Imadot chinal benne [Kv; Tjk III/3. 380—1. — ^aVargané. ^bÉrtsd: egy helyütt].

Talán homályos célzás arra, hogy a vagdalkozás következtében az asszony a másvilágban imádjá az Istent.

Istenkáromló I. mn istengyalázó/szidalmazó; blasfemator; gotteslästerlich/schmähend. 1600: „Ma, pénteken^a égettük meg Vásárhelyen a piacon, a nyilvános pelengernél a szombatos eretnekek istenkáromló műveit” [Mv; BTN⁴ 449. — ^aPiskolti Fabricius Balázs kálvinista prédikátor feljegyzése 1600. máj. 6-ról]. 1847: Kászoni András . . . oljan Hásártos és Isten Káromlo Ember volt nejjével edgyütt, hogy a Szomszedságok sem nyughattak tőleek [Kv; ACLev.].

II. fn istengyalázó/szidalmazó (személy); blasfemator; Gotteslästerer, Lästerer. 1847: Kászoni András . . . részeges, Isten káromlo — nyakas előljároitól nem függő [Kv; ACLev.].

Istenke kics *átv* vki vkinek mindene; tot ce are mai scump pe lume; mein/dein/sein/ihr alles. 1832: úgy láttzik, hogy ez a' Fia az Istenkéje [JHb Br. Jósika Jánosné gr. Csáky Rozália fiához, Samuhoz].

Istenkedés esdeklés, könyörgés, rimánkodás; implorare, rugá fierbinte; Flehen. 1584: Hosszú János wallia Pechy Jstwa(n) kezdte Sirankozny, hogy . . . az eo Niomorusagat tekintenek Addeg zola hogj Amivel Ados volt . . . azt chak ket zaz f(orin)ton engedek megh az eo Nag Jstenkedesere [Kv; Tjk IV/1. 326].

Istenkedik könyörög, rimánkodik; a implora, a cere fierbinte; flehen. 1585: Théoreók Kelemen wallia, Akor varos zolgaia valek ferenczi Antal Biro vram oda kwlde Az Alperesekehoz hogy az leant ot Ne tarchak, Mert az leannak Ersebetnek Az Annia istenkedet vra(m) eleot, hog fogwais haza vigiek neky [Kv; Tjk IV/1. 452]. 1590: ez harom azzonj allat More Mihallial Jstenkettenek az varosnak hogy az eoreoksegekert most adgianak [Szu; UszT]. 1599: Egy keves ydeo múlua Nagy Janosne Jstenkednj kezdte en neke(m) ily zoual . . . Az Jstenerth kerlek edes Mattjas Vra(m), menj el [UszT 13/105 Mat-

istenkedtem nekik . . . végre arra fakadtak, esküdjem meg, vélek elmegyek s harmadnapig várakoznak [TML VII, 171 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1735: eleget istenkedem de a karonkodástol meg nem szünék [Kvh; HSzjP]. 1744: egyik okör ide haza szalatt, Eltető Uram valahol fel fogta, a' szegény ember eleget Istenkedett érette, de bizony máig sem atta vissza [Szentegyed SzD; WassLt].

Istennyila mennykő, villámcsapás; trāsnet; Blitz, Donnerkeil. 1766: hallám Tsászár Sigmondnének ilyen átkozódo szovait, hogy a tüzes Isten nyila Dutzonak ebben az esztendőben Házát, magát, gyermekit hasogatassa el [Sszgy; HSzjP]. 1771: Délután szörnyű záporosó volt Köblösön^a iszonyú menyörgés. Egy sertést meg is ütött az Isten nyíla [RettE 249. — ^aM.köblös SzD]. 1776: 26ta Augusti estve ütötte meg az Isten nyíla szegény Ladányi János öcsém csürét | A szegény asszony Buzgóságosan könyörgött térden állva, azonban leesik az Isten nyíla, melynek szele . . . érte az asszonyt is [RettE 70, 368—9]

Istenség 1. isten volta; divinitate; Gottheit. 1638: az Atya Istentül adatott Ist(ens)éget vallani, igaz I(sten)nek hirdetni kel, . . . segítségét tüle kéрни [KJ]. 1772: Reményem, hogy idővel a mindenható Isten a maga kegyelme által szent lelkét adván, szemeit megvilágosítja s abból a vakságból, melyben a mi idevezítő urunk Jézus Krisztusunknak öröktől fogván való istensége s a többi tagadatit, kegyelmesen kihozza [RettE 279].

2. isten; Dumnezeu; Gott. 1818: a' mikor és, vagy havaz az Istenséget szidja káromollya [M.fráta K; KLev.].

istentelen I. mn 1. hitetlen; ateu; gottlos. 1561: (A) leuelekben . . . ualaminemw articulosok istentelen Baluaniozasra walok uolnalyk [Kv; ÓArt.].

2. hitszegő; sperjur; eid/treubrühig. 1770: Addig jártak reá^a Száva Sándor, aki most vén korában bolondult meg az Aranyas széki kapitányságért (és) az az istentelen apostata Szilágyi Mihály, aki akadémikus pap lévén hat esztendeig volt Kocsárdon minister, azután kivésvén nyughatatlansága és ambíciója miá az ecclesiából, Bánffi Dénesné udvari papja lett s a múlt tavasszal felmenvén^b a grófnéval, pápistává lett . . . Ugyanennek a miséje alatt confitealt a rossz disznó [RettE 234—5. — ^aA buzgó református emlékiró katolizált Zsigmond fiára von. ^bBécsbej].

3. fertelmes, gyalázatos; execrabil, oribil; abscheulich, schmachvoll. 1571: Az zegny keossegen penig voltanak olly isten ellen valo birodalmok, insegek niomorusagok nyuzasok foztasok hogy . . . Irasban is nem talatitk illien insig nywzas foztas mint ezeken volt az istentelen tizt tartok myat [SzO II, 323]. 1591: Azt mondotta ennekem Boba Catus hogi ha az Teglas Janos ganeiaival megh kennek az Teglas Janosne sariat^a, esmet az Azzoni ganeiaival az vra sariat, tudna hogi mingiarast megh giwleolnek egimast. En valthig kerem hogi ne czelekednek ollian Jstentelen dolgott [Kv; Tjk V/1.133. — ^aÉrtsd: saruját]. 1597: Veres Jstwanne Marthia wallia . . . nagi zaigast hallek oda be egi kewes wartatwa ki futa Sardine en hozzam futa be nagy lehwe (!) . . . monda, My dolog az atkozott Jstentelen ember nam se(m) feyet sem tiztseget nem nezy [Kv; Tjk VI/1.101—2]. 1630: Istentelen dologh, az hogj eö rea ket forint adot vetetek, az Jsten megh az maradekokatis erre juttassa [Mv; MvLt 290.223a]. 1662: Jstentelen és keresztjenj természet ellen való lator Armasságomért, cselekedetemért megh fogatvatvá(n) eö Ngā Léven Feő Jspáno(m) erös foghságba(n) tartattam [Monó Sz; BK]. 1689: Domokos Gergely a' jövendő Partialisra készülyen, doceallya hogy ő gonosz es Istentelen életével nem szolgáltatott alkalmatosságot Feleség(ene)k arra, hogy ötet el hadgya [Szjk 237]. 1817: Veres János . . . a mult őszszel meg rostáltattá vas rostával a Szép tiszta buzat a végre, hogy ezen két Lábbá vetesse, igen de nem vetette az Istentelen álnok ember oda, hanem mind el vitte Keszübe^a és azon ket Lábot annak a Szép buzának tsak az rosta aljával vetette bé [Százsszombor SzD; IB. — ^aK].

4. szörnyű, veszekedett; ingrozitor, teribil; schrecklich, furchtbar. 1797: meg hallotta és a' sok panaszokból megértette . . . a sok Istentelen Verekedéseit hibáit [Náznánfva MT; Berz.3 F.3 Lit.N.21]. 1827: esedezőnk a Királji Fő Kormany Széknek . . . tetemes nagy kárt

vallott Atyánkíjaért (!), hogy annak kára az Istentelen fenyegetődző által a maga uttyán téríttessék meg [Nagylak AF; DobLev. VI/1. 1125].

5. istentől elrugaskodott; nelegiuit, afurisit; gottvergesen. 1637: ez az Szekely Istok ... evel az Bogatj Janos fiával, sok eggjet masat kj szedek Padocz Istvananak az ablakon azuta(n) magatis ki vonak az ablakon, s en hoga veöm eszembe(n), hoga szeókní akarnak megh szollitom az aszont hoga Istentelen atkozot aszoni szeókní akarsz te az latorral, de bizoni ki kialtom, hoga megh iednek teólem [Mv; MvLt 291.106b—7a]. 1765: (Dujardin József) a szegény mególt embereket azzal a gonosz istentelen birájával egy kádba hányatván szekérette s kiküldötte egy patakon fel [RetTE 189].

6. kegyetlen, könyörtelen; crunt, necrujátor; unbarmherzig. 1653: a fülét is a kinek elmetszették, a nyaka felé nyúzták alá. Ilyen nagy istentelen dolgot tóltének el rajtok^a | Igen rüt istentelen nép vala az a hajdu [ETA I, 47,72 NSz. — ^a1596-ban; l. az erre is von. jegyzetet *istentelenül* al. — ^b1602 tájára von. megállapítás]. 1664: azok az istentelen kóborló hadak ... sok károkat tóltének mindenütt, az hol elmentenek [TML III, 163—4].

II. *fn* I. hitetlen személy; ateu; Gottlose(r). 1592: Georgy Eotweos Marton Inassa Ach Antal fia vallia Eztis hallottam Cassai Borbara zayabol hog' atkozta az warost Jwne el az Twz viz swllesztene el ecczer ... mert poganak es Istentelenek laknak ebbe az varosba [Kv; Tjk V/1. 300—1].

2. hitszegő személy; sperjur; Eid/Treubrúchige(r). 1685: Azonb(an) az asz(sz)ony p(ro)sequallya mint istentelen az Tiszt elótt ... Mivel h(ogy) az asz(sz)ony swfficienter doceallya actioiat Sütö Istvan ferje ellen ... férjít mint hütótlent a parazna ligab(a) vettyük [SzJk 213].

3. gyalázatos személy, gazember; ticálos, canalie; Schuft, Bösewicht. 1603: monda az Azzonj miért verz te Jstentelen [Kv; Tjk VI/1.684]. 1617: Elegge halottam hoga zitta az zegenj antalfi matiasz antalfi tamasne hamisnak Jstentelennek, uakissanak [Kobátfva U; Pf]. 1629: icöue ... safar Andrasne s hozza egy saroghlyat icö balogh Anna vanna s megragada az sarogliat s mo(n)da hoga nem vized Jstentelen az en marhamat s ugj ranta safarnett hoga az ajto mege esek be ... s mo(n)da safarne edmegh Istentelen [Kv; Tjk VII/3.90]. 1639: aha Istentelennek az leana mostis megh akarsz vala etetni ... az kutia fel kapa ki ment az hazbol az kutia azis ugy okadot [Mv; MvLt 291.196b]. 1827: az Istentelen ... az egyikünk ... Csüres Takarmányit fél éjtzaka fel gujította [Nagylak AF; DobLev. V/1125].

istentelenkedik 1. gyalázatoskodik; a blestema; schmähén, lästern. 1765: ha valakire valami nehézsége vólt olyankor igyekezte boszszuját ki tólteni, verte, káromlotta, tsufolta az olyan embert ... s lövöldözte az olyanoknak ebeit egy szóval sokat exorbitált, s Istentelenkedett [Borbánd AF; Eszt-Mk 187].

2. kegyetlenkedik; a face cruzimi; grausam sein. 1653: Igen rüt istentelen nép vala az a hajdu, de keresztyn vala ... Mikor kértük azon, hoga ne bántson s ne istentelenkedjék, hiszem mi is magyarok és keresztynék vagyunk, bizony meg veri az Isten: arra azt felelték, hoga: „Ez lélek fia, ti. hajas törökök vagytok, s törökkel bérlettek. Ebek vagytok ti, nem szánunk — Isten

minket úgy segéljen — levágni [ETA I,72 NSz. — 1602 tájára von. nyil.]

istentelenség 1. galád/istentelen cselekedet; fapta mír-savá, nelegiure; Gottlosigkeit, Frevelat. 1598: effele harminczadosok Istentelensege miatt nagy keöltseggel mas vtra kel kerewlniek^a [Kv; Tjk V/1. 180. — ^aA külföldről jövő kv-i kalmároknak]. 1655: az ti Cziganység-tok, hamisságtok, es Istentelenségtokban nemis elegyitem magamat [Kv; CartTr II. 895]. 1735: mikor nyüte volna a kendert, eóket elfogta Eltető Ferencz Uram ... aszt mondván mért kellet eszt az Istentelenségget Cselekedni [Szentegyed SzD; WassLt Urszán Gábor (68) jb vall.]. 1751: Vándorék ... már annyára elmerültek minden gonosságban, olyan bátorságot vettek minden törvéntelen dolognak követésében, hoga ... ha az Tisztek szorossabban nem fogják, vagy földes Urak Zabolát nem vét szájakra, lehetetlen Falustol sok istentelensegeket tovább szenvednünk [Balázstelke KK; IB-Mich. Rempier (60) jb. vall.]. 1753: Nagyságod sem kívánna azt hoga az Istentelenség büntetetlen maradjon [Szentsimon Cs; Ks 22. XXIb]. 1849: Itten a faluba én osztán beszéltem azt az Istentelenséget^a [Héjasfva NK; CsZ. Szakás Julianna Lórintzi Istvánné (45) vall. — ^aGyilkosságot].

2. gyalázatosság; blestemájie, míršavie; Schmählichkeiten. 1644: monda Pragai Ianos hoga szomszed hiszem Nagi Istentelensegh, hoga az migh oda Segesuarra jartam, az szenamat mind el hordottak Racz Peterni [Mv; MvLt 291.402b]. 1662: Én ... Janós Deák nem gondolvá(n) sem az I(ste)nnnek büntetésével, sem orszá-gunk(na)k erős törvényével Istentelenségben és Lá-torságba(n), arulatásba(n) atottam (!) magamat ... Nemes embereken javokon minden Istentelenséget el követtem; Melly Istentelen és keresztynj természet ellen való lator Armasságomért, cselekedetemért megh fogattatván ... halálra mint afféle Pribék megh sententiaztattam [Monó Sz; BK].

istentelenül 1. éktelenül, szörnyen; ingrozitor, teribil; entsetzlich, ungeheuerlich. 1584: Margit Filep Georgne vallia Azont hoga zidalmazot Istentelenewl [Kv; Tjk IV/1.359].

2. kegyetlenül, könyörtelenül; cumplit, neindurátor, fără milă; erbarmungslos, grausam. 1653: Egykor az óldóklést megúnák, elhagyák, hanem az orrokat, füleket kezdék metszeni; de azt is oly istentelenül, hoga az orrát ajkastól elmetszették^a | a kurtáság kettőt választának el ő magokban, hoga a mi hadunkhoz jőjjön követésen. És mikor ... jónének a mienkben is kiruga magát négy lovas, és rüt-istentelenül levágák a követeket^b [ETA I,47,63 NSz. — ^a1596-ban a Báthory Zsigmond által felszabadított székely jb-okon elkövetett főúri kegyetlenkedésekre von. ^b1601-ben].

3. förtelmes módon, gyalázatosan; urít, scírbos; abscheulich, scheußlich. 1590: valaky leannial ketten hal egy hazban ... Jlle(n) Nemes varosba(n) Jgy Jstentelenul paraznaul El feitt kiuano(m) Erette [Szu; UszT]. 1653: Immár a két veszedelmet Istenért rollatok fegyverimmel elvettem^a, ti pedig az én jótémert fegyvert fogtatok, két úttal, és esküvétek ellen magatokat istentelenül arulatásba ejtettetek [ETA I, 85 NSz. — ^aBásta nyil. az erdélyi rendekhez 1603-ban]. 1796: égy kised fi-

atal Léányt tartott szolgálónak, azt a' felesége mellett istentelenül élte [Bács K; RKA]. — L. még TML VI, 155.

istentisztelet serviciu divin; Gottesdienst. 1803: szoros és el mulhatatlan kötelességeknek esmérjék valamint vasárnap úgy hetedszaka mind a' reggeli s' mind az estvéli Isteniszteleteknek rendes óráin harangoztatni [Széplak KK; UnVjk 2/3].

istrang, estrang I. kötél; frínghie; Strang. A. *estrang*. 1582: Estrangot veottem . . . d. 4 [Kv; Szám. 2/VIII.30]. 1590: A zemetbironak hogi ot pallerkodot f.—d. 10. 15 Die May vettunk Allas keotezessere 26 Zal Estrangot [Kv; i.h. 4/XIV. 10—4].

B. istrang. 1476: laqueos wlgo istrang maiores neque minores [Kv; EMLt Kötélverő céh ir.]. 1531: Ittem funes istrang emit fl 1 [Vh; DomH 86. 110]. 1570: Orsolya Molnar Menhartne Azt vallia hogi hallotta hogi Borsay peter Lotthyo kwrwanak zytta az ferench Annyat es azt is Montha hogi Eomaga Megh vezy az fianak az Istrangot kywel fely keossek [Kv; TJK III/2. 109]. 1576: Az ven Janos Cigan fia Thamas Cigan . . . meg esköt hogy soha az varos Neue alol El Nem al, Myndazaltal Meg Nem aluan hitet . . . Mostan varosul akazto fara Itillek, Es felis keotjk vala Mert Immar az Istrang Niakaba vala az akazto fa alat, De az sok Jambor keoneorghesere, . . . Megh kegyelmeztek [Dés; DLt 193]. 1614: Hauaselvj Istvan ezt chjani Giörgy ereövel teotte Jobbagya, az fejet Istrangal tekerte meg, hogi szinte megh akart halnj [Csikfva MT; BethU 61]. 1697: Sokadalombais indula az úttal, onnan viszsza térvén Peter Deak uram rettenetesen meg verte az feleséget uizes istrorangal (!) [CsJk Albert Istvánné Katalin (45) vall.]. 1765: A Béres ökrek számára Vévén 6 Istrangat fizettem érettek d. 36 [Nagyborcsa H; Ks 71.52.Szám.]. 1825: Hat istrangat isaltattam a Bivalyaknak [Háporton AF; Kath.]. 1831: vettem strájják fel kötésére 25öt szál istrangot szalat 8 xr. [Torád; TVLt Nyugták] | hozatott légyen . . . 20 szál Istrangokot [Alamor AF; TL. Sebestyén János udvari regius kezével]. — L. még UF I, 402, II, 142, 162, 595, 712—3, 720, 745.

C. strang. 1744: 12 Strangnak csinálásáért Den. 24 [Szászkerd K; LLt]. 1779: Hat Strangakatt Vettem dr. 36 Majorsag kenderből Strangakatt Csinaltattam [Rücs MT; Ks 21.XV.23]. 1799: a' Parantsolat szerént hogy Thirokat fogjunk, . . . meg indultunk a' Thirok fogására . . . Ezen Thirok meg kötözésére nyoltz Strangot vettünk [Torockó; TLev. 5]. 1810: Négy Strang . . . Rf 2 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 10]. 1822: a' Tirok meg kötözésekre vétt Strangok árra, kitétetik difficultásnak [Torockó; TLev. 5].

Szk: ~ot ver kötelet ver. 1774: Kenderből 62 Istrangot vertenek [Mocs K; KS Conscr. 62] * *hordó-eresztő* ~. 1790: Két régi hordo eresztő, vagy huszo Istrang [Déva; Ks 76.IX.24] * *hordó-húzó* ~ → *hordó-eresztő* ~ * *kurta* ~. 1806: Ket rezes farmotring 14 Kurta Istrang [Bodola Hsz; BLt].

Sz: *kiveszi az ~ot az ajakából* 1622: Azt monda Beczj Imrehis . . . kj uetöm az ostrangot az ajakadbol hogi az orrodal el ne messek [Csatószeg Cs; BLt 3] * *más ember nyakából az maga nyakába vonja az ~ot.* 1595: minden embernek tanulni kell, hogy ország és fejedelem ellen való praktikába magát ne elegyítse . . . hogy ne

vonja az más ember nyakából az maga nyakába az istrangot, vagy az más ember lábából ne vegye ki a' tövisét s az magáéba ne verje, az mint én akkor jártam, hogi másnak kedveztem, s az magam fejem esett vala beleje [BTN 43, BTN² 45].

2. gleau, streang; Zugstrang. 1530: ad funes istrang ad ham necessaria vectori dedi d XX [Vh; DomH 62]. 1531: Ittem istrangot ad vniversa necessaria curruum et ad eundem funem fortificationem emit d XXV [Vh; i.h. 110]. 1590: Lora valo Zyzerzam es Jstrang megh vetely [Kv; Szám. 4/XIII.7]. 1609: vettem harom zal hamhoz ualo strangott d 18 [Kv; i.h. 126/IV.64]. 1621: veötte(m) . . . negy szal Jstrangot az Talygas louakhoz p(ro) d 20. [Kv; i.h. 15b/V Vogner Mihály mb szám. 9]. 1625: Csinaltattam . . . Egy hewedert az rudas lonak . . . d 40 . . . Estrangot wöttem tizet f 1 d 50 [Kv; i.h. 16/XXXII. 12]. 1629: Hamba ualo ostorang [Szentdemeter U; LLt].

3. 1688: Egy loter^a Apro Jstrangtol, kib(en) No 1000 szál f — // 50 Száz Eöreg Jstrangtol f — // 37 1/2 Száz Közep Istrangtol f — // 15 [BfR Vect. — ^aÉrtsd: ló-teher].

Ha. 1758: ostrangjával [HSzj *kenderhám* al.]. 1835: Istrangat [Ákosfva MT; MvRLt].

istrángszál gleau; Zugstrang. 1594: Hamban ualo Istrangh zaal No.2 [Somlyó Sz; UC 78/7.23]. 1601: 4 Jstrangh zalat veottem d 24 [Kv; Szám. 9/XV Jeremias Nekl sp kezével].

istrángtartó I. *mn* a hámistrángot tartó; care ține gleaua/streangul; Zugstrang haltend. **Szk:** ~ vas. 1649: czinalt, az szekér felherczének ket vegire jstrangh tarto usakat [Kv; Szám. 26/VI.529].

II. fn hámistrángtartó; orcic; Zugstranghalter. 1815: Egy istrangtartót a körül járóra tettem 20 xr [Kv; Pk 6].

istrázsál I. strázsál

istvánházi Az Istvánháza (AF) tn -i képzős szárm; derivatul cu sufixul -i al toponimului Istvánháza/Iștihană; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Istvánháza. **Szn.** 1603: Matth. Istvánházi szab Mich. Istvánházi szab [Szentkirály MT; SzO V,269]. 1614: Istuanhazi Mihaly pp [uo.; BethU 41].

István király nap Szent István ünnepe: aug. 20; sárba-toarea Sfintului Ștefan: 20 aug.; Sankt Stephanstag: der 20. August. 1809: Hátra vagon még a Szőlőnek a Canicula el telése után István király nap tájékán a Lágý szemre valo kapállás (!) [KS]. 1854: ha a pénzt ki nem csalhatná azon 6 pft Haszonbérért Dolgozza meg egy Tábla szözlömet jo moddal maga rendes idejében hogi István Király napig minden féle nyári munkáját végbe vigye [Koppánd AF; DobLev.V/1375 Dobolyi Balint kezével].

iszák I. (bőr)általvető; desagă (de piele); (Leder) Quersack. 1557: eg yobaguk (!) ment wolt K. eleybe walamy marhaya wezet wolt el demeteryben (!) . . . mel marha wolt eg ysakba ez el mwlt napokba az mel ölahot az demeteryek meg öltekk bogsa myhay (!) az nal talaltak walamy marhat ysakokba kyt az my yobagwk (!) wg ert hog az ő marhay az kozot wolna [Somkerék SzD;

BesztLt 32]. 1574: Sombory Demetert ö Nga külthe wolt Jde vasarlott . . . fw zerzamat es egyet mast . . . adek eg Jo Izakot kybe az fw zerzamat chenaltak [Kv; Szám. 1/XVIII. 8—9]. 1585: dizno hust es hialt (!)^a veönek ky Jzakiokból [M. valkö K; KP. Veres Mihál j b vall. — ^aÉrtsd: háj?]. 1600: Az izakot mo(n)dotta Elekes Peter hogy az zeker laitoriara teotte wolt s onnan eset el [UszT 15/40]. 1634: Cziak hamar edgiut fel kezülenk Zabo Daviddal, es el menenk Colosvarra, es edgiut hozok el az pentz es ezust marhat, egy izakba(n) [Mv; MvLt 291. 27a]. 1765: Dohány Spárgak(na)k erog(aldott) kender fő 5. Iszáknak Csizmákhon (!) meg kívántato 6 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. 1780: Láttam egy hajnalban Nagy Falusi Lovász Josit egy meg terheltetett Loval ki menni az udvarból, lévén a Lovan egy nagy iszák tele . . . de az általvetőben mit vitt légyen azt nem tudhatom [Bethlen SzD; BK.St. Butzi (35) tt vall.].

Sz. 1693: szokasais az az Actrixnak hogy sokakal vizalkodik, eo mondot engemet Tatarnak, Tatarok között valonak, Tatar iszákjab(an) valonak és ehez hasonló emberseges emberhez nem illendő sok böcstelen szokkal eo illetet engemet [Dés; Jk].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: vñány iszákný; de cîteva desagi; von einigen Quersäcken (viel). 1584: Az Wasar Vamrol ualo ieczés . . . Aky Thiukmoniat hoz keth Thiukmon (!) wegen^a Egy Izak Thiukmontwl [Kv; PolgK 9. — ^aA vásár-bíró]. 1588: Ezzel nem Elegedwen Pascha vayda vtanna(m) Jeowen Jsmeg ereowel ell veowe egy Sak bwzamat Mikor haza fele Jeottem volna Jsmeg vyonlan latam hogy vtannam Jeo Pascha vayda . . . meg fwtamodwan eleotte hat ell eytettem egy Jzak bwzath azt eo fel veotte s el dwgta [Zsákfvá Sz; WLT Luc. Barlas j b vall.]. 1610: az mig ele Pal Georgj ha szwksige uolt a falunak nagi iszak kenieret rakot fel sert, s penztis [Farcád U; UszT 37c].

iszákbeli iszákbán levő; din desagá; im Quersack befindlich. 1588: Pascha vayda ereowel ell veowe egy Sak bwzamat . . . meg fwtamodwan eleotte hat ell eytettem egy Jzak bwzath azt eo fel veotte s el dwgta az Jzákbeli bwza es az Sakbeli oda marada ky kilencz veka bwzath teoth [Zsákfvá Sz; WLT Luc. Barlas j b vall. — A teljesebb szö. l. *iszák* 2 al.].

iszákony iszákos, részeges; bejivan; trunksüchtig. XVIII. sz. v.: malom mesterünk elni lehetetlen, mert iszákony tekergő s a' porontsolatok meg vetője [JF br. Jósika Miklós Gráma Mihaila nevű adamosi molnárija urához]. 1856: Apja^a . . . dühöngő, iszákony ember volt [PTE II, 62. — ^aA Kemény Zsigmondé].

iszákonyos iszákos, részeges; bejivan; trunksüchtig. 1812: Mitsoda életü jozoné vagy iszákonyos volt? [Kéz-disztliélék Hsz; HSzjP].

iszákos 1. részeges; bejivan; trunksüchtig. 1767: én el mosolyodván egyebet néki nem szollék, hanem probalgatni akarván ötett (: mint-hogy tudtam hogy iszákos ember :) mondék néki^a [Ne; DobLev. II/377. 4a Kákován Vaszília (36) j b vall. — ^aKöv. a nyil.]. 1773: Wass Ferentz Ur(am) kit fogadatt meg szoptato Dajkának, kis Fiatskája melle? . . . Az jozan életire Nezve mitsoda

szemely volt? volté részeges, iszákos, ragadozo, és a mi nem ötet illette hozzá Nyuló? [Msz; BetLt 7]. 1819: Krestun Joziv . . . nagyon iszákos is volt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1820: Székelly Rosirol mondhatok még annyit, hogy egy haszontalan iszákos, Urátis Főbe vert személy, ha meg iszsza magát mindent beszél meg gondolás nélkül [Várfva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Sámuelné (37) vall.].

2. ~ agylob^a? 1858: halt meg Plachy Mátyás czipész 60 éves korában iszákos agylobban [Dés; RHAK 95].

iszákosság részegesség; bejic; Trunksucht. 1819: azt nem határozhatom mégis meg, hogy egyenesen ezen iszakossága halált okozhatott é néki [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

iszalék^a 1768: 1 Rongyos turba más Iszalékkal 2 xr [HSzj turba al.].

iszap mīl; Schlamm. 1598: Homlittok voltak Eotte(n) . . . f — /60 Hogy az zapor esseo az homlito vermet mind hantta izzopál Attanak 2 embernek kik ki tiztították f — /24 [Kv; Szám. 7/XVI. 60]. 1602: (A) kert ha helyen marad az viz iszopot wet az kerek^a ala hogy ne fordúlhat [UszT 16/10. — ^aÉrtsd: malomkerék]. 1702: ha . . . az Viz meg arad tellyességgel fell veszi, ugy annyira (: az melly mostis meg Vagyon :) hogy az hun az előt Rev volt fel töltötte iszoppal melly miá az Rett tellyességgel ell bomlott [WassLt Komáromi Péter kv-i malommester vall.]. 1716: Az Mold (!) nélkül valo nagy árvíz . . . az egész rétékét mindenüt . . . él borította, az szép fűvét még hatta iszopol, hogy talá(m) sémit nem kaszálathatunk az idén [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1723: látszik a mint iszoppal meg hányta a Viz hogy . . . ennek az itt való Malom Gáttjának dagaszsa miá vét ki a Küküllő árja Közönséges ár Viznek idején is [Sövényfa KK; MbK 150]. 1757: Az gátnak fel vetése mián annyira fel dugult a víz, s iszoppal is meg tölt az árok, hogy . . . a Torja vizinél által nem lehet menni [Kvh; HSzjP]. 1770: a Viznek az ereje az Adamosi malomnak le nyomult gáttján menven, az iszapát az Silip eleiben verhethe [Sövényfa KK; JHb LXVII/112] | Murkot Petreselyem nem vihettek, mert a sok Iszop miatt mind el metsevészett [Esztény SzD; Told. 29]. 1782: azon viz régi árka hol ide, hol tova járván, fatsarogván, s egyenes uttya nem lévén az gát fel kötése mián legkissebb iszopot le nem moshat [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1805: a' bivalt . . . nagy bajjal az olt vizébe béverték, de nagy lévén a' viz . . . oda maradván a' bival, egy idővel annak utánna az Olt vize iszopáb(a) meg dögölve találtatván [F. rákos U; Falujk Sebe János pap-not. kezével].

Ha. 1743: iszopban [Ádamos KK; JHbK XXXVIII/9] | iszoppal [Dombó KK; i.h.]. 1746: iszoppal [Ádamos KK; JHb XIX/8]. 1756: iszop [Mikeszásza KK; Told. 38]. 1762: iszoppal [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. 1770: iszapát. iszop [Ádamos KK; JHb LXVII/122, 130] | iszapát [Dombó KK; i.h. 142]. 1770/1771: iszop [Fejér m.; DobLev. II/428. 2b]. 1772: Iszoppal [Ádamos KK; JHb XX/27. 34]. 1777: iszopnak [Kőrispatak U; Pf]. 1782: iszop. iszoppal [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1787: iszoppal [Nagyrapolt H; JHb XXXI/25]. 1789: iszop [Abosfvá KK; GyL] | iszop^a [Désfvá KK; GyL. Lórintz János (49) ns vall. — ^aUo. az igei szárm-ban: bé iszo-

palta vot]. 1814: Iszop [Banyica K; BfR 117/1]. 1841: iszoppal [Bács/Km; KmULev. 3].

iszaplás iszapolódás; innámolire; Anschlammung | iszapolás; umplere cu nămol; Verschlammung. 1772: minek utánna . . . a' Királyfalvi Gát meg köttetett, a' Viz a' miatt fel tojult a' Silip árkais az Iszaplás miatt nagjon fel tölt, és meg keskenyedett [Dombó KK; JHb XX/27. 29, LXVII/2. 309]. 1795: uj Malma . . . helyhez tetésivel . . . leg kisebb mértékben lévő árviz idejénn is azon Dombai közönség birtokában lévő Commune Terrenumban Szembe Tünő károkot Iszoplásokot okozott [Ádámos KK; JHb XIX/49].

iszapodás eliszaposodás; innámolire; Verschlammung. Szk: ~t szenved eliszaposodik; a se innámoli; sich verschlammten. 1770: magosabb helyen vagyon a Triffulyestyiek ujj Malmok a régi Malom ároknál, mindazáltal tsak alig csikorgot ennek előtteis . . . iszapodást szenvedett, a minthogy mostis iszapban áll [Nagyrapolt H; JHb XXXI/17. 9].

iszapol 1. iszappal borít; a innámoli, a umple cu nămol; einschlämmen. 1723: a marha legeltető Falu közönséges Berkire hamaréb kivét csak közönséges ár Viz idején is a Küküllő Vize, és azt nagyobb mértékben bo- rította el, iszapollya, lyuggattya s vesztegeti az ár Viz, miolta ez a Malom ide építetett, mint sem annak előtte [Sövényfa KK; MbK 150]. 1770: azon helyen nem tsak ezen mostani gát tanyája miatt vagyon a kár, mivel azon helyet ezen gátnak fel állítása előtt is ezen patak árviznek idejen járta iszapolta a gyökeréről a földet el haj- tta mi buza meg maradtottis a gyökeréről a földet el haj- totta, másut anyira iszapolta hogy nints mod benne an- nak ki tsirázni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1788: A Koronkai Malom sok károkot okozott a Koronkai Hataron, mivel a miatt a viz a Réteket erőssen iszapolta, s vizezte ugj hogj edgj darab része a miatt tsak valami roz satét termett [Told. 38/13].

2. iszapot hány/vet; a arunca/a depune mül/nămol; Schlamm anspülen. 1811: a' nagy Szamos a' berek fölől levő parton iszopol [DLt 19].

iszapolás eliszapolás/eliszaposodás; innámolire, um- plere cu nămol; An/Verschlammung. 1757: Kertbeli kutra Canalisson alá fojo Csengő Patak vize a földbe ra- kot Csatornákott ne hogy meg iszapollya szorgalmatos vigjazással kell lenni . . . , nehogy nagy költséggel urja (!) kellessék csináltatni az iszapolás mián [Déva; Ks 92. I. 23]. 1795: (A) jászoly gát fel emelésével az egészsz Küküllő vizinek gaton le folyni szokott ereje, erőszakos viszsza nyomtatásával leg kisebb mértékben lévő ár- viz idejénn is szer felett valo ki terjedésével . . . meg be- tsülhetetlen Iszoplásokot . . . szült, nemzett és okozott [Ádámos KK; JHb XIX/49]. 1837: Küldöm alázatos Tisztelettel ide mellékelve a' Pántzélcséhi Járásbeli Jég- verés és Iszaplás aránt véghez vitt Kinyomozást [Páncél- cseh SzD; RLt ifj. Szénási József lev.].

iszapolatlan eliszapolatlanul, iszapmentesen; fără mül/nămol; ohne Schlamm. 1771: esni kezdvén az

eső egymás után éjjel-nappal, mely miá az árvi- zek annyira exundáltak, hogy sohult a térségekben sem búza, sem fű iszapolatlan nem maradt [RettE 249].

iszapos 1. iszaplepte; (acoperit) cu mül/nămol; mit Schlamm bedeckt. 1690: ezen Fog(a)r(a)si Territoriu- mon Lenkert nevű hej(b)en) . . . van Ngd(na)k egj kis helyetskéje mely semmire kellő iszapos Olt mosta porond mostis . . . magaba(n) haszontala(n) bokros helyetske [Fog.; Szád. Recsei Bojer Peter a fej-hez]. 1723: a Berek az előtt nem volt ollya(n) iszapos mint most helyen helyen, ez is a gát miatt vagyoné vagj mi, ne(m) tudom [Királyfva KK; MbK 162]. 1738: a két Küküllő között Soldos nevű Retyek . . . iszapos és Fövényés leven . . . ritka füvet termet [A.karácsonfva AF; Told. 31]. 1754: az iszapos és fövényes helynek . . . közepe táján . . . némellyikünk közöttünk kik hajosok vagyunk Sos hajokkal fel járhattunk az említett kerten tul Solymos fölöl levő Szakadásonis [Haró H; GyK]. 1771: az felső rév nem volt iszapos de az Also uj rév Iszoposis volt s az viz a martjatis anyéra még ásta volt: hogy ott nem járhattanak [Széplak KK; SLt évr.]. 1807: vagyon egy olyan hely, mely egy Sáros, és veszedel- mes iszapos hely volt, és Marhakis belé rekettének . . . ezen hely teli volt vízzel, vgj hogy egész to volt [Aphahida K; RLt Moga Von (50) col. vall.]. 1819: az Lakatos Ist- van Kapujánál lévő által Járo Rév helj az Fér nyikon Sáros és Iszapos [Malomfva U; EHA].

2. iszappal szennyezett; plin/murdárit de mül/nămol; mit Schlamm beschmutzt. 1731: azon Szoross út(b)an) az Agyagas és Iszapos Sárt a Viz annyéra concumulálni szokta, hogy Marhájok(na)k nem kicsind erőltetésével vontattatták azon ált(al) a terhet [Kv; Pk 7]. 1752: A Commendans Retirol roz iszapos Fenek szénat el hoz- tam . . . Marha nem ötte meg [Kv; Szám. 69/XXVII. 11]. 1782: azon gát az egész eddig valo viz sebességét el vette, s iszoppal az vizet meg gyengitette ugj anyi- ra, hogy azon viz (: azon kívül is igen iszapos lévén :) az gáton feljül a lisztelő Dévai Malmokra Szolgáló árkokot . . . bé iszapolta [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1748: a nagy réten negjed idei Satés, Iszapos széna [Koronka MT; Told. 11/95]. 1786: Iszapos széna Cur. 5 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1788: a tavalyi és harmad ideji széna mind Sztrétza(n) mind Guraszadán iszapos esső verte [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1796: A Paripák is most (jól) vagnak, már ha natságod parantsolna Szeretném őket Füre fogni hogy tisztulnának a po- ros iszapos Szénától [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

Ha. 1721: iszapos [Kóródsztrmárton KK; Ks 12/III. Mich. Sigmond (86) jb vall.]. 1821: iszapos^a [A.detre- mch TA; Born. IX. 69 Csáklán Szimion (40) ns vall. — ^aUo. igei szárm-ban: egybe iszaposodott]. 1849: Iszapos [Héjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

iszaposodik iszappal feltöltődik; a se umple cu nămol; mit Schlamm aufgespült werden. 1780: ugy anyira meg tölt az a' to iszoppal, hogy éppen tsak a' malomnál va- gyon egy kevés mélysege, s ezért nyárba keresztül mele- gedvén az hal el döglik naponként inkább iszaposo- dik, hogy végre tsak sár to léssen [Szamosfva K; Born. XXXIX/51 Josintzi Sándor nyil.].

iszaposság vminek iszapos volta; innámolire; Verschlammtheit. 1762: a Nagy Szamos ezen helyet a midőn el szakasztotta követtsel porondal és minden ágokkal megrakta sőt Azon darab szakasztáshoz Esztendőnként ugyan az Közép falvi határból aprankint Lotsogatván az meg irt kovetsessége iszapossága és gaz miatt nem colalhatván az Középfalviak^a, ugy kezdeték fel fogni az Magosmariak^b [BSz; SLt XXIV. 6 vk. — ^a ^b Középfva és Magosmart (SzD) tőszomszédos település]. 1770: Vagyóné a Viz(ne)k a' gát mián való olyan fel tolyulása, és tója, hogy an(na)k szélyei iszapossága mian, a Marhak italokra a' vízhez nem mehetnének s attol el rekesztetné(ne)k? [Msz; BetLt 7 vk].

iszik 1. is. a bea; trinken. 1570: Iweges Andras, Ezt vallya hogj Twgia azt hogy Az Barath Istwan vram hazanal lwith volt Bort, Kys Istwanis vvt volt ket chywpor Bort oda es hogy azt Megh Itthak, Es haza Menth [Kv; Tjk III/2. 195]. 1573: Nem Twdom myt adatok Innom mely gonoszwl essek [Kv; Tjk III/3. 115]. 1591: Zigiarto Georg vallya . . . terek az korczomara hogi egi pinz arra bort igia(m) [Kv; Tjk V/1. 138]. 1592: Jakab mongia vala Balintnak vgi wttelek, hogi sem ma sem holnap, sem az vtan bort nem Izol [Kv; Tjk V/1. 265]. 1593: Mikor az lato bortt az leany fel hoza az azzony Jwek benne [UszT]. 1600: mikor sert vittek kj abban ittak eois yutt [UszT 15/27 Antonius Hegy de Bikafva jb vall.]. 1602: Kupas Georgy vallya Farkas Mihaly . . . monda hogy Jnyya menth volt . . . mert estwe sos halat eot [Kv; Tjk VI/1. 622]. 1697: it(t) ivut(t) sós vizet az ifiu as(s)zony [AIN 153]. 1717: most egi alta- lag bort is küldött nekem . . . ivam is benne [Tarcsafva U; Pf]. 1719: Pestises időben az Bort vagy ürömmel vagy Papa Füvel, vagy Czitrom hajrol vagy aszszu rosmarintrol kell innya [Ks 54.84 Medica Instructio]. 1722: (A marhák) a' tóra mentek volt in(n)ja [Velkér K; Ks 7. XV. 6]. 1728: Én ha lehetne Csak savanyo vizet innám [Darlac KK; ApLt 1 Apor Susanna gr. Kálnoki Borbálához]. 1737: vize innayis jó [Tancs K; CU. Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.]. 1748: Er(e)gy adgyak bort inni én az Kruzskámnak [Gyeye K; Ks 5. 11]. 1765: Brádon ákovitát iva látta Latzku Dregánt [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1768: mi Falusiakul szegény állapottal lévén nem igen iszunk az italt [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. 1769: a Táborba valami rososz vizet ivutt volna s az mián holt meg [Szárhegy Cs; LLt]. 1792: Bőndi András . . . egér-köves vizet iván holt-meg [Bh; RHak 9]. 1796: a Posta Mesterné nékie, és a velle volt Erdő Pásztorainak bort adott innyak [Kv; AggmLt B. 15]. 1802: el menék egy pohár bort innya [Mv; Born. XXXIX. 53 Fr. Szathmári jun. (23) vall.]. 1813: a' maga erejítől tsak egy tsepp vizet se tudott innya [Sszgy, HSzjP Szóts Maria (16) vall.]. 1819: Télbe az özevgy gustussára gyakron pntstotis ivatt [Kv; Pk 2]. 1848: a G Haller Fogadojába mentem bort innya [Dés; DLt].

Szák: *becsübori/pohárt* ~. 1796: a' Falus Birák Betsü bort iván az Házb(an) . . . kün a' Czigányok . . . a' Bérecsek közül egynek a' Kezét Gyakával elis törték [Mocs K; Eszt-Mk]. 1807: mentünk a Faluban Betsü Pohárt innya [KLev. 7] * *birság inni*. 1752: monda a Biro; Nem kár betsülni jöttünk hanem holmi birság innya [Nagyalak AF; DobLev. 1/251. 3a Molduvan Paschuly (35) jb vall.] * *birságot* ~ büntetéspénzen szerzett italt megiszik.

1686: Mikor az Falu közönségenn (!) a Vajda Jánosné Asz(onyom) házánál birságott ivék ott voltam énis [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/15]. 1790: A mikor a Szöllős Gazdák akar mi némü Birságat el költeni egyben Gyűlnek, a' mikor . . . az ilyen színü Birságot isz- szák ha nemely Gazdanak kedve léssen ahoz, a' maga részit Házához vitetheti [Karácsonfva MT; Told. 76] * *bor inni*. 1573: Fazakas myhal es chinek Balint Azt vallya hogi Nemely Nap Mentenek volt paxy thamas haza- hoz Bor Innya [Kv; Tjk III/3. 143]. 1625: mikor Jfju legyn voltam teöb tarsaimmal Mikehazara^a mentwnk az Korczomara bor Jnyya [Szentbenedek SzD; SLt V. 15 Laslo vayda (40) jb vall. - ^a Szentbenedekkel tőszomszédos település]. 1799: Kortsomája lévén Gazdánknak leg elsöbber bor inya Bede Dánielné két leányával egjüt bé jöve és egy kupa bort méretvén azt hárman meg is ivák [Barót Hsz; HSzjP]. 1832: nállom volt harmad magával Bor innya [Kv; KLev.]. 1844: bé mentem Dávid Latzihoz Kis Jánossal Bor innya [Bágyon TA; KLev. Nutzuj János (21) unitárius vall.] * *égetbor inni*. 1723: Marosán Gligor odamént égetbor innya hozzája [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. 1725: az lakodalmas hazhoz vacillaltak, hogy egyik igi mondván eget bor innya jartak [Kvh; HSzjP]. 1776: az Jobbagykért valo soldosok hozzam égetbor innya bé jövéen panaszolkodának [Bac- kamadaras MT; CsS] * *egy pohárból* ~ *vkivel*. 1684: Cigánnyal mester embernek nem szabad <con>versál- kodni, annyival inkább egy poh<árból> innya tisztá- tan személlyel [Dés; DFaz. 13]. 1756: a Biro . . . nemis akart vélek egy Pohárból innya [Bencenc H; BK Misc. 1143 Kanda cons. providi Durds Petru (45) jb vall.] * *ital inni*. 1734: Senki lakosink közül se kamara ház- hoz se másuva semmi fele ital innya ne mennyen [Dés; Jk 446a] * *orcapohárt* ~ *?*? 1585: Torday Was Georgy . . . wallia, hallam hogy Tapazto Istua(n) Trefakepen így zola Az Azzon Nepeknek Hallatok Bestie Curwafi ebagneok Aggyatok penzt hozassúnk bort Ne Igiwnk chak orca pohart, Monda Biro Mihalne, hazuch Ab- ba(n) mert my Nem Izwnk orca pohart, Monda Is- tua(n), No Ne hazuttas mert vgian orca pohart Izol [Kv; Tjk IV/1. 537] * *pálinka inni*. 1836: Rettegi Sándor Urnak Cselédgyei . . . én hozzám bé jövéen pálinka innya . . . egy Tébujéztban egy vékányit hoztak bé Ga- bonával [Kendilóna SzD; RLt Zsimán Silipp (52) vall.]. 1845: a járogatott hozzánk pálinka innya [Dés; DLt 478] * *ser inni*. 1687: En namk leven a' Ser Korczoma, oda jövenek hozzam ser innya Komsa Mark egy Bir- rivoi Pakurajral (!) együt [Hurez F; Szád. Fion Gruj fe- lesége Maria (30) jb vall.]. 1846: ezek után én el indultam a' Ser hazba egy pohár Ser innya [Dés; DLt 530. 1847. 6] * *víz inni*. 1844: Kis János . . . azt mondván, hogy viz in(n)ya menyen, elis ment [Bágyon TA; KLev.].

Sz: *a farkas ~ felül a folyóvízben, mégis* . . . 1698: en ponoszolkodhatnam az Baranyal edgyüt, a Farkas iszik felyül az folyo viz(en), mégis én réam haragszik hogy felszavarvan tiszta vizet ne(m) ihatik, holot . . . nekem lehetnének eö klmére tőb es mëltoz panaszim [Cege SzD; WassLt Vas György nyil. Illyés Gabor szb kezé- vel] * *vért* ~ vérbosszút áll. 1764: maga édes Anný- (na)k mondotta, hogy ottan azonn estve ember halál- nakis kelletnék lenni . . . El érkezvén maga társával szin- tén a' helye a' hol meg verettett, leg első szovais a' volt a házban az Inctusok ellen, más is iszik ma vért énis iszom

[Torda; TJKT V 226]. 1765: mezitelen kardal Murvai ki menvén á mint előre fel tette vólt hogy vért iszik maga boszujának végben vitelére a Házból az udvarra, onnét á Legényeket mind ki kergette az uttzára á kit érhetett gyilkos modra halálosan vágta verte, és sebhette mint a negyedik Fatenstis . ekkor mingyárt be telék hogy vért ivutt [uo.; i.h. 254]. 1846: elő vévén kézébe egy leg veszedelmesebb Sértő műszert Schnitzert s azt a Műhely padba bele vágva vgymond, még ma ezen háznál vért iszom [Kv; ACLev. Kül.Perc. 49,51] * *ebek isznák a vérében*. 1603: Vrbeogeor Balintne Ersebet Azzony vallaia . . . ky leowe Ballos Jstwanis, monda . . . wgy megh verte(m) volna hogy az ebek ittak volna a' verébe [Kv; TJK VI/1. 674] * *ha sóst ett, igyék réa ha vétkezett, igya meg a levét/lakoljon meg*. 1595: lassatok ha megh fogiatok, ha sost ett igyek rea [UszT 10/41].

2. *in szesz* italt fogyaszt; a bea, a consuma bánturi alcoolice; trinken, saufen. 1570: Orsolia Kalmar gasparne, Azt vallaia . . . Mond gaspar deak En Igen Ittas vagiok leh fekenne(m) It . . . Mond eo Ez vallo myert Marad ez It, Mond Keomiesne lade Igen Iwt Nem twd howa Menny [Kv; TJK III/3. 10—1.]. 1573: Fazakas myhal es chinek Balint Azt vallaik hogi . . . Mond tamas deak . . . vagion nekem penzem Myre Igam [Kv; TJK III/3. 143]. 1585: Hegedws Mathe vallaia Nem tudom ky kezdé a' harcrot, Az Egher leorincz oth Nem Iyuth [Kv; TJK IV/1. 520]. 1590: az en hazhoz (!) jeowenek be s ott Iwanakis nalla(m) [UszT]. 1597: Kwpas Janostwl wedtem Melybwl az Olahok idtanak 13 Apro kwpaczkat es poharokat —/36 [Kv; Szám. 7/XIV. 42 Th. Masass sp kezével]. 1600: Bornemyza Vramval Vayda Ballassal yzunk vala az boron [Kv; TJK VI/1. 404a Mich. Thyborczy j b vall.]. 1603: Jge(n) fölötteys Juank wgy Aniera hogy tot mihalj az földen fetrenget [UszT 17/22]. 1629: cois ot iut az korczoman [Mv; MvLt 290. 146b]. 1631: Pakular Iuon el mene Gerebenesre^a innya [Mezőpágozca MT; Ks. — ^aA tőszomszédos falu, de TA-ben]. 1637: egikor lőuöldözet hallank . . . megh hajgok akkor nekik hogi ne igjanak s ne leőueöldözzenek [Mv; MvLt 291. 74b]. 1638: (Az asszony) ott yut uellek es az szerelem eneket valoban monta | Eztis mongia uala hogi igunk sziuuem egi kiczint nullassunk gióniórwsgezen [Mv; i.h. 142a, 143a]. 1650: Biro Gjorgyne Asszonjomynt iuank [Homoródsztpál U; UszT 47/1]. 1688: Nemis azért mentem az Korczomára . . . hogy veszekedgye(m) hanem hogy szépen mulassak és igyam [Dés; Jk]. 1702: mondá . . . Csonya János az en hazamnál ne veszedgjetek, hanem ha innya akartok igjatok bekességen [Nagygye K; Ks 67. 46. 19]. 1729: Valakik áll korcsomat tartanak fl. 12 :/: 12 büntetessenek, vgy az kik olly helyre mennének innya Cum fl. 6 :/: 6 büntetessenek [Dés; Jk 386a]. 1737: Darabant Kata egész éjjel ivott az én házamnál á Strása mesterrel együtt szerelmeskedtenek, csókolódtanak [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. 1740: egy egész éjtszaka hegedültette magát Vdvarbiró Vram, masokkal együtt Vendégeskedvén, ivutt, torbézolt [Kornislaika SzD; Ks 54. 72]. 1755: halatam, hogy midőn a korcsoman itanak volna, őszve kaptanak volna szobul [Marokháza K; Ks 5. IX. 4]. 1757: Kallainal ijut volna Andris Czigány Gyuri Cziggánnal [Náznánfa MT; Berz. 13. IV/36]. 1760: láttam őket hogy ketten ittanak s mulattanak [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. 1761: azt mondja nekic, elő vévén az éget

boros edényt, Kristof! ebből ha iszolis meg bánod, ha nem iszol is meg bánod, de jobb hogy igyál 's ugy bánd meg [Koronka MT; Told. 26]. 1767: Korcsomáros Léven az praetendált időben az En házomnál ittonak az Falusi Legények [Betlensztmiklós KK; BK]. 1796: Gitzi Jósi nevezetű Czigány másodmagával Hegedült a Béresek innyak eleget adtanak . . . meg részegült [Mocs K; Eszt-Mk]. 1803: Babos Mihally . . . az nap ivutté? [K; KLev. vk]. 1832: lattam Varga Josit . . . valami idegen Cziganyokkal innya [K; KLev.]. 1840: Molnár Tamás hozzám jöve . . . ottan ivutt [Homoródsztmárton U; i.h. Szász István (30) szabad székely vall.]. 1841: mennyit ivutt nem tudam [Dés, DLt 36].

3. italozik, ivogat; a bea des; oft trinken, picke(!)n. 1570: tegnapis ket latoral talaltalak^a hogi It yzol vala [Kv; TJK III/3. 18. — ^aAsszonylányát az anyja]. 1573: Peter deak Zilahy . . . vallaia hogi . . . az zabo Az nap deltwl fogva Mind Iwt volt teob Tarsaywal egyembe [Kv; i.h. 276]. 1584: Tot Gaspar vallaia Mathias ez bezellette neky, hogy Iznak volt az korchoman, ot penig egy Azont meg rezegitet Segeswarat, ez András [Kv; TJK IV/1. 350]. 1606: az melj nap megh leouek ott az Beldi vram zallasan Iyut Kouacajz mathe [Uzon Hsz; BLt]. 1651: En hazamhoz jowenek ketten Georg kőuaczy es Mihaly kőuaczy, en nala(m) ivanak es evenek . . . Hallottam mastol, hogy mindenut ivút, rezegeskedet, de en ne(m) tudom mire rezegeskedet, mire ivút [Mv; MvLt 290. 241a]. 1702: En csak iszom kártyázom az pénz szinten el fogyot küldenél bár Csak tiz forintot [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1712: magat megh bősüllü szot fogad, nem iszik, hanem megh hazasodik es magat mint emberseges ember megh bősüllü [Bodola Hsz; BLt]. 1750: Kotsis Dani éjjel nappal sokat kallangott széllyel Kortsomákon ivutt, részegeskedet [KÁ MT; Berz. 12. 92/61]. 1818: Ifjabb Hegyessi Elek az éjtzakai korhelség es erköltstelenség gyakorlásábann annyira el lévén áradva, hogy . . . a Paraszt Legényekkel ivutt és tántzolt [Vajdasztiván MT; TLT Praes. ir. 321]. 1840: a Soromor Molnár Tamás . . . vjjabban innya kezdett [Homoródsztmárton U; KLev. Szász István (30) szabad székely vall.].

Szk: *agyon issza magát*. 1754: mig mű szent Mise halgatni löttünk volna, eő addig agyon itta magát ugy annyira hogy a részegsége miatt este négy oráig meg nem indulhattunk [LLt 300 Litt. B] * *itton ~*. 1610: Én szinte Gergelj Janos mellet wllettem (!) az asztalnál azonkeözben itton ittak, reszegek ualanak [Martonos U; UszT 33b] * (az) *erszényére ~ vkinek*. 1750: a Korcsomárosok erszenyere iszik [Sz; Told. 3] * *van mire innia*. 1767: hogy igen munkás Emberek volnának, aszt Se mondhatom, mégis látom csak van mire innyok [Fintoág H; Ks 79. XXXIX. 1] * ? *verset ~*. 1823—1830: A fogadós magyar volt. Itt nagyon vigan voltunk. Veszprémi egy fertályos ezüstpohárt hozott vala magával, ő avval verset ivutt, s még több pohárral, mint mi [FogE 162].

Sz. 1847: iszunkis mind a' hányon vagyunk, mint a' csap, még Trézsiis, mert nekiis jól csusz a' fáin ürmös [Kv; Pk 7].

4. poharat ürít; a goli paharul; das Glas leeren. 1639: elseőben Niuzo Giurka iőue be közinkbe . . . ugian en keőszeőnem rea az bort, s ketszer iuek [Mv; MvLt 290. 70a]. 1708: Az B: Chae asztalánál B. Urainkat nem be-

czölven se(m) Ur(am) sem kigjelmed csak te s-tu köszönd el igjal [Kv; ACJk 66].

Szk: ~ *vki egészségére/vkiért. 1665/1754: Az mely jámbor Ifiu Társ legénnyé akar lenni, ... tartozik ... az egész Társaságot . . . meg vendégleni Ha pedig Collatot ád légyen Szabadságában minden személyért egy egy kanna bort meg-innya Ha pedig meg-nem ihatná, tartozik azért akikért nem ivutt, egy egy heti bérrrel [Kv; ACArt. 21—2]. 1736: Már most másod napján^a nem neveztek tovább vőlegénynek és menyasszonynak őket, hanem vjházásoknak, vgy is ittanak egészségéért [MetTr 389. — ^aA lakodalom utáni napon] * *áldomás inni. 1797: áldomás innya mentünk bé ... Kantába^a a Zernyesti András házába [Barót Hsz; HSzjP Bardótz Nyika Száraz Ajtai (23) vall. — ^aRégen önálló település, ma Kvh egyik része] * *áldomást ~/áldomását issza. 1570: Kathalin Varga Janosne ... valya, hogy ... Az Magyar wchaba veottok volt egy hazat fl 12 ... az Kerekes Luokach hazanal Jttak volt Aldomasat [Kv; Tjk III/2. 99]. 1592: Stephanus Puellacher fatetur ... akkor Pal Doctort hozzam huiattam ... azt monta hogi eo Dombi Orbant Iamborul megh giogitotta, seot Aldomastis Ittanak annak vtanna hogi megh giogiult [Kv; Tjk V/1. 193]. 1632: az en hazammal iuak aldomasat [Mv; MvLt 290. 68a]. 1633: Hogy mikor az Malom helit az nallunk ualo Boerok neky adak Nagy Thamas Vramnak, en nallo Jvanok eo kegielmeul aldomast [F.venice F; Szád. Sztzoika Zgurul (40) vall.]. 1653: szép esső lön, mikor a háznak^a az áldomását innók [ETA I, 103 NSz. — ^aA megvett háznak]. 1852: áldomást is ittak [Dés; DLt 440] * *örömpohárt ~. 1595: 24. octob(ris): ö km(ek) Tanaczul az öröm pohart isszak vala, miert hogy Sinan Bassa el zallot volna, Hawas elő földeből, es el futat volna, Wrunk ö fge hada előt [Kv; Szám. 6/XVIIa. 244 ifj. Heltai Gáspár sz kezével] * *vki kedvéért ~. 1635: egy Emberseges Azzony kedviert iutunk [Mv; MvLt 291. 50b].*****

◇ Szk: ~ *real/vmire; a bea/inchina in ...; jm/einer Sache zutrinken. 1569: az Kys veolyget penig tudom hogy az bernald balas Jobbagy . Zantottak, kazaltak es neha kazayokat, Neha ekeyekitis tudom hogy be vyttuk es Ittunk Rayok [Mezőbánd MT; VLt 7/692]. 1590: Azerth az bor Arrat adgia az megh az ki borth Itt az eokörre | Sikeoffaluiaik ... be haytottak vala barmai(n)koth ... , keriwk vala ki sikeoffaluiaiktól teorwenre keszre, mo(n)danak hogi nem adiak, merth eok Arra Jttak, ha az beo Arrat meg Adgiuk ki Adgiak [UszT]. 1600: az warosnak^a az Kikelon thwl semmi birodalmath ne(m) ertette(m), ha chak egy boruius altal me(n)th az Kikelon, es zombatfalwanak^b hyrek leött benne, be haitottak, es ittak rea [i.h. 15/263 Ambrosius Mihaly de Bethlenfalva (60) vall. — ^aSzu-nek. ^bEkkor kül önálló település Szu tószomszédságában]. 1847: megöbennis látták hogy tsak innya^a akar rájok ... az 12 Darab ökreketis béhajtották az Josa Ferentz Uram oklába mivel ott kortsma lévén ott szoktak az marhákra innya [KLev. — ^aA falusbíró meg akarta őket fogni tilalmasban, hogy fizessenek neki italt?].*

A székely szokásjog szerint, ha valamely tószomszédos falu marhája át-
tévett a másik falu határára vagy azt éppen szántszándékkal hajtották
oda, a behajtott marha remélhető váltásáig mértékig a behajtók ittak a
marhára, ill. a marha bőrére. Talán e szokásjogi mozzanattal lehet kapco-
latban az *előre iszik az állat bőrére* szólás (Ezt azonban sem O. Nagy,
MSzól-ben, sem az ÉrtSz-ban a szerk. nem leli). — Ehhez hasonló szokás-

jogi eljárásra l. fennebb 1. jel. al. a *bírságot iszik* szk-ot és a *beiszik* című 2.
jel. al. némelyik idézetet.

Ha. 1573: Innnak.Iwt. Innia [Kv; Tjk III/3. 113, 243b, 282]. 1574: Iwt [Kv; i.h. 343]. 1584: Iwam [Kv; Tjk IV/1. 283]. 1585: itt [Kv; Szám. 3/XXII. 67]. 1590: yut [Kv; Tjk V/1. 11]. 1591: (ö) innek [Kv; i.h. 71]. 1591: menenk innia [Kv; Tjk V/1. 149]. 1592: iwt [Kv; Szám. 5/XIV. 183]. 1596: iúank [UszT 11/54]. 1598: iznak [Kv; i.h. 7/XVI. 30]. 1618: Juam. Jnnja [Kozmás Cs; BLt 3]. 1629: isznak. iuam [Kv; Tjk VI/3. 106] | iut. igjatok. innia [Mv; MvLt 290. 71a, 142b, 143b]. 1631: iüt. igiek [Mv; i.h. 54, 253b]. 1632: innod [Mv; i.h. 66a]. 1633: ittam [Mv; i.h. 127b]. 1634: ivank [Mv; i.h. 291-8b]. 1635: iút [Mv; i.h. 50b]. 1637: (ö) iuek [Mv; i.h. 109a]. 1638: innia, ittanak. ijutt [Mv; i.h. 291. 140a, 142a]. 1640: itta [Mv; i.h. 233a—51a átírásban]. 1651: iuanak [Szászsztyörgy BN; WassLt]. 1664: iut [Déva; Ks 41. H Nádudvari Istvánné Váradia Anna lev.]. 1668: igiek [Kv; MészCLev.]. 1676: (ö) ivék [Vaja MT; Ks]. 1688: ijutt [Szjk 229] | iszom [Dés; Jk]. 1694: isztok [Jobbágyfa MT; Bállt 50]. XVIII. sz. eleje: ittam [Al-doboly Hsz; HSzjP]. 1715: iut volna [Bethlen SzD; BK]. 1716: issza [Szökéfa KK; Ks 96 Biró Márton lev.]. 1730: iutt [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV]. 1736: itták. innyok [MetTr 321, 361]. 1749: iutt légien [Torda; Tjkt III. 255]. 1750: iút [Kál Lt; Berz. 2 38/30]. 1752: innya kezdettek [Algyógy H; BK]. 1754: iut [Mezősámsond MT; i.h. 14. XIX/11]. 1756: iut [Galac BN; WLt Kertész Gergely (27) jb vall.]. 1757: innya [O.kotsárd KK; Ks 8 XXV. 14]. 1761: iut [Torda; Tjkt V. 44]. 1762: ivám [Köröd KK; Ks 17. XXXI]. 1763: iszom [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1765: iutt [Felenyed AF; Eszt-Mk Vall. 131]. 1767: ittom [Betlenszmtiklós KK; BK]. 1775: iutt volt [Tarcsafva U; Pf]. 1777: iutt [Sár-vásár K; KLev. 5]. 1778: iutt [Egerberg TA; JF vk]. 1783: idtak [Faragó K; GyL]. 1784: igyanak. isznak [Malomfva U; Pf]. 1792: innya [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5]. 1794: iüüt [Letka SzD; Tsb 5]. 1797: ittanak [Kosesed H; Ks 115 Vegyes ir.] | iut [Sinfva TA; Borb.]. 1798: iszol [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1801: iutt [Bács K; RKA]. 1802: szabad innya [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1809: iutt [F.rákos U; Falujk 41 Sebe János pap-not-kezével]. 1813: iszom [Dés; DLt 71/1814]. 1820: iutt [Somkerék SzD; Berz. 11 Fasc. 75]. 1835: iutt [Zsibó Sz; WLt]. 1842: iutt [Kémer Sz; HG Eszterházi-perek].

L. még *eszik-iszik*. al.

iszkába 1. (ács)kapocs; scoabá; Klampe, Klemmba-
ken. 1699: Edgi eöreg uj Hajo is készülöben vagion ezen
malomház előtt, melynek feneké, es edgiki oldala már jo
rendin meg készült, ed egyik oldalára még nincse(n) ol-
dal fája. Feles Iszkába is kívántatik még reá [Mihálcfa
AF; LLt Gyulafi László leit.]. 1716: az hidasnál valo ré-
tben) hidasnak valo fát szögöttem, mivel nagyobb léssen
ennél aki most vagyon, azért Ngod parancsolattya nél-
kül vasat szkábaknak nem mértem hozatni [O.cseszve
AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1753: Egy nagy Hajohoz
meg kivantato vasak szkábakkal edjütt [Marossztkirály
AF; Told. 18]. 1786: In Mola Farinacea ... Figulae
ferreae vulgo Iszkába [Km; RKA]. 1797: az ajto Szöm-
öldökbe vas iszkába van ütve [Körispatak U; Pf]. 1819:
egy Cserefa rakofákból épült Sertes hizlalo oll Szalma
fedél alatt épült ... a' nagyobbiknak négy nagy vas sor-

kokon forduló vállu fedele, a' vállu két végein három nagy vas iszkába [Baca SzD; TSB 6]. 1844: A' Malom kerekéhez csáltottam 20 kábat (!) per 10 xr [Born. F. IIb].

2. 1694: Jnnet a' Pincze gátor felett valo Filegoria-b(an), avag tágas Tornázb(an) menven njilik az említett Tornáczra, fa melljekes, hevederes, parkanjos felszer Ajtó: mellj vas sarkakon pantotstkákon forgo, vas toljo Záros, útközös; kilincse és kilintsét tarto egy Jszkábája hejával [Borberek AF; BFR]. 1723: Negj zárt édgjet f. 1 80. meg négj ajtora iszkábakat egjre d. 30 [Kv; KvRLt X. A. 16]. 1756: Egy rozsz ajtó melyen két vas sarok l ebben szkába 5 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 13]. 1761: vas kilintsű, fordítottju és Záru szkába forma rántoju ép Ajtó [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 43. — A teljesebb szö. *ajtóláb* al.].

3. kb. vaskapocs; crampon; Eisenklampe, Klemm-haken. 1799: öt viseltes s Szkábákkal meg erősített Jár-mak [Zsuk (melyik?) K; SLt Vegyes perir.].

Ha: 1787: iszkába [Mv; MvLev.]. 1832: iszkába [Sáromberke MT; TSB 26].

iszkábáltat készített; a pune/lása sá se facă/sá se confecționeze; machen/verfertigen lassen. 1599: az veder fe-neke ki esett wolt adott hogy megh chinalták d 5 vgian ott egy Bochkát keottetett meg . . d 10 ezkabazta-tott egy tekeneot fizetett d 14 Egy tekeneot Jzkabalt-ott pro d 14 . Ezkabaltottott egy nagy mustorok te-kenoat pro d 24 . veott egy wy Szaruas tekeneot d 24 [Kv; Szám. 8/VIII. 9 Val. Zigiarto sen. isp. m. kezével]. 1600: Beoyt Elseó houaban Ezkabal(ta)ttam volt egy Tekeneot [Kv; i.h. 9/XIII. 17 Damakos Máté isp. m. kezével].

iszkábáltatás kb. készíttetés; facere, confecționare; Verfertigen, Zusammenschlagen. 1592: fizettem . . . Te-kenő eszkabaltatástul d. 7 [Kv; Szám. 5/XIV. 6 Eppel Péter sp kezével].

iszkábás (vas)kapcsos, (vas)kapoccsal összefogott; cu crampon, prins cu crampon; mit Klemmeisen zusam-mengefügt/verbunden. 1681: Vas szkábás mérő veka nro 4 [Utl]. 1682: edgy kovász tartó kisded iszkabas ha-satt tekenocske [MNy XXXVIII, 206]. 1698: egy szkábás öreg dagasztó tekenő [MNy XXXVIII, 306]. 1724: Egy szkábás véka [Koronka MT; Told. 29/12]. 1800: Egy bikfa Labu egy szemellyre valo Iszkabos ágy [Csapó KK; LLt]. 1842: Egy czipo sütő szkábás nagy te-kenő [Majos MT; Told. 35].

iszkábáztat készített; a pune/lása sá se facă/sá se confecționeze; zusammenschlagen lassen. 1599: ezkabazta-tott egy tekeneot fizetett d 14 [Kv; Szám. 8/VIII. 9 Val. Zigiarto sen. isp. m. kezével]. — Vö. az *iszkábáltat* cím-szóval.

iszkafinás 1844: 1841-beli zagyvalék — Alkalmas Tiszta és jó-üzű, de iszkafinás 1842-beli réceseiz (?), Alkalmas tiszta. Mintha nem volna olyan iszkafinás. Tisztább, édesebb^a s kevesebb iszkafinás [Csekelaka AF; KCsl 6. — ^aBor]. 1847: Össze-töltegetett ó piros gyüledék (: melyek-közül némely nagyon iszkafinás :) [i.h. 13 Kemény Dénes kezével].

iszkola bükkfa-zsindely; şindrilă de fag; Buchen-schindel. 1797: Ezen kö háznak fedele . . . cserefa szaru-fákkal vagyon fel szarvazva s bükfa rothat iszkolákkal bé fedve, heljen heljen itis jukak találatnak [Körispatak U; Pf]. — A jel-re l. MTsz.

iszkumpia l. szkumpia

iszlói az Iszló (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Iszló/Isla; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Iszló: 1. Iszlón lakó; care locuieşte/stă la Iszló/Isla; in Iszló wohnend | Iszló-ból származó; originar din Iszló/Isla; aus Iszló stammend. 1575: Kenyeres Tamás, Izlai [Iszló MT; Barabás, SzO 304].

Szn. 1603: Iszlai Tamás [BTN² 53] | Petrus Iszlai [Mv; SzO V, 244] | Th. Iszlai ppix [Kendő MT; SzO V, 255] | Demetrius Iszlai [Ikland MT; SzO V, 265]. 1614: Iszlai Peter pp. Iszlaj Miklos ppix. Iszlaj Bertalan lib. [Iszló MT; BethU 49]. 1615: Petrum Jzlay de Jzlo RLt 0. 5 Km-i konv.]. 1640: Izlob(an) Moros szeckb(en) lako Iz-lai Georgj [SLt 15. B. 3]. 1693: Iszlaj Miklos [Iszló MT; EHA]. 1767: Iszlai Farkas uram [Udvarfva MT; Told. 44/39]. 1788: Iszlai István [Nagyernye MT; EHA]. 1798: Mező Bándon^a résidáló Vitézlj Iszlai Ferentz [DobLev. IV/798. 1a. — ^aMT].

Hn. 1833: Az Iszlai Rétyibe (k) [M.péterlaka MT; EHA].

2. Iszlón v. határán levő; care se află în Iszló/Isla sau hotarul satului Iszló/Isla; in Iszló od. in der Flur von Iszló befindlich | Iszló felőli/felől való; de dinspre Iszló/Isla; von Iszló her (befindlich). Hn. 1632: az Iszlaj Hydon alol [Vadad MT; EHA]. 1688: Iszlai kapunál az Csegelyben (k) [uo.; EHA]. 1693: az Iszlaj hidon felljül (k) [uo.; EHA]. 1798/1812: Az Iszlai Kapunál lévő Tanorok (k) [Nyárádsztrmarton MT; EHA]. 1841: az Iszlai-Bükkön [Kisillye MT; EHA].

iszomság l. eszem-iszomság

iszony borzadály; groază, înfiorare; Grauen, Schauder. 1854: egyike voltam a legszelidebb s szófogadóbb tanulóknak, mégis annyi bőrölést álltam ki, hogy még jelenleg sem gondolhatok rá iszony nélkül [Ujfe 92].

iszonyan rettenetesen, szörnyen; grozav, teribil; schrecklich, furchtbar. 1659: örömet ki mennék, valamint lehet, ugyan ki is megyek, csakhogy iszonyan tilamazzák, ijjesztenek is, kiváltképpen azzal, hogy most is jegyezve vannak törökök előtt neveink [TML I,387 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

iszonyatos 1. borzasztó, irtóztató; îngrozitor, înfiorător; schrecklich, entsetzlich. 1813: Barátosi Josef . . . Egykor a' Czeh Gyülésében az Exponest mint Feő Czeh Mestert minémü iszonyotos káromkodások között szidta; a' Feleségetis mikkel motskolta? [Dés; DLt 56.4 vk]. 1827: a' Marháinkat el indítva, a közelebről következhető iszanyatos Zivataros s nevezetesen a' Harvon igen veszedelmes hovas Szál Fuvatal előtt bé érkezessünk, a' meg vásárlott Szénánkra [TLt 1429 Szirb Vaszilika, Styop luon és Szirb Stépán mezőszakáli (TA) contribuens (adózó) a Torda megyei tisztséghez].

2. hsz-szerű haszn-ban; cu valoare adverbială; in adverbialartigem Gebrauch: borzalmasan, irtózatosan, iszonyatosan; îngrozitor; infiorător; schrecklich, entsetzlich. 1795: oly iszonyatos Szagos volt^a, hogy még a' Cselédek is erőtetéssel bibelődtek ő véle [Mv; Told. 47. — ^aA beteg].

iszonyodás I. irtózás; îngrozire; Greuel, Schauder. 1823—1830: micsoda bűn legyen az^a, nem is értettem. Hanem az akadémián a morált hallgatván, akkor hallottam iszonyodással azon bűnnek magyarázatát [FogE 155. — ^aA szodomitaság]. 1831: Baktsi egészen meghűlt eránta és valami belső nyughatatlanságot, s felesége eránt iszonyodást kezdett érezni magában [Angyalos Hsz; HSzJP Angyalosi Gyalog katonáné Pető Péterné Csutak Borbára (46) ref. vall.].

2. ~sal irtózatosan; îngrozitor; entsetzlich. 1768: Forgáts Trintyent Margler Márton feleségét ki mondhatatlan iszonyodással meg verettette [MkG].

iszonyodik I. irtózik; a se îngrozi; grauen, schaudern. 1598: Tothazy zeoch Mihaly ... valya ... kerte volt^a Anjamatt, hogy volna Borbely Martonnenak hogy menne hozzája feleségeol, de mjerthogy sok Adosságban lewen, Zakal Amburus, monda Anjam nekj hogy az azony Jzoniodnek az Adosság feleol hogy az Borbely Martontol marath Jowajt oda kellene Ieowendeoben fizetnj ha hozzá menne [Kv; TJK V/1. 259. — ^aZakal Ambrus]. 1629: en az Teörvenitől iszoniodom Jo Aszoniom, mert en egy penzedett sem keölteöttem el [Mv; MvLt 290. 36b]. 1667: Uram, annyi az sok sírás, annyi az átok, kitől bizony iszonyodnék akárki is [TML IV,107 Bethlen Gergely Teleki Mihályhoz Husztról]. 1796: Lörintzi Ioseff ... részegen ... Sellerinek fiát kegyetlenül verni kinezni taglani, és Lovával tapodni nem irtozott nem iszonyodatt annyira hogy véritis ki ontván egészen verben küpülte [Dob.; RLt]. — L. még SKr 702.

2. áttal; a se jena; sich scheuen/entblöden. 1788/1790: minket Lud lopo Tolvajok(na)k mondani utan ut felen — Piaczan még penig közönséges heti vásárkor s Ludas Baloghok(na)k kiáltazni amellett adtával teremttével káromolni kutyapicsájából s.v. esettek(ne)k mondani nem iszanyodtanak sok izben és versben külböböző helyyeken [Dés; DLt].

3. fél; a se teme; sich fürchten. 1764: az I ... Tordára vetődvn, ötet elfogták, hogy földös Vrának lovát roka torkos aranyos ezüst gombú mentéjt el lopván kezín találtatott s ugy fogatott el, s maga is vakmerő batorsággal meg valván s élete fogyásától semmit nem iszonyodván, nem tagad, sőt háromszori lopását recognoscállya [Torda; TJKt V. 224].

Ha. 1788: iszanyodtanak [Dés; DLt]. 1844: iszanyadik [Dés; DLt 1366].

iszonyú I. borzasztó, irtóztató, iszonyatos; îngrozitor, groaznic, oribil; entsetzlich, grauenhaft. 1573: Margit Byro Myhalne azt vallia ... teob Izonyw Zidalmo-kais zitta^a [Kv; TJK III/3. 74. — ^aHegedűsné Trombitásné]. 1579: meg Ertetwk ... Mynemő Rwt es Izonyw hyrek forgananak Igyarto Georgy felöl es teobek felöl es hogy penig Az vriste(n) eo felsége az egy Rettenetes es Izonio ostorat Reank ne bochyassa egywt affele emberekkel Ne Bwntesse(n) Egez warossul proicatorokat

vallanak^a ... kik Igiarto Georgiet elő zollichyak teorwenre [Kv; TanJk V/3. 184a. — ^aKöv. a prókatorok fels.]. 1602: Buday Thamasne ... vallia: Pokos Peterne ... eozze tewe az kezet izonyw eskeowessel monda^a [Kv; TJK VI/1. 596. — ^aKöv. a nyil.]. 1673: szólitá Isten ő felsége ki itt Fogarasba szegény Szentpáliné asszonyomat, ki midőn 18 esztendeig hallatlan iszonyú kénokat érzett volna testében, Istennek ő felségének lelkét megadá [AMN 152]. 1780: itten lévő kastélya alatt Bálint János Udvari Birája Excládnak egy tot dugatott

Az Exclád Kastellya felettébb nagy alkalmatlanságot szenved e' miatt, mert iszonyu reggel ennek a nagy bűdössége, és egészségtelen [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51]. 1796: Léányát Juliskát ... Lörintzi Ioseff részegen ... hatalmasul meg támotta és iszanyu káromkodásai között kergetni kezdette [Dob.; RLt]. 1855: én most személyesen nem Tisztelhetem mivel oly iszonyu görtsel kinlodom gyomromba tsak az Isten ki mondha; toja [Csapó KK; DobLev. V/1397]. — L. még BTN² 215,

Szk: ~ módon borzalmasan, rettenetesen. 1783: Matyis Petru hozzám jött és iszszonyu modon el taglot [Brád H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1807: iszanyu modon Káramalta [K; KLev.]. 1823: Rátkövi István Uram ... akár hol tanál iszonyu modon fenyeget [Mezőbánd MT; DobLev. V/1062 Blos Pintye fogadós panasza].

2. borzasztóan/irtózatosan nagy/sok; grozav/teribil de mare/de mult; entsetzlich groß/viel. 1585: Borbely Peter ... vallia, Ighen veressen hozak Eyel Grusz petert, Az kariaba vala ket Izonyw Seb Izonyw veresek valanak raita, hogy az ket Teneremmel be Nem erhettem volna Az Vekonian valo kekeket Azon keppen A' Karjannis Nag kekek uoltak [Kv; TJK IV/1. 482]. 1587: Towabba sok feleol érték panazolkodasok eo kgmeket varosul, Mynemő zertelen Izonyw Tormezlasok (!) kezdettenek megh Indulnj feokeppen az Iffiusagtol (!) zekedettek leghenieknek es zolgalo leanioknak egybe gwlewsek Es Ektelen zabadsagok myath [Kv; TanJk I/1. 42]. 1595: Kadar Mihalyt külte Biro W. Boronkajnak izonyu izengetesere, hogy Nadmezet zerezzen ... az kochnyara [Kv; Szám. 6/XVIIa. 203 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1601: ertik eo kgmek biro vramtol az zeokseghnek nagy voltat, es keolchegnek izoniw newekedeseit [Kv; i.h. 376]. 1661: az leveleket ... Regestralni iszonyu munka leot volna [Kv; Ks 41. C. I Val. Benkő lev.]. 1765: az Commissarius ... Sárdi Szabó Samuel iszonnnyu excessusokat perptrált Borbándon^a [Esz-Mk Vall. 187. — ^aAF]. 1771: azon Erdőbéli kárt most a' nyáran lesz Esztendeje egy iszanyu forgo Szél okozta [H; Ks 93. XIX. 6 vk.] Tavaj Nyáron Bánatus felöl egy iszanyu habaru s nagy szél támadván sok fát dőjtett ki [Pánkszelistye H; JHb 93. G. XIX]. 1794: ez a' szegény nemzet^a ... a' tudatlan parasztság előtt olly iszonyu gyűlölségnek és tsufolatásnak vagon kitéve ... hogy velek a' Keresztyénségbeli parasztkok társalkodni, együtt dolgozni vagy mulatni is iszonyodnak [Mv; Berz. 8. Fasc. 71. — ^aA zsidó]. 1827: Jo ideán a' nyáron látván az iszanyu nagy Széna Szükségét Marhánk Telettetése felől gondolkodván ... vettünk is egy Szirb Thodor nevű Ptyátra Várossában lako Boér Urtol 20 Kalangya Szénát ... 200 Rfkal ezüstbe [TLT 1429].

3. hsz-i jell-ű haszn-ban; cu valoare adverbială; in adverbialartigem Gebrauch: borzasztóan, irtózatosan;

ingrozitor, groaznic; entsetzlich. 1618: Az vezér ... minthogy utána indult az kazul pasának, szörnyitök ezek, hogy iszonyú nagy háddal vagyon most ez az vezér Perzsiára [BTN 122, BTN² 126]. 1640: S egykor hát levetkezett Török András, s mutatá a menyem, az ingét, lábravalóját há iszonyu rút, fertelmes veres ... afféle havas asszonyállattal [Mv; MvLt 291. 233—46a átírásban]. 1719: Az áer meg vesze nyári nagy hevekben, nyugoti szárazszo szél fuva szüntelen, — a föld porát látván áer melegiben, vélnéd a világ ég iszonyu nagy tűzében [Uzon Hsz; HSzjP]. 1776: a kalányos Czigányok ... Hársfából készített iszszonyu nagy Tekenőket Szoktak hozni ide Hunyadra el adni [Vh; Ks 75. VII. 206]. 1826: az egész falu tudálkozott ... hogy lehessen olyan helyre Curiát Építeni mely a falutól félre egy magas helyen fekszik iszanyu oldalos és hápa hupás [Alparét SzD; BLt II. 11].

Szk: ~ sok. 1710 k.: Szolnok s Fegyvernek táján az iszonyú sok szép cseperke gombától a vér ránk esett vala [BethÖn. 233].

iszonyúan 1. borzasztóan, irtóztatóan; ingrozitor, groaznic; entsetzlich, grauenhaft. 1589: eo kgmek varosul ... Weottek eszkebe(n) az Rut, Izoniw zítokknak el aradasat, feokeppen az lelkelvaló ektelen zítokkat Merth lelek az Jsten, es az lelek ellen izoniw(n) tesznek zidalmazast Azerth Tecczet eo kgmeknek varosul hogy ez ochman zítok gywkerusteol ky giomlaltassek [Kv; TanJk I/1. 94]. 1846: Iszonyuon káromkodot [Dés; DLt 965].

2. erősen, nagyon; tare, mult, teribil; sehr. 1595: Biro Wram Adot egy Oh Boroczkat: 50: vedrest ... f 22 Az f 2 tútta ő keme az Söprere: Az oh bornak penig meg kellett lenni, mert izonnyuon kerettek és Wyat ügya(n) nem let(nn) Akartak Azzonnyomek Innya [Kv; Szám. 6/XVIIa. 219 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

iszonyúképpen borzalmasan; ingrozitor, groaznic; entsetzlich, grauenhaft. 1584: Kadar Ianos vallia a feleségem laba meg vesze Izoniu keppe(n) laigatot velle [Kv; TJK IV/1. 276]. 1585: Orsolia Zattmari Miklos felesége vallia ... az Iffiw legený ... Jzoniu keppenis zítkozodot [Kv; i.h. 475]. 1602: Minthogy elegh peldainkra vadnak az keornyeollewnk valo varosbely Attyankfiainak rajtok esset valo (így!) nyawalyak, kiknek varosokat es Casteliokat megh dultak es az nepeyt izonyw keppen le vagtak. Tetzet ezeltke valo kepest amegh illyen izonyw keppen az had nepey es praedalok keornyeollewnk forognak hogy az varosnak mindenesteol fele reze vigiazzon eyel es nappal huzon negy egez oraigh [Kv; TanJk I/1. 400]. 1638: latam ezt az Uargat hogy iszoniu keppen megh ure az lovakat [Mv; MvLt 291. 124a]. 1644: hallam hogy Haidu Marton Lakatos Janost izoniu keppe(n) Ziggia vala Or bestie kurufianak hogy Rege(n) megh erdemlette volna hogy fel niarsoltak volna [Mv; i.h. 435b]. 1807: Hallattam hogy a Pap Iszanyu keppen kiáltazta a Tolvalyt [K; KLev. 7]. — L. még MNy XLVI, 154.

iszonyúság borzadály, borzalom, irtózat; groazá, infiorare; Grauen, Entsetzen. 1618: Még penig az ékelen iszonyúságról, azmi az háznál esett és az küvül való pusztításról-rontásról most Nagyságodnak nem írok

[BTN² 120]. 1803: annyifelével bestelenitette hogj mind eszemben sem tarthattam iszonyúság voltis tsak halgatni [Aranyosrákos TA; Borb.].

iszpahia 1. szpáhi

iszpatár 1. szpatár

isztár vászonfajta; un fel de pinzá; Art Leintuch. 1620: Egy vegh tarka uaszontul f — / 5^a. Egy uegh szeöld vaszontul f — / 5. Egy vegh Jzartul f — / 3. Egy Baal Karmany giolcztul f 3 1/2. [Kv; KvLt II/69 VectTr 10—1. — ²Ti. a fizetendő harmincad (vám)]. 1687 j.: Egy Végh fekete Bagaziától f — // 07 1/2 Egy Végh Jsztartol f — // 04 1/2 [MvRKLev. Vect. 16]. 1688: Egy Bál Bagaziától kib(en) van 50 végh f 4 // 50 Egy Végh Jsztartol f — // 04 1/2 [BfN II Vect.].

isztina 1. esztina

isztrigyi 1. sztrigyi

isztringa 1. sztronga

it birt. szr-os alakban; ín forme cu sufixe posesive; mit possessiver Personalendung; ital; bäuturá; Getränk. 1582: Karacson eleott walo hetffynv kolthettem az zam weowoe wraim . Ethhere es Jttara f 2 [Kv; Szám. 3/VII.6]. 1583: Tawall Zamwettel vthan kolthettem: az zam weweo uraimrê (!) ethere es Itthara f 2 d 12 [Kv; i.h. 3/IX. 6]. 1625: Juta Negy Nemet Attam etek es Itokra d 50 | Juta Kuti Janos Fejeruarrol Attam etere es itara ... d. 15 [Kv; i.h. 16/XXXV. 42, 52]. 1655: Etekre italokra keölteotteonk f 1 d. 50 ... Keölteotteonk etekre itokra f 2. d. 25 [Kv; SzCLEv.]. 1732: a Czigánnak perpentze csinálás és az Darék Vasat is megatzéloztatta, költésire es, itára 15 pénz [HSzj perpenze al.].

Sz. 1771: immár sem étem, sem itom, sem nappali dolgaimnak folytatása, sem éjjeli álomom ügyibe és vgy a mint kellene nem esik [Kv; Pk 2. — A teljesebb szöw. ét al.].

Vö. az ét és az éte-ita címszóval. — Ez utóbbi címszóhoz a II. köt. megjelenése után is folytatott levéltári kutatás rendjén — mások mellett — előkerült az ottan beiktatottnál mvvel korábbi köv. adalék: 1578: Lezen fizetese ez gondwisesletr fl. 24. Egy wegh karasia poztoia. Eti Yta masod magaval [OL. M.Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol: 104—6 V. Kowachoczny ut. Math. Niary gondv-höz].

ital 1. innivaló; bäuturá; Getränk. 1571: (A város) Etellel Italal Nem tartozyk Neky. Mert eo N. elegh keolcegel Bochatya postayt [Kv; TanJk V/3. 45a]. 1582: Keolteottem Ez kilence nap, my magünkra az Ispanokra es a zolgakra Etünkre es Jtalinkra f. 4/37 [Kv; Szám. 3/V. 21 Lederer Mihály sp kezével]. 1604: Etelbeol Jtalbol fogiatkozassa ne legien [UszT 18/126 Zaz Mihaly Andrasfalwj molnos Ferench Jobagia vall.]. 1742: szabad volt a Nehai Vr(na)k italakot arultatni [Pókafva AF; JHb XXV/58]. 1795: a Kortsomákba félbe lévő Italnak el árultatásaris egy holnapi idő engedtetik [Kv; JHb I/36]. 1796: Vagyon vgyan minden Szombaton közzöttök Héti Vásár, de ... nékiek mint Parasztoknak, semmiféle italokot árulni nem szabad, hanem minden-

féle italokat az Uraság számára árulnak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 26—7] Tudjuk aztotis, hogy minden Vásárban mostis mindenféle itolokot szabadon Kortsmároltatták [Cege SzD; WassLt]. 1821: etelekre 's italakra költött [Mezőmadaras MT; MRLt]. 1844: néki árulják bort 's egyéb italokot [Dés; DLt 1109].

Szk: ~ *inni*. 1734: Az harom holnapri Arendáb(an) adott korcsomának fojtatása ideje alatt . Senki lakosink közzül sub poena fl 3. se kamara házhoz, se másuva semmi fele ital innya ne mennyen se ne hozasson [Dés; Jk 446a] * ~ *t főz* (főzéssel) szeszestalt készit. 1698: semmiféle rendek is búzából vagy akármiféle gabonából gurolykát vagy más afféle nevezetű italt főzni, főzetni vagy afféleg kereskedni ne antentálják [MonÍr XXXV, 396, MNy XXVII, 320] * ~ *t főzet* → ~ *t főz* * ~ *t mérő ház* italmérés, kocsmá. 1801: Az Italt mérő házban Egy régi kurta fogas [Déva; Ks 108 Vegyes ir.] * *étel* és ~ *lal elart*. 1606: monda Benko Jstua(n) hallia megh ketek En nagj Ferenczet ugj uallom be az en Joza-go(m)ban hogj, az en leaniomual egjüt Jlonauul, enge-met holtomig Etelet es jtallal Ruhazattal el Tarczjanak [UszT 20/36] Beöloni Georgj oklandi praedikator kezével] * *étel* ~ *lal tart*. 1570: Erzebet zylwassy Gergelne vallya, hogj azt Thwgia Jllienmodon zerzedot volt megh Trombitas Demeter Zabo Janossal, hogj Etelet Itallal Tharta (!) [Kv; TJK III/2. 29]. 1768: Nehai Várodi Janost . . . néhai Groff Kornis István ur eő Excellentiája feles ideig gyámoltalanságáb(an) étellel itallal es ruházattal tartotta [Ród K; Ks III.3]. 1799: (A) Fogados és Fogadosne . . . a' gyakran betegségben volt idegen Legényekre különös jó gondot visel . . . a' betegséghez ilendő étellel, itallal, házzal, és ágygyal tártya [Kv; ACLev.]. - E szk-okat vő. az *étel-ital* címszó megfelelő szk-aival * *étető* ~ *méreg*. 1729: étető italt is adott be nem csak egy Etelet, hanem két három renden is [Kovászna Hsz; HSzjP] * *fenyőmagos* ~ *fenyővíz*. 1740: Apor Urni Fenyő magos italt de 48 [Kvh; i.h.] * *hevítő* ~ . 1831: hevítő italokat mérsékelve igyák [Dés; DLt 667] * *kemény* ~ . 1819: Rákosi Boldisárné férjét pintozással és más kemény italakkal éltette és tüzelte volna a' Szerelemre [Kv; Pk 2] * *mérges* ~ . XVIII. sz. v.: Minnek utánna a Marha meg betegedik Elsőbbben a Varasbékát meg kell szározatni és aztjs aprpon meg törni, es alma eczetbe, kettőnek egy békának a porát be adni

mert az mérges ital magához sziván a marhának gyomrában lévő rosz nedvességet, ki takaritya [UszLt X.80]. 1843: Török Ilona . . . egy évig kinezván őt a hideg — egy dongai olánne ajánlá, hogy meg gyógyítja harmadnapra, és ördög kolyát, s kigyó füvet össze főzven, annak levibül 3 jo pohárral egymás után meg itatott, s ezen mérges ital . . . harmad napra meg is gyógyította — mert akkor halva volt [Nagykapus K; RAK 11] * *részegítő* ~ . 1688: Ebben az Esztendőb(en) semmj Reszegítő italt ne igiek [Kv; MészCLev.]. 1711: (Az alperes) magát arra Compromittálta hogy egész He-teb(en) (igy!) semmi részegítő italt nem iszik [Dés; Jk 362b]. 1844: Senkinek ki részegítő italt hitelben ad, illetén hitel pénze fel vételére, a Tiszt Segedelemmel, 's rendelkezőssé ne legyen [UszLt XI. 85/1. 100].

2. (ital)fogyasztás; *consum*(ul báuturilor); (Getränk) *Konsum*/Verbrauch. 1666: vagyon harom hordo borom ezen pinczében, mellyet magam italára tölttettem volt [Kv; KvRLt VII. 6—7 Tolnai István préd. és rektor

írása]. 1670: Szekeli Istva(n) Czigány két vagy három eytel bort veott volna italra magához, kalács borül [Kv; TanJk II/1. 735]. 1677: Martontelki Suma (!) borok . . . Savanyú izük Ngtok itallara valok [Balázsfa AF; UI]. 1716: az Mély borokot Ngtok Maga italára át akar hagyatni, névé és helyé szerént irasa még Ngd [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1732: az Nemeteknek adotté bort penzen, vagj penig oly p(rae)textussal hogj a Nemetek vötték volt magok italokra [Dés; Jk 428b]. 1746: Bortis küldek két kús Altalagotskával, édygik lé-szen a' kit Sz. Demeteren Mlgos ur itallyára attak bé Ó bor [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. 1752: Hogy mások Consentiáltak volna, azon bor(na)k el hordásáb(an), vagy italáb(an) igaz lellemre fateálom, hogy nem látta(m s n)emis tudok [Algyógy H; BK. Juáná cons. quondam providi Alb Lup (63) jb vall.]. 1786: én Arany valto voltam s vagyok, még sem tarthattam az magam italamrais^a meg nem engedven Mlgos Báro Thoroczka Gáspár Ur eő Nga egy atalog Borocskámat el vétettven l mikor az Mlgos Uraság az magak számakra kortso-mároltattanak és árultattanak az magak italakra sem engedte az Uraság hogj italt tartsanak az Thoroczka Lakosak [Torockó; TLev. 4/13. 30. 47. — ^aA bort].

3. (meg)ivás; *bäut*; *ber*; *Trinken*, *Trunk*. 1736: az vőfély mint gazda . . . legelsőben elhozatta melegen az mézes bort . . . abból rendre ittanak, s mikor ittanak, osztán az ital után az férfiak és asszonyok egymást csókolgatták; azután az vőfély elhozatta az étket és vigan felestökmöztek [MetTr 390]. 1831: azon fel fertaly Palkának késő ejtzakai itala sokkal előbb történt, hogys a Ferentzi Károly Ur Lovait el lopták volna [Dés; DLt 332.4].

Szk: *egy ~ ban elköszön* (vmiféle italt). 1618: egy Zo-hozos (?) Euege(m) uala s azt egy Jtalba keözone(m) el s megh Juam [Kozmás Cs; BLt 3].

4. itatás, ivás; *adäpare*, *adäpat*; *Tränkung*. 1770: Vagyoné a Viz(nek)k a' gát mián valo olyan fel tolyulása, és tója, hogy an(na)k szélyei iszopotassága mian, a Marhak italokra a' vizhez nem mehetnének 's attol el rekesztetné(ne)k? [Msz; BetLt vk]. 1809: a' pásztorok izzettöt-ták volt ugy el a' kantzát, és ha az italbol kellett megdög-leni, ök az okai [F.rákos U; Falujk 43 Sebe János pap-not. kezével].

5. ivás; *bäut*; *Trinken*, *Zechen*. 1583: Molnos Amb-rus vallia Jeowenek vramhoz Kalmar Ianoshoz Iambor feó zemeliek latogathny kik mikoron zepen la-kozanak . . . Az Ital keozbe kenallia Vala Semy Iacob Iuhos Miklost Mondwan Igal vgmndon, Minem vgy Iz-nak ez feó emberek [Kv; TJK IV/1. 171]. 1600: Borbely Istwanne Cathus azzony . . . vallia . . . mind harman igen rezegek valanak mert sokat ittanak az napp megh reggel keztek vala az italt el [Kv; i.h. 489]. 1625: Inczie Istuanne mondotta hogj okandy Mihaly hitta eőteott hogy el szökyenek Lattam aztis hogj Ital keozbe az kit ne(m) illet volna megh cziokolta [Bözöd U; UszT 89a]. 1640: bort hoztak az asszonynepek Szentgyörgyről^b s még újabb italnak kezdettek Beörvei-nénél [Mv; MvLt 291. 233a.51a átírásban! — ^aMaros-sztgyörgy, Mv közvetlen közelében]. 1719: az illyen dög-ös időbenn etelben italban Mertekletesnek kell lenni az Embernek [Ks 54. 84 Medicina instructio]. 1736: Rette-netes ital volt az nap az Apor István szállásán, úgy hogj senki lábán haza nem mehetett, hanem hintóban vitték

el az vendégeket [MetTr. 329]. 1853: küldek egy kis cukkerlit egyél ital után [Kv; Pk 6]. — L. még MetTrCs 451, 484; RettE 291—2.

Szk: ~ba elegyedek. 1769: Tit. Sándor Mihály uram Harka nevezetű Czigány Jobbágya Putzi Andras-hoz ment s ott együtt italban elegyedven Harka a Putzi András kargyát ketté törte a térgyin [Agyagfva U; IB. Guro György (38) pp vall.] * ráér (vkire) az ~. 1786: Tot Jstvánra ráérven az ital, bé hivutt az Utrizált Reme-teszegi Fogadojában ő Nsgának [Hidvég MT; GyL].

6. italozás, részegeskedés; chef, bejje; Zecherei, Gesaufe. 1639: Kallai Giurkane sok italát dorbezaslat hallottam [Mv; MvLt 291. 188b]. 1726: A' Strása Mester magais recognoscálta, hogy Rettegen lako Szilágyi Anna Béres Mihály Relictája és ugya(n) Rettegi Dercze nevű Léány nyilván valo Kurvák, a mint szállásokon lévő Némettel valo roz Conversatiojokkal csokolodasokkal egymás ölében valo ülesekkel itallokalis Contestáltak [Dés; Jk 19a]. 1740: Fülöp Antal Vram jobb részét az említett esztendőknek . . . italban, Vendégeskedésben, tobzodásban töltötte [Rogna SzD; Ks 54. 72]. 1804: a szegény Birois ugj meg szokta néhai Principálisától az italt . . . hogj szinte el ázik a világról [Ádamos KK; Pk 5]. 1821 k.: (Az asszony) tapasztalván Rákosi-
nak el ázottságát s hanjatlását Rákosinak el ázott állapottyábanis annak veszedelmes italát tüzelte még pun-
tsozásalis [Pk 2]. — L. még RettE 81.

Szk: ~nak/ra adja magát. 1755: a szegény Atyám halála történéven a szegény Anyám Aszszonnak, magát italra és vesztégetésre adta és elméjébenis meg fogyatkozot volt [Albis Hsz; BLev.]. 1761: V Ispány Kakutsi Vramot . . . Lattam, hogy igen az italnak adta volna magát [Mv; Ks CII. 20 Bethlen Pál vall.]. 1827: néhai Dobolyi István vr . . . 14. Esztendők alatti Házassági élete ideje alatt jo gazda nem lehetett azért hogy magát erőssen az italnak adta volt 's részegeskedett [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109.10]. — L. még FogE 80, 139 * ~ra vetemedik. 1819: Feleség! te engemet sokat busitol, és bumba is vetemedtem ezen italra [Kv; Pk 2].

7. Jelzői haszn-ban; cu functie atributivă; in attributivem Gebrauch: egy italny/italra való; pentru o dușcă de băutură; auf/für einen Trunk. 1593: áwal fel menek az lato borral porkolabhoz megh adam neky az lato borth, egy kannaban teolte megh mere, s monda hogy nincsen egy Eytel egy Jtal hia vagion [UszT]. 1765: Kérdé Foka Kosztántin leszené egy ital bora [Marosbogát TA; Mk V.V/97 Tordai Imre (24) jb vall.]. 1775: gazdálkadtunk is neki egj ital palinkával [Tarcsafva U; Pf]. 1785: nékem az étzaka tsak égy ital vizet sem adának [Mv; DLev. XXXVI.4]. 1823—1830: Itt az egy ital pálinkát snapsznak mondják, talám a schnapp szótól, mely hirtelent teszen, mivel a korty vagy pohár pálinkát hirtelen felhörpintvén az ember, avval elébbáll [FogE 237].

Ha. 1822: italakra [Nagyernye MT; MRLt]. 1827: Italokan [Cege SzD; WassLt Conscr. 85]. 1831: italakat [Dés; DLT 667].

E címszót vö. az étel-ital címszóval.

ital utána jár; a se informa despre ceva, a cerceta ceva; einer Sache nachgehen. 1601: Kewantatik . . . hogy az Jsten ellen valo blasfemiak megh zeonnyenek, kik nem egyeb keppen c(om)pescaltathatnak hanem az beonte-

tessek által; valakikhez penig ketczeg vagion qui publici status turbatores essent, Awagy penigh az religio ellen blasfelmáltak (!), es ez vthannis karomlast zolnako tehat affeleket mingyarast az directorok italiak es megh bizoniultattwan affele dologh rea mindeneket zemely valogatásnekol indifferenten megh beontessenek [Kv; TanJk 1/1. 393].

italárulo italárus; vinzátor de băutură; Getränkeverkaüfer/händler. 1837: A mi alattamos apro mértékkel valo ital arulok találatnak, azokat az Árendator a Tisztsegnek név szerént bé jelenteni köteles lészen [Kv; KmULev. 2].

italbeli ital-, itallal való; de băutură; Getränke-. 1718: Pestis alkalmazosságával ha halála történének az olly helyt^a valo Embernek . . . ā Super-Vivens tseledét^b ott hagjván olly helyt pro Quarantana be zárva, elégséges étel es italbéli s melegbéli gondviselés alatt [Kv; KvLt 1/225 gub. — ^aElkülönített házban. ^bÁpolóját. 1756: Itt körül valamenny Irok vadnak, azokat italbéli discretionnal mind meg tsinálta Molduán Vonya, hogy azok nem irnak a' Galatzi embernek^a, ha szintén halálos dolgok volna is [Galac BN; WLT Rob Thodor (40) jb vall. — ^aInstanciát].

italmérés italárusítás; desfacerea băuturilor spirtoase; (Aus)Schank. 1849: Krizsán Mária folyamodott Wendler Károly úrhoz, hogy ötét fogadosnének bé vegye, mi megis történt, ő folytatta az italmérést [Kv; Végr. Vall. 5].

italnemű italféleség; fel de băutură; Getränkesorte/art. 1679/1681: azon specificat Szallos pataki Vojn (!) öröksegét Immunitalom, ea cum Conditione hogy az haznal semmi fele ital nemű ne arultasson [VhU 477 fej.].

italocska kevéske ital; pujină băutură; ein bißchen Getränk. 1785: magamnak eledeltskéért vagj italatskéért fizettem [Kv; Pk 7].

italozás ivás, iszogátás; băut, băutură; Zecherei. 1770: Szekely Mihály vram ökglime az felettébb való italozással kivált a pálinka italtol magát obstrahálná, mert felettébb élt s él mostan véle úg, hogy mikor megittasodik sem cémestertől, sem öregmester társaitól semmi dependenciat nem tartott s nem tart [Dés; DFaz. 28].

italpénz borralvaló; bacșiș; Trinkgeld. 1588: Az Adon Iaro futoso zolgaknak ez eztendő által Attanak ital penzt egszeris maszoris Akj tt f. 11/55 [Kv; Szám. 4/II.8]. 1589: Az harangozo legennek hogy e napokban ot segitet attunk ital penszt f.—d. 16 [Kv; i.h. 4/IX.15 Stenzely András sp kezével]. 1591: Az mely Achyok az Cohnyat chynaltak attam nekik Ital pinzt f—d 3 [Kv; i.h. 5/X. 14]. 1598: B: wram w kegelme kwite wolt az harom kapwbely drabantokat egy Iobagert Bossban^a w kegelme iszene hogy Munkayokban italy pinszt adgiak . . . f 2 [Kv; i.h. 7/XVIII Th. Masass sp kezével. — ^aKo-
lozsoz]. 1621: Erkezek Közegi Mihály azzonjunk zolgaja Zent Jobrol salus Conductussaliue(n) (!) attam neki jtal penzre . . . /16 [Kv; i.h. 15b/IX. 76]. 1823—1830:

Kocsipénz (Chaisegeld) négy mértföldre 8 garas, kocsinak italpénz (Trinkgeld) két stációra 32 garas [FogE 205 németországi utazási költségfeljegyzés].

ital-restancia italeladási hátralék; restanjá la desfacearea băuturilor spirtoase; Schankrestanz. 1833: Katonai Fogados Spatsel Miklošnál ital restantia 350 f 43 xr [Katona K; Ks 73.55].

italú ihatóságú; báubil; trinkbar, .. zu trinken(d). 1703: mi igen az jóvát az bornak nem kívánnyuk, Csak legyen jó italu, Savanyu, eczetes, vagy nyulos, ne legyen [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1715: Kedves italu finum bor .. Kedves italu finum jó bor | lágyacská de jó italu bor | Kedves italu vékony bor [Ebesfva; UtI]. 1717: jó italu bor minden változás nélkül való [Darlac KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez]. 1752: Az eleinn parantsalt vala az M. Ur hogy ordinariumas italu bort az M. Ur számára küldenék alá [Szentdemeter U; Ks 83]. 1760: pro Incolarum potu pedig az Falu rendib(en) és határán alkalmas italu Mezőségi vizü Források vagynak [Báld K; BLt].

itat 1. átitat; a ímbiba; durchnässen/tränken. 1558 k.: Rp. 1 l(i)b(rum) kenkoueth es orold meg lol egy kouon es Mind Itasd regy es tizta 1 lib(rum) kqz olayal Mind adeg, Megnem vllian, Minth egy Pastum [Nsz; MKsz 1896. 285—6].

2. a adápa; tränken. 1583: Cór Caspar vallia, Vgmit Del vthan eg orakor tayban amikor a' barmot zoktak itatny Ieowe hozzam ez Mathias benedek [Kv; TJK IV/1. 185]. 1603: Lattam mikor az tehent itatom vala hog Menyhart hozza vaga Sandor Jstuanhoz háromzor [UszT 17/51 Molnar Janos Kornis Janos vram Jobbagya vall.]. 1673/1682: az Falka alatt való Tóót az Bothaziakkal az Mocsiai egyenlő akarattól teolteotték meg hogy marháikat itassák belőlle [Mocs K; SLt Q 12 Horvát János (70) jb vall.]. 1711: most az közölebb el mult tavasszal egykor a midőn itattam volna, le esvén az ökor ... ázolta mind Sánta [Mezőmadaras MT; BK. Szöcs Vonya (41) zs vall.]. 1722: az utrumb(an) fel tött darab éléné réteské(ne)k hejljén az én ifjuságom idején az Marus vize fojt ... én is itattam ott marhát száma nélkül sokszor [Algyógy H; JHb XXXII/41]. 1744: illyen illyen atta, hogi mérted az én kütómön itatni a Lóvadót [Szászsztjakab SzD; Told. 11/81]. 1767: (az) emberek marhajit a Sándor nevezetű Kután itatták [Koronka MT; i.h. 19/29]. 1820: a Del el következően ugy beszéltek edgyütt hogy az Csordát hajtának bé az Olt vize mellé dérelni, s itatni [F. rákos U; Falujk 103 Barnabás Áron pap-not. kezével]. — L. még FogE 179. Szk: *ökör ~ni*. 1597: Balinth az eöker itatni megie(n) [UszT 12/77].

3. (italt) fogyasztat, megitat vkivel vmit; a face să consume (băutură), a da cuiva ceva de băut; trinken lassen. 1754: Az Uraság pinczéiben ki jár innya, kikkel jár, micsoda borokat iszik és itatt másokkal? [MNy XXXVIII, 206 vk]. 1758: maga beszéllette az Ember mind bokájjal itatta vélle az éget bort [O.kocsárd KK; Ks 8. Fasc. XXIV]. 1778: itassan vele^a hivesetskén sok szöke Savót, főtt Szilva Levat magára [MvÁlt Mátyus, ConsSan. gub. — ^aA szorulásos beteggel]. 1823—1830: emlékezem, hogy én lévén életben maradt első fiú,

bizonyosan elég kényeztetések között voltam, emlékezem, hogy kávét itattanak, az apám mindenkor piskótát, mazsolaszőlőt, mandulát hozott nekem [FogE 78].

4. kb. italozásra/ivásra készítet; a îndemna să bea; zum Trinken aneifern. 1570: Nagy Vincze ... vallya, hogy egy More Janos New Aththiafia ... azt Bezelly volt hogy vas tamással es Teobekel, Addegh Jtatak az Rengeo Anna Vrat hogy ely alwt az agion [Kv; TJK III/2.106]. 1678: Szegedi Márton nekünk bort hozva(n) itatot bennünköt [Kisgörgény MT; Ks]. 1765: a Commissarius engem Mártha Pétert nem tsak meg akart a puskájával döfölni, hanem fenyegetett is hogy által lő, azért hogy nem akartam olly szer felett itatni eöket [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 163]. — L. még DFaz.12; FogE 129; RettE 99.

itatás adápare, adápat; Tränkung. 1680: Az major haz előtt vagion egj tölgjfa-Valucska az majorsag itatasara [A.porumbák F; ÁLT Inv. 29]. 1726: (A) To helyet ... mi dugtuk, hol Ganeval hol egyebbel az marhánk itatására falustul [A.detrehem TA; Born. IX.5 Major Togyer (70) jb vall.]. 1731: a Lovász Mester házab(an) lakjék az Istalló mellétt, és jelen légyen itatása, abraklása és tisztításakor a lovaknak [JF lovászmesteri ut.]. 1787: Vizünk itatásra edgyik fordulon vagyon [M.bikal K; Somb. I]. 1826 k.: a nagy mély árkon lehetetlen volna itatás véget a Küküllőhöz még csak közelíteni is Marháinknak, csordáinknak [Gyalakuta MT; GyL]. — L. még ÁrE 148.

itató I. mn 1. (állat)itására alkalmas/való; bun/potrivit pentru adăparea/adăpatul (animalelor); was zur Tränkung geeignet ist, Tränkung(s)-. 1768: azon Teritoriumban Marha itato To, vagy Szüntelen Folyó bő vizü Folyamat (: Hol az Marha Télben nyárban bőv jó Vizez ihassék :) vagyoné [Kissármás K; RLt O. 4 vk].

Hn. 1699: Itato Rénél az Berekben (k) [Bordos U; EHA].

Szk: ~ cseber. 1649: Az Posta louak itato czebrit keöttetem megh az kadarral ... D 5 [Kv; Szám. 26/VII. 540]. 1780: itato cseber 3 [Bethlen BK; BK] * ~ hely. 1698: Názánfalviaknak és Kús Faludiaknak nem lévén itato és ivo helljek ... mint hogi egy kutt sem tálnaltatik egész Falujoknak [Kisfalud MT; EHA]. 1736: az marháknak légyen itató helyek [Tekerőpatak Cs; LLt]. 1778: minthogy nintsen azon kivülis más itato alkalmas helyek az marhák(na)k azon Tóó gátyát tartoznak eö kglmek ... renováltatni és meg dugatni [Szászsztjakab SzD; EHA]. 1831: Ernyének több itato helye az ugy nevezett burján Kután kívül nintsen [Nagyernye MT; EHA]. ○ Hn. 1820: Szentannai itato Hejnel [Mv; MvH] * ~ kút. 1673: az Falu itato kuttya [Diós K; Ks 65.43.10]. 1841: kemény rendelést kapot a Közönség, hogy két itato kutat keszitesen [Bogártelke K/Km; KmULev. 3]. 1850: A' Retsei Legelőbe az itato Kutnál nintsen Vallu Gém, és Kut gardja [Kajántó K; i.h.] * ~ vályú. 1756: Vagion Tserefából faragott, jó hosszú itató vályú l [Nagyrapolt H; JHb XXXV/12]. 1774: Csutak Uram adot . az Kapusbol egy Nagy Cserefát itato vallunak [Mocs K; KS Conscr.]. 1819: egy Kőbol rakatt Gémes Kut a Majoros udvarará ki nyulo csatornájával alatta lévő itato vállujavall és fa ab-

rantsu merített vedrivel edgyút [Baca SzD; TSb 6]. 1848: A' csitkok itato valluja [Bilak BN; LLt].

2. itató helyre vezető/szolgáló; care duce la locul de adăpat; zum Tränkungsort führend. 1766: ezen másadik Colonicális Sessioja ... Déll felől való Vicinussa a' Nyárádra le járo Falu közönséges itato szorossa vagy is uttzája [Nyárádtó MT; SLt XLVIII. 16]. 1774: igaz azis, hogy az előtt sohas ország uttya nem volt, hanem csak szomszédtság itato és malom járo Sikátor volt [A.jára TA; BLt 12].

Hn. 1764: A Marhák itató Sikátora [Válaszút K; BHN 171].

3. ~ papiros itatós; sugativá; Löschpapier. 1756: Itató Papiros, huszon egy kötés, s fél [Déva; Ks 92. I. 32]. 1840: A Papiros malom ... folytatattik az inventatio és által adatik a Tartományi K. Számvevő Hivatali papiros itato papirosnak hetven három mázsa [Km; KmULev. 2]. 1843: A K Monostori Papiros gyár haszonbérbe adatik Itato Papirosnak való Exactoralis papiros huszon egy Mázsá és harmintz két font [i.h.].

II. fn I. baromitató (hely); adăpătoare; Tränke. 1838/1842: vagon ... a' Somkúti Fordulónak ... elegendő itatoja a' Kis Hágonál ... a' Gyékényesi völgyön a Szajka Patakában [Dés; EHA]. 1839: itt rendkívül sok hó és, éjtzaka képtelenül meg fagy, az itatora alig tudjuk hajtani a' Marhánkat [M.valkó K; BetLt 4 Bálint János lev.].

Hn. 1607: Az Itato giakra vegebis (!) vagion egj rez [Nyárádsztlászló MT; EHA]. 1731/1802: Az Itato gyarkában a sz. Lászlai hátarban (K) [Nyárádgálfva MT; EHA]. 1782/1798: A' vizes végiben ... az Itaton aloll (sz) [M.szentbenedek AF; EHA]. 1817: A' Csordák itatojára bé-járo Hellynél [Mv; MvHn]. 1821 k.: A Bethlen kertben a viz mellett, ugy az ugy nevezett Itatonál [Dés; EHA].

2. itatós; sugativá; Löschpapier. 1824: Papiros El distraháladat Itato 11 kötés 4. konc [Déva; Ks 106].

itatós itatospapír; sugativá; Löschpapier. 1790: Irni valo jo Papyros Kötés 37 Itatos 35 [Déva; Ks 76.IX.24].

ittattat a duce pentru adăpat; tränken lassen. 1767: a Falu közönséges innya valo kutyánis egész télen által groff Toldalagi Pal Vr ő Nsga ittattotta marhái [Korunka MT; Told. 19/29]. 1769: Medve István Uram ... mikor ki fogyott a Viz a kutyából az En kutambol Bogát Irimiának ittattatta Marhait [Mezőmadaras MT; BK] | azon el tevelyedet Tinot Medve István Uram a Pajtában ittattatta [uo.; BK. Moldován Jozsip (30) jb vall.].

ittattatik a fi dus pentru adăpat; getränk't werden. 1768: Nyári hévségeken Szárazságokban és Kemény Télben Kutakból bajjal ittattatik a Marha [Kissármás K; RLt O. 4 vk].

ítce I. icce

ítél I. dönt, határoz, végez; a decide/hotári; be/entscheiden, beschließen. 1560: az ew felsege tablaia nem az zabad varosoknak moggya teruene zerent hane(m) az

nemessegnek moddya es rendi zerent Jtylt Az zabad varosok penygy mas teruennyel elnek hogy nem mynt az nemesek [Kv; SLt ST 6]. 1589 k.: az teorveny vgj itelte vala hogy megh adgia [Szu; UszT]. 1591: ha ... al pérés uoltomra nekém Itili az tóruinj hogi ennekem kél bizonitanom nincj mit téném fél uizem megj bizonitom [i.h.]. 1610: ha halalt itel feleolle az teóruenj azt varom | ha az teóruenj itilne Attul varna [i.h. 30, 32b]. 1677: A' Törvény után abban járjanak-el a' mit a' törvény fog itilni [AC 124-5]. 1736: fenn marad Egjg Fatens. Lehet é erre valakit aggravalni; vagj nem? A többi pedig tsak Circumstantiák és hallomások; ezekre pedig nem lehet itélni [Dés; Jk 219b]. 1789: (A malommosterek) azt itilték, hogy ott soha többé malmot tartani nem lehet, mert az hely nem arra valo [Abosfva KK; GyL]. 1806: Valamit a' Falus Biro azon ki nevezett tizen kettőd magával itél és végez, a' Falusiaknak nyakat és fejet kéjl hajtani [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. — L. még BTN² 138, 169.

Szk: *díjat* ~. 1570: Georgius Zegegy Juratus Ciuis ... fassus est, hogi Emlkezyk arrol Jol Fodor Istvan Birozagaban perel volt Kolb Miklos Thorozkaywal Nemy Ellene esset Bezed feleol, kyert diat keowety volt Kolb Torozkain, De az Theorveny az byzonsagok vtan Nem Itelt dywt (!), hane(m) Nielwe valchago(n) fl. 12 d 50 hatta Torozkayt [Kv; TJK III/2. 145] * *hitel* ~ *vkinek* esküvel való bizonyítás jogát adja meg vkinek. 1573: Kis Myhalnak ... harmad Magawal valo hitel Itelt Nely az teorveny [Kv; TJK III/3. 263d]. — A teljesebb szöve. *hit* al.]. 1590: Thudom hogy hitel Jtele az teorveny Pribeknek abbul hogy ha atiae hite<t> az leannak vagy ne(m) ... hogy elmcenzie magat harmad magawal [UszT]. 1743: az törvény harmad magával itt Szász Nyiresen Kimpán Onisifornak hitel itilvén, hogy eó az Mán Andrejka pénzit se el ne'm lopta, se nem részesült benne, melyre Kimpán Onisor az én fiamot is rá vette hogy esküdgyek meg mellette, a mint hogy meg is eskütt [Szászníyres SzD; Ks] * *javára* ~ *vkinek vmit*. 1587: Ilona Azzony az Maglas Tamas elseo Vra Neweth el valtoztattwan, Samuel deakhoz ment hazas tarsol, Azert minden ketsegnek el tawoztatasaert, itileók az Arwanak Iowara az Azzonnak Ilona Azzonnak hwit Venni^a [Kv; KvLt Inv. I/2.1. — ^aAz árvára néző javakra vonatkozólag] * *törvényt* ~ *vkinek*. 1597: Az Actrix teórué(n)t(is) kér hogy eó sem(m)j gonoz veghre valot^a nem adott nekj, Az Zek harmad magawal ualo teórué(n)t Itel az Actrixnek hogy eó sem(m)j gonozt az Jnek ne(m) adott [UszT 12/129—30. — ^aMérget]. 1625: ennek elotte ualo wdeokban mikor Goro Andrassal perletunk petkj Janos kapitansagaba(n) akor harom embernek teóruint itiltek hogy falu kepeben megh eskwgdiek hogy az az zen egeteó neu hely nem eóuek [i.h. 92]. * *vkire* ~ *vmit* kb. vki terhére itél vmit. 1620: en az en káromert keresem uagj az Alperesre itili az teóruenj auagj az Jngerens falura miert az Alperes melle Ingeraltak [i.h.] * *tutorságot* ~ kb. vkinek ítélettel árvagyámságát/árvagyámi tisztét elismeri. 1597: Jelenti Chakanj Balas vram hogy az megh holt Czákany Janos vram(m) aruainak Tutorsagat vrunk eó felsege neki atta, es lattatnais hogy eó lehetne Tutora mind maganak es iozaganak, De az teóruenj nem itel most Tutorsagot [i.h. 12/5]. 2. a condamna; (ver)urteilen. 1576: mostan varosul akasztofara Itillek [Dés; DLt 193]. 1586: Keth zemelt eg' azont es ferfayt meg fogtata(m) es vezeoesre Jtyltek

myert hog ez warosson zyn alat hamysson chalarkotanak keregetenek [Kv; Szám. 3/XXV.1 Igyarto György sp kezével]. 1588: Jstwan byrott, az melliet Akasztara Itiltek volt az Papok el keonyeorgeottek, hogy fel ne Akazzak chyak meg verek [Kv; i.h. 4/1.33]. 1593: Egi leani Jwt fenesreol kinek giermeke leot uolt fogtatuk meg Az Birak Vraim Az Tanaczy sentenciája zerent hogj semit nem ualla Vezeore itilek | egi Zilagi ferencz New latrot fogtak uala megh az kuruaual ... az teoruenj Vezeozesre itile eoket [Kv; i.h. 5/XX.172 Eppel Péter sp kezével]. 1627: Contra Borbelj Borbara ellen azt tud(om) hogi vagon harom Eztendeje hogi ki attak parzasaggal eis valek az uratol, seot ugia(n) twzreis itele vala az törvény [Nyáradszereda MT; DLt 358]. 1653: (Zólyomi Dávidot) a törvény halálra itélé, de nem exekválátá urunk, hanem Kővárba küldé és ott tartatá miglen meghala [ETA I, 144—5 NSz]. 1674: Szoboszlai Kis István ellen valo fassiokat exhibéalvan keovel valo agyon verésre itilte az Teorveny [Kv; Szám. 34/L.11]. 1809: kész vagyok inkább ha országunk törvénye rab-ságra itél oda menni mint sem többet vele lakjak^a mert az életem nintsen batorságja [Héderfája K.K.; IB gr. Iktári Bethlen Sámuel nyil. — ^aA feleségével]. — L. még RettE 140, 391.

Szk: *fejére ~ a törvény vkit fejesztésre/halálra itél vkit.* 1617: Feye keöteott Gabyr Peter eset volt paraznasagjba (!) — kyben megh fogtak Beldy Keleme(n) feöldyn, feyere itylte az teorveny, azert keöteötte magát oda [Bánkfüva Cs; BethU 429].

3. odaitél vkinek vmit; a adjuceca cuiva ceva; zuerkennen/sprechen. 1560: Melly hazat es egyeb ewrekseget mynd yt mind egyebwt minekwk Itylte az terueny kyt mycor im benedek vram latoth es ertet volna vy ytiletet vet uala benne . . . de mykor latta volna hogy az terueny Jzmet my nekwnk zolgal . . . Zebenbe vitte vala ottis nekunk Ityltek vala [Kv; SLt ST.6]. 1572: My azert az Drwllia neuo Erdeot Iteltwk telliessuel Serej Ferencznek [Szság; WLt]. 1586: Hermanj Giorgnek egi loua holt volt meg posta alat . . . itiltek eo kegmek karaiert f 3 [Kv; Szám. 3/XXIV.56]. 1589: Az darabontoknak Itelj az feoldet az szek az bwzaiat penigh . . . az varhoz takarák be [UszT]. 1613: az Sepsi Zeki teorvenies Zekis eo kmenek itilte [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. 1632: Tudom aztis hogy Zekel Giörgj megh eskütt Vzonban az aruak kepiben Kayczia Mihaliert az Commissarius vrak előtt, s vgy itiltek Kayczia Mihalt az Commissariusok az Beldi Kellemen aruajnak: hogy szolgalia mintt egieb jabagi [Kozmás Cs; BLt 3 Lad. Nagy prouisor Nicolai Miko (70) vall.]. 1643: ezek kisz ippwletek itiltwnk az ippwletbwl az két riz puzta ház heljhez szaz harmincz ket forintot [Dés; Hr 8/7]. 1693: az kek fajlandis Dolmant az Relictanak itiltük [Ne; DobLev. 1/38. 9]. 1777: En Popa Juonak itélem egyedül ezen Irtást, mivel hogy eö edgyedül tette haszon vehetővé [Dupepiatre H; GyK. Kretson^a jv vall. — ^aKeresztneve olvashatatlan]. 1808: a Székellj Györgyről 11 Forinton acquiralt Joszagnak tsak harmadabol kellett volna az Appellata résznek itilni [Harasztos TA; Borb. II]. — L. még FogE 95.

Szk: *a kezébe ~ vkinek vmit.* 1603: (A házat) a törwin a fel pereseknek kezekbe Itelte [UszT 17/25]. 1606: melj uduarhazat, iozagot, az törüeni itelt kezemben . . . , ki-

ben Engöm sos peter, uicze kiralj<biro> fozto imreh, benedök kereztes uit be [i.h. 20/19].

4. gondol, vél; a gíndi/socoti; denken, meinen. 1560: az ew kewlichegeet . . . ha melthonak Itelyk hath azokrol Lagistromokath hozhasson [Dés; SLt AB.3]. 1582: Bathory Janos Keomywes Imreh legénye valla Egkor azert Nappal vala es ott az Agban Keomywes GeorGINENEL eg Legeny fezkik vala . . . teolceres vincze vala vg itilem [Kv; Tjk IV/1. 62]. 1593: Homler Janos valla . . . Mikoron en az Zeoch Pal hazához menek laltam hogi az Inas halua vagon, se valami kis vakaritasnal, es valami kis keknel az testen egiebet ne(m) laltam, nemis itiltem hogi abbol leot volna halala [Kv; Tjk V/1. 438]. 1603: altal czpa raitam, akkor itilem hog vagta az Sandor Jstuan kezét [UszT Gergely Andras Kornis Janos vram Jobbaga vall.]. 1671: valamely dolgot, mind a három Natio maga hasznára itil, meg-edgyez és áll rajta . . . Articulusban irattassék s' ereje légyen [CC 14]. 1691: ha . . . valami tagadas vagy homály lenne benne, hogy azt nem költöttem volna Comprobalom, de én nem itilem azt hogy szükség lenne [Dés; Jk 120]. 1714: Bajori Uram Nyisztor Miklost meg verette olyan nyomorék volt hogj senki nem itilte hogj meg ellyen [Berekszó H; Szer. Kanisa Sztán (40) jv vall.]. 1744: a Kis háza pedig a mint itélem falu szerihez valo fog lenni [Koronka MT; Told. 14/11]. 1812: mindég áradások viz növések lévén, már most annyira két felé vágta a két Berket, hogy a ki nem tudná, azt itélné; hogy tám igen régtől fogva így lett légyen [Nagyak AF; DobLev. IV/943. 28b—9a Puszkás Vaszilie (50) jv vall.]. — L. még BTN 105, 110; BTN² 70, 169; CsVh 61; RettE 363; UF II, 105, 705.

5. becsül, értékel, taksál; a aprecia/evalua; schätzen. (be)werten. 1592/1593: Mely kaart . . . eo kegmek io keet zeker zynara itiltek [Dés; Ks 35. V. 12]. 1640: Itiltük harom ember kaszalattia fwnek [Nyáradsztlászó MT; Sár.]. 1670: mellyet itiltek volt az Acsiok jo lelkek ismeretek szerént ad f 4 [Kv; SzCLEv.]. 1695: (A pincét) itiltük negyven forintra [BFN Bh-i csomó]. 1767: azt itillyük hogy lehet mint egy harmincz vekás föld [Udvarfüva MT; Told. 44/35]. 1792: a Törökbuza Földet viszszá foglaltuk és idei termésit meg itéltettük mellyet 200 véka Csős Törökbuza itéltenek [Msz; MbK XII.87]. 1825: zab termést itiltünk harmincz köblöt [Kálnok Hsz; HSzjP]. 1844: a le vágot, és még levágando résznek fájat . . . nyolctszáz Mfrtkra itilték [Megygyesfüva MT; LLt].

6. minősít, nyilvánít; a califica/declara; qualifizieren. für etw. erklären. 1580: Erty eö kegmek egez varassul az Negy hordo bor dolgat kit Grwz peter megh veot Azert idegen bornak Itilyk es semmy vton ne(m) engedyk Grwß peternek hogy megh vegie azert legie(n) vrbó teölle [Kv; TanJk V/3. 230a]. 1604/1675: Tudom azt hogy Donath Istvannet . . . itilte' vala az tablan az törvény fattyunak az joszagban [A.csernáton Hsz; HSzjP]. 1732: azon meg vi-Illyés István de Futasfalva pp vall.]. 1732: azon meg vezetetet Borok(na)k [Bodok Hsz; Ks 22.XXIb]. 1756: Hegiek között lévén az Falunk határa fél termékenyü helynek lehet itilni [Lungsóra H; JHb LXX/2. 104]. 1815: melly Remeket . . . Czéhuk illendők itilt a' bé vételre [Kv; ÖCJk].

7. meghatároz/szab; a stabili; bestimmen. 1583: az harom falunak hatarath es Isten zerinth igazan itilietek [Gyf; Jakó, Dézma 18]. 1585: valazzanak bizonios zemelieket, kyk Ala Mennyenek es gazon megh latny, es Amint itilik es Iowalliak epitetes az gatnak, chinaltassa megh eo kgme^a [Kv; TanJk I/1. 13. — ^aÉrtsd: a bíró]. 1595: Vgjan ezen leanykanak hazassaga Jdejen valo ruhazattjara theorwenj zerent Jtelteonk negy szaz forintot [Zombor K; SL. Sombori László reg.]. 1708: a N(e)-mes Szék itilt volt a Divisiokor Csia Mihalyne Aszszonyom ruhazattjanak potlasara húsz zlotokat mivel e' küsseb leven nem volt a jozzagbol vgj ki ruhazva mint a Nennyei [Lisznyó Hsz; Kp I. 95]. 1741: Kévánjuk alázatoson, hogy másképpen ne lenne a válás, hanem mint ezelőtt a méltóságos regium gubernium itilte és megparancsolta [Gysz; SzO VII, 414]. 1784: a Sedria is egy Esztendőre valo árendat itélt [Msz; MbK XI. 71]. — L. még DFaz. 15—6; RettE 141.

8. elbírál, megítél; a aprecia/judeca; beurteilen. 1592: Gilkossagot, Orsagot, latorsagot, Egheteoket a' Biro Ne egiedwl, hanem tanachawal egiembe (igy!) itiliek [Kv; DiósyInd. 42]. 1654: Hallam Pall pap Uramtol feddőde ue hogj Jstuan deaknak monda, megh az Annyad teje sem uezet ki szaiadbol, jmmar embert itilsz [Kásonz; BLt 7 Györgj Peter Jmperfaluj (38) pp vall.]. 1752: itellye Isten s maga Migs Sogor Ur(am) hogj incertumra tehesske valóságos dispositiot avagj sem [ApLt 5 Apor Péter Kálnoki Antalhoz; csak az aláírás sk].

Ha. 1577: Itileok [Mv; SLt XY.24]. 1579: Itileok [Néma MT, Told. 31/1.]. 1582: Itylyk [Msz; LLt 65/1]. 1590: Itelleonk [UszT]. 1592: Itile [Impérfva Cs; BCs]. 1604: itilte volth [UszT 18/163]. 1634: itilli [BLt 3 Szabo Matthe Kazo(n) Uy falui (34) ns vall.]. 1642: itiltük [Nyárádszlászló MT; Sár.]. 1658: Itiliek [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1661: ititék [Beszt.; LLt 30/17]. 1666: itilli [Fog; BLt 9 Inczedi Peter lev.]. 1671: itillyek [SzJk 117]. 1680: itiltük [i.h. 146]. 1684: itiltük [Kissolyos U; Márkos lev.]. 1691: itillyenek [Dés; Jk]. 1710: itiltünk [Etéd U; NkF]. 1729: itili [Dés; Jk]. 1729: itillem [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János br. Apor Péternéhez]. 1737: fog itélni [Dés; Jk]. 1745: itilné [Usz; SzO VII, 429]. 1784: itilők [Malomfva MT; Pf]. 1789: itilik [Désfva KK; Gyl].

ítélendő 1. de condamnat, condamnable; was zu verurteilen ist, verurteilbar. 1842: Biztosságunk . Amberboi Josefnt Alexander Mariát Tiszti rendelésnek lett nem engedelmességéért. Hadnagy Atyánkfjának hivatalos kötelessége teljesítésébe méltatlanul lett le piszkolása és motskolásáért . . . egy Constitutionalis büntetéssel terhelhetőnek s ezen ki nyomozásra tett költség el hordozására itélendőnek találta [Dés; DLt 1452a. 10].

2. megszabandó; de stabilit/fixat; zu bestimmend. 1840: az elített részért itélendő summát maga vévén fel semmi további indeminziációt nem kívánhat [Nagy-ernye MT; BálLt 92].

ítélet 1. judecată, sentință; Urteil(spruch). 1561: Valamely zolga az az inas úag' legen orsagba talaltatik ha nag orsag lezen az Biro iteletire haggiak. ha kichin hat az biro eloj az Ceh eleibe keryek [Kv; ÓCart.]. 1583: ebbeli limitatitokat, itileteteket es wegzeseteket nekeonk hwteotek zerint megh iriatok [ETA V/2. 18 fej.]. 1594: La-

katos Istuan senior, valla: Mikoron az ket fel akarattia-bol az ceh eozue giwlt volna, egy nihanizor ra kerdkw mind Lakatos Jstuan es Lakatos Tamast, ha akarnak az ceh itiletinek engednj [Kv; TJK V/1. 456]. 1600: Mierthogy az Zeknek iteleti zerenth harmad napra leótt mind ez ideighis az hat forintoth megh ne(m) atta az Actornak, engedtelensighnek terhin wagyon 24 Gira(n) af-felet tartozik az penztis megh adni [UszT 15/69]. 1628: el mentünk vala az denotaltatot öröksegre; hogy az Törvény iteleti szerent kezebe statualnok [Feldoboly Hsz; BLt]. 1718/1781: eő Nagyságok, 's eő Kegyelmek nekünk külön külön kezeket nyujták auralvalán arra: hogy a' mi kezeink által, egyenes itilétünk zerint gyakorlando Divisio . . . celebraltassék [H; JHb LXXI/3. 483]. 1804: Pál István a Makkos Pásztorok Keze alol el veszett Sertésse dolgában a Falusi Hitesek Itéletét meg vizsgálván helyesnek, és törvényesnek találom [F.rákos U; Falujk]. 1815: kimondatik e következendő Itilet [Lisznyó Hsz; LLt].

Szk: ~ alá/~re bocsát. 1787: Mi Fiakul Leány Testvérünkhöz lehető praetensionkat addig, a' mig a' Leány ág kévanságát láttyuk, fenn hadgyuk, akkor pedig reflexiónkat meg tévén, minek utánna az ószve felelések elkészülhetnek, itilet alá bocsattjuk [Kv; Ks 73.55]. 1807: A praetendens Felperes inhaearealvan mindenekben fennebbi iratásaihoz ezennel iteletre bocsattya et protesta-tur) [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1817: Méltoztassék azert Nagyságod Veres János Maliciáit Törvényes itilet alá bocsátani, és ötet Arestomba tétetni [Szászssombor SzD; IB]. 1826: A' Levelek eltartásokért valo Pert Groll Bánffj György vr ellen nem tsak el kezdettem, hanem éppen Tegnap bocsátam Itélet alá [Mv; Told. 7] *

~ alá/~re bocsátódik/bocsátatik. 1772: Ha én fiu az Atyai Ioszágok között akár melyiket praetendalom tsak fiu ágot illetőnek, . . . az Arbitr Birák Urak iteletire bocsátodni itéltessék [Ádámos KK; Ks 92]. 1809: a' Criminalis Pereknék mások felett a' midőn Itélet alá bocsátatnak azonnal el kell látatni [UszL ComGub. 1672]. — L. még RSzF 245. * ~ tétetik/itétetetik. 1785: a mostan közelebb peragált Investigatio alkalmatosságával az Inclyta Investigatoria Co(mmi)ssio eleibe a vas Dézmárol valo compositiot productualt a végre hogy az eo Fel-sége Tronussa előtt arrolis . . . itélet tétessék [Torockó; TLev. 4/11. 2b]. 1789: ā p(rae)tendens Asszony Praetensioi az én feleleteimmel, a Törvény és az igasság Sinor mértéke szerint egybe vettvén meg határozassa(na)k és egyszersmind az én Praetensioimrais . . . egyenes és Törvényes itélet tétettessék [Ne; DobLev. III/658. 6a] * ~et effektumba vesz. 1808: mi az Itéletet meg tettük, és a' mennyiben modunk volt effectumba is vettük [Asz; Borb. II] * ~et exekúcióba vétet. 1808: A fen irt Appellata Felperes Rész mái napon én előttem Biro Sigmond Uram által az insinualt Novumat remittálta, és arrol teljeslen le mondván ezen fen irt Itéletet Executioban vétettni kévannya [Asz; i.h.] * ~et hoz. 1807: az Also Törvény Szek noha Itéletében a Meritalis okokatis elég hosszasan fel vette, tsak ugyan a Per derekán semmi Itéletet nem hozott [Mv; DobLev. IV/308. 1b]. 1826: Kihallgatván mind a két feleket, a falu itélőszéke hozott ilyen itéletet [F.rákos U; RSzF 258] * ~et megtesz → ~et effektumba vesz * ~et mond itéletet hoz. 1792: a ki rendelt Birák Urak annyira nem mentenek, hogy e már Munkában lévő Causát ki dolgozzák és Törvényesen

végképpen terminállyák s Itéletet mondjanak; hanem . ez ideig is a Causa határozatlan és Itélet nélkül maradt [Ne; DobLev. IV/704] * ~et tesz a. dönt. 1584: nem tudonk mihez tamazkodni es michioda iteleteth teni [Báthory, ErdLev. 208]. 1735: tettünk illyen itelet [Zalán Hsz; SVJk]. 1792: Münk meg irt Birákul le tett hütünk után vallyuk, hogy . . . Krajnik Urunk parantsolatyából Tyéjre őszve gyültünk, a végre hogy F. Lapugyi Popa Györgynének Péter nevű fiával valo sok vizontagságait Törvénykezéseknek akadályoztatásit fülre vennénk, és értelmünkhöz képest vagy őszve békéltetnénk az Exponenseket, vagy pedig fel adando panaszik Után Itéletet tennünk [H; Ks XLVIII/7. 21 Bunda György judex pagi Gerend (36) vall.]. — L. még Barabás, SzO 305; DFaz. 30. — b. megállapít. 1700: Mi azért . . . el mentünk . . . meg irt két határakban egy mashoz közel lévő Malmok(na)k ocuálására . . . töttünk olyan iteletet, hogy ha az meg irt Groff Ur elő Nga^a Malmának gáttya magassa(n) nem kötetnek, nem fogna sokat ártani az Vas Daniel Vram Malmának [Dob.; WassLt. — ^aGr. Apor István]. — L. még RettE 321 * ~re tesz. 1818: De minthogy Gegő György a kis leánykára is annyi részt akarván venni, mind a fiúra, meg nem egyezhetvén, kívánák mind a két felek előnkben törvényesen iteletre tenni, hogy itilnök meg igaz lekiismeretünk szerint, hogy illeti-e mindenik személyt mindenféle, avagy nem [Jenőfva Cs; RSzF 243] * derekas ~ érdembeli itélet. 1822: minekutánna a perlekedő Felek . . . magok reflexiojokat és Contrareflexiojokat meg tették . . . ugy találtuk: hogy az Alperesek hosszas allégatiojokba elő adott argumentumaiknak nagyobbára a Derekas Itélet előtt lett volna helyek és idejek [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 3b]. 1834: a' Szoszolloi meg Hivásnak a' hasonló legrövidebb természetű kerestetekbe nem tsak előtte, de még a' derekas Itélet utánis helye vagyon [Asz; Borb. I.] * megjobbító ~. 1827: az edgyik Mlgs Osztozo Fél által jelentett Appellatio utyán felsőbbi ellátás végett ezen osztályos Ügy, a Szokszor tisztelt Törvényes Derék Szék eleiben fel hatván és ottan benne a' mult 1799dik Esztendőben Martius 7-én Meg jobbito Itélet (: Reformatorium Deliberatum :) mondattatván [Erdősztyörgy MT/Mv; Tsb 51] * új ~. 1569: Vid deak dolga Zok ferencel, Az wy Itylet, az ados leüelnek massat keuania, massat ne(m) attak. Vyd deak kez hwtiuel fel veny hogy meg atta, az hwtnek penig helie nynchien, mert az elso p(ro)cesusba, nem forgata az hwtoth [Kv; Tjk III/1. 255]. 1640: az Al peresek az Uyab Itilet producaltak volna, az Vyab Itilet mellet azt proponalak, hogy az A praedecessoranak akkori Juramentuma annihilatott volna [Mv; DLav. 5]. 1775: a' Titt. Ik . . . új itilet által a' fen meg irt terhes deliberatumot reformáltatni, Nemes Hazánk Törvényei szerint ugyekveznek [T; DobLev. II/463. 1b] * új ~et vesz. 1560: Mely hazat es egyeb ewrekegeket mynd yt mind egyebwt sok appellaciok vtan minekwnk Jtylte az terueny kyt mykor im benedek vram latoth es ertet volna vy itylet vet uala benne [Kv; SLt ST. 6] * válaszló ~. 1806: mind a' válaszló iteletbe, mind az egyezésbéli Contractusban így vagyon nyilván ki írva, a' közelebb jövő Kis Aszszonny Napi vásárra tartozzék Pataki István Uram tőkélletesen ki fizetni káraikat Ezen előtt bortsátot egyben felelgetésekre September(ne)k 10kén 1806ba ki monda-

tatt Válaszlo Itélet^a [Torda; UszLt ComGub. 1733u. — ^aKöv. az itélet].

2. Isten(nek) ~e a. Isten akarata/döntése; voinja/judecata lui Dumnezeu; Gottesurteil/gericht. 1623: Jelen-tek azt mi Elottunk, Hagi az Vristen az elő beólcz Iteletibeol, Az Eoreg Kerekes Janost minde(n) giermekiuel ez pestisben ez vilagbol ki votte volna [Kv; RDL I. 122]. 1673: Ha . . . Isten iteletiből következhető szomorú változasanak alkalmatosságával ez Vár obsideáltatnék . . . az Várnak feladására . . . másokkal affélékről nem tractálok s annál inkább affélékben sem titkon, sem nyilván meg nem egigjezek [UF II,347 Boér Zsigmond fogi porkoláb esküje]. 1705/XVIII. sz. eleje: mostoha Anyánk . . . a Szegény ötszénket Borberek Istokot az Enyedi Collegiumban onnat fel jártathassa, tanittathassa Istennek itéleti által [Ne; DobLev. I/59]. 1750: kis Ester szép Léányom meg himlőzven mind két szemivel Isten bölts és szabados iteletiből meg-vakula [ArJk 48]. — b. Isten csapása; lovitura lui Dumnezeu; Fluch Gottes. 1657: igen sok özvegyeknek, árváknak megnyomortításával . . . lött sok égben kiáltásokért, hihető, szállott reá Istennek ez itéleti [KemÖn. 11]. 1709: a mely falukban ide ki azon isten iteleti^a szállott, majd ember sem maradt azon helyekben [SzO VII, 145. — ^aA pestis]. 1806: ha a' gabonának szük termése lenne, vagy rogya, Jéges, s' Isten más itelele által megrontatnék, tartoznak a' pásztorok is telére elvenni a tavaszgabonát is, a' Zabon kívül [F.rákos U; Falujk 15 Sebe János pap-not. kezével; RSzF 197]. — L. még MNY XXXVIII, 385.

3. csapás; calamitate, flagel; Schlag, Plage. 1718: Sulyos Itiletit bocsátá I(ste)n arra a' Várostra Tüz támadván [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1732: ha i(ste)n valami itiletivel vagy erőtlenséggel nem latogattya [Balázstelke KK; LLt]. 1771: Szemlátomást valo itéleti az Uristennek rajtunk az a szörnyű esözés [RettE 253].

4. vélekedés, vélemény; páre; Meinung. 1584: Feoseos Ianosne valiaa hogy Eowelleis volt Babawl, de semmit hozza Ne(m) tud hallottak azert hozza elegh gonoz iteletet [Kv; Tjk IV/1. 270]. 1590: kerik eo kgmeketh az megh-serteth feleketh, hogy ebbeol semmy Jdegen Iteleteth ne vegyenek, az mostanj tanachnak se agyon eo kgmek gonoz peldat [Kv; TanJk I/1. 131]. 1600: Hatarhasitast az kett falu kezeoott ne(m) tutom, de az en itelethe(m) zerenth Farkaslaki hatarnak itelne(m) az peores helt [UszT 15/108 Sofalui Gyeörgy Malomfalui lofo ember (65) vall.]. 1614/1616: az en itelem szerent azt deputacionak nem mondhatni [Kv; RDL I.100 Mich. Literatus Nyilas rationista vall.]. 1772: az előbbeni kérdésekben, mi magunk itéletit bövségesen ki tettük [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 383]. 1780: az én itelemem szerent att igen sok bor el nem fojhatott mivel igen gyenge nedvesseg laczo az földön az abrontosoknak se'm volt semmi hibája [Berekeresztúr MT; BetLt 6 G. Csegez (20) jb vall.]. 1810: Kádár János nemis tud bizonyítani, hogy Appellált légyen, melly szerent én mint régen már meg holt pert, ujba fel nem vehetem; hanem itelem szerent meg kell állandoul maradni a' régi Deliberatum(na)k [F.rákos U; Falujk 56-7 Sebe János pap-not. kezével]. — L. még BTN² 244, 315; ETA I, 154; FogE 338.

Szlk: (vmilyen) ~ben van (vhogy) vélekedik. 1770: hallottam . . . hogy a parond az Adámosi malom alá to-

jult, de én olyan ítéletben vagyok, hogy az gát erősen Le Léven nyomulva, a Viznek az ereje a gáton menvén, annak az ereje hánta a Silip eleibe a parondat [Királyfva KK; JHb LXVII/108] * ~et hoz véleményt alkot. 1823—1830: A templombeli képekkel sok időmet töltöttem, mert a drezdai képházban már kevés esméretet vévén a képekről, ítéletet az itt valókról^a tudtam hozni, vagy dicsérni, vagy hibáztatni [FogE 200. — ^aA Lipcsében levőkről] * ~et tesz 'ua.' 1619: nem látta Kegyelmed csak az konstantinápolyi divánt js, de csak arról is tudna Kegyelmed ítéletet tenni [BTN² 222].

5. belátás, tetszés; apreciere, plac; Einsicht, Gefallen. 1578: ky ky mind az eo maga haza eleyt meg tiztichia, es a ganet ky hordassa A kinek penig erkte rea ninchie(n) a ganet ky witthesse az Zalo penig giakorolya hazat, az olyannak eo keg Biro vram legien Itelety zerent segitsegel [Kv; TanJk V/3. 164b]. 1584: Az Zamweweo vrainnak ituletek voxok zerent az Taulj Restantiaban engettenek megh nemelj Zewkeolkeodeoknek In summa f 7/50 [Kv; Szám 3/XII.9]. 1677: A' legitime recipialtatot collateralis Attestatiok, és azon Falunak lakosinak hitelles bizonsági, mind penig a' más félnek maga mellet lévőnek vallási ez Casusokban admittaltassanak . . . ; ha a' dolog elégségesen nem constal, a' Biráknak ituletekből, egy Exmissio még adattassék [AC 158]. 1788: Instályuk . . . a' Ttts Officiolust, bölts ituletek szerint talájanak olly utat 's modot azon restantiánk(n)k ki potolására hogy se mik^a, Se a' Szegény köznép ne aggravalassu(n)k kifizetésével, hanem azon Summa Falu pénziából . . . hadd pótlódjék ki [Nagymás K; Somb. II. — ^aA folyamodó falusi bírák]. — L. még BTN 106; BTN² 123, 125, 135, 167, 192, 193, 317, 335, 361.

Szk: ~ében/~én áll vkinek vmi. 1618: magamat küldött vala ökegyelme az kajmekához hogy . . . exploráljam, micsoda szekeret szeret az pasa. Én volóban végére menék hintó ne legyen, hanem amaz erdélyi kolyának kit hinak, olyannak describálá az lovászmeister hogy legyen, és veres fedelű legyen, az több minének^a (?) az szépsége az Nagyságod bölcs itületin áll [BTN² 111. — ^aÍrás- v. olvasáshiba miúének (értsd: művének) h. ?]. 1703: Azon kompanianak . . . tartottunk . . . hat asszony-embert sütni, szítálni és hat férfiat favágni; mely micsodás hátramaradásinkra, romlásunkra lött legyen, az ngtok s kegyelmetek bölcs itületiben álljon [Csíkszereda; SzO VII, 111 Csz, Gysz és Hsz panasza a német katonákra tett költség miatt] * ~ébe ereszt vkinek vmit. 1586: Ha penig Ez temeteo emberek a' hopenzit keweselnék, Eo kgmek varosul Biro vra(m) beolch Jtiletibe eresztik, mywel kellien fizetesek Jobbitanj [Kv; TanJk I/1. 35] * ~ébel/~ére hagy vkinek vmit. 1587: Az Saroglias Gyekenies Sarbol chinalt helieket, Eo kgmek Varosul az tanachbéli Vrain Itületibe hattak, Nem ighe(n) dichirik varosul ot lenny, ha el bontattiak tanachul semmy ellent Ne(m) tartanak benne [Kv; TanJk I/1. 46]. 1618: (Az ügy tisztázását) én tovább nem urgeáltam, hanem az Nagyságod bölcs itületire hadtam [BTN² 114] * ~ében van vkinek vmi belátásától függ. 1592: Az Zegenseghnek atunk ez tauazzal haro(m) eóll Zenath de az Zena mind eözwe rothat volt, semmi haznat nem vehettek Zegeniók, Az az kgtók itületibe(n) vagion ha még kelle venni az arrath raitok vagi nem, de ha az Zena Enim leóth volna, soha egy penzt sem veónnék Erte raitok [Kv; Szám. 5/XII.3]. 1595: Az loas

legennyek Ö km(e)k valtig töredenek raita: hogy ha 8. aúagy 11. sing posztot karasiat adgyak: wegezék ö km(e)k, hogy 11 sing karasiat adgyak ez esztendőre: De mind azonaltal az jóie Esztendőkre ö km(e)k jo itule-tiben leszen Mert nem Regulat czinalnak ez mostanj adasbol [Kv; i.h. 6/XVIIa. 229 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * ~én marad belátásától függ. 1582: Az my az Doctor dolgat illety . . . vegeztek hogy az Boltot megh aggyak neky, es az haz bert fizessek megh erte, azonkywol adotwl . . . zabadsagba tarchyak . . . ha ezzel megh eledydk, io ha hun ne(m), az is az eo Itületin marad [Kv; TanJk V/3. 251b] * jó ~ből/~tel (legjobb) belátása szerint. 1583: mindenkeppen io moddal legien az In-structio . . . es eo kgmek varosul megh ertwhen, ahol Iobithany kel io itulettel Iobitany akariak, Ahol penig helie(n) kel hadny azt chelekezik [Kv; TanJk V/3. 273b]. 1603: Vgyan ezen Circalasba(n) . . . hol feelmes tüzelő helyre talalnak Jo ituletből el ronczak és az gazdak-kal epp tüzelő helt epitessenek [Kv; i.h. 449]. 1635: mikor elseoben, az varasban, az Czismasia mesterseg es czismasiak be szarmoztanak, ez Varosnak Biray Tanaczi es eleol jaroi, jo itulettel az Varga Czehben rendel-tek eeket [Kv; KvLt Céhír. I.15 városi tanácsi hat.].

6. becslés, megítélés; evaluare, apreciere; Schätzung, Beurteilung. 1589/XVII. sz. eleje: Edgi Legennek se legien szabad addigh meg hazasulni, Scót az Jelt es az Vacciorat se engedgiek, uegiek be addigh, valamig az eo tudománianak Mester megkiet az Ceh mestereknék igaz ituletek szerent elegendő keppen saiat Mestersege által meg nem czinallia es mutatia [Kv; KómCArt. 8]. 1594: Az Ghonosz vtaknak meg latsara, es itületire mint shogy shol kel építény, valasztottak varosul illie(n) vrainat^a [Kv; TanJk I/1. 238. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1631: ez vilagnak itületi szerent szenuedhetetlen nyaualyakkal, es undok fekeleyekkel nyomorgattatom [Szentmargita SzD; Told. 26]. 1642: itületünk szerent teóbbet ert volna [Tövis AF; BálLt 62]. 1751: Vándorék(n)ak ha . . . az efféle vigjazo Határ Pásztorok valami kárbol néha be kaphattyák is be hajtott megh kötözött marhájakat vak-merőképpen el oldozzák el lopják, . . . a' reájok becsül- tetett kárt megh nem fizitek az Becsűseknek ituletek Szerent, hanem csak a' mit akarnak [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall.]. 1762: az én itületem szerent mikor Isten áldása vagyon a mekkora helynek láttzik tsak egy Esztendei házra is meg érne leg aláb is 150 vagy 200 Forintot [Kőfarka SzD; SLT XXIV.6]. 1789: Az egész Láda forma Asztal árra azok(n)ak ituletek szerint a' kik azt készítetek Rf 16 [Mv; ConscrAp. 88].

Szk: ~ére hagy vkinek vmit megítélésére biz. 1713: most sem kívánok többet mint akkor, egy Paripát szer- számostúl Czafragastul (!) adgyon Natsád itületére hagyom egy Jobbágyért sok é vagj sem [Nagybarcsa H; JHb Barcsai György Jósika Imréhez]. 1732: nem lehet hogy ő Né(k)nak 2du(m) testamentu(m) minden ki menyen, még is . . . oda maradjon minden, é lehet- len, hogy mi is mezitelen maradjunk. bölcs itületére ha- gyom az M: Ur(n)ak [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.] * ~ére támaszt (vkinek vmit) 'ua'. 1583: Ezh ke- gielmes wrwnk mi chak az felseged kegielmes itületire ta- maztywk [BáthoryErdLev. 104]. 1610: En chiak tamaz- tom az teórhény itületire^a [UszT 13a. — ^aTi. ügyemet]. 1621: Mivelhogy az pappiroszat penze(n) veszem es Jeóuedelmem ninch rea, Azert az kegtek beólcz Itületire ta-

maztom az Esztendo Forgasaba(n) Regestum Irasra, Czedula es egyeb szwkegekre men(ny) pappiros keolt legien ell. Annak Arrat kegtek beolcz Itiletire tamaztom [Kv; Szám. 15b/XI. 307]. 1833: Nagysád bolts itéletre támosztjuk: Mi egy véka buza? 10 Huszast, 's többetis adunk érette [Torda; TLt Praes.ir. 1534]. — L. még BTN² 300—1 * ~et tehet felbecsülhet. 1581: Biro vra(m) Az keomyweseket Mind be hywassa es Azokkal egywt lassak es Intezzek el mind hozzat zelyt Az epitmennek Ahoz kepest eo kegmek Az Summa felöl is es koltseg felöl Itiletet tehetnek [Kv; TanJk V/3. 235a] * ~re ad vki elé vmit megfontolás tárgyává tétel. 1586: Legh elseoben Biro vram eo kgme lathwan az Wdeo alkolmatassagat az zamweeo Vrainknak valaztasara, Adta eo kgmek eleybe, Jo itiletire visgalasra, Mel-tonak itilwen eo kgme Biro vram ... hogy Negyen lenenek Az Zamweeo Vrain [Kv; TanJk I/1. 37].

7. elítélés, rosszallás; condemnare, reprobare; Verurteilung, Mißbilligung. 1681: Munitiós Bástyá az Dolból bástyá mellett . . . Ezen Munitiok^a előtt az mely Lóvó lyukak az Keőfalo(n) fellyül barona fabul voltak fel rova, es megh töltve, ighen el rothattak és le sorvattak . . . az mint az à bástyá vagyon, idegen ember itilet nélkül nem tekintené [Vh; VhU 564—6. — ^aAz előbb felsorolt tarackok és kellékeik].

Szk: ~be tesz/vesz elítél. 1655: Ozdi Uram igen baráttjának itelle Kglđ Rázmány Istvánt jo akarójának, de külömben van . . . én az ő diffamatióját akarmi szerént tudvan méltatlannak lenni . . . de sok böcsülletes emberek ez dolgot csak az ő Relatiojából értvén, ne talam itilet(en) vésznek [Kv; CartTr II. 897]. 1720: Azonban bestelenittetes(e)ketis Ngtk Kgtk tegye Istenes itiletiben [Pf] * ~et térít vkire. 1783: Talám itéletet, és neheztelést is térített az Ur Notarius Ur én reám, hogy az Ujjfalvi határon lévő zalagos bé vetett földből gabonát vitetett bé M. Szent Királyi gondviselőm [Mezőszkál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz] * ~et van magára. 1712: Azert ker(em) ed(es) Battya(m) uram kgmdeit, hogj igireti szerint igazicsa el Atyaffiságosan azan dolgot egjmas közet hogj ne vonyan Itilet (!) maghára kmetek másoktolis [Folt H; JHb Folti Mária br. Jósika Imréhez].

8. ítélkezés, ítéllethozatal; pronuntiare a sentinjei; Urteilsfällung. 1592: Hogy az zentzek, Secularis caussak itiletibe magat ne awassa, se Testamentum dolgaba, hanem in ea parte, mikor Valaki az Ecclesiahoz legalna valamith [Kv; DiósyInd. 29]. 1806: Mind ezek igy világosságra jöven, a' Falu Széke az itéletbe belé nem ereszkedett; hanem a' Tktes Szolga Biro Urnak ajánlja (!) [F. ráros U; Falujk 7]. 1814: Hogy pedig mi . . . Makai Miklos Testvér ötsének . . . valóságos descendensei légyünk, ha Nságod abban kételkednék azt Nságodnak itélet szeréntis készek vagyunc Documentalini [Dés; Borb. I]. 1842: Márk Ferentz, Márkos Joseph és Dants Lászlónak az Itilettyek le folytatatott [Bereck Hsz; HSzjP].

Szk: vkinek az ~ére ereszkedik vkinek az ítélkezésére hagyatkozik. 1585: Az hatalmaskodo eoreokseges emberek ha valakinek vagy személyere, vagy hazara tamadnak . . . Azt a Capitanok bewntetessel le chendesit-hessek, De wgy ha a' ket fel peres a' Capitanok itiletire vagy le chendesitessere el igazittasara ereszkednek, Ha penigh a Biro eleot akarnak teorvenkedny, az Capitanok semmy ellent benne ne tarthassanak [Kv; PolgK 17].

Sz. 1774: Ugyanis vannak olyanok, akik, elhagyván a reformata vallást, pápistává lesznek s oly szörnyű buzgósággal viselgetnek ahhoz, hogy született pápista sem buzgóbb. Ilyen volt^a . . . s mások is sokan, akiket eleseteknek lehet mondani. Az itélet mindazonáltal az Istené, nem miénk [RetTE 339. — ^aKöv. a példák fels.].

9. ? törvényszék; tribunal; Gericht. 1794: A Bágyoni részen álló Birtokosok, mivel magok kivánták, hogy a két Antiqua Sessioi után érendő részt egy más között magok oszthassák fel az Itélet reá hajlott [M.bagó AF; DobLev. IV/739.7b].

Szk: hadi ~ haditörvényszék. 1842: Albisi Pánczél András a' Stok Házból Hadi Itiletire vittem hogy a' fele-ségét meg lötte [Kvh; HSzjP].

10. ítélőképesség; capacitate/putere de a judeca; Urteilsfähigkeit. 1587: minden Iffiak . . . magoknak walo kereskedesekteol Nagy tilalomba legienek es bwntetes-be, ameddygh ez városban megh nem hazasodnak, mert ezfele Iffiusagnak ideye, Elmie es Allapattia ighen rom-lando, iteleti gondwisselese eretlen [Kv; KvLt Vegyes III/65]. 1628: Tón azert mi előttünk Ersebet Azoni illien vallast elő nyelweüel meg ert iteletből, hogi ha I(ste)n ez vilagbol ki szollittana, tehat akar mi neu(e)n neuzendő iouai . . . Szabo Istuanra szallianak [Kv; RDL I. 136]. 1653: Ugyan nem is cselekedte a király azt, hogy a hol a község meg akarta vallását tartani, onnat erővel kiüzte volna a papot; hanem csak azok a kik a sok té-bolygásban megszédültek és az imperitum vulgus nem tudta mit miveljen, mert mind a két vallás ugmint a calviniana és az ariana valóban kellett magát a szegény itélet nélkül való vulgus előtt [ETA I, 28 Nsz].

Ha. 1634: itéleti [Gyf; AkLt 344]. 1641: itéleti [Lő-rincfva MT; Sár.]. 1661: itélettel [Szarhegy Cs; SzO VI, 242]. 1666: Itéleti [Imecsfa Hsz; LLt]. 1680: itéletiben [Dés; Jk]. 1683: ítéletire [Diód AF; Incz.]. 1689: itéletünk [Hosszútelke AF; Kath.]. 1697: itéletiből [Dés; Jk]. 1698: itéleti [Disznajó MT; LLt Fasc. 71]. 1698 k.: itéleti-ből [Dés; Jk]. 1710: itélet [Visa K; BLt]. 1723: itélet [Kő-rispatak U; Pf]. 1731: itéletiben [Komjátszeg TA; AbN]. 1737: itéletünk [Dés; Jk 472b]. 1743: itéleti [Kv; Pat.]. 1757: itéletünk [Nyáradsztbenedek MT; Told. 28]. 1764: itéletem [Szu; LLt Fasc. 160]. 1782: itéletivel [Ká-szonújfalu; MvLev. Vegyes anyag 8]. 1791: itéletit [Dés; DLt]. 1817: Itélett [Bánkfvá Cs; Hr].

ítéletbeli itéletben foglalt; cuprins în sentință; ins Urteil gefaßt. 1805: Az Itéletbeli essentialis Extractus vagy rövid summa [Mv; DobLev. IV/893. 3a tábl.].

ítéletesen ítéletileg; prin sentință; durch Urteil. 1830: (Az) Exequutor Ur Fel olvastatta velem a' Vice Szék(ne)k . . . azon Itéletét; melybe Alperes Ratz-kevi István a' Novumárol valo le mondást jelentett és Itéletesenis el fogadtatott [Msz; DobLev. V/1158. 1b]. 1840: Az alperes, az itéletesen nyert közöltetés után egész tisztelettel bé adattya^a [Dob.; Somb. II. — ^aKöv. a beadott iratok fels.]. 1844: Gasi Török Katának, törvé-nyesen el vált, és itéletesen békoba vetettett nőnek bi-zonytalan Atyátul Kereszteltetett János [Nagykapus K; RAK 47]. — L. még VKp 119.

ítéletlethozatal itélettétel; aducerea sentinjei; Urteilsfällung. 1849 u.: a nép ingerült állapota miatt a rögtön ítélő

székek bírái kéntelenek ítélethozatalokba nem mindig meggyőződéseket követni [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével].

ítéletnapig az utolsó ítélet napjáig, a végtelenségig; până la ziua de apoi; bis zum Tage des letzten Gerichts, bis ins Unendliche. 1710: Így romlék meg^a az gyönyörűség enyedi reformatum collégium, s nem is épül talám soha úgy, mint volt, megemlegethetik ítéletnapig a Rákóczi Ferenc rebellioját [CsH 393. — ^a1707-ben Rabutin tábornok rác csapatainak pusztítása nyomában].

ítélettétel 1. ítélethozatal; aducerea sentinței; Urteilsfällung. 1740: ezen Tktts Penteki szek authoritasa penig tsak 12 for(intra) extentalodik az ítélet tetelre [Torda; TJKT I. 184]. 1776: ha vel in toto vel in parte az Divisorok itelet tetelin valamelyik rész meg nem nyugoszik, azon részben folytassa az Nms Fejér vár(me)gye Also Járása Cont. Táblája előtt [Ne; DobLev IL/481. 1b]. 1797: jo lelki esmérettel mondhatom . . . hogy én azon ítélet tetelbe jelen nem voltam [F.árpás F; TL. Algye Ivanyel (51) col. vall.]. 1806: 100. aranyokat ígértem a Referensnek tsak hogy az elébbeni Ítélet tételt a' novum melletts meg állítsa [Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

Szk: ~ *re apellálhat*. 1790: Akár Törvényes, vagy akár mi nemű dolog légyen igazításra valo Decisio-akár a Szöllős Gazdák előtt mennyen végbe Ugy pedig hogy annak el igazított voltat a Szöllős Gazdák előtt se Székre, Sem akármely Tisztnekis ítélet tetelre ne apellálhassa [Karácsonfva MT; Told. 76].

2. kb. ítélkezés, (ítélkező) vélekedés; felul de a judeca; Rechtsprechung, Urteilsfällung. 1664: Akárkinek is maga szabadságában lehet ítélet tétele, mi arról nem tehetünk | Bizony csodálkozhatunk némelyeknek idegen ítélet tételek felől, holott mi naponként érezzük azok miatt való szüntelen megbántódásainkat [TML III, 174 Lóvaly Anna Teleki Mihályhoz].

ítéletű szk-ban; in constructiō; in Wortkonstruktion: jó ~ helyes gondolkozású, helyesen ítélő; care judecă corect; richtig urteilend/denkend. 1619: Kegyelmes uram, micsoda differentia vagyon az keresztyén fejedelmek között s ezek között, minden jó ítéletű ember meggondolhatja [BTN^a 214]. 1749: jo lelku s iteletű Emberek [Mihálcfvá AF; LLt Fasc. 127].

ítélevétel ítéletnyerés; obținerea sentinței; Urteils-gewinnung. 1744: Kgy(1me)d Causaja . . . halasztatott ezen Diacta Törvényes Continua(tio)j(1)na)k . . . eleire; kihez képest committaltatikis hogj meg jelenni ítélet vételre ne posthabeálja [Nsz; ApLt 5 gub.]. 1748: az Ex(po)nens ő kegyelme, azon Királyi Parantsalat mellett Citaltattyá az Urat, Mátol fogva Számlálva 8ad Napra . . . Maras Szék Törvényes . . . v székire uj Ítélet vételre [DobLev. IV/798. 1b]. 1761: Érsekujvári László Uram Nms Dés Várossának mostani Hadnagya, tertio se cum Iuratis Assessorib(us) ejusdem Oppidi Dés . . . Groff Göncz Ruszkai Kornis Sigmund Urat . . . Certifi-cáltattyák Nms Belső Szolnok Vármegyének akár holott, és leg közelebb celebrálandó Generalis Törvényes székire uj ítélet vételre ilyen okon^a [Dés; Ks 28. V. — ^aKöv. a megokolás].

ítélget becsliget, taksálgat; a aprecia/taxa; (ab/ein)-schätzen, taxieren. 1821: Termés mintegy mennyi lett volna nem akarom ítéletgetni, annyi igaz hogy szép áldás volt [Aphida K; RLt O. 2 Nyilas Ferenc ub nyil.].

ítélhet 1. a putea judeca/da o sentință; urteilen können. 1764: (Az alperes az ítéletet) ma új documentumai-val melyek(ne)k éppen semmi ereje nintsen, fel nem fordíthattya, ez okon salva conscientia itilhet mais a Biro [Torda; TJKT V. 197]. 1778: Lévén controversiájok sós-mocsári szénafu iránt csiktaplocai Lajos Istvánnak Lajos Miklóssal, primipilusokkal . . . különben törvényesen nem ítélethtük . . . tehát a mű közbenvetésünk által lemondanak a törvényről [Taploca Cs; RSZF 254].

2. ítéletileg vkire kiróhat/szabhat vmit; a putea impune cuiva printr-o sentință; durch Urteil verhängen können. 1784: a' jozon okoskodás és az egyenes lelkű Biro nem is itelhet arendat hanem tsak azt itélhet hogy ha mit a' jóságbol magam hasznára fordítottam annak adjam meg az árrát [Msz; MbK XI.71].

3. (valószínűnek) gondolhat/vélhet; a putea crede/considera (ca verosimilă); (für wahrscheinlich) halten können. 1584: Hozzw Jstwan Az Ven ember vallia, Es-merte(m) Giarfas papot Ez wdeoben pap Ne(m) bírhatott tulajdon hazat . . . Innet itilhetem hogy Ne(m) eoreokeos haza volt Giarfas papnak az a' haz [Kv; TJK IV/1. 328]. 1608: egiebnék nem itilhetőek lenni aszt sonál mégh Kristaly Emrehne megh nyalánta [Szentegyházassoláhfalu U; OfLev.]. 1695: Generalisné Aszsz(ony)unk ő Nga(na)k bé izente(m) a' Lovak iránt, . . . az mint meg nézegethettem . . . edgjiket se(m) itilhettük Ngd(na)k al(kalmasnak) [Gyf; KaLt Apor István ir. Recsey István lev.]. 1767: Mít itélhet a Tanu valyan nem az maga hasznáért inkább mint a közönséges joert, vagy talám irigységből Cselekkette é a ki azan tiltást vagy manthatni (!) újitást kezdette ? [K; JHBK LVI/5 vk].

Szk: ~ *felőle* vélekedhetik felőle. 1662: Lichtenstein nevű egy nagy herceg embernek vala Ainsgron nevű, egy jo falujában nagy gyönyörűségre építettett majorja . . . Melyet ha ki szemlélné . . . csak világi, hijában való dűcsőségre, testi gyönyörűségre haszontalan temérdeki sok pénzpazarlásból építettett volna, felőle úgy itélhet vala [SKr 258—9].

4. (vki megítélése szerint) gondolhat, vélhet; (cineva) a putea gîndi/crede (după aprecierea sa); (nach eigenem Urteil) denken/meinen können. 1590: ertettek Biro vramnakis Akarattiat hogy eó kgmenek az Cementre kelletnek Menny, Az Birosagnak tiztiben egy ideigh ithon Nem Jarhatna el zemelie zerent eo kgmet illyen sok ideig vgmint keozel fel eztendeigh Valo ky Menetelre tawol letelre Nem Zabadihattiak Nemis itilhetik, ky visselne . . . Az hagyot Birosagot annyé ideigh [Kv; TanJk I/1. 146]. 1673: az hajdan leánjának feleseb ezüst márhát itiltünk, mivel ki hazasítást nem itilhetjük az patrimonjumból uj ki telni, mint az ki hazasítat Betlen Kata aszszonjának [Maroszkirály AF; IB]. 1683: Kép iro Arany az kolosvari kereskedőknell nem volt . . . Az kép iro festék sok fele lévén. Ahoz kepest az mint itilhettem. Egy font görög fejjert vöttem den. 50^a [Utl. — ^aKöv. a további fels.]. 1785: találkoztam egy Lovas Emberrel kiis hogy engem meg látot meg futamodot és hátb(an) a mint itélhetem . . . Blága(na)k

itelttem lenni [Zsombor K; KLev. Podár Lup (50) jb vall.].

5. kb. megállapíthat; a putea constata; feststellen können. 1754: de hogy azon elé egyebütt valami kárt tett volna valakinek azon Arok béli víz Szánaságán, vagy Szántó Foldeiben, avagy orszáz uttyán nem értettük kárt nem láttunk, nem itilhetük [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152].

6. vminek minősíthet/nyilváníthat; a putea califica drept . . . ; für etw. erklären können. 1653: A mi azért a kapitánság állapotyat illeti, az függ az Fejedelmek szabad akarattától . . . de . . . nem tudhatunk kgték(ne)k mostan köztük lakozo oly Attyafiat, a' kit eleghsegesnek itilhetnenk rea hogy abban a' hivatalban . . . megh felelhetne [UszLt IX/75. 12]. 1722: Somogyi Péter in publico loco és sok becs(ü)(e)tes Emberek Lattára vásárolta az controverziában forgo par puskat annak okáért a törvény Szék Somogyi Pétert az Patratumban complexnek nem itilheti, keresse azért Gödör András azon a Szovacsosan^a kárait, akit sok fáratsága után meg fogadtattat [Kv; Tjk XV/3. 100. — ^aÉrtsd: szavatason]. 1808: A' mi a praetendalt Testamentumat illeti tellyes sokféle hibákkal, tehát ezen Divisionale Forum Törvényesnek és Törvényben megalhatonak most Sem itilheti, 's nem is itéli [Asz; Borb. II].

◇ Szk: *fa lu terhe alá ~ vkit* itéletileg a falu tehervisése alá vethet vkit; a putea obliga pe cineva prin judecătă să suportе sarcinile săteşti; jm durch Urteil der Lastentragung des Dorfes unterwerfen können. 1805: A Szabo Familiat a Mlgos Kir Tablais 1796ba valóságos armalistai nemesek(ne)k Itéletével találta, a miképpen azon Itélet Producalya, ezeketis hát a Tiszttség az ellen a közönséges Falu terhe alá nem Itelheti [Szu; Borb. II.].

Ha. 1690: itilhetünk [Dés; Jk]. 1713: itilhetjük [Dés; DLt 494]. 1754: itilhetjük [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. 1772: itilhetik vala [Kük.; JHb].

ítélhető tekinthető, minősíthető; poate fi considerat/calificat; in Betracht kommen könnend. 1780: hólni bajkadások iránt Városunk gyűlése lévén, ez eleiben adtuk ilyen fundamentumból méltónak itélhető kérésünket^a [Torockó; TLev. 9/17. — ^aKöv. az okok fels.].

ítélőbíró 1. (törvény)bíró; arbitru; (Schieds)Richter. 1792: méltotzassek Ngod . . . réa emlékezvén . . . az sok különös egy más között volt pumogásokra, Mányinak fráj márvial valo akkori nagy barátkozására, méltotzasék az dolognak egyenes itélő Birája lenni [BLt II. 12]. 1812: A fennebb irt Itélő bírák közül ki telvén Mihály Pavel és Ülvén heljéb(e) Szikszai Daniel Panaszza felvétetik a' Majorosné ellen ok nélkül valo és illetlen motskolodásáért [Petrilla H; JF 36 Prot. 21]. 1826: átaljában illetlen dolog az, hogy a Felperesek magok bizonyítások ellenére tsupán reá fogásokkal terhelik az Itélő Bírák figyelmet [Ne; DobLev. V/1114. 9b].

2. vall. 1662: (Az ördög) mennyivel közelebb látja érkezni e világ végét és az itélő bíró Jézus Krisztusnak utolsó eljövételét, annyival inkább elmjének minden erejét kibocsátja, csakhogy az eget a földdel és a földet az éggel összelegyithesse, minden fegyelmet, tisztességes erkölcsöt és a kereszttyénségnek közönséges békességét és csendességét valamint s valahogy felháborithassa [SKr 99].

ítélődik vkinek odaitéltetik vmi; ceva a fi adjucecat cuiva; jm zugesprochen werden. 1821: ezen Helynek ki jártatása után a' le kaszált Széna a' le kaszálatonak itélődött é? [K; RLt O.2].

ítélőhely bíraskodó helyiség; încăpere pentru judecătă; Gerichtsraum/stelle. 1679: Vagyon . . . egi Uri Udvarház . . . Külső szin vagi, Itileő hely. Az Udvarra nytlo öregh kapu mellet levő Kis Ajto felen kívül jób kéz felől Talp fakra eppetett [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt.].

ítélőmester 1. (fejedelmi) tábla bírája; judecător al Curții (princiare); Richter an der Fürstenbank/tafel | fejedelmi tábla feje/elnöke; șeful/președinte al Curții princiare; Haupt/Vorsitzender der Fürstenbank/tafel. 1560: az ew felsege Tablaya es ytelew mesterek azt lettek hogy varas teruentye zerentys az Anyay ket Rez az kolosuari Ewrekegekbewl suky Istuanra az ew attyokra nezne [Kv; SLt ST 6]. 1567: Ez megh Jrth keet falwbely Rezeonknek valchagara veottem fel Az vytezleo Vyseleny Myklos Vramtol Eo felsege Jteleo Mestereteol azt hwzoneoth foryntoth [Gyf; Ks]. 1572: Bannfy Pal Jobagya Bartha Antal Es Zabo Anthal . . . Ezt wallyak . . . My senkyth Nem Lattunk hogj az Jteleo Mesteorth senky Sem hagította sem zjita volna sem Ewzte volna [Bh; KP]. 1578: En Zamossy Pether, feyedelmewnkw Ew Magha zolgaya wywarban wgian orzagh Ityleo Mesthere Eleottys kyz wagiok wallast Thennem, hogy en az waros keozzawl azt az hazatth soha ky Nem Akarom wenny [Dés; DLt 202]. 1593: ha Eö kgie az en atta(m) leüelet megh ne(m) Eleghednek tartozza(m) az feliwł megh Jrt kötel alat Eö kgienek wagy kaptalanba(n) wagy Jtilőmester előth leüelet adno(m) rolla [Perescen Sz; WLt]. 1622: az panazra az itileo mestert fel boczjata hogj megh lassa azt az dulast chikban mi allapattal uagjon [Szentmárton Cs; BLt]. 1671: mind a' Tanácsai Rend tizenkét számuaknál, a' Tábla Birái-is hasonlo-képpen; Itélo Mestereken és Directoron kívül tizenkét számuaknál alább ne legyenek [CC 37]. 1733: Itilő Mestramhoz menetelkor hal 7 sustak, ajjandekban 2 kupa bor 24 penz [Kvh; HSzP]. 1813: Also Fejer vár-(me)gyéb(en) . . . akárholott találtato jokra nézve az osztály dolgába(n) Itélő-Mesterrel fog procedaltatni [Ne; DobLev. V/951]. — L. még AC 180, 250; CC 49; FogE 110, 343—4; RettE 155, 208, 214, 379, 415; UF II, 663.

2. ? törvényszéki bíró; judecător la tribunal; Gerichtsrichter. 1737: mivel Itélő Mester Uraink is tavul vaginaj, azert az I. ő kglmének Dilatio adatik [Dés; Jk 239b].

Ha. 1573: Itileo Mestereket [Kv; TanJk V/3.88a]. 1574: Itylő mester [Erked K; LLt Fasc. 29]. 1577: itilo Mester [Alparét SzD; Ks]. 1588: Itteleo mesther [Kv; Szám. 4/III.34]. 1583: Jtileo Mester uram [M.palatka K; JHbK IX.21]. 1591: Ittylo Mester [Kv; Szám 5/I.7]. 1593: Jttelő Mester [Kv; i.h. 5/XIII.29 Casp. Schemel sp kezével]. 1598: Jtילו Mestertwl [Kv; i.h. 7/XVIII. 75 Th. Masass sp kezével]. 1622: itileo mester [Szentmárton Cs; BLt]. 1634: itileő mester [Noszoly SzD; Ks 42. F]. 1717: Ittilo Mester [Nagyrápolt H; JHb XLVII.18]. 1770: Itilő Mester [M.fráta K; CsS]. 1797: Itello Mester [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

ítélőmesteri 1. az ítélőmester mellett működő; care funcionează lângă judecătorul Curjii de apel; neben dem (Tafel)Richter wirkend. 1804: itten M Szent Imrén ... törvényesen ki bótstátott Itélő Mesteri Kantzellisták Nemes Bartok Abel és Csolnaker Lajos Urak [Marosztimre AF; DobLev. IV/874. 15a]. 1823—1830: Itélő Mesteri protokollista [FogEK 33].

2. ítélőmestertől származó; care provine de la judecătorul de provincie; von dem (Tafel)Richter erlassen. 1829: az Itélő Mesteri Határozásból bővebben is meg tettük^a [Ne; DobLev. V/1155. — ^aKöv. az ügy ismertetése].

3. az ítélőmester előtt végbement; care s-a petrecut în fața judecătorului Curjii de apel; vor dem (Tafel)Richter stattgefunden. 1830: A Felperesek köteleztettek azon Leveleket a mellyek 1817ben az Itélő Mesteri osztálykor elé fordultak Hitek letételek mellet be adni [Somb. II].

ítélőmesterné sojja judecătorului Curjii de apel; Frau des (Tafel)Richters. 1743: Itilő Mesterne Aszszonyom önyagsaga szamara Varga Mihaly Uramni egi malaczozt de. 15 [Kvh; HSzjP].

ítélőmesterség 1. táblabíróság, táblabírói tisztség; funcția de judecător la Curtea de apel; Amt des Tafelrichters. 1774: A szegény Cserei Mihály ítélőmester úr ... Henter Dávidnak egy otthon maradt forma leányát elvevő s az ítélőmesterséget elnyerő azáltal, úgy az ő jámbor és becsületes accomodatioja által [RettE 326]. 1775: Szombatfalvi László ítélőmester úr. Elsőben fiscalis procurator, abból ment ítélőmesterségre [i.h. 354]. — L. még i.h. 359.

2. ítélőmesteri tisztség időtartama; perioada/durata funcției de judecător la Curtea de apel; Dauer des Tafelrichteramts. 1739: In Anno 1723. Akkori Itilő Mester, Nhai Sándor Gergely Vram Itilő Mestersége alatt Sub Authentia emanalt Divisionalis [Kendilóna K; TKI].

ítélőszék 1. fejedelmi tábla; Curtea de apel princiară; Fürstenbank/tafel. 1577: Walkay Andras Bathory Cristoph Erdely wajda ityleő szekinek hythes assessora [György Lajos, Walkai 48—9]. 1784: tekintse meg ezen Migs Itélő szék is meltatlan vexaltattatásomat [Msz; MbK XI. 79]. 1793/1794: Itéltetett ... hogy további dilatio nem adatván minden haladék nélkül az Itélő Székre ki adott Conscriptiobol, az abban expressalt Köz földek, és Terrenumok az M Bagoi Possessorok között felosztassanak [M.bagó AF; DobLev. IV/15a].

2. törvényszék; tribunal; Gerichtshof/stuhl. 1851: Horváth Eleknek a' Restans Tizedbéri árendáját ... nem fizethetem meg, valameddig Törvényes itélő szék előtt ügyem el nem láttatik [Nagylak AF; DobLev. V/1323].

3. a falu ~ e falusi törvénykezési fórum; for sătesc de judecată; Dorfgericht. 1806: a' Káros Fitori Petér a' Pásztor Szóts Györgyet ... a' Falu széke cleibe idézte a' kárnak meg fordítottását megítéltetni kívánván, a' Mikoron a' Falu itélő Széke előtt világosságra jöttek ezek [F.rákos U; Faluj 1 Sebe János pap-not. kezével]. 1826: Folyó 1826-ik esztendő március hónapja 4-ik napján falu itélőszéke tartatik falusbíró Márok János előülése alatt [uo.; RSzF 275] | ezen Falu itélő széke ki hal-

gata volna Gál András és Székely György hűtösököt ... akik üsmérik a marháknak közösségesebb nyavallyáikat. [F.rákos U; i. h. 143—4 Barrabás Áron not. kezével].

ítélt 1. hozott, kimondott; adus, pronunțat; ausgesprochen, gefällt. 1568: hozzag my nekwnk az felsged Jtelt Sententiahat (!) Chyerini Isthwan kypybe feyrwary Amborws fya Gyorgh ellen, kyth az felsyged thablayan az Theorwynbwl atthak volt Chyerini Isthwannak Az Rhet feleol ... Mhy lathwan az felsyged Jthylt Sentenciath (!) Mhy el menenk az Rhetre ... hogy az felsyged Sentenciaya zerynt belhe Ikthassak az fellywl megh mondoth Cherini Isthwant [Sajtókeresztúr SzD; BesztLt 25]. 1575: Hoza mynekwnk az vitezleo Almasi Andras Annya kipibe ... az Nagod Jtelt sente(n)tiayt meli sente(n)tiaba Nagod para(n)cziola minekwnk hog my el me(n)enk Symontelkyre^a ... es wtet be Jklatnok az eó Jozagaba [JHb XIX/24. — ^aBN]. 1600: Jmreh Janos p(ro)katora az itélt teörweny elle(n) azon dolgot forgattia, az ellen Ambrus Ianos ki most A azt mongya hogy ... az derek keresettől el eset [UszT 15/203]. 1606: A dicit. Miert Vargiasrol az kirali biro vram eleol ide apallattok uolt az iol itélt teourueniel, akkor is protes-taltunk volt [i.h. 20/326—7 Cristanu(m) (!) Benedek iur. Not. sedis Bardoczj kezével].

Szk: ~ levél ítéletlevél. 1575: Hozza mynekunk az nag: Jnhibitio leuelet az vitezleo frathay Janos, melben paranchol my nekunk Nag: hogy mi elmennenk az uitezleo Bodony balashoz, es tiltanak az Nag: sententiaianak exequalassatol, my azert ... el menenk Magiar fratará^a ... es tyltok az Nag: itytl leuelenek exequalassatol [SLt S. 16. — ^aK].

2. kirótt/szabott; stabilit; verhängt, auferlegt. 1826: Az elébbeni ítélet a felperesek által csupán azon okból apelláltatván előmbe, hogy a faluszéke által itélt 3 magyar forintokkal nem lenne megelégedve és törvény szerinti büntetődnek az alperes az ok nélkül való mocskolódásért [F.rákos U; RSzF 259]. 1848: (Varga Katalin) megösméri, hogy a bucsumi collectort föltiltotta az erdő praevaticióért itélt büntetések fölszedésétől [VKp 294]. — L. még i.h. 171.

3. tartott, tekintett; considerat; gehalten, angesehen. 1845: adassék évenként ... a Tannokok által arra méltónak itélt Diáknak alunnia név alatt [Mv; DE 2].

ítéltet 1. vkinek odaitéltet; a dispune să fie adjucecat cuiva; jm zusprechen lassen. 1834: az All peresek ... a' Felperes Közönség ellen véghez vitetett megintés alkalmával tisztán kinyilatkoztaták, hogy a kérdéssel helyett Törvény uttyán kívánnyák magoknak ítéltetni mégis azon Igéretektől elállottak [Borb. I Asz törvényszéke].

2. kirovat/szabat; a dispune să fie stabilit; verhängen/erteilen lassen. 1765: mindenik ellen külön külön onust itéltetett [Krakkó AF; BfR].

3. megláttat; a lása să fie văzut (un lucru); einer Sache ansichtig werden lassen. 1592: Azert kegielmes Vrunk azt kiwanniwk egez Eotwesegh, ez orzagban hogy Elseőben myndenewth valok elegendő Mester remeket chinallianak es mostan az kyk mesterek ne eomagok ytylliek megh, hanem hozak Nagod eleyben es Eotwesekkel Twdos emberekkel ytyltesse Nagod ha eleghe Mesterek ... mert mygh ezt nem chielekedik my Kon-

taroknak mongiuik mind azokat kyk ezt nem chielekedik [Kv; ÖLev.].

4. megbecsültet; a dispune să se evalueze/estimeze; schätzen lassen. 1600: Az mi el romlot hazunkat megh eppietmi kewaniuk az Articulus tartasa zere(n)th, kegtek teoerünielöt itültetni, es affelet megh irth marhainkal beöcheöivel restitultatni [UszT 15/24].

ítéltetett I. odaitéltetett; adjudecat; zugesprochen/erkannt. 1677: mind a' Haereseknek, mind pedig a' Dotalistanak itültetet jóságokat, ... assignállják kezekhez [AC 100-1]. XVII. sz. v.: nekünk itültetet gabonas [Kilyén Hsz; BLt].

2. (vminek) nyilvánított; declarat; erklárt. 1677: A' Fellyeb megemlitet modon Fiscalisoknak itültetet jóságokon kivul, Fiscalisoknak ne tartassanak, hanem az ollyanokat, mind jure perpetuo, s' másképpen el-adhassa a' Fiscus [AC 45-6].

ítéltethet odaitéltethet; a putea dispune să fie adjudecat; zusprechen/erkennen lassen können. 1807: A Kapus előtt valo Erdötis ... magának a Novizans nem itülteteti [Aranyosrákos TA; Borb. II].

ítéltethetik I. tartathatik, tekintethetik; a putea fi socotit/considerat; erklárt/angesehen werden können. 1662: Váradnak is romlása s azmiatt való nagy kár is ha lenne, vallyon ártatlanoknak itültethetnének-e azok is, kik a közelítő veszedelmet régen megelőzhatték volna ...? | közülök egy becsületes főembert küldenének ... , és arra Boldvai Mártonnál, hogy különben is hazájaszerető és igen becsületes ember volna, alkalmasabb nem itültethetik vala [SKr 488, 588]. 1671: sufficienseknek, s helyesek(ne)k itültethetnek azon exhibiták, mint hogy az Cau(sana)k p(ro)cessussát tangallyák egészle(n) melyből orialtatott eze(n) Ca(us)a [Kv; Tjk VIII/11. 139]. 1736: az említett Contractus helyesnek, és Hazza Törvényen fundaltnak nem itültethetik, valamig annak Punctumi, Ngtok által nem legitimáltatnak [Nsz; Jhb XXXV/30]. 1775/1802: (A) praenúmerált Raciokra nézveis a Nagy Kristoltzi Meltozsás Possessor Urak Objectioi törvényeseknek és Ponderansaknak nem itültethetnek [BSz; Jhb LXVII/3. 95]. 1794: tékazlonak és pazérlonak itültethetnék [Koronka MT; Told. 42/1].

2. ítélet alá bocsáttathatik; a putea fi supus judecătii; zum Urteil zugelassen werden können. 1697: Ha szintin redemptibiliter a' Nemes ember feje itültethetnekis [Dés; Jk].

ítéltetik I. ítéletileg határozatják/kimondatják; a fi hotárit/declarat prin sentință/judecată; als Urteil gefällt/ausgesprochen werden. 1635: Ammi az Levelek(ne)k ki adattását illeti ki ki a maga részit Concernalo Leveleket ki veheti ... itültetett ad Conservandum regestralva(n) ... kinek kinek Catalogusb(an) adgják ki [Dés; Jk 153]. 1701: Az Relicta allattya hogi az marháját nyuztak meg az vra torára és neki más adattassék hasonló helljéb(e) itültetett hogi az mint hogi jo akarattýából nyuzatta megh az Relicta mást helljéb(e) adni nem tartoznak, hanem az böre adattassék megh az Relicta(na)k [Kissolymos U; BLev.]. 1737: az captivus két szombaton, elsoben ötven palczával, masodikszor 33mal meg palzáztassék a Piaczon in exemplu(m) itültetett [Torda;

TjkT I. 134]. 1796: a' Torotzkai Közönség e Citált Törvényeik értelme szerént hajdoni Privilegialis Szabadságában, vissza tetettetni, 's abban az All Peres és Mlgs Familia által in perpetuum meg tartatni, 's nem háborgattatni Itültessék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 61 tábl.] 1808: Mivel a' Contractus szerént tartoznak vala pásztorok ugy vigyázni, hogy a' Báromnak betegségét észre vegyék, orvosolják, 's ha sullyos töstént a gazdának haza hajtsák, ezt a' pásztorok elmulatták, a' Mire nézt, a' közönség Contractussa szerént hogy az egész kárt megfizessék itültetett [F.rákos U; Falujk 34-5 Sebe János pap-not. kezével].

Szk: hit ~ vkinek esküvel való bizonyítás lehetősége itültetik vkinek. 1747: az eo Kglme impetitioja alol az I. simpliciter absolvaltatik, nem lévén illendo hogi gyerme ki állapottal lévén hűttis itültessék néki [Torda; TjkT III.121]. 1821: Juon Tomának hit itültetik az íránt hogy ő azt a' fél rész Mezvinát ugy birta e' mint öröksége után tartozó részt vagy pedig Taxa mellet [H; Jhb 36 Prot. 24].

2. ítéletre bocsáttatik; a fi supus/admis la judecată; zum Urteil zugelassen werden. 1677: Causak Series szerént itültessenek absque personarum discretionem [AC 253].

Szk: osztály alá ~. 1808: a Novizatak által sub D productal Esketésbölis vgy jöven ki, hogy azok^a Fiat Leányt egyaránt illetők légyenek, tehát ezen Divisionálnál fogva az előbbeni Deliberatum szerént mostis osztály alá itültetnek [Asz; Borb. II. — ^aA peres fődek].

3. a fi condamnat; verurteilt werden. 1644: ez az Horuat mjhaly mind J(ste)n ellen legh először, s mind az ő nga szemelje es Uduara ellen kiualtkeppen ualo vetkeken esven sok maga uiseletlenségi es gyalazatra uagy büntetesre melto beszedj felöll inquiratua(n) ... halalra Jtültet [Cege SzD; WassLt]. 1650: (A vádlo) vgyi egetesre, vgyi vízbe vetesre iteltessék az boszorkansagert, es bubaiossagert [UszT 8/64. 34b]. 1675: egy Horváth Annok nevü terhes léánt fogtattunk megh az Hostáiban . Horváth Annának Teorvénye lévén ki koszoruzásra itültetett [Kv; Szám. 34/LVI. 7]. 1744: Kati Mártonné Vra ithon nem tétéb(en) Házát bordély házzá, és latrok barlangiává tevén ... itültetett Ecela követesre, és a' Sz. visita(t)jo jelenletib(en) Reconciliála [Gyalu K; RAK 171]. 1847: Virág László a' kérdésbeni kétzeres verekedéssel elkövetett köz botrányért 14. Napi bézárásra s ennek eltöltével, mint bizonyos életmod nélkül kobarlo eredeti lakás helyére kísértetésre itültetett [Kv; DLt 530a gub.]. — L. még FogE 86; RSzF 133—4.

4. odaitéltetik vkinek vmi; ceva a fi adjudecat cuiva; jm etw. zugesprochen/erkannt werden. 1640: negied rez itültetik az Anak [Mv; DLev. 5]. 1693: A mi a Coacquistumat illeti . . . vgyi latzik, egyeb nintsen, be gyűjtöt Buzanal bornal, es a' Zöld veteseknel: Azert mivel azokot edgiut acquiraltak^a fele resze itültetet a Relictanak, gyermekvel Mihokkal edgiut, fele pedig, az három Gyermekeknek, Boriczának, Andrisnak es Jankonak a Decretum tartasa szerent [Ne; DobLev. I/38.1. — ^aAz özvegy és férje]. 1729: Bor Birak Atyánkfiainak fáradságokert az Seprőnek fele itültetett [Dés; Jk]. 1739: a Farkas Sára leg jobb rendbéli kóntöse, menteje szoknyája, Vála ruhája . . . Kerekes Mihály(na)k itültetnek, a' több kóntöse pengis es bonumotskája az edes Attyá(na)k es Annýá(na)k [Torda; TjkT I. 159—60]. 1768: ezen szegelet mint

az Berek Erdőből az folyamat által el hagyatott hely, itéltetett Groff Wass Miklos részere [Cege SzD; WassLt]. 1792: Az Utrizált kérdésekre azt tudom mondani, hogy . . . Mojzes János Uram azt mondá hogi eo Kglminek a Limitatio szerint két szekér fa itéltetett [Usz; Borb. II]. 1821: a Tekintetes Exponens Ur . . . a' procesualis Szolga Biro Ur jelen létében a Falusi Öregebb Embereket a Hely szinire ki vitette, és ki jártottatta . . . és azon le kaszált fű az Exponens Urnak itéltetett [Aphida K; RLt Q. 2 Tyikos Vaszilika (70) vall.].

Szk: kezébe ~ vkinek vmi. 1683: akar mi nével nevezendő javai nekem igaz vérnek es eo Neki igaz Attya fiának az nemes széktűl kevesen kezemb(en) Itéltessek es Assignaltassek, megh kevanom [Dés; Jk].

5. tartatik/tekintetik; a fi socotit/considerat; gehalten/angesehen werden. 1662: constentiámtul meggyőztetvén semmiképpen azt nem cselekedhetem, hogy nagyságod, s mind én elmenvén, nemigaz pásztoroknak itéltessék, és prédára hagyjuk fejtellenül a keresztyénséget és édes hazánk fiait [SKr 375]. 1671: Nehai Méltóságos Fejedelem Rákoczi György az Nemessi szabadság meg-bántódásinak helyben állítását meg-igirte volt sub verbo Principali . . . hogy következő Méltóságos Fejedelmeknek példaját fen maradgony, illendőnek itéltetett Articulusban íratni [CC 25]. 1677: Collegiumnak legalkalmasabb hely Colosvárat itéltetett volt az előtti időkben-is, ennek utánna-is [AC 16]. 1699: Mind az Kgl Leveléből mind mások Szavaiból úgy veszem eszemben, hogy az Kgl(e)k között lévő Difficultasoknak okául én alítottam, és itéltetem [Jobbágyva MT; Ks 96 Sárosi János Gyerőfi Borbárához]. 1738: ha szükségesnek fog mind azon által itéltettni, lehet azon választ innen oda bé dirigálni [Darlac KK; ApLt 2 gr. Halter János br. Apor Péterhez]. 1744: Újbár Florán(a)k nagyobb tehetség constatalván, itéltetett méltón(a)k hogi azon fél orokság három részre oszlogyék [Újbárest H; Ks 62/3]. 1791: Szükségesnek itéltetett, hogy a' Quartások számokra készítették egy Instructio, a' mellyben a' Dézmának mind bé vétele, mind pedig ki adása iránt olly rend szabattassék, hogy . . . a' Dézmából valo jövedelem szaporítottassék [Kv; SRE 277]. — L. még DFaz. 39—40. RettE 408.

6. minősítetik, nyilvánítatik; a fi calificat/declarat; qualifiziert/erklärt werden. 1589/XVII. sz. eleje: Ha az Inas az eo Mesterenek kemensege vagi tartasa, auagi egieb ok miat, az lakast el nem álhathá, teolle él menne, Tehat az Vrnak panaszat, es az Inasnakis panaszolkodását, az mesterek megh ertuen: Ha az Jnas panaszsza elegedendeonek itéltetik, tehat az Jnasnak mas mestert adgianak [Kv; KómCARt. 4—5]. 1596: a' Praetendens Communitas Foldes Uraik ellen egy néhány izben nyughatatlankodván és Rebellaiván, midőn a' Földes Uraik az ország Gyűlése előtt meg mutatták volna örökkös Jobbágyóságokat, Iudicialiter is azoknak Itéltettek, sot azután magokis kemény büntetés alatt magokot az örökkös szolgálatra le kötelezték [Mv; TLev. 5/16 Transm. 15]. 1650: az Actor Reuocatioia erőtlennek itéltetett [UszT 8/64. 35b]. 1738: (Az alperes) az tilalommal valo nem gondolásért peng 12 forintig meg büntettni melto(na)k itéltetett [Torda; TJKT I. 171]. 1764: Imbre György egyedül halalra méltónak itéltetvén feje vétecssék [uo.; i.h. V. 239]. — L. még DFaz. 22—3; RSzF 173.

7. becsültetik, taksáltatik; a fi estimat/taxat; geschätzt/taxiert werden. 1675: az belső örökség az külsőnel búcsúsebnak itéltetett ada . . . a szánto föld melle . . . negyven niolcz magyar forintokot [Szentimre Cs; Hr 5/1]. 1694: A' Káposzta kert nevű hegyb(en) vagyon egy hold szőlő . . . Tizenkét ember kapalo(na)k lenni mondatik A' Káposzta kertb(en), fel hold szőlő . . . itéltetik lenni njolcz emberek kapalonak [Borberek AF; BfR]. 1792: a Hideg völgy Torkabéli Kaszálot . . . Szóts Sándor Ur és Medgyesfalvi Juvan szomszédságokban Szénát termőnek itéltetett az egy Szekér Széna pedig betsültetett 2 M. forintra [Msz; MbK XII. 87]. — L. még RSzF 136.

Ha. 1683: Itéltessék [Dés; Jk]. 1696: itéltetett [Dés; Jk]. 1714: itéltetnék [Kv; Pk 6]. 1722: itéltetvén [Tarcasfva U; Pf]. 1783: itéltetvén [Kissolyos U; Márkos lev.]. XVIII. sz. v.: itéltetett [Arnyosrákos TA; Borb.]. 1805: itéltetett [K; KLev.].

iterál 1. (meg)ismétel, ismételt; a repeta; (öfters) wiederholen. 1583: Varga Leorincz es Kereses Marthon . . . valliak . . . varga Simon az eo keozteók valo zidalmot ez vallok eleot Nem Iteralta [Kv; TJK IV/1. 131]. 1600: Molnar Istwanne Anna azzony vallya Azt hallottam Zenthmiklossy Gergeliteol egy nehani zory kerdesere varady Istwannenak hogy azt monda az Piaczon hogy az Aranyatt el nyertek es el chygankottak, mely zott egy nehany vttal iterala [Kv; TJK VI/1. 503]. 1633: ha ki bannia tegien rolla, ezt vgian szokszor iterala [Mv; MvLt 290. 129a]. 1761: meny fel a hazomba ottis tanalsz edenyeket az asztalomon de azakat nem osztam meg velled teremtetveul gyakran iteralvan szitkat [Branycska H; JHb XXXV/45.14]. 1765: Te Hunczfut, kurványád, Nyakas rosz Ember, ezet negszer is iterálván [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 12]. 1780: én esmét iteráltam az admonitiomat [Fintoág H; Ks 79.XXXIX.2]. 1796: Fellyebbis eléggé meg világosított, de nagyobb világosságnaok okáért, mint hogy a' Királyi Fiscus ezen praetensioat ittis iterálja, az All Peresis kéntelenítettik viszzá térti azon 1659béli Decisiora [Mv; TLev. 5/16 Transm. 97]. — L. még BTN⁴ 154, 194, 362.

2. kb. tetéz; a adauga; häufen, krönen. 1655: nekem Kobzos István maga mondotta, hogy Joo János vet volna el, es az Tanács ház előttis ezzel iterála, hogy mégh megis sebhették az Oláhok [Kv; CartTr II. 889].

iterált 1. ismételt; repatat; wiederholt. 1765: Látván Szabaszlai Ur(am), hogy iterált parantsolatira el nem bósáttják azon Rabot . . . meg indul az Falus Biro háza felé [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 61].

2. említett; amintit; erwähnt. 1740: Détései István Uram . . . Processust moveálván . . . Trauzner Sigmund Uram eo Kegyelme ellen, és midőn már feles költéségü perlekedésivel szinte assequalta volna . . . Détései István Uram Trauzner Sigmund Uram ellen valo finale Deliberatum . . . condescendala az békességre sokszor iterált Détései István Vram eo Kegyelme [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 346]. 1782: a Toroztkai Lakosok . . . azt panaszolják hogy a sokszor iterált Praefectus a Bánynaknakis rendes culturájokban turbalta [Thor. XX/4]. 1793: a sokszor iterált nehái öreg Serbán Mojsza [Keresztelek Sz; TKhf 13/34 Rátz Simon (80) zs vall.]. 1808:

ezen Törökbuza földet attól ezt egy régi gyepes él vagy-is Borozda határozta meg ... s mindenkor a' fellyebb meg-mondott régi gyepes él Borozdáig mivel-tük, s még mikor Szántottuk, az iterált gyepes él borozda nagy lévén, s arra az Eke Taliga réa hágván az Ekét a' Földből fel-vetette [Felőr SzD; BetLt 6 Joannes Junior Süket (44) col. vall.].

iteráltatik ismételtetik; a se repeta, a fi repetat; wiederholt werden. 1791: (A) Számadások pedig .. mostan fungens Perceptor Titt Pataki Mihály Urat illetvén, intimáltatik hogy a' melly Esztendőkről számadásai még nem revideáltattak, azokat submittálja Ugyan az iteráltatik Tktes Szathmári György Urra nézve is [Kv; SRE 277].

itkámosság iszákosság, részegesség; betje, alcoholism; Sauflust, Trunksucht. 1842: gazdasági portékák el posztullák (!) minden lábos marhái el fogytak mivel maga Hannagy Mihály nagyon az itkámosságba lévén el vegyvedve semmire ügyelete nem lévén [Malomfva MT; Ben.].

itkányos iszákos, részeges; bejivan; säuferisch, trunk-süchtig. 1745: Jánkö Bálintot is ismértem, de teközlo itkányos ember volt, inkább mint kereső [Uzon Hsz; Kp I. 155a Valentinus Istok (58) pp vall.]. 1773: miolta ism-rem a keresben forgo Dajkát Katso Sárát itkányos részeges lopogato ragadozo természetű(ne)k lenni (igy!) [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Barbara Balog (16) vall.]. 1774: Czirjék Lajos Uram eleitől fogva itkányos, részeges ember volt [Zoltán Hsz; HSzjP Fr. Szász (50) jb vall.]. 1813: Sepsi Széki Bodoki Proviñsialista személy Sinka Ferentz ... jo itkányos, pazérlo természetu pajtásos [DLt. 481 nyomt. kl]. 1838: Molnár János ... itkányos volt [Dés DLt 587/1839]. 1839: Lovász Anis itkányos fejérnép [Angyalos Hsz; HSzjP Angyalosi Dánér Mihály (32) vall.]. 1847: Bözödi Boros Pál itkányos, 's illykor a' beszédjében akadozó [DLt 1241 nyomt. kl].

itkányosan részegen; beat; säuferisch, trunksüchtig. 1835: többet ittam mint a' menyi kellett volna s éjfél tájban — itkányosan Szállásomra hazamentem [Dés; DLt 6/1847].

itkányosság iszákosság, részegesség; betje, alcoholism; Sauflust, Trunksucht. 1697: sokszor el mulik itkányos-sága^a miatt az hétköznapokonis az isteni szolgálat [Udvarfva MT; MMatr. II/1. 140. — Sipos Gábor kijegyzése. — ^aA ref. papé]. 1835: Lőfi ki lépett onnan^a s benne néha nagy itkányosságra valo hajlekonyág is lévén — ő csak kéz s szoros rend alatt használható [Kv; Wlt Kelemen Benjámin lev. — ^aA gazdasági gondviselői hivatalból]. — Vö. az *itkámosság* címszóval.

itlan szomjan; setos; durstig. 1674: Tudode lattade, mikor ... Haller Pal Uram inquiraltat Nemzetes Vas Janos Ur(am) ellen, Thorda Varmegyeb(en) ... tehát akkor .. eő Nga Kander borokat vitet oda, es az ki vallot innya ata(na)k, s az ki nem vallot itlan mene el? [T; WassLt vk].

itó itató; adápátoare; Tränke. Hn. 1326: ad stagnum Hukurythou [NNy 205]. 1428: stagnum Hukurithou Hukorythou [OL. 28721 Jakó Zsigmond kijegyzése].

Szn: 1795: Ito Mihály [Ozsdola Hsz; HSzjP].

Az 1326-beli adalékot átírásban értelmezéssel már Csánki V. 328, 403 is közölte. A jel-re l. részletesen: Ökörítő: MNY 205. — A szn-i adalék ide tartozása kétes.

itt, itten 1. ezen a helyen; aici; hier. A. itt. 1552: En gendy pet(er) vallom hogy .. ez lewel mwatok zaz Istwan az ew tarsaywal egyetembe Iamborwl Zolgaltak It Dewan [Déva; BesztLt 16]. 1558: az perth kewnyew-rewhwen ew felesenek yde keryek hogy yth legyen thewrwen abba [Kv; TanJk V/1. 47]. 1591: az Bekes hada cleoth egy nehany ezteendővel ytt pokaban^a lakoth Desy Lwkachy [SLt AI. 43. — ^aMT]. 1606: fanchyaly balint nemes ember ... Igy felel .. itt uoltam az bironit [UszT 20/102]. 1614: Byroda Istva(n) it telepedet megh Fwzesreol Jeött ide [Csatószeg Cs; BethU 445]. 1692: három szekről mennyen el, itt ne lakjék, hogy ha itt tanállyak fogadtassék meg és esztendeig tartassék tömléczben [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1785: nem ot van az régi öreg ország uttja, hanem it [Körösfő K; LLt Csáky-per 57 L. 7]. 1823: kérdeztem, hát kivel vagy itt [Dés; DLt].

B. itten. 1575: Mostanys senky seh Mezaros, sem henteler sem penig Jdegen Ember az vasaron Theoser-segre Barmot ne vegien, hane(m) az ky veszen vgian Jtten leh vagy [Kv; TanJk V/3. 14a]. 1632: itten minden harom ado fizető jobbágy ... tartoznak annuatim az varhoz egy barant administralni [Grid F; UC 15/38. 4]. 1705: Mivel mindeneket valamiket itten Alsó Torján mostan birok, mind ezek énekiem purum magam acquisitumim, mert nékem itt semmi örök(ös)öm nem volt [Altörja Hsz; Borb. II]. 1740: ittén a' gabana-nak vékaja a ki ugyan Szép egy nemét Forint [Noszoly SzD; ApLt 2 Bak Andras Apor Péternéhez]. 1759: Vagyon itten a Faluban egy benn valo helyeske [Tusnád Cs; BLt 9]. 1833: kéntelenítettik ittenn fel hold Szánto földjét el Zállagosítani [Sinfva TA; Borb. II]. 1864: Tótok halála (e, k) itten két Tót kereskedő meggyilkoltatt [Alfalu Cs; GyHn 21].

Szk: ~ *alatt*. 1568: Bornemiza Janos More Janos eok ith alat voltak az var mellet, My es ala szállank az var fokrol hozayok [Kv; TJK III/1. 228 Andras Katho vall.]. 1584: Ez Zabo Cato ... noha eo oda fel wolt az Zeoleo-wegin my penigh ith alath de amytt ith alat zollottunk mind iol hallotta, ha sugua zollottunk [Kv; TJK IV/1. 220 Anna Meray Eotueos Thamasne vall.]. 1653: a darabontság oda felhágott, s megvették a tornyot töllek és letaszították onnat. És itt alatt a sok nép úgy várta szab-lyás kézzel [ETA I, 118 NSz] * ~ *benn*. 1578: minde(n) zaz ember vagy Nagy, vagy kichin, vag iffiu vag' órógb, tiztessegesse(n) zollyon itben az gywleosbe [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1666: az mely aszszony emberek itben (!) be-tégségemben uelem Dajkákéttak nyughatatlan-kattak azoknak . hattam egy egy tehenet [Abafája MT; Told. 21]. 1728: Menny el, ne jöjj bé, mert itt benn a Li-dércz [BfN Krasznai csomó] * ~ *fenn*. 1572: Ieo fel az piacra gazdaia azon Ammy sasparlása (!) it fen volt el vegezwe(n) azt, haza teer [Kv; TJK III/3. 86c]. 1597: Chizar ferencz .. wallia eyel sem alhatom itfen az Tornaczba az sok ala s fel walo koslatasok miat [Kv;

Tjk VI/1. 73]. 1600: Tetzet eo kgmeknek ez hogy vala-
 kik hon talaltattnak az chedulaula, ha oly betegsegek
 nem lezen tehat egyczery be nem leoweteliert cotwen
 penzt vehessenek raytok, es affele penz itt fen az pessel-
 ben gyeotessék [Kv; TanJk I/1. 356] * ~ helyben/helyt.
 1770: Az utrizált malmot itt helyben értem [Ádámos
 KK; JHb LXVII/128]. 1807: Kovács György itt
 helyt mester embereink műhelyében ... másfél eszten-
 dőköt töltött [Dés; DFaz. 36]. 1812: Tudom hogy a
 Groff urtol mais itt hejt lehetne a' Groffné a' Groff el
 sem kergette, hanem önként ment el [Héderfája KK; IB.
 Magyar János (19) grófi kertészlegény vall.]. * ~ kinn/
 kiinn. 1570: Zeoch Leorincz vallya .. Be fwtamyk
 barath Isthwane es azt Mongya az Vranak, hamar
 vram Mert Mind Megh élik Ith kwn egymast az lege-
 nyek [Kv; Tjk III/2. 195]. 1584: Erzengiarto Giarfas
 valla it kwn haromzor kerewlt volt megh ez Zeold
 Ambrusne^a [Kv; Tjk IV/1. 256. — ^aBabonáskodással
 kaps.]. 1632: it kün eötetis üteögetek az szóczők | Üst
 garto Istua(n) az maga aita(n) al uala . azon
 megh fogak ki rantak az ajton, it kin valoban bizony
 meg uerek [Mv; MvLt 290. 85, 87a]. 1710: (Bánházi Pál
 fia) István ... vitez emberré vált, Dragol ezeres-kapitány
 vicéje lött, itt kün bujdosásban holt meg tavaly
 [SzZs 284] * ~ körül/körülbe/körül-belől. 1714: Cson-
 ka Gjörgj Vram be jöven edgjnihanod magával, hadtta
 maga melle az itt körül Tekergő katonakat [Dés; Ks 26.
 XIII Joh. Nagy (37) jb vall.]. 1738: itten körülbe sohult
 másüt Istenek hála pestis nincsen hanem Cegében^a s Fü-
 zesen^b [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev. — ^aSzD. ^bÖr-
 dögösfüzes SzD]. 1772: itt körül bé ennek a' Malom-
 nak párja nem volt | itt nagy darab helyt ezen Malom-
 nak párja nem volt, mert itten körül bé minden Malo-
 moknál leg későbbre állt meg, az Arviznek pedig apa-
 dása után leg hamarabb meg indult [Ádámos KK; JHb
 XX/27. 11. LXVII/2. 291]. 1807: mi közöttünk 's itt kö-
 rülbe nagy darab Helysegekben is, erköltsősőbb embe-
 rek, és Ház népe nem igen talatitak [M.fenes K; KLev.].
 1840: az itt körül belől majd minden nap, 's Heteken
 jövö és menö remonda hordozo különbözö és alkalmat-
 lan katonaságnak Quartelyozkodásaitol nemes váro-
 sunk mentté tetetett [Dés; DLt 935] * ~ is, amott is.
 1806: leg kissebb hir, vagy zene bona nona történt volna
 azon rész(en), hogy talám az szöts legény fekütt volna
 ottan, hanem osztán annál fogva bellegették ittis-amatt-
 is hogy a szöts legény lett volna [Dés; DLt 250/1808] *
 akár ~, akár másutt. 1560: Valamelly mester valamely
 legennek myet arulna akar it akarmasut Chinaltak
 leg'en fel gira ezwston marad [Kv; ÖCART.]. 1807: Töké-
 letesen meghatározván közönségünk, az itt közöttünk
 felszabadultokra nézve hogy azok is céhunkba mindad-
 dig bé nem állhotnak, valamig három esztendőket nem
 legénkednek, szabadságokban állván ezeknek akár itt,
 akár másutt, de céhos helyeken, azon három esztendő-
 ket eltöltöni [Dés; DFaz. 36] * kit ~, kit másutt. 1809:
 Máté Jánostol vásároltam szalonát és azokat ide s tova
 vittem ki, kit itt kit másutt el adogattam [Szu; UszLt
 ComGub. 1753u].

Sz. 1737: olyan Ember a Venditor, hogi ha ma itt,
 holnap másutt [Dés; Jk 236a].

2. az említett helyen/helységben; in locul/localitatea
 amintitá; an dem/der erwähnten Ort/Stelle. 1550: Az
 besterchey embernek Kwmiwes Janosnak Marhaiat kit it

meg Tartottak vala ... illen ffelelet Twnek [Nagyomn
 Sz; BesztLt 2]. 1573: Vadaz Sebastian aztis vallaia hogi
 Ez Ideo alat myg elt Andras deak ... eginhezanzor leot
 ez varosba It alasfel fart esmet ely Ment [Kv; Tjk III/3.
 48]. 1681: Tej felhez valo réz vst ... (: ez arra valo,
 hogi a Tej felt ebb(en) töltvén a savojoatol itt valasztjak
 megh :) [Vh, VhU 567]. 1820: Vagyon három emporiu-
 munk, u.m. Kolozsvár, Torda, és Vásárhely, mindenik
 egy egy napi járo föld nyárban; itten szoktuk minden
 naturáléinkat pénzze tenni [Báld K; BLt 6]. — L. még
 FogE 196.

3. ide; incoace; hierher. 1593: engemeth yth nem zo-
 lythattal volna hanem törwenbe woltunk prokatoromis
 wolph, kj gondomoth wisselh volna [UszT]. 1839: e' fo-
 lyó 1839-ik Évben Januarius Holdnapja 17-ik napján el
 mentünk itten Angyalosra [Angyalos Hsz; HSzJP].

4. ezúttal, most; de data aceasta, acum; diesmal,
 jetzt. 1619: Mondám arra: Szinte itt kell ám idején való
 gondviselés ... Azért most lássa meg önagyságok igen-
 jen jól [BTN² 289]. 1675: Az J nem appellalhattya, mert
 ne(m) az zálog valora forog itt controversiab(an) [Kv;
 Tjk VIII/12. 76]. 1683: (A tiszték) annak előtte egykor a
 Zalaknaj Joszágot akartak sattzoltatni, s Batizi vr(am)
 nem fogta engedni hogy karosittsák magok hasznokert,
 mert az adot is csak alig <szed>hetik be későre is, annál
 inkább ha magok részekre it meg vonszak őket elégtelen-
 nek léznek az adora [Balázsfva AF; UtI]. 1782: Ezen
 dologrol . bövséges Tractánk vagyon, hogy azt itten
 reiterálljuk nem tartjuk szükségesnek [Torockó; TLev.
 IV/6]. 1826: az Ország utján pedig mindég kell hidat tartani;
 magosabb vagy törpébb czövekeken álljon az, itt
 nem kérdés, csak hogy az Ország utját a' viz el ne isza-
 polja [Msz; GyL].

5. ekkor; atunci; zu dieser Zeit, da. 1568: Mykor az
 harmadyk zanto feldre vytték volna beneonket hogy
 zemewnnkel megh lassuk Jtt Jmre deak protestala
 [Gáldtó AF/Gyf; JHb XXIX/28]. 1823—1830: Vagyon
 ugyan annyi hitelem, hogy kevés időre kaphatnék vala-
 kitől drága gyűrűt is, de mi haszna volna, mert harmad-
 napra kihúznák a hűgomasszony ujjából. Azért holnap
 vagy holnapután esküdjünk össze. De itt az asszonyok
 megtámadtanak, hogy olyan hirtelen nem lehet, mert
 még a leányt készíteni kell [FogE 300].

6. az előbbieken; in cele precedente; im vorigen.
 1799: Borbára es . István . Részeket N. Nemeti Ist-
 vánné Szabo Judith azonn el zálagosításnál fogva birta
 a mint az itten Kegyelmetekkel közlött hiteles
 Esketés Mutattya [Szentimre MT; BallEv.].

7. helyben, e helyütt, táj ehejt; pe loc, in locul acesta;
 an d(ies)er Stelle i nyomban, tüstént; imediat, numaide-
 cüt; im Nu. 1617: az Isten ugia(n) Ith megh ver hogj az
 aldót kenier feleol azt mondod [Mv; MvLt 290. 25b].
 1634: mondek, am megh olvasak az penzt, de megh
 ne(m) ittak megh az aldomasat, kire monda; it kelle-
 ne megh innya az aldomasat [Mv; i.h. 291. 27a]. 1762:
 Lászlo Ferencz az (!) mondgya vala; ma itt a Diszno te-
 remtetett ember halál leszen [Geges MT; BLt Agilis
 Paulus Pétsi jun. (20) vall.]. 1764: másodszeri szovára
 öszve szidták, mondván: halgas mert itt oltam el éle-
 teted [Torda; TJKt V. 205].

8. erre nézve/vonatkozólag; cu privire la aceasta; in
 dieser Hinsicht, diesbezüglich. 1653: Itt az egy prover-
 biumként vehetd eszedbe: „hogy míg a szerencse fény-

lik, sok barátod vagy, de ha a szerencse elfordul, egyedül maradsz" [ETA I, 115 NSz]. 1796: a' mi már a' dolog derekát illeti, ittás az All Peres, a' Mlgs Fell Peres Urnak ductussát követvén így felel^a [Mv; TLev. 5/16 Transm. 82 tábl. — ^aKöv. a nyil.]. 1807: N. Székellj Boldisaris maga acquisitumat szabad lévén úgy hadni valamint tettzett azért itten erőtelen az Allperes Novizáns állatása [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1857: itten úgy látom alattomba valaki a Tekintetes ur ellen mindent elkövet, hogy a' váltáság tovább haladgyon [Komolló Hsz; BetL 4 Sylvester Dávid lev.]. — L. még RettE 373.

9. mellékelten; anexat, aláturat; anbei, beigefügt, anliegend. 1835: itten küldök egy Commissiott olvas meg mit tart [Tordátfva U; Pf Marton Ferentz lev.].

10. ~ (van). a. megérkezett/jött; a sosít/venit; angekommen, eingetroffen. 1593: Nyreo Josane, Catalin Azonni vallia: kert vala engemet Gillien Imre, hogi ha mikor ide iwne Sarmasagi Gabor tenne(m) hirre neki

Mikor . . . ide jeot volna, en az eo keresek zerent megh jelentem(m); hogi it volna Sarmasagi Gaborne [Kv; Tjk V/1. 400]. 1614: be Jutanak az Zolgay kezözw s megh mondak hogy itt vagion Bathori Gabor [Medgyes; VLt 53/5267 Fr. Balogh de Varad (20) vall.]. — B. elérkezett/jött; a sosít; gekommen. 1632: Mikor az Terminus it vala akkor tudom hogi egy czompot hozza ki az piacra az az Annok [Mv; MvLt 290. 94b]. 1764: it vagyan az áldat böti napak (így!) [Kóród KK; Ks CII. 18]. 1815: E nem sok idő: itt vagyon Pünköst es azutan megint felelni kell az all-peres Baro vrokna [Mv; Borb. II Mátyás Samuel ügyvéd Miháلت Antalhoz Altörjára].

Szk: *ihon/ime* ~ ehol/ihol la. 1653: (A) gratia-levelet . . . mindenütt magával kellett hordozni, és ha előll találta a bolon vagy német, vagy hajdu vagy rácz, csak azt mondotta: Hun a gratia? S csak megütötte a mejjét és azt mondotta: Ihon itt kivette és megmutatta [ETA I, 86 NSz]. 1762: mondotta azon Pakulár az Inek ime itt a Juhod meg került [Mezőmadaras MT; BK].

ittas I. mn I. részeg; beat; besoffen/trunken. 1572: Orsolia Kalmar gasparne, Azt vallia Mond gaspar deak En Igen Ittas vagiok leh fekenne(m) It ha egy fewalt adnal [Kv; Tjk III/3. 10—1]. 1582: Amikor baba Istwannal voltak Akkor Ittasok voltanak [Kv; Tjk IV/1. 68 Beregzazy Lukach vall.]. 1590: en Jgen Ittas valem [UszT]. 1597: Borbely Mihaly . . . vallya Janos itasis volt neha ollyankort oda jöt az Daika, es ot jatszodszot dölnökezet az haz nepj elöt az Borbely Legennyel az Agyra [Kv; Tjk V/1. 135]. 1631: az szobeszed kezöben mint ittas ember Szantai Ura(m) beszélgette ekeczeltis Farago Andras Aszoniomal [Mv; MvLt 290. 256b]. 1767: tudom mikor ittas hogy moszlagos ember, mikor pedig józan nem tapasztaltam [Majos MT; Told. 26/5]. 1783: Tot István mikor ittas, akkor fenygetni szokta Szakáts Jánost, hogy meg veri árulkodásáért [Szökéffa KK; Ks 92]. 1809: igaz hogy egy kevésség itasok voltunk [UszL ComGub. Szilágysomjai Bako Josef (75) vall.]. — L. még RettE 285, 291—2.

Szk: ~ fővel ittan. 1770: Székely Mihaly vram ökgime ittas fővel jövéen bé az öregség gyűlésben haszontalan esküvésével, ördögatta, disznószülette mondásával és nagy zajgásával az ottan levöket nagyon megsértette [Dés; DFaz. 28]. 1789: az Udvari gondviselő . . . Estve felé ki gyött itas fővel, és engemet Csuklán Alexát

agyban főben keményen vért [A.lunkoj H; Ks 76. VIIIa. 183] * ~ korában. 1602: Balogh Georgy Colosy . . . vallia ezt hallottam neha ittas koraban Tothazytol hogy mondotta hogy egy Arant oztozzanak [Kv; Tjk VI/1. 613]. 1631: Valasz utjh Jstua(n) . . . itas koraba(n) mayd rebegeoull szoll [Abrudbánya; Törzs. Jo. Barannyai (27) concionator vall.]. 1829: Andorka Joseff . . . jozankorában alamusza ittas korában karonkodo [DLt 1042 nyomt.kl] * ~ volta vkinek. 1826: Nehai Dobollyi István Ur a belső külső gazdaságnak folytatására elégtelen, s' többnyire ittas volta miatt magával is joltehetetlen lévén, mind a belső, mind a külső Gazdaságot a Felesége fojtatta [Ne; DobLev. V/1114. 6a].

2. iszákos, italos; bejivan; säuferisch, trunksüchtig. 1757: (Moldován) Vonyát nem láttam Senkivel is hogi paránálkodott volna nem is tapasztoltam maga en az Urak eö Ngok Korcsomárosneja vagyok hanem mint aféle öreg ittas ember tisztességesen viselte magát [Galac BN; WLt Rob Togyer felesége Dotyie (38) vall.]. 1767: ne menyj oda mert ott itasok az emberek [Majos MT; Told. 26]. — L. még RettE 114.

Szk: ~ szabású ittasacska, kapatosforma. 1573: Zabo Balas Azt vallia hogy Mikor az Grwz Peter hazanai volna Borbely Balint Bort kezdet volt . . . mykor oda leot Be Somogy Istwan Maszod Magawal Ittas szabasw volt [Kv; Tjk III/3. 306]. 1804: Rotár Szimion ittas szabásu lévén nem tsendesedet [K; KLev.].

II. *fn* részeg ember; om beat; Betrunkene(r)/soffene(r). 1817: mint itasok öszve kaptak, és meg tépelődtek, de másnap ki jozonodván megint meg békéltek [K; i.h.].

ittasacska kapatosforma; cherchelit, pilit; ein bißchen/wenig betrunken, beschwipst. 1762: Tudom azt világosan hogy az Utrizált Házhoz Kassai János jöve és ott küsködött . . . ezen kívül mit tselekedett egyebet nem jut eszembe, mivel ittasoska voltam [Geges MT; IB. Fr. Csok (35) ppix vall.]. 1774: mindjajon többire itasatskák voltunk [Bábalom KK; Ks 19. VII]. 1794: magom által mentem itasotska is lévén Zakariához [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. 1820: Gán Silip mikor ittasotska azt szokta mondani, hát nekem egy semmi parantsollyon Demén Máriskó [Várfa TA; JHb Bontz Mária Szakmári Samuelné (37) vall.]. 1843: első szavaiból észre vettem hogy ittasacska [Dés; DLt 65].

Ha. 1838: ittasotska [Nagyadorján MT; TSB 15]. 1842: ittasotska [Dés; DLt 916].

ittasacskán kapatosan; cherchelit, pilit; beschwipst. 1778: mint egy ittasotskán mondotta ezeket alattomba sugva [K; KLev.].

ittasan ittas állapotban, részegen; beat; betrunken/schwipst. 1592: Piroska, Borgias Mihalne vallia, Pwnkeost napian ittason leoue be mi hozzank Molnar Gaspar [Kv; Tjk V/1. 264]. 1631: More Laszlois oda mene itason [Abrudbánya; Törzs. P. Vayda (33) concivis vall.]. 1749: mikor ők ketten . . . ittason haza felé jöttek volna ide s tova döledeztek [Korolya H; Ks 101]. 1763: jöttek volna az uczankon végig ittassan [Mv; Told. 16/51]. 1786: Lunda Agoston ittason bé jöve, s fél kupa bornak árrát kéré a Bokányostol [Torda; KLev.].

1814: közünkbe jöve ... Rusz Peter is ittasan [Letka SzD; Tsb 4]. 1833 k.: Férjem ... meg mást is haragjába s ittason Ollyan mérgesen megtámadot az uton, hogy ha alkalmas Segedelem nem érkezett volna talám történetes esetbe ejtette volna magát is [Usz; Borb. II]. 1850: égy darab kertemet ... Beke Moses es Josef Uraimék ittason levágták [Dés; DLt 780]. — L. még FogE 81, 83.

Ha. 1759: itason [Bulzest H; Ks 101]. 1763: ittason [Betlenszmtklós KK; BK. Gazd. ir.]. 1767: ittason [Majos MT; Told. 26/5]. 1783: ittasan [Szőkefva KK; Ks 92]. 1814: ittason [Dés; DLt 56]. 1848: ittasan [Dés; DLt].

ittasság részesség; bejje, ebrietate; Betrunkenheit, Trunksucht. 1763: sem a' Fassio tenorát, sem a' Contractust nem tudta, nem tsak az ittasságaért, hanem jolon korában, máig sem tudja, miben légyen ez a' dolog [Mv; Told. 33/26].

ittegyen itt helyben; aici în acest loc; hier an der Stelle. 1582: Hegedws Mihalne es az haz heazatiara mene fel es eleo hoza az fedelebeol minden czwst marhaiat . ezt penig mind az azzonj nepekis lattak az kik ittegyen lakozta ha akor el ne(m) ment volna akor cziak egy tiwkmony zwltig meg fogtak volna ittegyen [Kv; TJK IV/1. 59g Kalamar Cassaj Tamasne Barbara azzonj vall.].

ittegyeten itt helyben; aici în acest loc; hier an der Stelle. 1596: Zekel Tamas vrunk zamara vizen Tordaigh hars dezkat az kit ittegyeten az Aztalosoktol zedtek [Kv; Szám. 6/XXIX. 25 Bachi Tamas sp kezével].

itthen l. itt

itthenen itt; aici; hier. 1593: ez az Annañ ennekem feleségem wala gygy Jeoth el gygy zeőkeoth el Pathkos Jannossal, itthenen találtam Wdwarhelt az Vrunk hazanal [UszT].

ittheni 1. ittlező/való; de aici, din localitate; hier befindlich, hiesig. 1803: birodalma alá Szállott az ittheni Sárosi Határon a' Körösbenn lévő Darab Erdő [M.sáros KK; BLt]. 1817: Ezen Totné, — akiis az ittheni Hutánál lévő Moskán Mitru Totnak a' Felesége, — egy Fiatskáját akarja Somlyon meg kereszteltetni [M.patak Sz; BfN Máté István lev.]. 1843: a Sz: péteri vásáron eladott marhák árira iránt méltóztasson Nagyságod rendelkezni, ha egészebe Administrálando, vagy pedig bár mi része az ittheni szükségekre fel hagyandó lészen? [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

2. itt esett/történt; care a avut loc aici; hier vorgefallen/passiert. 1766: senki azért nem háborgatta az Mlg Nemes Urakot is ittheni sok orotasiban [Árapatak Hsz; Eszt-Mk]. 1836: a göröcskor ittheni uralkodása [AszLt 1009].

itthenlét ittlét; prezența aici (a cuiva); Hier/Dasein. 1776: én általom izente ... M. Groffné Asszonyom, hogy mondanám meg a M. B. Henter Antal Urffi ő Nga Csélégyinek, mennyenek el, és ennyi Szivbéli haborusá-

got ő Ngokk itthen létekkal, ne okoznának [Kóród KK; GyL]. 1807: ez előtt mint egy két Esztenődkkel Al-bisb(an) Magos Pal Ur maga örökseinek rendbeszedése véget hozzom recipiala magat, s itthen letib(en) az leveleit elevette olvasta [Albis Hsz; BLev.].

itthenlétel ittlét; prezența aici (a cuiva); Hier/Dasein. 1847: Továbbá tudom, hogy a Varga Katalin itthen létele alatt égszzer Abrudfalván, másszor Bucumba vitetett esketés véghez az aránt, hogy Bucsum, Kerpenyes és Abrudfalva^a nevű helységeknek mi volt régenten a szolgálatjak [VKp 250. — ^aMindhárom település AF-ben].

itthon 1. acasă; zu Hause, daheim. 1570: Sas Antal vallya, hogy eo Kowach Matiastw hallotta mykor ezt Monta Almas Myhalnenak Jhol Jew Az chyorda sies vele Jthon fey, azwtan az zomzedzagban fey [Kv; TJK III/2. 170]. 1590: Az vthan itt hon lattam az Lukachy mentejet [UszT]. 1600: Jtthon az haznál eottwnk meg Barant 10 [Kv; Szám. 9/XII. 99 Igyárto Simon sp kezével]. 1636: en mentegetem magámát hogy nem mehetek mert itho(n) sok dolgo(m) uagio(n) [Mv; MvLt 291. 71a]. 1676: velem egy volt, soha itthon nem ült [Karathna Hsz; HSzJP Beczö Jakabné Anna Nob. de Karathna (50) vall.]. 1746: csak ma verdődhetvén házamhoz szebenből, ezen hat napomot itt honn kell töltenem [Delne Cs; ApLt 1 Sig. Csató lev.]. XIX. sz. eleje: itthan sem tudom marhámat tartani [Zágor KK; Hr]. 1848: én pedig nem voltam sehol egyszeris, itthon Nagypáskodom [Kv; Pk 7].

Szk: ~ lesz/van v. nincs(en). 1570: Chinek gergelne ersebet azzon mikor Engomet Palochky Janosth elew ldezet volna az w zoleie felewl . ez okaert hogy En hatalmaswl Bwchultetem volna el az zolot es wgy mentem volna ky mert itthon Nem volt [Kv; TJK III/2. 166b]. 1590: Az hazatis az szobat Keomwes Palne czinala az Vra hon nem letebe(n) mikor az Eoreoksegett az varos oztotta akkor sem volt itthon Keomwes Pal [Szu; UszT]. 1629: monda az Aszony hogi itthon vala most s maid haza jeő iőjeön be kegđ [Mv; MvLt 290. 183b]. 1678: a Feleség(em) itho(n) nincse(n) az csiki Feredőb(e) ment [Mezősámsod MT; SLt AI. 9 Balogh Ferenc P. Horváth Miklóshoz]. 1698: vásárból jő vala egy Székolai ember az Ur dolgárol, kézdé töllem kérdeni ha itthon vagyóné az Horváth Miklos Uram Tisztartaja [Gyulatelke K; Ks]. 1826: Edes Anyám nintsen itthan az elmúlt tsütörtökön el ment Hunyadvármegyébe [Héderfája KK; IB. VIII. 26 Árva Bethlen Kata gr. Kornis Mihályné bátyjához, Domokoshoz]. 1839: Hétfőn kedden és szerdán csőtörtökön nem leszek ithan, de szombatan bizonyosan ithan leszek [A.szentmihályfva TA; Bosla. B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez].

2. itt (vki lakó/szülőhelyén); aici (la locul de naștere al cuiva); hier (in js Wohn/Geburtsort). 1582: Zekeres Gyeörgnek weottek egy lowat deesig, az masikat itthon Jargaltak az zolgak [Kv; Szám. 3/V. 47 Lederer Mihály sp kezével]. 1596: Mj pedig akzor, az Wrunk eő felsege hadaban voltunk, eő it hon maradot [UszT]. 1639: en akkor itthon nem laktam, hanem Thorda(n) [Mv; MvLt 291. 73b]. 1693: haza jüttem s itthon lakom [Dés; Jk]. 1732: Uram most itthon nintsen Várfolvara van farragni [Kövend TA; Borb.]. 1798: Haza jöven itthon larkott a Burgus háboruig [Egerpatak Hsz; HSzJP Fejér

László lovas katona (60) vall.). 1809: a menyire a Háboruba lett Számos ki menetelből itthon marattak Száma és ereje engedte az utakat tsináltatni igazítani ... el nem mulattuk [Bardóc U; UszLt ComGub. 1722u.]. — L. még RettE 65, 80, 84

3. itt, vki hazájában; aici, în patria cuiva; hier (in js Heimat). 1619: Közel való példa, tavaly mennyé rettentes had Perzsiára volt, kit szörnnyitnek ő magok, mégis elég vala itthon is [BTN² 214]. 1658: Hagyom ... ezt az Nagy Segelet hazat ... Janos Deak fiamnak, mely most(n) idegen Országba(n) Vagyom, ha megh jeő es itthon lakos leszen [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1786: Sako Mihály panaszra Bécsben ment, azért itthon az Feleségét Mlgs Groff Ur eő Naga el fogatta és Tömloczre küldette [Torockó; TLev. 4/13. 23]. 1813: Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanítványunk Végezvén már itthon tanolását, szándékoznék eddig gyűjtött tudományának öregbítése véget ... valamelyik Felső országi Universitasra menni [Ne; NyIrK XII, 137]. — L. még FogE 163, 171.

◇ Szk: ~ való a. hazai; din jará; heimisch, heimatlich. 1639: Keczelej Gergel Deak . . . Az mely marhakat ezen az Summan hozott, annak az itthon ualo ugj mint Erdely mod szerent az arra ment, negy Ezer, negy szaz hatuan kett forintra [Kv; RDL I. 116]. — b. a szülői háznál élő; care trăiește la casa părintescă; im/am Familienhaus lebend. 1658: Hagyom az Cziganjokat az har(m) itthon Valo gyermekim(n)ek [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

itthoni 1. hazuról való; de acasă; von zu Hause. 1593: 2 ludat Jzent biro vram hogy agyak nem wolt ithoni hanem az maiorban attam nekik irete f—d 14 [Kv; Szám. 5/XXI. 36].

2. itthonra való; pentru acasă; für zu Hause, Haus. 1847: Én^a soha öket semminemű fizetésre nem kényszerítettem, csupán most a legközelebb múlt nyáron itthoni élelmem pótlására róttam ki füstönként 2 váltó garast [VKp 172. — ^aVarga Katalin].

itthonlakos itthon lakó; care stă acasă; zu Hause wohnend. 1836: Mihály mint itthon lakos Szüleinknek öregsegekben minden dolgaikba segítségével lesz [Szentimre MT; BalLev.].

itthonlét itthon tartózkodás; ședere acasă; Aufenthalt zu Hause. 1586: Veottenek volt itthon ne(m) letembe(n) 72 lechiet^a Kalachy szwteo Ferenchyteol [Kv; Szám. 3/XXIV. 16. — ^aOlv.: lécet]. 1718: Hogy ki Sülhesse(n) á kgd buzája alig hisze(m) 100. kőbőlre, az á Gonosz Molnár még itthon létiben addig fársángolt Lakadalmozot Kálboron^a édjgi éttzaka őszve fagyot á Malom [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból. — ^aNK]. 1780: mikor praetendatitak hogy az Aszszonynak a Bora el károsodot volna az Akkori Abodi Dajkat Jutkát gyakorta láttam részegen az Aszszony itthon nem létiben [Berekeresztúr MT; BetLt 6 G. Csegze (20) jb vall.]. 1847: Varga Katalin idevaló^a születésű ... Ez az említett nőszemély itthonlétkor kenderkereskedést folytatván, ki a brassai kötélverőknek hitelbe eladta, s annak az árát törvénnyel sem kaphatta kézhez [VKp 157 A halmági előjáróság jel. Kőhalomszékhez. — ^aHalmági (NK)].

ittl itt levő, jelen; de aici, prezent; hiesig, hier befindlich. 1847: Amint itti másolatából is látni lehet, panaszos verseket írtam [VKp 176 Varga Katalin vall.].

ittlét ittlétel/tartózkodás; prezența/șederea aici; Hiersein, hiesiger Aufenthalt. 1573: Dorko pwskarne zolga-loia, Azt vallia hogi Tawaly az vayda It leteben volt hogi Az Azzonianak lowayt az vendegek ky keottete (!) volt az estallobol [Kv; TJK III/3. 110]. 1590: Kerikis varosul eo kgmeket^a hogy egy ertelemmel egy zywel, Zerettel forgoggyanak Vrunk it letekorban, es mostis orankent, a' Biro mellett [Kv; TanJk I/1. 149. — ^aA városi tanács tagjait]. 1606: Engem az J. kere az Mindzenti Vram itt letekor hogy az Actrixnek zolliak [UszT 20/22]. 1633: Gauai vram it letekoron magham samara furta meg Erniej feodes (!) bort No I [Ebesfva; UtI]. 1636: keuána Anna Azzoni ... hogi az Battia itt létiben le tegie az megh neuzet Negiuen forintot [Kv; RDL I. 109]. 1669: eő Ngok it létiben költ el aszali^a czipo nr 26.270 [Fog.; UF II,447. — ^aA sajtóhíba javításával]. 1670: adtam ... negy font Ris kasat, az Ketejet fél főztek fvrjes Kasanak it létünkör [UtI]. 1673: Eő Nagok itt létek alatt meg örletett buzanak az liszti erog(álodatt) hat szaz nyolczvan egy kőből [Fog.; UtI]. 1722: Lenünkis még Tavalyi vagon felesen, Balku Ur(am) ő kgme itt létiben az fontást emlegeti vala, azért én mind ki oszatom fonnyák meg [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1856: Égy az Új ado bészédést vizsgáló Urnak egy éjeli háloba it léte alatt őszveseni költésem 12 xr [Firtosváralja U; Borb. II Szederjesi Sigmund jegyző kezével].

Szk: ~ e van vkinek itt tartózkodik/van. 1594: Minden fele keossenseges (!) keoltchegh Miért hog vrunkakis it lete wolt költ Ez Eztendeo forgasaban f 1413 d 23 [Kv; Szám. 6/I. 14].

Ha. 1633: itt letemet [Mv; MvLt 290. 128b]. 1730: itlétib(en) [Noszoly SzD; ApLt 4]. 1765: itt létékben [Nagyborcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. 1800: itt Létünkör [Mv; TSb 24]. 1851: itt Létivel [Dés; DLt 1147].

ittlétel ittlét; prezența aici; Hier/Dasein. 1594: Keouettkezik rend zereantt az eorizeo Darabantokra valo keöltsegh az kik Biro Vram es az Eghez Thanacz akarattiaabol Zeoleoheggeth, zenafwueth, Dinnyes kerthett, zenas kerthett, Es Tilalmas Erdeoketh etc Eoriztenek Generalis vram, Es vrunk eo Nagha Jth letelekor etc [Kv; Szám. 6/X. 1]. 1601: Amy az zaz lowas katonanak it letet illety, Azokatis admittialiak eo kgmek az eo Naga paranchiolattya zere(n)t, Jnstructiot Adwan eo Naga it letelek feleol [Kv; TanJk I/1. 397]. 1665: Tovabba mesterremeknekis collatiojat akarva(n) eo Kegebe szolgaltatnj az B. Cehnek, mivel noha ... vaczoranak idejen szokot volna az celebraltatnj, mind azonaltal, az mostanj sok fele ideghen nepek(ne)k itt varosunkb(an) valo letelek miatt, az Etszakanak idejéből keovetkezhetendeo alkolmatlansagnak el tavoztatásáért rendelték eo Kegek Ebédnek idejére [Kv; ÓCJk].

ittlon 1. iszik.

itt-ott imitt-amott; pe ici, pe colo/pe ici-colo; da und dort. 1851: Az udvarház megetti kis kert ... az udvar felel résztint bikfa, résztint fenyő deszka cserefa sasok köz-

zé rakott zsendelyes korlát, itt ott fedele foldozást vár [Erdősztygörgy MT; TSb 34].

ittvaló I. mn 1. itteni (a szóban forgó helyen levő); de aici (care se află la locul amintit); hiesig, hier befindlich. 1560: Suky Jstuan az my Anyankat hayadonul vytte uolt sukra az nemessegeben Es megy akkor ky hazasította volt, Az ew attya az nagytheremi peter ewtet az Jtwalo ewregsegekbewl [Kv; SLt ST. 6]. 1589: Keouetkezük a' mitt a' haz körül es egyeb szukseges hellickenis epitetem) Az itt valo Maior kertre chinaltatta(m) seouent niolczua(n) karora [Kv; Szám. 4/XI. 26 Aggm Lt]. 1654: Jsten engedelmebeöl Edes Fiam ide Fejervarra jeöven it valo gondusleödöt edömb(e) huattam vala, az mint ertem sok karral es fogatkozassal vadtok it valo hazatoknal [BeszLt Kemény Jánosné Kallai Susana fiához; csak az aláírás sk]. 1724: Kadar Janos . . . az Fejedelem Diomáli Jobbágya Volt, ott meg Verékedvén valakivel . . . ugi jött ide, az en Apám akkor az itt Valo ton lévő Malmába az Városnak Malom biro lévén az Apámot al Malomban bé kérezedet [Indal TA; JHb XIV/6. 75]. 1818: Meltoztassek . . . vegere jární hogy En is tartozzam le tenni a hütemet. De talán nem az Mlgos K. Tabla ellött, hanem itt vallo Generalis széken [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz]. 1824: a' Margitai Vásáris mindjárt következik, az hova el hajtván az itt valo Vén ökrököt szép ifju Czimereseket vásárolunk helyyettek [Perccsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

2. helybeli, idevaló, idevalósi; localnic (care este din partea locului); ortsansässige/ingesessen. 1570: Az procuratorok feleol eo k. varoswl azon keryk biro vramat hogy Neh engedye Idegen Embel Mellet eoket procuralny, hanem chyak az Ithwalo ember Mellet [Kv; TanJk V/3. 8b]. 1584: Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember, vagy kalmar, semmy marhaiat ell ne Adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo es Coloswary embernek [Kv; KvLt Vegyes II/4]. 1590: rank tamada Pribek Gergely mezitelen pallossal rutul cziapodossa hozzank . . . en vegre el futek hogy valamy segitseget vegiek azonban Magiary Thamas es az it valo pre dicator (!) erkeznek oda vgy hagia el benneonket [UszT]. 1607: Zamot vesseo(n) Colosi Jstuanne Vele mindenek feleöl ith: Mert az zek ugi tudgia hogi Colosi Jstuanne Ith valo ember, Varas edgiessegetis megh atta az Adossagis Ith eseöth [Mv; MvLt 290. 8a]. 1637: Papok . . . Popa Bukur. Ezis itt ualo pap, parazt Boyer helyen lakik [Ludisor F; UC 14/42. 127]. 1746: az itt valo mostani Nemes Elettö familia Zilahi tös gyökere varosi lakos emberek voltak [Zilah, WassLt St. Petö (77) vall.]. 1750: vér birságot az itt valo Biro igazított [Sszgy; HSzjP Kováts György de Killyén (57) ns vall.]. 1785: Adnaké az itt valo Lakosak az Földös Uraknak klientzedet? [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 15a].

3. helyi; local; örtlich, lokal. 1617: mindenik fel elsőben nekö(n)k kezeketh be adak azon, hogy az ide ala megh irando dologba(n) megh allananak, es kérének azo(n), hogy az itt valo réghj szokas szerént mennék el az eö Eöseöktwl . . . maratt házokhoz [Gyf; Berz. 17]. 1688: Becsi fontokat Hadnagy Vram csinaltasson ujjulagh, az regi fontokat el szedven töllek^a — Az Becsi fonta fel legyen belyegeze az font szám külömb(en) az itt valo fontal negy penzen arulni, megh nem engedtetik [Dés; Jk 26b. — ^aA mészárosoktól]. 1701: A Bányákat ö

Kglme, bár csak ä Takarásnak hátra valo részéb(en) engedgye meg állani, az eleitöl fogva itt valo szokás szerint [Vh; UtI]. 1718: én bizony rége(n) mustrára fogta(m) az itt valo vékákat, de ä mi már hitelesebb azon formát mingjárt el küldette ä kolcsár Sz: Királjra, es ott in puncto ki tölt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1767: minden esztendöb(en) külyebb külyeb orottatta eö Nga azon helyét es . . . az itt valo szokás szerént az M G Neméss Ferencz Ur földé vegéig borozda vonás által el jegyzé maganak eo Nga [Hídvég Hsz; Eszt-Mk].

4. hazai; din patrie/jarä, indigen; heimatisch, vaterländisch. 1573: Igarto Thamas Azt vallia . . . Eomaga Mwtatta Mate Kowach Ihol vgyimod az Nemetth orzagy usat Minth chinaltam Mint ha Itwalo Myw volna, belyeget Rea wteotte haytotta Ettzette, Azon aron atta Mynt az kyt Eomaga chinalt [Kv; TJK III/3. 178]. 1659: vgi veszem eszemben, hogy ha kitavaszkodik az üdö, s csak mi kicsin okot vehetnek is az országban lévő egyetlenségéből, s teljességgel le nem csendesedik az itt való állapat, nem léssen többé fejedelemség Erdélyben [EOE XII, 207 Barcsay Ákos II. Rákóczi Györgyöz].

II. fn 1. helybeli (lakos); localnic (om din partea locului); Ortsansässige(r). 1559: Thowaba az Coloswary Mesthereknek ew gelyelme Jlyen Zabadsagoth engettek, hogy Se Thewsernek, Sem egyeb Re(n)dbbel embernek, mynd Jthwalonak, Jth az Coloswary hatharon soha ne legyen zabad wagny walo Barmoth wenny, deh csak az Coloswary Mezarozoknak [Kv; TanJk V/1. 58]. 1584: Wizanak fontiat ith walok aggiak . . . d. III Idegen ember penigh a ky ide hozza d III [Kv; PolgK 7]. 1595: Tawaly az Zamweeo Vraim deliberatioia zeren relaxaltanak mind it valoaknak s mind felekieknek f. 57/51 [Kv; Szám. 6/V. 20]. 1602: Panazolkodnak az beorbeol myweleo mester vramis hogy minden fele beoreoket mind idegenek s mind it valok az eo cheh lewelek ellen megh vennek [Kv; TanJk I/1. 413]. 1722: (A hársfákat) akar itt valoknak, akar idegenek megh venni megh nē engedgék . . . hane(m) az B. Chae számá-ra foglallyák [Kv; ACJK 118]. 1806: Szabad volt nemis tiltatott, hogy mind az idegenek ide, mint pedig az itt valok(na)k innen az Kereskedeésre nézve a szalonat venni, adni [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1810: a' Lunkai szolgáló emberek semmit nem birnak Rákoson, Sem az itt valok Lunkán [Rákos Sz; Ks 76 Conscr. 271].

2. idevaló; cel/cea de aici; Hiesige(r). 1604: Az Juhok feleol mostannis, az ennek eleotte walo vegezes obseruáltassek, az Jdegen Juhokat abarcealtassak az itt valoknakis az regy hatart müttassak ky [Kv; TanJk I/1. 472]. 1708: hajtattam bé Szebenb(e) . . . Köver Sertéseket . . . Az itt valokban . . . ittis ölessünk vr(am) megh bennekedgyet, kettött [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

3. (vmilyen) hazai áru; (un fel de) marfä indigenä; irgendeine/welche (ein)heimische Ware. 1595: Meg hagyja Biro Wram, hogy mentest mindenfele szep gyümölczet szerezzek itualot es olaz gyümölczet: Citromot, Szaraz Lemonyat: Naranczot [Kv; Szám. 6/XVIIa. 154 if. Hel-tai Gáspár sp kezével].

ittvolta vkinek egykori ittléte; prezenta odinioarä aici a cuiva; js einstiges Hier/Dasein. 1542: csak ez keth keth forintal kmed itt voltaba is Isten thwgia mint magunkath tarthatthwk [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas es Mottonky Lajos lev.].

iv 1. az ij része; partea flexibilă încovoiată a arcului; Bogen. 1573: Zabo Istwan, Boldis Pal, Es Zabo peter egy arant valliak . . . Lattak hogy haza fele Megen volt Nyreo Andras az kalmar Lazlo haza arant, Iwe Nyla kezebe volt [Kv; TJK III/3. 78]. 1681: Nebojsza Bástyá . . . Vagyon itt: . . . Szám szér ij Nro 8 (: eginek vagyon Ive, kettonek ideghje :) [Vh; VhU 557—8].

2. papírív; foaia de hirtie; Papierbogen. 1867: Jelenleg kaphatok . . . vonalzott írka tablával 6 levélből álló egy rizma 240 darab 2f 14 xr íve 1 kr [M.bikal K; RAK 161 kl].

ivándai az Ivánda (Torontál m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul cu sufixul *-i* al toponimului Ivánda/Ivánda; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Ivánda. Szk: ~ viz ivándai ásványvíz. 1862: 5 üveg Ivándai viz . . . 2 ft. 10 kr. 5 üveg Borszéki viz üvegestől 1 ft. 40 kr [Kv; SLt Vegyes perir.].

ivánfalvi az Ivánfalva (TA) tn *-i* képzős szárm.; derivatul cu sufixul *-i* al toponimului Ivánfalva/Cacova-Ierii; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Ivánfalva. I. *mn* Ivánfalván lakó; locuitor în Ivánfalva/Cacova-Ierii; in Ivánfalva wohnend | Ivánfalváról származó; originar din Ivánfalva/Cacova-Ierii; von Ivánfalva stammend, Ivánfalvaer. 1727: Josika Sigmond Uramnak . . . Flore Szimion nevű örökös Jobbágya Ivánfalvi^a volt, de régen ide transponáltotván, az után mind Csáni Jobbágy volt [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5. — ^aIvánfva, később Aranyosivánfva (TA) szülőtte/lakosa].

II. *fn* ivánfalvi lakos; locuitor în Ivánfalva/Cacova-Ierii; Ivánfalvaer. 1598: aggianak kez penzt huzon eóth forintoth, melljeth az Also Jaraiak kett vtal megh fizések (igy!) az Serelmes olahoknak az Ivanfoluiaknak [A.jára TA; Berz. 7. LXV/8].

ivás italozás, ivászat; chef; Trinken, Zechgelage. 1734: minemű ektelen paraznasagokb(an) tanczolasokban Ivásokban elegjítette magát [Dés; Jk]. 1736 u.: mikor a szegény atyámhoz általjött Bölönből Kálnoki Farkas, Úrmősről Maurer Mihály, itt ittanak, estve . . . szánban tizenkét ökröt befogtának, bele ültek a cigány hegedűsökkel együtt, a szán közepin egy öreg cseber bor volt edényekkel együtt, megindultak, itt Nagy-Ajtán muzsikaszóval, kiáltozással s ivással egybenjárták a falut, által mentek Úrmősré, ott is úgy kalandoztak [MetrTrCs 458]. 1768/1771: Hallottam hogy Gláva Peternéhez mind ketten az Utrizaltak járnának ivás végett [Bukuresd H; Ks 114. 61]. 1845: Balog István nem háza boldogságának hanem a kortsomárosnak él, reggel el kezdi az ivást s egész nap többet ki nem jozonodik [Dés; DLt 591]. 1846: (A tanító) nem az ivás, és Felsőség elleni lábbolítások dolgáa praesidéaljon [K; KLev.]. — L. még FogE 274.

Vö. az *evés-ivás* címszóval.

ivás bátaia peștilor; Laichzeit, Strich. 1677: A' Halas Tótkban sok károkát szoktak tenni a' halat lopók, kiváltképpen . . . a' halaknak tenyészésnek avagy ivásának idején, valaki azért infacto deprehendaltatik . . . a' Tisztek floren. 12. büntesség [AC 110]. 1713: azon Paraszt emberek az Nemes Ország(na)k erős Tilalma es

Törvénye ellen az Czegei Gaton felüll valo Hodos Tóót Telb(en) Nyarb(an) az halak(na)k vivások(na)k idején halászták [Noszoly SzD; WassLt].

ivású szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: egy ~ azonos korú; de aceeași vîrstă; gleichen Alters, altersgleich. 1662: Melly ajándékok valának, úgymint: egy igen friss bársonnyal borított, arany rojtokkal, prémekekkel gazdagon cifrázott, szép aranyos királyi hintőszékér mind egy ivású termetű hat, szép habostarka szerkeslovakkal [SKr 333].

iveg l. üveg

ivó I. *mn* care bea; trinkend. 1790: A mikor a Szöllős Gazdák akar mi némű Birságot el költeni egyben Gyűlnek a közönséges helyre Gyűlt Birság ivo Szemelly(ne)k, a Bort vagy egyeb italt az Ajton ki vinni szabad nem lézen [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1823—1830: sok viszontagságai voltak Magyarországon is Ezek mind abból származtak, hogy dolgozni nem szeretők, azonban a bort erősen ivó s akkor házsártos volt^a [FogE 322. — ^aAz emlékiró öccse, József].

II. *fn* italoztató/poharazgató személy; báutor; Trinker, Säufer. 1571: Myert hogi latyak azt eo k. varoswl Menye szok (!) gonoszagok Tamadnak az korchomarlalbol hogy Etellel tartyak az Boron Ivokat az korchomarlo vram, Vegeztek azt eo k. varoswl hogy Byro vram kyaltassa megh hogy senky Ezentwl seh zeoleo Mywesnek seh Boro (!) Iwonak Enny Neh Adyon [Kv; TanJk V/3. 41b]. 1573: Semy Jakab . . . vallya . . . Rakwa volt az Zoba Boron Iwockal [Kv; TJK III/3. 41b]. 1741: aztis láttam szemeimmel részeg lévén Kindai Ferencz az boron ivokkal veszekedet [M.fráta K; BLt I Koka Martzi (50) jb vall.]. 1765: az Ingerens, és Inctusok a Kamara Haznál boron ivok lévén ószve háboródtanak [Torda; TJKT V. 277]. 1809: (A korcsmáros) köteles az ivokkal illendő bletsülettel bänni [Szu; UszLt ComGub. 1715]. 1817: Kortsoma . . . A Hátulso, vagyis ivo Háznak ajtoja bellett . . . Az Ivok számára vagyon ezen Házban két Tölgyfákból faragott hosszu asztal, mellette két hoszu padak [Ördöngösfüzes SzD; Örm-Múz. 7].

ivóasztal kocsmái asztal; masă de cîrciumă; Schanktisch. 1794: A Hidvégi Fogadoban . . . Fejér ivo asztal egy . . . Egy ülő pad [Gyalakuta MT; TSb 17]. 1795: 'A Svábi Kortsomába ivu (!) asztal [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. 1842: az ivo vagy Korcsoma Házba az udvarrol nyílik egy ajto . . . ; van egy kelneráj . . . találatik benne egy hosszu ivo asztal két hosszu paddal együtt [F.árpás F; TSb 51]. 1869: Az ócska fogadó ház . . . az ivo ház két hosszu deszka ivo asztal, és három hosszu Szék mellettük [Somkerék SzD; Ks 73/55]. — L. még *ivószoba* al.

ivócsésze cească de/pentru băut; Trinkglas/tasse. 1697: Öreg Aranyas ajaku gerezdes holyagos ivo Csésze [KGy].

ivócsupor cească de/pentru băut; Trinkhäflein/häferl. 1661: Költöttünk kenierre főzelekre, iuo czuporra gior-tiara üdös uraim közzülys jelen leuen [Kv; SzCLev.].

1699: Almási paraszt ivó Csupor nro 2 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.].

ivóedény vas de/pentru băut; Trinkgefäß. 1683: hozott Imre Miklósné . . . ejteles fületlen bibircsós csupor 14, füles csupor 3 harmadrész hólyagos fületlen 16, negyedrészes füles csupor 19 . . . Attam az földedényekért neki búzát metr. 3, az ivóedényeket ingyen attá [Torda; SzZs 247]. 1736: Hosszan az színben végig tiz rendbéli pohárszék volt, az legfelső az császár számára volt, azon sokféle ivó-edények voltak némelyek tiszta aranyból, némelyek rubintokkal, smaragdokkal, gyémántokkal megrakva, csuda formára tengeri gyöngyházból, csigából csináltattak [MetrTr 396]. 1744: Pohár Székbe találtak a Pohárnok remonstratioja szerint Ivo edények [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

ivóház korcsmai ivó(szoba); cameră de cîrciumă; Schankstube. 1817: Kortsoma . . . A Hátulso, vagyis Ivo Háznak ajtója bélelt . . . Az Ivok számára nagyon ezen Házban két Tölgyfából faragott hosszú asztal, mellette két hosszú padak [Ördöngösfüzes SzD; Örm. Múz. 7]. 1838: A Várbéli Fogdó eszközök . . . Az Ivo házban nagyon egy kelneráj fenyő lézéből van készülve [K.m; KmULev. 2]. 1842: Egy boronából épült avaték szalma fedél alatt álló épület — ez a ' Korcsoma Ház, áll az Ivo házból és egy vendég szobából . . . az Ivo vagy Korcsoma Házba az udvarról nyílik egy fenyő deszka ajtó ; van egy kelneráj . . . találtak benne egy hosszú Ivo asztal két hosszú paddal együtt [F.árpás F; TSb 51]. 1869: Az ócska fogadó ház . . . az Ivo ház . . . Két hosszú deszka Ivo asztal, és három hosszú Szék mellettük . . . egy asztalon álló zár nélküli Kellnerei [Somkerék SzD; Ks 73/55].

ivóhely (állat)jatóhely; loc pentru adăpat vitei; Tränkplatz. 1698: Názánfalviaknak^a és Kús Faludiaknak nagy meg bántódásokra és el pusztulásokra nem léven itato és Ivo helyek . . . mint hogj egy kutt sem találattik egész Falujokban [Kisfalud MT; EHA. — ^aNázánfalva (MT) lakosainak].

ivókancsócska ivóvízes kannácska; cãniță de apă; Wasserkännchen. 1748: Apro ivó kantsotkák [Nagyida K; Told. 11/95].

ivókanta ivókancsó; garafă/cană de/pentru băut; Trinkkanne. 1899: egy drága Ivo Kanta [Kv; Végr. Vall. 55].

ivókártya ivóvízes kanna/táj kártyus; doniță pentru apă de băut; Wasserkanne, kleineres (hölzernes) Trinkgefäß. 1732: találtunk öt fő hordó csebet, négy rudas csebet, tiz Ivo kártját, két kis léglyt, két pohár mosó csebet [Kóród KK; Ks 12. I].

ivókártyos ivóvízes kanna/táj kártya/kártyus; doniță pentru apă de băut; Wasserkanne, kleineres hölzernes Trinkgefäß. 1742: 1 Ivo Kártos [Bh; Told. 25]. 1747: Két felől bé feneklett Ivo kártyos [Borsa K; i.h. 24]. 1765: Ivo Kártos [Mézócsán TA; Ks 26. X].

ivókorsó ivóvízes korsó; ulcior de apă; Wasserkrug. 1720: Borna valo mazas korso 1 Rostelyos Ivo korso 2 [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1]. 1788: Ivo Korso 2 [Mv; Told. 9a]. 1823—1830: Kaptam volt egy hitvány ivókorsót [FogE 275. — A teljesebb szöveg. *ivóvíz* al.].

ivókút fintină cu apă de băut; Wasserbrunnen. 1580: az zekes wyz Newo foljo patak mellett . . . partyaban egy kwtt wagon ab oriente elo es Jo Jwo Kutt [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. 1585: elo es Jo Jwo kutt [Örményszékes AF; i.h.]. 1723: a' falu ivó kutyára járo sikátoros utca [Szépkényerúsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 16]. 1746: E mellett más lábat mérven az ivó kutig . . . hosszassága tizen hét kötél [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 9]. 1748: közel a Faluhoz nagyon egy Szék forrás, vagyis Ivo kut [Koronka MT; EHA]. 1802: azon utza, mellyen a Falu Ivo kutyára járnak [Topasztkirály K; JHb LXXI/2. 13].

Hn. 1591: az Ivo kut arka [M.földvár SzD; SLt DE. 6]. 1652: az Ivo kut [Elekes AF]. 1698: Az Ivo kuttál (sz) [Budatelke K]. 1717: az Ivo kutton felül (sz) [Gyulatelke K]. 1724: az Falu Ivo kutyán alol (házhely) [Hosszúmacskás K; BHn 142]. 1731: az felső hegyben a Falu Ivo Kutya felett (szö) [Gergelyfája AF]. 1746: az Eszokban Ivo kutton felül [Nagyida K]. 1752: Az Ivo Kutra jaro Sikátor [M.bükös AF]. 1758: Az Ivo kut áránt (sz) [MT]. 1760: az jo Ivo kuttál (sz) [Bárdos MT]. 1768: a' Küppüs Ivo kutan fejl [Mezőmadaras MT; Ks 75/55 Conscr. 58]. 1769: Ivo Kutba [Remeteszeg MT]. 1784: Az Ivo kuttál (sz) [Diós K; BHn 69]. 1804: Az Ivo Kuttánál (sz) [Mezőveresehyháza SzD]. 1805: Az Ivo Kutan Felül (sz) [Ózd AF; MúzRadák. — Tomai László ki-jegyzése]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: kerekes~. 1748: egy Szép Kerekes Ivo kutt, melyből ordinarie az Uraság szokott innya [Nyárászt-benedek MT; Told. 79].

ivókutacska fintină mică/fintinioară cu apă de băut; Wasserbrunnlein. 1766: ezen Rétnek az Also Vége jó egy ingoványos és egy kis forrás Ivo kutacsára [M.köblös SzD; RLt].

ivolégely víztartó hordócska; fedeles; Läger, Tragfäßchen. 1737: Ivo Légelly kettő [Tancs K; CU. Petrichevich Horváth Boldizsár conscr.]. 1773: Ivo légelly [Mezőkapus TA; Berz. 4. 22. L. 8]. 1833: Egy Ivo Légejj [Körtvélyfája MT; LLt].

ivószaru szaru/szarvpohár; corn de/pentru băut; Horn. XIX. sz. eleje: Belingh Szarvból készült ezüstös Ivo szaru [BK Inv.]. 1823: Ezüstös Ivo Szaru Tekenyősbeka Ivo edeny [i.h.].

ivószoba korcsmai ivó; cameră de cîrciumă; Schankstube, Schank. 1851: Egy Oroszlán című vendégfogadó a' Curiával szembe. Az Ivo szoba . . . Találtak itt még: egy hosszú — zsilip deszkából készült — Ivo asztal, két kurta, és egy hosszabb padok, három fejr karos szék, egy konyha asztal, kereszt deszka lábbal, — egy vásott pléh fűtő ajtóstól [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

ivott szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: *áldomás ~ fél* áldomásívó társ; cel cu care se bea áldomás; Kauftrunkgenosse. 1604: bizonichion az olah áldomas lut felekel, hogy ő Jgaz pinzel wötte^a [UszT 16/55. — ^aLőrincz Janos chieherdfalwi, lofw Ember vall.] | azt monda az olah hogy . . . arrol kezest ad hogy Áldomas Jyut felekel Jamborokkal bizonit hogy eo Jgaz pinzelle wötte^b [i.h. Zabo Istuan chieherdfalwi lib. vall. — ^aA lovát].

ivóüveg sticlă de/pentru băut; Trinkflasche. 1685 e.: Kotyogos ivo üveg Nro 1 | Hoszszu szaru kis ivo üveg Nro 1. Labas üveg Kristaly pohár Nro 1 [Borberek AF; MvRK Lev. Urb. 4, 13].

ivóvályú itatóvályúcska; jgheab mic de apă; Tränktröglein. 1810: van egy öt szakaszú Léczből . . . építet . . . ujj tyuk ketretz, hozzá valo csere fa majorságoknak valo ivo válukkal [Dob.; Ks 76 Conscr. 34].

ivóvíz apă de băut; Trinkwasser. 1784: Ha az Uristen másképpen nem fordítja az mi állapotunkat, félő hogy jövődében az ivóvizünket is pénzen vesszük [RetE 424]. 1823—1830: Kaptam volt egy hitvány ivókorsót, s ha az utcán valakit megláttam adtam a korsót, hogy hozzon ivóvizet [FogE 275].

íz 1. *átv is* gust; Geschmack. 1662: Csáky István Horváth Ferencet . . . avégre küldé Munkács várába, ki eléggé svadeálta Balling Jánosnak, hogy bebocsátván Csáky Istvánt a kapitányságra, maga is minden fizetésével szokott jövedelmivel életéig a praefectusságban helyben maradhatna De Balling János megizeltvén már jó idővel azelőtt annak a friss és gyönyörűség lakóhelynek kedvessége s haszna ízi, ahová 2000 ház jobbagybul álló jövedelmes, nagy részül boros jószág bírtik csak olly válasszal bocsátá volt: Mit tenne őfelsége ott olyan nagy udvarú nagyúr kapitánnyal, mint Csáky István? | De már akkor ez hízelkedésből származott veszedelmes tanácsot megfordítani, boldog Isten, ó, melly késő vala! Illy keserű ízi is szokott ez illy hízelkedő, magok grátiájokat, kedvességeket vadászó udvari hősök hízelkedések gyümölcsének lenni [SKr 130, 346]. 1736: A kapornya volt minden éteknek jó ízt adó szerzáma [MetTr 322]. 1808: az orias növésű Rósnak neve Szarvas Rós, Rós anya (: Secale Cornutum . . .). Az illyen Rósnak szagja méteyes, az orrat szúrja midőn porrá töretik, ize lisztes, avas, unalmas, éles és a kenyérbe a' jó lisztet-is el-rontya [DLt 868 nyomt. kl]. 1844 k.: 1841-iki Szinbor. Félegesen-állása úgy tetszik színén és üzén is valami kis változást tett | Édes. Áslog-üz. Tisztségben sem(m)it sem haladt . . . Szénvasnyos forrong üze finomodott a gyümölcs-törkölyektől [Csekelaka AF; KCsl 6]. — L. még FogE 204.

Szk: nem tisztá ~ en való hamisított (bor). 1639: hoza be bort hozzánk . . . érzem, hogy nem szintén tisztá izen való bor vala [Mv; MvLt 291. 188—91 átírásban!]. * *vkinek szája ~ eképpen/ ~ int* vkinek szája ize/kedve szerint való dolgot nem cselekedtem, tudván, kedve telik abban, kire nézve alkalmaztattam szája ízint arról fontos szavaimat [SKr 471]. 1737: a Tisztek(ne)k mindenb(en) Szájok ize képpen nem Complacelhattam [Ks 99 Apor Péter lev.].

Sz: megérzi a fenyegetés ~ ét kb. megkóstolja/tapasztalja a fenyegetés következményét. 1618: ha az hatalmas császárnak^a ezeket megmondott volna, ne gondolja azt senki, hogy az hatalmas császárnak szabályja nincsen, mert eddig is megérzette volna Erdély ennek az fenyegetésnek ízét [BTN² 131. — ^aA török szultánnak. ^bGörcsi Mehemet pasa nyil.] * *megízleli vminek az ~ ét* kb. rájő vminek az előnyére. 1653: Mikor osztán ez a darab föld megízlette (!) volna ennek a kicsiny erősségnek ízét és jó voltát, ide futa mind a föld népe, a ki megmaradt vala fegyvertől, és mind itt vere fészket közöttünk [ETA I, 77 NSz] * *megkóstolja/látja vkinek erejének ~ ét* kb. megkóstolja/tapasztalja vmely had erejét. 1662: a fejedelem^a már ezen hadakozásra^b nézendő nagy dolgokat forgatván elméjében . . . tanálja kérdeni szóbeszédben: tatár chámnek mindenestül mennyire való ereje lehetne? Sebessi Miklós . . . azt felelé: . . . tatár chám, ha derekasan minden erejét felveszi is, minden népével is alig telhetik huszonötezer emberre . . . Melly hízelkedő tanács azután meg is látá s kóstolá is az tatár chámnek erejének ízt ártalmas tanácsa gyümölcsével, nemcsak a maga, hanem a sok szegény hazafiának is siralmas nagy romlásokkal [SKr 345—6. — ^aII. Rákóczi György. ^bAz Erdélyre szörnyű pusztulást hozó lengyelországi hadakozásra] * *sem ~ e, sem büze nem volt*. 1710 k.: Virginát is kezdek tanulni, de semmi sem lőn belőle, . . . mert egy lineált könyvbe mesterem ira egy farka német, francia és mi ördög nótát . . . de én annak egyiknek sem tudtam az elmémel, szájjammal a nótáját, csak pengettem, dongattam a kóták szerént a hitvány virginát, de annak sem ize, sem büze nem volt, én megunám, s ott hagytam [BÖn. 574] * *szájában szegik az ~ e* megkeseredik a szája ize, keserű következményeit érzi vminek. 1662: Melly porta ellen való confoederáció szövetség Rudolfus császárnak valóban nagy használatára is lett vala, mert Erdély, Havasalfölde csináltatván belli sedesnek, Szinán basával a porta a nagy erős Bécs kapuja elől azon szövetség által elvonattatott és messze vetődött vala, de Erdélynek bezzeg valóban szájjába szeggett vala akkor is ize | ó, nyomorult, ó veszett nép, . . . mi szegény megromlott, utolsó veszedelmünkhöz közelgető, condorlott magyarok . . . addig vonánk a nagy tűrő Istennel ujjat, addig rúgánk port az őfelsége szemibe, hogy im, valóban szájunkba kezdé szegni nyakasságunknak ize [SKr 83, 696—7] * *szájában van a megkóstolt veszedelmek ~ e* kb. élénken emlékezik az elsenvedett veszedelmekre. 1782: Nem ment ugyan annyira bátorságok^a hogy magokat Jobbágyok(na)k lenni ne esmerjék szájjokban lévőnek még az 1721be meg kóstolt veszedelmek ize [Thor. XX/4. — ^aTi. a torockóiaknak] * *szája ~ én nem esik* nem történik vmi kedve/szája ize szerint. 1736: (Boér Zsófiát) hogy az fiait catholicusoknak nevelé ugyan az fejedelemasszony^a minden jószágtól meg akará fosztani és egynehány esztendeig perlette, noha az per szája ize nem csak^b [MetTr 440. — ^aI. Apafi Mihályné Bornemisza Anna. ^bA per kimenetele, mert a fejedelemasszony elvesztette a pert].

2. melléki; gust secundar; Neben/Beigeschmack. 1751: tegnap az borokat mind meg gostoltam (!) I(ste)nek hála, Semmi meg vető bort nem kaptam . . . tsak egyhez tért valami gyanum, de az is inkább hordo üz lehet az kitsid üze hogy ki mostrallyam meg jettette(m) [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

iz² 1. ujjizület; incheietură a degetului; Fingergelenk. 1662: Inkább ujjomnak egy íze, mint épen testem elveszen az ország lakosival együtt [SKR 469. — A II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadakozása és Erdély elpusztítása után vele szemben fejedelemsé választott Barcsai Ákos felelete Rákóczi vádoló iratára]. 1736: Keztyűjök az nagyobb rendű asszonyoknak se-lyemből szótt czifraság volt, az alább valóknak tiszta czernéből szótt keztyűjök volt, az keztyűből az végső ujja iziig az kezek ujjai kün voltanak [MetTr 342].

2. tag, porcika; mädular, membru; Glied. 1584: Angalit Rázman Palne vallia, Ez hus hagiabta ez Minapiba meg betegeswlek, hivam hozzam Zabo Catot, es megh kene, vegre fel keonibedem, Es mikor hazamat seprenem, Az kemencze Alat talalek egy darab sot, es három Mazagal vala Altal keoteozve raita Mihelt penigh fel veóm, kezde Naponkent mind kezem es labom, ereiben meg fogiatkozny, es most Immar annyera Iutottam hogy Nagy minden Iaigatással es faidalommal helyheztem heliere az Izeket, es hogy heliere igázgathatom az Izeket, vgy kelhetek Nagy veszellel fel [Kv; TJK IV/1. 217]. 1679: En Istennek hala még nyomorgok de mioltatui fogva most a' Köteles ujjolag ferezetlen kezdet minden izek fajnak bennem . . . Köteles felözi csak azt mongyak hogy hitető [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.].

Szk: ~ról ~re vagdal. 1582: Sophia Kadar Markosne vallia ereossen Zida Luczat Nireo Kalmanne, Nag zitzkokkal kerdezte ki chinalta az gierneket, de mindeltilg chak Jffyw farkasra vallot, ha az perenger alatt izreol Izre vagdaliak(is) [Kv; TJK IV/1. 42].

3. nemzedék; generacjie; Generation, Geschlecht. 1602: Vitez Leorinczne, Ersebet azsonj . . . vallia . . . vasarhelt lako Viragh Istwanne edes giermeke Affra Antalnak, de Margit Azsonj Gal Georgine leanianak giermeke, az egy izzel ennel towab valo [Kv; TJK VI/1. 659]. 1632: Pattantius Lazlonenak közelb ualo attiafia Fazakas Gasparne hogy nem mint Korlatt Janosne, Mert az Pattantius Lazlone edes Annia es Farkas Gasparnenak az szüle Annia egjek voltak, de Korlat Janosne egy izzel, hatrab valo vnokaja az Pattantius Lazlone Annianak [Vajdasztiván MT/Mv; MvLt 290. 108b]. 1641: Andras Deakneis azon izen ualo Atyafia uolt Pataj Sophianak mint Geörgj Deakne nem közelb egy Izel(is) [RDL I. 125 Fuzesen^a lako Kerekes Balasne Teórpeni Iлона (65) jb vall. — ^aÖrdögösfüzesen (SzD)].

4. vhány/vmilyen nemzedék szerinti rokonsági fok; grad de rudenie de cîteva generacjie; Verwandtschaftsgrad von einigen Generationen. 1641: Fogarasi Géörgy Deakne Swtéó Kata Az szwle Atyarol Kamonczy Mihalyrol egyenléo izen ualo Atyafia uolt Czyanadi Antalnenak Pataj Sophianak Fwzesi Ersebettel Andras Deakneual mert egy vnokak [RDL I. 125 Fwzesen^a lako Laposi Janosne Kerey Ersebet Vyuarhoz ualo Darabant Felesege (65) vall. — ^aÖrdögösfüzesen (SzD)]. 1672: Barta Andras matkajával Gergely Ersebettel oszve nem bocsattatik mivel vérségh vagjo(n) kóztóttók egyiknek harmad iz, az másik negjed iz [SzJk 119]. 1703: Pápai Horvát István negyed izen valo atyafiával parazneual el, azértis meg hallyon [Dés; Jk 342b]. 1736 u.: Az is dícséretre méltó volt a régi nagy embereknem, akármely alávaló szegény zekés embert vagy asszonyt, de habár egynehány izig távul való atyafia volt, privatim, publice nem szegyenlették öcsémnek, bátyámnak, nénémmnek,

hugomnak hini [MetTrCs 481]. 1769: a miképpen a Reformatata, és Lutherana Valláson lévőek Negyedik, harmadik, és Második izen lévő Atyafiaknak eo Felsége a Jegybe Házasodást (igy) bizonyos taxát Le téven dispensalni Méltoztatik. Ugy az Unitaria Religion Lévdöknekis azon moddal kegyelmesen meg engedi [UszLt XIII. 97]. 1792: Kollát vagy Bőr János másod izen valo Atyafiával Bányai Jo'sef vram hajadon Léányával Susánnával . . . álnok mesterséggel öszve kelvén . . . álnokságok világosságra jöven elválasztattak a Sz. Partialison [Gyalu K; RAK 13]. 1804: Szeki István Ur(nak) a' Felesege Szakáts Kristina Aszszony; Szakács Elek Uramnak hányad izen valo Atyafia? [Usz; Borb. II vk].

5. ~ben alkalommal, esetben; cu . . . ocazii/prilejuri, în cazuri; bei Gelegenheit. 1750: hány izben szídalmazta bestelenítette Nzts Kövendi Nagy Joseph Urot [Vadad MT; VK]. 1752: Tudgiátok hány izben tiltattam meg Falus Birák által . . . az utrizált Tanorakbeli Sarjut [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32].

Szk: annyi ~ben annyiszor. 1771: Más időkbemis voltanak ilyen Nagy árvizek nálunk mint ezen Esztendőben, ha nem annyi izbenis, de ott nem Léven az . . . Királyfalvi Malam hamaréb Le nyamult a Viz [Dombó KK; JHb XX/26. 4] * egy ~ben egyszer, nyj, rég egy útal/versen. 1586: egy Izbe el zalaztak ez fogoly olahot de esmegh megh ragadak es oztan en keoteozem megh [Kv; TJK IV/1. 561]. 1692: Lattam enis egy izben hogi . . . az Oláh sz: Laszlaiak eot vagy hat Disznót eolenek meg [O.szentlászló KK; SLt HF.20]. 1749: egy izben itt ebédelvén Fő Biro Uram, Matsukást a kalibánál nem talált [Tóhát AF; Told. 3] * egynehány ~ben néhányszor, egy néhány úttal. 1619: Azmi penig mind Felsőgednek, Magyar-, Csehországnak és mind az többinek Ferdinandus ellen támadásának az okát nézi es abban ualo igaz ügyét azelőtt is egynehány izben mind az én kegyelmes uram maga leveliben eleibe adta nagyságodnak s én is [BTN^a 349]. 1711: Constal világosan hogy Hidi Istvánné es Eles Andrásne, egymást rut bestelen szitzokkal szídalmazták, egy nihány izben nyelveskedtenek [Dés; Jk]. 1807: maga Fitori Péteris egy néhány izben egy ruha Zotskotskáb(an) lopott buzát a' tsürből [F.rákos U; Falujk 23 Sebe János pap-not. kezével] * gyakor ~ben gyakran. 1748: mivel azon Józszágot, Soha Contractusom szerint nem birtam, a Semmiben nem urgealhattam manutentionat, hanem inkább kellett urgealnom realis es Solemmis introductionat, mintthogy urgealtamis gyakor izben [Torda; TJKt III. 231]. 1753: Pap Mihály gyakor izben jött ide Rákosi Pál Uramni [Martonfva Hsz; HSzjP Varga István (50) jb vall.]. 1761: Oroszhegynek Fordulo határai oly soványok hogi ha gjakor izben nem Trágyáztatnának, a gabonát . . . meg nem termenk [Oroszhegy U; JHbK LXVIII/1. 194]. 1840: járotosok még gyakor izben a' Ferentzi Ur hazához [Dés; DLt 266] * harmad(ik) ~ben harmadszorra, harmad úttal. 1680: Elsözöbennis álvan elő az Medgyesrül ide jeót Viarc familia . . . Ezután másod uttal az Gaszner familia praetendalva(n) az ket részhez . . . Harmad izben adgyák elő vérségeket az Ördögh, es Stamp familiák . . . Negyedik uttal praetendal Szekely Leörincz Vr(am)is . . . Ötödéször az Nyireő ágról Seres Istva(n) az Zöld ágrólis praetendal Amer Kadar Istvanne Zöld N. Aszony [Kv; RDL I. 158]. 1703: Mlts Generalis Uram a Szebeni Citadella epitesere dolgosokot ki-

vánván ...; ehez képest rendeltünk minden helyekről mar harmadik izbenn annyi számú dolgost [UzSLt IX.77.66 gub.]. 1730: Az Utramban specíficalt hordokna ürességét midőn az nyárban harmadik izben kötettük volna az boros hordokat muis vettük észre [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 24] * *más ~ben* más alkalommal, máskor. 1768: Zabnak Szeműl v. Erogatioja ... Méltóságos Groff Bethlen Elek ur, és más izben Mltságos Groffné Asz(szo)nyom ő Nságok két rend béli itt Létekor Lovai Consummáltanak Metr. 04 [K; DobLev. II/390.7a]. 1811: (A szolgál) Más izben hasonlóképpen elhagyván a gazdáját a verés mián, hasonlóképpen akkor is a fent tisztelt főhadnagy úr másodsor is visszahajította [Szárhegy Cs; RSzF 170]. 1823: Csernátóni Sámuel Uram más izben ismét eljött hozzám [TLt Praes. ir. 65/1827-hez Simon Jánosné Szász Éva (36) székyei asszony vall.] * *másod(ik) ~ben* másodsorra. 1756: Másod izben öt szekér ment Kolosvárra [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1823: Csernátóni Sámuel ... Második izben ismét ... rejám jöven és erőszakot akart tőnni [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez]. 1847: másod izben terüvel jöttek haza felé [K; KLev.] * *néhány ~ben* néhányszor, néhány úttal/versen. 1626: Barla Martat eg nehani izben az eő vra Mihali Deak hitőtlenöl el hatta [SzJk 17]. 1742: Mlgs Matskási Kata Aszszony eő Nga Kintsi Jobbágyi ... rá jöven ezen nyil erdőre néhány izben egy szálig le vágatk [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. 1756: kételenítettünk néhány izben alázatos Instantiaink által deploralni a' Mlts Királyi Directiva Commissio előtt, minemű tereh következett réánk Vas csináló Emberekre a' tavallyi Manipulatiobol [Torockó; TLv. 9/8. Ia] * *sok ~ben* sokszor. 1661: Jelentven előttünk Radak Laszlo Ura(m) minemű sok karokat ez mostani haborusagokba(n) az Tatarok es Törökök előt valo futasokb(an) sok izben vallottak volna [Dés; RLt 0.5]. 1763: Itten sok izb(en) voltanak a' Szebeni Tisztek hogy meg nézzék, ha a' Falunok nevezetes kárára nem leszén ezen malomnak fel állítása [Szecsel Szb; JHb Sztán Dregán (50) jb vall.]. 1811: Székelly Farkasné . engemetis sok izben le motskolt, de magában rövid idő mulva én vellel mindgyárt meg békeltet [Torda; TVLt Közig. ir. rtlen Metyen Mária (30) vall.] * *sok ~ben való* sokszori. 1631/XVIII. sz.: az mi sok izben való törekedésinkis accédálván, de kiváltképpen a' mi kgl's Atyánk és Fejedelmünk eő Felsege interpositióját és Mlgs tekintetit előttök viselven ... edgyezének meg edgymás között mi előttünk [Ks 65. 44/11] * *száma nélkütl/nélkül (való) sok ~ben*. 1807: száma nélkütl Sok izben alkalmatlankodtam Nagyságodnak [Dés; DLt 58]. 1808: magam-is Száma nélkütl való sok izben alá s fel járván már a' mint most látom azon Meredek határ borozda a' Keresztes Ur Földéhez vagyon Szántva [Árpás-tó SzD; BetLt 6 St. Kalára (70) col. vall.] * *számos ~ben*. 1684: Tar Ersoknak N. Thorma Benedek hűtös felesegenek, nyilván valo rusnya, szamos izben szemmel latot s el követet rut paraznasaga .. meg annyi világos jelekből irtozassal constalua(n) előttünk ... Tetzet mint olyan közönséges paraznat diuortialunk ferjetöl [SzJk 203] * *számtalan ~ben* számtalanszor. 1812: Fülem hallottára panasolta a Groff aztis számtalan izben, hogy nem élhetek a Feleségemmel tsak el kell pusztulnom [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.] * *több ~(ek)ben* többször. 1747: Joszvi

... több izekben a malmokat pusztájában hadta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1831: Jakabffy János meg háborodott elmével volt, ugy, hogy a Czigányok közti több izbe vitt szalonát, 's egyébütis ámbolygott [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Kádár Péter (51) vall.]. 1846: több izben tettem arántok jelentést [Dés; DLt 1192].

6. *~enként* aprádonként, aprádonként, rendre; încetul cu încetul, pe rând; nach und nach, allmählich. 1805: Groff Nemes Josefne, Aszszony ő Nga ... Szamosfalváról hoztot bé egy ladat Kolosvárra ... Tudom azt is hogy Szamos falváról izenként Sok Sertes aprólékat, Bort, Zabot, és Gabonatis hozatott [Kv; BLt 12 Nuszpájmer Katalin (30) grófi fraj vall.].

izbéli szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *egynehány ~ egynehányzori*; de citeva ori; von einigen Malen. 1703: Veres Gergelynek esztelensége, feleség tartásra alkalmatlan volta, egy nehány izbéli infidelis desertioja, paráznaságával valo kérkedezése; ennek felette, hogy feleségét prostitualta, maga küldvén a' Leginyeket házához hogy feleségével paráználdogya(na)k [SzJk 342] * *más ~* más alkalommal való, máskori, másszori; de altă dată, cu alt prilej; von einem anderen Mal, andermalig. 1755: én hátra marattam ... de miképpen esett más izbéli egyben háborodások nem tudom, mert mig mű elé érkezttünk addig vége szakadott verekedéseknek [Ribice H; Ks 112 Vegyes ir.] * *sok ~* sokszori; repetat de mai multe ori; vielmalig. 1681: Retyi Matthe Ura(m), az Sz: ministeriu(m) ellen sok izbéli motskos maga viselese; cselekedese előttünk titokban ne(m) léven ... Tetzet azert minekünk közönségesse(n) hogy sz. Társaságunkbol, relegallyuk [SzJk 152].

izdít izzít, szít, a atija; hitzen; glühend machen. 1770: egy Kapjoni Udvari Cselédgye ... eő Nga liberias Cseledi közzül a' mig ott az Kalibámnál állatt az Tűzetz melly el hammahazatt volt izdítani kezdém; mellyről meg intett hogy ne bizgatnám [Dés; JHbB 361].

izé 1. micsoda; cum să spun; Dings, Dingsda. 1629: az leanjom azt mongia hogy tyzenketten vad(na)k az kik teolle felnek az a fekete dolmanyos Sipossok koszos, fen az feje teteje kopasz, egy kis kerek izejek vagyon mint az tenerem chyak kiczid [Kv; Tjk VII/3. 121].

2. 1593: Christina Azzoni Ach antalne vallia: Zantalanzor hallottam hoga Cassay Catus borozkani (!) bestie hires kuruanak zitta az Niari Marton anniath ... kire il len fertelmes zitkokal felelt, Ah bestie lelek kurua talam vizket az ized hoga Niari Martont meg keuant [Kv; Tjk V/1. 332].

izeg-mozog 1. izog-mozog

izék széna/takarmányhulladék, polyva; ogrînji; Heuabfall. 1759/1779: 3 Szekernyi Izik Kert Fedni való [Zaránd m.; CU]. 1761: Tudgya e ... a Tanu ... egy sák szép tiszta Buzat ... ki lopta volna el ... és a Pajta mellet levő izékben ki rejtette volna el ...? [BSz; Ks 25. III. 68 vk] | ezen Mgos Gróff Ur eő Nga csürből el veszet Buza Petrucza Ignát Pajtája meget tanáltatott meg béis volt takarva valami izékkal [BSz; i.h.]. 1805: hogy az ókrítöl (!) maradot izéket Etzaka bé ne hozta volna maga sem tagadgya [Hodák MT; Born. G.

XVII/14 Gliga Mitra (43) vall.]. 1843: azon télen hozandó legyen 80 font szénát . . . ; — de ő ezt nem teljesítette, sőt ki tavaszodván holmi izékkal kínál | a' pajtám híjjára felhaigált 8. portiocska izéket [Dés; DLt 316].

Szk: ~ *tartó jászoly*. 1810: ezen Istállóban . . . a' Válu alatt két deszka magasságnyi izék tartó jászoly hosszan végig [Doboka; Ks 76 Conscr. 32].

izékszéna alja-széna, szénahulladék; resturi de fin, ogrinji; Heuabfáll. 1711: Kültem Váriban, hat ökörrel szánál, Dadai József ígerte szénájért, ki is egynehányszor becsületire fogatta, hogy egy szán szénát ad, — de mint egyéb dolgokban, úgy ebben is tökéletlenül hazudott, mivel egy nyaláb kóros izék-szénánál többet nem adott, üressen jött meg az szánom [SzZs 291].

izeledik kedvet kap/rákap vmire; a-i veni cuiva pofta de ceva; zu etw. Lust bekommen. 1662: nyolc óra tájban érkezék a tatárság, és belénk kapván, szüntelen egész napestig ostromla háromfelől, kiknek dicséretes vitézi bátorsággal úgy resistáltunk, hogy szokatlanok lévén a tatárokkal való harchoz, a volt a nagyobb bajom, miképpen a dandárseregeket conserválhassam megbontakozás nélkül, a tatárüzésre izeledvén, mintsem mutogatóra; aminthogy mindjárt meg is verték volna, ha a dandár megbomlott volna, rendeltem azért az ellenzésre, harcra, üzésre külön seregeket [SKr 377—8].

izen 1. üzen; a trimite vorbă; jm sagen lassen. 1540: Kegyelmes wram, az myth thy kegyelmehek en thwlem Bathory Andrasnak es Dragffy wramnak yzenthenek wala, myndent en am az egy dologthol meg waalwa, ky tytok, nekyek meg mondek [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. 1562: w flseghre haragyzk az elesert hogy enyet kesyk ennek elotte w flseghre azt Jzene Istwan deyak által hogy czyak Jt rakattassam be desen [Dés; BesztLt 13 Miko Balas Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. 1586: Iffiw Janos az Varos hiteős Teómlécóc tartoia Custosa, Vallia azt Izene Igyarto Georgy Enneke(m) hogy mingyarast el Erezzem az leant [Kv; TJK IV/1. 587]. 1596: Zombathra izenth volt hogy be ieójen [UszT 10/47]. 1668: En izeném: hogy nem mehetek mert öttem vaczorát [Egrestő KK; BálLt 44]. 1750: az izente nekíe hogy ha szüretelni el nem mégyen, úgy el lapatol-tattya mig él sem felejtí el [Zovány Sz; Told. 3]. 1781: Pusztai uram izent vólt hogy mennék Bethlenbe; de én eddig a sok dolog közt nem érkeztem menni [Esztyén SzD; Told. 6]. 1842: mondja meg kend a' Hadnagyak hogy azt izentem hogy nem születet abba a Köntösbe hogy én fel mennyek hozzá [Dés; DLt 1452].

Szk: jó egészséget ~ üzenetben jó egészséget kíván. 1752: jó egészségét izent vala töllem. Néhai János Jstvánnak [Dés; Ks 101]. 1814: 'a feleségem . . . Tiszteli az Urakat és jobb egészségét izent [Borsa K; Bodor Pál ir. Bánfi Ferenc lev.] * *köszönetét* ~ i üzenetben köszönetet mond. 1540: Bathory Andras es Dragffy wram thy k: mynth atyokfyaynak es barathynak kezenehyketh es zolgalathyokath yzenek [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez] * *köveiséget* ~ követéséget helyez kilátásba. 1619: Más leszen ezután még az főkövet. Ez innét kimenvén, márszággal úgy küldi főkövetét az én uram az hatalmas császárhoz; attól küld derék főkövetéséget. Mindazáltal az én uram nekem azt ir-

ja, hogy ez mostani követőtől is nagyságodnak izen oly követéséget, hogy nagyságod meg fog nyugunni rajta [BTN² 269] * *prókátor-hivatali* ~ üzenetben kér ügyvéd-állítást/fogadást. 1591: Vgy uagio(n) hogj bizzon-sagra bochatott volth enge(m) asz teóruenj hogj bizoniczuk, te az kiteól p(ro)cator hiuatalt izentel, mj nekónk Igi mo(n)dotta megh hogj valami dolgot eó nekíe nagy menjhartnak es Casparnak volth my velünk mindenekből p(ro)catorth hittak [UszT] * *szolgálatát* ~ i üzenetben szolgálatkészségét fejezi ki. 1540: Bathory Andras es Dragffy wram thy k: zolgalathyokat yzenek [Kv; LevT I, 9. — A teljesebb szöw. *köszönetét* ~ i al.]. 1671: Nagyságodnak Kontos uram főkulcsér alázatos szolgalatját izente [Veress, Doc. XI, 133 Máté deák I. Apati Mihályhoz Iaşiból] * *szóval* ~ vmit szóbelileg üzen vmit. 1776: Ugyan régen hajtom Kgymedet, el ne titkollya, vallya meg mit izent Szóval Gróff Lázár? [Kóró KK; GyL. Georg. Vizi (30) kat. kántor vall.] * *választ* ~ üzenetben választ küld. 1585: wgezettre Marthon deak, az desy Notarius által ilyen walazt izenenek [Dés; DLt 220. — "Köv. a nyil.].

2. *ilan* üzenetet küld vkinek; a trimite vorbă cuiva; jm eine Nachricht/Botschaft senden. 1551: Benedek wramtol yzentem keg., higgye meg keg. zawath etc. [Nsz; LevT I, 90]. 1563: Jm Jzente(m) Thy keg: nek az en Zolgamtolj Damankos Tamastoly Kere(m) thy Keg: hogy hygie megh Zawath myndenben [BesztLt 42 Tomas Daczo Casp. Szwchy beszt-i bíróhoz]. 1585: byzon chwdalkozom en Kegden hogy Kegd ennekem sem Ir, sem Izen [BfN]. 1604: az kesebbj niozck el vett marhak feleóll izent [UszT 18/73]. 1606: kere Dymyén Boldisar Adoryany balast hogi ha olyat uegeztenek Vas Peterrel, izennye meg neky en ne(m) tuto(m) az Vta(n) ha izentek uagi ne(m) [Geges MT; i.h. 20/125 Symonfy Mihaly (55) vall.]. 1610: Kyn Peter en teolem Jzene Vaida Jstuannak [Dés; DLt 320]. 1630: szegeny ötsem Aszszonyak izentem volt Kalosvarrá [Sv; BálLt 1]. 1819: Barabásnak Kurtán, és Róvidened, világasan izentem volt, a feleséged által [Gyalakuta MT; IB].

Szk: *szóval* ~ szóbeli üzenetet küld. 1617: szoual beossegesen izentwnk ezen kapz kyhajanktol (!) [KJ. Bethlen Gábor lev.]. 1618: az vezér . . . Igy szóla hogy: Az urad irt nékem Ibraim csausz felől, hogy fő tolmács lenne; azt is irta szóval is izent tőle az urad [BTN² 164]. 1669: szóval bőveben izentem Ken(ek) ez level Vívó Beresztelki Gondviselomtól ked agion hitelt beszedenek [Beresztelke MT; Ks 101]. 1839: a Tkts Urak Részeokröli két Transmissioknak ki váltásokrol szóval izentem volt, még rég [Szu; Pf].

3. hivatalosan tudat vkit vmiről; a înştiinţa oficial pe cineva despre ceva; jm etw. mitteilen/bekanntgeben. 1571: Azonekppen Az tanachbely vramimatis Intik es kerky eo keget, hogy tharcyak Magokat az eo k hiwataliokhoz, Es halgassanak az Byro wram parancholatyahoz vgy hogy ha mykor eo k. Izeny es hywatia vagi eyel vagi napal Neh varyanak harmadyk Negedyk hywatalt [Kv; TanJk V/3. 39a]. 1597: Az teóruenj hadja hogy megh adgia . . . Afelett haggia aztis az zek es izen], hogy mi(n)den marhakot fel Irassanak [UszT 12/129]. 1600: Az mi nezi penig az kender feöld foglalását, . . . az Zek izent volt neki, hogy teóruenj neköl ne zancha, es ki ne foglallia az azzony kezeből, az hites Biro megh mo(n)dotta neki [i.h. 15/71]. 1680: Üdösbik Osvat Istua(n) el valast

kiuan fia Osvat Istua(n) képébe(n) Matkajatul. Antok Ersiktől. Ez okot(n) mert ne(m) akar matkaságának megh felelni. izentünk neki, semmi valaszunk ne(m) löt teőlle [SzJk 151].

4. vkire/vmely testületre ráüzen; a trimate vorbá cui-va/unei corporații; jm/einer Körperschaft mitteilen/bekanntgeben. 1609: az Lengiel keoueteknek Vrnk Izen-uen Biro Vramra feleolle hoga gazdalkodtasso(n) nekiek Adtam Swtni feozni ualo hust lib: 18 f—d 36 [Kv; Szám. 126/IV 319]. 1618: nagy haraggal reazene Kamuti uram^a Gerőfi Istvánra, hogy miért vonta el az boér lovát és borért küldött rajta Onnat hamar téríté szavát és izene Házi Jánosra, hogy miért hogy ő híre nélkül borért küldötte az törököt | kétszer izent az legényekre hogy azon szekérre felrakják az szénát, kiről lehányták [BTN² 83. — ^aKamuti Farkas portai követ]. 1646/1650: akkorbéli Biro vram az Cehre izent [Kv; ÖCJk]. 1774: Nem tudják hogy Elek izenté a' Kortsomárlás iránt Benedek Mártonra vagy nem [A.jára TA; BLt 12].

Szk: *reá* ~. 1592: Boba Catus vallia . . . Mikoron engemet kertenek volna arra, hoga mennek Radnai Catalinhoz, . . . monda nekem az leani, vgi vagion hoga az jo Azzoni Zabo Martonne soha nekem semmibe ne(m) vet, es chak harag zoual sem zolt, hanem mastol izent ream [Kv; Tjk V/1. 303]. 1599: Chyzar Ferencz vallia Zakal Benedek Zekely Andras zamara chynaltatott vala egy ezeosteos zablyat . . . velem hanem hogy valamy kesedelem leon el keziteseben vgy kezdet vala zegeny Andras vram ream izenny feleolle [Kv; Tjk VI/1.357]. 1754: Szállását . . . hanj napra adták viszsza s réaja ki izenték s kiktől: hoga viszsza adgyák . . . az égy szállását? [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

5. üzenettel küld vmiért, üzenetben kér adni/adatni vmit; a trimate vorbá pentru ceva/cefrind să se dea ceva; durch Botschaft/Nachricht um etw. bitten. 1587: Juta Lengiel orzagbwł Cziokor Giorgj B. Vra(m) Jszent mindiart abrakert, magoknak louoknak [Kv; Szám. 3/XXX.7 Seres István sp kezével].

izenbárt-körte körtefajta; un soi de pară; Art Birne. 1844: Pergament és Izenbárt körtvét parancsol ki küldeni; de Izenbárt égy sem is volt; a' Pergamentet pedig ki küldöttem a' mennyi volt [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferencz].

izenés üzenet; vorbá, mesaj; Botschaft, Nachricht. 1589 k.: arra azt mondom hogy ezre az bizonisagis nem kel az 37 forintoth Montam volna hogy per potentia(m) vitte volna el ezre azt mondom hogy az te oda Jzenesed miat leoth Az en karom walahotia teőtied [Szu; UszT]. 1592: Ha tagadgya megh bizonyto(m) hogy eő izenese vgya(n) Azon Jambor emberrel bizonytok Az kiteől en neke(m) izént [i.h.].

izenet 1. üzenet; vorbá, mesaj; Botschaft, Nachricht. 1570: Hersel Marthon . . . vallya Thwgya hogy mykor Ew Besterchere Menth volt, Eo theőle izent volt Kalmar Janos Thorozkay Gergelnek haz dolga feole, leweletis kwldeot volt neky, Eo megh atta neky, Az Jzenetis megh Montha volt, De neky semykeppen Ezebe Nem Jwt my volt az Jzenet [Kv; Tjk III/2. 144]. 1572: az Safar vram mikor penznelkwł zwkeosek volnanak, az Byro vram Izenetyre Ne tegienek alkalmatlan es Tyztessegh

kywl valo Bozzwsagos valazt [Kv; TanJk V/3. 55a]. 1597: mo(n)da Leorinch Pal Barrabas Györgynek hoga, Azt izene az Kecheti Gasparne Jobbagya Cyki Matéh hogy az eokeorhez lassatok hozza, mert ugy chelekedik wele hogy ne(m) fogiatok be. Ez izenet utan Vertek pedig az eőkret s az uta(n) hala megh [UszT 12/132]. 1677: Görögöknek, Örményeknek, Rácoknak, Bolgároknek, Dalmatáknak, és egyéb nemzeteknek-is kik kiváltképpen a' Török birodalmából szoktak jöni, menni, és kereskedni szabados járasok engedtetik, ily Condiiockal . . . hogy az igaz kereskedésen kívül egyéb dolgokban, kimléésekben, levelek és izenetek hordozásában magokat ne elegyítsék [AC 135—6]. 1776: nagyobb confidentialiam volt Baró Révai Ur ő Ngához a' Kis Asszony izenetit . . . én megmondám B. Révai ő Nganak [Köröd KK; Gyl. G. Vizi (30) kat. kántor vall.]. 1785: harmadik izenetéreis egyszerűbe mellette nem lehetett [Mv; DLev. 4.XXXVI].

Szk: ~ből megizen. 1599: w neke(m) Vnoka(m) verembe keücre Vere ereossen izenetbeől meg izente volth az eleobbi kiralybiro hogy zembet tartozek myiert (!) vnoka(m) léue(n) igy megh gyalazott engemet [UszT 14/35] * ~et tesz. 1697: a' Becsületes Unitaria Ecclesiának . . . izenetet tegyenek hogy köz akaratol a' dezmai sok abusosok iránt ő kikel edgyüt orvoslást tegyenek [Kv; SRE 54] * ~et vesz. 1655: Azolta semmit félle nem hallot, sem valami izenetit nem vötte [SzJk 77]. 1810: Blós Mihailának egy fia halálán lévén, egy késő estvefelé hazul izenetet vévén, el kéredzett Udvar biro Cseh János irtol, hogy egy kevésse fordulyon haza, mivel a' fia halo félben vagon [M.bölkény MT; Born. G. XIV.1 ifj. Ményhárt János (46) vall.] * ~ével értet izenetet. 1675: Nagy Anna Uratul Mathe Istvá(n) tul absolutiot kév(á)n Mert már negyedik esztendejéb(e) fordult hogy el hadta semmivel nem tartotta sem izenetevel nem értette [SzJk 128] * durva ~ekkel illeti. 1842: ötett durva izenetekkel illette [Dés; DLt 1452] * nehéz ~eket izen. 1783: az Asszony ő Nsga Fraj Demets Bori által hivatta a' Tisztartót, de nem ment, Sőt nehéz izenetekeket izent az Asszonynak [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.].

2. utasítás; indrumare, indicajie; Anweisung/ordnung. 1569: Index bonorum per boerones in Civitate Cibiensi relictorum . . . vrnk ő Felségének izenetjéből és parancsolatjából én rendeltem és becsültettem az bojérok marháját az felett az mi megmaradt az bojérek marhájából irva vagon ez regyestromba [Nsz; Veress, Doc. I, 279]. 1587: Eskeggiek megh az be Irando zemely ezekre: Hoga . . . Az Biraknak tanachnak, es az Varosnak io parancholatith, Weghezisith, Es ez hazanak Colosvarnak minden ighaz megh Allot theorwenyt, zokasit, rendtartasit zabadsagat megh tartia, megh Eorizy, Engedelmesen Weszi, szenwedey, Es Izenetites megh tiszteli beochwlj az io zo fogado fiunak tisztii es hiuatallia zerent [Kv; KvLt Vegyes III/65]. 1597: Dobos Ferentz talalt egy legennel egy Dobra valo sūtút, B V izenetre meg veottem [Kv; Szám. 7/XII. 13 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1606: Ezek az bizonysagoknak wallassi melliet az kwlmi hitwnk zerint peczietwnk alatt kegielmeteknek be kwldöttwnk az Ktek Jzenetej (!) zerint [UszT 20/3]. 1621: Kyráli V. eo fel. bejaroja meg is it mulatua(n) atta(m) nekj Ebedre . . . ket ejtel borra B.V. jzenetire f — /20 [Kv; Szám. 15b/IX. 75]. 1668: Mys . . . menten az nemes

varas keozzúl el menven az Atiafiakhoz . . az nemes varos izenetit, es keovetsegunket meg viveok, es megh mondok eo kglmek(ne)k [Kv; KvLt I/180].

izenet 1. üzenet küldözget, üzenget; a trimite intruna vorbã; öfters sagen lassen. 1600: a Chikiak iutanak az waratt el egettek wolt immar, izenetenek minde(n) fele hogy walaki az eö Taborokba ne(m) menne, hazokat el egetik, eo magokat le wagiak [UszT 15/24]. 1606: mind ezek utan azert Jakab andras kwlde Szeochj antalhoz hogj izengessen es az zaldobosi bironakis megj mongia mate istuant [i.h. 20/17]. 1691: En Szent Márton Maczkási Maczkási Ferencz többé ez Hazából az ő Felsege Ellenségihez ne(m) excurralok sem titkon sem nyilván nem practikálok, sem irok, sem irogatok és izenetek [Kv; Ks 90]. 1698/1699: eleget izengettem mind eö kl(mene)k mind Gond viselőjenek, de maigis oda van [Cege SzD; WassLt Vass György Illyes Gábor szb-hoz]. 1755: Hallottam hogy . . Homorogyán Filimon . . izengetett volna . . Folti Susánna Aszszonyhoz [Bún H; BK ad nro 1126]. 1779: tsak izengetett Csesztverő^a az Ura Ádámnak, hogy küldje haza a feleséget [M.lapád AF; Mk 5/3 Tzigány Híma cons. Tzigány Vaszi (20) jb vall. — ^aM.ceszteve AF]. 1843: látom a Szomszédombais az ablaktörő Janitsekent minden bántodás nélkül lenni, 's még csufoson izenget felesége [Dés; DLt 632].

2. vkire ráüzen, üzenet küldözget vkinek vmiről; a trimite intruna vorbã cuiva despre ceva; jm etw. öfters sagen lassen/über etw. Nachricht senden. 1638: jöue hoza az szolgálója, s monda az Aszonianak hogy miért izenget kgd selie mihalnye Aszoniomra [Mv; MvLt 281. 124b].

Szk: házára/rea ~. 1584: Bek Balintne valla, Nagy sirwa leöt hazamhoz Zabo Casparne ezenkeppe(n) panazolkodwa(n) sirwa, Im az gonoz Azzony az Kowach lanosne hazamra Rea(m) Izenet Azt Izeny hogy amely giernek Mehemben vagon is aztis az vra chinalta volna [Kv; TJK IV/1. 367]. 1679: engemet tiszta es igaz Nemes személyt együtis, masuttis egyszeris s mászoris Tudomanyos Boszorkany személy(ne)k mondott, ram izengetet hogy feleségét ha meg vesztettem megis gyogyicsam [Dés; Jk]. 1716: Az Aszszony Csákné Aszszonyom ó Nga . . . még az el mult hétén is mind firtatot izéngétvén rám hogy Ngtok mit poroncsolt néke(m) az borok iránt [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

izenetés üzenet-küldözgetés, üzengetés; trimitere de vorbã continuã; (öfters) Nachrichtschicken/senden. 1595: Kadar Mihalyt külte Biro W. Boronkajnak izonyú izengetesere, hogy Nadmezet zerezzen, és vigyen az kochnyara [Kv; Szám. 6/XVIIa. 203 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

izenet üzenet küldhet, üzenhet; a putea trimite vorbã; sagen lassen können. 1540: Bathory Andras es Dragffy wram . . Azt es mondaak, hogy ez wrak ymar Nadasdytol, Bebektel es myndaz egyeb kewethekthel myndent yzenhethnek [Kv; LevT I, 9]. 1618: Kamuti uram . . sok szóval mutogatá azt, hogy öneki elég sok főszolgái vadnak . . ha akarná, azoktól is eleget izenhetne, de ugyan csak az csausztól akart izenni [BTN^a 87. — ^aKamuthi Farkas, Erdélyi portai követe]. 1659: Az lakásodnak (így!) az napját megírjad, mindenfelé hadd

izenhessenek [TML I, 391 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

izenet 1. üzenet küldet; a dispune/pune să se trimită vorbã; Botschaft/Nachricht senden lassen. 1591: Eztis mo(n)da az biro mikor eordeoogh farkas be jeowe Miert farkas wram hogy be nem jeoczy hane(m) massal Jzenteoczj en nekem en velem minden kor bezelgethetnel [Szk; UszT Joannes Georgyi fej-i jb vall.]. 1619: Az levélnek megadásában penig magam is offeráлом magamat, s az vezérrel is izentetek nékik, hogy ha valami diffcultást találunk az dologban, hívassanak szembe engemet és én az dolgot declaráлом önagyságoknak [BTN² 338]. 1842: a' Consistorium téged tett Inspector Curátnak a' mind a' Püspökné izenteti [Kv; Pk 6 Pékei Krisztina férjéhez].

2. 1739: Faluvéginé^a az anyjával megfenyegetés s cinemintézé Koncz Pált, melyre Koncz Pál protestála. Azután hogy az felesége és fia megnyomorodék, Faluvéginére is izentete Koncz Pál, de még máig meg nem perlé Faluvéginé [Bözöd U; Ethn. XXIV, 88 Gyergyai Boldzsárné Osvát Anna (32) pixidaria vall. — ^aA boszorkánysággal gyanúsított asszony].

3. hivatalosan tudat vki által vmit; a înștiința oficial ceva prin cineva; durch jn etw. (amtlich) mitteilen. 1606: az Kiralj biraknak panazolkodoth volt Az Actor az raita chielekeödth faidalomert . . az Actor tagada hogj ő nem Jzenteödth hogj teöruenihezöz tartozek hanem teöruenihezöz tarchia magat [UszT 20/144]. 1607: Hogi az A. p(ro)positioiat jratia az Incamacta Peter Ferenczne es gyiermeke neük ellen: Peter Ferenczne tisztasagot adot volt az A. ellen akkor a mikor az pert kezdetek volt Semjen Miklos wram eggik vice kiralj biro eleott, Abbul az A. ydeo vetseget jelentett es izentetett az J. aszon(n)ak

Miert izentetett, es tagatta az J. aszonj hogy neki nem izentetett az A wdeö vetseget . . bizonsagrais fogott volt [i.h. 17/7]. 1620: Actor ab una Szentgyörgi Molnar Jstuan Beldi Kelemen Wram Jobbagya, p(ro)clamaltata Kozmasi Kwsseb Mihaly Petert az breuisre intentaluán azt hogy ötöt artatlanul le vagdalta volna melynek faydalméert ad f. 25 keresé. Az J. sem maga sem p(ro)cur(atora) nem Compareala, miert hogy p(ro)kator hiuastis izentetet uolt az Inak, azt keuana az A. hogj ha ielen uolna az J(n)ct(us) ra szolana. De miert nem Compareala, az Actornak minde(n) keresenet marada [Zsögöd Cs; BLt 3]. 1625: most ujabbán semienj falua Jzenteget volt Galamfaluanak, hogi rea tartozzanak az toruenire [UszT 175a].

4. megidézett; a face/dispune să fie citat; vorladen lassen. 1727: Ha falubeli ember tilalmas helyeken erdöl, arról megalogoltatya az falu és ha megalósodik, az erdöl tilalmáig megbünteti, ha pedig ide bírós vidék-ember erdöltet, azt a falu elé izenteti, ha magát meg nem mentheti, azt is a falu erdöl-tilalmáig megbünteti [Szermerja Hsz; SzO VII, 332].

izentetés (vki/vmilyen szerv által való) üzenetküldés; trimiterea unui mesaj (prin cineva/printr-un organ institutional); Benachrichtigung/Nachrichtsendung (durch jn/irgendeine Organisation). 1615: Az J wdeö vetseget Jelentet Orban Jst(uan) wram által Del(iberatum); Az Nouúm mellett valo comparitioiat vetete volt el az J. abbol leöt az wdeö vetsegh izentetese [UszT 20/65—6].

izentetett megidézett; citat; vorgeladen. 1699: Az izentetett embert nemcsak arról examinálják, ha maga potentiariuskodott, hanem arról is, ha más látott, és tartozék hűti szerint kimondani [Zalán Hsz; Barabás, SzO 388].

izes rossz ízű; cu gust prost; von schlechtem Geschmack. 1824: Az ánszláglóást a' maga idejébe el végeztem mind Peretsenbe, mind Sülelmeden^a; mind jok itt a' borok, még egy izest sem találtam [Percsen Sz; IB. Tamas Mózes lev. — ^aSz].

izetlen 1. kellemetlen; nepläcut; unangenehm. 1785: A királyi Com(m)issionak eddig semmi jo gyümöltse nem láttatik, de söt inkább izetlen, mert azoltától fogva hogy Déván járt . . . mind tsak hordják^a a sok instantiát egy másra Károly várra [Szászváros/Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — ^aA jb-ok]. 1803: A Dévai Ref. Parochia 80 Ved(er) Bor árulhatásának Módgyáról valo Dévai Dominiumi izetlen Második kívánságot is a' Parochia részéről arra adando Felelet tétel végett . . . alázaatos tisztelettel vettem [Déva; Ks 111 Vegyes ir.].

2. izléstelen; fära gust; geschmacklos. 1614: Monda Kamuti: Jól ismerjük mi egymást Borsos urammal, tudja, hogy csak tréfálok. Arra én is mondám: Bizony, elég izetlen tréfa, de az én Istenembe bízom, s hiszem, hogy megtart, hogy nem kell meginnom az tengert [BTN² 66].

izetlenkedés kellemetlenkedés; provocare de nepläcere; Lästigkeitt. 1662: Lupul vajda . . . mind a portai áskálásoktól, vádoskodásoktól, úgy a jó szomszédság ellen való egyéb izetlenkedésektől is most sem szünik vala [SKr 323]. 1686: kesz vagyok s leszék kgtek közzé magamat interponalno(m) s meg edgyeztetnem Így a mi veszedekes nélkül meg lehet, miért kellene izetlenkedni . . . ő kglme ne(m) erdemel izetlenkedést [Ks 101 Teleki Mihály lev.]. 1737: igyekvezse el kerülni minden Atyafiságtolonságot izetlenkedest es Perlekedest [Tancs K; Told. 2]. 1772: ha pedig ezt^a előre láthattam volna, inkább magam fogattam volna eddig jo embert re^b ki az eö Excelentiaja Malmát jól meg igazította volna s csak az oltais hogj perlünk sok hasznot hajtott volna az izetlenkedéstis el kerültük volna [Kük.; JHb LXVII/237. — ^aA súlyos perlekedést. ^bA malomra].

izetlenkedhetik kellemetlenkedhetik; a putea pricinui cuiva supäre/nepläceri; jm Unannehmlichkeiten bereiten/lästig sein können. 1558: Nekem Negy Jobbagjom hazasult oda az ketek varosahoz tartozo Jozagban . . . Kerem keteketh .K. Ereoltesse Reja cokoeth Jeowenek (!) haza az En feoldemre, Mert kelmekkel nem Ezetlenkethettem, merth minth Ennek eleotte, Ennek vtannais Jnkab akarok baratzjagal (!) lennem, ha ketek vizha (!) Nem kwldi En hizem hogj Annak is meg kel lenni merth az Jobagyoth altalan fogwa oda Nem hagyom ha nem meg akarom hozni [Szentiván²; BeszLt 25 Fr.Kendi de szent Iwan a beszti városi tanácshoz. — ^aKésőbb: Sajósztyván].

izetlenkedik 1. kellemetlenkedik; a incomoda pe cineva, a pricinui cuiva supäre; jm Unannehmlichkeiten bereiten/lästig sein. 1670: kapitány Uram ő kegyelme leveleben azt írja, hogy az jambor varossal ne izetlenked-

gyem, az marhajokot adgyam meg [Kvh; HSzjP]. 1671: meg bocsasson, hogy az föld felett kellett eddig ő kglmjuel izetlenkednj, mivelhogj ő kglmeis maga örökösinek gondolta lennj [Körtvélyfája MT; BálLt 52]. 1679: én erővel keveset tehetek; söt nemis kívánok senkivelis izetlenkedni, könjü lett volna kk hozzam júni, es az dögöt meg jelenteni . . . nem terjedett volna az emberek előttis ennyi busulásom szivemnek nagy fajdalmaval [Ks 9. XXXIII Apafi Anna lev.]. 1721: kérem kigyelmede(t) ne izetlenkegyék kigyelmed velem, mert en senkiét nem kívánom más is az masenak hagyán belkit (!) [Csapó KK; Berz. 17 Fasc. XII]. 1774: nemis akarván véllünk izetlenkedni és veszedekni le tett egy fél portrát a' Bironak s ugy tiltott el bennünket az Erdöktől a' Biró [Kük.; LLt 47 Fasc. 8]. 1796: eö Exllja sem perlekedni, sem az Urral is jövendöben izetlenkedni nem akar, söt mind azon kedvetlenségeket kívánván meg előzni . . . admoneálttattya az Urat tessék az Urnak a levált Zalog Summát intra 8vam . . . meg fizetni [Kv; JHb VI/33]. 1821: Purvu Gotsa a' Gruja Gotsa Sertéseit több rendbe is kárt tenni tanálván, mint testvérel nem akart izetlenkedni, hanem atyafiságon kérte hogy ügyvellyen Sertéseire jobban, és tégyen jármat [H; JF 36 Prot. 26].

2. áskálódik vki ellen; a unelti împotriva cuiva; wühlen, Ränke schmieden. 1662: (Lupul vajda) noha a portán is eleget practicált s különben is izetlenkedett a fejedelem^a ellen, de az közönséges jóért, békességes megmaradásért a jeles okos fejedelem mind csak türeessel, szenvedéssel szokta vala meggyözni [SKr 323. — ^aI. Rákóczi György].

izetlenkedő ? izléstelenül kérkedő; care se laudă/se fălește fära/lipsit de gust; geschmacklos prahlend/großsprechend. 1846: mindennel izetlenkedő elbizott család [Dés; DLt 988].

izetlenség kellemetlenség; nepläcere; Unannehmlichkeiten. 1731/1768: mostani kevés Szabantiamból állandó és helyyes Rendelést . . . a' Gyermekeim között követhető vissza-vonásoknak és izetlenségeknek el-távoztatására nézve akarok tenni [Kv; Ks 14. XLIIII Kornis Zsigmond végr.]. 1767: ottan^a nem tsak a' Sos patak felett, ha nem egyebek felettis elég izetlenség és controversia vagon [Kapjon SzD; JHbK XLVII. — ^aMocson (K)]. 1791: valahol azon Borozda láttatik, mindenütt ot tartassék a' meta . által vagni szabad nem leszen; Melyből a Milgös Atyafiai között Tiszt Úrainék Atyafiságtalanságra, izetlenségre utat adhatnának [Szászsztlásló TA; JHbK XXVI/10]. 1801: Hogy a Csatániakkal valo sok izetlenségnek véget vesünk . . . meg egyeztünk atyafiságon hatalmaskodások után [Dés; DLt]. 1813: az azon házban valo szállásozása iránt Méltóságos Harsányi Samuel Urnak, ez után is valami versengés és izetlenséget okozható ellenkezés ne szármozzék, tehát előttünk kéz fogas mellett a következendőkben egyeztenek meg [Mv; Berz. 21]. 1834: elis ment szépen, semmi izetlenség sem történt [Angyalos Hsz; HSzjP Angyalosi Bodi Sigmund (39) vall.] — Vö. az izetlenség címszóval.

Szk: ~be esik kellemetlenkedésbe keveredik. 1734: tavul legyen hogy az Vrak(na)k izetlenségekb(e) esni igyekvezem [Pusztakamarás K; Ks 99 Kemény Ádám lev.].

izgága I. *fn* civakodás, civódás, egyenetlenkedés; ceartă, sfadă, ciorovăială; Zank, Hader. Szk: *~i keresi* keresi a civakodást, egyenetlenkedést. 1726: Ha ezen Testament(omb)an meg nem nyugudnának az en Edes Gyermeim. valameljik izgagát keresne: tehat az oljan gyermekem, minden acqisitumtol privaltassek [ApLt 3 Apor Péter végr.]. 1832: azt aki izgagát nem akar keresni 1823: Szilágyi Josef — szokás szerént izgagát szerez. 1741: Kíndai Ferenchez az Mlgs Ur Orbán Elek Ur(am) Frá-tai fogadossához Mikor boron ivok mennek hozzája részegeskedvén magais gyakrabban izgagát igyekezik szerezni közöttök azért hogj magának huzhasson vonhasson [M.fráta K; BLt 1 Nyegra Sztán (80) jb vall.]. 1823: Szilágyi Josef — szokás szerént izgagát szerez. 1672: valami hijaban valo vagy izgagát Szerző beszedeiben es dolgaban eleb eleb megyen büntesek meg cu(m) d. 33 [Dés; Jk].

II. *mn* kötekedő *rég, táj* bojtorkodó; certăreț, pricinaș, gilcevitör, arțăgos; streitsüchtig, rauflustig. 1769: a micsoda izgága embernek tudom Tyu Györgyöt vagy ő mást, vagy más öttem meg őli, es gyilkosság következhe [Bukuresd H; Ks]. 1798: ezen meg verettetett Asztik (sz)ony hozzám jött, es kért engemet hogj pálinkával Mossam meg Ezen Vaszilia . igen rosz(sz), veszedő vérengező *izgága* Vaszilia meg halván hogj az ő aitala meg verettetett Aszszonyt pálinkával meg mostam, 's karjait be kötöttem, e' képpen fenyegetett: várj meg ilyen amujan adta Lotyoja mert ha kezemre kerithetek tudd meg nem lesz szükseged pálinkával valo meg mosatásra: mivel kínos halállal kelletik kezém között meg halnod [A.árpás F; TL. Maria conjunx prov. Michaelis Gosztáje (45) vall.].

izgágás kötekedő, *rég, táj* bojtorkodó, kötölőzködő; certăreț, pricinaș, gilcevitör, arțăgos; streitsüchtig, rauflustig. 1769: hogj Tyu György izgágás, es verekedő ember légyen, tudom, mivel egyszer engemet is minden ok nélkül magam földemen aggrediált es fejsze fokával meg ütegetett | ezen Utrizált személyeknél magok gondolatlanabb, izgágásobb s embertelenebb emberek falunkb(an) nintsenek [Bukuresd H; Ks]. 1794: A Dzsugya ellen törekedőket senkit se tudok hanem Mikle Pavelt es Györgyöt Mivel őket hol szembe a Dzsugyával szembe szállani hol háta megett izgágás szokot szollani hallottam de bántani nem lattam [Vályebrád H; Ks 81.57/56 Juonutz Flora (40) vall.].

izgága-szerző I. *mn* kötekedő, kötekedést okozó/szerző; certăreț, pricinaș, gilcevitör, arțăgos; streitsüchtig, rauflustig. 1769: embertelen, veszedő, s izgága szerző emberek voltak [Bukuresd H; Ks]. 1786: Tudam aztis mondani az Tot Fiak felől világasan hogj rosz természetű es életű es izgága szerző Emberek hogj Falunkban Sok veszedéseket okoznak tselekesznek [Hidvég MT; GyL. Burszán Sándor (74) taxás vall.]. 1804: az a Nemzettség vérengező es izgága szerző volt [K; KLev.]. 1805: életiben olyan izgága szerző ember volt, hogj minden

emberbe belé bojtorkodatt | életiben nagy huzo vono es izgága szerző ember volt, es tsak azértis belé kötött az emberekbe ok nélkülis s az után jól meg ránthassa [Farnas K; i.h.].

II. *fn* kötekedő ember, kötekedést okozó/szerző személy; (om) certăreț, pricinaș, gilcevitör; Stänker, Händelsucher. 1786: Tudam hogj olyan életű emberek izgága szerzők hogj minden Emberbe bele akadnak es meg verik az Embert [Hidvég MT; GyL. Jarolin János (52) fogadós vall.] | Ezt már bizanyasan Tudam hogj az Utrizált Tot Fiak igen izgága szerzők Gráznás Emberek hogj minden Emberekben belejék bojtorkodnak es ha lehet meg is verik az Embert [uo.; GyL. Idősb Szóts Jszák (83) vall.].

izgágolkodás izgágaskodás, egyenetlenkedés, kötekedés; harță, neînțeleger, ceartă; Stänkerei, Händelsucht. 1662: Ugyanezekben a napokban a fejedelemhez császártul való követségben Törös János posonyi kamara praefectusa is érkezett vala, kit noha a fejedelem illendő becsülettel látott s fogadott vala mint császár követjét, s a követséget is tőle megértette vala, de hogj már a nagyszombati tracta alatt a clérusnak izgágolkodások miatt azokról nem vizezhettek volna . . . kezében lévén már császárral való békeségről is a jó alkalmatosság, azokban való tractát mostanrul továbbra s alkalmatosb üdöre halasztván, a követet nála tartóztatván . . . minden reá való szükséges gondviselés kiszolgáltaik vala [SK 253].

izgalom nyugtalanság; nelinște; Unruhe. 1854: A tények nyilt mozgalmi erősebb tollak által följegyezvék; de sehol sem látom a családi élet izgalmaik 's metamorphosisait [ÚjE 4].

izgat 1. bujtogat; a instiga/ațita; wühlen, Unruhe stiften. 1619: Görcsi Mehmet pasa uram csak nevetéggel tön választ s azt monda, hogj: Ezt az dolgot bizony magatok is jól értitek, hogj Szekender pasától csak adománra néző practica es Gáspár vajdát is ő izgatja erre, azért, hogj az szászok is, mint a zsidók mindjárt megjednek es mindjárt fizetnek [BTN² 373]. 1843: több meghűtölt tanúk es a szeliden kikérdezett uradalmi servitorok előadásából kijött az, hogj Varga Katalin a bucsumi, abrudfalvi es kerpenyesi közönségeket . . . a templomok előtt es a korcsomákon is lázasztó es ellenszegülésre készítő beszédekkel es veszedelmes tanításokkal izgatta, jelesen, hogj az erdőket szabadon vágják [VKp 121].

2. készlet, noszogat, unszol; a stărui (pe lingă cineva), a sta de capul cuiva; drängen, nötigen. 1710: (A görényi várnagy) felesége szüntelen izgatta az urát, legyen kuruccá Teleki is alattomban ezer aranyat s colonelluságot igérvén neki holott császár szolgálatában csak lejtman volt, úgy adá fel a várat [CsH 349. — 1704-re von. feljegyzés. Ifj. Teleki Mihály gr., a nagy Teleki Mihály erdélyi kancellár fia, előbb a Habsburgok, majd II. Rákóczi Ferenc, végül ismét a Habsburgok híve]. 1724: Egy Léány lakott itt, es beszélte az, mikor nekünk aratott, h(ogy) alig maradhatott meg Pekri Uramtul, ötet kénszergette, izgatta, hogj véle közösüllyön [M.királyfva KK; BK. Farkas Mihályné (30) jb vall.]. 1762: Bölöni Domboi Péter eő kegyelme: a Sz: Háromság tanczát az Hegedüs Czigánnyal vonatni s másokat az tancz

járásra nogotni, s izgatni nem irtozott [Torda; TJKT V. 112].

3. vmi idegesít vkit; ceva enervează pe cineva; nervös machen, enervieren. 1653/1655: ez is izgatta Csepregi Uramat, hogy Creditorinak pénzt küldhessen, es így kellet vesztegh alható záloggal az aranyokat ki váltanni, még más uton Ozdi Ur(am) es Rázmány István között való Controversia el igazodhatik [Kv; CartTr II. 873 Gasp. Veres Marti past. eccl. orth. vall.].

4. 1619: Mehmet pasa . Nagy sok szavai között iterálá azt is, hogy: Én irték az uradnak, de látom, hogy csak haragszik az én írásomon, azt mondja, hogy én izgom ellene minden dolgot, Jenőt^a, az többit is [BTN⁷ 194. — ^aAz erdélyi végvár, Borosjenő átadását e tájt a Porta állhatatosan és végül is sikeresen követelte Bethlen Gábertől].

izgatás bujtogatás; instigare, ajfjare; Wühlerei, Hetze. 1619: az köztünk való frigy alatt is egynéhány izben nem tartván a frigyhez magatokat^a, az mi hűvünk Bethlen Gábor és Erdély ellen hadat indítottatok ... Erdély és Magyarország szultán Szulimánnak régi frigy eszréga volt, és noha ez egynéhány üdőben az tü izgatástokra hozzátok hajlott volt, de látván mindenképpen miattatok való romlását és fogyatkozását, minket megtalált, hogy tiellenetek megoltalmaznók, és az mi frigyünkbe üjjonnan bé vennük [BTN⁷ 351—2. — ^aII. Ferdinánd és tanácsosai].

izgató bujtogató; instigator, ajfjator; Hetzer, Wühler. 1701: A⁷ Csenadi Péter dolga iránt Feleségével vezetett Hogj Csenadi Ur(am) ne kegyetlenkedgék tovább Feleségénn ugj mint eddig, s Felesége is mint betsületes gondviselő Gazda Aszszony tsendesen alkalmaztassa magát Urahoz ide s tova ne fussonn ha valami bántódása lészenis, hanem adgja hírré osztán a⁷ Consistorium(na)k, de más rossz izgató s Ura ellen ingerlő tanácsát be ne végje, mert vagj excommunicaltat(na)k, vagj a N. Tanácsra, vagj az T. Partialisra relegalitnak nehezebb censurara [Kv; SRE 77].

iziben 1. rögtön, rögvest; indata, imediat, acuş; im Nu, sofort. 1675/1688 u.: az reszegsegnek beket hagy hanem iziben lass a dologhoz [Borb. I Petki János ut. csikcsicsai jb-birájához]. 1720: Az Cserisori^a biro . valami szararhorokat, vagy más dolgosokat akarván Falujokból az Nemes vár(me)gje Tisztei parancsolattjokból meg Indítani ment az Bur Laczk hazához is es az Fiatis akarván oda hajtani, mondgja nekje készülljön izib(en), s induljon [Uti. — ^aH].

2. hirtelenjében; la repezealá; in aller Eile. 1779: az Exponens Ur eő Nga Emberei iziben az több vékeketis az megjegezésből ki újítvan az halottis meg vetettek [Záh TA; Mk V. VII/12].

izlandiai izlandi; din Izlanda; isländisch. Szk: ~ *achát-pixís*. 1796: 16 Rforintos Izlandiai Band Achát pixisért az Elek Urfi számára, adtam 4 Stufát [ETF 182.73 Gyarmathi Sámuel naplója] * ~ *zeolit*. 1796: Harom nagy Izlandiai Zeolitert adtam 2 Arany Stufát Rfl 6 [i.h. ua.].

izlésesen jó izléssel; cu gust bun; mit gutem Geschmack. 1867 k.: Temploma jókésületű s izlésesen

épült, de a harangláb teljesen sorvadásnak indult [Drág K; ETF 107.11].

izléstelen fárá gust; ohne Geschmack, geschmack/stillos. 1867 k.: (Katalinfalva)^a Temploma kicsinszerű, izléstelen épület^b; most van tervben helyette egy diszes kőtemplomot építeni [ETF 108. 24. — ^aSzt. ^bAlább a forrásban: Temploma izléstelen faépület].

izletes izléses; cu gust; geschmackvoll. 1849: A⁷ Groff Ur ö Nagysága szabájába ... itten inventált Butorak a⁷ Leg izletesebbek, nagyvan diszesen el látva | Hát szék fái sárgára politurazva a⁷ leg izletesebbek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

izlot 1. (régi) lengyel forint (lengyel pénzegység); zlot, monedá polonezá; (alter) polnischer Forint (polnische Geldeinheit, Münze). 1636: az mi kegyelmes urunk eő nagysaga kegyelmesen engette megh hogj Moldvaba be küldhessek egi Konztantin nevű bojer barátomhoz az melly Bojer Konztantin nevű nekem ados volt ... es marattam adossa neki cötven eőt zlottal [Gyeye K; Hurm. XV/II, 1021 Vesselenyi Boldizár Beszt-hez]. 1679: küldöttünk keneső váltásra, ugyan keneső árát oroszlyanos tallért kilencvenhetet, nr. 97 ... Zlotot egyet, nr. 1 [AUt 182 alvinczi jöv.]. 1688: Az el mult esztendő(en) adott az Havasért szlotott nro. 4. fa(c)i) f. 4/80 [Bucsum F; MvRKLev]. 1691: Az Fiam(na)k lévén. ket izlotta ~ fl. 2/40. azt költötte egy ideig [PatN 16a]. 1692: eszt adá zálogban két izlótért ... ha ... ki akarja váltani szabadoson kiválthassa le tévén az két Zlótot ... ada edgy földet harom Zlótért örökösön [Mezősámsond MT; Berz. 5. 41. S. 23]. 1695: Bűntetődöt Fejer Vari Mihály . adot két izlotot [Kv; MészC-Lev.]. 1696: egy Izlot va(n) nalam aztis neki adnam [A.rákos NK; LLt], 1698: Moldvaba residealo bocsületes Attyank fianak minden holnapra huszon ööt izlotot advan [Szentmiklós Cs; Told. 2.]. 1700: A Juon Csisirés felesége Kota, azt valya, hogj az Csolnakosi Jánosné Aszszony(m) szolgálója felé (!) Marinka, el jött hozzam, és hozott négy zlotot hogj egi Katrinczát és pártát vegyek számára [Csolnokos H; Szer.]. 1719: az a föld tsak olyan volt; a kihez Senki számot nem tartot ugj atta a Falu Popa Todornak 15 zloton^a [Lackod KK; Ks 39. XI. 5. — ^aAlább forintot emlegetnek] | attam Anda Györgyennek tiz ezlotot [OfLev.]. 1732: Az Beszterczei cseh Mesternek küldtettem 2 régel aczél 2 Zlótba Marton Kovátstol Tordarol [Torockó; Bosla]. 1752: két hordo born(a)k edgyer adminisztraltam az áratt 70, izlotokot [Ludvög K; Told. 37/44]. 1757: szász János .. innét Lovat ollvast Lopott el, hogj edgyik meg ért volna 60. izlotat [Káptalan AF; TL. Stánts Vonya (40) sz vall.]. 1772: Gál Lászlo és Felesége Simon Anna vásárlottak volt örökkösön Gál Sámueltól edgy Szasz Máttjás nevű Jobbágyot három fiával 80 Izlotokkal [Hsz; HSzjP]. Szk: ? hányt ~ ? 1656: Stefan vajda 148 hányt zlotát vetett neki [RákDipló 362 Jac. Harsányi a fej-hez Konstantinápolyból] * magyar ~. 1703: Ada egy Darab földet .. Zalagjara .. nigy magyar izlotokert [Vadásd MT; VK]. 1725: adot Bika Vaszalia, Bika Kracsunnak 6. véka rosat, vékáját, égj égj magyar Zlotb(an) [Kozmatelke K; SzentkGy. — Bugnya Opre (80) vall.]. 1731: az hét magyar Izlotot le tészem [Aranyosrákos TA; Borb.]

2. *egy* ~ kb. egy hüvelyknyi, egy parányi/pirinkó; cît/de un policar, mititel, mic de tot; daumenlang, kleinwinzig. 1716: gazda Aszszont hoz a házhoz, ha csak egy izni gjermekeis had maradgjon [Nagyida K; Told. 22].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch. Szk: *egy* ~ egy iz/iznyi hosszúság/szélesség; lung cît/de o articulație; ein Gelenk (Länge, Breite). 1584: Nyerges Peter vallia . fazakas Boldisarnenak Az Nyelwe oda be egy Iznyre ige(n) sebes volt [Kv; Tjk IV/1. 215]. 1591: im egy czismat kwittem be Kegdet kere(m) mint bizott szo(m)szed uramat poro(n)czollio(n) az lakatosnak mingiarast patkollia megh igen alacsono(n) me(n)teol kwseeb sarkantiutis utuen ra csak egy izni legien az mint most szoktak czenalni [Nyírmező²; BesztLt 45 St. Szentgeorgy arcis Bethlen prefecus a beszt-i főbíróhoz. — ²Nem azonosítható]. 1667: Annis Kegyelmednek levél kötni való cérnát küldött, ebben senki egy iznyit nem font [TML IV, 95 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1800: mutatván . ki húzott fűrt hajátt láttam, és még mostanis a' tővin egy iznyiiig ctezik a' szároz véér [Dés; DLt].

iznyi² vhány nemzedéknyi rokonsági foknyi; de grad de rudenie de citeva spije/generații; vom Verwandtschaftsgrad von einigen Generationen. 1736: megírá^a micsoda szeretettel éltenek az atyafiak és tíz iznyig is bátya, öcsém, koma, sógor hitták egymást [MetTr 416. — ^aL. ezt iz^a 4 al. Cserei átfogalmazásában (1736 u.)].

izog-mozog izeg-mozog; a se mișca; hin und her zapeln, sich hin und her bewegen. 1639: egykor fél kele Seócz Pet(er) s az Aszoni melle fekvék eléggé hallottam hogy izgott mozgott az agiok de nem tudom mit czináltak [Mv; MvLt 291. 198a].

izraelita I. mn izraelit; israelitisch. 1829: Izráélita Herchel Ábrahám [DLt 644 nyomt. kl]. 1837: Tekintetes Orbok Elek Úr . . . Doboka Vármege felső kerülete Al-Iszpannya, mint Hidalmason tartozkodo Arendator Izraelita Salamon Móses kirendelt Adsiszense Hivatalánál fogva egy írott Instructiot küldé kezembe, hogy azzal annak tartalma szerént procedálnék [Dob.; Somb. II]. 1843: A' híd reparatiojára meg kívántató Fák administratiojára kötelezván magát Izraelita Pável Márton, az vele kötendő Egeyzkedést . . . én és Tanátsos Mósá László készítettük [Dés; DLt 1480].

II. fn I. izraelit; Israelit. 1837: a' Királyi Fiscus praestaltassan Cautiot Sal(amo)nn Móses Izraelitával [Dob.; Somb. II]. 1849: Temettetett el Rot Hermán Német legibeli Izraelita [Gyalu K; RAK 216]. 1854: Az izráélitakat illetőleg csak azon bizonyítványok érvényesek, melyek azon kerület Rabbinusától adattak, hová a' születt . . . tartozott [M. bikal K; RAK 54].

2. *tsz* a zsidók (a bibliai zsidó nép); evreii, izraelijii; die Juden, die Israeliten. 1772: Prédikálott elsőben Incze uram a kolozsvári pap. Textusa volt a 91 zsolnárnak 7-10-dik verse, melyet úgy magyarázott, mintha azokat a szókat, melyek ott vannak, Mózes Józsuének mondotta volna akkor amikor az izraeliták vezérlését nekie általta [RettE 290].

izra-porra I. izz-é-porrá

izromban vhány izben/versen/úttal; de un număr de ori, de ori; zu einigen Malen. 1699: N. Teeci Mihaly es Szgyarto Mih. Uramek protestalnak Kolosvari Pap Laszlo Ur(am) ellen hogy a' p(rae)scribalt időre es orara . a' Nemes Szék is egyút volt tulajdon csak azon dolognak eligazitasara Meg hajnal előtt 4. orakor is viratig varakoztanak Pap Laszlo ur(am) utan Kerestetteis a' széék a' Várason szerin szerte ket izrombanis a' Város szolgálival; de nem talaltak sohol [Dés; Jk 297a].

iztelenség kb. kellemetlen viszony; relatie neplăcută; unangenehmes Verháltnis. 1800: tapasztaltam, hogy eő kegyelmek egy más között felettébb nagy iztelenségen élnek [Bereck Hsz; HSzjP Mikó András (80) Beretzk Városi Senátor vall.]. — Vö. az *iztelenség* címszóval.

izű I. cu (un) gust (oarecare); von irgendeinem Geschmack. 1798: Én itt krumplicval élek, és soha életemben jobban nem éltem, mert a legjobb izű tsemegéket, a már rég megholt Szakátsok főzték számomra [MNy XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. 1823—1830: Ád a Kellner nekem is egy sarkalát kenyeret, eszem, s érzem valami csudálatos izét, gondolom, hogy már csak hozzá kell szoknom, mert inkább hiszem, ezen a földön a házi kenyerek mind ilyen izűek [FogE 203].

Szk: *kedves* ~ kellemes izű. 1715: Jó izű vékony bor Kedves izű erős Kedves izű, Tiszta, erős [UtI]. 1724: mind itt az városson valahol tudtam kedves izű és szép gyümölcseket termő fákat azokrol oltó ágakat szedtem [Ne; Ks 95 Brulljai György lev.]. 1795: A Krumpinak két neme vagyon, a' veres a'probb hosszukobb, és valamivel kedvesebb izű [DLt nyomt. kl]. 1844 k.: 1842. színbör. Kedves — izű — tiszta — vadságát el vesztette [Csekelaka AF; KCSl 6] * *kellemes* ~. 1844 k.: Muskotály-aszu. Kellemes izű [uo.; i.h.] * *kellemetlen* ~. 1808: A' kenyér melyben sok Szarvas Rós vagyon, kékellő, kellemetlen izű, és szagu [DLt 868 nyomt. kl] * *lág* ~. 1715: Kedves italu finum bor lág izű, de jo bor lágycska, de külömb(en) jo bor [Ebesfva; UtI] * *savanyú* ~. 1677: Martontelki Suma (!) borok . . . Savanyú izűk Ngtök itallara valok [Balázsfa AF; UtI] * *tiszta* ~. 1715: Jó izű vékony bor . . . Tiszta izű, de lágycska . . . eczetesedni kezdett, máskint vékony tiszta izű erős bor . . . tiszta izű savanyucska [UtI]. 1812: azon Summa pénzért tartozék az Ur . . . Háramezer veder jo, és tiszta izű Szin borokat adni [Km; KmULev. 3] * *vad* ~. 1715: Kedves italu finum jo bor Vad izű bor [Ebesfva; UtI].

2. vmiilyen természetű; de natură . . .; von irgendeiner Natur. 1619: Mondám arra, hogy: Vagy küldi nagyságod, vagy nem, de bizony ott nem viszed; tudjuk segítségetek mi izű! Mikor azelőtt is bémenétek, azt mondta Naszaf pasa életére-jelkére, hogy oly móddal bocsátotta azt az hadat Erdélyre, hogy egy bárány kárt sem tesz-nek. Nem tőttek bezzeg egy bárány kárt, hanem kihozák; tok 25 ezer rabot az országból szolgálatotokba [BTN² 206—7].

3. *jó* ~ kb. édes; dulce; süß. 1614: Harfas Janostol hallottam, Bathori Gabornak az Zayabol hallotta. monta volna Keresztesi Palnak, hogy soha iob izw testw embert Dengeleghinenel ne(m) Ismerte(m), maga Immar kilencz Zaznak ne(m) sok heya kikkel keözöskeöd-

let(m) [Nsz; VLt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udvari muzsikusz vall.].

izűen szk-ban; in constructiō; in Wortkonstruktion: *jobb ~ jobb étvággyal; cu poftă mai mare; mit besserem Appetit.* 1830: köszönyük a' küldetteket, de meg romlottak a' meleg idő 's Vuntujnak hoszu utozása miatt, meg nyálottak, tsak ugyan a' kolbászbol minthogy olyan erősen kívántam ettem énis egyszer Edes Anyám job izűen ette [Kv; Pk 6].

izzad 1. verejtékezik; a asuda/transpira; schwitzen. 1793: mikor vagy egyszer rá nézett és izzadva látván feketét mutatott [HSzj *mocskos* al.]. 1809: a' kantza igen elfáradva, izzadva vagyon és gőzöl . . . ; Mivel ivutt volt is, magára hagyták a' kantzát és viradtig meg dőglött is, [F. rákos U; Falujk 41 Sebe János pap-not. kezével] | a' Káros Gazdais hitét leteszi azon, hogy fáradva és izzadva jött haza a' kantza [uo.; i. h. 44 Szepesti Sándor szb kezével]. 1818: izzadva tartsad magadat az ágyban az ájer ne érjen [Kv; Pk 7].

2. ~ a munkában agyon/izzadtra dolgozza magát; a se omorí muncind; sich totarbeiten. 1765: a munkában nem igen izzadtak 's izzadnak, többire imide amoda valo járással töltik életeket [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir.].

3. tajtékozik, tajtézkik (a ló); a spumega/spuma; schäumen, geifern. 1704: most este csak hirtelen kezdé a földhöz verni magát az úr spanyol lova, akit az ördögök nyargaltanak meg, kit is a Bethien Sámuel uram német kovácsaféle orvosla meg, ki is már eszik. Ezután mi lesz, nem tudom, de elsőben csak izzadt és hevergődzött, fel sem kelhetett magától [WIN I, 290].

izzadás verejtékezés; asudare, transpirare; Schwitzen, Schweiß. 1823—1830: A kasseli maskara öltözetben pedig a személyt meg lehet esmerni . Brillén kívül pedig még felvenni dominót vagy venetianert, mely fekete se-lyemből készült palást forma ha a balba mennek s táncolni akarnak, akkor mind a brillét, mint a venetianert leteszik, mert a brillé igen is izzadást okozna a szem körül [FogE 248].

Sz. 1662: Az vármegyék, Váradot, Magyarországnak minémű főbastyája és mintegy ugyan kolcsa volna, tudván, s a szomszéd háza égésébül a magok házok falának izzadását is semminek nem állítván, a segítségére nagy készséggel valának, azt kívánnak, hogy igenis meg kel-lene segíteniek s Váradot minden erejek, tehetségek sze- rént vérek hullásával is oltalmazniok kellene [SKR 627].

izzadozás verejtékezés; asudare, transpirare; Schwitzen, Schweiß. 1815: Mind két felől a' Hátá^a a Nyereg miatt a' nagy fáradtság Izadozásáért fel pallott meg va-rasodott [Dés; DLt. — ^aA lónak].

izzadság verejték; sudoare; Schweiß. 1823—1830: Vettem volt már egy lovat . . . E parasztocska kanca

volt, de fiatal, sebes és iramló Ha egyszer reá felül-tem, Marosvásárhelyig róla le nem szálltam. Ahová mi-kor megszállottam, a ló tiszta izzadság és hab volt [FogE 283].

izzasztó 1. mn 1. izzadságos, verejtékes; asudat, transpirat; schweißtreibend, mühevoll. 1846: légyenek tanuim a' hajtók, — mily' izzasztó munkával irték a' város határán két bongoros helyet is, — be vetém maléval [Dés; DLt 1242].

2. ~ *mixtura* preparat sudorific; schweißtreibende Mixtur/Mischung. 1823—1830: találtak . . . egy Horváth Mátyás nevű doktort . . . praescribált 5-en január 1795 borzagyümölcsből való izzasztó mixtúrát s ugyan borzavirág herbatejet (!) [FogE 130].

II. fn sudorific; schweißtreibende Mischung. 1823—1830: (Az) a nyavalya reumatizmus, amilyenben amaz igen híres professor Fogarasi Pap József megholt, és azt az okát tudták halálának, hogy izzasztóval orvosolták a doktorok [FogE 130—1].

izzé-porrá ripityára, szilánkokra; in bucăji; in Stücke, kurz und klein. 1785: az több Tolvajokis a más négy Méh kosarakat izra porra rontották [Piskinc H; GyK]. 1818: Augustus holnapja közepe táján egy Tutajjal Kerkeskedő Tutajos gazda több mint ezer szál deszkát tökéneként Tutaj formába öszve kötvén ezen rendfe-llett nagy Tutaját másod magával a vizen le felé kormá-nyozván, midőn éppen ezen Hadrévi határon az Aranyos vizen fen álló . Hajos Malmamhaz érkezett volna . . . nem birván másod magával rend felett Deszka Tutajával, ugy hozzá csapott irt Malmamhaz, hogy az azon Szempillanatban izre porrá törettetvén, a vizen egyszerre darabonként el ment [Hadrév TA; TLt Adm.ir. 1527].

izzít 1. izdít

izsóp *Hyssopus officinalis*; isop; Ysop. 1679: Másik veteményes kert 23 táblara vago(n) mostan ezekben, veres hagima, pár hagyma, Petreselyem, murok, kaposzta, kek kaposzta, veres Czekla, tárkony, Zsállya, Isóp, Egres fa, kőszmete fa [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 139]. 1681: Veteményes kert vagyon még a kertben Tarkony Tengeri szőlőbokr: Veres es fejer; Isop fejer Liliom etc. [Vh; VhU 522—3]. 1692: A Filigoria mellet valo Puszpang tabla körül isop vagyon plantalva; deritkan (!) [Görgényszitimre MT; JHb Inv.]. 1747: két Táblának egyik szélén Isop és Isten fája [Borsa K; Told. 24]. XVIII. sz. v.: Ha az Isopot Veres hagyma közzé veted, job szagu, és bővebben nő [Ks Kerti Oeconomia].

Szk: száraz ~ szárított izsóp. 1679: Sajto szin ezen kertbe(n) Vago(n) itt: Száraz Tárkony csomoval nro 40. Száraz Isop csomoval nro 20 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 139].